

BIBLIOTHECA INDICA:

A

Collection Of Oriental Works

PUBLISHED BY

THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES Nos 1193 1220 and 1238

THE RASĀRNAVAM

OR

The ocean of mercury and other metals and minerals

EDITED BY

PRAPHULLA CHANDRA RAY, DSc PhD,
Professor of Chemistry, Presidency College, and
Author of "History of the Hindu Chemistry"

AND

PANDITA HARISCHANDRA KAVIRATNA,
Late Professor of Sanskrit Presidency college, Calcutta

CALCUTTA :

Printed by Hitavrata Chattopādhyāya,
at the Satya Press, 27, Ghose Lane,

1910.

रसार्णवम्

पारदादिरसोपरसविषयं तन्मन्

श्रीलश्रीयुक्त-

वङ्गदेशीयासियाटिकसमितेरनुज्ञया

कलिकाता-प्रेसिडेन्सीकलेजे रसायनाध्यापकेन

डि एम्सि — डि एम्सि डि — उपाधिव्यवहारिणा

सिन्दुरसायनेतिहासप्रणेता

श्रीप्रफुल्लचन्द्र-रायेण

यथा

तस्यैव कलेजस्य संस्कृताध्यापकचरित्रेण

श्रीहरिचन्द्र-कविरत्नेन

संकलितं संशोधितम् ।

कलिकाता-राजधान्याम्

जीववर्मनि २७ संस्करण-मवने सत्ययन्त्रे

श्रीहितवत्तचोपाध्यायेन छद्दिनम्

पाकैवर्तास्य-५७-संस्करणमवनात्

प्रकाशितम् ।

यकाण्डाः १८१२ ।

PREFACE

While collecting materials for my *History of Hindu Chemistry* I was very much struck with the wealth of information and chemical knowledge of which *Rasárnava* is the repository. Thus 'Nature' in its review of the "*History of Hindu Chemistry*" (Vol I) speaking of the progress of chemistry in ancient India quotes two remarkable passages from *Rasárnava* :

"Copper yields a blue flame that of tin is pigeon-coloured, that of lead is pale tinted,"

and as another example :—

"A pure metal is that which, when melted in a crucible, does not give off sparks, nor bubbles, nor spurts, nor emits any sound, nor shows any lines on the surface, but is tranquil as a gem" (see pp 51 52 vs 49 52) *

Among the alchemical Tantras *Rasárnava* holds a unique position and I have referred to it in the following terms in the Introduction to the *History of Hindu Chemistry*, Vol I, 2nd ed. Intro lxxxiii :

"It is to be regretted that of the several works quoted by Mádhaba *Rasárnava* alone seems to have survived to our days. This work is almost unknown in Bengal, and extremely rare even in N India and the Deccan. We have been fortunate enough

---

* "Nature", 1903, LXVIII, 51.

to procure a transcript of it in the Raghunātha Temple Library, Kashmir, and another from the Oriental MSS Library, Madras. As one of the earliest works of the kind, which throws a flood of light on the chemical knowledge of the Hindus about the 12th century A D., Rasārṇava must be regarded as a valuable national legacy. It has, besides the merit of being the inspirer of several works of the Iatro-chemical period, notably Rasaratna-samuchchaya and Rasendrachintāmaṇi."

It was thought highly desirable that the full and correct text of this great Tantra be presented to the world, and the Publication Committee of the Bibliotheca Indica have laid me under a debt of obligation by acceding to my request to include it in their series. A serious difficulty, however, arose in the way of restoring the text. The MSS mentioned above were both faulty and defective. I was, however, fortunate in procuring three more transcripts from the libraries of Bikanir, the Deccan and Mysore respectively. The text of the present work is thus based upon a careful collation of five distinct MSS. It is a remarkable fact that these MSS, though procured from such widely divergent sources, often concur in repeating the same errors. There is a close agreement between the MS of Bikanir and that of Kashmir—possibly they are both derived from the same exemplar. The Kashmir MS has been found to be on the whole complete and reliable, and it has been mainly followed. The other MSS are more or less fragmentary, but these *disjecta membra* have been of signal service in throwing light upon doubt-

ful passages. Additional help has also been derived from a comparison of several extracts from Rasārnava with which Rasendra-chintāmaṇi, Rasaratnasamuchchaya, Sarvadarśanasamgraha, Yogataranginī etc abound. In spite of all these collateral advantages there was much that could be desired. While the third and concluding part of the present work was in the press, I received a letter from Kavirāj Durganārāyan Sen Śāstri, who had been to Jammu on a professional visit, volunteering his services for the search of rare Sanskrit MSS bearing upon Chemistry and Medicine. Among the several MSS which the scholarly instinct of the Kavirāj had hit upon was one entitled Rasakāmadhenu. Although this work is merely a compilation it proved to me like a God send, as it is full of lengthy extracts from Rasārnava of remarkable textual accuracy. Indeed, so material has been the help rendered by Rasakāmadhenu that it has been thought advisable to draw up a list of corrections based upon this work and it has been inserted as an appendix.

As the Preface appears over my signature alone. I avail myself of this opportunity of expressing my deep obligations to my collaborator, Pandit Harischandra Kaviratna, on whom has mainly devolved the vast labour of going carefully and critically through the text of the MSS. He has also drawn up the exhaustive table of contents (अनुक्रमशिका) and the alphabetical index with glossary of technical terms. It is to be hoped that even a casual reader will have no difficulty in finding out the particular information he is in need of.

I have not attempted here any historical review of the Rasāraṇava. The probable date of the work will be found discussed at length in the History of Hindu Chemistry, Vol. I. Introduction, under the *Tantric Period* and in Vol II, Intro, ch I, under the *age of Nāgārjuna and the alchemical Tantras*

P. C Rāy

Presidency College.

October, 1910.

रसार्णवस्य अनुक्रमणिका ।

पृष्ठे

प्रथमः पटलः—तन्त्रावतारः . १-१०

रसस्य उत्पत्तिः साहाय्यं नामत्रयञ्च . ५

रसविद्या परा विद्या . ७

रसनिन्दाफलं . ७-८

द्वितीयः पटलः—दीक्षाविधानः . १०-३४

रसगुणलक्षणं . १०-११

श्रियलक्षणं . ११-१२

श्रियालक्षणं . १३-१४

रसदीक्षाविधानं . १५-२४

रसकर्मस्थानं . १५-१७

रसाङ्गुश्रीदेवीपूजनं . १८

रसेश्वरस्य मन्त्रः . २१

प्रश्नावताराय महाकालपूजनं . २६

तृतीयः पटलः—मन्त्रन्यासाः . ३५-४१

चतुर्थः पटलः—यन्त्रमूषाग्निवर्णनः . ४१-५६

यन्त्रसङ्ग्रहः . ४२

दोलायन्त्र . ४३

मूषायन्त्र	.	.	.	४४
गर्भयन्त्र	.	.	.	४५
वज्रमूषा	.	.	.	"
वरमूषा	.	.	.	४८
प्रकाशमूषा	.	.	.	"
अश्वमूषा	.	.	.	"
भक्षमूषा	.	.	.	५०
गुल्मादीना विभिन्नवर्णा ज्वालाः	.	.	.	५१
कोष्ठकं	.	.	.	५२
सदृक	.	.	.	५४

पञ्चमः पटलः—ओषधिनिर्णयः , ५६-६७

रसनियामकौषध	.	.	५७-५८
रसनिर्जीविकारकौषध,	.	.	५८-६०
रससारकौषधः	.	.	६०-६१
रसबन्धकरौषधः	.	.	६१-६२
द्राविकाः	.	.	६२
क्रामिका.	.	.	६२-६३
मूलिकाः	.	.	६३
रसशोधन जारणे पञ्चरस	.	.	६३-६४
हृद्यधारा.	.	.	६४

अम्लगणः	.	.	.	६४
स्तवणाः	.	.	.	"
महाविषाः	.	.	.	६५
उपविषाः	.	.	.	"
तैलानि	.	.	.	"
मूत्राणि	.	.	.	"
पित्तानि	.	.	.	"
वसाः	.	.	.	"
विषः	.	.	.	"
रक्तवर्गः	.	.	.	६६
पीतवर्गः	.	.	.	"
शुक्लवर्गः	.	.	.	"
द्रावणानि	.	.	.	"
शोधनानि	.	.	.	"

षष्ठः पटलः—अम्रकादिलक्षणसंस्कारनिर्णयः ६७-८४

शक्तिचतुष्टयम्—अम्रक कांस्त वज्र वैक्रान्तरूपम्	६८-८४
अम्रकस्य उत्पत्तिः भेदाः शोधनादीनि च	६८-७५
कांस्तस्य भेदाः शोधनादीनि च	७६-८०
वज्रस्य उत्पत्तिः भेदाः मारणादीनि च	८०-८१
वैक्रान्तस्य उत्पत्तिः भेदाः सत्त्वादीनि च	८१-८४

सप्तम पटल — महारसोपरस-लोहलक्षण-

सस्कार रत्नद्रावणभारण-निर्णय . ६५-१२५

महारसा (माक्षिकाद्यष्ट)	६५-१०७
माक्षिकस्य उत्पत्ति भेदा शोधनादीनि पर्यायय	६५-६८
विमलस्य शोधनादीनि	६६
शैलस्य उत्पत्ति शोधन पर्यायय	६६-१००
धूपलस्य भेदा शोधनञ्च	१००-१०१
रसकस्य भेदा शोधनादीनि पर्यायय	१०१-१०३
सस्यकस्य उत्पत्ति शोधन पर्यायय	१०३-१०५
दरदस्य भेदा शोधन पर्यायय	१०५-१०७
स्त्रोतोऽध्वनस्य शोधन	१०७
उपरसा (गन्धकाद्यष्ट)	१०७-११५
गन्धकस्य उत्पत्ति भेदा शोधनञ्च	१०८-११०
तालकस्य भेदौ शोधनञ्च	११०-१११
शिलाया (मन शिलाया) शोधन	१११-११२
सीराष्ट्रा भेदौ शोधनञ्च	११२
काशीसस्य भेदा शोधनञ्च	,
गैरिकस्य भेदा शोधनञ्च	,
राजावत्तस्य भेदौ शोधनञ्च	११३
कङ्कुठस्य सस्य	,

लोहानि (सुवर्णादि षट्)	.	.	११५
सुवर्णस्य भेदाः शोधनञ्च	.	.	११५-११६
रजतस्य भेदौ शोधनञ्च	.	.	११६
ताम्रस्य भेदौ शोधनञ्च	.	.	"
तीक्ष्णस्य भेदाः शोधनञ्च	.	.	११७
वज्रस्य भेदौ	.	.	"
नागस्य (सीसकस्य) शोधनं	.	.	११७-११८
लोहद्रावविधिः	.	.	११८-१२२
रजद्रावविधिः	.	.	१२२-१२३
लोहमारणविधिः	.	.	१२३-१२५
अष्टमः पटलः—बीजसाधनः	.	.	१२६-१४०
महारसानां रागसंख्या	.	.	१२६-१२८
बीजानां साधनं	.	.	१२८-१३०
हन्वमेलापनं—हेमाभ्रं, ताराभ्रं, वज्राभ्रं, नागाभ्रं, शुल्बाभ्रं, तीक्ष्णाभ्रं.	.	.	१३०-१३२
बीजानां रक्षणं	.	.	१३३-१३४
प्रकृबीजानि, तेषां रक्षणञ्च	.	.	१३४-१४०
नवमः पटलः—विड्कथनः	.	.	१४१-१४४
दशमः पटलः—रसशोधनः	.	.	१४५-१५६
. रसस्य लक्षणं, नामानि, भेदाश्च	.	.	१४५-१४६

रसस्य स्वेदनं, मर्दनं, चारणं, जारणं, द्रावणं,
 रञ्जनं, सारणं, क्रामणं । स्वेदनात् तीव्रत्वं,
 मर्दनात् भ्रमसत्त्वं, चारणात् बलकरणं,
 जारणात् बन्धनं, द्रावणात् एकत्वं, रञ्ज-
 नात् रक्तत्वं, सारणात् व्यापित्वं, क्राम-

णात् क्रामित्व . . . १४६-१४७

रसस्य पञ्च गतयः पञ्च अवस्थाश्च . . . १४६

रस(पारद)दोषाः . . . १५०

लिप्तादि-भारान्तानि परिमाणानि . . . १५०-१५१

पौषधस्वेदनं (समाप्तं) . . . १५२

सन्धानाच्छ्वेदनं . . . " "

एकादशः पटलः—वालजारणः १५६-१६३

रसस्य जारणा . . . १५७

रसस्य बालजारणा . . . १५७-१५८

अभ्रक(व्योम)जारणं . . . १५८-१६१

अभ्रकसत्त्वस्य जारणं . . . १६३

रसस्य आसदानं—जीर्णस्य च लक्षणम् . . . १६४

त्रिविधा चारणा . . . १६५

रसस्य प्रासजारण . . . १६६

रसस्य सर्व्वदोषविनाशनं (जीर्णं न पङ्क्तुणेन

अभ्रकेण . . . १६७

जीर्णोभ्रकस्य लघणं (पञ्च अयस्याय) १६८

सर्व्वसत्त्वजारणं . . . १६९

भूचरी जारणा . . . १७०-१७२

खेचरी जारणा . . . १७२-१७३

जारणान्तरं . . . १७३-१७४

जारणाक्रमः . . . १७४

रत्नजारणा . . . १७५

सीमजारितरसस्य प्रभावः . . . १८१

मीसाभ्रजारणं . . . १८६

* रसस्य संस्काराः (सप्त), तेषां च लघणानि १८८-१९०

रसस्य गोधनादिक्रमा.-तज्ज्ञानेन च सिद्धिः १९१-१९३

द्वादशः पटलः—

रसस्य चयनं . . . १९४-१९८

रसस्य चयनान्तरं . . . १९८-२००

रसस्य चयनान्तरं . . . २०१-२०४

रसस्य चयनान्तरं . . . २०४-२०६

रसस्य चयनान्तरं . . . २०६-२०७

* रसस्य चयनान्तरं . . . २०७-२१०

मूर्च्छितरसस्य प्रभाव.	.	.	२१०-२११
रसस्य वयनान्तर	.	.	२११-२१६
रसवन्धकरी उच्चटौ	.	.	२१७
रक्तसुष्कीकल्प.	.	.	२१८
स्युप्तपद्मिनीविधि.	.	.	२१८
कुसुदिनीविधि	.	.	२२०
विषकविधि:	.	.	२२१
व्योतिसतीतैलविधि.	.	.	२२३
रसवन्धकरी दग्धारोष्ण	.	.	२२४
रसवन्धकरी कटुसुखी	.	.	२२६
क्षीरकन्दविधि	.	.	२२७
शाकवृक्षविधि.	.	.	२२८
देवदाक्षीविधि:	.	.	२२८
श्वेतगुल्माविधि	.	.	२३०
चन्द्रोदकेन रसवन्धन	.	.	२३१
कर्त्तरीरसवन्धन	.	.	२३४
विषोदरसवन्धन	.	.	२३७
[विषट्पविधि.	.	.	२४१-२४२]
सङ्गीवनी(न)जलविधि:	.	.	२४२-२४७
उष्णोदकविधि	.	.	२४७-२५१
शैलोदकविधि	.	.	२५१-२६६

शुटिकया अदृश्यत्वलाभः वर्षसहस्रजीवनञ्च	२६३-२६६
रसभस्मरसायनं	२६६-२७२

त्रयोदशः पटलः—द्रुतिबन्धनः . २७४-२८०

बद्धजारणा, विविधबन्धनम्	२७४-२७६
द्रुतिबन्धः, द्रुतीनां मेलनम्	२७६-२८०

चतुर्दशः पटलः—वज्रबन्धः . २८१-३१४

वज्रबन्ध (रसस्य)	२८१-२८७
वज्रबन्धान्तरं (रसस्य)	२८७-२८५
द्रव्यसंस्कारः	२८५-२८६
वज्रभस्म	२८७-२८८
वज्रभस्म	२८८-३०३
सिद्धरसः	३०३-३०४
द्रुतबन्धः	३१२-३१४

सुदशः पटलः—महारसीपरसलोहबन्धः ३१५-३५३

वैक्रान्तेन (महारसनाम्नापि ख्यातेन) रसबन्धः

—वैक्रान्तबन्धः ३१६-३२४

वैक्रान्तसत्त्वेन रसबन्धः	३१६
श्लेष्टवैक्रान्तेन	३१८
रसवैक्रान्तेन	३१८
लघुवैक्रान्तेन	३२०

पीतवैक्रान्तेन रसबन्धः . ३२१

नीलवैक्रान्तेन " . ३२२

षयस्कान्तेन (महारसमाद्यापि ख्यातेन)

—कान्तबन्धः ३२४-३२५

चपलेन " —चपलबन्धः ३२५-३२७

गन्धकेन " —गन्धकबन्धः ३२७-३३५

तालकेन " —तालकबन्धः ३३५-३३६

कुनद्या (मनःशिलया) बन्धः ३३६-३३८

लोहेः मायिकादिभिश्च " ३३८-३५३

षोडशः पटलः—रसरञ्जनः . ३५४-३७२

रसद्रावणं . ३५४-३५६

वज्रादिरत्नानां जारणं द्रावणञ्च . ३५६-३५८

जीर्णरसस्य कापालिरञ्जनम् . ३५८-३६०

" नानाविधरञ्जनप्रकाराः ३६०-३७२

सप्तदशः पटलः—लोहवेधः . ३७३-३८८

रसस्य सारणं, प्रतिसारणम्, अनुसारणञ्च ३७३-३७४

रसस्य क्रामणं . ३७४-३७५

हेमतारदलानि . ३७५-३८७

तत्र हेमदलं . ३७५-३८६

तथा तारदलं . ३८६-३८७

रसवेधः . . . ३८७-३८८

उष्णः, रसविद्वन्नागः . . . ३८८-३८९

अष्टादशः पटलः— . . . ४००-४३६

देहशोधनं . . . ४००-४०१

आरोटसेवनम् . . . ४०१-४०२

क्षेत्रीकरणम् . . . ४०२-४०३

वज्रजीर्णभक्षरसभक्षणम् . . . ४०३-४०४

लोहजीर्णभक्षरसभक्षणम् . . . ४०४-४०५

हिमजीर्णभक्षरसभक्षणं वैज्ञान्तजीर्णभक्षरसभक्षणञ्च

४०५-४०६

हिमादिजीर्णभक्षरसभक्षणफलम् . . . ४०६-४०८

रसवीर्यरक्षणोपायाः . . . ४१०-४११

वज्रभक्षरसायनम् . . . ४११-४१४

वज्रसत्त्वसायने उपचारः . . . ४१४-४१५

मन्त्रहीनस्य दुर्गतिः . . . ४१५-४१६

रसस्य कामोपायाः . . . ४१७-४१८

रससेवनकाले वर्जनीयानि . . . ४१८-४२०

तत्काले सेवननीयानि . . . ४२०-४२१

रसाजीर्णे चनिष्टानि . . . ४२१-४२२

देहवेधः—त्वग्वेधः, मासवेधः, रक्तवेधः,

अस्थिवेध , मज्जवेध., नाडीवेध ,	
धातुवेध , कवचवेध .	४२३-४२४
एतेषा वेधाना फलानि .	४२३-४२४
सक्तादिमर्दनम् . . .	४२४
अजरामरत्वलाभ . . .	४२५
वज्राङ्गसुन्दरीगुटिका . . .	४२७
सर्व्वसिद्धिदा गुटिका . . .	४२८
रसशास्त्रज्ञानविहीनस्य निन्दा	४२८
अन्यत् गोलवन्धनम् . . .	४३०
अन्य वज्रवन्ध	४३२
वज्ररसप्रभावकथनम्—तस्यकटाहे रससिद्धस्य	
पुंस देहक्षेपण, तत उत्थानम् , दिव्य	
कन्यागमनम् , तया सह सिद्धलोके	
गमनम् , तत्र सर्व्वसुखभोग., प्रलये	
विलयश्च	४२३-४३६

ABBREVIATIONS USED IN THIS WORK.

B = Bikanir MS.

D = Deccan MS

K = Kásmir MS.

M = Madras MS

My = Mysore MS

d.r = different reading

gram = grammatically

inc. = incorrect

र चि = रचिन्तामणि

र र. म or रस स = रसरत्नसमुच्चय

स द स = सर्वदर्शनसंग्रह ।

The following table of errata and variants is mainly based upon the authority of a big MS called *रसकामधेनु*, compiled by CHUDAMANI MISRA of Sākadvīpa—the MS. having been at hand of the editors about the close of printing of the text

THE TABLE OF ERRATA AND VARIANTS.

Page	Line	For	Read
१४	७	सदृशी योनो	सदृश, पीनो
४५	४	लोहस्य	लोणस्य
५७	८	फणिविजिह्वा गोजिह्वा	गोजिह्वा फणिविजिह्वा च
६०	९	तोयवल्ली	तोयवल्ली
„	७	कङ्कुनी	कङ्कुकी
„	„	च पिपीलिजम्	चापि पीलुकम्
७४	८	सर्जचारो	सर्जिचारो
८६	(12) note	is incorrect.	we have adopted.
८८	४, ६	शुषदयसम	शुषदयसमं
८७	२, ५	मोदितम्	मदितम्
„	८	क्षिप्वा	पिप्वा
„	१२	सूरणकन्दसम्पुटे	सूरणसंपुटेन
८८	१०	गिनावदासुक धात	गिलावसरसुण्डानां

Page	Line	For	Read
१०१	५	सारयेत्	मारयेत्
१०४	७	कोकिलात्रयम्	कोकिलत्रयम्
१०६	५	लघुकन्दरदो	लघुकन्दरसो
"	८	लोह	मेह
११७	१	च पडालकम्	चपलालयम्
"	५	गोरसोनं	गोरसना
११८	७	हयगन्धाङ्गितालकैः	हयगोधोदृतालकैः
१२२	५	कटुपञ्चकम्	पटुपञ्चकम्
"	८	षड्विन्दुर्हिमुखी तथा षड्विधा द्विमुखास्तथा	ष्वेतपीतारुणासिते
१२६	११	स्वर्ण	चूर्णं
१३०	७	च नरीकेश	चामरीकेशं
१३१	१०	लाचारसनिभं	लाचारभं निर्मलं
१३३	१०	चयेत्	क्षिपेत्
१३४	८	गते	गर्भे
"	११	तदेतद्विष्टिकास्तम्भे	एतदेकाग्रिकस्तम्भो
"	१२	वापितं शश्वत्	चापि शतशः
१३५	८	शिलासूत	शिलासत्त्व
"	११	शतसङ्ख्ये	शतशो गणे
१३६	२	शिनावाहं	शिलावापं
१३७	१		

Page	Line	For	Read
१३७	३	योपासृष्टस्य	घोषकृणस्य
"	५	खादति	वापितं
"	"	विना	विपन्
१३८	७	काक	शाक
"	८	कीरण्डकस्य	कीरण्डकेन
"	१०	च त्रिगुण्या	त्रिगुणेनैव
"	११	वापयित्वा	प्रावयित्वा
१३९	१	द्रव	इदं
१४२	११	माक्षिकम्	मोक्षकम्
१४८	४	अकम्पय	सकम्पय
१४९	४	वस्तुभण्डादिभि	वस्तुवृद्धादिभि
१५३	५	मूलत्वात्	मूलस्थं
"	८	मत्प्रभावं	प्राप्तभावं
१५५	४	लब्धापायो	लब्धप्रायो
१६२	६	वल्लीपुपुहाया	मितेपुपुहाया
१६३	३	नागमुण्डी	नागशुण्डी
"	११	करकाभ्रकम्	भास्कराभ्रकम्
१६५	१२	धारयेत्	नारयेत्
"	१३	कट्वस्त्र	पट्वस्त्र
१६६	३	जायते	जायते

Page	Line	For	Read
१६६	५	साक्षेन	कोष्णेन
"	११	वासवाक्ष	वेतसाक्ष
"	१२	दुग्धोर्णा	दग्धोर्णा
१६८	३	मतिमात्मनः	गतिमात्मनः
१७०	२	क्षणभट्ट	वसुहट्ट
१७१	१	तथा रत्नं	रत्नमर्ध
१७२	६	महाजारसमायुक्तं	महाजारसमित्युक्तं
"	८	पद्मरागप्रलेपेन	पद्मरागं प्रयत्नेन
१७३	१०	पादितं	पाचितं
१७४	११	विडाम्बिना	इडाम्बिना
१७५	१	आर्द्रपिण्डे नपुंसकम् ।	आर्द्रपिण्डेन सयुतः ।
"	२	आचयेद्	दृतीये
"	३	दीप्तायन्त्रविचक्षणः	दीप्तायन्त्रे विचक्षणः
"	६	यावदार्द्रक	प्राग्दार्द्रक
१७६	४	महाजारसमन्वितान्	महाजारससंयुतान्
१८२	१	च पञ्चासकम्	चपञ्चासयम्
१८४	७	सिद्धवल्ली	सिद्धवल्ली
१८७	५	किमारनाल	विश्वारनाल
१८८	१	वज्रिगिष्ठा	वज्रिगिष्ठा
१८९	८	यदा लवणमिदि च	लवणते सैम्भवं वदत

Page	Line	For	Read
१८४	८	प्रयोगो	प्रयागो
»	८	तस्यासने	तस्य मध्ये
२१०	२	नैव वाङ्मसु	न च वा भस्म
२२१	३	यथा ग्राह्य	तथा गुह्यं
२२४	१	तापयेद्भूगतं	तापयेद्भूमितः
२४१	१	तारताम्बाणि	तारपत्राणि
२७६	४	प्राकार	प्रकाश
२७७	८	नृप	वय
२८५	८	द्रव	द्रव्य
३१०	५	भूपा	मूपा
३१३	३	रसयैव	रसायासा
»	४	अथकर्पान्नस्तथा	अथ कुर्यादयानलम्
»	८	जले	मले
३१७	५	वसुभट्ट	वसुहट्ट
३३८	११	पुण्य रस	पुण्यैरय
३४०	५	दीनारी	वाराही
३४२	८	कोकिना करवोर च	कोकिनाचकवोजश्च
३४४	३	पिटि	सृष्टि
३५३	५	यथ्यवस्थो	महार्मोपरमनोहयस्थो
३६१	१०	यद्वातीत्यं कपामी	यद्वातीत्यकपामी

Page	Line	For	Read
३६२	१	वैक्रान्तं नागकापाली	वैक्रान्तनागकापाली
"	११	रविनागं कपाली	रविनागकपाली
३७०	७	पुटवेधकम्	यामभाषकम्
"	१२	द्वेगधर्माश्च	द्वयधर्माश्च
३७१	५	चित्तधर्मा	चित्तधर्मा
"	७	धर्मशुद्धा	धर्मशुद्धा
"	१२	कारयेद्दत्तधर्माश्च	कारयेत्तद्वत्तं धर्मं
३८८	१	मिथुपञ्चाङ्गुली	मिथुः पञ्चाङ्गुली
३८९	४	चीरे चार्कस्य	चीरेणार्कस्य
३८२	४	पाचयेद्भुजान्तेन	पाचयेद्भुजान्तेन
"	१५	[अगुण may mean मध्यम.]	.
४०८	८	धर्मेणु	धर्मेणु
४१८	१२	चिरवित्त्वच्च	चिरवित्त्वच्च

रसार्णवम् ।

ॐ श्रीगणेशाय नमः ।

प्रथमः पटलः ।

यस्मिन् सर्वं यत् सर्वं य सर्वं सर्वतश्च य ।

यद्य सर्वमयो नित्य तस्मै सर्व्वात्मने नमः ॥ १ ॥¹

कैलासशिखरे रम्ये नानारत्नविभूषिते ।

नानाद्रुमलताकीर्णे शुभ्रसवन्यवर्जिते ॥ २ ॥

देवदेव सुखासीन नोलकण्ठ त्रिलोचनम् ।

प्रणम्य शिरसा देवी पार्वती परिपृच्छति ॥ ३ ॥

शोदेन्युवाच ।

देवदेव महादेव काल कामाद्ब्रह्माहक ।

कुलकौल-महाकौल सिद्धकौलादिनागन ॥ ४ ॥

---

(1) The portion from the first sloka to the first hemistich of the 54th is wanting in the Bikanir MS. (B) Slokas from the first to the 43rd are wanting in the Madras MS. (M)

त्वग्रसादाच्छ्रुतं सर्वं मशेषमवधारितम् ।

यद्वि तेऽहमनुग्राह्या यद्यह तव वल्लभा ॥ ५ ॥

सूचिता सर्वतन्त्रेषु या पुनर्न प्रकाशिता ।

जीवन्मुक्तिरियं नाथ कीदृशो यत्तुमर्हसि ॥ ६ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

साधु साधु महाभागे साधु पर्वतनन्दिनि ।

साधु पृष्ट त्वया देवि भक्तानां हितकाम्यया ॥ ७ ॥

अजरामरदेहस्य गियतादात्म्यवेदनम् ।

जीवन्मुक्तिर्महादेवि देवानामपि दुर्लभा ॥ ८ ॥

पिण्डपाते च यो मोक्ष स च मोक्षो निरर्थकः ।

पिण्डे तु पतितं देवि गर्हभोऽपि विमुच्यते ॥ ९ ॥

यदि मुक्तिर्भगवती मे किं न मुच्यन्ति^१ गर्हभाः ।

अजाय त्वपभायैव किञ्च मुक्ता गणाञ्चिके ॥ १० ॥

तस्मात् मरचयेत्^२ पिण्डं रमेदेव रमायनैः ।

शुक्रमूत्रपुगीपाणा यदि मुक्तिर्निषेवणात् ॥ ११ ॥

किञ्च मुक्ता महादेवि श्वानशूकरजातयः ।

षट्दुर्गनेऽपि मुक्तिमु दर्शिता पिण्डपातने ॥ १२ ॥

करामनकवत्^३ मापि प्रत्यक्ष नोपनभ्यते ।

अकथ्यमपि देवेशि भद्रार्थं कथयामि ते ॥ १३ ॥

(1) Kāśmiri Ms (K) reads दुर्गने, which is incorrect.

(2) सर्व

दुर्गमरचयेत् reads मरचयेत्

(3) K reads करमनकवत्, which is incorrect.

शून्यपापो मन्त्रयाजी^१ न पिण्ड धारयेत् कश्चित् ।
 देवानामपि देवेशि दुर्लभं पिण्डधारणम् ॥ १४ ॥
 किं पुनर्मनुष्याणान्तु धरणीतलवासिनाम् ।
 धर्मं नष्टे कुतो धर्मः धर्मं नष्टे कुतः क्रिया ॥ १५ ॥
 क्रियानष्टे^२ कुतो योगः योगे नष्टे कुतो गतिः ।
 गतिनष्टे^३ कुतो मोक्षो मोक्षे नष्टे न किञ्चन ॥ १६ ॥
 (तेन पिण्डो महाभागे रक्षणीयः प्रयत्नतः ॥)^३

श्रीदेव्युवाच ।

जोषन्मुत्तिस्वरूपं तु देवदेव श्रुतं मया ।
 तत्प्रत्युपायं मे ब्रूहि यद्यस्ति करुणा मयि ॥ १७ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

कर्मयोगेन देवेशि प्राप्यते पिण्डधारणम् ।
 रसस्य पवनघेति कर्मयोगो द्विधा मतः^४ ॥ १८ ॥
 मूर्च्छितो हरते व्याधिः^५ सतो जीवयति स्वयम् ।
 बद्धः खेचरता कुर्यात् रसो वायुश्च भैरवि ॥ १९ ॥^६
 ज्ञानान्मोक्षः सुरेशानि ज्ञानं पवनधारणात् ।

(1) K reads शून्यपापामन्त्रयाजी which seems to be grammatically incorrect (2) क्रियानष्ट=क्रियानाशे, गतिनष्ट=गतिनाशे [नपुंसके भावे क] K reads गतो नष्टे, which is inc. (3) K adds the line within brackets without affixing a serial number to it (4) स द स and रसेन्द्रचिन्ता मयि read स्मृत (5) स द स reads हरति व्याधीन् (6) The 18th and the 19th ślokas are quoted in स द ॥

तत्र देवि स्थिरं पिण्डं यत्र स्थैर्यं रसः प्रभुः ॥ २० ॥

अचिराज्जायते देवि शरीरमजरामरम् ।

मनसश्च यथा ध्यानं^१ रसयोगादवाप्यते ॥ २१ ॥

सत्यं स^२ लभते देवि ज्ञानं विज्ञानपूर्वकम्^३ ।

तस्य^४ मन्त्राय सिध्यन्ति योऽत्राति^५ मृतसूतकम् ॥ २२ ॥

यावन्न शक्तिपातसु न यावत् पाश^६कृन्तनम् ।

तावत्तस्य कुतो बुद्धिः^७ जायते मृतसूतके ॥ २३ ॥

मद्यमासरता नित्यं भगलिङ्गेषु ये रताः ।

तेषां विनष्टबुद्धीनां रसज्ञानं सुदुर्लभम् ॥ २४ ॥

कुलशासनहीनानां सदृशनमकाङ्क्षिणाम् ।

न सिध्यति रसो देवि पिबन्ति मृगतृष्णिकाम् ॥ २५ ॥

गोमांसं भक्षयेद्यसु पिबेदमरवारुणीम् ।

कुलीनं^८ तमहं मन्ये रसज्ञमपरेऽधमाः ॥ २६ ॥

न गर्भः संप्रदायार्थे^९ रसो गर्भो विधोयते ।

तेमायं लभते सिद्धिं न सिद्धिः सूतकं विना ॥ २७ ॥

(१) र वि reads समाधानम्

(२) सत्यम्, a variant in र वि.

(३)

र. वि reads विज्ञान ज्ञानपूर्वकम्

(४) सत्य, a variant in र वि. which is

not appropriate here

(५) K reads अत्रुते in the sense of अत्राति.

(६) र. वि reads शक्ति, which is tautological.

(७) र वि. reads एहि.

(८) अहं त कुलीनं कुकार्यशीलं कदाचान् मन्ये, कुलीनशब्दादुत्पन्नं कौलीनं श्रीकनिन्दा इत्ययं । अन्ये अधमा न रसज्ञं मन्यन्ते इत्यर्थः ।

(९) We have adopted the

reading in र वि.

यावत्तु हरवीजन्तु भक्षयेत् पारदं रसम् ।

तावत्तस्य कुतो मुक्तिः कुतः पिण्डस्य धारणम् ॥ २८ ॥^१

मद्यमांसरताप्रज्ञा^२ मोहिताः^३ शिवमायया ।

लक्ष्यन्ति च वयं मुक्ता यास्यामः शिवमन्दिरम् ॥ २९ ॥

पिण्डधारणयोगी च निस्पृहा मन्दबुद्धयः ।

खण्डज्ञानेन देवेशि रञ्जितं सचराचरम् ॥ ३० ॥

सदेहे खेचरत्वं च शिवत्वं येन लभ्यते ।

तादृशे तु रसज्ञाने नित्याभ्यासं कुरु प्रिये ॥ ३१ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

शिवतारं रवेन्द्रस्य माहात्म्यं तु सुरेश्वर ।

श्रीतुमिच्छामि देवेश वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ ३२ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

साधु पृष्टं महाभागे शुद्धादशुद्धतरं त्वया ।

अनुग्रहकरं ध्यानं श्लोकानामुपकारकम् ॥ ३३ ॥

त्वं माता सर्वभूतानां पिता चाहं सनातनः^४ ।

इयोय यो रसो देवि महामैथुनसम्भवः ॥ ३४ ॥

स्वैरतः सम्भवाद्देवि^५ पारदः कौर्त्तितो महः^६ ।

(१) र चि. exactly quotes this śloka. (२) K reads मद्यमांसरताप्रज्ञा, which is inc. (३) K reads मोहिता, which seems to be an error of the scribe. (४) K reads सनातनम्, which is inc. This śloka (34th) is also found in र. चि. (५) K reads स्वेरतश्चमोदेवि, which is absurd, being gram. untenable (६) K reads महा, which = inc.

पारदो गदितो यथ परार्थ साधकोत्तमैः ॥ ३५ ॥
 सूतोऽयं^१ मत्समो देवि मम प्रत्यङ्मुखः ।
 मम देहरसो यस्मात् रसस्तेनायमुच्यते^२ ॥ ३६ ॥
 दग्नात् स्पर्शनात् तस्य भक्षणात् स्मरणादपि^३ ।
 पूजनाच्च प्रदानाच्च^४ दृश्यते षड्विध फलम् ॥ ३७ ॥
 केदारादीनि लिङ्गानि पृथिव्या यानि कानि च^५ ।
 तानि दृष्ट्वा तु यत्पुण्य तत्पुण्य रसदर्शनात् ॥ ३८ ॥
 चन्दनाशुक्कपर्पूरकुङ्कुमान्तर्गतो रस ।
 भूर्च्छितं शिवपूजाया^६ शिवसाविध्यसिद्धये ॥ ३९ ॥
 भक्षणात् परमेशानि हन्ति पापत्रय रस ।
 तथा तापत्रय हन्ति रोगान् दोषत्रयोद्भवान् ॥ ४० ॥
 दुःखं ब्रह्मनिष्ठातैः^७ प्राप्यते परम पदम् ।
 हृदयोमकर्णिकान्तं स रसेन्द्रस्य महेश्वरि ॥ ४१ ॥^८
 स्मरणान्मुच्यते^९ घापैः सद्यो जन्मान्तरार्जितैः ॥ ४२ ॥
 स्वयंभूलिङ्गसाहसैः^{१०} यत्फलं सम्यग्दर्शनात् ।

(१) स द स reads सूतोऽयम् (२) L reads रसमेव मुच्यते, which
 gram inc. We have adopted the variant in स द स (३) र सि
 reads स्मरणात् प्रिये (४) स द स reads पूजनात् रसदानाच्च This variant
 exactly agrees with that in र सि (५) स द स and र सि read
 स्मरिषित् (६) शिवपूजा सः, a variant in र सि (७) र सि read
 ब्रह्मविष्णवे (८) The reading in र सि is as follows —ततोमकर्णिक
 न स रसेन्द्र परमेश्वरि (९) स्मरन् विमुच्यते, a variant in र सि (१०)
 L reads साहसैः, which is inc

तत्फलं कीटिगुणित रसलिङ्गार्चनाद्वयेत् ॥ ४३ ॥
 अधमः खगवादस्तु^१ विलवादस्तु मध्यमः ।
 उत्तमो मन्त्रवादस्तु रसवादो महोत्तमः^२ ॥ ४४ ॥
 मन्त्रतन्त्रपरिधानं रसयोगस्य^३ दूषकाः^४ ।
 प्रयान्ति नरकं^५ सर्वं छित्त्वा सुकृतसच्चयम् ॥ ४५ ॥
 रसविद्या परा विद्या चैतोऽपि सुदुर्लभा^६ ।
 भुक्तिसुक्तिकरी यस्मात् तस्माद्देया गुणान्वितैः ॥ ४६ ॥^७
 अस्तीति भाषते कथित् कथिन्नास्तीति भाषते ।
 नास्ति के तु भवेत्किञ्चि^८ तस्य सिद्धयति भूतले ॥ ४७ ॥
 नास्ति केनानुभावेन^९ नास्ति नास्तीति यो वदेत् ।
 तस्य नास्ति प्रिये सिद्धिर्जन्मकोटिशतैरपि ॥ ४८ ॥
 ब्रह्मज्ञानेन सुक्तोऽसौ पापी यो^{१०} रसनिन्दकः ।

- (1) M reads खगवादस्तु रसहार reads शृङ्गवाद in place of खगवाद, and खगवाद in place of विलवाद (2) रसवादोत्तमोत्तमः, a variant in M, which is gram inc (3) रसो योगस्य, a variant in K, which seems to be inc M reads रसवादस्तु (4) K reads दूषकः, which is inc M reads दूषकाः, which deteriorates the sense (5) K reads रसकः, which has no sense here (6) M reads च दुर्लभा, which agrees with र चि (7) सुक्ति सुक्तिकरी यस्मात् तस्माद्देया गुणान्विता is the reading in र चि (8) अस्तीति भाषते यन्तु, a variant in M (9) नास्ति केन तु वादेन, a variant in M. (10) M reads पापीयान् सोऽप्युक्तो य पापी, a variant in र चि

नाहं चाता भवे तस्य^१ जन्मकोटि^२ शतैरपि ॥ ४८ ॥
 श्वानोऽयं जायते देवि यावत्^३ जन्मसहस्रकम् ।
 त्रिकोटिजन्मलघाणि मार्जारो जायते रसात् ।
 रासभो लक्षजन्मानि लक्षजन्मानि वायसः ॥ ५० ॥^४
 क्षमिको लक्षजन्मानि कुक्कुटो^५ जन्मलघकम् ।
 शृङ्गको लक्षजन्मानि यः पापी रसनिन्दकः ॥ ५१ ॥
 आलापं गात्रसंस्पर्शं यः कुर्याद्भ्रसनिन्दकैः ।
 यावज्जन्मसहस्रं तु स भवेद्दुःखपीडितः ॥ ५२ ॥^६
 रसवीर्यविपाके च सूतक^७ स्वमृतोपमः ।
 तेन जन्मजराव्याधोन्^८ हरते सूतकः प्रिये ॥ ५३ ॥
 गुह्यमाराधयेत् पूर्वं विगृह्णेनान्तरात्मना^९ ।
 संप्रदायं प्रयच्छन्ति^{१०} गुरौ तुष्टे मरीचयः ॥ ५४ ॥

- (1) K reads भवेत्तस्य, so also र चि M reads भवेत्तस्य Both are gram-
 inc The correct reading is either भवाम्यस्य or भवे तस्य (2) K reads
 जन्मकोटी (3) श्वानो जायते सोऽपि याति, a variant in M. (4) Slokas
 50—52 are wanting in M The sense of रसात् is not accurate
 (5) कुक्कुट, a variant in K, is palpably an error of the scribe.
 (6) The hemistich as quoted in र चि is as follows —यावज्जन्मसहस्राणि
 स भवेत् पापपीडितः. (7) रसो वीर्यो विपाके चा पारद, a variant in M, which
 is gram. inc. (8) M reads जन्मजराव्याधी (9) This charapa
 is wanting in M. (10) M reads संप्रदायमप्यच्छन्ति, which has no sense
 here

गुरुसेवा विना कर्म य कुर्यान्मूढचेतनः^१ ।
 स याति निष्फल कर्म^२ स्वप्रलब्धं धनं यथा^३ ॥ ५५ ॥
 य. कर्म कुरुते दृष्ट तस्य लाभः^४ पदे पदे ।
 कारयेद्रसवादन्तु तुष्टेन गुरुणा प्रिये ॥ ५६ ॥
 सिद्धुपायोपदेशोऽयमुभयोर्भोगमोक्षदः^५ ।
 रसार्णवं महातन्त्र^६मिदं परमदुर्लभम् ॥ ५७ ॥
 गोप्य गुरुप्रसादेन लब्ध स्यात् फलसिद्धये^७ ।
 लब्ध्वा च^८ रसकर्माणि नाहङ्कार समाचरेत् ॥ ५८ ॥
 अनुज्ञातय गुरुणा लब्ध्वा चाज्ञा रसाद्गुणैः^९ ।
 भैरवीं तनु^{१०}माश्रित्य साधयेद्रसभैरवम् ॥ ५९ ॥
 एवमुक्त्वा रसोत्पत्तिः माहात्म्यञ्च^{११} सुरेखरि ।
 तन्ममावच्छ^{१२} देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ६० ॥

- (1) B reads विना which is inc. मूढचेतनः a variant in M (2) B and M read कर्म (3) B reads यथा धनं M reads सद्यः लब्धं यथा धनम् which is senseless. (4) B and M read लाभ, which is gram. inc. M reads पाद which is absurd (5) B reads मोक्षयो This hemistich is wanting in M (6) रसार्णवमिदं तन्त्रम् a variant in M (7) This hemistich is wanting in M (8) लब्ध्वा च a variant in M (9) B reads लब्ध्वा चाज्ञा This hemistich is wanting in M (10) B reads भैरवीतनु K reads भैरवीमनु (11) B reads रसोत्पत्तिः महात्म्यञ्च which is inc. (12) B reads ममावच्छि, which is inc. This hemistich is wanting in M

इति श्रीपार्व्वतोपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससहिताया^२

तन्नावतारो नाम^३

प्रथमः पटलः ॥ १ ॥

द्वितीयः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

रसोपदेशदाता च^१ कथं स्याद्वद मे^२ प्रभो ।

यिष्यद्यैव कथं^३ देव रसानुष्ठानतत्पर ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

निःस्पृहो निरहङ्कारो लोभमायाविवर्जितः ।

कुलमार्गरतो नित्यं शुरुपूजारतश्च यः ॥ २ ॥^४

(१) श्रीपार्व्वतोपरमेश्वरसंवादे is wanting in M (२) रससहितायां is wanting in M (३) B reads रसावतारो नाम

(१) K reads रसोपरसदाता We have adopted partly the reading in B and that in M. (२) कथं नम वद, a variant in B and M. (३) K reads रस, which is senseless (४) B reads वदकपूजा instead of शुरुपूजा This śloka is wanting in M.

दान्तः शिष्योपदेशज्ञः^१ शक्तिमान् गतमत्सरः^२ ।

धर्मज्ञः सत्यवाक् दक्षः शीलवान् गुणवान् शुचि ॥ ३ ॥

अनेकरसशास्त्रज्ञो रसमण्डपकोविदः^३

रसदोषाविधानज्ञो यन्त्रौषधि-महारसान् ॥ ४ ॥

रागसख्या^५ वीजकला हन्व^६मैलापनं विडम् ।

रञ्जन^७ सारण तैल^८ दलानि क्रामणानि च^९ ॥ ५ ॥

वर्णोत्कर्ष^{१०} मृदुत्वञ्च जारणा बालवद्वयोः^{११} ।

खेचरीं भूचरीं चैव यो वेत्ति स गुरुर्मतः^{१२} ॥ ६ ॥

देशकालक्रियाभिज्ञो^{१३} दयादाक्षिण्यसयुतः ।

लोभमायाविनिर्मुक्तो मन्त्रानुष्ठानतत्परः ॥ ७ ॥

सामुद्रलक्षणोपेतो गम्भीरो गुरुवत्सलः ।

(१) शिष्योपदेशज्ञः, a variant in B शिष्योपदेशज्ञः, a variant in M. Both

are inc. (2) K reads विमत्सर which breaks the metre. We have adopted the reading in M. (3) The portion from अनेकरस to कोविदः is wanting in M. B reads शिष्यवान्, which is inc. (4) B reads दिवा K reads सन्तोषः. Both are inc. (5) रागसखा, a variant in K. (6) B reads विजकला, which is inc. K reads हन्व which is a palpable mistake. (7) M reads रञ्जक (8) तैल a variant in K. (9) K reads बलाप्रियुषा नानि च दलानि क्रामणानि च, a variant in M, which seems to be inc. (10) K reads वर्णोत्कर्ष, which is gram. inc. (11) जारणाबालवद्वये, a variant in K. (12) B has खचरी, and भूचरी, which are inc. खचरीचैव यो वेत्ति भूचरी स गुरुर्मतः a variant in M. (13) देशकालक्रियाभिज्ञः, a variant in K, which cannot be reconciled without the word युक्त to be understood.

देवाग्नि^१योगिनीचक्र कुलपूजारतः सदा ।

शियो विनीतस्तन्त्रः सत्यवादी दृढव्रतः ॥ ८ ॥^२

ये नराः^३ कुम्भकुहाल ध्वजशंखादिलाब्धितैः^४ ।

करै^५रधिष्ठिता देवि योज्यास्ते निधिसाधने^६ ॥ ९ ॥

बलवन्तो महासत्त्वाः^७ लण्णरक्त^८विलोचनाः ।

वक्रघोषाः^९ सदा^{१०} क्रूराः प्रशस्ता विस^{११}साधने ॥ १० ॥

निर्मास^{१२}मूर्धपिण्डीकान्^{१३} रक्तकेशान् गतालसान्^{१४} ।

कठिनागुणपादाय^{१५} धातुवादे^{१६} नियोजयेत् ॥ ११ ॥

आदौ परीक्षयेद्देवि साधकान्^{१७} सुसमाहितान् ।

ब्राह्मणान् क्षत्रियान् वैश्यान् शूद्राद्यानुक्रमेण तु^{१८} ॥ १२ ॥

जितेन्द्रियाः क्षेशसहा नित्योद्यमसमन्विताः ।

(1) K reads देवाग्नी, which is inc.

(2) K reads सिद्धी instead

of शियो The portion beginning from लोभमायविनिवृत्तो and ending in सत्यवादी दृढव्रत is not to be found in M

(3) K reads क्रूरा (without विसर्ग), which is absurd and inc.

(4) B reads लाब्धितैः K reads लब्धितैः

(5) M reads नरैः, which is inappropriate. (6) निधिद्वयेने, a variant in M

(7) K reads महासाधु, which is gram inc. (8) B reads लण्णरक्त

(9) K reads वक्रघोषा (10) सदा, a variant in K, which is meaningless. (11) K reads विस which is a mere expletive

(12) K reads निर्मास (13) B reads मूर्धपिण्डीकान् M reads मूर्धकलिकान्

(14) K reads रक्तकेशाङ्गनासिका (15) K reads कठिनागुणपादाय कठिनागुण पा, an incomplete variant in M

(16) K reads धातुवादि (17) M reads साधकान्, which is gram inc. (18) ब्राह्मण क्षत्रियं वैश्यं शूद्राद्यानुक्रमेण तु, a variant in K. M has च instead of तु

शूराश्च क्षतविधाश्च प्रशङ्काः^१ साधका प्रिये ॥ १२ ॥
 रसदीप्ताविहोना ये^२ प्रोक्तलक्षणवर्जिता ।
 विप्रासकाः प्रापरता^३ वर्जयेच्चान्^४ प्रयत्नतः ॥ १३ ॥
 दुष्टारिणी दुराचारा निष्ठुरा कलहप्रिया ।
 बह्वाग्निनी^५ च दुस्मिता कोटराक्षी च निर्दया ।
 रसनिन्दाकरी या च तां नारीं परिवर्जयेत् ॥ १४ ॥
 ईदृशीभिर्वरारोहे^६ सम्पूर्णं चित्तिमण्डलम् ।
 न तादृशी^७ भवेन्नारी यादृशी रसबन्धकी ॥ १५ ॥^९
 काकिणी कीकणी नारी तथैव काञ्चिकाचिनी ।^{१०}
 क्षणपदे ऋतुमती सा नारी काकिणी स्मृता ॥ १६ ॥^९
 क्षणपदे ऋतुमती सा नारी कीकणी मता^{११} ॥ १७ ॥
 क्षणपदे ऋतुमती सा नारी^{१२} काञ्चिकाचिनी ॥ १८ ॥

- (१) K reads विप्रेका. The portion commencing from the 14th sloka and ending in the first hemistich of the 45th is wanting in M.
 (२) B reads नरा दीपाविहीनाश्च (३) K reads चरितव्यापारता. (४) K reads वर्जये चान्, which is gramm. inc. (५) B reads बह्वाग्नी (६) K reads ईदृशी, which is palpably inc. (७) K has सम्पूर्णचित्तिमण्डले. (८) K reads तादृशी च (९) Cf रसरत्नसुख, Chap VI slokas 34—38.
 (१०) काकिणी काञ्चिकाचिनी कीकणी, a variant in K, which we have not adopted for its deficiency in words and defect in metre. T. & B reads काञ्चिनी in lieu of काकिणी (११) क्षणपदे ऋतुमती सा कीकणी, a variant in K, where some words are wanting (१२) This word is not found in K. The slokas १७—१९ are not found in B.

नवयौवनसम्पत्त्या सुरूपा चारुहासिनी ।
 सूक्ष्मकेगा तु या नारी चोराहारप्रिया सदा ॥ २० ॥
 प्रियानापकरो^१ नित्य शिवशास्त्रकथाप्रिया ।
 पद्माकार^२ मुखं यस्या दृष्टिरिन्दीवराकृतिः ॥ २१ ॥
 दशना वज्रसदृशा, प्रबालसदृशोऽधरः^३ ।
 यस्या, पयोधरी देवि तुङ्गपीनी समानुभौ ॥ २२ ॥
 अमृत्यपञ्चसदृशी योनी यस्या भग समः^४ ।
 यत्पादौ मांसनीं स्निग्धौ वर्तुनावतरोमकी^५ ॥ २३ ॥
 श्यामा च मध्ये चामा च^६ तन्वो भक्तिपरा^७ शिवे ।
 पद्मिनी सा तु विप्रया प्रसवा^८ मृगमोचना ॥ २४ ॥
 पूर्णिमायाममाया वा पक्षे पक्षे रजस्वला ।
 पद्मिनी काकिणी नाग्रा पूर्वप्रोक्ता रसप्रदा ॥ २५ ॥^९
 यस्य तुष्टौ महादेवस्यास्य मित्रो^{१०} रमायने ।
 तदैव^{११} देवदेवेशि रसकर्मणि कारयेत् ॥ २६ ॥

- (1) दिव्यावहरी a variant in B, which is inc. (2) B. has वन
 वनव (3) B reads दशसदृशवरा B. has दशसदृशवरा वज्रसदृशवरा,
 which seems to be inc. (4) अमृत्यपञ्चसदृशी योनी मता, a variant
 in C & D (5) अमृत्यपञ्चसदृशी a variant in B. (6) मध्यमा च,
 a variant in B. (7) भक्तिपरा a variant in B, which is inc. (8)
 I read वन (9) The 25th Sloka is not found in B. (10) B
 reads एव दिव्येव एवमेव B. reads दिव्य, which is gramm. inc. (11) B
 reads दिव्य

तस्य हि निर्मला बुद्धिर्निधिता रससाधने ।

तस्माद्गुरुषु शिष्यश्च पूर्वोक्तः सिद्धिभागवेत् ॥ २७ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

ईदृशैर्लक्षणैः^१ नारीं कुतः प्राप्नोति साधकः ।

यत्र रूपं महादेव लक्षणं नात्र विद्यते ॥ २८ ॥

लक्षणं विद्यते यत्र भावना नात्र विद्यते ।

अथवा रूपहीनाया रूपं केन प्रवर्त्तते ॥ २९ ॥

लक्षणवितय^२ कुत्र त्वया दृष्टं महेश्वर ।

तदेतज्जायते येन तमुपायं वद प्रभो^३ ॥ ३० ॥

श्रीभैरव उवाच ।

शृणु देवि परं शुद्धं यत्सुरैरपि दुर्लभम् ।

पितुः सदाशिवज्जात^४ जन्म यच्चण्डिकोदरे ॥ ३१ ॥

तासां बुद्धिर्भवेद्देवि निर्मला रससाधने ।

दापयेत्स्वरितामन्त्रं जपेत्त^५ दर्पवर्जिता^६ ॥ ३२ ॥

लक्ष्मन्त्र^७ जपेदद्यात्तु जायते सा सुलक्षणा ।

बद्धा तु खिचरी मुद्रा जपेत् फेट्कारभैरवीम् ॥ ३३ ॥

(१) ईदृशैर्लक्षणैः, = variant in K, which is gram untenable [Here उपलक्षिता is to be understood] (२) K reads लक्षणं वितय (३) K reads तमुपायं वद मे प्रभो, where the word मे can be left out in order to keep up the metre (४) The reading in K is gram inc., the text runs thus —पितुः सदाशिवज्जातं तन्मायाचण्डिकोदरे (५) [Here सा is to be understood] (६) न जपेद्वर्पवर्जिता is the reading in B (७) B reads लक्ष्मन्त्र

ममेयं^१ चण्डिका माता जम्ब च त्रिपुरान्तकात्^२ ।

कालिकाहं समुद्रूतास्त्रीदृशं संस्मरेत्तु^३ सा ॥ ३४ ॥

भूतं भव्यं भविष्यच्च वैलोक्ये^४ कथयेत्तु सा ।

सहायास्तादृश्यास्तस्य यादृशी भवितव्यता ॥ ३५ ॥^५

श्रीदेव्युवाच ।

देवदेव महादेव समस्तज्ञानभाजन ।

रसदीक्षा तु पृच्छामि साधकानां हिताय वै ॥ ३६ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

शृणु भैरवि यद्वाचम्^६ अपूर्व्यं वर्णयामि ते ।

रसदीक्षाविधानन्तु^७ तस्माद्विगदितं शृणु ॥ ३७ ॥

यश्च राजा नयपरो^८ बलवान् धर्मतत्परः ।

मन्त्री च धर्मतत्त्वज्ञो भक्तियुक्तासमन्वितः ॥ ३८ ॥

तच्चेदं कारयेत् कथं रसवत् रसायनम् ।

जना माहेश्वरा यश्च तत्र स्थाने^९ तु कारयेत् ॥ ३९ ॥

- (१) After the 33rd sloka we find a hemistich in B, which runs thus —तदा प्रवर्णने भाषो जम्ब करति काङ्क्षत, we have rejected it, since the 34th sloka serves the same purpose. K reads ममेयं (2) K reads करतंतका, which is inc. (3) K reads मकरंतु सा, which is gram inc. (4) B has भूतं च भवदुर्गविय च which mars the metre. K reads वैलोक्य which is inc. (5) After the 35th sloka we have the following hemistich in B —रसदीक्षां विधातेदं तस्यान् कथं मजाचरन्तु । We have rejected it, because रसदीक्षाविधानं is not yet explained. (6) K reads नय-
परो (7) Cf. ११४ Chap VI slokas ३२—६६ (b) K reads मयपरो (9) K reads माहेश्वराय च महेष्टे त

कारयेद्विजने स्थाने पशुर्यत्र न विद्यते ।
सुगुप्ते सुपमे स्थाने सर्व्वबाधाविवर्जिते ॥ ४० ॥
प्राकार^१परिखोपेते कपाटार्गलरक्षिते ।
एकान्ते निम्नले हृद्ये नानापुष्पद्रुमान्विते ॥ ४१ ॥
इसकारण्डवाकोर्णे चक्रवाकोपशोभिते ।
दिव्यौषधिगणोपेते सज्जले श्यामशाङ्गले^२ ॥ ४२ ॥
कुसुदोत्पलकङ्गार कदलीपण्डमण्डिते ।
चित्रिते^३ भवनोद्याने कारयेत् परमेश्वरि ॥ ४३ ॥
तन्मध्ये देवदेवेशि भक्तवारणसयुतम्^४ ।
चातायनसमोपेतमूर्ध्वनिर्गामिधूमकम्^५ ॥ ४४ ॥
रक्त^६पताकासंयुक्तं सज्जीपकरणं तथा ।
प्रविभक्तौषधितुपा^७काष्ठारण्योत्पलालयम्^८ ॥ ४५ ॥
समानिखितदिग्देवं^९ समर्चितविनायकम्^{१०} ।

- (1) H reads प्राकार, which seems to be an error of the scribe.
(2) K reads स्थात् सजाङ्गले, wherein the first word (स्थात्) = redundant.
(3) B reads चित्रिते (4) बन्धोद्धार तु कारयेत्, a variant in K, which seems to be unconnected (5) H reads निम्नले instead of निर्गामि.
(6) H reads रक्ता K reads रक्त, which = inc. (7) K reads प्रविभक्तौषधिरूप, wherein रूप has no meaning (8) काष्ठारण्योत्पलालयम्, a variant in K, wherein the word काष्ठ = an error of the scribe.
काष्ठारण्योत्पलालयम्, a variant in M, wherein some of the terms are inc.
(9) This sloka (46th) is wanting in B K reads दिग्देव, which has no clear meaning (10) M reads विनायकम्, which is a palpable error of the scribe

प्रतिष्ठितमुमेशाभ्यां^१ लोकपालैय रचितम् ॥ ४६ ॥
 निर्मापयेदेकतलं हितलं वापि मण्डपम्^२ ।
 अथ पक्षे सिते देवि चन्द्रताराबलान्विते^३ ॥ ४७ ॥
 पुण्ये तिर्यौ सुहृत्ते च^४ लम्ने सौम्यप्रहेक्षिते ।
 स्नातः शक्ताम्बरधरः शक्तमाख्यामुलेपनः ॥ ४८ ॥
 मधुसर्पिर्दक्षिणीरतिनैः संपूज्य बालिकाः^५ ।
 कपिलागोमयालिप्ते हिरण्यकलसाहते ॥ ४९ ॥^६
 यवसिद्धार्यकाम्तीर्णैः^७ गन्धमाख्यापशोभिते ।
 तन्नेष्टिकाभिः रचिते^८ करपीठे सुरम्बरि^९ ॥ ५० ॥
 शिलाप्रहं समुत्कीर्य शिलापट्टाग्नं प्रिये ।
 न्यासं रमादुग्धेनैव कृत्वाङ्गुलिद्वयादिषु^{१०} ॥ ५१ ॥
 रसलिङ्गं न्यसेत्तत्र ईश्वरा च^{११} सहितं प्रिये ।

(1) प्रतिष्ठितमुमेशाभ्यां, a variant in M, which breaks the metre.

(2) B reads मण्डप. M reads मण्डपम् which is an error of the scribe.

(3) चन्द्रताराबले सति, a variant in H and K. We have adopted the reading in M.

(4) पुण्यतीर्णे सुहृत्ते च, a variant in K, which seems to be unconnected.

(5) M reads बालक

(6) The portion

from स्नात to कलसाहते is wanting in M.

(7) B reads यव सिद्धार्यका-

म्तीर्णैः, M reads यवसिद्धार्यकात्तीर्णैः, both the readings seem to be erroneous.

(8) तन्नेष्टिकाभिः रचिते, a reading in B. तन्नेष्टिकाभिः रचिते, a reading in M.

(9) K reads करपीठे सुरम्बरि a variant in M, which has no clear sense.

(10) चन्द्रताराबले सति, a variant in K. चन्द्रताराबले सति, a reading in M, which seems to be erroneous.

(11) K reads चन्द्रताराबले

ॐ श्रीं श्रीं^१ सूतराजस्य मूलमन्त्रे उदाहृतः ॥ ५२ ॥
 तस्मिन् रेसाङ्गुशो देवो^२ मूलेनावाहयेतिष्ये ।
 चतुरस्र तु दिक्पालान्^३ पूजयित्वा वहि क्रैमात् ॥ ५३ ॥
 नन्दिनश्च महाकालं भृङ्गिरोटं महाबलम्^४ ।
 कुम्भकर्णश्च सुघोषं भृङ्गोकश्च^५ हृदायुधम्^६ ॥ ५४ ॥
 हारे चतुर्धा विन्यस्य पूजयेद्दशवामयोः ।
 शक्तं पूर्व्यं^७भि^८संपूज्य स्कन्दमाग्नेयगोचरे^९ ॥ ५५ ॥
 दक्षिणस्या ततो रुद्रे^{१०} पवनैर्कृतं तथा^{११} ।
 शिव पश्चिमभागे तु पावकं वायवे न्यसेत् ।
 र्धमासुत्तरेभागे तु व्यापकं चैश्वरीचरे^{१२} ॥ ५६ ॥
 लेपिका चेपिका चैव चारिका रञ्जिका तथा^{१३} ।
 लोहटी बन्धकारी च भूचरी मृत्युनाशिनो^{१४} ॥ ५७ ॥
 विभूतिः खेचरो^{१५} चैव दश दूत, क्रमेण च^{१६} ।

(1) श्रीं श्रीं, a variant in M (2) B reads रेसाङ्गुशो M reads

रेसाङ्गुशो, which is grammatically inc (3) चतुर- नेदिक्पालान्, a

variant in M (4) M reads बनीधम् (5) B reads भृङ्गकश्च

M reads मृगाश्च (6) K reads हृदायुधम् which has no clear sense

(7) B reads पूर्व्यं M reads यत् पूर्व्यं च (8) B reads साधरम्,

(9) K reads भृङ्ग (10) K reads दक्षिण (11) B reads चैव

समाधरेत् (12) B has कान्तिका रञ्जिका तथा K has लेपिका चेपिका चैव

रञ्जिका रञ्जिका तथा (13) लोहटी बन्धकारी च मृत्युनाशिनो, a variant

in K. (14) विभूतिः खेचरो, a variant in K. (15) दशदूतक्रमेण च,

a reading in M, which is grammatically inc.

प्रतिष्ठितमुमेशाभ्या^१ लोकपालैश्च रचितम् ॥ ४६ ॥
 निर्मापयेदेकतलं हितलं वापि मण्डपम्^२ ।
 अथ पक्षे सिते देवि चन्द्रताराबलान्विते^३ ॥ ४७ ॥
 पुण्ये त्रिधौ सुहृत्ते^४ च^५ लग्ने सौम्यग्रहेक्षिते ।
 स्नातः शृङ्गाम्बरधरः शृङ्गमाख्यानुलेपनः ॥ ४८ ॥
 मधुसर्पिर्दधिघोरतिलैः संपूज्य बालिकाः^६ ।
 कपिलागोमयाक्षिते हिरण्यकलसावृते ॥ ४९ ॥^६
 यवसिद्धार्यकास्तीर्ण^७ गन्धमाख्योपशोभिते ।
 तत्रेष्टिकाभिः रचिते^८ करपीठे सुरेश्वरि^९ ॥ ५० ॥
 शिलापट्ट समुत्कीर्त्य शिन्नापट्टार्गलं प्रिये ।
 न्यासं रमाङ्गुलिनैव कृत्वाङ्गुलिद्वयादिषु^{१०} ॥ ५१ ॥
 रसलिङ्गं न्यसेत्तत्र हेन्ना च^{११} सहितं प्रिये ।

- (१) प्रतिष्ठितोमानन्देय, a variant in M, which breaks the metre.
 (२) B reads मण्डप. M reads मण्डपम् which is an error of the scribe.
 (३) चन्द्रताराबलि नलि, a variant in B and K. We have adopted the reading in M.
 (४) पुण्यतीर्णे सुहृत्ते तु a variant in K, which seems to be unconnected.
 (५) M reads चालक. (६) The portion from स्नात to शृङ्गाम्बरधरे = wanting in M.
 (७) B reads यवसिद्धार्यकास्तीर्ण, M reads यवसिद्धार्यकास्तीर्ण, both the readings seem to be erroneous.
 (८) तत्रेष्टिकाभिश्चरिते, a reading in B. तत्रेष्टिकाभिः रचिते, a reading in M.
 (९) K reads करपीठे सुरेश्वरि a variant in M, which has no clear sense.
 (१०) च शिलापट्टे सहितं रसलिङ्गं द्वादिषु, a variant in K. कृत्वाङ्गुलिद्वयादिषु, a reading in M, which seems to be erroneous.
 (११) B reads चालक.

ॐ श्रीं श्रीं^१ सूतराजस्य मूलमन्त्रे उदाहृतः ॥ ५२ ॥
 तस्मिन् रसाद्युगो देवो^२ मूलेनोवाहयेन्निये ।
 चतुरस्रे तु दिक्पालान्^३ पूजयित्वा वहि क्रमात् ॥ ५३ ॥
 नन्दिनश्च महाकालं शङ्खिरीटं महाबलम्^४ ।
 कुम्भकर्णश्च सुयोधं शङ्खोक्च^५ दृढायुधम्^६ ॥ ५४ ॥
 द्वारे चतुर्धा विन्यस्य पूजयेद्दक्षवामयोः ।
 शंक्रं पूर्व्यं^७ मि^८ संपूज्य स्कन्दमाग्नेयगोचरे^९ ॥ ५५ ॥
 दक्षिणस्या ततो रुद्र^{१०} पवनं नैऋते तथा^{११} ।
 शिवं पश्चिमभागे तु पावकं वायवे श्यसेत् ।
 उमासुत्तरेभागे तु व्यापकं चैश्वर्यगोचरे^{१२} ॥ ५६ ॥
 क्षेपिका क्षेपिका चैव चारिका रश्मिका तथा^{१३} ।
 लोहटी वन्यकारी च भूचरी मृत्युनाशिनी^{१४} ॥ ५७ ॥
 विभूतिः खेचरी^{१५} चैव दश दूतव्य. क्रमेण च^{१६} ।

- (१) श्रीं श्रीं, a variant in M (2) B reads रसाद्युगो M reads रसाद्युगो देवो, which is grammatically inc (3) चतुर- चैदिकपालान्, a variant in M (4) M reads मनोरथ (5) B reads शङ्खोक्च M reads सुगुह्य (6) K reads सुगुह्यम् which has no clear sense (7) B reads पूर्व्यं M reads च पूर्व्यं च. (8) B reads माचरम्. (9) K reads रुद्र (10) K reads वज्रिन् (11) B reads क्षेत्तमाचरेत् (12) B has क्षमिका रश्मिका तथा K has क्षेपिका क्षेपिका चैव रश्मिका रश्मिका तथा. (13) लोहटी वन्यकारी च भूचरी मृत्युनाशिनी, a variant in K. (14) विभूतिः खेचरी, a variant in K. (15) दशदूतक्रमेण च, a read ng in M, which is grammatically inc.

पूज्यास्वदले^१ पद्मे जर्हाधसु दलेषु च^२ ॥ ५८ ॥
 माचिको विमल^३ शैल^४यपलो रसकस्तथा ।
 सस्यको^५ गन्धतानी च पूर्वादिक्रमयोगत ॥ ५९ ॥
 अष्टादशमुजा रुद्रा^६ पञ्चवक्त्रास्त्रियस्वका^७ ।
 चन्द्रार्दगोभिमुकुटा^८ नीलपीवा वृषध्वजा^९ ॥ ६० ॥
 स्वस्ववर्णधरा^{१०} सर्वेऽप्यष्टविद्यश्वरास्तथा^{११} ।
 पूजनीया महिमानि दितोयेऽष्टदन्ताम्बुजे^{१२} ॥ ६१ ॥
 कर्णिकायान्तु पूर्वादिपूर्व^{१३} गतिवहुष्टयम् ।
 मानिनी हेमगतिर्य परा गतिर्विना श्रुता^{१४} ।
 अपरा वध्यगतिर्य कान्तिश्रेय वरापरम्^{१५} ॥ ६२ ॥

- (1) पूज्या चादले is the reading in B. which is a palpable error.
 (2) पुज्यान्सु दलेषु च a variant in B. जर्हे चाध दलेषु च a variant in M.
 (3) B. reads माचिको विमल. (4) M. reads चैव which seems to be erroneous.
 (5) सस्यका is the reading in B. and सस्यके is that in M. Both are incorrect. (6) B. reads अष्ट (without विमल).
 (7) पञ्चवक्त्र विमलका (without विमल) a variant in B. (8) M. reads मन्त्रा.
 (9) B. reads वृषध्वजा (without विमल). (10) The portion from the 61st to the 65th hem. tel. of the 94th is wanting in B. स्वस्ववर्णधरा a variant in B. which is absurd. (11) विमलश्वरा is a variant in B. विमलश्वरा a reading in M. which is incorrect. (12) M. reads महिमानि दितोयेऽष्टदन्ताम्बुजे.
 (13) पूज्या च पूज्या is the reading in M. which seems to be incorrect. (14) B. reads कृते which is incorrect. This chapter and the next are wanting in M. (15) ॥ ६२ ॥ २४ ६२ २४४ a variant in B.

मध्ये तासाश्च यत्तीनां सर्व्यज्ञं रसमैरवम् ।

शुद्धस्फटिकसंकाशं पञ्चवक्त्रं त्रियम्बकम्^१ ॥ ६१ ॥

ज्वलत्पिङ्गोयनेत्रश्च^२ ज्वलज्जिह्वाननं तथा ।

ज्वलद्रुवं^३ ज्वलत्केशं दुःप्रेक्षं^४ प्रेतविष्टरम् ॥ ६४ ॥

जटासुकुटसंयुक्तं चन्द्रार्चलतशेखरम्^५ ।

ध्यात्रचर्मधरं नागोपवीतं वृषभध्वजम्^६ ॥ ६५ ॥

षष्ठादशभुजं देवमोषलहसिताननम् ।

द्वात्रिंशार्णेन मनुना पूजयेत् सकलं त्रियम् ॥ ६६ ॥

रसेश्वरस्य मन्त्रश्च कथ्यमानं निबोध मे^७ ॥ ६७ ॥

ॐ ह्रीं क्रौं^८ रसेश्वराय महाकालाय महाबलायाघोर-

भैरवाय^९ वयसोर^{१०} क्रोधकङ्काल क्षुः क्षुः^{११} ॥ ६८ ॥

तस्योक्तज्ञे महादेवीं रत्नाभरणभूषणाम्^{१२} ।

(1) M reads चाम्बकम्, which is the correct form of त्रियम्बकम्.

(2) K reads ज्वलत्पिङ्गोयनेत्रश्च. (3) M reads ज्वलद्रुप. (4) M

reads दुःप्रेक्ष, which is an alternative form of दुःप्रेक्ष. (5) M reads

चन्द्रार्चलतशेखरम्. (6) M reads नाग उपवीत वृषभध्वजम्, wherein the

former is grammatically incorrect. (7) In lieu of this hemistich

M has only रसेश्वरमन्त्रम् which ought to be रसेश्वरमन्त्रम्. (8) M reads

क्षुः क्षुः क्षुः क्षुः. (9) M reads भैरव. (10) वयसोर is the

reading in M. The correct form would be वयसोराय and क्रोधकङ्कालाय.

(11) M reads क्षुः क्षुः । After this, is added इति मन्त्रः. This मन्त्रः con-

tains 32 letters (क्षुःक्षुःक्षुःक्षुः), the last two (क्षुः क्षुः) being excepted.

(12) रत्नाभरणभूषणाम्, a variant in K.

उत्तमहेमरुचिरा पीतवस्त्रां तिलोचनाम् ॥ ६८ ॥
 श्वेतचामरयोर्मध्य मुक्ताच्छत्रेण शोभिताम्^१ ।
 षड्गु चाक्षमाला च दधती दधहस्तयो ॥ ७० ॥
 पाशाभये च वामाम्या^२ चन्द्रार्चकतशेखराम् ।
 रसाङ्गुशी^३ महादेवी नीलग्रीवा कृपामयीम् ॥ ७१ ॥
 पूजयेद्भक्तसिद्ध्यर्थं विद्यया पञ्चवीजया ।
 वाग्मय भुवनेशोच्च^४ श्रोत्रवीजश्च सुरेश्वरि ॥ ७२ ॥
 मादन^५ शक्तिवीजश्च—विद्या^६ परमदुःखभा ।
 धूपदीपैस्तु नैवेद्यै^७ पुष्पताम्रमूलचन्दनै ॥ ७३ ॥
 शान्तिपाठस्य निर्घोषै^८ स्तोत्रमङ्गलजिह्वने^९ ।
 घण्टाटङ्कारसयुक्ते पूजा कृत्वा यथाविधि ॥ ७४ ॥
 अघोरैश्च बेलि दद्यात् सर्वविघ्नोपशान्तये^{१०} ।

- (1) K reads मुक्ताच्छत्रोपशोभिता which is a palpable error of the scribe
 (2) वरद भयहृत् दाता a variant in K पाशाभयो च वामाम्या a variant in M where the first term is grammatically incorrect.
 (3) रसीकृत्या a reading in M (4) K reads सुरेश्वर नां श्रोत्रवीजश्च a variant in M which ought to be भुवनेशोच्च (5) K reads मदन
 (6) K reads विद्यया which is incorrect. This change and "विद्या परमदुःखभा" is the remark made by Sava to draw special attention of his consort. This विद्ये is to be communicated by the guru to his disciple (see śloka 82)
 (7) श्रोत्रोदे सुनैवेद्ये a variant in K (8) K reads शान्तिपाठेय निघोषे M reads शास्त्रपाठस्य निर्घोषे We have adopted the above reading after collating all the texts
 (9) K reads निह्वने (10) K reads सर्वविघ्नोपशान्तये ।

भूतेभ्यो यच्चरचभ्यो^१ पिशाचेभ्यश्च यद्वतः ॥ ७५ ॥
 अघोरमन्त्रसंयुक्त^२मोहारादिनमोऽन्तकम् ।
 सर्वकर्मकर^३ देवि विघ्नोपद्रवताशनम्^४ ॥ ७६ ॥
 यथायक्ति जपित्वा तु विद्यामेष रसाद्भुगौम् ।^५
 कुण्डं विधाय देवेशि योनिचक्र^६ समेखलन् ॥ ७७ ॥
 तत्राज्यतिलसंयुक्तं ह्योमं कृत्वा क्रमेण तु ।
 कलशं स्थापयेद्देवि पयःपूर्णं फलान्वितम्^७ ॥ ७८ ॥
 पञ्चरत्नसमोपेतं त्रासोभिः परियेष्टितम् ।
 तत्राष्टादश^८विद्याभिरभिमन्त्र्य पृथक् पृथक् ॥ ७९ ॥
 गन्धपुष्पादिभिः पूर्ण^९ पङ्क्तैरुपशोभितम् ।
 अर्घ्यपात्रश्च^{१०} संपूज्य वर्षन्त्याभ्युक्ष्य साधकम्^{११} ॥ ८० ॥
 शतमष्टोत्तरं चैवमर्घ्यपात्रोदकेन^{१२} तु ।

- (1) Both K and M read अचरचभ्य, which is grammatically incorrect, the term being रचस् and not रच (2) M reads संयुक्त, which is incorrect (3) सर्वकर्माकर, a variant in M, which is meaningless (4) K reads विघ्नोपद्रवताशनम्, which is palpably an error of the scribe M adds here after the 76th śloka अघोरभ्योऽपघोर इति मन्त्रं नमोऽन्तकम्, which we have rejected as it is redundant. (5) K reads विघ्नोपद्रवता दिवा तु, which has no clear sense (6) योनि चक्र, a variant in K. (7) पयःपूर्णं फलान्वितम् a reading in M. (8) K reads तत्राष्टादश. (9) M reads कोटि (10) K reads बलिपात्रश्च (11) Both K and M read वर्षन्त्याभ्युक्ष्य, which is incorrect M reads साधकम्, which is grammatically untenable. (12) चैव मन्त्रपात्रोदकेन, a variant in K.

अभिविच्य^१ विधानेन कुम्भतीयेन मन्त्रवित् ॥ ८१ ॥

विद्यासुपदिशेदेवि पाठयेद्रससाधकम्^२ ।

कुमारयोगिनोयोगि^३साधकांश्च यथोचितैः^४ ॥ ८२ ॥

तर्पयेदन्नपानैश्च^५ जागर तच्च कारयेत् ।

एवविहितदीक्षसु^६ साधकः सुरनायिके ॥ ८३ ॥

महाभूतमयीं तत्र^७ वर्षपञ्चकसयुताम्^८ ।

पञ्चवीजात्मिका^९ विद्या प्राणायामात्मसूत्रके^{१०} ॥ ८४ ॥

सुद्रा रसाद्गुरीं बध्ना लक्ष्मिकं अपेक्षये ।

तस्य सिध्यति देवेभि निर्विघ्न रसभरवः ॥ ८५ ॥

प्रणवादिनमोऽन्तस्तु तर्पणान्ते जप, पर.^{११} ।

अहिंसा चन्दन^{१२} सत्य पुण्यमस्तेयधूपनम्^{१३} ॥ ८६ ॥

ब्रह्मचर्यं महादीपमप्रतियहचण्डिकां^{१४} ।

(१) A reads अभिविच, which is incorrect (2) K reads प्राधक, which is incorrect M reads प्राधन, which conveys a different idea.

(3) A reads योगी, which is erroneous. (4) M reads साधकाश्च यदी चित् wherein the first term is incorrect. (5) दागपानैश्च, a variant in M

(6) A reads दीक्षा सु, which is erroneous. (7) M reads 'तन्त्र', which means dependent. (8) वर्षाणि तत्र महाद्विक, a variant in M

(9) पञ्च वीजात्मिका, a reading in K, which is absurd (10) K reads प्राणायामात्मसूत्रके. M reads प्राणायामात्मसूत्रके We have adopted the above reading after collating all the texts

(11) A reads परम् प्रणवादिनमोऽन्तस्तु सादृशान्ते जप पर, a variant in M (12) K reads चन्दन

(13) M reads धूपकम् (14) M reads ब्रह्मचर्यम्

पायसान्नं^१ महेशानि सर्वभूतदयात्मकम्^२ ॥ ८७ ॥
 संगृह्याराधयेद्देवी^३ स भवेत्सिद्धिभाजनम्^४ ।
 सहस्रं वा शतं वापि त्रिसन्ध्यं संजपेदिसाम्^५ ॥ ८८ ॥
 अस्या आज्ञा^६ प्रसादेन जायते खेचरो रसः ।
 दिव्योपध्यथ तस्यैव सिध्यन्ति सुरयन्त्रिते ॥ ८९ ॥
 अमङ्गलं समारुह्य वने मत्तगजं यथा ।
 तथाऽरसाङ्गुशाभिज्ञो^७ रवेन्द्रं प्राप्य सोदति^८ ॥ ९० ॥
 विद्यया^९ सह मन्त्रव्यं गुरोः^{१०} सत्सम्पदायिन ।
 रसप्रयोगजातन्तु^{११} सर्वतः सिद्धिमिच्छता ॥ ९१ ॥
 अथ प्रश्नावताराय^{१२} पूर्वोक्तं रसभैरवम् ।
 समाहितमना ध्यायेत् तदानीं^{१३} समाचरेत् ॥ ९२ ॥

- (1) K reads पायसान्नं, which seems to be incorrect. (2) सर्वभूतमयात्मकम्, a reading in M (3) M reads ईशि, which makes the sentence incomplete (4) सहस्रेण is the reading in M. सिद्धिभाजन is the reading in K. (5) त्रिसन्ध्या संजपेदिसाम्, a variant in M, wherein the first term is incorrect (6) अज्ञा is the reading in K, which is not correct. (7) रसाङ्गुशाभिज्ञं, a variant in K. In this reading no nominative to सोदति is to be found. (8) K reads सिद्धिभिः, which is absurd (9) K reads मन्त्रव्यं, which is senseless. (10) K reads गुरो (without त्रिसन्ध्या) which is not correct. (11) M reads रसप्रयोगजातन्तु which is incorrect [जात is neuter] (12) प्रश्नावताराय is the reading in M, which is an evident error of the scribe (13) M reads तदानीं

ॐ महाकालभैरवाय हृदयाय नमः । ॐ महाबलभैरवाय
रसे स्वाहा । ॐ अघोरभैरवाय शिखायै वौषट् । ॐ वज्र
भैरवाय कवचाय हुम् । ॐ क्रोधभैरवाय नेत्राय वौषट् ।
कङ्कालभैरवाय अस्त्राय फट् । सर्वत्र स्वाहान्तम् । एव
न्यासाः ।^१ एवमङ्गुलीन्यासान् कुर्यादादौ । एते षडङ्गे
जने च मूलमन्त्राः ॥

एवं न्यासाक्षरैः कूटैः^२ गन्धपुष्पैः समर्चयेत्^३ ।

पूर्णकुम्भ^४ न्यसेन्मध्ये शरावं तण्डुलैः सह । ८८ ॥

तस्योपरि घृतदीप^५ वर्त्ति मन्त्रैश्च^६ मन्त्रयेत् । ८९ ॥

समानोय कुमारो तु कुमार वा सुशोभनम् ।^७

एकद्वित्रिचतुःपञ्च^१ यथास्नातं समानयेत् ।

गन्धपुष्पैर्धूपदोषैः नैवेद्येन च पूजयेत् ॥ १०० ॥

एकैकस्या^२ न्यसेन्नन्दं हृदयाद्याद्य^३ देवताः ॥ १०१ ॥

ततो निरोक्ष्य^४ तद्दीपं^५ सर्वास्तत्र^६ कुमारिकाः^७ ।

पश्यन्ति देवता दीपे कुमाराय^८ शुभाशुभम् ।

सिद्धि वा^९ व्यथवासिद्धि कथयन्ति कुमारिकाः^{१०} ॥ १०२ ॥

प्रश्नावतां प्राप्तेति^{११} रसकर्म्मणि सञ्चरेत्^{१२} ॥ १०३ ॥

यः पुरा देवदेवेशि रसेन्द्रे^{१३} भावितात्मवान् ।

सप्तजन्म^{१४} मृतो जातो न त्यजेद्भक्तभावमन्^{१५} ॥ १०४ ॥

एवं शुभाशुभं ज्ञात्वा देवतानुग्रहान्वितः ।

(१) एकद्वित्रिचतुःपञ्च is the reading in K, which is not correct.

(२) B reads एकैकं न्याय. M reads एकैकस्य (३) हृदयादीय is the

reading in M. They are mentioned in p. 27. (४) M reads

निरोक्ष्य. B and K read निरीक्ष्य, which seems to be inc (५) B reads

तद्दीप. K reads तद्दीप, which is grammatically untenable (६) B

reads सर्वं तत्र च. K reads सर्वास्तत्र, which is a palpable mistake

(७) B and M read कुमारिका. (८) तद्दीप is the reading in B

and M. (९) B and M read प्रा. (१०) B and M read

कुमारिका. (११) ज्ञात्वा देवतानुग्रहान्वितः is the reading in M, which seem

to be incorrect. (१२) B reads रसकर्म्मणि. M reads रसकर्म्मणि

सञ्चरेत्, which is incorrect (१३) यः पुरा देवदेवेशि रसेन्द्रे is the reading

in M, which is incorrect. (१४) B and M read सप्त. (१५) B

reads रसभावम्. रसभविमन् is the variant in M, which has no sense here

मण्डपे पूर्ववदेवो^१ मर्चयित्वा रसाद्गुणोम्^२ ॥ १०५ ॥

आचार्यमपि संपूज्य धूपस्तक्चन्दनादिभिः ।

अचोरेण बलिं दत्त्वा ततः कर्म समाचरेत् ॥ १०६ ॥

ओषधौ मण्डपे^३ प्राच्या रसस्वेदोऽग्निगोचरे^४ ।

दक्षिणस्या लोहमारो नैऋत्यां पेयणादिकम्^५ ॥ १०७ ॥

द्रुतिक्रिया तु^६ वारुण्यां वायव्ये धमनं प्रिये ।

वर्णोत्कर्षसु^७ कौर्व्याम् ऐशाभ्यां रसवेधनम्^८ ॥ १०८ ॥

आसनम् गुरोर्मध्ये^९ निवेश्य^{१०} सुरनायिके ।

नियामनादिकं कर्म कामणान्तं^{११} वरानने ।

रसाद्गुणेन मन्त्रेण कर्त्तव्यं साधकेन ॥ १०९ ॥

- (1) II and K read द्वे, which is incorrect. (2) B reads रसाद्गुणा. M reads रसाद्गुम्. Both are grammatically erroneous.
- (3) ओषधौ मण्डपिन्, a variant in K, wherein मण्डपिन् has no final verb to govern (4) B reads रस स्वेदोऽग्निगोचरे K reads रसे स्वेदोऽग्निगोचरे.
- (5) K reads पेयिष दत्त, wherein पेयिष is incorrect. The correct form is पेयस [दत्त = water.] (6) B reads द्रुतिक्रिया तु, which ought to be spelt द्रुतिक्रिया तु K reads कर्षो कूपोति M reads एतिक्रिया तु. (7) वर्णोत्कर्षसु, a reading in K (8) ऐशाभ्यां रसवेधनम्, a variant in II and M. Cf रसरत्नसुचय, Chap VII, śloka 3—5. (9) आसनम् गुरोर्मध्ये, a reading in K, which is incorrect (10) K reads निर्वेद्य, which is not accurate here (11) कामणान्त, a reading in M, which seems to be incorrect. But K has a different reading in the 5th. Patala, śloka 1, नियामिकादिकं कर्म कामणान्त

यः पुरा देवदेवेशि वर्णितो^१ रसभैरवः ।

सद्योजात तस्य जानु^२ वामदेवन्तु शुद्धकम्^३ ॥ ११० ॥

अघोर हृदयः तस्य यत्र तत्पुरुष स्मृतम्^४ ।

यावद्भूमध्यमीशानमर्धचन्द्र ललाटकम्^५ ॥ १११ ॥

विन्दुद्वेषि तस्योर्ध्वे विन्दोरुर्ध्वे स्थितो नदः^६ ।

ललाटशिरसोर्मध्य^७ गतिस्तत्रैव सस्थिता ॥ ११२ ॥

ध्यापिनो^{१०} ब्रह्मरन्ध्रस्या^{११} तस्योर्ध्वे तूष्मना^{१२} भवेत् ।

उष्मना उष्मनोभावम्^{१३} उष्मनापदमव्ययम् ॥ ११३ ॥

(1) M reads वर्णित, which is incorrect (2) K reads जानी

सद्योज तसदा जानु, a variant in M wherein जानु is an error of the scribe

(3) L reads शुद्धके वामदेवेन्तु शुद्धकम्, a reading in M, wherein the first term is erroneous. (4) L and M read अघोरहृदय, which is not correct

(5) B reads तत्पुरुष स्मृत L reads तत्पुरुष स्मृतम्

(6) B and M read भवेद्, which is not appropriate (7) L reads ललाटः

M reads ललाटचन्द्रललाटकम् The final verb ध्यायन्, stated in the Sloka 116 is to be understood here (in the Slokas 110-111) by सर्वत्र कृत connection (8) The 112th Sloka is not found in B, except the initial and final words, i. e. विन्दुर्ध्व and वाक्स्थिता विन्दोरुर्ध्वस्थिता षट्, a variant in M, which is incorrect [Here the correct word is नदः as

is stated in the ४४६४५५ Patāla I वाक्स्थिता विन्दोरुर्ध्वस्थिता वाक्स्थिता मनुष्याः (9) ललाट शिरसा मध्ये, a read १६ in M (10) L reads ध्यापिनि M reads ध्यापिनो Both are incorrect (11) M reads ब्रह्मरन्ध्रम्

(12) B and L read उष्मना (13) B and M read उष्मना उष्मनोभावं

[उष्मना = उष्मनापदः]

तस्योर्द्धं परमं सत्यं^१ व्योमस्त्रायि परात्परम्^२ ।
 शून्यं शून्यं पुन^३ शून्यं त्रिशून्यञ्च^४ निरामयम् ॥ ११४ ॥
 नभश्च गगनं व्योम खमाकाशं^५ च केवलम् ।
 निष्कलं निर्मलं नित्यं निस्तरङ्गं निरामयम् ॥ ११५ ॥
 निष्प्रपञ्चं^६ निराधारं निर्गुणं गुणगोचरम्^७ ।
 एवंरूपं सदा ध्यायेत् स्वदेहे रसभैरवम् ॥ ११६ ॥
 यदा च नियलं^८ ध्यायेत् यदा च निदलं^९ मनः ।
 वज्रिमध्ये तदा^{१०} सूतो बध्यते नियलस्तथा^{११} ॥ ११७ ॥
 यदा च^{१२} चलति ध्यानं रसो यज्ञौ न तिष्ठति ॥ ११८ ॥
 मण्डलस्य वह्निः^{१३} रात्रौ सुरामव्यामिषादिभिः ।
 पचयेद्^{१४} यच्चगन्धर्वान् पिशाचान् राक्षसांस्तथा ॥ ११९ ॥

- (1) B reads तस्योर्द्धं K reads तु पद शून्य M reads तु पर नभ
 (2) B has व्योमस्त्रायि परात्पर. व्योमस्त्रायीच तत्परम्, a variant in M, which is
 erroneous. (3) K reads पर (4) B reads त्रिशून्यञ्च (5) खमाकाशः,
 a variant in K [This repetition expresses the intensity of essence
 of God, who is compared with nothing but the sky] (6) K
 reads नि प्रपञ्च (7) वायुमनुष्यव्यवहारम्, a variant in M, which has no
 clear meaning. (8) K reads लनियल, which is inc. (9) B
 reads न चल K reads तदा च M reads यदा वै (10) B reads तथा.
 (11) M reads तदा, thus creating a tautology (12) B and K
 read यदा च M reads यदा च. (13) K reads मण्डलं च M reads
 मण्डलं कारयेत्. (14) The portion beginning from पचयेद् and
 ending in वृक्षैश्चरम् is wanting in M.

अथश्चा रोगजातश्च^१ सन्देहश्च^२ पदे पदे ।
 आलस्यरदगुरुलोभाच्च^३ परस्य कथनेन च^४ ।
 उत्पन्नमपि विज्ञानं हरन्ति कुलका. प्रिये ॥ १३२ ॥
 दीक्षितो रसकर्माणि मन्त्रन्यासविदाचरेत् ।^५
 तन्ममाचक्ष देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १३३ ॥^६

इति श्रीपार्वतोपरमेश्वरसंवादे^७

रसार्णवे रससंहितायां^८

दीक्षाविधानो नाम^९

द्वितीयः पटलः ॥२॥

(१) B and K read रोगजातश्च, which seems to be incorrect.

(२) K reads सन्देहश्च.

(३) K reads लोपश्च.

(४) B has परस्य

कथनेन च

(५) अने जात विचारयन्, a variant in K. दीक्षिते रसकर्माणि

मन्त्राकाणि समाचरेत्, a variant in M

(६) This hemistich is not

found in M

(७) (८) (९) These portions are not found in M.

K reads दीक्षाविधान नाम.

तृतीयः पटलः ।

श्रीदिव्यवाच ।¹

भगवन् देवदेवेश लोकनाथ जगत्पते ।

मन्त्रन्यासं समाचक्ष्व रसकर्त्रोपकारकम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।²

पुनरन्य³ प्रवक्ष्यामि मन्त्रमूर्त्तिं रसाद्भुशोम्⁴ ।

पञ्चमं तु गृह्य देवि दुर्लभं देवदानवैः ॥ २ ॥

चत्वारः प्रधानगृहाः हंसगृहं⁵ तु पञ्चमम् ।

यत्र सिद्धिमंकारादिः⁶ तिष्ठते⁷ पञ्चमे गृहे⁸ ॥ ३ ॥

लिङ्गाख्यं यथा रूप⁹ लिङ्गिमाया¹⁰ तु लिङ्गिनी ।

गगनेन¹¹ तु सा ज्ञेया भगवत्त्वा¹² तु पञ्चमे ॥ ४ ॥

(1) M reads देवो.

(2) This as well as the above mentioned

śloka are not found in M.

(3) K reads पुनरन्य, which is gram-

maritically untenable.

(4) M reads रसाद्भुम्

(5) B reads

चत्वारः प्रधानगृहाः M reads प्रधानगृहा चत्वारः Both have no clear sense

(6) K reads सिद्धिमंकारादि M reads सिद्धिमंकारादि

(7) K reads

तिष्ठति

(8) गृहे is the reading in M

(9) K reads लिङ्गो यत्र,

which is evidently an error of the scribe M reads लिङ्गयत्र. We have

adopted the above text after collating all the readings. The portion

commencing from यथा ६७ and ending in the २०th śloka is not found

in B. (10) लिङ्गिमाया a variant in M, which is properly लिङ्गिमाया.

(11) M reads गगने

(12) भगवत्त्वा, a variant in K.

प्रणव पूर्वमुच्चार्य बोज शब्दमनुत्तरम्^१ ।
 झीकारश्चैव^२ क्रीकार हसबुद्धि^३मनन्तरम् ॥ ५ ॥
 कालपाश महामन्त्र गृहीयात्साधकेश्वर^४ ।
 महारन्ध्रे तु तन्मन्त्र प्रतीहार रसाद्गुणोम्^५ ॥ ६ ॥
 सप्तमेक जपेत्तस्य महसिद्धिं प्रवर्त्तते^६ ।
 बालवत्सपुरीष तु^७ ततः केनैव ग्राहयेत्^८ ॥ ७ ॥
 चित्ताग्नि^९भक्ष्य तेनैव ग्राहयेत् परमेष्ठरिं ।
 क्षेत्र तदुत्तम स्थान रसेन्द्रस्तत्र तिष्ठति ॥ ८ ॥
 माजन्था माजयेत्स्थान कुम्भिकाख्या तु खेचरी^{१०} ।
 द्वात्रिंशदक्षरा^{११} देवि पञ्चनादेषु सस्यिता ॥ ९ ॥
 ततः सिद्धाय चत्वारः पुरुषाष्टादश^{१२} श्रुताः ।
 चर्य^{१३}पञ्चकसयुक्ता ध्यानं स्यात्^{१४} पञ्चक पुनः ॥ १० ॥
 योगिनोपद्वकसयुक्त^{१५} सप्तविंशत्क्रमान्वितम्^{१६} ।

(१) शिवशब्दमनुत्तरम् a variant in h.

(२) क्रीकार चैव, a variant

in K, which is incorrect as it is connected with उच्चार्य.

(३) h

reads हसबुद्धि (४) This charapa and the next are wanting in h.

(५) h reads ब्रह्मिहार रसाद्गुण which is incorrect.

(६) This

hemistich is wanting in M (७) h reads बोज in lieu of बाल

M reads बालवत्सपुरीष (८) h reads पुनः केनैव ग्राहयेत् which has no

clear sense M reads गृह्ययेत् which is incorrect (९) h reads

चित्ताग्नि (१०) कुम्भिकाख्या तु खेचरी a reading in M (११) M

reads द्वात्रिंशदक्षरा (V de Patala II verse 68) (१२) K reads

पुरुषाष्टादश (१३) M reads चर्य. (१४) h reads ध्यानं स्यात्

(१५) योगिनोपद्वकसयुक्त, a variant in h (१६) h reads सप्तविंशत्क्रमान्वितम्

एकाशोतिपदैर्युक्तं पञ्चावरणसंयुतम् ॥ ११ ॥
 अनेन क्रमयोगेन मार्जनीं परिपूजयेत्^१ ।
 अनेन मार्जयेत् चैवं रसेन्द्रो यत्र तिष्ठति ॥ १२ ॥
 उपलेपन्तु तत्रैव चण्डघण्टान्तु कारयेत् ।
 पूर्वं गृहे^२ तु सा देवी चण्डघण्टा व्यवस्थिता ॥ १३ ॥
 चण्डभैरविका देवी संस्थिता^३ दक्षिणे गृहे ।
 गोमयं तेन गृहीयात्तेपनार्थं वरानने ॥ १४ ॥
 चण्ड^४कापालिनो देवी^५ संस्थिता^६ चोत्तरे गृहे ।
 गृहीत्वा चोदकं तेन^७ लेपयेद्भूमिमण्डलम्^८ ॥ १५ ॥
 सप्तदशाक्षरां कालीं^९ खल^{१०}पापाणतो न्यसेत् ।
 द्वात्रिंशदक्षरं घोषं मर्दके^{११} तु नियोजयेत् ॥ १६ ॥
 गृहीयात् काञ्चिकां देवि कालपाशेन मन्त्रितः ।^{१२}
 एवं सुकर्मसंयोगं कुरुते खेचरोकुलम् ॥ १७ ॥
 अष्टाशोतिसहस्राणि या. स्थिता दिव्यखेचरी^{१३} ।

- (1) M reads तेन पूजयेत् (2) पूर्वगृहे, a variant in K. (3) K reads सा स्थिता (4) M reads पञ्च. (5) M reads देव्या, which is incorrect. (6) K reads सा स्थिता. (7) M reads देवि. (8) लेपनभूमिमण्डले, a variant in M (9) सप्तदशाक्षरी काली, a variant in K (10) All the MSS agree in spelling खल thus—खल. But no lexicon supports the latter spelling. (11) K reads मर्दके. (12) गृहीत्वा काञ्चिकां देवि कालपाशेन चार्चितम्, a variant in K. (13) [इति गुहा] is to be understood after दिव्यखेचरी Both K and M read वा (without चिह्नं), which is incorrect.

ता सर्वा किकरास्तस्य^१ ओपधं पेपयन्ति ता^२ ॥ १८ ॥
 तासां सर्वन्तु मन्थैक^३ चतुरक्षरसयुतम् ।—‘सोह हस’^४
 सा विद्या खेचरीणां तु^५ नाम्ना^६ तु कुलखेचरो ॥ १९ ॥
 राजिका सैन्धव न्यस्य^७ सा विद्या कुलखेचरो ।
 मन्थयेत् कालिका^८ तत्र मन्त्रराजो रसाङ्गशो^९ ॥ २० ॥
 चक्षुर्विद्या जपेत्तत्र^{१०} या ज्ञाता पूर्वभार्गवे^{११} ।
 गुडष्टकान्तु सन्मर्थ^{१२} प्रिये तन्मदित^{१३} रसम् ॥ २१ ॥
 का कथा मन्त्रराजस्य^{१४} न वाक्य विशिरस्य च^{१५} ।
 षडङ्गं योजयेत् त^{१६} तु त्वरित^{१७} धारयेत् ततः ॥ २२ ॥
 डामराख्य महामन्त्र धमनीषु^{१८} नियोजयेत् ।

- (1) विचरास्तस्य is the reading in M [Here किकरा = female servants].
 (2) K reads विपदतत (3) तासां सर्वन्तु, a reading in K
 (4) K reads चक्षुर्विद्या नाम of the scribe (5) M reads नाम्ना which is an error
 seems to be erroneous (6) राजिका सैन्धव न्यस्य a variant in M, which
 reads रसाङ्गशो K reads रसाङ्गशो (7) M reads कालिका (8) B
 (10) K has या ज्ञाता पूर्वभार्गवेत् M has या ज्ञाता पूर्वभार्गवेत् (11) B
 reads गुडष्टक K reads गुडष्टक तु चक्षुर्विद्या, wherein the last term seems to be
 an error (12) B reads तन्मदित (13) B reads कालिका
 मन्त्रराजस्य, which mars the metre (14) B reads न वाक्य विशिरस्य च
 K reads तत्त्वविशिरस्य च (15) K reads तत् M reads ते which
 is incorrect (16) B and K read त्वरित, which is a palpable
 mistake (17) B reads महामन्त्र धमनीषु M reads भूषण which
 has no clear sense

चिन्तामणिमहाविद्यां कवचेषु नियोजयेत् ॥ २३ ॥

चण्डिकाया महामन्त्रं तं तु पात्रे नियोजयेत् ।^१

नवविद्यां^२ वरारोहे विन्यसेत्तुषगोमये ॥ २४ ॥

त्रिपुराभैरवी देवो^३ राजिकाकाङ्क्षिके^४ न्यसेत् ।

शुङ्गस्य कालरात्रिसु न्यस्तव्या वीरवन्दिता^५ ॥ २५ ॥

त्रिमूढाङ्गं विनेचं तु^६ अनलस्य तु विन्यसेत्^७ ।

उदके विन्यसेद्देवि चतुरग्रीति^८ चण्डिकाः ॥ २६ ॥

शेखपालमधोरास्त्रं^९ न्यस्तव्यं कोष्ठके प्रिये^{१०} ।

महापाशपतास्तन्तु मूषायां च नियोजयेत्^{११} ॥ २७ ॥

एतन्मन्त्रगणं^{१२} देवि रसस्थानि नियोजयेत् ।

- (१) The portion commencing from चिन्तामणिमहाविद्या and ending in पात्रे नियोजयेत् is not found in M (2) K reads नवविद्यां
(3) B reads त्रिपुराभैरवि देवि M reads त्रिपुराभैरवी देवि Both seem to be incorrect. (4) M reads राजिका काङ्क्षिके (5) गुलस्य कालरात्रिसु न्यस्तव्या वीरवन्दिता, a variant in M, which is inc (6) K reads त्रिमूढाङ्गविनेचं च. M reads त्रिमूढाङ्गविनेचकोपेन तु (7) K reads अनले च ददे न्यसेत् M reads erroneously अनलस्य तु विन्यसेत् [गुडस्य = गुदे, अनलस्य = अनले, यद्यी सर्वत्र युज्यते] (8) All the MSS read चतुराग्रीति, which is grammatically incorrect (9) शेखपालमधोरास्त्रं, a variant in M (10) K reads प्रिये All the MSS read कोष्ठके, which is incorrect. (11) महापाशपत या तु मूषायां तन्त्रियोजयेत्, a variant in M, which is inc. K reads मूषायां, wherein ख is written in the place of च, which is pronounced by the up countrymen as ख (12) This hemistich is wanting in M K reads एतन्मन्त्रगणं, which is incorrect.

तदा तु सिद्धयति^१ तस्य साधकस्य फल^२ प्रिये ॥ २८ ॥

रसाङ्गुश महामन्त्र जपेत्तु हृदयान्तरे^३ ।

अन्ये ये^४ योगिनोमन्त्रा सर्वाङ्गारीष जापयेत्^५ ॥ २९ ॥

अप्रकाशन्तु^६ तेनैव मन्त्रराज रसाङ्गुशम् ।

अप्रकाशश्च^७ नारीणा रक्षयेत्प्रणव तथा^८ ।

महासमयविभ्रश^९ नारीणा हृदय यथा^{१०} ॥ ३० ॥

कुम्भिकाद्यास्तु ये मन्त्रा भया^{११} ते सप्रकाशिता ।

चैलीक्य चोभितास्ते तु^{१२} न मन्यन्ते मम प्रिये ॥ ३१ ॥^{१३}

रसाङ्गुशन ज्ञानेन^{१४} चैलीक्य वक्ष्यता^{१५} प्रजेत् ॥ ३२ ॥

- (1) B reads सिद्धते wh ch is incorrect (2) B reads पर M reads एव
(3) H reads जपेत्तु हृदयान्तरे M reads हृदयान्तरे All the texts read जपेत्तु which is grammatically incorrect as the term जपेत् is not neuter
(4) H and M read च (5) B has सर्वाङ्गारीष च अत्राङ्गारीष जापयेत् a variant in H wh ch has no clear meaning (6) H reads अप्रकाशन्तु M reads सप्रकाशन्तु which is incorrect (7) H reads अप्रकाशश्च (8) H reads प्राचवदयथा H reads प्राचवद ता where n ता is incorrect.
(9) महासमयविभ्रश is the reading in H wh ch seems to be defective (10) हृदययथा is the variant in H wh ch is incorrect This hem stich is wanting in M (11) B reads मन्त्रा य भया where n the last term is incorrect (12) H reads तेषु wh ch seems to be incorrect (13) The portion beginning from कुम्भिकाद्यास्तु and ending in विभ्र is not found in M (14) H reads च तदा (15) H reads वक्ष्यता

मन्त्रन्यासमिति^१ ज्ञात्वा यन्त्रमूपाग्निमानयित् ।

कुर्व्याणो रसकर्मणि सिद्धिं प्राप्नोति साधकः ॥ ३९ ॥

इति श्रीपार्वतोपरमेस्वरसंवादे

रसार्णवे रससहिताया

मन्त्रन्यासो नाम^३

छतोय. पटल. ॥ ३९ ॥

चतुर्थः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।^१

यन्त्रमूपाग्निमानानि न ज्ञात्वा मन्त्रवेद्यपि ।

किं करोति^२ महादेव तानि मे वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

- (1) मन्त्रन्यासमिति, a variant in K. (2) K reads मन्त्रवेद्य (See the remark in p. 39) (3) M reads रसार्णवे मन्त्रन्यासस्य इति च पटल.

- (1) K has the following sloka, which being absurd, we have not adopted — रसोदयमनोहानि यन्त्रमूपाग्निमानाः । ज्ञानिना ज्ञात्वा मन्त्रवेद्यपि न वेद्यः । The portion commencing from the opening श्रीदेव्युवाच &c. up to श्रीदेव उवाच (next page) is not found in M except the word वेद्यः. (2) K reads किं करोति which is incorrect.

योभैरव उवाच ।

रसोपरसलोहानि यसनं^१ काञ्चिकम्^२ विडम् ।
 धमनो-लोहयन्त्राणि^३ खल्ल^४पापाणमर्दकम् ॥ २ ॥
 कोष्ठिका^५ वक्त्रनाल च^६ गोमय सारमिन्धनम् ।
 मृन्मयानि च यन्त्राणि मुषलोलूखलानि च ॥ ३ ॥
 सडसो पट्टसदंश^७ मृत्पात्राय कटोरकम्^८ ।
 प्रतिमानानि च तुला च्छदनानि कपोपलम्^९ ॥ ४ ॥
 वधनालो-लोहनाली^{१०}-मूपाङ्गारा^{११}स्तथौषधीः ।
 स्नेहान्नलवणक्षारविषाण्युपविषाणि च ॥ ५ ॥
 एव सगृह्य^{१२} सम्भार कर्मयोग समाचरेत् ॥ ६ ॥
 द्रवद्रव्येण भाण्डस्य पूरितार्क्षीदरस्य^{१३} च ।

- (1) B and M read वासना (2) B reads किञ्चिका M reads काञ्चिक
 (3) K reads लोहयन्त्राणि (4) All the texts read खल्व which is not supported by any lexicon
 (5) II and K read कोष्ठिका which is not correct (6) M reads वक्त्रनालच, which seems to be incorrect.
 (7) K reads पट्टसदंश M reads पट्टसदीप सन्दश (8) K reads कटोरकम् M reads कर्मोरकम् Both are inc.
 (9) शीदिनीनि, a reading in M, which has no meaning K reads कपोपलम् which is not correct
 (10) K reads वधनालि लोहनालि, which is incorrect (11) M reads मूपाङ्गार K reads मूषुनामा, which has no clear sense
 (12) M reads सगृह्य (13) K reads द्रवद्रव्येण भाण्ड च पूरितमर्क्षीदरस्य which seems to be an error We have adopted the reading in II and M, which agrees with that in रमार्णवे

मुखे तिर्यक्कृते^१ भाण्डे रसं सूत्रेण नम्बितम् ।
तं^२ स्नेदयेत् तल^३गतं दोलायन्त्वमिति स्मृतम् ॥ ७ ॥
लोहमूषादयं कृत्वा द्वादशाङ्गुलमानतः^४
ईपच्छिद्रान्वितामेका तत्र^५ गन्धकसयुताम्^६ ॥ ८ ॥
मूषाया रसयुक्तायाम् अन्यस्या ता प्रविश्येत् ।
तोयं स्यात् सूतकस्याधः^७ ऊर्ध्वाधो वज्रिदोषनम्^८ ॥ ९ ॥
रसोनकरसं भद्रे यत्नतो^९ वस्त्रगालितम् ।
दापयेत्पुनर यत्नात् आप्लाव्य^{१०} रसगन्धकौ^{११} ॥ १० ॥
स्यालिकाया निधायोर्ध्वं^{१२} स्थानोमन्या दृढां कुरु^{१३} ।
सन्धिं^{१४} विनियेदयत्नात् भृदा वस्त्रेण चैव हि^{१५} ॥ ११ ॥

- (1) K reads मुखतिर्यक्कृते (2) K reads तल (3) K reads तत्र M reads तैल For the definition of दोलायन्, vide रसरत्नसमुच्चय Chap. IX. vs 3-4 (4) This sloka and the following six slokas are nearly the same as in रस म in Chap IX vs 15-21. (5) K reads ईपच्छिद्रा विद्वज्जितमेका (6) M reads गन्धकसयुताम्, which is grammatically inc. (7) B reads सूतकस्याधः. (8) Both K and M read हीपकम् We have adopted the reading in B and रस म (9) M reads यत्नतः, which is evidently an error of the scribe. (10) B reads आप्लाव्या, which is incorrect. K reads आप्लाव्यी. (11) M reads रसगन्धकौ, which seems to be incorrect. (12) B reads निधायोर्ध्वः. K reads निधायोर्ध्वं निधायोर्ध्वं is the reading in रस.म. We have adopted the reading in M (13) स्थानिमन्या दृढा कुरु a variant in K. (14) K reads सन्धिः, which seems to be incorrect. (15) M reads विद्वज्

स्थाल्यन्तरे कपोताख्यं पुटं कर्षाग्निना^१ सदा ।

यन्त्रस्याध^२ करोषाग्नि^३ दद्यात्तौत्राग्निमेव वा ॥ १२ ॥

एवन्तु त्रिदिन^४ कुर्यात् ततो यन्त्र विमोचयेत्^५ ।

तप्तोदके तप्तपुष्पा^६ न कुर्याच्छीतले क्रियाम्^७ ॥ १३ ॥

न तत्र क्षोयते^८ क्षतो न च गच्छति कुत्रचित् ।

अग्नेन क्रमयोगेन^९ कुर्याद्वन्धकजारणम्^{१०} ॥ १४ ॥

ऊर्ध्वं वज्रिरधयापो मध्ये तु^{११} रससहृद् ।

मूषायन्त्रमिदं देवि^{१२} जारयेद्गगनादिकम्^{१३} ॥ १५ ॥

- (1) M reads पुटकपाणिना which is incorrect (2) B reads करिष्याधि, which is not correct (3) B, K and M read त्रिविध, the sense whereof is not clear We have adopted the reading in रसस-सहृद् (4) तप्तपुष्पा विमोचयेत्, a variant in K We have adopted the reading in B, M and रसस. (5) तप्तोदके तदा पुष्पा, a variant in K M reads तप्तोदकेन तप्तपुष्पा which seems to be an error We have adopted the reading in B and रस स (6) B reads न कुर्यात् क्षीतलक्रिया K reads न कुर्यात्क्षीतली क्रियाम्, which is evidently a mistake न कुर्यात्क्षीतलक्रिया, a reading in M We have adopted the reading in रस स (7) K reads क्षयते M reads क्षयते We have taken the reading in B and रस स (8) अग्नेन च क्रमयोगेन, a variant in रस स (9) M reads रसकजारणम् (10) M reads च (11) मूषायन्त्रमिदं देवि a variant in M which seems to be an error K reads मूषायन्त्र, which ought to be मूषायन्त्र सोमानलमिदं प्रोक्त or सोमानलमिदं प्रोक्त, a reading in रस स Most probably सोमानलमिदं is the modern name of मूषायन्त्र (12) जारयेद्गगनादिकम् a variant in B न क्षयत गन्धकादिकम्, a variant in K जारयेद्गगनादिकम् a reading in M, which destroys the metre.

गर्भयन्त्रं प्रवक्ष्यामि पिष्टिकाभस्त्रकारणम्^१ ।

चतुरङ्गुलदीर्घां तु^२ मूषिकां मन्त्रयीं दृष्टाम् ॥ १६ ॥

त्यङ्गुलां मध्यविस्तारं^३ वर्तुल कारयेन्मुखम् ।

लोहस्य^४ विंशतिभागा एको भागस्तु गुग्गुलोः^५ ॥ १७ ॥

सुस्रव्यं पेपयित्वा तु तीयं दद्यात्^६ पुनः पुनः ।

मूषालेपं ततः कुर्यात्^७ मले पिष्टीं च निक्षिपेत्^८ ॥ १८ ॥

तुपकर्षाग्निना भूमौ^९ मृदुस्नेदस्तु कारयेत्^{१०} ।

अक्षीरान्नं चिरान्नं वा रसेन्द्रो भस्मतां व्रजेत् ॥ १९ ॥

(1) B reads भस्त्रकारक K reads पिष्टिकाभस्त्रकारकम् We have adopted the reading in रसरत्नसमुच्चय For पिष्टिका, see रस स Chap VIII, slokas 7—8, and for गर्भयन्त्रं vide do Chap IX, vs 28—31 This hemistich is wanting in M. (2) K reads चतुरङ्गुलदीर्घं च, which is incorrect. दीर्घां तु मूषिकां, a variant in M (3) B reads चतुरङ्गुल मध्यविस्तारं K reads चतुरङ्गुल मध्यविस्तारं मृदुलीयितविस्तारं is the reading in रसरत्नसमुच्चय, wherein the last term seems to be incorrect, as the term विस्तार is invariably used to express a collection of words and not the breadth Vide Pāṇini 3.3.33 (4) B and K read लोहस्य M reads लोहस्य We have adopted the reading in रस स (5) B reads एकभागस्तु गुग्गुलुः M reads एको भागस्तु गुग्गुलुः (6) B and M read दत्त्वा दद्यादकारवारं is the reading in रस स (7) K reads मूषालेपं दृष्टं हन्ता is the reading in रस स (8) K reads तिलपिष्टं निक्षिपेत् तिलपिष्टं निक्षिपेत्, a variant in M. रस स. has लवणान्मृदुलम् (9) B has मूषो instead of भूमौ K has कुर्यात्तुनाग्निं भूमौ च. कर्षेत्तुनाग्निना भूमौ, a variant in रस स (10) रस स reads स्नेदयेन्मृदु माषवित्.

जारणे मारणे^१ चैव रसराजस्य रञ्जने ।

यन्त्रमेक^२ पर मग्ने यन्त्रौपथ्यो महाबलम्^३ ॥ २० ॥

ग्रीपधीरहितशाय हठादु^४यन्त्रेण बध्यते ।

सर्वत्र सूतको याति^५ मुक्ता भूधरसचरणम् ॥ २१ ॥

देवताभिः समाकृष्टो लोटस्थोऽपि^६ हि गच्छति ।

तस्मादुयन्त्रबल चेक न विनष्टा^७ विजानता ॥ २२ ॥

मन्त्रौपधिसमायोगात् सुनिष्ठ कुरुते ह्ययम्^८ ।

मन्त्रोद्योरोऽत्र जप्तयो^९ जपान्ते^{१०} पूजयेद्रसम्^{११} ॥ २३ ॥

एकान्ते तु क्रिया कार्या हृष्टान्यैर्विफला^{१२} भवेत् ॥ २४ ॥

गन्धकस्य चयो नास्ति^{१३} न रसस्य चयो भवेत् ।

(१) B reads जारणमारणे K reads मारणे (२) K reads यन्त्रमेक

पर कार्य M reads यन्त्रौपध पद कार्य (३) K reads महाबला महाबलम्

M reads महाबला महाबलम् Both are partly correct (४) M reads

हृष्टाद, which is incorrect and absurd (५) सूतको याति a variant in M

(६) B has a defective hemistich समाकृष्टोद्योऽपि हि न गच्छति तथा दोषो

ऽपि, a variant in M (७) B has नविनष्टा M reads नविनष्टा, which

seems to be inaccurate (८) B and M read जपान्ते In this reading

the sentence becomes incomplete (९) K reads मन्त्रोद्योरोऽत्र यष्टयो

M reads मन्त्रोद्योराऽत्र जप्तयो Both the readings are not free from slight

errors (१०) K reads जपान्ते M reads जपान्ते Both are inc.

(११) K reads पूजयेद्रसम् (१२) हृष्टान्यैर्विफला a variant in M, which

is incorrect (१३) गन्धकार्यवयो नास्ति, a reading in M, which has

no sense at all

शयो यन्त्रस्य विज्ञेय^१ यन्त्रे विक्रियते क्रिया^२ ।
 अनाभि कान्तलोहस्य यन्त्र लोहेन कारयेत् ॥ २५ ॥
 वज्रिलक्ष^३मविज्ञाय रसस्यार्धचयो^४ भवेत् ।
 यन्त्रचयविधिज्ञस्य चतुर्थांशचयो^५ भवेत् ॥ २६ ॥^६
 द्विमासेन द्वितीयांश तृतीयांश त्रिभिर्भवेत् ।
 महाग्नि सहते ह्येष सारितो यत्र^७ तिष्ठति ॥ २७ ॥
 खपर सिकतापूर्ण^८ कृत्वा तस्योपरि न्यसेत् ।
 अपर खपर^९ तत्र ग्रनैर्मृद्वग्निना^{१०} पचेत् ॥ २८ ॥
 पञ्चचारैस्तथा मूत्रै^{११} लवणैश्च^{१२} विहन्तत^{१३} ।
 हसपाक स विज्ञातो^{१४} यन्त्रतत्त्वार्थकोविदे^{१५} ॥ २९ ॥

- (१) H reads विज्ञेय B and M read यत्रमविज्ञाय (२) M reads क्रिया which is incorrect (३) H reads वज्रिलक्ष M reads वज्रिलक्ष.
 (४) रसस्याधचयो a variant in M which seems to be an error of the scribe (५) यत्रचयविधिज्ञस्य चतुर्थेऽंशचयो, a variant in M, which is inc
 (६) This hemistich is not found in H (७) H reads खदान् instead of ज्ञान B reads खरिदावद्य M reads खरिदावद्य Both the readings are unintelligible (८) B reads कपूर which is inc
 कपर सिकता चय a variant in M (९) तस्य कपर a reading in M
 (१०) H reads ग्रनैर्मृद्वग्निना which is a palpable mistake of the scribe.
 (११) B reads पञ्चचारैस्तथा मूत्रै M reads पचचरै, which is senseless
 (१२) लवणश्च = the reading in रसरत्नसमुच्चय (१३) H reads विहन्तत
 (१४) स विज्ञातो a variant in B हसपाद सुविज्ञातो a variant in M.
 हसपाक समाग्रज्ज्ञात a variant in रस ए (१५) M reads यत्र तत्त्वार्थकोविदे
 H c acc यत्र तत्त्वार्थकोविदे in रस स

कृष्णा रक्ता च पीता^१ च शुक्लवर्णा^२ च मृत्तिका ।
 चाद्या येष्टा कनिष्ठान्या^३ मध्यमा मध्यमा मता ॥ ३० ॥
 दग्धधान्यतुपीयेता मृत्तिका कोष्ठिकाविधौ^४ ।
 वक्रनालकृता^५ वापि शस्यते सुरसुन्दरि ॥ ३१ ॥
 गारा^६ दग्धा तुपा दग्धा दग्धा वल्लीकमृत्तिका ।
 अजाश्वाना मल^७ दग्ध यावत्तत् कृष्णता गतम्^८ ॥ ३२ ॥
 पेपयेदङ्गितोयेन यावत्तत् स्रष्टता गतम् ॥ ३३ ॥^९
 मर्दयेत्तेन वक्षीयात् वक्रनालश्च कोष्ठिकाम्^{१०} ॥ ३४ ॥
 गारा दग्धा तुपा दग्धा दग्धा वल्लोकमृत्तिका ।
 चौरमद्गारक किष्ट वल्लेणापि न भिद्यते ॥ ३५ ॥^{११}
 दग्धाद्गारस्य षड्भागा भागैका^{१२} कृष्णमृत्तिका ।
 चौरमद्गारक किष्ट वल्लमूपा^{१३} प्रकीर्तिता ॥ ३६ ॥

- (1) M reads नीला. (2) M reads शुक्लवर्णा (3) कनिष्ठा
 च a variant in K. (4) B reads कोष्ठिकाय वै K reads कोष्ठिकाय वै
 which = inc The correct reading appears to be कोष्ठिकाय वै (5) B
 and M read वक्रनालकृता (6) M reads गारा [गार or गारा — black
 earth mixed with kankar or nodular stones] (7) K reads अजा-
 श्वाना मल M reads अजाश्वानमल Both are inc. (8) दग्धा मृत् कृष्णता
 गता a variant in K. (9) अनेन वक्षीयत a variant in K. This
 śloka (33) is not found in M. (10) B reads मर्दयेत् तेनौषधौ या, which
 is not intelligible M reads कोष्ठिकाम् (11) This śloka is wanting
 in M. (12) M reads मर्दयेत् which is not correct (13) Accord-
 ing to रसवसुधाय this appears to be गारमूपा (Chap. X v 13)

तुषं वस्त्रसम दग्ध^१ सृत्तिका चतुरंशिका^२ ।
 कूपो^३पापाणसयुक्ता वरमूषा^४ प्रकोर्त्तिता ॥ ३७ ॥
 प्रकाशा चाश्वमूषा च भूषा तु द्विविधा स्मृता^५ ॥ ३८ ॥
 प्रकाशमूषा देवेशि शरावाकारसयुता ।
 द्रव्यनिर्वाहणे सा च वादिकैः^६ सुप्रशस्यते ॥ ३९ ॥
 अश्वमूषा तु कर्त्तव्या गोस्त्रनाकारसन्निभा ।
 पिधानकसमायुक्ता किञ्चिदुन्नतमस्तका^७ ॥ ४० ॥
 पञ्चलेपे तथा रङ्गे^८ इन्द्रमेलापके तथा ।
 सैव च्छिद्रान्विता^९ मन्दा गम्भीरा सारणोचिता ॥ ४१ ॥
 तिलमस्तकं द्विरश्व तु^{१०} दृष्टकाश^{११}समन्वितम् ।

- (1) तुषं दग्धसम दग्ध a variant in K, which is a senseless tautology.
 (2) B reads चतुरश्रका (3) K reads कूपो M reads कूपी (4) B,
 K and M read वरमूषा According to रसरत्नसमुच्चय this appears to be
 वरमूषा (Chap X v 15) Hence we have adopted the reading in रस स
 in order to avoid tautology (5) प्रकृतिर्द्विविधा स्मृता, a variant in
 K (6) K reads वैदिके M reads सा चावैदिके (7) किञ्चि
 दुन्नतमस्तका, a variant in K किञ्चिदुन्नतमस्तका a variant in M Both
 are incorrect. [उन्नत should be उन्नत, and उन्नत should be उन्नत]
 This मूषा is called in रस स as गोस्त्रनी (Vide Chap X v 25) (8) B
 reads तव लेपे K reads भवे in place of रङ्गे (9) M reads च्छिद्रा-
 न्वितान्विता, which is a mistake of the scribe (10) M reads
 द्विराश्व which is not correct. (11) B reads दृष्टकाश K reads
 दृष्टकाश Both appear to be incorrect

भस्ममूया ॥ विज्ञेया तारसशोधने हिता^१ ॥ ४२ ॥
 मात्त^२चारस्य भागौ द्वौ दृष्टकाशसमन्वितौ^३ ।
 मृद्भागास्तारशुद्धयर्थमुत्तमा^४ वरवणिनि^५ ॥ ४३ ॥
 रक्तवर्गेण सन्धिया रक्तवर्गपरिष्कृता^६ ।
 रक्तवर्गकृतालेपा^७ सर्वशुद्धिं योभना^८ ॥ ४४ ॥
 शुक्लवर्गेण सन्धिया^९ शुक्लवर्गपरिष्कृता ।
 शुक्लवर्गकृतालेपा शुक्लशुद्धिं योभना^{१०} ॥ ४५ ॥
 विडवर्गेण^{११} सन्धिया प्रतिमिच्छति कारणे^{१२} ।

- (१) तच्च मूया तु विज्ञेया तारसशोधने हिता a variant in B तारस शोधने
 -हिता a variant in h तारसशोधने हिता a variant in M All appear
 to be the error of the scribe We do not find any mention of this
 मूया (भस्ममूया) in रस स (२) M reads मोच (३) दृष्टकां च सम
 न्वित a variant in B which is incorrect दृष्टकां च समन्वित a variant in M
 (४) B and h read कुचम which is not grammatically correct
 (५) वरवणिनि is the reading in h which is not accurate (६) h
 reads रक्तवर्गपरिष्कृता which is incorrect (७) रक्तवर्गकृतालेपा a variant
 in h which is an error of the scribe (८) This charapa and the
 next three charapas are wanting in M (९) h reads सन्धिया
 (१०) सर्वशुद्धिं योभना, a reading in h शुक्लशुद्धिं योभना a reading in M
 [For रक्तवर्ग and शुक्लवर्ग see the next Patala v 39 and v 40 respectively]
 (११) h reads विडवर्गेण M reads बह्वर्गेण च (१२) प्रतिमिच्छति
 कारणे a variant in M which is meaningless h reads प्रतिमिच्छति कारणे,
 which has no clear meaning We have adopted the above reading,
 after collating all the texts

निर्वाहणं प्रकुर्वीत^१ रक्तवर्गप्रलम्बया^२ ॥ ४६ ॥

विषटङ्गणगुञ्जाभि मूपालेपन्तु^३ कारयेत् ।

प्रकाशया प्रकुर्वीत यदि वाङ्गारलेपनम्^४ ॥ ४७ ॥

तस्या त्रिन्यस्य मूपाया द्रव्यमावर्त्तयेद्बुध ।

लेपो वर्णपुट देवि रक्तमृत्सिन्धुभूखणै^५ ॥ ४८ ॥

आवर्त्तमाने कनके पोता तारे^६ सिता प्रभा^७ ।

शुक्ले^८ नीलनिभा तीक्ष्णे कणवर्णा सुरेखरि ॥ ४९ ॥

वङ्ग ज्वाला कपोताभा^९ नागे मलिनधूमका^{१०} ।

शैले^{११} तु धूमरा देवि आयसे कपिलप्रभा ॥ ५० ॥

अयस्कान्ते धूमवर्णा^{११} सस्यके^{१२} लोहिता भवेत् ।

वज्रे नानाविधा^{१३} ज्वाला खसत्वे^{१४} पाण्डुरप्रभा ॥ ५१ ॥

(१) B and M read प्रकुर्वन्ति

(२) B reads रक्तवर्गप्रलम्बया [मूपाया

to be understood after this charana]

(३) K reads मूपा लेपन्तु

wherein मूपा = मूपा

(४) K reads वाङ्गारलेपनम् wh ch is gram inc

M reads वाङ्गारलेपनम् which is not accurate here

(५) रक्तमृत्सिन्धु

मूखै, a variant in K which appears to be incorrect M reads रक्तमृत्

सिन्धुखणै (६) B reads तार K reads पितामारे wh ch is evidently

a mistake

(७) K reads सिता शुभा M reads सिताप्रभा (८) K

reads शुक्ले, which is inc

(९) कपोताभा a reading in B and K

(१०) B and K read मलिनधूमका

(११) K reads धूमवर्णा (१२) K

reads सस्यके which is incorrect (१३) K reads नानाविधा [According

to Varāha and Garuḍa a diamond may be रक्त पीत सित शैवी and चावाम

Hence it emanates different kinds of flames] (१४) K reads खसत्वे,

wh ch seems to be incorrect [ख = चय]

न विस्फुलिङ्गो^१ न च बुद्बुदश्च^२

यदा न रेखापटलं^३ न शब्दः^४ ।

मूपागतं रत्नसमं स्थिरञ्च^५

तदा विशुद्धं प्रवदन्ति लोचनम् ॥ ५२ ॥

प्रतीवापः पुरा योज्यो^६ निपेक^७स्तदनन्तरम् ।

छादनं तु प्रतीवाप^८ निपेक मल्लन^९ विदुः ।

अभिपेक^{१०} तदिच्छन्ति सपनं कियते तु यत्^{११} ॥ ५३ ॥

वापो निपेकः सपन^{१२} हुते^{१३} निर्मलता गते ।

उप्येनेव हि वाञ्छन्ति शीतल^{१४} न च वाञ्छति ॥ ५४ ॥

शुक्लदीप्ति सशब्दश्च^{१५} यदा वैश्वानरो भवेत् ।

- (1) K reads विस्फुलिङ्गा which is incorrect
 (2) B reads बुद्बुदाश्च K reads बुद्बुदश्च which is incorrect
 (3) नरे खापटल a variant in M, which is senseless
 (4) न शब्दम् the reading in M, which is grammatically incorrect
 (5) M reads मूपासमा, which is meaningless. B reads स्थित च
 (6) K reads यो हि M reads प्रतिवाप पुरा योज्या which is gram. inc.
 (7) K reads निपेक M reads निपेका
 (8) छादनं प्रतिवापे, a variant in K, wherein the latter term is inc.
 (9) M reads मल्लन
 (10) K reads अभिपेक which is gram inc
 (11) K reads य, which is gram incorrect सपित कियते तु यत्, a variant in M
 (12) वापे निपेक सपन, a variant in K, which is erroneous.
 (13) K has वृत्ति M has only the letter श Both are absurd.
 (14) M reads शीतले
 (15) B reads शुक्लदीप्तिश्च शब्दश्च एतदीप्तिश्च शब्दश्च तदा, a variant in K, which seems to be inaccurate.

लोहावर्त्तः स विज्ञेयः सत्त्व पतति निर्मलम् ॥ ५५ ॥^१
 योऽङ्गाङ्गुलविस्तोर्णं हस्तमात्रायत शुभम्^२ ।
 धातुसत्त्वनिपातार्थः^३ कोष्ठकः^४ वरवर्णिनि ॥ ५६ ॥
 वयः^५ खादिरमाधूकः^६ बदरोदारकसम्भवैः^७ ।
 परिपूर्णं दृढाङ्गारैः धमेहातेन कोष्ठकम्^८ ।

(1) To illustrate the above technical terms we quote here the verses from रसरत्नसमुच्चय (Chap VIII vs 49—52) —

दुते द्रव्यान्तरसेपो लोहावर्त्तः क्षियत किं च ।
 स आवापः प्रतीवापकदीर्घाच्छन्दन मतम् ॥ ४९ ॥
 दुते यज्जिह्वित खादिरव्याप्तनिमेषकम् ।
 सलिलस्य परिसेपः सोऽभिषेक इति श्रुतः ॥ ५० ॥
 तत्रस्यास्य विनिसेपो निवापः खपनस्य मतः ।
 प्रतीवापादिकं काव्यं दुते खादिरं सुनिर्मलम् ॥ ५१ ॥
 यदा कृताग्नी दीहादि यज्जोत्पानसमन्वितः ।
 यद्वावत्तदा त्रयं स काव्यः सत्त्वविर्गमे ॥ ५२ ॥

- (2) B, K and M read शुभम् but we see समम् in रस स and in अवि-
 (3) तनुसत्त्वनिपातार्थः, a variant in M which is not correct (4) B,
 K and M read कोष्ठक which is not correct It is called कोष्ठिकावन in
 the 6th Patala, śloka 16 and कोष्ठोद्यम in रस स (Chap IX. v 44.)
 (5) K reads वयः, which is incorrect. (6) M reads माधूक, which
 has no clear sense. (7) बदरोदरीदारिसम्भवैः a variant in M, which
 is absurd. (8) B reads चयोवातेन कोष्ठके K reads धमेहातेन
 कोष्ठके चयोवातेन कोष्ठके is the reading in M. चयोवातेन कोष्ठके is the
 variant in अवि [We cannot account for the third case-ending in
 कोष्ठके, which has an adjective परिपूर्ण]

मस्तया^१ ज्वानमार्गेण ज्वालयेच्च हुताशनम् ॥ ५७ ॥

प्रविततमुखभाग सवतान्त,प्रदेश^२

स्थलरचितचिरान्तर्जालकं कोष्ठकं स्यात् ।^३

वक्रगन्धसममान^४ वङ्गनाल विधेय^५

शुषिरनलिनिका स्या^६मृन्मयो दीर्घवृत्ता^७ ॥ ५८ ॥

मृन्मये लोहपात्रे वा^८ भयस्कान्तमयेऽप्यवा ।

पावाणे स्फटिके वाय सुक्तागैलमयेऽप्यवा ॥ ५९ ॥

सुहृदो मर्दक, कार्ये^९ चतुरङ्गलकोच्छ्रय,^{१०} ।

- (1) मस्तया is the reading in अत्रि. (2) वाक्वत्तन्महाभागान् सवतान्त
प्रदेश, a variant in K, which is inc B and M read प्रविततमुखभाग
सवतान्त-प्रदेश, whereas they state कोष्ठक (neuter) (3) स्थलरचितविदात
पात्रक कोष्ठकस्य तु, a variant in K, which has no sense, neither metre.
M reads चित्तान्तर्जालक (4) वक्रगन्धसमान च, a reading in K, which
is not correct. M reads वक्रगन्धसमान, wherein वक्रग has no meaning
(5) B reads वङ्गनाल. K reads विधारेण् which mars the metre (6) B
reads शुषिरनलिकान्या मिश्रन् वरनलिकासा, a variant in K, which is a
palpable error शुषिरनलिनिकाया, a variant in M. [शुषिर=सुषिद्र, नल
निका=नली, नाल] (7) K reads दीर्घवृत्ता, which is incorrect. M
reads दीर्घवृत्ता the meaning whereof is not intelligible (8) K reads
च. M reads मृन्मयाहपात्रे वा, which seems to be incorrect (9) B
and K read मर्दक कार्य. M reads कार्यो, which is incorrect. रसरससुहृद
has the term मर्दक in the masculine gender (Chap IX. v 87.) We
have adopted that reading (10) चतुरङ्गलकोच्छ्र, a variant in K.
चतुरङ्गलमीच्छ्र, a reading in M Both are unintelligible.

स च^१ लोहमयः शैलो ह्ययस्कान्त^२मयोऽथवा ॥ ६० ॥

अघोरास्त्राभिधानेन महापाशपतेन वा ।

सन्त्रेण रचयेच्छुद्धिं भूमिं तेनैव शोधयेत् ॥ ६१ ॥

इन्धनानि च सर्वानि द्रव्याणि च विशेयतः ।

दाहकं ज्वानयेत्तेन खलं तेनैव शोधयेत् ॥ ६२ ॥^३

रसं विशोधयेत्तेन विन्यसेत् दिवसे शुभे^४ ।

खलोपरि न्यसित्वा^५ च शिवमूर्तिमनुष्मरेत् ॥ ६३ ॥

देवतानुषङ्गं^६ प्राप्य यन्त्रमूपाग्निमानवित् ।

देवेशि रससिद्ध्यर्थं जानीयात्^७ शोयधोरपि^८ ॥ ६४ ॥

यन्त्रमूपाग्निमानानि^९ वर्णितानि सुरेश्वरि ।

तन्ममाचक्ष्व देवेशि^{१०} किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ ६५ ॥^{१०}

- (1) K reads मैव, and ह्यस्त्राक्त Both the readings are incorrect. [The अघोरमूपा is mentioned in detail in the 2nd Patala Vide the portion between the flokas 97 and 98] (2) This floka is wanting in M (3) विश्वसिद्ध्यर्थं तदा, a variant in B and M (4) K reads वर्णित, which is incorrect (5) देवतानुषङ्गं is the reading in K, which seems to be an error of the scribe. (6) K reads दानि वा, which is inconsistent. (7) M reads शोयधोरपि, which seems to be शोयधोरपि. (8) यन्त्रमूपाग्निमानानि, a variant in K. (9) This charana is wanting in M K reads तन्ममाचक्ष्व which is an error of the scribe. (10) This hemistich is written in K between the two hemistichs of the 64th sloka, which is an evident error of the scribe.

इति श्रीपार्वतोपरमेस्वरसंवादे^१ -

रसार्णवे^२ रससहिताया

यन्त्रमूपान्विवर्णनो^३ नाम

चतुर्थः पटलः ॥४॥

पञ्चमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।^४

नियामनादिक^१ कर्म कामणान्यं सुरेन्द्र ।

यथा सम्पद्यते ह्येवामोदधी^२ नक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।^३

(१) This is wanting in B and M (2) This is wanting in M

(3) B reads यन्त्रमूपान्विवर्णन नाम M reads only मूपान्विवर्णनम् and omits the term यन्त्र

(१) M reads only देवी

(२) B and M read here नियामनादिक ,

but they have stated नियमनादिक in the 2nd I Patala K reads here नियमनादिक but it has stated नियामनादिक in the 2nd Patala (Vide Patala II sloka 109)

(३) B reads नीवधी K reads नीवधि

[यथा इत्यत्र प्रतिपाद्यकत्वात्कथयन्तम्]

(४) M reads only भैरव .

सर्पाक्षो वज्रिकाक्षीटो^१ कञ्चुको जलविन्दुजा^२ ।
 शतावरो भृङ्गराजः^३ शरपुङ्खा^४ पुनर्नवा ॥ २ ॥
 मण्डूकपर्णी^५ मत्स्याक्षो ब्रह्मदण्डी शिखण्डिनो^६ ।
 अनन्ता काकजङ्घा च काकमाक्षी^७ कपोतिका^८ ॥ ३ ॥
 विष्णुकान्ता सहचरा^९ सहादेवी^{१०} महाबला ।
 बला नामबला लम्बा^{११} चक्रमर्दः कुबङ्गिणी^{१२} ॥ ४ ॥
 पाठा चामलकी नीलो^{१३} ज्वालिनो यमघारिणी ।
 फणिविजिह्वा गोजिह्वा^{१४} कोकिलाक्षी^{१५} चन्द्रधनिः^{१६} ॥ ५ ॥

-
- (1) K reads वज्रिकाक्षीटो. M reads वज्रिकाक्षीटो. (2) B reads कञ्चुको जलविन्दुजा K reads कञ्चुकि जलविन्दुजा M reads कञ्चुकी जलविन्दुजा.
 (3) M reads भृङ्गराजो (4) B reads शरपुङ्खा (5) K has मण्डूकपर्णी (without विर्ण). (6) K has शिखण्डिन, which is gram inc.
 (7) B reads काकमाक्षी, which is not accurate K reads only माक्षि
 (8) B reads कपोतकी. K reads कपोतिका तथा M reads कपोतका.
 (9) K reads सहचरा च (10) K and M have सहादेवी (11) B and K read बला But this is a tautology, since we see afterwards अन्विनी meaning बला (12) चक्रमर्दकङ्गिणी, a variant in B चक्रमर्दकङ्गिणी, a variant in M (13) K has चामलकि नीलो, which is gram inc. (14) B reads चट्टिविजिह्वा गोजिह्वा. K reads गोजिह्वा विजिह्वा च (15) K reads erroneously कोकिलाक्षी. M reads कोकिलाक्षी
 (16) B has चन्द्रधनि, which is incorrect. K has चन्द्रधनी which is also incorrect M has चन्द्रधनी (which means चामलकी), which has been already mentioned

आखुपर्णी^१ त्रिपर्णी च^२ द्विपर्णी चैकपर्णिका^३ ।
 तित्तिडी^४ श्रीरिणी राक्षा^५ मेघशृङ्गी च कुकुटी^६ ॥ ६ ॥
 हृष्यपर्णी^७ च तुलसी खेता च गिरिकर्णिका^८ ।
 एता नियामकौषध्यः^९ पुष्पमूलदलान्विताः^{१०} ।
 दोलाखेदः प्रकर्तव्यो^{११} मूलनानि सुव्रते^{१२} ॥ ७ ॥
 चण्डाली^{१३} राक्षसी व्याघ्रो खड्गारी गजकर्णिका^{१४} ।
 शङ्खमुष्णग्निधमनी^{१५} लाङ्गली बालमीचका^{१६} ॥ ८ ॥

- (1) M reads आखुर्णिका M reads आखुपर्णी Both are gram. incorrect.
 (2) B reads त्रिपुती च M reads त्रिपुपर्णी च (3) B reads चैकपर्णिका
 (4) K has तित्तिनी M has तित्तिरी (5) B reads लक्ष्मी M has
 लक्ष्मी and राक्षा (6) B reads कुकटी K reads कुकुटी. [All
 meaning the same] (7) K reads हृष्यपर्णि, which is gram. inc. M
 reads हृष्यपर्णी (8) M reads erroneously बलासी गिरिकर्णिका
 (9) B reads एता नियामकौषध्यः K reads एताच नियामकौषध्यः, which is inc.
 (10) K reads erroneously पुष्पमूला दलान्विता (11) B reads दोला
 खेदा प्रकर्तव्यो. M reads दोलाखेद प्रकर्तव्य Both are grammatically
 incorrect. (12) Both K and M have a defective चण्डाली
 मूलनानि सुव्रते (13) K and M read चाण्डाली, which is also correct.
 (14) B reads बहारी गजकर्णिका. K reads बहकारि गजकर्णिका M reads
 बाणारी गजकर्णिका All the texts have ब as the initial letter. ब is pro-
 nounced as ख by the up countrymen. We do not find any name बह-
 कारि or बहकारि or बहारी in any lexicon Hence we have adopted a
 word with ख as its initial (15) B reads शङ्खमुष्ण, which is rarely
 found in the lexicons (16) K read, बालमीचिका

रक्तसुहो रक्तशृङ्गी रक्तिका^१ नीलचित्रकः ।
 शृगालजिह्वा वृद्धतो वज्रो चक्री च राजिका ॥ ८ ॥^२
 एकवीरा नरकसा रुदन्ती ब्रह्मचारिणी^३ ।
 सञ्चटा^४ मानिनोकन्दा^५ कुमारी रक्तचित्रक ॥ १० ॥^६
 लक्ष्मी, श्याखाटकदेव^७ कक्षुकी^८ मेघशृङ्गिका ।
 हिमावतो सोमलता मोदा^९ व्याघ्रनखो शमी^{१०} ॥ ११ ॥
 काञ्चनी वनराजी च^{११} काकमाची च केशिनी^{१२} ।

-
- (1) B has रक्तक M has रक्तकपी च चित्रका. (2) This hemistich and the next two are not found in M. K reads चक्रा B reads चारिका. But all other texts have the above reading. After this (9th) sloka we find a hemistich in B and K, which we have omitted, as it appeared to be a repetition of the above-mentioned objects. (3) M reads पद्म चारिणी (4) M reads सञ्चटा K reads सञ्चला (5) K has an absurd reading मानिलिखदावकु (6) After the 10th sloka B and K read the very same hemistich, which is the first part of the 9th sloka (7) M and M read लक्ष्मीशकोटकदेवो K reads लक्ष्मीशकोटकदेवो All the texts read चक्री which M once mentioned in the 9th sloka (8) B and K read वज्रिणी, which is once mentioned in the shape of वज्रो (9) B and K read व्याघ्रो, which is once mentioned in the 8th sloka (10) K reads व्याघ्रनखो शमी M reads व्याघ्रशमी वनरा Both seem to be incorrect (11) B reads वनराजा च which is gram. incorrect M reads काञ्चनी वनराजी च (12) B has काकमाची च केशिनी K has काकमाची वनराजी

अजमारी^१ कीटराची हनुमत्यङ्गनायिका^२ ॥ १२ ॥
 नरजोवा^३ हेमपुष्पो^४ काकमुण्डो च कालिका ।
 तोरवल्ली गजारो च^५ हसाङ्गी कुट्टकविका^६ ।
 ताम्बूली सूर्यभक्ता च^७ रसनिर्जीवकारिका^८ ॥ १३ ॥
 कटुतुम्बी च गोसम्बी देवदालोन्द्रवारणी^९ ।
 बाकुची ब्रह्मबीजानि^{१०} कार्पास कण्णजीरकम् ॥ १४ ॥
 काङ्गुनी^{११} कण्णकमक ज्ञेताक च पिपीलिजम्^{१२} ।
 दन्तिनी यवचिन्ता च कर्कोटी^{१३} कारवसिका^{१४} ॥ १५ ॥
 गोजिह्वा काकजङ्गा च महाकाली च शम्बरी^{१५} ।

- (1) M reads अज मारी (2) K has हनुमत्तन्नायिका, which has no sense M has हनुमत्तन्नायिका which is a defective charana. (3) M reads नरजिह्वा. (4) K reads हेमपुष्पि कः thus wanting a charana. (5) M reads गजारो च K reads गजतारी (6) K has हसाङ्गी च कुट्टकविका M has हसाङ्गी कुट्टकविका (7) K has गजसौ सूर्यभक्ता च (8) B reads रसनीर्जीवकारिका K reads रसनिर्जीवकारिका. M reads रस निर्जीवकारिका All the readings are more or less void of grammatical accuracy (the correct term being कारिका, qualifying चोपध to be understood.) (9) M reads इन्द्रवारणी M reads देवदाली (10) M has बाकुची ब्रह्मबीजानि wherein the last term is not gram. correct. (11) K reads बाकुची M reads कङ्गुनी (12) B reads पिपीलुजम्. K reads वा पिपीलुज M reads पिपीलुजम्. (13) M reads कर्कोटी (14) K reads कारवसिका (15) B and M read शम्बरी K reads शम्बरी. (The correct term appears to be शम्बरी, which we have adopted above)

खेतगुञ्जा सिताङ्गोलः^१ पटोलौ विल्वमेव च ।

एकैकमौषधीबीज^२ मारयेद्भस्ममेवम् ॥ १६ ॥

रक्तसुहो सोमलता रुदन्ती रक्तचित्रक^३ ।

शाखोटको^४ दम्बकश्चा मोदिनी^५ छद्ददाहकः ॥ १७ ॥

त्रिशूलो कृष्णमार्जारौ^६ चक्रिका चीरकुकुटी^७ ।

देवदाली^८ शङ्खपुष्पो काकमाची हनूमती^९ ॥ १८ ॥

नीलज्योतिस्तृणज्योति^{१०} रक्तटा हेमवल्ली^{११} ।

त्रिदण्डी मृच्छदण्डी च चक्राङ्गी^{१२} स्यलपद्मिनी ॥ १९ ॥

नागजिह्वा नागकर्णी वीरा वर्तुलपर्णिका^{१३} ।

अर्कपर्णी शंखपर्णी^{१४} ताम्रपर्णी^{१५} तथैवरी^{१६} ।

(1) B has सिताङ्गोल, which is incorrect K has सिताङ्गोल M has

सिताङ्गोल (The proper term is पटोल) (2) एकैकमौषधीबीज a

variant in B एकैकौषधीबीज, a variant in K एकैकमौषधीबीज, a variant

in M (3) M reads रक्तचित्रकम् (4) B reads शाखोटरी K

reads शाखोटको M reads शाखोटका (5) K reads रोहिणि which

is grammatically incorrect M reads मोदिनी (6) K reads लक्ष

मजरी M reads कृष्णमार्जारी (7) B reads चक्रिका चीरकुकुटी K

reads चक्रिका चीरककुटी (8) M reads देवताची (9) K reads

हनूमती which, though correct, mars the metre (10) B has

सताङ्गोतिस्तृणानि (11) चर्वरा हेमवल्ली, a variant in K छद्ददा

हेमवल्ली, a variant in M (12) M reads चक्राङ्गी (13) M

has वर्तुलपर्णिका (14) K reads नागपर्णी (15) B reads तथैवरी

K reads छद्ददाहं तथैवरी, which is partly incorrect M reads नागपर्णी तथैव

च, wherein the term छद्ददाह is wanting

अजमारी^१ कोटराची हनुमत्यङ्गनायिका^२ ॥ १२ ॥
 नरजोवा^३ हेमपुष्पो^४ काकमुण्डो च कालिका ।
 तोरवत्तो गजारो च^५ हंसाद्वी कुङ्कुमविका^६ ।
 ताम्बूनी सूर्यभक्ता च^७ रसनिर्जीवकारिका^८ ॥ १३ ॥
 कटुतुम्बी च गोसम्बी देवदालोन्द्रवारणी^९ ।
 बाकुची ब्रह्मबीजानि^{१०} कार्पास कण्ठजीरकम् ॥ १४ ॥
 कङ्गुनी^{११} कण्ठकमक खेतार्क च पिपीलिकम्^{१२} ।
 दन्तिनी यवचिन्ता च कर्कोटी^{१३} कारवङ्गिका^{१४} ॥ १५ ॥
 गोजिह्वा काकजङ्घा च महाकाली च गम्बरी^{१५} ।

- (1) M reads अजमारी (2) K has हनुमत्तनयिका, which has no sense M has हनुमत्पङ्किका, which is a defective charapa. (3) M reads नरजिवा (4) K reads हेमपुष्पि वा, thus wanting a charapa. (5) M reads गजारो च K reads जगमारी. (6) K has हंसाद्वी च कङ्कुमविका M has हंसाद्वी कुङ्कुमविका. (7) K has गजसम्बी च (8) M reads रसनीजीवकारिका K reads रसनिर्जीवकारिका. M reads रस निर्जीवकारिका All the readings are more or less void of grammatical accuracy, (the correct term being कारिका, qualifying बोधयः to be understood.) (9) M reads इन्द्रवारणी M reads देवदाली (10) M has बाकुची ब्रह्मबीजानि, wherein the last term is not gram. correct. (11) K reads कङ्गुनी M reads कङ्गुनी (12) M reads पिपीलिकम् K reads वा पिपीलिक M reads पिपुलिकम् (13) M reads कर्कोटी. (14) K reads कारवङ्गिका (15) B and M read गम्बरी K reads गम्बरी. (The correct term appears to be गम्बरी, which we have adopted above)

श्वेतगुह्या सिताक्षीलः^१ पटोली विल्वमेव च ।

एकैकसोषधीबीज^२ मारयेद्भ्रममेवम् ॥ १६ ॥

रक्तस्रुहो सोमलता रुदनी रक्तचित्रक^३ ।

शाखोटको^४ दम्बरुहा मोदिनी^५ हृद्ददारकः ॥ १७ ॥

त्रिशूली कण्ठमार्जारी^६ चक्रिका चौरकुट्टी^७ ।

देवदाली^८ शङ्खपुष्पो काकमाची हनूमती^९ ॥ १८ ॥

नीलग्योतिस्तृणग्योति^{१०} रुक्माटा हेमवल्ली^{११} ।

निदण्डी ब्रह्मदण्डी च चक्राङ्गी^{१२} स्यलपर्णिनी ॥ १९ ॥

नागजिह्वा नागकर्णी वीरा वसुलपर्णिका^{१३} ।

चर्कपर्णी वंशपर्णी^{१४} ताम्रपर्णी तथैवरी^{१५} ।

(१) B has सिताक्षील, which is incorrect K has सिताक्षील M has

सिताक्षी (The proper term is शरील) (२) एकैकसोषधीबीज, a

variant in B एकैकसोषधीबीज, a variant in K एकैकसोषधीबीज, a variant

in M (३) M reads रक्तचित्रकम् (४) B reads शाखोटरी K

reads शाखोटको M reads शाखोटका (५) K reads रीहिलि, which

is grammatically incorrect M reads मोदिनी (६) K reads कण्ठ

मार्जरी M reads कण्ठमार्जारी (७) B reads चक्रिका चौरकुट्टी K

reads चक्रिका चौरकुट्टी (८) M reads देवदाली (९) K reads

हनूमती, which, though correct, mars the metre (१०) B has

सतान्योतिस्तृणग्यानि (११) उर्वरा हेमवल्ली, a variant in K चर्क,

हेमवल्ली, a variant in M (१२) M reads चक्राङ्गी (१३) सिद्धासनी

has वसुलपर्णिका (१४) K reads नागपर्णी (१५) B reads

नागकर्णी तथैवरी, which is partly incorrect M reads

च, wherein the term वरी is wanting

अजमारी^१ कीटराची हनुमत्यङ्गनायिका^२ ॥ १२ ॥
 नरजोवा^३ हेमपुष्पो^४ काकमुण्डो च कालिका ।
 तोरवन्नो गजारो च^५ हसाङ्गी कुङ्कुमविका^६ ।
 ताम्बूनी सूर्यभक्ता च^७ रसनिर्जीवकारिका^८ ॥ १३ ॥
 कटुतुम्बी च गोसम्बी देवदालोन्द्रवारणी^९ ।
 बाकुची ब्रह्मबीजानि^{१०} कार्पास कण्ठजीरकम् ॥ १४ ॥
 कङ्गुनी^{११} कण्ठकनक खेतार्क च पिपीलिजम्^{१२} ।
 दन्तिनी यवविद्या च कर्कोटी^{१३} कारवेल्लिका^{१४} ॥ १५ ॥
 गोजिह्वा काकजङ्घा च महाकाली च शम्बरी^{१५} ।

- (1) M reads अज मारी (2) K. has हनुमत्तगणविका which has no sense. M has हनुमत्तगणविका which is a defective charapa. (3) M reads नरजिह्वा. (4) K. reads हेमपुष्पि वा thus wanting a charapa. (5) H reads गजारो च. K. reads गजमारी. (6) K. has हसाङ्गी च कङ्कुमविका. M has हसाङ्गी कुङ्कुमविका. (7) K. has बाकुची सूर्यभक्ता च. (8) B reads रसनीजीवकारिका. K. reads रसनिर्जीवकारिका. M reads रसनिर्जीवकारिका. All the readings are more or less void of grammatical accuracy (the correct term being कारिका qualifying शोभ्य to be understood). (9) H reads इन्द्रवारणी. M reads देवदाली. (10) M has बाकुची ब्रह्मबीजानि wherein the last term is not gram. correct. (11) K. reads कङ्गुनी. M reads कङ्गुची. (12) H reads पिपीलिका. K. reads वा पिपीलिका. M reads पिपीलिकम्. (13) M reads कर्कोटी. (14) K. reads कारवेल्लिका. (15) B and M read शम्बरी. K. reads शम्बरी. (The correct term appears to be शम्बरी, which we have adopted above)

सक्तुक^१ कालकूट च सितमुस्ता^२ तथैव च ।

शुद्धी कृष्णविष चैव^३ पचैते तु महाविषा^४ ॥ २३ ॥

शुद्धीर्कोन्मत्तकचैव करधोर च लाङ्गुली ।

पचैवोपविषा मुख्या^५ — तैलानि शुत्तमानि चै^६ ।

कुसुम्भकद्रुणी^७ नक्ता तिल^८ सर्पपजानि तु ॥ २४ ॥

हस्त्यश्वाङ्गागनारोणा मूत्र गव्य च^९ पञ्चमम् ॥ २५ ॥

पित्त पञ्चविध मत्स्य गवाश्चनरवर्हिजम्^{१०} ॥ २६ ॥

वसा पञ्चविधा मत्स्य मेघाद्दिनरवर्हिजा^{११} ॥ २७ ॥

कपोतचाप^{१२} गृध्राणां शिखिकुकुटयोश्च विट् ॥ २८ ॥

- (1) B reads गज्जक which appears to be the error of the scribe
 (2) B reads अशितमुक्ता which appears to be "erroneous" K reads शित
 हुत (3) B reads शुद्धी K reads लक्ष्मीवचैव which is incorrect
 (4) Cf रसरत्नसमुच्चय Chap X vs 86 87 (5) Cf रस ह Chap X.
 v 88 (6) K reads चै, which is incorrect. M reads तैलानि शुत्तमा
 नि wherein the middle term is gram inc (7) B has कडली
 which perhaps is incorrect (8) B has तिला Cf रस.स Chap
 X vs 73—75 (9) M reads शु Cf रस ह Chap X. v 78.
 (10) पित्त पञ्चविध गाव हस्त्यश्वाङ्गागनारोणा a variant in K पित्त पञ्चविध मत्स्य
 भवाद्यानरवर्हिणाम् a variant in M No mention is made of पित्त in रस म
 (11) K reads वर्हिजा instead of वर्हिजा M reads वर्हिजा which is not
 correct Cf रस स Chap X. vs 76 77 (12) B reads कपोतचाप
 गृध्राणां wherein the first term is gram. inc M reads कपोत instead of
 चाप Cf रस ह Chap X. vs 91 92

पञ्चरत्नमिदं देवि रसगोधनजारणे^१ ॥ २८ ॥
 रसस्य बन्धने यस्तमेकैक^२ सुरवन्दिते ।
 रसाद्गुणेन गृह्णीयात् पञ्चरत्नानि^३ सुव्रते ।
 ददाति खेचरो सिद्धिं^४ रसभैरवसङ्गमे ॥ २९ ॥
 विचार^५ टङ्कणधारो यवचारश्च सर्जिका^६ ।
 तिलापामार्गकदली पलाशशिथुमोचिकाः^७ ।
 मूलकार्द्विकचिच्छाय^८ वृक्षधाराः प्रकीर्त्तिताः^९ ॥ ३० ॥
 अम्लवेतसजम्बीर-लुङ्गाम्लचणकाम्लकम् ।
 गारुडं तिमिषीक च चाङ्गेर्यम्लग्नोत्तमा^{१०} ॥ ३१ ॥
 सासुद्र सैन्धव चैव चूलिकालवण तथा ।
 सौवर्चल च काच च लवणा. पञ्च कीर्त्तिताः^{११} ॥ ३२ ॥

- (1) B reads रसागोधनजारणे K reads रसगोधनजारण (2) K has
 मला एलैका, which is grammatically incorrect. (3) M reads पञ्च
 रत्नेन, which is not gram. correct (4) K reads ददता M reads
 खेचरोसिद्धि (5) B and K have विचार, which is not gram. accurate
 (6) K reads सर्जिका M reads सर्जिकम् (7) पलाशशिथुमोचिका,
 variant in B पलाशशिथुमोचिका a variant in M Both are not accurate
 (8) मूलार्द्विकचिच्छाय, a variant in K, which is inc. (9) Compare
 this with the चारवण and चारपण्ड in रसवसुधव (Chap X vs 71, 72
 (10) The 31st and 32nd slokas are not found in K and M Cf
 रस च Chap X. vs 80—85 (11) Cf रस च Chap X. v 72
 wherein the salts are enumerated as च in number viz

“लवणानि षड्विधं सामुद्र सैन्धव विह्वम् ।

सौवर्चल र म्ल च चूलिकालवण तथा ३”

साकुं^१ कालकूटं च सितमुत्ता^२ तथैव च ।
 शृङ्गी कृष्णविपं चैव^३ पञ्चैते तु महाविषाः^४ ॥ ३३ ॥
 सुहृर्कोष्मत्तकश्चैव करबोरं च भाद्रलो ।
 पञ्चैवोपविषा मुख्या.^५—सैलानि द्युत्तमानि वै^६ ।
 कुसुम्भकङ्कुणी^७ नक्ता तिल^८ सर्पपजानि तु ॥ ३४ ॥
 हस्त्यश्वाङ्गागनारोणा मूषं गव्यं च^९ पञ्चमम् ॥ ३५ ॥
 पित्तं पञ्चविध मत्स्य गवाश्चनरवर्हिजम्^{१०} ॥ ३६ ॥
 वसा पञ्चविधा मत्स्य मेघाद्गिनरवर्हिजा^{११} ॥ ३७ ॥
 कपोतचाप^{१२} गृध्राणा शिखिकुकुटयोश्च विद् ॥ ३८ ॥

- (1) B reads सुहृत्, which appears to be the error of the scribe
 (2) B reads अशितमुत्ता, which appears to be erroneous. A reads शित
 तुल (3) B reads अङ्गी K reads कृष्णावचैव, which is incorrect
 (4) Cf रसरत्नसमुच्चय Chap. X. vs 86 87 (5) Cf रत्न स Chap X.
 v 88 (6) K reads वै, which is incorrect. M reads सैलानि द्युत्तमा
 विद्वे wherein the middle term is gram inc (7) B has कङ्कुणी,
 which perhaps is incorrect (8) B has तिला Cf. रत्न.स. Chap
 X vs 73—75 (9) M reads तु Cf रत्न स Chap X v 78.
 (10) पित्त पञ्चविध गाव हस्त्यश्वाङ्गनरवाजिज, a variant in A पित्त पञ्चविध मत्स्य
 भवाङ्गनरवर्हिजम् a variant in M No mention is made of पित्त in रत्न.स.
 (11) K reads वाजिज instead of वर्हिजा M reads वर्हिजा, which is not
 correct Cf रत्न स Chap X vs 76, 77 (12) B reads, कपोतचाप
 गृध्राणा, wherein, 'ha' is 'arm' & 'gram' 'na' M reads कप instead of
 चाप Cf रत्न स. Chap X. vs 91 92

क्रियां कुर्वन्ति^१ तद्योगात् शक्तयश्च^२ महारसाः ॥ ४४ ॥

तन्मयाचक्ष देवेशि^३ किमन्यच्छातुमिच्छसि ॥ ४५ ॥

इति त्र्योपार्ज्वतीपरमेश्वरसंवादे^४

रसार्णवे रससंहितायां^५

त्र्योपधिनिर्णयो नाम^६

पञ्चमः पटलः ॥ ५ ॥

पष्ठः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।^१

देवदेव महादेव शक्तीनां मक्षणं कथम्^२ ।

रमकश्रेणि योग्यत्वे^३ संस्कारस्यास्य कथ्यताम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।^४

- (1) K and M read शक्तिनां which is gram. inc. (2) II has
 १४४४ M has १४४४ (3) This character is wanting in M.
 (4) This portion is wanting in B (5) रसार्णवे is wanting in M
 (6) K reads त्र्योपधिनिर्णयः

- (1) M reads कथं देव. (2) K reads त्व. (3) K has
 १४४४ १४४४ which is corrigible (4) M has only देव.

कदाचिद्गिरिजा देवो^१ हरं दृष्ट्वा मनोहरम् ।
 सुमोच यत्तदा वीर्यं^२ तज्जात शुभमभ्रकम्^३ ।
 पोत कृष्ण तथा शुक्लं रक्त भूमेय सङ्गमात्^४ ॥ २ ॥
 अभ्रकं कान्तपापाण^५ वच्च वैक्रान्तकं शृणु ॥ ३ ॥
 पिनाकं ददुर् नाग^६ वच्च चाम्र चतुर्दिधम्^७ ।
 पिनाकेऽग्नि प्रविष्टे तु शब्दचिटिचिटिर्भवेत्^८ ॥ ४ ॥

- (1) B reads ईश्वर (2) K has सुमोच यत्तदवीर्य, which is inc.
 (3) II reads तज्जात, which is not grammatically correct, अभ्रक being
 neuter K reads तच्च जात समभ्रकम् M reads शुभमभ्रकम् which is inc.
 [For अभ्रक as गौरीतज्ज vide रसरत्नसमुच्चय Chap II v 3 For रत्न as हरतेज्ज
 vide ditto Chap I vs 67—68] (4) B has पोत कृष्ण तथा रक्त तत्त-
 त्कृत्य सङ्गमात्, wherein only three sorts of muga are mentioned, whereas
 four sorts are stated in रत्न स Chap II vs. 5, 10 K has पोत कृष्ण तथा
 श्वर रक्त भूमेय सङ्गमात् M agrees with B in the first charana, but wants
 the second charana, stating partially त सङ्गमात् We have adopted
 the above reading after collating all the texts and specially referring
 to what follows (in the 8th sloka) (5) B reads लाङ्घपादेक K reads
 लाङ्घपादाक Here we have adopted the reading in M, which states four
 objects—1 अभ्रक 2 कान्त, 3 वच्च and 4. वैक्रान्त These four objects
 (called शक्ति) are described in this Patala. Vide sloka 139 (6) सितके
 सुदंश नाग, a variant in M. (7) B reads चतुर्गुण K reads वच्च चर्च
 चतुर्दिध Cf. रत्न स Chap II v. 10. (8) K has चिटिचिटिभवेत्
 M has an erroneous reading शब्द चिटिचिटि भवेत्

ददुर्देग्नि प्रविष्टे तु^१ शब्द कुकुटवद्भवत्^२ ।

अग्नि प्रविष्ट नागन्तु^३ फूत्कार देवि मुञ्चति ॥ ५ ॥

अग्नि प्रविष्ट वच्च तु^४ वच्चव्रत्तिष्ठति प्रिये ॥ ६ ॥

कुष्ठप्रद पिनाकाश्च ददुर् र मरणप्रदम्^५ ।

नाग देहगत नित्य व्याधि कुर्याद्भगन्दरम् ॥ ७ ॥

रसे रसायने चैव योज्य^६ वच्चाश्चक प्रिये ।

अनेकवर्णभेदेन तच्चतुर्विधमभक्तम्^७ ॥ ८ ॥

रक्त पातञ्ज हेमाश्च^८ कण्य हेमशरीरयोः^९ ।

तारकामणि शुक्ल च काचकिष्ट सदा^{१०} त्यजेत् ॥ ९ ॥

एकपत्र कृत^{११} पूर्वम् अभक्त सुरनायिके ।

(1) L reads अग्निप्रविष्ट M reads ददुर्देग्नि प्रविष्टे च, wherein the first

term is incorrect.

(2) L has कुकुटवद्भवत्

(3) B and M

read अग्नि प्रविष्टी नागन्तु. But these texts read the word as neuter in all other places.

(4) B has अग्निप्रविष्ट वच्च तु, wherein the second term is incorrect L and M have अग्नि प्रविष्ट वच्च तु which is gram.

inaccurate (5) L has मरण प्रिय Cf रस च Chap II vs 6—9

(6) L reads योज्य

(7) B has अनेक वचभेदेन, wherein the first

term is incorrect. L has an entirely different hemustich which runs thus —वच्च सत्तात्रिय वच पातञ्जोपा वच कण्य M has एकवचभेदेन wherein the

first term is inc. (8) M reads रक्त मितञ्ज हमाश्च. Cf रस च Chap II v 10.

(9) Vide रस च Chap II v 11, where the black m ca is highly praised for its merits—"कृष्णवर्णश्च काटिकाटिगुणाधिकम्"

(10) B reads सदा, which is inc. L reads सदा M reads सदा विद

(11) M reads एकपत्रकृत.

अगस्त्यपुष्पतोयेन^१ कुसुदानां रसेन च ॥ १० ॥

कपि^२तिन्दुकजम्बीर मेघनादपुनर्नवैः^३ ।

यवचिह्नारनालास्त्र-करवोरारुणोत्पलैः ॥ ११ ॥

वनसूरणभूषाची-भिण्डिमूलान्त्रवेतसैः ।

मैपशुङ्गी^४शशवसा नृङ्गतैलशमोरसैः ॥ १२ ॥

वज्रवल्लीचीरकन्द^५-मरिचैः सुसुखेन च^६ ।

त्रिदिनं स्वेदयेद्वि जायते दीपवर्जितम् ॥ १३ ॥

धान्याभ्रकं^७ पुरा कृत्वा^८ सुश्लक्ष्णं नवनीतवत्^९ ।

त्रिंशत्पलं व्योमरजः^{१०} क्षुद्रमक्षपलद्वयम्^{११} ॥ १४ ॥

तिलचूर्णपलं^{१२} गुग्गुला-त्रिपलं^{१३} पादटङ्गणम्^{१४} ।

गोधूममहा^{१५} तत्पिण्डी पञ्चगव्येन भाविता ॥ १५ ॥

(1) K has अगस्ति. M has अगस्त्यपुष्पहारिक. (2) M reads कपि.

(3) K has पुनर्नवा, which is gram. incorrect. (4) B reads मैपशुङ्ग.

(5) B reads चिरकन्द, which is an error of the scribe. K reads चीरकन्द, which is not accurate. (6) K has सुसुखेन च, which has no sense. M reads नरीचै.

(7) B reads धान्याभ्रक, which is inc. K reads धान्याभ्रक. (8) K has पुरस्कृत. (9) B has नवनीतवत्, which is incorrect. K has सुश्लक्ष्ण, which is also inc. (10) त्रिंशत्पलव्याम

रज, a variant in K. त्रिंशत्पल व्योमरज, a variant in M, wherein the first term is inc. (11) K reads चीट. M reads क्षु. Both the readings seem to be inc. (12) K reads तिलचूर्णपल, which is evidently an error of the scribe. M reads तिलचूर्णपल, which is inc. (13) B and M read गुग्गुलात्रिपल, which seems to be an error. (14) B पाद टङ्गणम्.

(15) M reads गोधूममहा, which is not gram. correct.

घमनात् कोष्ठिकायन्त्रे भस्त्राभ्या^१ तोत्रवद्धिना ।
 पतत्यभ्रकसत्त्व तु^२ सत्त्वानि निखिलानि च^३ ॥ १६ ॥
 स्वेदनौषधिनिर्व्यास^४ लोलित पुटित मुहु ।
 मृत तु पञ्चनिचुल^५ पुटैर्बहुलपोतकम्^६ ॥ १७ ॥
 पिण्डित व्योम निष्कूट^७ दत्त्वा सत्त्व निरञ्जनम्^८ ।
 उमाफलैश्च पुष्पैश्च^९ पट्टिकान्त्र^{१०}परिष्कृतै ।
 शौमदण्डविमर्देन गगन द्रवति स्फुटम् ॥ १८ ॥
 अग्निजार नवे कुम्भे स्थापयित्वा धरोत्तरम्^{११} ।
 गगन द्रवति क्षिप्र मुक्ताफलसमप्रभम् ॥ १९ ॥
 यतधा कक्षुकोचूर्ण कक्षुकोरसभावितम्^{१२} ।
 द्रावयेद्गगन देवि^{१३} लोहानि सकलानि च ॥ २० ॥

अगस्त्यपुष्पतोयेन^१ कुमुदानां रसेन च ॥ १० ॥
 कपि^२तिन्दुकजम्बीर मेघनादपुनर्नवेः^३ ।
 यवचिञ्चारनालास्त करबोराकृषोत्पलैः ॥ ११ ॥
 वनसूरणभूषात्री भिण्डिमूलास्तवेतसैः ।
 नैपयूङ्गी^४गशवसा शृङ्गतेलगमोरसैः ॥ १२ ॥
 वज्रवल्लीचीरकन्द^५ मरिचैः समुत्थेन च^६ ।
 त्रिदिन स्वेदयेद्वि जायते दोषवर्जितम् ॥ १३ ॥
 धान्याभ्रक^७ पुरा कृत्वा^८ सुदृढं नवनीतवत्^९ ।
 विशत्पलं व्योमरजः^{१०} सुद्रमव्यपलद्वयम्^{११} ॥ १४ ॥
 तिलचूर्णपल^{१२} शुक्ता विपल^{१३} पादटङ्कणम्^{१४} ।
 गोधूमवद्वा^{१५} तत्पिण्डी पञ्चगव्येन भाविता ॥ १५ ॥

- (1) K has अगस्ति. M has अगस्त्यपुष्पसारिव. (2) M reads कपि
 (3) K has पुनर्नवा, which is gram. incorrect. (4) B reads नैपयू
 (5) B reads चिरकन्द, which is an error of the scribe. K reads चीरक
 which is not accurate (6) K has समुत्थेयि च, which has no sense
 M reads मरीचै (7) B reads धान्याभ्रक, which is inc. K read
 धान्याभ्र. (8) K has पुरकृत (9) B has नवनीतवान्, which
 is incorrect K has सुदृढ, which is also inc. (10) विशत्पलद्वय
 रज, a variant in K. विशत्पल व्योमरज, a variant in M, wherein the first
 term is inc. (11) K reads चीद्र M reads पल Both the read
 ings seem to be inc. (12) K reads तिलचूर्णपल, which is evidently
 an error of the scribe M reads तिलचूर्णपल, which is inc. (13) B
 and M read शुक्ताविपल, which seems to be an error. (14) B reads
 पाद टङ्कणम्. (15) M reads गोधूमवद्वा, which is not gram. correct.

धमनात् कोष्ठिकायन्त्रे भस्त्राभ्या^१ तीव्रवह्निना ।
 पतत्यभ्रकसत्त्वं तु^२ सत्त्वानि निखिलानि च^३ ॥ १६ ॥
 स्वेदनौषधिनिर्व्यास^४-सोलितं पुटितं मुहुः ।
 मृतं तु पञ्चनिचुल^५ पुटैर्बहुलपोतकम्^६ ॥ १७ ॥
 पिण्डित व्योम निष्कूद^७ दत्त्वा सत्त्वं निरञ्जनम्^८ ।
 उमाफलैश्च पुष्पैश्च^९ पष्टिकान्त्र^{१०}परिप्लुतैः ।
 शोमदण्डविमर्देन गगनं द्रवति स्फुटम् ॥ १८ ॥
 अग्निजार नवे कुम्भे स्थापयित्वा धरोत्तरम्^{११} ।
 गगनं द्रवति क्षिप्रं मुक्ताफलसमप्रभम् ॥ १९ ॥
 शतधा कक्षुकोचूर्णं कक्षुकोरसभावितम्^{१२} ।
 द्रावयेद्गगनं देवि^{१३} लोहानि सकलानि च ॥ २० ॥

- (1) M has हस्ताभ्या For कोष्ठिकायन्त्रं vide 4th Patala, slokas 56-58
 (2) पतत्यभ्रकसत्त्वानि, a variant in M (3) M reads विविधानि च
 the portion commencing from गोधूमवद्वा and ending in च is not found
 in M. (4) M has स्वेदन भूतवर्गनिर्यास, which has no clear sense.
 A list of चावधिस for स्वेदन is given in detail in the 4th Patala]
 (5) K reads निचुला M reads निचुल (6) पुटैर्बहुलपोतक, a variant
 in M (7) M reads निष्कूद K reads निष्वाद M reads व्यथक दृढ
 None of the readings appears to be correct. (8) M reads क्षन
 निरञ्जन. (9) K reads इवैश्च (10) B reads पिण्डिकाश्च K reads
 'टकाश्च (11) K reads अगोत्तर (12) M reads भावित, which
 grammatically incorrect, as it is stated as an adjective to चूदे.
 (13) K reads दिव्य

भावितं^१ कुलिशक्षीरे धातं द्रवति^२ तत्क्षणात् ॥ ३०
 वज्रवक्षीरसैः^३ पिष्टा व्योम सीवर्चलान्वितम् ।
 शरावसपुटे पक्वा^४ द्रवेत् सलिलसन्निभम् ॥ ३१ ॥^६
 गोमांससैन्धवाकैस्तु^६ सुनितोययुतं पुनः ।
 कदलो^७ कन्दकान्तःस्थं गोमयान्नौ त्युष्टं द्रवेत् ॥ ३२ ॥
 कृष्णाभ्रपत्रं^८ संगृह्य पीलुतेलेन लेपयेत्^९ ।
 सप्ताहमातपे तप्त-मान्ने क्षिप्त्वा^{१०} दिनत्रयम् ॥ ३३ ॥
 मद्यार्कचित्रकक्षारं तुम्बोक्षारस्तथार्जुनः^{११} ।
 सर्जक्षारी^{१२} यवक्षारष्टङ्गणशाष्टमो^{१३} भवेत् ॥ ३४ ॥
 क्षीरकन्दरसं चैव^{१४} वज्रकन्दरस तथा^{१५} ।

- (१) K reads भावित. (२) M reads भवति (३) K and M read रति (४) K reads युक्त M reads पक्वे (५) This śloka contains an idea, which is similar to that in the २९th (६) B has गोम सैन्धवाकैस्तु K has गोमांस सैन्धवाकैस्तु M has गोमांस सैन्धवाकैस्तु We have adopted the above reading after collating all the MSS
 (७) K reads कदलि. (८) B has कृष्णाभ्रपत्र, the letter क being redundant mars the metre. (९) पीलुतेलेन विषयम्, a variant in K, which is inc (१०) K reads लेले. M reads क्षिप्त्वा (११) B reads तुम्बोक्षार K reads तुम्बिचार. M reads तुम्बोक्षार (१२) M has मद्यक्षार, which appears to be the error of the scribe (१३) यवक्षार टकयाष्टमो, a variant in B यवक्षारटङ्गणशाष्टमो, a variant in M.
 (१४) B and K read रसचैव which is not correct since it is an object to लेपयेत् (१५) B and K read रसक्षार, which is also inc. for reason stated just above.

हृत्तौत्रयसयुक्तं चारवर्गश्च लेपयेत्^१ ॥ ३५ ॥

कल्केनानेन लिप्तं तत् पचाभ्र^२ कास्यभाजने ।

धमन्मात्^३ सूर्यतापोत्थात्^४ त्रिदिनेन द्रुतं^५ भवेत् ॥ ३६ ॥

अथवाभ्रकपत्रं तु^६ कञ्चुकोक्षीरमध्यगम् ।

भावयेच्च तथा तेन^७ यावच्चूर्णं ततो^८ भवेत् ॥ ३७ ॥

प्राह्वयेद्भ्रमपाणि^९ निक्षिप्यान्ते दिनत्रयम् ।

लेपयेत्तेन कल्केन कास्यपात्रे निधापयेत् ।

सूर्यतापेन^{१०} समाह्व द्रुतिः^{११} सञ्जायते क्षणात् ॥ ३८ ॥

काकाण्डीफलचूर्णेन^{१२} द्रावकैः पञ्चभिस्तथा ।

अभ्रकस्य युतं चूर्णं धातु मूषागत^{१३} द्रवत् ॥ ३९ ॥

॥ इति अभ्रकविधिः ॥

(1) चारवाद्याखिल भवत्, an incorrect and absurd reading in h.

(2) B reads पावाभ्र, which seems to be inc. (3) B reads धमन्मात्

h reads धामन्मात् (4) सूर्यतापोत्थ, a reading in h. सूर्यतापोत्था, a reading

ing in M. (5) B reads erroneously त्रिदिनद्वय (6) M reads

पावाभ्र, which seems to be inc. (7) B has तयामन which is inc.

[It ought to have been तयामन] (8) यावच्चूर्णम्, a variant in h.

यावच्चूर्णं ततः, a variant in M, wherein the last term is inc. (9) M

reads पावाणि, which seems to be inc. (10) h and M read सूर्यतापेन

But as all the texts have ताप in the 36th sloka, so we have adopted it

in order to keep uniformity (11) II reads द्रुति, which is inc. for

reasons stated before. K reads द्रुति (without त्रिदिने) which is inc. M

reads द्रुत. (12) काकाण्डीद्रावकैः पञ्च, a variant in II. M reads काकाण्डी.

(13) h reads मूषागत. It is a blunder. Vide p 39, note (11).

भ्रामकं शुम्बकं चैव कर्पकं द्रावकं^१ तथा ।
 एवं चतुर्विधं कान्तं रोमकान्तञ्च पञ्चमम् ॥ ४० ॥
 एकद्वित्रिचतुःपञ्च सर्वतोमुखमेव तत्^२ ।
 पीतं कृष्णं तथा रक्तं चिर्वर्णं^३ स्यात् पृथक् पृथक् ॥ ४१ ॥
 क्रमेण देवतास्तत्र ब्रह्म^४ विष्णुमहेश्वराः ॥ ४२ ॥
 स्वर्गवेधि^५ भवेत् पीतं कृष्णं त्रेष्ठं रसायने^६ ।
 रक्तवर्णं महामागे रसबन्धे^७ प्रशस्यते ॥ ४३ ॥
 भ्रामकं तु कनिष्ठं स्यात् शुम्बकं मध्यमं^८ प्रिये ।
 उत्तम कर्पकं देवि द्रावकं चोत्तमोत्तमम् ॥ ४४ ॥
 भ्रामयेक्षोदजातं^९ तु तत्कान्तं^{१०} भ्रामकं प्रिये ।
 शुम्बयेक्षुम्बकं कान्तं कपयेत् कर्पकं प्रिये ॥ ४५ ॥
 यत्साक्षाद्द्रावयेक्षोद^{११} तत्कान्तं द्रावकं भवेत्^{१२} ।
 तद्रोमकान्तं स्फुटितात्^{१३} यथा रोमोद्गमो भवेत्^{१४} ॥ ४६ ॥

- (1) M reads here कर्पकं द्रावकं, but it states afterwards कर्पकं and द्रावकं. (2) सर्वतोमुखवद्वेत् a variant in K. (3) K reads चिर्वर्णं.
 (4) B reads ब्रह्मा, which is gram inc. (5) B has स्वर्गवेधी K has स्वर्गवेधी. Both the readings are gram inc. (6) M reads रसायने
 (7) M reads रसबन्ध, which is incorrect. (8) K has मध्यमं शुम्बकं
 (9) B reads erroneously भ्रामयेक्षोदजातं (10) M reads erroneously
 तत्कान्तं. (11) यत्साक्षाद्द्रावकं साध, a variant in K, which is not accurate
 (12) M reads प्रिये (13) रोमकान्तं तद्गोद, a variant in K.
 (14) रोमोद्गमकारक, a variant in K

कनिष्ठं^१ स्यादेकमुखं मध्यं दिविमुखं भवेत्^२ ।
 चतुःपञ्चमुखं त्रैलोक्यं उत्तमं सर्वतोमुखम् ॥ ४७ ॥
 भ्रामकं चुम्बकश्चैव व्याधिनाशे प्रशस्यते ।
 रसे रसायने चैव कर्षकं द्रावकं हितम् ॥ ४८ ॥
 मदोन्मत्तगजः सूतः^३ कान्तमण्डुशमप्यते ।
 क्षेपं खात्वा^४ ग्रहीतव्यं^५ तत्प्रयत्नेन भूयसा^६ ॥ ४९ ॥
 भारतातप^७ विक्षिप्तं वर्जयेत् सुरसुन्दरि ।
 वह्निस्थितं त्वयस्क्रान्तं^८ छागरत्नेन भावयेत् ॥ ५० ॥
 छागरत्नप्रलिप्तेन^९ वाससा परिवेष्टयेत्^{१०} ।
 छागचर्मपरीवेष्ट्य^{११} विन्यसेत् पूर्ववत् चितौ ॥ ५१ ॥
 उद्धृतं^{१२} सप्तभिर्मासेः तोयकुण्डे विनिक्षिपेत् ॥ ५२ ॥

- (1) M reads कनिष्ठि, which is incorrect a variant in K. मध्यमन्त्रिमुख भवेत्, a variant in M, which ought to be मध्यम विमुख. (2) विमुखं मध्यम भवेत्.
 (3) M reads वज्रहृत, which is inc. (4) K reads खात्वा.
 (5) All the MSS. read ग्रहीतव्य, which is gram. inc. (6) M read भूयस
 (7) भारतातप, an incorrect reading in B. भारतातप, a reading in K, which can be maintained with difficulty भारतातप, which is incorrect. M reads वह्निस्थितं त्वयस्क्रान्तं.
 (8) K reads वह्निस्थितं त्वयस्क्रान्तं, which is incorrect. M reads वह्निस्थितं त्वयस्क्रान्तं.
 (9) छागरत्नप्रलिप्तेन, an incorrect variant in M
 (10) B and M read तत्र वेष्टयेत्.
 (11) B has परिवेष्टा. K has छागचर्मो M has परिवेष्टा. None of these is perfectly correct.
 (12) B reads उद्धृत. K reads उद्धृत. Both are inc. M reads उद्धृत, which is unintelligible.

रत्नापुष्पैः सदा पूज्यं रत्नमास्थानुलेपनैः ।
 पूजितं मद्यमांसेय योज्यं रसरसायनैः ॥ ५३ ॥
 संस्कृतं छागरक्तेन भ्रामकं चुम्बकं भवेत् ।
 अनेन क्रमयोगेन द्रावकं भवति प्रिये ॥ ५४ ॥
 सूतलोहस्य वक्ष्यामि संस्कारमतिशौख्यदम् ।
 जोषदेहे प्रवेशे च देहसौख्यबलप्रदम् ॥ ५५ ॥^१
 कान्तलोहं विना सूतो देहे न क्कामति क्वचित् ।
 वेधयेद्व्यापयेच्छीघ्रं^२ तैलबिन्दुरिवाश्रयि ॥ ५६ ॥
 न सूतन विना कान्तो न कान्तः सूतवर्जितः^३ ।
 कान्तसूतसमायुक्तः^४ प्रयोगो देहधारकः^५ ॥ ५७ ॥
 यवचारन्तु संस्पृष्ट^६ स्निग्धभाण्डे^७ निधापयेत् ।
 मरिचाभ्रकचूर्णन^८ पिण्डीबन्धन्तु^९ कारयेत् ।
 कान्तलोह द्रवेदुष्मातं^{१०} नात्र कार्या विचारणा ॥ ५८ ॥

-
- (1) B has रसरसायनैः M has only सायनैः, a defective charana.
 (2) This sloka (55) is not found in K and M. (3) बहुपुष्प
 सिद्धि, a variant in K, which has no clear sense. (4) M read
 सूतवर्जित, which is incorrect. (5) K has कान्त सूतसमायुक्त. M has
 कान्तसूतसमायुक्त. Both the readings seem to be incorrect. (6) A
 देवधारक, which is erroneous. (7) यावत् चार तु संस्पृष्ट, a variant

द्विशसुम्बककान्तं च^१ पिष्टा तु विफलाश्रसा^२ ।
 तेनैव क्षालनं कार्यं पञ्चनिष्कं तु दण्डणम् ॥ ५८ ॥
 जीर्णवस्त्रे^३ विनिक्षिप्य मधुमर्पिर्युतं पुटेत् ।
 संस्थाप्य मासपर्यन्तं तत्र शुद्धिर्भवन्ति ये ॥ ५९ ॥
 सिनाडिकाया मूलं तु^४ दशनिष्कमितं युतम्^५ ।
 फलत्रय^६ कपायेन खल्ले^७ तु परिमर्दयेत् ॥ ६० ॥
 त्रिमूपासु समं स्थाप्य^८ मष्टाङ्गुलमितासु च ।
 मूषका^९ लेपनं कार्यं तन्मूलं निष्कमाचकम् ॥ ६१ ॥
 शिवपञ्चमुखीकार्यं^{१०} मूषां^{११} प्रति समं ततः ।
 यन्त्रहस्ते सुसंबध्य^{१२} खोटकं च^{१३} शिलातले ॥ ६२ ॥
 तैलेन मिश्रितं कृत्वा कान्तनागं^{१४} समेक्षतः ।

- (१) द्विशसुम्बककान्तं च, a variant in K. (2) पिष्टा तु विफलाश्रसा,
 a variant in M, which is incorrect (3) M reads जीर्णे वस्त्रे.
 (4) B has सिनाडिकीणां तु, which has no clear sense M has
 सिनाडिकाया मूलं तु (5) K reads दशनिष्कमितं which seems to be
 inaccurate (6) M reads वनत्रय (7) All the MsS read खल्ले
 (8) K reads त्रिमूपासु समं स्थाप्य M reads त्रिमूपासु संस्थाप्य, which is a
 defective charapa (9) M reads मूषिका (10) B has शिव-
 पञ्चमुखीकार्यं K has शिवपञ्चमुखीकार्यं M has शिवपञ्चमुखीकार्यं (11) K
 reads मूषां M reads मूषा, which is gram inc. (12) यन्त्रहस्ते वध सर्वे,
 a variant in K. यन्त्रहस्ते तु संबध्य, a variant in M (13) B reads
 खोटकं च M reads खोटक (14) B reads कान्ते नाग M reads
 कान्त नाग

षभ्रक^१क्रमयोगेन द्रुतिपातश्च^२ साधयेत् ॥ ६४ ॥

॥ इति कान्तविधिः ॥

सुरासुरैर्मथ्यमाने चीरोदे मन्दराद्रिणा^३ ।

पीतं तदमृतं देवैरमरत्वमुपागतम्^४ ॥ ६५ ॥

पिबता बिन्दवो देवि पतिता भूमिमण्डले^५ ।

शुष्कास्ते वक्षता याता नानावर्णा महाबला ॥ ६६ ॥

विन्दव केऽपि सञ्जाता^६ सस्यका विमलाम्बुधा^७ ।

ब्राह्मणा^८ क्षत्रिया वैश्या^९ शूद्राश्चैवमनेकधा ॥ ६७ ॥

श्वेता रक्तास्तथा पीता^{१०} कृष्णायैव चतुर्विधा ।

शुक्रपाथ स्त्रिययैव नपुंसक^{११}मनुकमात् ॥ ६८ ॥

वृक्षा फलकसपूर्णा^{१२}स्तेजस्वन्तो महत्तरा^{१३} ।

(1) K has षभ्रक क्रमयोगेन which seems to be incorrect (2) B

reads द्रुतिपातश्च K reads द्रुतिपादेन M reads द्रुतीपातश्च None of the above readings is correct (3) K has चीरोदो मन्दराद्रिणा which is

inc M has मन्दराद्रिणाम् which is also inc (4) रमरत्वमुपागतम् a

variant in K which is grammatically inc रमृतत्वमुपागतम् a variant in

M (5) K reads भूमिमण्डले which is not accurate (6) बीज

क्षपि सञ्जाता a correct variant in M (7) B has अश्लकविमल-

म्बुधा K has अश्लकविमलम्बुधा (8) K reads ब्राह्मणा (without विभक्ति),

which is inc (9) K reads वैश्या (without विभक्ति) which is inc

(10) B reads श्वेता रक्ता तथा पीता which is gram inc (11) K reads

नपुंसक which is inc (12) स्तेजस्वन्तो an inc variant in

पुरुषास्ते निबोद्धव्याः^१ रेखाविन्दुविवर्जिताः ॥ ६८ ॥
 रेखाविन्दुसमायुक्ताः खण्डाद्यैव तु योषितः^२ ।
 चिकोणाः पत्तला दीर्घा^३ विज्ञेयास्ते नपुंसकाः ॥ ७० ॥
 सस्वधन्तो बलोपेता लोहे क्रामणशीलिनाः^४ ।
 रसबन्धकराः शीघ्रं पुंवद्याः^५ सुरवन्दिते ॥ ७१ ॥
 शरीरकान्तिजननाः^६ स्त्रीष्व्याः स्वल्पशक्तयः^७ ।
 नपुंसकाः सत्त्वहोना कष्ट^८ लोहे क्रमन्ति च ॥ ७२ ॥
 चर्वियाः^९ सर्वकार्येषु वर्ज्याः^{१०} रसकर्षणि ।
 उत्तमा मध्यमाद्यैव कनिष्ठाः परिकीर्तिताः ॥ ७३ ॥
 स्थूलातिस्थूलमध्याय सूक्ष्माः सूक्ष्मतराः^{११} प्रिये ।
 आस्मोटदोहमेदयः^{१२} निर्ब्याङ्गाः^{१३} निरुपद्रवाः ।

- (१) B reads निबोद्धव्या K and M read निबाधव्या, which is incorrect.
 (२) B reads खण्डैवेव तु योषित K has व्यनस्ताद्यैव योषित M has योषिता
 Both are inc (३) चिकोणाः पत्तला दीर्घा, a variant in B चिकोणाः
 पत्तला दीर्घा a variant in K चिकोणा बलुला दीर्घा, a variant in M
 (४) B reads क्रामणशीलित, which is not perfectly correct M reads
 क्रामणि, which is inc (५) B and K read erroneously पुंवद्या (without
 विस्मर्ग) M reads पुम्वद्य which is absurd (६) B has जनना (without
 विस्मर्ग). M has जनन Both are gram inc (७) M reads स्वल्पशक्तय,
 which is inaccurate (८) M reads कष्ट (९) B and M read
 चर्विय, which we have rejected the term चर्विय being stated in the
 previous śloka (67th) (१०) K reads वर्ज्या (११) M has
 सूक्ष्मतरा. (१२) आस्मोटदोहमेदय, a variant in K आस्मोटदोहमेदय,
 a variant in M (१३) B reads निर्ब्याङ्गा which seems to be inc.

वीर्यवन्तश्च^१ ते ज्येष्ठा निर्मला बलवत्तराः^२ ॥ ७४ ॥
 रसायने भवेद्विप्रो^३ ह्यणिमादिगुणप्रदः^४ ।
 क्षत्रियो मृत्युनाशार्थो^५ बलीपलितरोगहा^६ ॥ ७५ ॥
 द्रव्यकारो तथा वैश्यः^७ शरीरं दृढता नयेत्^८ ।
 व्याधिप्रशमनं शूद्रो^९ वयःस्तम्भं करोति च^{१०} ॥ ७६ ॥
 क्लीवे क्लोधाः स्त्रियः स्त्रोणा^{११} चर्व्वेया पुरुषा हिताः ॥ ७७ ॥
 यथा जातिस्तथोक्ताहं^{१२} यथा सत्त्वं तथा गुणान्^{१३} ।
 यथा हचिस्तथा शीलं यथा जीलं तथा वरम्^{१४} ।
 यथा वरस्तथा^{१५} वर्णं कुर्व्वन्ति कुलिगाः प्रिये ॥ ७८ ॥
 श्यामा शमो घनरवो वर्षाभूयस्तकोद्भवाः^{१६} ।
 आशुकर्णो^{१७} सुनितहः कुलत्वं चास्त्रवेतसम् ॥ ७९ ॥
 मेघशृङ्गी रसोऽप्येषा^{१८} कन्दस्य^{१९} सुरणस्य तु ।

(1) K reads वीर्यवन्तश्च

(2) विल्लवन्तश्च, a reading in K

(3) K reads भवेद्विप्रा, which is gram inc

(4) K and M read

गुणप्रदः (5) K has क्षत्रियो जितनाशस्य which has no sense. (6) K

reads नाशना

(7) K has द्रव्यवहिकरा वैश्यः

(8) K has शरीर

दृढताहारा

(9) K reads व्याधिप्रशमना शूद्रः

(10) K has वयः

स्तम्भकरा हि मे

(11) M reads erroneously क्लीवे क्लोवस्त्रिय आर्षा

(12) K reads भयव्याह [उक्ताह &c. are objects to कञ्ज(न)] (13) K

reads यदावप्य तथा गुणः, which has no sense

(14) This cha-aga

and the next are not found in K and M

(15) B reads यदावप्य

तथा (16) M reads वराभूयस्तकोद्भवा

(17) H reads erroneously

आशुकर्णो K reads च शृण्वो

(18) B has रस लवः K has रसवेतः

(19) L reads कन्दस्य M reads कन्दस्य Both a c inc.

शोधयेन्निदिन वक्ष्य शक्तिमेति^१ सुरेश्वरि । ८० ॥

मेषशृङ्ग मुजङ्गास्थि कूर्मपृष्ठ^२ शिलाजतु ।

सुक्कीलान्तरस स्तम्भ^३ कान्तपाषाणमेव च ॥ ८१ ॥

वक्ष्यक चापि वैक्रान्त^४ तन्मध्ये प्रचिपेत् प्रिये ।

तीव्रानले पुष्ट^५ दत्त्वा पुटान्त^६ यावदागतम् ॥ ८२ ॥

कुलत्थ कोद्व^७ चापि ह्यमूलेण पेययेत् ।

तप्त निपेचयेत् पीठे^८ धावत्तद्गच्छता गतम् ॥ ८३ ॥

एष कापालिको^९ योगो वज्रसारण उत्तम^{१०} ॥ ८४ ॥

माञ्जिक मेषशृङ्ग च^{११} शिलागन्धकटङ्गणम्^{१२} ।

वैक्रान्त तालक चापि^{१३} वज्रीचौरपरिभुतम्^{१४} ॥ ८५ ॥

- (1) M reads सिद्धिमेति which is not accurate. (2) B has कर्मे
पृष्ठ which is evidently an error of the scribe (3) खड्गोमूलरसस्य
a variant in K. (4) K reads वक्ष्य चापि सुवक्ष्य च After this next
four charanas are not found in K. (5) M reads पुष्टे (6) B
reads पुट त wh ch seems to be an error (7) M reads कर्मस्थकोद्व
which is an error of the scribe (8) B reads पीठ, which appears
to be inc. K reads पुष्टे M reads तज्जिनिपेचयेत् पुष्टे (9) B reads
कापालिक) which seems to be the blunder of the scribe (10) B
and M read वज्रसारणसुतमम् which can also be maintained grammati-
cally (11) मेषशृङ्ग च a variant in B, which is evidently an error
(12) शिलागन्धकटङ्गण, a reading in M, which is incorrect (13) B
reads तालक चापि K reads कैव (14) M reads वज्रीचौर परिभुतम्,
which is inc

लेपं मूषोदरे^१ दत्त्वा समावर्त्तं तु^२ कारयेत् ।
 म्रियन्ते हीरकास्तत्र दन्ते सम्यञ्जिलन्ति च ॥ ८६ ॥
 गन्धकं च शिलाधातुं^३ भ्रामकस्य मुखं तथा^४ ।
 ग्रगकस्य च दन्तांश्च^५ वेतसास्त्रेण पेययेत् ॥ ८७ ॥
 अनेन सिंह^६कल्केन मूषालेपं^७ तु कारयेत् ।
 अश्वमूषागतं धातु^८ वर्जं तु म्रियते क्षणात् ॥ ८८ ॥
 तेनैव^९ मिलितं वज्रं तारहेन्नि न संशयः ॥ ८९ ॥
 तालकं गन्धकं कान्तं ताम्रं कर्पूरटङ्गणम् ।
 चिचासि^{१०} मेषमृष्टं च^{११} स्त्रीरजःपरिपेषितम्^{१२} ।
 मूषालेपगतं^{१३} धातुं वर्जं तु म्रियते क्षणात् ॥ ९० ॥
 शरपुङ्खस्य पञ्चाङ्ग^{१४} पेयं स्त्रीरजसा ततः^{१५} ।

- (१) K reads मूषोदरे, which is incorrect. Vide p. 39, note (११)
 (२) K reads समावर्त्तं तु (३) गन्धकं शिलाधातु, an incorrect variant in K. M reads गन्धकं शिलाधातु, which is also inc. (४) K has भ्रामकं मुखं तथा, which is gram inc (५) B reads दन्तांश्च, which is not correct. K reads ग्रगकस्य तु दन्तांश्च, which is also not perfectly correct
 (६) M reads सिंह. (७) Both B and K read मूषालेपं. Vide p. 39, note (११). (८) B has not the term धातु K reads मूषालेपं. (९) B reads तेनैव, which is evidently an error. After this charana two shlokas are wanting in M. (१०) K reads चिचासि, which is not correct.
 (११) E reads मेषमृष्टं च (१२) K reads परीपेषितं, which is inc
 (१३) K reads मूषालेपगतं, which is not correct (१४) K has पञ्चाङ्ग
 (१५) M reads erroneously स्त्रीरजसा ततः. K reads स्त्रीरजसमिश्रम् M read. रजसागतं, which is erroneous.

पेटारी^१बीजमयवा सपेथं तण्डुलाम्भसा^२ ॥ ८१ ॥
 पेथं त्रिकर्षकार्पास^३मूलं वा तण्डुलाम्भसा ।
 चारुतारकामूलं वा^४ स्त्रोस्तन्येन तु पेपितम्^५ ॥ ८२ ॥
 पेपयेद्वज्रकन्दं वा^६ वज्रीचीरेण^७ सुव्रते ।
 तत्कल्कपुटितं धातं^८ वज्रं चैव मृतं भवेत् ॥ ८३ ॥
 महानदीमेतमुत्तया^९ दिनमेकान्तु भावितम्^{१०} ।
 चीरेणोत्तरवाद्यस्याः^{११} कल्केनानेन^{१२} सुव्रते ॥ ८४ ॥
 तालेन मेषशृङ्गा च^{१३} वज्रवत्या च^{१४} वेष्टितम् ।
 चम्पूपागतं धातं^{१५} वज्रं तु म्रियते क्षणम् ॥ ८५ ॥

- (१) K reads पेटरी. M reads पेटादि. (२) पेटित तण्डुलाम्भसा, a variant in 'K' (३) K has त्रिकर्षकार्पास. M has त्रिकर्षकार्पास
 (४) चारुतारकामूलं वा, a variant in K. चारुतारकामूलं वा, a variant in M, which seems to be inc. (५) K reads च पेपित. M reads सुपेपितम्
 (६) पेपयेद्वज्रकन्दं वा, a variant in K. (७) M reads वज्रीचीरेण, which is an error of the scribe. (८) वज्रकल्कपुटितम्, a defective variant in B. वज्रकल्कपुटितम्, a variant in M. (९) K has महानदीमेतमुत्तया, which is gram inc. M has महानदीमेतमुत्तया. (१०) K reads भावयेत्
 (११) K has no विभक्ति after वाद्यस्याः, which is gram inc. (१२) K reads कल्केनानेन, wherein न is left out by the scribe. (१३) तालेन मेष-शृङ्गा, an incorrect variant in B. तालेन मेषशृङ्गा, a variant in M, which is also inc. (१४) B reads वज्रवत्या च. M reads वज्रवत्या च. Both the readings are inc. (१५) B reads चम्पूपागतं धात. M reads चम्पूपागतं धात.

कास्तम्य पिष्टिकामथ्ये वज्र देवि विनिक्षिपेत् १
 पेययद्गन्धतैलेन म्रियते वज्रमीश्वरि ॥ ८६ ॥
 कुलत्याम्भसि^१ कासोससौराद्रोतानकान्विते^२ ।
 अपामार्गक्षारयुते^३ वज्रं सिद्धं मृतं भवेत् ॥ ८७ ॥
 असृताकन्दतिमिर वीजात्क्वक्षीरवेष्टितम् १^४
 नेपमृद्गगत^५ वज्रं मृत्तम म्रियते पुटेः ॥ ८८ ॥
 पेटारौ हसपादौ च वज्रवली च सूरणम् ।
 अश्वत्थस्याधुरा देवि सर्व्वं स्त्रीस्तन्यपेषितम्^६ ॥ ८९ ॥
 अनेन सिद्धकल्केन वष्टितं वृद्धतीफले^७ ।
 क्षिप्तं बहिर्मृदा^८ क्षिप्तं म्रियते सप्तभि पुटेः ॥ ९० ॥
 श्वतेन्दुरखापुष्पाश्वु^९ गन्धकत्रयमाक्षिकैः^{१०} ।
 वेष्टितं कुलिशं देवि पुटपाकात्^{११} मृतं भवेत् ॥ ९०१ ॥
 अश्वत्थवदरोभिण्डो^{१२} माक्षिक^{१३} कर्कटाक्षि^{१४} च ।

- (१) B reads कुलित्याम्भसि M reads कुलस्याम्भसि which is incorrect
 (२) K has तालकान्वितम् M has an incomplete and incorrect charana
 राष्ट्रितालखानिते (३) अपामार्गक्षारयुतः a variant in M (४) This
 hem st ch is not found in K This sloka and the next four slokas
 (98—102) are not found in M (५) B reads नेपमृद्गगति, which
 has no sense (६) K reads वेष्टिता (without विसर्ग), which is gram
 inc. (७) K has वृद्धतीफल (८) K reads क्षिप्ता बहो मृदा (९) B
 reads श्वतेन्दुरखा K reads श्वतादुरखा Both are inc. (१०) गन्धक माक्षिकै
 सह a variant in K (११) B has पुट पाकात् (१२) *B reads वदरि
 K reads भाण्डो (१३) B reads माक्षिक (१४) K reads कक्षपाक्षि

सुनीचीरेण^१ सपेय पुटाद्विप्रो मृतो भवेत् ॥ १०२ ॥

करवोराकदुग्धेन मेघशृङ्ग^२ सहिद्रुनम् ।

उदुम्बर^३समायुक्त पुटात्^४ चत्रियमारणम् ॥ १०३ ॥

बाला चातिबला^५ चैव गन्धक कर्कटास्थि^६ च ।

चीरेणीत्तरवारुण्या^७ पुटनाद्वैश्यमारणम् ॥ १०४ ॥

काण्डूलसूरणेनैव^८ शिलया^९ लघुनेन च ।

न्यग्रोधगङ्ग^{१०}दुग्धेन शूद्रोऽपि म्रियते क्षणात् ॥ १०५ ॥

स्थूला बहुस्थूलपुटे^{११} नश्यन्ति फलकादय^{१२} ।

सुस्त्रिणा^{१३} इव जायन्ते मृदुत्वमुपजायते ॥ १०६ ॥^{१४}

- (1) B has सुनीचीरेण (2) B reads मेघशृङ्ग wh ch is incorrect
(3) M reads चीदुम्बर (4) Both B and M read पुटे but they
read पुगात् and पुटनात् (in the 5th case-ending) before and after this
śloka, i.e. पुटात् in 102, and पुटनात् in 104 (5) B reads बला
चातिबला (a mere tautology चातिबला is a kind of बला which has 4 ur
different kinds) [बावा-डोवर] L reads बला चा तिबुला which has no
clear sense (6) L has कण्डवास्थि M has गन्ध कण्डवास्थि,
wh ch is inc (7) पुटन तरवारुण्या, a variant in M. (8) L
reads कङ्कुनी च मृचन which is not only grammatically incorrect but
also defective in metre (9) M reads शिव, n being left out by
the scribe (10) M reads गङ्ग which seems to be the blunder of
the scribe (11) L reads पुट M reads बहुमूलपुटे (12) L
has मृदुत्वमुपजायते (13) सुस्त्रिणा is the incorrect reading in B This
hemist ch is wanting in L. M reads सुस्त्रिण wh ch is inc. (14) After
this śloka we find in B—जान श्वरमरारणम् As other MsS are silent in
this part, we did not add pt this in the body of the text.

पिष्टामलकपञ्चाङ्गं गौराभा^१मिन्द्रवारुणीम् ।
 अनेन वेष्टितं^२ वक्षं म्रियते सप्तमिः पुटैः ॥ १०० ॥
 मातृवाहकजीवस्य^३ मध्ये वक्षं विनिक्षिपेत् ।
 दोलाखेदे त्युहं देवि^४ गुणपञ्चसमं^५ भवेत् ॥ १०८ ॥
 एरण्डवृक्षमध्ये तु वक्षं देवि विनिक्षिपेत् ।
 एकमासे^६ गते देवि गुणपञ्चसमं^७ भवेत् ॥ १०९ ॥
 कान्तस्य पिष्टिकामध्ये^८ वक्षं देवि विनिक्षिपेत्^९ ।
 कार्पास^{१०}निम्बपत्रं च बदरीपत्रसंयुतम् ॥ ११० ॥
 एकत्र पेययेत्तत्तु^{११} कान्तगोलकवेष्टितम्^{१२} ।
 बाह्ये^{१३} ताम्बूलपत्रेण^{१४} स्थापयेज्जानुमध्यतः^{१५} ॥ १११ ॥
 यामऽयेन तद्वर्जं जायते मृदु निश्चितम्^{१६} ।

- (१) B reads गौराभा K reads राजिनी. (२) M reads वेष्टित.
 (३) K has मातृवाहकजीवस्य M has मातृवाहकजीवस्य Both the texts seem
 to be incorrect. (४) This charana and the next three are not
 found in B K reads दोलाखेट M reads कालायां खेटद्वेष्टि (५) K
 reads गुणपञ्चसम (६) M reads एकमास, which is gram, inc. (७) K
 reads गुणपञ्चसम (८) कान्तस्य पिष्टितं वक्ष, a variant in K, which has
 no clear sense (९) सुनिक्षिपति जायते, a variant in K, which is
 unconnected After this we do not find the next two charanas in K.
 (१०) B reads कार्पास M reads कार्प, it being left out by the scribe
 (११) B reads पेययेत्तत्तु M reads पेययत्तत्तु (१२) B has कान्त गोलक
 वेष्टित M has कान्तगोलकवेष्टितम्, which seems to be inc (१३) B
 reads बाह्य (१४) K reads ताम्बूलपत्रे वक्षं तु (१५) K has
 स्थापयद्गुरुमध्यतः (१६) This charana and the next are not found in K.

तत्त्वणाभियुते^१ वक्ष तारे हेम्नि न संशयः ॥ ११२ ॥
 जम्बोरफलमध्यस्थ वस्त्र^२पोटलिकागतम् ।
 काययेत् कोद्रवकाये^३ क्रमेणानेन तु त्युहम्^४ ।
 तद्वक्ष जायते खोट^५ हेम्ना मिलति तत्त्वणात्^६ ॥ ११३ ॥
 जागवन्ना प्रलितं तु तत्पतेनैव^७ वेष्टितम् ।
 जानुमध्ये^८ स्थितं याम नृदु सञ्जायते ध्रुवम्^९ ॥ ११४ ॥
 मूले वक्षलतायास्तु नृदु वक्ष विनिक्षिपेत् ।
 मुट दद्यात् प्रयत्नेन भस्मीभवति^{१०} तत्त्वणात् ॥ ११५ ॥
 सुखादन्धकर ज्ञाशु^{११} सत्त्व मुञ्चति तत्त्वणात् ।
 सर्वमृत्युप्रशमना^{१२} सर्वसिद्धिकाराय ते^{१३} ॥ ११६ ॥
 अस्थिमृदुलमध्यस्थ^{१४} कृत्वा वक्ष विरन्धितम्^{१५} ।

- (1) M reads तत्त्वणाभियुते (2) K reads वक्ष पोटलिकागतम्. M reads वक्षजम्बोरफलकागतम् (3) K reads कोद्रवकाये (4) M reads तद्वक्ष which is senseless (5) B has only खो M reads खोट. (6) K reads लक्षणात् (7) M reads तत्पतेनैव, wherein 'न' = gram inc (8) K reads योनिमध्ये (9) J. K. has सञ्जायते ध्रुवम् (10) K reads म्रियते दक्षि (11) K. has सुखादन्ध करीणाशु which has no clear sense M has सुखादन्धकरा ज्ञाशु (12) सर्वमृत्युप्रशमना (without विघर्ण) a variant in B सर्वमृत्यु प्रशमना, a variant in K सर्वमृत्युप्रशमन, a variant in M All are incorrect (13) सर्वसिद्धिकाराय ते, a reading in B which is not correct सर्वसाधिकायाय ते, a reading in M, which is absurd (14) K reads अस्थिमृदुलमध्यस्थ M reads अस्थिमृदुलमध्यस्थ (15) विरन्धितम् a reading in K. M has a defective character—कृत्वा वक्ष विरन्धितम्

जलभाण्डे तु तत् स्निग्धं^१ सप्ताहं^२ द्रवतां व्रजेत् ॥ ११^१
 चारत्रयं रामठञ्च^३ चणकास्त्रास्त्रवेतसम्^४ ।
 क्षिप्त्वा^५ ज्वालामुखीक्षीरं स्थलकुम्भी^६रसेन च ॥ ११^२
 एतैस्तु मर्दितं वज्र^७ सुहृत्कर्पयसा तथा^८ ।
 दोलाया^९ स्वेदयेद्देवि जायते^{१०} रसवद्दयथा ॥ ११^३ ॥
 अथवाप्यभ्रक^{११} स्निग्धं मौक्तिकं च प्रबालकम् ।
 माञ्जिक नीलपुष्पं च^{१२} पीतं मरकतं मधुत्^{१३} ।
 वैदूर्यस्फटिकादीनि^{१४} द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १२^० ॥
 लोहजातं तथा^{१५} धातुम् अग्निवर्णं तु दृश्यते ।
 चापितं सकृदेकेन^{१६} कृतं जलसम^{१७} भवेत् ॥ १२^१ ॥
 सुक्ताफलान्तु सप्ताहं वेतसास्त्रेण भावितम् ।

- (1) K reads तत् क्षिप्त्वा M reads जलमध्ये तु (2) K r
 सप्ताहान् (3) K has चारत्रयं M has हि रामञ्च. (4) K
 only चणकास्त्रवेतसा M has चणकास्त्रवेतसम् (5) K reads
 (6) M reads स्थलकुम्भी (7) B has मर्दितं वज्रा M has मर्दितं
 which is incorrect. (8) M reads कर्पयसा, which is not cor
 (9) M has क्षीलाया (10) B reads जायते (11) B and
 read अभ्रक (12) M reads नीलपुष्पं च, which is inc. (13)
 reads मरकतं, which is inc K reads मरकतक M reads पीतमरकत &
 which has no sense (14) All the texts read वैदूर्य But
 reading we have adopted above is generally used, and stated in रा
 Chap VIII v 57 (15) K and M read यथा (16)
 reads सकृदेकेन (17) B has दत्त समञ्जस K has दत्त instead of *

जम्बोरीदरमध्यस्थं धान्यराशौ निधापर्येत् ।

पुटपाकेन तच्चूर्णं^१ जायते सलिलं यथा ॥ १२२ ॥

॥ इति वज्रविधिः ॥

शृणु देवि महाभागे वैक्रान्ताख्य महारसम् ॥ १२३ ॥

दैत्येन्द्रो महिषः सिद्धोऽहरदेहसमुद्भवः^२ ।

दुर्गा भगवती देवो^३ त शूलेन व्यमर्दयत्^४ ॥ १२४ ॥

तस्य रक्तं तु पतितं यत्र यत्र स्थितं भुवि ।

तत्र तत्र तु वैक्रान्तो वज्राकारो महारसः^५ ॥ १२५ ॥

त्रिन्ध्रस्य दक्षिणे चास्ति उत्तरे नास्ति सर्वथा^६ ।

विकृतयति^७ लोहानि तेन वैक्रान्तकः स्मृतः^८ ॥ १२६ ॥

खेतः पीतस्तथा रक्तो नीलः^९ पारावतप्रभः ।

मयूरवालसदृशश्चान्यो मरकतप्रभः^{१०} ॥ १२७ ॥

- (1) K reads तच्चूर्णं which is not correct variant in K (2) सर्वदैवसमुद्भवः, a variant in M (3) B reads भगवति देवि M reads देवि (4) त वल्लिनेन जम्भयत्, a variant in M (5) All the texts read वैक्रान्त वज्राकार महारस But the term वरस is in masculine gender, meaning mercury or any metal [Rules on genders are not strictly observed in the Purāṇas and Tantras] (6) सर्वथा सर्वसिद्धिदम् a variant in K, which is unconnected with the context. (7) K reads विकृतयति M reads निवृत्तयति Both are gram inc. (8) K has वैक्रान्तक स्मृतम् [The term वैक्रान्त is used here in both the genders, masculine and neuter as it is stated in रस व Chap IV v 73] (9) M reads छल which is erroneous. [But the term लक्ष is used as its synonym in the next =loka] (10) This hemistich is not found in M

देहसिद्धिकरं कृष्ण^१ पीते पीत सिते सित^२ ।
 सर्वार्थसिद्धिदो रक्त^३ तथा मरकतप्रभ^४ ।
 श्रेष्ठे द्वे निष्फले वर्ज्ये^५ वैक्रान्तमिति सप्तधा ॥ १२८ ॥
 यत्र चेत्त्रे स्थितं देवि^६ वैक्रान्तं तत्र भैरवम् ।
 विनायकं च^७ संपूज्य गृह्णीयात् साधकीत्तमम् ॥ १२९ ॥
 वैक्रान्तं चूर्णितं सूक्ष्मं सुरासुरनमस्कृतम्^८ ।
 व्याघ्रीकन्दस्य मध्यस्थं^९ धमयित्वा पुटे स्थितम्^{१०} ॥ १३० ॥
 अश्वसूत्रेण^{११} मृद्वग्नौ स्वेदयेत् सप्त वासरान् ।
 छायाशुष्कं ततः कुर्यात्^{१२} दिदं वैक्रान्तमुत्तमम् ॥ १३१ ॥
 अथवा लवणचारमूत्राग्निलक्षणातैलकै^{१३} ।
 कुलत्यकोद्भवकाये^{१४} स्वेदयेत् सप्त वासरान् ॥ १३२ ॥

- (1) B reads देहसिद्धिकरं कृष्ण M reads देहसिद्धिकरं कृष्ण which is inc.
 (2) B and M read पीते पीत पक्षे सित सित B reads पीते पीत सित सित We
 have adopted the above reading after collating all the MSS.
 (3) B and K read सर्वार्थसिद्धिदो रक्त (4) B h. and M read तथा
 मरकतप्रभम् (5) h. reads वर्ज्य which is inc. [From this charapa
 the term वैक्रान्त is used in neuter gender] (6) B reads स्थितं दार
 M reads यत्र चर्माभं दारि Both are gra. n. inc. (7) h. reads तु
 (8) सुरासुरनमस्कृत, a variant in B (9) M reads व्याघ्रीकन्दमध्यस्थ
 (10) h. reads धमयित्वा पुटस्थित M reads पुट स्थितम्. (11) B has
 अश्वसूत्रेण M has अग्निमूत्रेण Both are inc. (12) This hemistich
 and the next two are wanting in h. M has a defective charapa—तय
 कया (13) B reads तैलकैः (14) कलस्यकोद्भवकाये a variant
 in B कुलत्यकोद्भवकाये, a variant in M, which is not correct.

बन्ध्याचूर्णन्तु वैक्रान्तं समाशेन तु चूर्णयेत्^१ ।
 अजामूत्रेण^२ संभाव्य क्वायाशुक्लं तु कारयेत् ।
 अन्धनाले धमिता तु^३ भूपासत्त्वं तु जायते^४ ॥ १३३ ॥
 मोक्षमोरटपालाश चारगोमूत्रभावितम्^५ ।
 वज्रकन्दशिफाकल्क^६-लाघाटङ्गसंयुतम् ॥ १३४ ॥
 वैक्रान्तसम्भवं चूर्णं मेपयद्भो^७ द्रवान्वितम् ।
 पिण्डितं मूकमूपाया^८ धातं सत्त्वं विमुञ्चति ॥ १३५ ॥
 वैक्रान्तं वज्रकन्दं च^९ पेपयेद्वज्रवारिणा^{१०} ।
 माहिपे नवनीते च^{११} सच्चौद्रं पिण्डितं ततः ।
 शोधयित्वा धमेत् सत्त्वं^{१२} मिन्द्रगोपसमं पतेत्^{१३} ॥ १३६ ॥
 केतकोस्त्ररसः काची^{१४} मणिमत्तं सखेचरम्^{१५} ।

- (1) K reads कारयेत्. M reads पूजयेत् (2) M reads अजामूत्रेण
 (3) M reads erroneously अन्धनालर्यामिता तु जायते (4) K has मूत्रासङ्गं तु
 (5) M reads गोमूत्रभावितं, which is inc (6) K has कल्क. M has शिलाकल्क (7) M reads मेपयद्भो, which is inc. M reads मेषयद्भो
 (8) K reads मूकमूपाया M reads मूकमूपाया, wherein the omission of अनुस्वार is the error of the scribe (9) बन्धने वज्रकन्दे च, a variant in K, which has no sense. (10) M reads वज्रवारिणा, which is inc. (11) B reads धेवित नवनीतेन M reads माहिपे नवनीतश्च
 (12) शोधयित्वा धमेत् सत्त्वं, a variant in M. (13) इन्द्रगोपासमं भवेत्, a variant in h. M reads इन्द्रगोपसमं पतेत्, which is inc. (14) B reads केतकोस्त्ररसं काची K and M read केतकोस्त्ररसं काचि [But the term स्त्ररस is in masculine gender] (15) h. has सखेचरं, which is not correct. M has माणिमत्तं.

स्वेदनाज्जायते^१ देवि वैक्रान्त रससन्निभम् ॥ १३७ ॥

॥ इति वैक्रान्तविधि ॥

सुवर्णं रजतं ताम्रं कान्तलोहस्य वा रज^२ ।

अनेन स्वदविधिना द्रवन्ति सलिलयया ॥ १३८ ॥

इत्युक्तमभ्रकादोना चतुर्णां सघण्टादिकम् ।

तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १३९ ॥

इति शोषार्णवोपरमेश्वरसंवादे^३

रसार्णवे रससहितायां

अभ्रकादिलक्षणासंस्कारनिर्णयो नामः

पष्ठ पटल ॥ ६ ॥

(1) K reads erroneously स्वेदना जायते (2) B reads कान्तलोहस्य वा रज
च वाजः K reads कान्तलोहस्य वा वाजः M reads कान्तलोहस्य वा रज All
the texts seem to be incorrect We have adopted a reading after
collating all of them (3) This portion is wanting in B and M

सप्तमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

सह लक्ष्मण²संस्कारै राज्ञापय महारसान् ।

अन्यच्च तादृश देव रसविद्योपकारकम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।³

मासिकी विमल शैल⁴ चपली रसकस्तया ।

सस्यको दरदयैव स्त्रीतोऽन्नमथाटकम्⁵ ।

अष्टौ महारसायैव⁶ मेतान्⁷ प्रथमतः शृणु ॥ २ ॥

कथं तु भारत युत्वा⁸ योगनिद्रामुपागत⁹ ।

तस्य पादतले विह¹⁰ व्याधेन मृगशङ्कया ॥ ३ ॥

ये तत्र¹¹ पतिता भूमौ क्षतादृधिरबिन्दव ।

- (1) M reads देवी and nothing else (2) B reads लक्ष्मण which is not gram correct (3) B has भैरवोवाच । K has श्रीभैरवोवाच । Both the readings are incorrect M has श्रीभैरव and nothing else.
- (4) B reads मल्ल instead of विमल, which seems to be the blunder of the scribe K reads मासिका विमला जिला M reads कैली which is gram inc. (5) K has स्त्रीतोऽन्नमथाटकम् which is inc. [Vide रसरत्नमुद्रय Chap II and रसमाल 6th P. 44 vs -3] (6) B reads महारसमथव M reads महारसायव Both the readings are inc.
- (7) K reads शैल (8) K has कला (9) B reads मुपागता, which is gram. inc. (10) K has चिह्न, which has no sense here.
- (11) K reads एव

ते निम्बफलसंस्थाना जाता वै माक्षिकीपलाः^१ ॥ ४ ॥
 माक्षिकी द्विविधस्तत्र^२ पीतशुक्लविभागतः^३ ।
 विमलस्त्रिविधो^४ देवि शुक्लः पीतश्च लोहितः^५ ॥ ५ ॥
 तैलारनालतक्रेषु गोमूत्रे कदलीरसे^६ ।
 कुलत्थकोद्भवकार्यैः^७ माक्षिकं विमलं तथा^८ ।
 मुहुः शूरणकन्दस्यं स्वेदयेद्वरवर्णि^९ ॥ ६ ॥
 चारान्नलवणैरण्ड-तैलसर्पिः^{१०} समन्वितम् ।
 पुटत्रयं प्रदातव्यं तद्वयं शोधितं भवेत् ॥ ७ ॥

- (1) This hemistich is wanting in B K reads माक्षिकीपला (without विमलं), which is gram. inc. M reads जाता माक्षिकीमलम्. (2) This hemistich is not found in B K has an incomplete charana—माक्षिकी द्विविधस्तत्र (3) पीत शुक्ल विभागत, a variant in K [रसवत्सहस्रय reads माक्षिकी द्विविधो द्द्विमाक्षिकस्तारमाक्षिक Chap II v 80] The following sloka is found in MS K only —चतुर्धा करकाकारं दक्षिणापुटसन्निभं । तथागुलीयकाकारी भक्षकर्मविकासम ॥ इति माक्षिकलक्षणम् ॥ We have placed it in the footnote because we do not find these varieties of माक्षिक in any other MS., neither in रस स, nor in रससार (4) B reads विमलस्त्रिविधः K reads विमलस्त्रिविधो, which is inc (5) B has शुक्ल पीतश्च माक्षिकः here the last term is inc K has शुक्लपीतश्च [रस स mentions the different names of विमल according to its colour, as पीत —द्विमाक्षिक, शुक्ल —तारविमल, लोहित —कान्तिविमल Chap. II v 96] (6) गोमूत्रकदलीरसे, a variant in K. (7) M reads कुलत्थकोद्भवकार्यैः, which is inc. (8) K reads माक्षिकी विमलस्तथा, which is not gram. correct, as these are objects to स्वेदयन् (9) K reads this hemistich very imperfectly—मुहुः शूरणक दग्धरवर्णि (10) B and M read तैलसर्पिः

माक्षिक चूर्णित स्तम्भ^१-सुद्वर्कचौरभावितम् ।

सत्त्व सुचति सुधात टट्टकडुडमोदितम्^२ ॥ ८ ॥

कदलोकन्दतुलसी-नारङ्गास्त्रपरिप्लुतम्^३ ।

सप्तसप्तपुटोपेत^४ पञ्चद्रावकसयुतम्^५ ।

स्त्रीस्तन्यमोदित धात^६ सत्त्व सुचति माक्षिकम् ॥ ९ ॥

चौद्रगन्धर्व्यतेलाभ्या^७ गोमूत्रेण वृतेन च ।

कदलोकन्दसारेण भावित माक्षिक मुहुः ।

मूषाया^८ सुचति धात सत्त्व सुस्वनिभ मुहु^९ ॥ १० ॥

देवदालीरस क्षिप्त्वा^{१०} पादाग्रटट्टकचैर्युतम्^{११} ।

मकटा मूषिका^{१२} कृत्वा धमेत् सत्त्वमपेक्षितम्^{१३} ॥ ११ ॥

किमत्र चित्र कदलोरसेन

सुपाक्षित^{१४} सुरणकन्दसम्युटे ।

-
- (1) सर्वक चूर्णित स्तम्भ a variant in M, which is partly correct
 (2) टट्टक मुहुमोदित a variant in K (3) M reads पञ्चप्लुतम्
 (4) M reads सप्तसप्त पुटोपेत wherein the first term is inc (5) M
 reads सुचतम् (6) B reads erroneously स्त्रीस्तन्य मोदित धात K has
 स्त्रीस्तन्यमोदित धात (7) चौद्र गन्धर्व्यतेलाभ्या a variant in B [Vide रस च
 Chap II vs. 89-90] (8) h. reads मूषाया, which is incorrect
 [Vide p 37 note (11)] (9) B reads मुहु, which is not gram
 correct. M reads सत्त्व सुस्वनिभ मुहु which is inc. as well as incomplete
 (10) M has कृत्वा (11) B and M read पादाग्र टट्टक चैर्युतम् (12) K
 reads erroneously मूषिका. (13) धमेत् सत्त्वमपेक्षित, a variant in B
 स च सुचति पेक्षितम्, a variant in M (14) K reads सुभाषित

वातारितैलेन पुटेन ताप्यं

पुटेन दग्धं वरशुद्धिमेति^१ ॥ १२ ॥

गोमूत्रैश्च सुहिचौरैः^२ भाव्यमेरुतैलकैः^३ ।

माक्षिकं दिनमेकंस्तु मर्दितं वटकीकृतम् ।

अश्वत्थदधमयेत् सत्त्व^४ सस्यकस्याप्ययं विधिः^५ ॥ १३ ॥

ताप्यमावर्त्तकं धातु^६ माक्षिक^७ मधुधातुकम् ।

माक्षिकं तिक्तमधुरं मेहार्थं^८ चयकुष्ठमुत् ।

कफपित्तहरं बल्य^९ योगवाहि रसायनम् ॥ १४ ॥

ज्वरसन्निपातदारिद्र्याण्यपि^{१०} यन्नामकथनमात्रेण^{११} ।

नश्यन्ति योजनशते^{१२} कस्तूरीसोऽहवेधकर^{१३} ॥ १५ ॥

॥ इति माक्षिकशुद्धिः ॥^{१४}

(1) M reads परशुद्धिमेति (2) गोमूत्रैश्च सुहिचौरैः a variant in L

(3) H reads तैलकैः (4) K reads सत्त्व M reads अश्वत्थपत्रेण सत्त्व

(5) H has an incomplete charana—सस्याप्ययं विधिः (6) ताप्यं वाटकीकृतम्, an incorrect variant in M (7) M reads माक्षिकं, which is an error of the scribe

(8) B has मेहार्थं, which is inc. M has मर्दितं (9) M reads बल्य (without अश्वत्थ) (10) H has ज्वरसन्निपातदारिद्र्याण्यपि M has ज्वरसन्निपातदारिद्र्याण्यपि Both seem to be inc.

(11) K has तु after माक्षिकं But we have not adopted it, because the final च is optionally a तुङ् letter (12) K reads योगशतशते

(13) B has कस्तूरीसोऽहवेधकर which is entirely absurd M has कस्तूरीसोऽहवेधकर, which has no clear sense. (14) B reads इति माक्षिकशुद्धिः । This is wanting in M

विमल^१ शिथुतोयेन काङ्क्षिकासीसटङ्कै^२ ।

वज्रकन्दसमायुक्त भावित कदलोरसे^३ ॥ १६ ॥

मोक्षक^४ चारसयुक्तं धामित भूकभूषया^५ ।

सख चन्द्रार्कसकाश^६ प्रयच्छति न समयः ॥ १७ ॥

॥ इति विमलशुद्धिः^७ ॥

पतितोऽपतितव्यति^८ द्विविधः शैल ईश्वरि^९ ।

ग्रन्थान्तरेऽपि कौत्थ्योऽसौ^{१०} कौत्थितो बहुभिः सुरैः ॥ १८ ॥

निदावे चम्पसतसा धातुसार भराभरा ।

निर्यास च विमुच्यन्ति तच्छिलाजतु^{११} कौत्थितम् ॥ १९ ॥

शिलावदुधातुक^{१२} भात प्रसज निरिसातुजम्^{१३} ।

- (1) B and L read विमल but use its adjectives in the neuter gender, this is ungrammatical (2) काङ्क्षिकासीसटङ्कै a variant in K काङ्क्षिकासिसटङ्कै, a variant in M (3) M reads कदलोरसे (4) L reads माचिक M reads माचच (5) M has सन्निह instead of धामित L has भूकभूषया, which is incorrect (6) M reads समयः [the 16th and the 17th slokas nearly agree with the text in रस च Chap II vs 103-104] (7) Both B and L read विमलशुद्धिः । This is wanting in M (8) पतित पतितव्यति, a variant in L (9) B reads शैलमीश्वरि M reads द्विविधः शैलमीश्वरि, which is gramm. inc. (10) The portion commencing from this charana and ending in गोपयन्तु यत्र (slokas 18-21) is not found in B and M. (11) L reads त्रिलाजितु, which seems to be inc. [Cf रस च Chap II vs 110-111] (12) L reads incompletely ऋतु (13) L has निरि सातुकम्

जत्वद्रिजं^१ गिरिः शैलः श्रोतस्त्वयानुकीर्तितः ॥ २० ॥

चाराद्धगोजलैर्धातं^२ शुध्यते च शिलाजतु ।

अथवा मोघतेनापि त्रिफलद्वगार्द्रकद्रवैः ।

लोहपात्रे विनिचिष्य मोघयेत्तत्तु यन्नतः ॥ २१ ॥

शैलं विचूर्णयित्वा^३ तु धान्यान्तोपविषैर्विषैः^४ ।

पिण्डं बद्धा तु विधिवत्^५ पातयेच्चपलं यथा^६ ॥ २२ ॥

॥ इति शैलशुद्धिः^७ ॥

गौरः श्वेतोऽरुणः कृष्णयपलसु प्रयस्यते ।

हेमाभयैव ताराभो विषेपाद्रसबन्धकः^८ ॥ २३ ॥

- (1) K reads जत्वद्रिज, which is incorrect (2) This charapa and the next five charapas are not found in B and M [रस स reads "चाराद्धगोजलैर्धातं शुध्यते च शिलाजतु । शिलाजतु च दुग्धेन त्रिफलामार्द्रकद्रवैः ॥" Chap. II. v. 117.] (3) विचूर्णयित्वा is gram. inc. The correct form is विचूर्णं, which, if adopted, destroys the metre. [This form of grammatical error is generally met with in the Purāṇas and Tantras. To avoid this error रस.स. reads शैलं तु चूर्णयित्वा तु, which creates tautology of तु. This śloka (22nd) nearly agrees with the text in रस स Chap II v. 148] (4) K has an incorrect reading—धान्यान्तोपविषैर्विषैः (5) This charapa is wanting in K. M reads कृष्ण instead of रस (6) This charapa is not found in K. M has यत्तयपलसु यथा, which is unintelligible. [रस स. reads यथा Chap II. v. 148] (7) K reads इति शिलाजितशुद्धिः, which ought to be शिलाजतुशुद्धिः. (8) M reads रसरसम् M reads रसरसम्.

शेषौ मध्यौ च लाक्षावत्^१ शीघ्रद्रावी तु निष्फली^२ ।

वङ्गवद्वर्त^३ वज्री चपलस्तेन कीर्तितः^४ ॥ २४ ॥

यस्त्रेण बद्धा चपलं लङ्घयेद्यदि सागरम् ।

वस्त्रञ्च वेष्टयेत् सद्यः तेनासौ चपलः स्मृतः ॥ २५ ॥^५

सारयेत् पुटपाकेन चपलं गिरिमस्तके ।

देहबन्धं करोत्येव विशेषाद्भ्रमबन्धनम् ॥ २६ ॥

चपलश्चपलावेधं करोति घनवस्त्रलः ।

चपलो लेखन. स्त्रिन्धो देहलोहकरो मतः ॥ २७ ॥

॥ इति चपलशुचिः ॥^६

मृत्तिका^७ गुडपायाण भेदतो रसकस्त्रिधा^८ ॥ २८ ॥

पीतसु मृत्तिकाकारो मृत्तिकारसको वरः^९ ।

(1) B has शेषा मध्याय लाक्षावत्. M has शेषा मध्याय लाक्षाव, wherein the last term seems to be incorrect. (2) शीघ्रं द्रावावत् निष्फली, a variant in B. K has शीघ्रद्रावीवत्, which is inc. रसद्रावावत् निष्फली, a variant in M, wherein the last term is inc. (3) M reads नागवद्वर्त.

(4) The slokas 23rd and 24th nearly agree with the texts in रस.च. Chap. II vs 143-144. (5) The 25th sloka is not found in B and M. (6) The 26th and the 27th slokas with the portion— इति चपलशुचिः are not found in B and M. [The latter hemistich of the 27th śloka exactly agrees with the text in रस.च Chap II. v. 145.]

(7) M reads मृत्तिका, which is inc. (8) B reads भेदको लो, which is not correct. M reads भेदको रसस्त्रिधा, which is a defective charana. [But रस.च. states two sorts of रसक. Vide Chap II. v. 149.]

(9) मृत्तिकारसको वरम्, a variant in M, which is erroneous.

शुद्धाभी मध्यमो ज्ञेय पापाणाम कनिष्ठक^१ ॥ २८ ॥

कटुकालावुनिर्यासेनानोद्य^२ रसक पचेत् ।

शुद्धो दोषविनिर्मुक्त^३ पोतवर्णसु जायते^४ ॥ २९ ॥

किमत्र चित्र रसक^५ रसेन

रजस्वलाया कुसुमेन^६ भावितम् ।

क्रमेण कृत्वा उरगेन^७ रञ्जित

करोति शुष्कं विपुटेन^८ काञ्चनम् ॥ ३१ ॥

क्षीयते नापि वद्विष्य सत्त्वरूपो महाबल ॥ ३२ ॥^९

रसक चूर्णयित्वा तु बद्धा वस्त्रे विचक्षण ।

भूत्रे निधापयेत् श्लेष्मा सप्तरात्र सुवेग्वरि ॥ ३३ ॥

पुष्पाणां रक्तपीतानां रसैः पत्रैश्च^{१०} भावयेत् ॥ ३४ ॥

- (1) B reads कनिष्ठक M reads कनिष्ठिक Both are incorrect.
 (2) B has निर्यासे कान्तिव M has निर्यासे कान्तिव्या Both are incorrect.
 (3) B reads शीघ्र विनिर्मुक्त M reads विनिर्मुक्ते Both are gran inc.
 (4) पोतवर्णसु जायते a variant in B which seems to be an error of the scribe जायते पोतवर्णसु a variant in BL [Vide एव च Chap II vs 153 154] (5) M reads रसको [The term रसक is of both genders]
 (6) M reads रजस्वलाया कुसुमेन (7) B reads सुवेग्वरि [Both सुवे (lead) and वरक (sulphur) are mentioned in रसविज्ञानसिद्धि Chap 3]
 (8) M has रस विपुटेन (9) This hemistich is not found in B and M After this 32nd sloka we find चक्षुः in B only* hence we have not inserted it in the text It appears to be redundant.
 (10) B reads पत्रैश्च which is evidently an error of the scribe B reads पत्रैश्च which is also incorrect, as the sign of flowers is unusual.

क्षारैः स्नेहैस्तथा चास्त्रैः भावितं रसकं मुहुः ।

कर्णालाक्षानिशा^१पथा भूनताधूमसंयुतम्^२ ॥ ३५ ॥

भूकभूपायतं^३ धातं टङ्गणेन ममन्वितम् ।

सत्त्वं कुटिलसद्भावं मुञ्चत्येव^४ न संशयः^५ ॥ ३६ ॥

गोभदो रसकस्तु^६ चितिकिहो^७ रसोद्भवः ।

खर्परो^८ नेत्ररोगारिः रीतिकृत्ताम्ररञ्जकः^९ ॥ ३७ ॥

रसको रञ्जको रूचो वातघ्नश्च श्लेष्मनाशनः^{१०} ।

त्रिदोषघ्नस्तु तत्सत्त्वं नेत्रदोषविनाशनम्^{११} ॥ ३८ ॥

॥ इति रसकशुद्धिः^{१२} ॥

कालकूट^{१३}विषं पीत्वा गरुडः सोदुमन्मथः ।

- (1) B has इर्णालाक्षानिशा, wherein the first term is not correct. K has वषा in lieu of निशा. M has कर्ण instead of कर्ण [Vide रस.च. Chap II v 162, which mentions निशा]. (2) K reads मयुता, which is gram inc. (3) B has गते. K has भूया. M has एव in place of भूक. All the readings are inc. (4) Vide रस.च. Chap II v 161, which says "बहुभावं धृतिं सत्त्वं." K reads मुञ्चत्येव. M reads मुञ्चत्येव. (5) Cf. रस.च. Chap II v. 162. (6) M has an incomplete charana—रसकस्तु. (7) M reads मही, which seems to be inc. (8) B has खर्परी. M has कर्परी. (9) K reads रीतिकृत्ताम्ररञ्जकः. M reads रीतिकृत्ताम्ररञ्जकः. (10) M reads नात्रिणो, which is not correct. [रस.म. states कर्णविषविनाशनम् Chap II v 150]. (11) K reads नेत्ररोगविनाशनम्. M reads नेत्रदोष हरति च, which is gram inc. (12) B has not इति. M reads रसशुद्धिः, which is not correct. (13) B reads कालकूट

सुधामपि तथावामत्^१ भुक्त आशीविषामृते^२ ।

स्वयं विनिर्गते चक्षुः सस्यकोऽभूत् स कासिकः^३ ॥ ३८ ॥

एकधा सस्यकस्तस्य^४ स्त्रीमूत्रे भावयेद्भजः^५ ।

यश्च^६ शोणितमध्ये वा दिनमेकं निधापयेत् ॥ ४० ॥

तस्य चूर्णं महेशानि पादसौभाग्यसंयुतम्^७ ।

करस्नैलमध्यस्थं दिनमेकं निधापयेत्^८ ॥ ४१ ॥

मध्यस्थमथमूषायाः^९ धमयेत् कोकिलात्रयम्^{१०} ।

इन्द्रगोपकसंकाश^{११} सत्त्वं पतति शोभनम्^{१२} ॥ ४२ ॥

एकधा सस्यकस्तस्मात्^{१३} धातो निपतितो भवेत् ।

- (1) ॥ reads स्वधामत् K reads सुधा चार M reads सुधामविषामात्, which is unintelligible We have kept अवामत्, though gram incorrect, merely for the sake of metre (2) शोक्तमाशीविषामृते, a variant in B भुक्तमाशीविषामृते, a variant in K. शोक्तमाशीविषाहृते, a variant in M [Vide रसरत्नसमुच्चय Chap II. vs. 126-127] (3) M reads सकाशत् (4) एकधा सस्यकस्तस्य a reading in K which seems to be inc M reads एकया instead of एकधा. (5) M reads द्वावयेद्भज (6) M has वर (7) M has an incorrect reading—पादसौभाग्यसंयुतम् (8) Cf रस च Chap II. v 133 (9) K has अथमूषायाः, which is erroneous M has मयमूषायाः, which is absurd. रस च has अथमूषासमध्यस्थ Chap II v. 134 (10) K reads आपयेत् रस च. reads also आपयेत् कोकिलात्रयम् Chap II. v 134. (11) M has an absurd reading—इन्द्रगोपाकसंकाश-काश. रस म has इन्द्रगोपाकसंकाश चैव (12) रस च. reads भवति instead of पतति Chap II v. 134. (13) K reads सस्यकस्तस्य. M reads एकया सस्यकस्तस्ये.

कालिकारहितो रक्तः शिखिकठ^१समाकृतिः ॥ ४३ ॥
 सस्या मयूरतुल्य स्यात्^२ वज्रिकृत् कालनाशनः^३ ।
 रसायने तु योग्यः स्याद्^४ वयस्तम्भकरो भवेत् ॥ ४४ ॥
 सस्यकः शुद्धिमाप्नोति रक्तवर्गेण भावितः^५ ॥ ४५ ॥

॥ इति सस्यकशुद्धिः ॥

दरदस्त्रिविधः प्रोक्त^६यस्मैरः शुकतुण्डकः^७ ।

हंसपादसृतोयः स्याद्^८ गुणवानुत्तरोत्तरः^९ ॥ ४६ ॥

चूर्णपारदभेदेन^{१०} द्विविधो दरदः पुनः ॥ ४७ ॥

- (1) K has शिखिकठ M has शिखिकर्षि But रस.स. has मयूरकण्डसञ्चार्य
 Chap. II v 127 (2) B has तुल्य स्यात् K has तुल्य स्या M has तुल्य
 All the readings are gram incorrect (3) B reads कालनाशन, which
 has no clear sense K reads वज्रिकृत्कालनाशन (4) B and K have
 वयस्तम्भकरो M has वयस्तम्भक Both are gram inc (5) K and M
 read रक्तवर्गेण, which is evidently an error, because we find in रस.स. रक्त
 वर्गेण, which is supported by the MS B M has भावितम्, which is
 gram erroneous. [Vide रस.स. Chap II v. 130] (6) दरदस्त्रिविधा
 रक्तः, a variant in B and M (7) B has चमरपुच्छकदम्बक M has
 चमरपुच्छकदम्बक (8) B and M read हंसपादस्तु स्येप स्यात् [रस.स.
 reads हंसपादः Vide Chap III v. 139.] (9) All the MSS.
 have उत्तरोत्तरम्, but since दरद is written in the masculine gender, it
 ought to have an adjective in the same gender (10) K reads
 भेदेन M reads पारदः Both are inc.

गोमासे माहिषे मूत्रे^१ दध्यम्बतिलतैलयो^२ ।
 एकैकं त्रिदिनं पक्त्वा शिखिपित्तेन भाषयेत् ॥ ४८ ॥
 दरद पातनायन्त्रे^३ पातयेत् सलिताशये^४ ।
 सत्त्व तु सूतसकाश^५ जायते नात्र संग्रय^६ ॥ ४९ ॥
 लघुकन्दरदो म्लच्छो^७ हिङ्गुल चूर्णपारदम्^८ ।
 मणिरागजमस्यैव^९ नाम चर्मरगन्धिकम्^{१०} ॥ ५० ॥
 तित्तीष्ण हिङ्गुलं दिव्य^{११} रसगन्धकसम्भवम्^{१२} ।
 लोहकुष्ठहर दिव्य^{१३} बलमेघाग्निदोषनम् ॥ ५१ ॥

- (1) The portion commencing from this charana and ending in हृत्ताक्तपटोपरि (48—70) is wanting in K (2) दध्यम्बतिलतैलयो a variant in M, which seems to be incorrect (3) M has दरद पात यत् पात्र wherein the first term is gram inc [For पातनायन्त्रं vide रस स Chap IX vs 6—8] (4) The term पातयेत् is wanting in B, which reads सलिताशया M reads सलिताशये But as we see in रस स, which nearly agrees with this sloka, the term लताशये we have adopted the above reading as correct one [Vide Chap III v 144]
- (5) सत्त्व सूतसकाश, a variant in M [रस स reads तत्त्वसूतसकाश Chap III v 144] (6) रस स reads पातयेत्वात्र संग्रय [Chap III v 144] (7) M has an incorrect and incomplete reading—लघुकन्दरदोकेन (8) B reads चूर्णपारद M reads पुष्पपारदम् (9) मणिरागजमस्यैव a variant in B मणिकामाकर शैव a variant in M Both the readings seem to be inc (10) B reads नात्रा M reads न ना चर्मरगन्धिकम् (11) M reads द्रव्य (12) M reads संशयेत् which is not correct (13) B has लोहकुष्ठहर दध्य M has दोषा, which has no sense

किमत्र चित्रं दरदः सुभावितः

घोरेण मेप्या बहुगोऽस्त्रवर्गः ।

सितं सुवर्णं बहुधर्मतापितं

करोति साक्षाद्वरकुटुम्बप्रभम् ॥^१ ५२ ॥

॥ इति दरदशुद्धिः ॥

वभ्रोकशिखराकारं भद्रे नीलोत्पलश्रुति ।

घटन्तु गैरिकच्छाय^२ स्त्रोतोऽञ्जनश्रुति^३ ॥ ५३ ॥

गोशकद्रसमूत्रेषु घृतचौद्रवसासु च ।

भावितं बहुशस्तच्च क्षिप्रं वध्नाति सूतकम्^४ ॥ ५४ ॥

॥ इति स्त्रोतोऽञ्जनश्रुतिः ॥^५

॥ इत्यष्टमहारशुद्धिः ॥^६

एवं महारसाः^७ प्रोक्ताः शृणुष्वोपरसान्^८ प्रिये ॥ ५५ ॥

(१) M reads वध्वर्गप्रभम्. This sloka agrees with the text in रस म. except the term श्रुति, which is दर [Chap III. v 143] (2) वध्वर्ग गैरिकच्छाय,—an incorrect variant in M. (3) M reads श्रुति च which is evidently an error. This sloka agrees with the text in रस म. except the last term, which is लघुवद्वयम्. (4) Cf रस म. Chap. III v 107. (5) This portion is wanting in M. (6) This portion is not found in M. (7) B reads महारसा (without श्रुति), which is inc. (8) M has शृणुष्व रसान्, which is gram. inc. [The verb शृणु is gram. inc. The correct form is शृणु. This sort of error is generally seen in the Purāṇas and Tantras. For a similar grammatical anomaly vide ante page 100, note 3.]

गन्धकस्तालकः^१ शिला सौराष्ट्री खग^२गैरिकम् ।
 राजावर्त्तय^३ कङ्कुष्ठम्^४ अष्टा^५ उपरसा स्मृताः^६ ॥ ५६ ॥
 श्वेतद्वीपे पुरा देवि सर्व्वरत्नविभूषिते ।
 सर्व्वकाममये रम्ये तीरे क्षीरपयोनिधौ^७ ॥ ५७ ॥
 विद्याधरीभिर्मुक्थाभिरङ्गनाभिर्योषिते ।^८
 सिद्धाङ्गनाभिस्त्रिष्टाभिस्तयैवाप्सरसा गणैः ॥ ५८ ॥
 देवाङ्गनाभिरन्याभिः क्रोडिताभिः पुरा प्रिये ।
 गीतनृत्यैविचित्रैश्च यादौर्नानाविधैस्तथा ॥ ५९ ॥
 एव^९ सक्रोडमानायास्तवाभूत् प्रसूतं^{१०} रजः ।
 तद्रजोऽतीव सुशोणि^{११} सुगन्धि सुमनोहरम्^{१२} ॥ ६० ॥
 रजसयातिमाहुल्यात् वासस्ते रक्तता^{१३} ययौ ।
 तत्र त्यक्त्वा तु तद्वासः^{१४} सुखाता^{१५} क्षीरसागरे ॥ ६१ ॥

- (१) M reads here गन्धक तालक But it writes afterwards गन्धक and तालक
 (२) M reads खर here but we see afterwards in B and M काशीय instead of खग or खर [Vide sloka 8] (3) B and M read at first राजावत्, but afterwards राजावत्
 (4) M reads कङ्कुष्ठ
 (5) B has सदा, which is grammatically inc (6) B reads वि
 (7) B has पर्यानिध (without विभक्त), which is incorrect. (8) The hemistich and the next three are not found in M (9) M reads वद
 (10) B reads प्रसूत, which is neither accurate nor metrical
 (11) M has सुशोणि, which is gram. inc (12) B reads सुमनोहरम्
 (13) B reads पङ्कज (14) B has तद्वत् (15) M reads ताम्रवत्

१. वृता^१ देवाङ्गनाभिस्त्वं सुरैश्चापि पुरं^२ गता ।

जम्बिभिस्ते रजोवस्त्रं^३ नीतं मध्ये^४ पयोनिधेः ॥ ६२ ॥

एवं ते शोणितं भद्रे प्रविष्टं क्षीरसागरे ।

क्षीराधिमयने चैतदमृतेन सहोत्थितम् ।

निजगन्धेन तान् सर्वान् हर्षयद्देवदानवान्^५ ॥ ६३ ॥

ततो देवगणैश्च^६ गन्धकास्थो भवत्वयम् ॥ ६४ ॥

रसस्य बन्धनार्थाय जारणाय^७ भवत्वयम् ।

ये गुणाः पारदे प्रोक्ता^८स्ते चैवात्र भवन्त्विति ॥ ६५ ॥

इति देवगणैः प्रीतैः पुरा प्रोक्तं सुरैश्चरि ।

तीनायं गन्धको नाम विख्यातः क्षितिमण्डले ॥ ६६ ॥

स चापि त्रिविधो देवि शुकचक्रुनिभो वरः ।

मध्यमः प्रोतवर्णः स्याच्छुक्लवर्णोऽधमः प्रिये ॥ ६७ ॥

कारक्षैरण्डतैलेन द्रावयित्वाजदुग्धके^९ ।

सिञ्चेदुष्णान्निर्यासे^{१०} चीन् वारांस्तं^{११} पृथक् पृथक् ॥ ६८ ॥

(१) B reads वृता, which is not accurate.

(२) B has सुरैश्च

पुरा, which has no sense.

(३) रजोवस्त्रं, a variant in M.

(४) This term is wanting in M.

(५) Both B and M read हर्ष-

दानवान्, which creates tautology.

(६) M has देवगणैश्च, which

appears to be incorrect

(७) M reads जारणार्थाय

(८) B has

पारदे प्रोक्ता, which is gram inc

M has पारदेऽप्युक्ता

(९) द्रावयित्वा

जदुग्धके, a variant in M.

(१०) M reads सिञ्चेदुष्णान्निर्यासे, wherein,

the middle term seems to be inaccurate.

(११) Both B and M

read चीन् वारास्तं, which is gram inc.

ज्वालनीवीजचूर्णेन मत्स्वपित्तैश्च भावयेत् ।
 भृङ्गाभ्रसा वा समाहं भावित. चालितोऽभ्रसा^१ ॥ ६८ ॥
 तापितो बदराद्वारैः^२ घृताक्ते लोहभाजने ।
 भावर्त्तितश्च मृदग्नी घृताक्त^३ कर्पटोपरि ॥ ७० ॥
 क्षिप्रं भृङ्गस्य निर्यासे^४ चालितो गन्धको हितः^५ ॥ ७१ ॥
 गन्धको हि स्वभावेन रसरूप^६ स्वरूपतः ।
 गन्धक शोधयेत् चोरे^७ भृङ्गवेररसे तथा^८ ॥ ७२ ॥
 रसे च^९ भृङ्गराजस्य निम्बुकस्य रसे तथा^{१०} ।
 शोधित. सप्तवाराणि^{११} गन्धको जायतेऽमलः^{१२} ॥ ७३ ॥
 ॥ इति^{१३} गन्धकशुद्धिः ॥

तामक. पटल. पिण्डो द्विधा तत्राय उत्तमः ।

कुप्पाण्ड तु शत^{१४} वारान् तालकं स्रदयेद्बुध. ॥ ७४ ॥

- (1) B has भावित चालिताभ्रसा M has भावितं चालिताभ्रसा Both the readings seem to be inaccurate (2) तापितबदराद्वारैः, a variant in M which is evidently an error of the scribe (3) M reads घृताक्ते (4) निक्षिप्य भृङ्गनिर्यासे a variant in B. M reads भृङ्गस्य सारेण (5) M reads हितम् which is grammatically inc., being an adjective to गन्धक- (6) B reads रस रूप, which is not correct (7) M has चोरे (8) B has भृङ्गवेररसे तथा M has भृङ्गवेररसे तथा (9) B reads रसम् which is inc. (10) निम्बुकस्य रसे तथा, a variant in B. निम्बुकस्य रसे तथा a variant in M (11) All the texts have this reading, which is not authorised by any lexicon The correct form is सप्तवाराणि (12) M reads गन्धको निर्मला भवत्. (13) This term is wanting in B (14) M reads शतान्, which is gram. inc.

स्रक्क्षीरकटुकालावु^१-रसयोः सप्तधा पृथक् ।

तिलसपपशिशूणि लाक्षा च लवणं गुडः^२ ।

टङ्गण च युतैर्द्युतैः^३ तालक भूधरे द्रवेत्^४ ॥ ७५ ॥

व्याधिघातफलक्षारं^५ मधु^६कुप्पाण्डकं तथा ।

द्रवैः^७ पुनर्नवोद्भूतैः सप्ताहं मर्दयेद्बुधः ॥ ७६ ॥

दत्त्वा पादाग्रकं^८ सर्वं ततः पातनयन्त्वकी ।

दद्यात् पुटं गजाकारं^९ पतेत् सर्वं सुतालकात्^{१०} ॥ ७७ ॥

॥ इति तालकशुद्धिः ॥^{११}

रक्ता शिला^{१२} तु गोमासे लुङ्गास्त्रेण विपाचिता^{१३} ।

(विपुष्पेण पृथग्भावा शिला तालकवद्भवेत् ।)^{१४}

- (1) B has स्रक्क्षीरकटुकालावु which is unintelligible, as well as defective in metre K has स्रक्क्षीरकटुको M has स्रक्क्षीरकटुकालावु
(2) M has गुडम् (3) B reads युत छैते, which is gram incorrect M reads युत छैते (4) K reads चमेत् M reads द्रवत्, which is inc (5) व्याधिघातफलक्षार, a variant in B व्याघ्रीघातफलक्षार, a variant in K M has an incomplete charapa—व्याधिघातप रञ्ज (6) B reads मधु M has not this term ( ) B reads द्रवै (8) M reads पादाग्रकम् (9) M reads गजाकारम् (10) पतेत् सर्वं सुतालकम्, a variant in M (11) This is wanting in B and M (12) K reads रक्ता शिला, which seems to be gram inc (13) मद्रासे विपाचिता, a variant in B लुङ्गास्त्रेण विपाचिता, a variant in K लुङ्गास्त्रेण विपाचितम्, a variant in M The last two readings are gram incorrect. (14) This hemistich is found only in M

ता रक्तपीतपुष्पाणां रसे पित्तैश्च भावयेत् ॥ ७८ ॥

॥ इति शिलाशुद्धि ॥^१

सिता कृष्णा च साराष्ट्रो चूर्णखण्डात्मिका च सा^२ ॥^३

गोपित्तन^४ शत वारान् साराष्ट्रौ भावयेत्ततः ।

धमित्वा पातयेत् सत्त्व कामण चातिगुह्यजम् ॥ ८० ॥

॥ इति साराष्ट्रोशुद्धि ॥^४

काशीस त्रिविध शुक्ल^५ कृष्ण पीतमिति प्रिये ॥ ८१ ॥

काशीस चूणयित्वा तु कासमहरसेन च ।

राजकोशातकीतोयै^६ पित्तश्च^७ परिभावयेत् ॥ ८२ ॥

॥ इति काशीसशुद्धि ॥^८

गैरिक त्रिविध रक्तहृमकीवल्लभेदत^९ ।

रक्तवगरसकायपित्तै^{१०} स्तद्भावयेत् पृथक् ॥ ८३ ॥

अग्नेन क्रमयोगेन गरिक विमल धमेत्^{११} ।

क्रमात् सितश्च^{१२} रक्तश्च सत्त्व पतति शोभनम् ॥ ८४ ॥

॥ इति गैरिकशुद्धि ॥^{१३}

(1) This is wanting in B and M. K. has इति सन शिलाशुद्धि ।

(2) M reads शिलाशुद्धि सतिशुद्धिचम which is unintelligible. (3) M has गोपित्तन which is inc. (4) This is wanting in B and M. (5) K has काशीस त्रिविध शुक्ल. M has काशीसलो शुक्ल. Both are incomplete.

(6) K reads कोशतकी. I reads ताः. (7) M reads पृथक्. (8) This is wanting in B and M. (9) हृमध सितमेदत a variation in M.

(10) M reads पित्तै which is inc. (11) K reads सवत्. (12) M reads पीतश्च. (13) This is wanting in B and M.

राजावर्त्ती विधा देवि शुलिका^१चूर्णभेदत ॥ ८५ ॥

तच्चूर्णं देवदेवेशि महिषीघ्नोरसंयुतम्^२ ।

विपचेदायसे पात्रे गोघृतेन विमिश्रितम्^३ ॥ ८६ ॥

तच्चूर्णितं सुरेशानि^४ कुनटीघृतमिश्रितम्^५ ।

सौभाग्यपञ्चगव्येन पिण्डीबद्धं तु^६ कारयेत् ।

धमितं खादिराङ्गारैः^७ सत्त्वं सुचति शोभनम् ॥ ८७ ॥

॥ इति राजावर्त्तशुद्धिः ॥^८

कङ्कुटं विदुमच्छायं^९ तच्च सत्त्वमयं प्रिये^{१०} ॥ ८८ ॥

॥ इति कङ्कुटम् ॥

सूर्यावर्त्तीदककणा-शङ्किगुग्गुलिफारसैः^{११} ।

कदली^{१२}कन्दसारेण बन्ध्याकोशातकीरसैः^{१३} ॥ ८९ ॥

(१) K reads इटिका (२) K reads मिश्रित (३) M reads

मिश्रितम् (४) M has महिषानि (५) B reads कुनटि K reads

संयुतम् M reads कुनटी, which appears to be the error of the scribe.

(६) B reads पिण्डीबद्ध तु K reads पिण्डिबद्ध तु M reads पिण्डबद्धम्.

(७) धमित खादिराङ्गारैः, a variant in B K reads धमित M reads धमित

(८) This is wanting in B and M We find the 84th sloka in all the

MSS after इति राजावर्त्तशुद्धिः, but looking at the context, we placed the

same after the 83rd sloka. (९) M reads विदुमच्छाया, which is

gram inc (१०) B reads यच्च K reads सत्त्वमु यप्रिये (११) B

has वनशिर्य K has नवसौष्ठ M has त्रिफारसैः. (१२) K reads

कदली (१३) K reads कोशातकी, which seems to be incorrect.

काकमाची^१ देवदालो^२ वज्रकन्दरसैस्तथा^३ ।
 एभिर्घ्यस्तै^४ समस्तैर्वा चाराम्बुहसैस्तथै^५ ।
 महारसाथोपरसा शुद्धिमायान्त भाविता ॥ ८० ॥
 स्वाज्ञालवणसौभाग्य-धूमसार^६ कटुत्रयम् ।
 त्रियुमूल^७ मधूच्छिष्ट पथ्यागुगुलुधातव^८ ॥ ८१ ॥
 सज्जिकासर्जनिर्यास^९ पिण्याकोर्णसमन्वितम्^{१०} ।
 पारावतमलक्षुद्रमत्स्यद्राविकपञ्चकम्^{११} ॥ ८२ ॥
 तिलसर्पपगोधूम मापनिष्यावचिह्नसम्^{१२} ।
 छागक्षीरेण^{१३} सयुक्त वज्रपिण्डो तु कौर्त्तिता^{१४} ॥ ८३ ॥
 अनया वज्रपिण्डा तु पञ्च^{१५} माहिपयुक्तया ।
 महारसा मोदितास्तु पञ्चगव्येन भाविता ॥ ८४ ॥
 कोष्ठे^{१६} खराग्निना धाता^{१७} सत्त्वं सुचन्ति^{१८} सुव्रते ।

- (1) K has काकमाचि which appears to be incorrect (2) M reads देवदालो
 (3) B and M have रसेन च. (4) M reads एभिस्तै
 (5) M reads धूमसार (6) K reads त्रियुमूल M reads त्रियुमूल
 (7) पथ्या गुगुलुधातव, a variant in B, wherein the first term is incorrect M reads सज्जिकम् in tead of धातव (8) B has सज्जिनिर्यास M has सज्जनिर्यासपिण्याको
 (9) पिण्याकोर्णसमन्विता a variant in K M has an incomplete charana—नगरसमन्वितम् (10) B reads पञ्चम
 (11) M has निष पचिह्नस (12) K reads दारो
 (13) वज्रक्षीरेण तु कौर्त्तिता an incorrect variant in K वज्र पिण्डोति कौर्त्तिता, a variant in M, wherein the last term is gram inc.
 (14) M reads वज्र (15) K reads काष्ठ M reads काष्ठ (16) B and M read धाता
 (17) K and M read सुचन्ति

एवं शिलाभ्यो जीवेभ्यो मृदुभ्यः सत्त्वं प्रजायते^१ ॥ ८५ ॥

॥ इत्युपरसा अष्टौ ॥^२

एवं चोपरसाः प्रोक्ताः शृणु^३ लोहान्यतः परम् ॥ ८६ ॥

सुवर्णं रजतं ताम्रं तीक्ष्णं वज्रं भुजङ्गमम्^४ ।

लोहन्तु^५ षड्विधं तच्च यथा पूर्व्वं तदक्षयम् ॥ ८७ ॥

तथादितः सुरेशानि सारं लोहद्वयं स्मृतम्^६ ।

साधारणे तीक्ष्णशुक्ले^७ वज्रनामौ^८ तु पूतिकौ^९ ॥ ८८ ॥

रसजं^{१०} सेवजं चैव लोहसंकरजं^{११} तथा ।

विविधं^{१२} जायते हेम चतुर्थं नोपलभ्यते ॥ ८९ ॥

रक्ताभं पीतवर्णं च द्विविधं^{१३} देवि काञ्चनम् ।

दाहे^{१४} रक्तं सितं छेदे निकषे^{१५} कुङ्कुमप्रभम् ॥ ९० ॥

सगौरवं मृदु^{१६} क्षिप्तं तारं^{१७} शुक्लविवर्जितम् ।

- (१) B reads प्रजायते. M reads प्रतापयते (2) This is wanting in B and M (3) M reads वज्र, which is incorrect (4) ताम्रं च भुजङ्गमा, a variant in K लोहान्यतः तु वज्रमा, an incorrect variant in M [The term नाय=भुजङ्गम=श्रीव.] (5) तु is wanting in K (6) K reads नत (7) B reads द्विविधं. K reads साधारणी, which is gram inc. (8) M reads नायवदौ (9) B has पूतिकौ K has पुनिकौ M has पौतिकौ We have adopted the above reading after collating all the texts (10) M reads रसजं. (11) M has साहसकरजौ, which is gram inc. (12) M reads विविधौ, which is not gram correct (13) M has विविध (14) M reads दाहे (15) K reads निकषे (16) B has मृदु, which seems to be a tautology (17) B reads तारं

हेम पीडशवर्णाब्ध शस्यते देहलोहयो^१ ॥ १०१ ॥
 मृत्तिका^२ मातुलुङ्गास्त्रै^३ पञ्चवासरभाविता^४ ।
 सभस्मलवणा^५ हेम शोधयेत् पुटपाकतः ॥ १०२ ॥
 शुक्लश्च तारकण्यश्च^६ द्विविध रजत प्रिये ।
 शुक्लं स्निग्धं मृदु श्वेतं तारमुत्तममिष्यते ॥ १०३ ॥
 नागेन चारराजेन द्रावितं शुद्धिमिच्छति ।
 तारं चिदारं निचिमं पिशाची^७ तैलमध्यतः ॥ १०४ ॥
 ताम्रं च द्विविधं प्रोक्तं रक्तं^८ कण्यं सुरेश्वरि^९ ।
 घनघातसह स्निग्धं^{१०} रक्तपत्रं^{११} मृदूत्तमम्^{१२} ॥ १०५ ॥
 सुश्लक्ष्णं चौरलयणं^{१३} चारारक्तपरिलेपितम्^{१४} ।
 ताम्रपत्रं च निर्गुण्डो रसमध्यं तु टालयेत्^{१५} ॥ १०६ ॥

- (1) M reads मृत्तिका which is gram inc. (2) B has मातुलुङ्गास्त्रै which is incorrect
 (3) L reads पञ्चवारं सुभाविता M reads पञ्चवासरभाविताम्, which is gram incorrect
 (4) M has सभस्मलवणा which is not correct
 (5) M reads तारकण्यश्च L reads तारकण्यश्च
 (6) B has पिशाची which is unintelligible (7) रक्त is wanted in B thus destroying the metre
 (8) L reads सुरेश्वरि, which is a palpable error of the scribe
 (9) घनघातसहस्त्रं a variant in B
 (10) घनघातसहस्त्रं a variant in M where न वात seems to be inc.
 (11) M reads रक्तपत्रं M reads रक्तपत्रं (12) Both B and L read मृदूत्तमम् which is not
 (13) B reads चारारक्तपरिलेपितम् The letter क after चार is wanting in M
 (14) L reads परिपचितं M reads चिरपचितं
 (15) निर्गुण्डोरसमध्यं कालयत् a variant in M

रोहणं वाजरं चैव^१ ततोयं च पडालकम्^२ ।

इति तीक्ष्णं चिधा तच्च कान्त^३लोहमिति स्मृतम् ॥ १०७ ॥

नीलं कृष्णमिति सिग्धं^४ सूक्ष्माधारमयः^५ शुभम् ।

गुडूची^६ हंसपादो च नक्तमालः^७ फलवयम्^८ ॥ १०८ ॥

गोपालको^९ गोरसान^{१०} तुम्बुरुर्लोहनिष्ठकः^{११} ।

एषां रसे ढालयेत्तत्^{१२} गिरिदोषनिहत्तये ॥ १०९ ॥

चपु च^{१३} द्विविधं ज्ञेयं खेत^{१४}कृष्णविभेदतः ।

खेतं^{१५} लघु मृदु सिग्ध-मुत्तमं वज्रमुच्यते ॥ ११० ॥

नागस्वेकविधो^{१६} देवि शोघद्रावो^{१७} मृदुर्गुरुः ॥ १११ ॥

महिषस्यास्थिचूर्णेन वापातमूवसेचनात् ।

वह्मं शुद्धं भवेत्तद्वत्^{१८} नागो नागास्थिमूवतः^{१९} ॥ ११२ ॥

- (1) M reads राजक चैव (2) M reads पटोलकम् (3) B reads काती M reads काची (4) नील इव लतिसिग्ध, a variant in K. (5) K has सूक्ष्माधारमय M has सूक्ष्माधारमयः. The terms मय and मयः are not correct. (6) B reads गुडूची M reads गजूची (7) B and K read नक्तमाला M reads नक्तमाल. (8) M has फलवयम्, which seems to be the error of the scribe. (9) B reads गोपालिको K reads सेफालिका (10) All the texts read गोरसार्ग, wherein the sixth case-ending cannot be accounted for (11) K has तुम्बुरुर्लोहनिष्ठकः. M has तुम्बुरुर्लोह निष्ठकम्. (12) M reads ढालयेत्तत् (13) K reads चपु (14) B and M read. सित (15) K reads सित. (16) M has नागस्वेकविध (17) K reads शोघद्रावि (18) K reads मवेद्वयो. M reads मवेद्वेतत् (19) The term नागो is wanting in B K has वापास्थिमूवत, which is incomplete as well as incorrect.

गौरीफलानि^१ क्षुरको रजनी तुम्बुरुणि च^२ ।

कुवेराक्षस्य धोजानि मल्लिकायाय सुन्दरि ॥ ११३ ॥

पलायशुष्कापामार्ग^३ चारस्रुक्क्षोरयोगतः^४ ।

सप्तधा परिवापेन शोधयन्ति भुजङ्गमम्^५ ॥ ११४ ॥

स्रुही^६क्षोरसमायोगात् वङ्ग^७ चावापयेत्ततः ॥ ११५ ॥

स्रुह्यर्कक्षोरहलिनी कक्षुकी^८कन्दचिन्नकैः ।

गुञ्जाकरवृक्षधूर्त्त^९ हयगन्धाद्वितालकैः^{१०} ॥ ११६ ॥

नक्तमालेद्गुदोशक^{११} वारुणीमूलसयुतैः ।

पिष्टैर्माद्विपतक तु^{१२} सप्तरात्रोपितैस्ततः ।

निपेकः सर्व्वन्नोहाना भल हन्ति न संशयः^{१३} ॥ ११७ ॥

देवदालोफलरजः स्वरसैर्भावितं सुदुः ।

- (1) B has गौरीफलानीत्. M has गौरीफलानी. Both the readings seem to be incorrect. (2) रजनि तु कक्षुक् च, an incorrect variant in B. M reads रजनी instead of रजनी. (3) पलायशुष्कापामार्ग, a variant in B, which seems to be erroneous. (4) चारस्रुक्क्षोरयोगतः, a variant in B, which destroys the metre. (5) M reads स्रुक्षु, which is gram incorrect. (6) B reads कक्षु. M reads स्रुही. Both are unintelligible. (7) M reads पाक. (8) B has कक्षुकी, which appears to be the error of the scribe. (9) B reads धूर्त्त. B reads धूर्त्त. M reads धूर्त्त. (10) B has तालकैः. B has तालकैः. (11) K reads नक्तमाले, which is gram inc. M reads नक्त instead of नक्त. (12) M reads तालकैः. (13) M reads निपेकत, which is a tautology.

द्रावयेत् कनक वापात्^१ भूयो न^२ कठिन भवेत् ॥ ११८ ॥

अखिलानि च सत्त्वानि^३ द्रावयेत्तत्रभावत^४ ॥ ११९ ॥

समाश सुरगोपस्य सुरदात्याय^५ यद्रज ।

आवापात् कुरुते देवि कनक जलसन्निभम् ॥ १२० ॥

मण्डूकास्थिवसाटह-हयलालेन्द्रगोपकै^६ ।

प्रतिवापेन कनक सुचिर तिष्ठति द्रुतम्^७ ॥ १२१ ॥

चि सप्तकल्पो^८ गोमूत्रे ज्वालिनोभस्म^९ गालितम् ।

शोधयेत्तस्य वापेन तीक्ष्ण भूषागत^{१०} द्रवेत् ॥ १२२ ॥

चि सप्तकल्पो^{११} निचुल भस्मना भावितेन तु^{१२} ।

केतक्यात् सुरसैसीत्यम्^{१३} आवापाद्भवता व्रजेत् ॥ १२३ ॥

पक्षधात्रोफलरसैः शङ्खे^{१४} सप्ताहभावितम् ।

(1) K reads वापि (2) M reads भूय which is gram inc

(3) च छनि च सत्त्वानि an incomplete variant in B K reads सत्त्वानि
अखिलाणि च सत्त्वानि an incorrect variant in M (4) B has an in-

complete charapa—द्रावयेत् प्रयवत K has द्रावयेत्तत्रयवत (5) M reads

सुद राय यद्रज which is incorrect (6) K reads सोपकै M reads

हयलालेन्द्रगोपकै which is unintelligible (7) B has an incomplete

charana—सुचिर ति द्रुत (8) B reads चि सप्तकल्पो K and M read

चि सप्तकल्पो Both are gram inc (9) K reads ज्वालिनि M reads

ज्वालनोपक (10) K has कृत्वावत which is inc [Vide p 39 note

(11)] (11) All the MSS read चि सप्तकल्पो which is grammatically

erroneous (12) K reads विच्छेदेन तु (13) B reads रससौख्यम्

K reads केतक्य सुरसैसीत्या Both are gram inc (14) B reads

पुन कञ्चुकितोयेन^१ भावित सम^२वासरम् ॥ १२४ ॥
 शरावयुगलान्त स्थ^३ सुदृढ परिधामितम्^४ ।
 तत्तीक्ष्णचूर्ण^५ देवशि रसरूप प्रजायते ॥ १२५ ॥
 तान्त्रिक गन्धपापाण^६ शिलामाक्षिकगैरिकम् ।
 काशीस खण्डसौराष्ट्रो^७ तुल्यमभ्रकमेव च ॥ १२६ ॥
 श्वश्रुगान्तरचूर्ण^८ कुक्कुटस्य मल^९ तथा ।
 मयूरगृध्रमार्जार विष्टा च समभागकम्^{१०} ॥ १२७ ॥
 भावयेत्ति^{११} सुहीचोरे^{१२} देवदालो^{१३} रसेन च ।
 तत्कल्क^{१४} मष्टमाशेन साहपत्राणि^{१५} लेपयेत् ॥ १२८ ॥
 धमे द्रुत भवसौहमेतैरय निषेचयेत्^{१६} ।

- (१) h. reads कञ्चुकी M. reads पात्र in place of पुन which is inc.
 (2) M. reads भावितश्च (3) शरावयुगलस्य च a variant in B शरावयुगलस्य च a variant in K Both the readings seem to be incorrect.
 (4) B reads erroneously—परिधावापित. M. reads परिधामित (5) h. has तक्ष्णचूर्णानि which is not gram. correct (6) B and h. read गन्धपापाण which is not correct, as the term is in masculine gender. M. reads तन्त्रगन्धपापाण which is not accurate (7) M. has काशीसखण्डसौराष्ट्र (8) M. reads श्वश्रुगान्तरचूर्णा (9) B and h. have मलस्य (10) B and h. read समभागिकम् (11) B reads भावयेत्ति. h. reads भावयेत्ति M. reads भावयेत् The first two readings are incorrect and the last is incomplete (12) M. reads सुहीचोरे (13) M. reads देवदालो (14) M. has तत्कल्क which seems to be inc. (15) B and M. read साहपत्राणि (16) एते रसनिषेचयेत् an incorrect variant in h.

अङ्गोन्मत्तं तु मूलानि काञ्चिकेन प्रपेषयेत् ।^१
लोहलेपं ततो दद्यात् अग्निस्थं धारयेत्^२ प्रिये ॥ १२८ ॥
पुनर्लेपं ततो दद्यात् परिच्छिन्ना^३ रसेन तु ।
मत्स्यपित्तं^४ देवेति वज्रस्थं धारयेत् प्रिये ॥ १२९ ॥
पुनर्लेपं प्रकुर्वीत लाङ्गलीकन्दसम्भवम् ।
त्रिभिलेपैर्द्रुतं^५ लोहं निर्मलं स्वच्छवारिवत्^६ ॥ १३० ॥
धूर्णितं देवि कूर्मास्थि मेघशृङ्गं शिलाजतु^७ ।
कुरुते प्रतिवापेन वनवज्जलवत् स्थिरम्^८ ॥ १३१ ॥
अर्कापामार्गसुसलो^९ निजुलं चित्रकं तथा ।
कदलो पीतकी दालो^{१०} चारमेया तु साधयेत् ॥ १३२ ॥
गान्धर्वेष्वाहिपे मूत्रे षड्वारान्^{११} सुरवन्दिते ।
आवापाद्वावयेदतदभ्रसत्त्वादिक^{१२} रज ॥ १३३ ॥
दन्तीदन्तो^{१३} विशेषेण द्रावयेत् सलिलं यथा ॥ १३४ ॥

- (1) This hemistich is wanting in K. (2) M reads धामवेत्
(3) B reads परिच्छिन्न (4) II and M have मत्स्यपित्तं (5) M
reads त्रिभिलेपे द्रुत, which is not gram correct (6) B reads स्वच्छ
वारिवत् which is an error of the scribe (7) K has शिलाजितु,
which seems to be erroneous (8) B reads काञ्चिकं जलवत् स्थिरम्
M reads काञ्चिकाञ्चि अर्वावितम् (9) M reads कदली, which is incorrect,
as the very same word is mentioned afterwards (10) M reads
कदल्यपीतकी माली (11) M reads चारार, which seems to be gram.
inc (12) K has अभ्रमलदिक M has अभ्रमल 'रत (13) K
has दन्तीदन्त (without विमर्ग) M has दन्तादन्ती

रसेनोत्तरवारुण्या ^१ मृतं वैक्रान्तनं रजः ^२ ।

प्रतिवापेन ^३ लोहानि द्रावयेत् सलिलोपमम् ॥ १३६ ॥

॥ इति लोहद्रावविधिः ॥

इदानीं द्रावणं यच्च गगनस्य द्रुतिं तथा ॥ १३७ ॥

त्रिफला च ^४ त्रिकटुकं त्रिचारं कटुपञ्चकम् ^५ ।

बला चातिबला चैव तृतीया च महाबला ^६ ॥ १३८ ॥

अश्वगन्धा चवो नारी ^७ भूलता मातृवाहकः ।

गोपेन्द्रमण्डलो चैव षड्विन्दुर्हिमुखी ^८ तथा ॥ १३९ ॥

धीरा सूरणकन्द्य ^९ कक्षुको च पुनर्नवा ^{१०} ।

सुहृत्कोशतहलिनी पाठा श्रीस्तरवारुणी ॥ १४० ॥

अयस्कान्तो गोक्षुरश्च ^{११} मृदुदूर्वास्त्रवेतसम् ^{१२} ।

शिलाजतु च ^{१३} सौवीर विषगन्धकटङ्गणम् ^{१४} ॥ १४१ ॥

(१) रसेनात्मवारुण्या a variant in M

(२) B reads रज, wh

is evidently an error of the scribe

(३) M reads अविवापेन, wh

is unintelligible

(४) K and M read तु

(५) M has पुनपञ्चक

(६) B reads महाबला

(७) B reads च दीनारी

(८) K read

षडविन्दुर्हिमुखी

(९) M reads कन्द्य

(१०) B has कक्षुको मयु

र्नवा

(११) B has an incomplete charana—अयस्कान्तो गोक्षुरश्च. (12) I

reads मृदुदूर्वास्त्रवेतसम् K reads मृदुदूर्वास्त्रवेतसम् M reads मृदुदूर्वास्त्रवेतसम्

We have adopted the above reading after collating all the texts

[मृदुदूर्वा perhaps—मौलदूर्वा as मृदुदूर्वा—मौलदूर्वा]

(13) B has शिला

जतु च K has शिलाजतु च M has शिलाजतुश्च All the readings are gram

inc.

(14) विष गन्धकटङ्गण, a variant in B

विषगन्धकटङ्गण, a variant

in K

। पृथग्दशपलं^१ सर्वं सूक्ष्मचूर्णं तु कारयेत् ।

कुम्भद्वयं कुलत्याना काष्ठेन तिनिशस्य च^२ ॥ १४२ ॥

। क्वाथयेन्मृदुतापेन यावत् कुम्भावशेषितम् ।

तेन क्वाथेन तच्चूर्णं माषयेदेकविंशतिम्^३ ॥ १४३ ॥

रत्नानि तेन लिप्तानि तत्क्वाथस्य धनेत्^४ पुनः ।

अहोरात्रेण सान्याशु द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १४४ ॥

॥ इति रत्नद्रावविधिः ॥^५

अभ्रकादीनि लोहानि द्रवन्ति ह्यविचारतः ।

निर्मलानि च^६ जायन्ते हरवीजोपमानि च^७ ॥ १४५ ॥

मिलन्ति च रसेनाशु बद्धिस्थान्यक्षयाणि च^८ ।

तैर्द्रुतः स्पर्शमात्रेण^९ क्षणादुपध्वेत सूतकः^{१०} ॥ १४६ ॥

लोहाना मारण^{११} वक्ष्ये समाहितमना^{१२} नृणु ।

(x) B reads दशपल, which is incorrect

(a) B has तिमिरस्य च

K has तिमिरस्य च M has काष्ठेन तिनिशस्य च

We have adopted the

above reading after collating all the texts.

(3) B and M read

एकविंशति K reads एकविंशति. All the readings are inc.

(4) तत्

क्वाथे तदमेत्, a reading in M, which has no sense

(5) This portion

is not found in B and M

(6) B and M read निर्मलानि च

(7) K has हरवीजोपमानि च, which has no clear sense

(8) K

reads बद्धिस्थान्यक्षयाणि च, which seems to be inc.

(9) तैर्द्रुते सर्वम्

मात्रेण, an incorrect variant in K

(10) B reads क्षणादुपध्वेत K

reads क्षणादुपध्वेत M reads क्षणादुपध्वेत सूतकम्

(11) B has मारणै;

which is gram inc.

(12) K has समाहितमना (without विस्मये), which

is gram inc.

सुह्री^१चीरेण सिन्दूर^२ कनकं रजत पुन^३ ॥ १४७ ॥

तेनैव^४ माचिकं ताम्रमजाचीरेण गन्धकः^५ ।

स्तन्यन हिङ्गुल^६ तोक्ष्य वङ्गतालपलाशकम् ॥ १४८ ॥

नाग शिलार्कचोरेण स्वच्छपचीकृत^७ प्रिये ।

मारयेत् पुटपाकेन^८ निरुत्य^९ भस्म जायते ॥ १४९ ॥

न सोऽस्ति^{१०} लोहमातङ्गो य न गन्धककेसरी ।

निहन्त्याद्रन्ध्रमावेण^{११} यद्वा माचिककेसरो ॥ १५० ॥

रसोभवन्ति^{१२} लोहानि सृतानि सुरवन्दिते ।

हरन्ति रोगान् सकलान्^{१३} रसयुक्तानि^{१४} कि पुनः^{१५} ।

शीलनात्राशयन्यव^{१६} बलोपलितरुग्जरा^{१७} ॥ १५१ ॥

- (1) B and M read सुह्री K reads सुह्री, which seems to be inc.
 (2) K has सिन्दूर which is erroneous M has सुवह (3) K reads
 पुन (4) B has तेनैव which is evidently an error (5) B
 and M read गन्धकम् (6) M has an incorrect reading—हिङ्गुल
 (7) B reads स्वच्छ पचीकृत M reads स्वच्छपचन्युत (8) B and M
 read पुटयोगेन (9) B has निरुत्य M has निरुद्ध Both of these
 readings appear to be inc. (10) B and M read रसस्ति, where
 the sense is not clear (11) निहन्त्याकथमावेण a variant in B, which
 seems to be inc. (12) B has रसभवन्ति K has रसोभवन्ती M has
 रस भवन्ति We have adopted the above reading after collating all the
 texts (13) M reads सकलान् रोगान् (14) B reads रसयुक्तानि
 (15) K reads वै पुन (16) B has शीलनात्राशयन्यव M reads शीलान
 नाशयन्यव None of these texts is correct (17) K reads रुग्जरा
 M reads रुक्परा

वज्र^१मान्तिकतीक्ष्णाभ्रं शस्यते देहकर्मणि^२ ।
 नाग वज्रं सुवीरश्च^३ द्रव्यकर्मणि योजयेत् ॥ १५२ ॥
 परिबालन्तु^४ यत्नोहं तथाच मलयोद्भवम् ।
 एतत्तोहद्वयं देवि विशेषाद्देहरक्षणम् ॥ १५३ ॥
 रागं^५ महारसादोना ज्ञात्वा बीजानि साधयेत् ।
 तन्ममाचक्षु देवेभि^६ किमन्यच्छ्रोतुमर्हसि ॥ १५४ ॥

इति ओपार्व्वतीपरमेस्वरसंवादे^७
 रसार्णवे रससंहिताया
 महारसोपरसलोद्भवलक्षणसंस्कार^८—
 रत्नद्रावणमारणनिर्णयो नाम^९
 सप्तमः पटलः ॥७॥

-
- (१) B reads वज्र (2) M reads देहकर्मणि, which appears to be incorrect (3) वज्रनागसुवीरश्च, a variant in M (4) B has परिबालन्तु K has विदीशन्तु (5) K reads नाग, which is incorrect, because the next Patala opens with the description of रागसङ्घात (6) तन्मयाचक्षु देवेभि, a variant in M This charana is wanting in M (7) This portion is wanting in M and M (8) K reads रत्न between महारसोपरस and लोद्भव The word महा is not found in M, it reads रसोपरससंस्कारलोद्भवलक्षणमारणनिर्णयो नाम (9) K reads only निर्णयो नाम, omitting रत्नद्रावणमारण
-

अष्टमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

महारसामां लोहानां रत्नानाञ्च सुरेश्वर² ।

रागसङ्ख्या³ तथा योजसाधनञ्च⁴ वद प्रभो ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

महारसेषु द्विगुण⁵स्तान्मरागः⁶ सुरेश्वरि ।

गिरिदोषे चय नीते⁷ सूतक रञ्जयन्ति ते⁸ ॥ २ ॥

सस्यकस्यपलथैव राजावर्त्तस्य भाक्षिकः⁹ ।

विमलो¹⁰ गैरिकचेष्टा¹¹ मेकैकं द्विगुणं भवेत् ॥ ३ ॥

भ्रामकादिषु कान्तध्वयेकद्वित्रिगुणो¹² हि सः ।

एकैकमभ्रके चैव¹³ श्वेतपोताह्वोः¹⁴ सिते ॥ ४ ॥

- (1) K reads देव्युवाच This is wanting in M. (2) M has रत्नानां च सुरेश्वरि, which is erroneous. (3) B has not this word. K has रागसङ्ख्या. M has रागसङ्ख्या. (4) M reads here योजनञ्च, but it reads साधनञ्च in its colophon. (5) B reads द्विगुणा. (6) B reads तावत् राग. (7) गिरिदोषचयकर, a variant in M. (8) श्वरे रञ्जयन्ति ते, = variant in M. (9) M reads राजावर्त्तस्य भाक्षिकः, which is incorrect. (10) K and M read विमला. (11) K has गैरिकचेष्टा. M has गैरिकचेष्टा. (12) K reads कान्तध्वयेकद्वित्रिगुणो. (13) एकैकमभ्रकचैव, a variant in K. (14) श्वेतपोताह्वोः, an incorrect reading in M.

अष्टादशसहस्राणि स्थिता रागाश्च^१ गन्धके ।
 अयुत हरदे देवि^२ शिलाया द्विसहस्रकम्^३ ॥ ५ ॥
 रसके^४ सप्तसाहस्र कङ्कुले तु^५ चतुष्टयम् ।
 रसगर्भे प्रकाशन्ते जारण तु^६ भवेदयदि ॥ ६ ॥
 द्वादशाश्रय गत^७ पञ्च नागे रागा^८ व्यवस्थिता^९ ।
 शतहीन सहस्र तु षड्गे रागा^{१०} व्यवस्थिता ॥ ७ ॥
 रागाणां शतपञ्चाशत् शुक्लमध्ये व्यवस्थिता ।
 रक्तपीताश्च शुक्लाश्च^{११} हेन्नि रागाश्च षोडश ॥ ८ ॥
 रागा धट्टि^{१२} सहस्राणि शक्रनीले व्यवस्थिताः ।
 मङ्गानीले च^{१३} देवेशि ते रागा द्विगुणा^{१४} स्थिता ॥ ९ ॥
 माणिक्ये तु सुरेशानि रागा^{१५} सप्तत्रयोदश ।
 गजवारिसमुत्पन्न रत्न^{१६} मुक्ताफलं विदुः ॥ १० ॥

(1) M reads आनाय, which seems to be incorrect (2) अयुतं

हरदे वाच a reading in M which appears to be inc (3) M reads

शिलाय च द्विसहस्रकम् (4) K reads रक्तके (5) M reads ऋचैद,

which seems to be inc (6) M has जारणम्, which is gram inc

(7) द्वादश मश्रु a variant in M which is inc (8) M reads नागे

राग which is gram inc (9) K reads व्यवस्थिता which is an error of

the scribe (10) M reads षड राग which is not correct (11) K

has शुक्लाश्च M reads रक्तपीताश्च शुक्लाश्च (12) K reads धट्टी M

reads erroneously रागाश्च (13) M has मङ्गानीले which is gram

inc (14) M reads द्विगुण which is not grammatically correct

(15) K reads राग which is not gram correct (16) M reads

रत्न which is inc

गजे^१ वीणि सहस्राणि षट्सहस्राणि वारिजे^२ ।
 नवलक्ष च रागाणा पञ्चरागे व्यवस्थिता. ॥ ११ ॥
 भिद्येत् सर्वलोहानि यच्च^३ केन न भिद्यते^४ ।
 तदुवञ्च तस्य देवेशि राग सत्त्वद्वयं^५ विदुः ॥ १२ ॥
 पौण्ड्रश्व सहस्राणि पुष्परानि व्यवस्थिता. ।
 पादानलक्षरागास्तु^६ प्रोक्ता मरकते^७ प्रिये ॥ १३ ॥
 रागसंख्या न जानाति^८ सक्रान्तस्य^९ रसस्य तु ।
 अधिक मारयेल्लोह हीन चय प्रकाशयेत्^{१०} ॥ १४ ॥
 मानेन्द्र.^{११} प्रकुर्वीत यो हि जानाति पार्व्वति ।
 शतकोटिप्रमाणेन^{१२} रागसंख्या प्रकल्पयेत् ।
 स्यग्न चवमालोक^{१३} शतकोटिसु विध्यते^{१४} ॥ १५ ॥
 अत. पर प्रवक्ष्यामि बीजाना साधन प्रिये ।
 हेमतारवशाद्वोज^{१५} द्विविध तावदोत्तरि ॥ १६ ॥

- (१) गज is the reading in M which is incorrect [गजे=गजगि]
 (२) M reads वारित, which is not correct (३) L and M read यच्च
 (४) M reads यच्च कर्माणि विद्यते, which conveys the reverse sense.
 (५) M has लक्षद्वय (६) L has पादाञ्च M has पादिन लक्ष रागास्तु,
 which has no clear sense (७) प्रोक्ता मरकते, an incorrect reading
 in M. (८) L reads जानति which is not accurate (९) M
 reads साकान्तस्य which has no clear sense (१०) M has प्रकाशयेत्
 (११) मारयति is the reading in M (१२) शतकोटोप्रमाणेन, a variant
 in L (१३) चवमालोक, a reading in M (१४) L reads विध्यति
 M reads विद्यते. We have adopted the above text, after collating the
 MSS (१५) L reads वज्राबीज, which is a palpable error

पीताक्षै^१ हंसवोजं^२ तारवोजं सितैर्भवेत् ।
 कल्पितं रक्षितं पक्वमिति भूयस्त्रिधा भवेत् ॥ १७ ॥
 कल्पितं द्विविधं तच्च^३ शुद्धमिश्रविभेदतः ॥ १८ ॥
 रसोपरसलोद्धानां^४ वोजानां कल्पनं पृथक्^५ ।
 'शुद्धं' मियं तु^६ संयोगात् यथालाभं^७ सुरेश्वरि ॥ १९ ॥
 सत्त्वमावर्तितं व्योम्नि शोधितं काचटङ्गणैः ।
 विश्वाफलान्ननिर्गुण्डो^८-पक्वकर्णनिषेचनैः^{१०} ।
 'पक्व' निषिद्धितं देवि^{११} रसप्रतिष्ठमं भवेत् ॥ २० ॥
 स्नेहद्वारान्नवर्गेय^{१२} शिलायाश्च पुटत्रयात्^{१३} ।
 मृताहे धूपनायन्त्रे^{१४} धूपगन्धानुलेपनात् ।
 वङ्गस्यापि^{१५} विधानेन तालकस्य हतस्य^{१६} वा ॥ २१ ॥
 ताप्यहिङ्गुलयोर्वापि हते च^{१७} रसकस्य वा ।

- (1) M has पीताक्षयो (2) K has हंसवीजै, which is gram inc
 (3) K reads तच्च (4) रसोपरसलानि, a variant in K (5) वीजा-
 नाश्च इत्यक्षिते, a variant in M (6) M has शुद्धमिश्र [रक्षित in
 described in the 41st sloka, and पक्व in the 50th] (7) K reads
 योगाय (8) पक्वमय is the absurd reading in K (9) K reads
 फलावसिद्धय
 are inc (10) K reads निषेचनै M reads पक्षिकल्क Both
 शरास्त्रलवचै (11) K has पक्वनिषिद्ध तद्वेध. (12) M has स्नेह-
 (13) M reads शिलाया च पुटत्रयात् K reads पुटत्रय.
 (14) धूपनायन्त्रे is wanting in K. (15) K reads वङ्गस्यापि, which
 seems to be inc (16) K has हतेन M has तालकस्य (17) M
 reads वातिनो which is unintelligible

रसगर्भे द्रवेत् कृष्णं^१ पत्रं कनकतारयोः ॥ २२ ॥

सङ्हराख्यन्तु^२ दुर्मेत्य प्रिये मृदुखराह्वयम्^३ ।

ततः समृद्धितं^४ देवि द्वन्द्वमेलापनं द्रुतम्^५ ।

भवेत् समरसं गर्भे^६ रसरंजस्य च द्रवेत्^७ ॥ २३ ॥

अतः परं^८ प्रवक्ष्यामि द्वन्द्वमेलापनं नृणु ॥ २४ ॥

वर्षाभूकदलीकन्द काकमाचोपुनर्नवाः ।

स्वर्णं नरकपालं च^९ गुञ्जाटङ्कणसंयुतम्^{१०} ।

चोरतैलेन सुभातं हेमाभ्रं मिलति प्रिये ॥ २५ ॥^{११}

अनेनैव विधानेन ताराभ्रमपि मेलयेत्^{१२} ॥ २६ ॥

वङ्गमावर्त्य^{१३} देवेशि पुनः सूतकयोजितम्^{१४} ।

कदलीकन्दतोयेन मर्हयेदङ्कणान्वितम् ।

अश्वमूपागतं^{१५} धात वङ्गाभ्र^{१६} मिलति क्षणात् ॥ २७ ॥

चूर्णं नरकपालस्य स्त्रोस्तन्य वनशिथुकम् ।

(१) K reads कृष्णम् M reads भवेत् कृष्ण (२) K reads सगर

तु (३) K has an incomplete charapa—दुखराह्वयो M reads त

व्यत् (४) K reads समृद्धितम् (५) K reads तत (६) ।

समरसगर्भे, a variant in K, which is partially incorrect M reads च
which is senseless (७) K reads द्रवेत्

(८) K reads परं (९) K reads स्वर्णं (१०) K reads च

(११) M reads तु (१२) M has सम्मिलितम् (१३) 'Thus hemist

is not found in K (१४) तान्त्रिकाश्च विमेलयन्, a variant in

(१५) K reads भ्रम, which is incorrect M reads erroneously वङ्गमाव

(१६) K has धोमत (१७) K reads अश्वमूपागतं M reads अश्वमू

पागतं Both are inc. (१८) M reads वङ्गाभ्र

शुक्लाटङ्गसंयुतं वङ्गाभ्रं^१ मिलति घण्टात् ॥ २८ ॥

भ्रमकं चूर्णयित्वा तु काकमाचो^२ रसप्लुतम् ।

कपित्थतोयसंस्पृष्टं^३ रस^४टङ्गसंयुतम् ।

वङ्गपत्रान्तर^५न्यस्तं धातं वङ्गाभ्रकं^६ मिलेत् ॥ २९ ॥

आवर्त्य कटुतेलेन भस्त्रायामार्गजं क्षिपेत् ।

वङ्गाभ्र^७ हरितालच^८ नागाभ्रे तु^९ मन.यिलाः ॥ ३० ॥

हैमाभ्रं नागताप्येन^{१०} ताराभ्रं वङ्गतालकात् ।

गन्धकेन तु शुल्पाभ्रं^{११} तोषणाभ्रं सिन्धु^{१२}हिङ्गुलात् ।

वङ्गाभ्र^{१३} हरितालेन नागाभ्रं शिलया मिलेत् ॥ ३१ ॥

लाङ्गलो च नरोक्थि^{१४} कार्पासास्त्रिकुलत्यकम् ।

भूनता चाश्मदनो^{१५} स्त्रोस्तन्यं सुरगोपकः^{१६} ॥ ३२ ॥

एतत्प्रलितमूपाया^{१७} सुधातास्त्रीववङ्गिना^{१८} ।

- (1) M reads वङ्गाभ्र (2) L reads काकमाचि (3) M reads
मष्ट (4) M reads सूत (5) K reads वङ्गपत्रान्तर, [which
is = वङ्गपत्रान्तर] M reads वङ्ग. (6) M reads वङ्गाभ्र. (7) K
reads वङ्गाभ्र. M reads वङ्गाभ्र (8) K reads erroneously हरितालच.
(9) L has नागाभ्र तु M has नागाभ्रेव, which is inc [नागाभ्रेव is correct]
(10) K reads नागताप्येन. (11) M reads शुल्पीव, which is gram inc.
(12) K has सिन्धु. (13) M has वङ्गाभ्र (14) M reads नरोक्थि,
which is inc. (15) K reads करयुष्मा च. (16) K and M read
गोपकम्, which is incorrect, the term being used in the masculine
gender (17) एतत्प्रलितमूपाया, a variant in K, which seems to
be inc (18) सुधातास्त्रीववङ्गिना, a variant in K, wherein the first
term is gram inc.

कान्ताभ्रशैलविमला मिलन्ति सकलान्^१ क्षणात् ॥ ३३ ॥
 लताकुकुन्दरीमास^२ विपटद्वययोजितम् ।
 मूषालेपेन^३ कुरुत सर्व्वहन्त्रेषु^४ मेलनम् ॥ ३४ ॥
 अभ्रक सुरसा शृङ्ग^५ मण्डूकस्य वसा विपम् ।
 गुञ्जाटद्वययोगेन^६ सर्व्वसत्त्वेषु^७ मेलनम् ॥ ३५ ॥
 टङ्कणीर्षागिरिजतु कर्णाख्यामलककर्णैः^८ ।
 मिलन्ति सर्व्वहन्तानि स्त्रीस्तन्यपरिर्पयितैः ॥ ३६ ॥
 धातकोगुम्फुगुड^९-सजयावकटद्वये^{१०} ।
 स्त्रीस्तन्यपेपितैः सर्व्व^{११} हन्त्रज तु रसायने ॥ ३७ ॥
 खसत्त्व सूक्ष्मचूर्ण तु^{१२} पूर्व्वकल्केन सयुतम् ।
 अभ्रमूषागत^{१३} धात सङ्गर मिस्रति क्षणात् ॥ ३८ ॥
 धापित^{१४} ताप्यरसक^{१५} सस्यकैदरदेन च ।
 खमत्त्व स्याद्विषह च^{१६} दृढ धात मिलेत्ततः ॥ ३९ ॥
 रसोपरसलोहानि सर्व्वार्णकत्र धामयेत् ।

-
- (1) K reads सकल (2) M reads कुकुन्दरीमास (3) मूषालेपः
 an incorrect reading in K (4) M reads सव हन्त्र (5) क्षणात्
 धुरगृह्य, a variant in M (6) M reads मूषेन (7) M reads
 सव सव (8) कर्णाचीनीमलककर्णैः a variant in K (9) धातु
 गुम्फुगुड a variant in K (10) सजयावकटद्वये a variant in M
 (11) M reads सर्व्व (12) सूक्ष्मचूर्णेन यत्किञ्चित् a variant in K
 (13) K reads अभ्रमूषागत, which is inc. (14) M reads धापित,
 which is not technical (15) K reads ताप्यरसक (16) खमत्त्व
 धापितश्च a variant in M.

अन्योन्यं इन्दता यान्ति^१ द्रवन्ति^२ सलिलं यथा ॥ ४० ॥

वोजानि कल्पितान्येव^३ रञ्जितानि पर^४ शृणु ॥ ४१ ॥

घनं^५ माक्षिकचूर्णेन शल्यचूर्णेन रञ्जितम् ।

इन्दितं ताप्यसत्त्वेन^६ रसराजस्य रञ्जनम् ॥ ४२ ॥

आरक्तवल्लीगोमूत्रैः^७ बहुधा परिभावितैः^८ ।

कुमटीगन्धपापणैः^९ हेममाक्षिकहिङ्गुलैः^{१०} ॥ ४३ ॥

वापितं सेवितं रक्त^{११}गणैः स्नेहेर्मृतं^{१२} ततः ।

रञ्जनं रसराजस्य तीक्ष्णताम्बू^{१३} विशेषतः ॥ ४४ ॥

केवल विमर्शं ताम्र वापितं^{१४} दरदेन च^{१५} ।

कुक्षते त्रिगुण जीर्णं लाक्षारसनिभं रसम्^{१६} ॥ ४५ ॥

रसकं द्विगुण^{१७} दत्त्वा ताम्र सुध्वातमीश्वरि ।

कृष्णाभ्रकस्य चूर्णं च रक्तवर्गैर्मुहु^{१८} पुटैः ॥ ४६ ॥

(१) अन्योन्यइन्दतामेति a variant in M. (२) M reads द्रवती, which

is gram incorrect

(३) M has कल्पितान्येव

(४) M reads

वर, which is not correct.

(५) M reads वन, which has no clear

sense. (६) इन्दज वाप्यसत्त्वेन, a reading in K, which seems to be

erroneous.

(७) आरक्तवल्लीगोमूत्रैः, a variant in K. आरक्तवर्गैर्दलित,

a variant in M

(८) गोमूत्र बहुभावितैः, a variant in M

(९) M

reads पापण

(१०) M reads हिङ्गुलम्

(११) M reads रक्त

(१२) M reads नक्षेर्मृत

(१३) M reads तीक्ष्णताम्

(१४) K

reads वापित which is inc

(१५) M reads वा

(१६) K reads

रस, which is grammatically inc

(१७) द्विगुण रसक, a reading in K.

(१८) M reads रक्तवर्णं मुहु

ताप्येन वा मृत हेम त्रिगुणेन निवापितम्¹ ।
 भाण्डिकाया² तु रसक ताप्य³सैन्धवसयुतम् ॥ ४७ ॥
 इन्द्रगोपनिभ यावत् सर्व द्विगुणजारणात् ।
 द्रुत⁴ हेमनिभ सूत कुरुते नात्र सशय ॥ ४८ ॥
 अभ्रक हेम ताम्र च शिलाया⁵ माक्षिकेण च ।
 गैरिकेण च मुख्येन रसकीन च रञ्जयेत् ॥ ४९ ॥
 वोजानि रञ्जितान्यद्व⁶ पक्ववोजान्यत⁷ मृण ॥ ५० ॥
 महारसानुपरसान्⁸ तोष्णलोहानि च चयेत्⁹ ।
 समाश सममाक्षीक गन्धकावापयोगत ॥ ५१ ॥
 शतशो वापयेदेतत्¹⁰ चर्चीण सावशेषितम्¹¹ ।
 समाश रसरजस्य गते द्रवति निश्चितम्¹² ॥ ५२ ॥
 तदेतद्विष्टिकास्तम्भे जारणाया सुरेश्वरि ।
 रञ्जने रसरजस्य सारणाया च शस्यते ॥ ५३ ॥
 तदेव¹³ शतशो रक्तगणैः स्नेहनिषेचितम्¹⁴ ।

(1) M reads निवापितम् (2) इष्टिकायां a reading in K

(3) K reads रसकतप्य M reads रसकानन्य which is unintelligible

(4) M reads मृत (5) M reads शिलायां (6) भाण्डिका रसका
 न्य, a variant in M (7) M reads पक्ववोजमत. (8) M has

महारसानुपरसान् (9) K reads वषट् which is gram inc M reads
 कोष्णलोहानि which is unintelligible. (10) शतशो वा भवदत्तम् is

variant in M (11) K has an incomplete charana—चर्चा सावशेषित-

(12) This charana and the next three charanas are not found in K.

(13) M reads तदेव (14) K has निषेचितम् M has रक्तगणैः स्नेहनिषेचितम्

अधिकं^१ शस्यते तेषु सहस्रांशिन वेपकत्^२ ॥ ५४ ॥
 निर्व्यूढं नागवद्भाभ्यां क्रियाया हेमतारयोः ।
 खसत्त्वं रविणा योज्यं हन्वितं स्याद्रसायने ॥ ५५ ॥
 सखेहचारपञ्चाम्नेः^३ रसैस्तेस्तानकादिभिः^४ ।
 समद्विचिगुणान् तान्मे^५ वाहयेद्द्वयपन्नगान् ॥ ५६ ॥
 रक्तस्नेहनिपिक्तं तद्रसाकृष्टिरिति^६ स्मृतम् ॥ ५७ ॥
 मात्तिकं गन्धपाषाणं हरितालं मनःशिलाम्^७ ।
 वैक्रान्तकं कान्तमुख्यं^८ सस्यकं विमलाञ्जनम् ।
 रसकं धापितं शशत्^९ चूर्णितं हेन्नि वाहयेत् ॥ ५८ ॥
 लोहपर्पटिकाताप्य^{१०}-कडुठविमलाभ्रकैः ।
 मृतशुक्ल^{११}शिलादूतं सुहृत्कक्षोरहिद्रुलैः ।
 नागो निर्जीवता^{१२} याति पुटयोगै पुनः पुनः ॥ ५९ ॥
 रसतालकशङ्ख^{१३}-चिञ्चाचारैस्तथा चपुः^{१४} ।
 मृतं नागं मृतं बद्धं शुक्लं तीक्ष्णञ्च वा मृतम् ।

- (1) K reads अधिक (2) M reads वेपयेत् (3) सखेहचारक-
 चाम्ने, a variant in K (4) अरिभिसालकादिभिः, a variant in M.
 (5) समद्विचिगुणाभावे, a variant in M. (6) M reads तद्रसाभिरिति च,
 which seems to be gram incorrect (7) M reads erroneously
 मनशिला (8) M has काकमुख्य (9) K reads वापि शतम्.
 (10) K reads लोहपर्पटिकां ताप्य (11) M reads शिल (12) K
 reads नाम्ने निर्जीवता, which is inc (13) रसतालकशङ्ख, a variant
 in K. (14) K reads चपु

एकैकमुत्तमे हेन्नि^१ वाहयेत सुरवन्दिते^२ ॥ ६० ॥
 निरुत्य^३ पत्रगे हेन्नि निर्यूढ^४ शतसदृशुणि^५ ।
 गौरोचनानिभ धाम^६ भास्करे तारसन्निभम्^७ ॥ ६१ ॥
 तोत्षाभ्रक रविसम^८ माक्षिक द्विगुण तथा^९ ।
 भावत्तित चूणित, च भारित^{१०} सप्तभि पुटै ॥ ६२ ॥
 व्यूढे शतशुणि^{११} हेन्नि तदीज जारयेत् समम् ।
 चन्द्रार्क^{१२} पत्रलेपेन शतभागेन वेधयेत् ॥ ६३ ॥
 ऊर्द्धाधो माक्षिक दत्त्वा शुल्ब हेमसम भवेत्^{१३} ।
 एव दशशुण व्यूढ वीज कारणसन्निभम्^{१४} ॥ ६४ ॥
 रसकाभ्र कान्तताम्र^{१५} भागवद्वया धमेसत^{१६} ।
 माक्षिकेण हत तच्च वीज^{१७} निर्वाहयेत् प्रिये ॥ ६५ ॥
 द्वात्रिंशदशुणित^{१८} हेन्नि नाग ताप्य हत^{१९} वहेत् ।

- (1) एकैकमुत्तमेहेन्नि a variant in M (2) M reads सुरवन्दिते
 (3) h reads निरुत्य (4) h reads निर्यूढ which appears to be inc
 (5) शतसदृशुणि = the ead g M which sun tell g ble (6) h
 reads चम M reads गौरोचनानिभ (7) h has तारसन्निभ [तु + तारसन्निभ]
 (8) तोत्षाभ्रक रव रम a r a t in h M reads तात्त भजे (9) M
 reads यद (10) M reads भारित which is gran inc. (11) M
 has व्यूढ शतशुण (12) M reads चन्द्रार्क w cl s inc (13) M
 reads चमत् (14) M reads किरणसन्निभम् (15) रसकाभ्रकताम्र
 a variant in M (16) M reads समत् तत (17) h reads
 वीजे w cl is an error of the scr be (18) द्वात्रिंशदशुण a reading
 in h (19) M reads हत

त्रिंशद्गुणशिलावाहं^१ नागबीजमुदाहृतम् ॥ ६६ ॥
 ताप्यतालकवापेन^२ सच्चं पीताभ्रकस्य तु ।
 बीजे निबोहयेदेतत् योषामृष्टस्य^३ वेधकम् ॥ ६७ ॥
 नागः करोति सदुतां निर्व्यूढस्तां च रक्तताम् ।
 खादति^४ पीततां तीक्ष्णं कान्तस्यां कालिकां विना ॥ ६८ ॥
 हेमबीजमिति प्रोक्तं—तारबीजमतः शृणु ॥ ६९ ॥
 तीक्ष्णाभ्रताप्यविमल^५ रसकं समभागिकम्^६ ।
 वङ्गभागास्तु चत्वारः^७ सर्व्वं धातं विचूर्णितम् ॥ ७० ॥
 पुटेन निहतं कार्य्यं^८ व्यूढं तारस्तु वेधयेत् ।
 * त्वात्रिंशत्सद्गुणं^{१०} तारे वङ्गे^{११} ताप्यं हतं वहेत् ।
 त्रिंशद्गुणात्तालवापात्^{१२} वङ्गबीजमुदाहृतम् ॥ ७१ ॥
 कुटिलं^{१३} विमलं तीक्ष्णं खसत्त्वं चापि वाहयेत् ।
 वङ्गाभ्रं ताप्यसत्त्वं वा^{१४} ताल^{१५}माक्षिकवापतः ।

- (१) K reads वाया instead of वाह, which seems to be incorrect.
 (2) M reads शबिन or पाबिन Both are gram inc. (3) K has
 योषामृष्टस्य. (4) K reads खादति, which is gram inc (5) This
 śloka is wanting in M. (6) K reads विमला, (7) K reads
 समभागीकम्, which is not gram correct (8) M reads erroneously
 वङ्गबीजमिति प्रोक्तं भागास्तु चत्वारः (9) M reads भाग्ये, which has no
 clear sense (10) K reads सदुग्ण (11) M reads वङ्ग
 (12) त्रिंशद्गुणात्तालवापात्, a variant in M, which has no meaning.
 (13) K reads कुटील, which is inc (14) वङ्गावतालमन्त्र वा a variant
 in M, which appears to be inc (15) M reads त न.

शुक्लपुष्पगणैः सेकं स्नेहयुक्तैस्तु कारयेत् ॥ ७२ ॥
 उक्तानि तारवीजानि—वीजाना रञ्जनं शृणु ॥ ७३ ॥
 तीक्ष्णमाक्षिकशुल्बञ्च^१ नोगेक्षपलमारितम्^२ ।
 सिन्दूरसन्निभं यावत्^३ तेन वीजानि रञ्जयेत् ॥ ७४ ॥
 निधाय खर्परे नागं ब्रह्मवीजदलैः सह ।
 दग्धमग्निमधो^४ दत्त्वा वक्रिवर्णं यदा^५ भवेत् ॥ ७५ ॥
 वासकेन विभीतेन^६ काक^७ किशुकशिशुभिः ।
 कौरण्डकस्य^८ पुष्पेण वकुलस्यार्जुनस्य^९ च ॥ ७६ ॥
 अहिमारेण^{१०} नागिन्या^{११} कुमार्या नागकन्यया ।
 शिलया^{१२} च त्रिशुणया कथितेनाजवारिणा^{१३} ॥ ७७ ॥
 भावित खर्परस्यञ्च वापायित्वा^{१४} पुनः पुनः ।
 सप्तभिर्दिवसैरेव मारित सुरवन्दिते^{१५} ॥ ७८ ॥
 पुटयेद्दन्तकैनादा^{१६} वास्त्रैश्च तदनन्तरम् ।

-
- (1) K has तीक्ष्ण माक्षिकशुल्बञ्च. (2) नाग खर्परेभ्योरित a variant in K which has no clear sense. (3) K reads अक्षिभ्यो यानि M reads सिन्दूर (4) दग्धमग्निमधो, a variant in M (5) M reads इत्त (6) वासकेन मधुमेन a variant in M (7) K reads काक (8) M reads कौरण्डकस्य च (9) M has वकुलस्यार्जुनस्य (10) K reads अहिमारेण, which seems to be inc. (11) M reads नागिन्या which is incorrect (12) K reads शिलया (13) K reads इतिना (14) M reads इतिना (15) M has सुरवन्दिते (16) पुटयेद्दन्तकैनादा a variant in M

द्रव्यं दलानां^१ धीजानां रसराजस्य रञ्जनैः ।
 उद्घाटे क्रामणे^२ योज्यं पिष्टीस्तम्भे^३ विशेषतः ॥ ७८ ॥
 मञ्जिष्ठाकिंशुक^४ रसे खदिरं रक्तचन्दनम् ।
 करवीरं देवदातुं^५ सरसं रजनीद्वयम्^६ ॥ ८० ॥
 अन्यानि रक्तपुष्पाणि पिष्ट्वा लाघारसेन तु ।
 तैलं विपाचयेद्देवि^७ तेन बीजानि रञ्जयेत्^८ ॥ ८१ ॥
 द्विगुणे रक्तपुष्पाणां^९ रक्तपौतगणेश्य च^{१०} ।
 काथे चतुर्गुणे घोरि^{११} तैलमेकं सुरेश्वरि ॥ ८२ ॥
 ज्योतिष्मतीकरञ्जाख्य^{१२} कटुतुम्बीसमुद्भवम् ।
 पाटनीपिप्पलीकाम काकतुण्डौ^{१३} रसान्वितम् ॥ ८३ ॥
 मेकशूकरमेपाहि^{१४} मत्स्यकूर्मं जलौकसाम्^{१५} ।
 वसया^{१६} चैकया युक्तं षोडशभिः सुपेषितैः^{१७} ॥ ८४ ॥
 भूलतामलमोक्षीक इन्दुमेलापनौषधैः ।

- (१) M reads उद्दिशानां, which is unintelligible (2) M reads
 क्रामणे, which is incorrect (3) M reads पिष्टस्तम्भे. (4) K reads
 किंशुक. (5) M reads देवदातुं (6) सरसे रजनीद्वय, a variant in
 M. (7) M reads व्यापाकयेत्सेन (8) कुर्यादोजादिरञ्जनम्, a variant
 in M (9) द्विगुणं रक्तपुष्पैश्च, a variant in K, which is not gram-
 correct. (10) M reads तु (11) K reads काथ. M reads
 चतुर्गुणे घोरि (12) M reads करञ्जाच (13) M reads काकतुण्डौ.
 (14) K reads माहि instead of मेपाहि (15) मेक्षी कर्म जलौकसाम्,
 an incorrect var. in M (16) M reads वसया, which is gram-
 inc (17) M has षोडशभिः सुपेषितम्

पाचितं गालितं चैतत् सारणा^१ तैलमुच्यते ॥ ८५ ॥

रसतुल्यं यथा बीजं^२ गतं गर्भे^३ द्रुति^३ प्रिये ।

व्यापकत्वेन सर्वे^४ च समभागास्तयेष्यते ॥ ८६ ॥

पक्वं येष्टं समं गर्भे यद्वेद्वच्चयेच्च तम्^५ ॥ ८७ ॥

एवमुक्तानि बीजानि जारयेद्विड^६ योगतः ।

-तन्ममाचक्ष देवेशि^७ किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ८८ ॥

इति श्रीपार्वतोपरमेश्वरसंवादे^८

रसार्णवे रससंहिताया

बीजसाधनो^९ नाम

अष्टमः पटलः ॥ ८८ ॥

- (1) M reads सारणं (2) K reads यदा बीजं (3) M reads गर्भेदति, which is incorrect (4) व्येतिर्केच सारणं, a variant in M which is not intelligible. (5) यद्वेद्वच्चयेच्च, a variant in M, where the first term is inc. (6) K reads जारयदीन्, which is incorrect. (7) This charapa is not found in M (8) This portion is not found in M (9) K and M read बीजसाधनं, but as it qualifies पटल, which is in masculine gender, it ought to be also in the same gender. The neuter gender may be supported by the rule of first विसर्ग. But in order to keep up the uniformity we have adopted the masculine gender.

नवमः पटलः ।

देव्युवाच ।¹

वीजानां कल्पेन² प्रोक्तं विशेषेण च साधनम्³ ।

जार्थन्ते⁴ तानि ये सूते⁵ तान विडान् वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

भैरव उवाच ।⁶

काशोस⁷ सैन्यकाङ्क्षी⁸ सौखीर्णं ध्योपगन्धकम् ।

सौवर्चल सर्जिका च⁹ मालतीनीरसम्भवम्¹⁰ ।

शिशुमूलरसै¹¹ सिक्तो विडोऽयं सर्व्वजारण ॥ २ ॥

निर्दग्धं शङ्खचूर्णन्तु रविक्षीरशतप्लुतम् ।

पुटित¹² बहुगो देवि प्रशस्तो जारणाविड¹³ ॥ ३ ॥

यतगो वा भुत चूर्णं गन्धकस्य गवा जले ॥ ४ ॥

निर्दग्धं शङ्खचूर्णं तु¹⁴ शिशुमूलाभ्युभावितम् ।

(1) M reads श्रीदेवी

(2) K reads प्रक्षमं.

(3) K has

विश्वरससाधन

(4) K reads जायते

(5) M reads सूता which

in gram incorrect

(6) M has श्रीभैरव

(7) M reads काशोस.

(8) K reads माक्षी

(9) K has व्यावका च which creates a tauto

logy

(10) K reads मालतीनीरससम्भव

We find also मालतीनी रससम्भवम्

in the med cal lex cons

(11) K reads शिशुसुन्दरसै, which is inc

(12) K reads erroneously पुटीत

(13) K has प्रशस्तो जारण विडु,

wherein the first term is gram inc

(14) M reads शङ्खचूर्णम्

शतशो विपसिभूत्य^१ सयुत^२ वडवामुखम् ॥ ५ ॥
 टङ्गणं शतशो देवि भावयेत् किशुकद्रवैः ।
 विडो वज्रिमुखास्थोऽय^३ लोहाना जारणे प्रिये ॥ ६ ॥
 चूलिका गन्धपाषाण^४ कान्तस्य च मुखे प्रिये ।
 एकैकमेव^५ पर्याप्त लोहचूर्णस्य जारणे^६ ॥ ७ ॥
 गन्धतालकसिन्धूतं^७ चूली^८ टङ्गणभूखगम^९ ।
 चारैर्मूत्रैश्च विपचेदय^{१०} ज्वालामुखो विड^{११} ॥ ८ ॥
 एकविंशतिपर्याय देवदालीदनद्रवै^{१२} ।
 भावितो निचलचार सर्वसत्त्वानि जारयेत् ॥ ९ ॥
 घासुकैरण्डकदली^{१३} देवदालोपनर्नवम^{१४} ।
 वासा^{१५} पलाशनिचुलं तिलकाक्षम^{१६} माचिकम् ॥ १० ॥

- (1) K reads विपसिभूत्य M reads विपसिभूत्य (2) K reads सयुत M reads सयुत We have adopted the above reading after collating the texts (3) M has वज्रिविडास्थोऽय (4) K reads पाषाण which is gram ncorrect M reads गन्धपाषाण (5) निचलचार is the reading in M wherein the last term is inc (6) K has an incomplete charan—लोहचूर्णस्य जारणे M has लोहचार्णस्य जारणे (7) M reads सिन्धूत (8) K reads चनि (9) K has मुखग or correctly भूखग (10) M reads विपचन्त which is evidently an error (11) K reads विड which is inc (12) शतद्रविज्वालद्रवै a variant in K (13) M reads वज्रमुखास्थोऽय which is not gram correct (14) K reads पुनन M read द्दालोपनवम (15) M reads वासा (16) M reads तिलकाक्षम

सर्वोद्गं खण्डशृङ्खल^१ नातिशृङ्ख^२ शिलातले^३ ।
 दग्धकाण्डेस्तिलाना तु पद्माद्गं मूलकस्य च ॥ ११ ॥
 प्लावयेन्मूत्रवर्गेण जल तस्मात् परिसृतम्^४ ।
 लोहपात्र पचेद्यन्त्रे हसपाकेऽग्निमानवित्^५ ॥ १२ ॥
 वाष्पाणा^६ बुद्बुदानाञ्च वह्ननामुद्गमो यदा ।
 तदा काशोससौराष्ट्रा चारचयकदुचयम् ॥ १३ ॥
 गन्धकश्च^७ सित हिङ्गु लवणानि च घट् तथा ।
 एषा चूर्णे क्षिपेदेय^८ लोहसम्पुटमध्यगः^९ ।
 सप्ताह भूगत, पद्याद्धान्यस्यः प्रवरो विडः ॥ १४ ॥
 जम्बोरास्त्रेण पचन^{१०} शिषुमूलद्रवेण च ।
 चुल्लिकागन्धकासित्ती^{११} हो विडो शतशः क्रमात् ॥ १५ ॥
 कोषातकी^{१२} दक्षरस, चारेर्वा निचुलोद्ग^{१३} ।

-
- (1) खण्डशृङ्खला is the incorrect variant in M (2) M has नातिशृङ्ख which seems to be inc (3) K reads शिलातले, which is gram inc (4) K reads परिसृत which destroys the metre M has नातिलकात् परिसृतम्, which has neither grammar nor sense (5) हस पाकाग्निमानवित् a variant in K (6) K reads वाष्पाणा which is incorrect (7) K and M read गन्धकस्य which is inc (8) M reads क्षिपेदितम्, which is not gram correct (9) M reads मध्यगम्, which is not gram correct (10) M reads च वन, which is inc (11) K reads सिता M reads सिता Both the readings are not correct (12) M reads कोषातकी (13) K has चारेर्वा M has चारः वा निचुलोद्ग

देवदानोशिवावीज^१ गुञ्जासैन्धवटङ्गणम्^२ ।
 भावयेदम्भवगण^३ विडोऽयं हेमजारण^४ ॥ १६ ॥
 मूलकार्द्रक^५चित्राणा चारैर्गोमूत्रगालितै ।
 गन्धक शतशो भाव्यो विडोऽयं हेमजारणे ॥ १७ ॥
 हरितालशिलाक्षारो^६ लवण^७ शङ्खशुक्तिका^८ ।
 हसपाकविपक्वोऽयं विडः स्याद्धेमजारणे ॥ १८ ॥
 एष स्रग्द्वयं सम्भारान् रसकर्म समाचरेत् ।
 तन्ममाचक्ष्य देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १९ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसत्वादे^९

रमाणये रससहिताया

विडकथनो नाम^{१०}

श्रवण पटल ॥८॥

(1) K reads शिव बीजं M reads देवत बीजिका which is a complete

(2) M read गुञ्जासैन्धवगण ( ) भावयेदम्भवगण a variant in M

(4) विडोऽयं हेमजारण a variant in M where in the first term is incorrect

(5) M reads erroneously मूलकार्द्रक (6) K reads चरे ( ) K

reads भवम (8) K has शङ्खशुक्तिका which destroys the metre

(9) This portion is not found in M (10) M reads विडकथनं

दशमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

रसस्य लक्षणं किंवा रसकर्म च कोदृशम् ।

तत्र जानामि देवेश वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

प्राग्वोक्ता रसोत्पत्तिस्तल्लक्षणमतः^१ शृणु ॥ २ ॥

तस्य नामसङ्ख्याणि अयुतान्यर्बुदानि च ।

शक्यते न मया वक्तु सत्तेषां कथ्यते शृणु ॥ ३ ॥^२

रसो रसेन्द्रः सूतश्च पारदद्याद्य मिथक्^३ ॥ ४ ॥

रस सिद्धरस विद्यात् सिद्धत्वेन समाश्रयम् ।

नाशयेत् सकलान् रोगान् बलीपलितमैव सः^४ ॥ ५ ॥

देहलोहकर शुद्ध^५ रसेन्द्र^६ मधुना शृणु ।

शरीरे हिंन्ति कर्त्ता च जारणे सारणास्तु च ॥ ६ ॥

(1) L reads रसोत्पत्तिस्तल्लक्षणमत, which is grammatically incorrect

(2) This śloka is not found in M (3) M reads मिथक् [Vide रस च Chap I v 68]

(4) L reads बलि M reads फलितनाशनम्, which is inc [Vide रस च Chap I vs 69 and 71]

(5) M reads सिद्ध (6) But vide रस च Chap I, vs 70—72 and 78 which state सूत instead of रसम्

ईपत्पीतश्च रुचाद्भो दीपयुक्तश्च सूतक ॥ ६ ॥ (क)^१
 यो वाङ्माभ्यन्तरे श्वेतो^२ बहुल^३ कञ्चुकाहत ।
 न विद्यात्^४ पारद देवि तारकमणि योजयेत् ।
 यथा कान्तिकर्मस्यार्थात् क्षीरभाण्ड^५ विनश्यति ।
 तथा हेम शरीरश्च^६ पारदेन विनश्यति ॥ ७ ॥
 मयूरपञ्चिकाभास^७ मिश्रकञ्च विदुर्बुधा ।
 धूम्रवर्णे रस^८ दृष्ट्वा विशेषेणोपलभ्यते ।
 मिश्रकान्तु^९ विजानीयादुहाह्वकर्मकारकम्^{१०} ॥ ८ ॥
 एव पञ्चविधा देवि रसमिदा निरूपिता ॥ ९ ॥^{११}
 स्वेदन मर्दन चैव चारण^{१२} जारण तथा ।

- (1) After the 6th sloka we do not find in any of our MSS a sloka which defines सूतक Hence we have inserted the above hem st ch from रस स [Chap I v 72] in order to complete the list of 5 different sorts of quicks lvers, i.e रस रसन्द सूत पारद and मिश्रक (2) M has वाङ्माभ्यन्तरस्वने (3) K reads बहुल M reads बहुल (4) M reads विद्यात् [Vide रस स Chap I v 73] (5) M reads क्षीरे भाण्ड which seems to be inc. (6) K reads शरीरश्च which is not correct (7) मयूरपञ्चिकाभास a variant in M [Vide रस स Chap I v 74 which states—"मयूरचन्द्रिकाभास स रसो मिश्रको मतः"] (8) M reads पञ्चरसं (9) K reads मिश्रकान्तु, which is inc. (10) K reads कारकम् which is gram. incorrect M has an incomplete charapa—कर्मकारकम् (11) This hem st ch is wanting in M (12) K reads चारण [Vide रस स Chap VIII v 78]

द्रावणं रञ्जनं चैव सारणं^१ क्रामणं क्रमात् ।
 इति यो वेत्ति तत्त्वेन तस्य सिध्यति सूतकः ॥ १० ॥
 तोम्रह्वं जायते^२ स्वेदात् अमलत्वञ्च मर्दनात् ।
 चारणेन^३ वलं कुर्यात् जारणाद्भयनं भवेत्^४ ॥ ११ ॥
 एकत्वं द्रावणात्^५ तस्य रक्तत्वं रक्तकाञ्चनात्^६ ।
 व्यापित्व सारणात्^७ तस्य क्रामित्वं क्रामणात्तथा ॥ १२ ॥
 जलगो जलरूपेण त्वरितो^८ हंसगो भवेत् ।
 मलगो मलरूपेण सधूसो धूमगो भवेत् ॥ १३ ॥
 अन्या^९ जीवगतिर्देवि जीवोऽण्डादिव निष्क्रमेत्^{१०} ।
 स तावज्जीवयेज्जीवं^{११} तेन जीवा रंसः^{१२} स्मृतः ॥ १४ ॥
 चतुष्टयो गतिस्तस्य निपुणेना तु लभ्यते^{१३} ।

- (1) K reads चारण [Vide रस स Chap VIII. v 70] (2) M reads जननम् (3) K reads सारणेन (4) K reads विभो-
 (5) K has an incomplete charapa—मूल द्रावणमप्य. M reads द्रावण-
 (6) K reads रक्तजनात्, which mars the metre (7) K has चारणात्
 M has चारण (8) K has जलगो जलरूपेण त्वरितो, which seems to be
 inc. M has चारितो in lieu of त्वरितो [Vide रस स Chap I vs. 82-85,
 the readings whereof mostly agree with the above texts (13 to 16).]
 (9) M reads अन्या, but रस स reads अन्या (10) K reads अण्डादिव,
 which is incorrect M reads जीवोऽण्डादिव निष्क्रमेत्, which is senseless.
 (11) मज्जीवं जीवयेज्जीवं, a variant in M Cf रस स Chap. I. v 84 —स
 जीवयेज्जीवं (12) M reads जीवरसः, which is not correct.
 (13) M reads रचयते.

चतस्रो गतयो दृश्या अदृश्या^१ पञ्चमी गतिः ॥ १५ ॥

मन्त्रध्यानादिना तस्य चीयते^२ पञ्चमी गतिः ॥ १६ ॥

धूमशिष्टिचिटिद्येव^३ मण्डूकमुतिरेव च ।

अकम्प्यश्च विकम्प्यश्च^४ पञ्चावस्था रसस्य तु ॥ १७ ॥

मप्यमानस्य^५ कल्केन सम्भवेद्दि गतित्रयम्^६ ।

जले गतिर्मलगतिः पुनर्हसगतिस्ततः^७ ॥ १८ ॥

हेम^८ दत्त्वा ततः शुद्ध तत्तु स्तम्भेन्नियामके^९ ।

नियामकगणौपध्या^{१०} रसं दत्त्वा विपाचयेत् ॥ १९ ॥

नियमितो^{११} न प्रयाति तथा धूमगतिं^{१२} शिवे ॥ २० ॥

कणिकाचालरहितो बुद्बुदद्वयापवर्जितः^{१३} ।

नियमितो भवत्येष^{१४} चूलिकाग्निसहस्रधा^{१५} ॥ २१ ॥

- (1) M reads न दृश्या. Cf रस.म., which exactly agrees with the above (2) रस.स. reads चीयते [Vide Chap I v. 85] (3) K reads धूमशिष्टीचिटिद्येव M reads धूम instead of धूम (4) K has अपकम्प्यश्च विकम्प्यश्च (5) M reads मप्यमानस्य, which appears to be inc (6) K reads erroneously सम्भवेद्दि गतित्रये M reads सम्भवेद्दि गतित्रयम् which is not perfectly correct. (7) M has जलेन विमलगतितया हसगति पुन (8) K reads दत्त. (9) K has तत्तुस्तम्भेन्नियामके M has तत्तुस्तम्भेन्नियामके (10) नियामकगणौपध्या, a variant in M (11) K reads नियमानौपध्या which destroys the metre All the texts read नियमितो which is gram inc (12) K. reads धूमगति. (13) K has बुद्बुदद्वयापवर्जित M has बुद्बुदद्वयापवर्जित, which is inc. (14) M read भवत्येष (15) चूलिकाग्निसहस्रधा, a variant in K.

अनियम्य यदा^१ सूत जारयेत् काञ्चिकाशये^२ ।
जायते निश्चित भद्रे तदा^३ तस्य गतित्रयम् ॥ २२ ॥
दोलास्वदेन चावश्य^४ स्वदितो हि दिनत्रयम्^५ ।
वसुभण्डादिभि^६र्देवि रसराजो न^७ होयते ॥ २३ ॥
अक्षीण तु रस दृष्ट्वा दद्या^८द्दोम्यादिक तत ।
स्वेदन च^९ तत कथं दीयमानस्य मर्दनम् ॥ २४ ॥
रसालिङ्गित आहारः^{१०} पिष्टिकेत्यभिधीयते ।
तद्वद्भुत रसगर्भे तु जारण परिकोर्त्तितम् ॥ २५ ॥
जारणः तत्समाख्याता तदेवक्षीपलभ्यते^{११} ।
जीर्णान्ते रञ्जन कार्यं रक्तवर्ग^{१२}गणेन च ॥ २६ ॥
जीर्णं जीर्णन्तु^{१३} सरक्त^{१४} समहेन्ना तु सारयेत् ।
सारणायन्तयोगेन बध्यते सारितो^{१५} रस ॥ २७ ॥

-
- (१) M reads यदा wh ch seems to be incorrect (२) जाययेत्
काञ्चिकाशय a variant in K (३) M reads तदा which is not correct
(४) K reads दृष्ट्वा स्वदनतोऽवश्य M reads दाया in place of दोला
(५) The portion commencing from दिनत्रयम् and ending in रसराजो न
हो is wanting in K (६) M reads वसुभण्डादिभि (७) M has
रसरान्न which is not accurate (८) K reads देवा wh ch is gram
inc (९) K reads च (१०) रस सिद्धोष्णआहार, an incorrect
variant in K (११) K has नात्यक्षीपलभ्यते (१२) K reads
रक्तवर्ण (१३) M reads जीर्णान्ते तु (१४) M reads सरक्त
(without अनुसार) (१५) M has सारता which seems to be the
error of the scribe

सारितं सारितयेव^१ यथा भवति सूतकः ।

क्रामणन ममायुक्तं तच्च^२ वेधे नियोजयेत् ॥ २८ ॥

पारोट^३ पारदो यद्वा मूर्च्छितम् जनार्दन ।

वह्नु रुद्ररूपं स्यात्^४ कर्मयोगवनाद्रस ॥ २९ ॥

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि कर्मयोगस्य विस्तरम् ॥ ३० ॥

पारदस्य त्रयो दोषा विष वह्निर्मनस्तथा^५ ।

विषेण सविष विद्यात्^६ यज्ञौ कुली भवेत्तरः ।

मलेनोदररोगो स्यात् म्रियते च रसायने ॥ ३१ ॥

पट्पुव्यैकलिप्ता स्यात्^७ पटलिप्ता यूक एव च^८ ।

पट्यूकाश्च रज.सञ्ज्ञा^९ कथितास्तव सुव्रते ॥ ३२ ॥

- (1) सारित सारितयेव an incorrect variant in K. सारितसारितयेव a variant in M, wherein the middle term is incorrect (2) h. and M read तच्च which is gram incorrect (3) M reads पाराट [रस स defines पाराट thus —“सुमोक्षितो रस सव्यपारोट इति कथ्यते” Chap XI v 60 Cf “मलहीनो यद्वा यत पितामहसमी भवेत् । स बहो विष्णुराख्यातो रञ्जितं शिव उच्यते ॥” रससार, 1st Patala, v 5] (4) h. has an incorrect reading—वह्नुपा स्यात् (5) M reads विषवह्निजलस्तथा, wherein the term जल is incorrect [Vide रस स Chap. XI v 14] (6) h. reads दद्यात् M reads विद्यात् [Vide रस स Chap XI v 15] (7) M reads लसा [रस स. agrees closely with the texts in vs^३ 32, 33 and 34. Vide Chap X vs. 102-105] (8) h. reads incompletely the whole hemistich thus —व द्यैव चा स्यात् पटलिप्ताशुमेव च M reads एकमव पदः (9) आकरय रज सञ्ज्ञा a variant in M, whch seems to be inc.

घट्टरजः शर्पण साक्षात्^१ सिद्धार्थः स च कीर्तितः^२ ।

घट्टसिद्धार्थाय देवेशि यवस्वेक. प्रकीर्तितः ॥ ३३ ॥^३

शङ्खवेरेकगुञ्जा स्यात्^४ षड्गुञ्जाद्येकमापक ।

भाषा द्वादश तोनः स्यात्^५ अष्टौ तोला. पलं भवेत्^६ ॥ ३४ ॥

द्वात्रिंशत्पलक देवि शुभन्तु^७ परिकीर्तितम् ।

शुभस्य तु सहस्रे षड् भार एकः प्रकीर्तित ॥ ३५ ॥

हे सहस्रे पलानान्तु सहस्र शतमेव वा ।

अष्टाविंशत् पलानान्तु दश पञ्चकमेव वा ॥ ३६ ॥^८

पलादेनैव^९ सस्कारः कर्त्तव्यः सूतकस्य तु ॥ ३७ ॥

महाबला नागबला मेघनादा पुनर्णवम्^{१०} ।

मेषशृङ्गो^{११} च तस्कारैः^{१२} नवसारसमन्वितम्^{१३} ।

(1) M reads षड् एक, which is an error of the scribe रस स reads स स्यात्.

(2) L has सिद्धार्थ स च प्रकीर्तित, wherein प्र is redundant.

(3) This hemistich is wanting in L रस स reads घट्टसिद्धार्थेन

(4) रस स. has तु instead of स्यात् After this charapa we find in रस स

"विगुञ्जा वल्ल उच्यते । वक्त्रभिरव तु गुञ्जाभिमाष एक प्रकीर्तित ।" (5) भाष

द्वादश तोला स्यात्, a variant in L (6) L has सहस्रं पलं भवेत्, thus

differing from other texts as well as from रस स [Vide Chap. V =

105] (7) L reads शुभन्तु M reads शुभस्य (8) This sloka

nearly agrees with रस स [Vide Chap XI v 21] (9) M reads

पलादेन न (10) L reads पुनर्णवम् (11) L reads मेषशृङ्गा

(12) L reads तस्कारै (13) M reads एव सारसमन्वितम्, which

appears to be incorrect.

पारदं देवदेवेशि स्वेदयेद्विषसत्रयम् । ३८ ॥

॥ इत्योषधस्वेदनम् ॥^१

गिरिकर्णी च मोनाक्षी सहदेवी पुनर्णवा ।

उरगा विफला कान्ता^२ लघुपर्णी^३ यतावरो ॥ ३९ ॥

सुपवर्जं तु धान्यार्क्षं^४ सर्वं ससुभ्य^५ निक्षिपेत् ।

एकादशगुणे^६ स्त्रेऽस्मिन् षोडशाग्रेर्विमर्दितम् ॥ ४० ॥

प्रासुरोलवणव्योष चिचकार्द्रकमूलकैः^७ ।

दोलाया^८ स्वेदयेद्विषि त्रिदिनं मृदुनाग्निना ॥ ४१ ॥

॥ इति सन्धानाग्नस्वेदनम् ॥

अङ्गोलसु^९ विषं हन्ति वङ्गि^{१०}भारम्बधः प्रिये ।

(1) K. has इत्योषधस्वेदनं तु कर्षितं तत्र सुवर्जः । After this we find in K the following verses which we have rejected as these seemed to us incongruous, incorrect and unconnected with the text —

वडतर्पणसाक्षा सिद्धाय स च ।

स्वेदनं मृदुना मूर्च्छा स्थापनं पातनं विषा ।

गिराधनं निवासं च दीपनं चानुवासनम् ।

चारुं जारुं चैव गर्भं वैद्या हृति तया ।

वैद्यं चारुं चानुसारया प्रतिसारया ।

कामच दृश्यं कर्षणं वससाधकैः । ४०

(2) K reads कान्ता (3) K reads लघुपर्णी (4) सुपवर्जं सुपावर्जं ।

variant in K. (5) K reads सय M reads सुचोण (6) एकादश

दीपय, an incorrect variant in K. (7) Vide रस म Chap XI v 23.

(8) M reads उ मर्षा (9) M reads अद्यानम् which is gram inc

(10) K reads वङ्गि, which is inc.

चिचकम्^१ मलं हन्यात् कुमारो सप्तकचुकेम् ॥ ४२ ॥^२
 तस्मादेभिः समोपेतैर्मर्दयेत् पातयेद्बुधः^४ ॥ ४३ ॥
 विद्याधरेण यन्त्रेण भावयेद्दीपवर्जितम्^६ ।
 ततस्त्रिगुणवस्त्रं^६ तं रश्च देवि गालितम्^७ ॥ ४४ ॥
 विफलावक्रिमूलत्वात्^८ गृहकन्या^९ रसान्वितम् ।
 निरुद्धारे^{१०} तु पापानि मर्दयेत् पातयेत् पुनः ॥ ४५ ॥
 धूमसारगुह^{११} शीघ्रं रज्जनोसित^{१२} सूर्यैः ।
 इष्टिकाकाञ्चिकोर्णाभिः^{१३} चिदिनं मर्दयेत्ततः^{१४} ॥ ४६ ॥
 निर्मलो जायते स्रुत^{१५} सप्रभावं प्रकाशयेत्^{१६} ॥ ४७ ॥
 वासकेन^{१७} विमौतेन मर्दयेत् पातयेत् पुनः ।
 नागवज्रादिका दीपा यान्ति नाशमुपाधिजा^{१८} ॥ ४८ ॥

- (१) M reads चिचकश्च (२) But compare रश्च Chap XI v २८, which differs from the above in certain points (३) K reads समोपेतै, which is incorrect M reads तस्मादेतत् (४) K reads पुनः After this sloka we find नागवज्रं in the Ms. M (५) K has वर्जित, which is gram. erroneous. (६) K has ततस्त्रिगुणवस्त्रं which is partly inc. [त्रिगुणवस्त्रं] (७) M reads गालितम् (८) विफलावक्रिमूलत्वात् a variant in K (९) K reads erroneously गृहकन्या (१०) K reads निरुद्धारे, which has no clear sense (११) K has गुहा M has गुह (१२) K reads चेत (१३) K reads इष्टिका M reads काञ्चिकोर्णाभिः (१४) K has मर्दयेत्ततः (१५) K and M read स्रुत (१६) M reads सप्रभावात् प्रकाशयेत् (१७) M reads वासकेन (१८) K reads नाशमुपाधिजा M reads नाशमुपाधिका

सप्तवारं काकमाथा गतदोष^१ विमर्दयेत् ।
 पातयेत्^२ सप्तवारं च गिरिदोष त्यजेद्रस^३ ॥ ४६ ॥
 चेचदोष त्यजेद्देवि गोकर्णरसमूर्च्छित ॥ ५० ॥
 कार्पास^४ पचनिर्यासे स्निग्धस्निग्धकटुकान्विते^५ ।
 सप्तकक्षुक^६ निर्भुक्त सप्ताह्वाज्जायते रस ॥ ५१ ॥
 काकमाचो^७ जया ब्राह्मी^८ गाङ्गेरो^९ रक्तचिचक^{१०} ।
 मण्डूकी^{११} भृङ्गपर्णी च शृङ्गवेर रसाद्भुग^{१२} ॥ ५२ ॥
 देवदाली^{१३} शङ्खपुष्पी काकजङ्घा शतावरी ।
 कुमारो भृङ्गराजश्च निर्गुण्डी यौष्मसुन्दर^{१४} ॥ ५३ ॥
 शूलिनो शूषपर्णी च^{१५} गोजिह्वा क्षीर^{१६} कक्षुक ।
 तद्रसेर्मर्दित^{१७} पात्य^{१८} सप्तधा निम्बलो भवत् ॥ ५४ ॥
 ताम्रश्च^{१९} पिष्टिका कृत्वा पातयेद्भृङ्गपातने^{२०} ।

- (१) K has गतदोष wh ch has no clear sense (२) M read पातयेत्
 (३) M reads लयद्रस (४) K reads कार्पास (५) K reads स्निग्धकटुकान्वित स्निग्ध स्निग्धकटुकान्विते a variant in M (६) M reads कक्षुक
 (७) K reads काकमचि (८) M reads ब्राह्मी (९) K reads गाङ्गेरी (१०) M reads रक्तचिचक
 (११) K reads मण्डूकी (१२) K has लयद्रस M has शिङ्गेरि
 (१३) देवदाली is the read g in M (१४) यौष्मसुन्दरम् s the variant in M (१५) च is wants g in K M reads शूषपर्णी च (१६) K reads क्षीर wh ch s inc.
 (१७) K reads मर्दित wh ch is gram inc. (१८) K reads पात्य M reads पात्य Boti ar gram inc. (१९) K reads ताम्रश्च रसम् reads शूलिन (२०) K reads लयपातने wh ch is an error of the scribe But रसम् reads लयभाजने

वदनागौ परित्यज्य शुद्धो भवति सूतकः ॥ ५५ ॥^१
 मर्दित^२स्त्रिफलाशिशुराजिका^३पटुचिचकौ ।
 ऊर्ध्वभाण्डगतः पाच्यः प्रदीप्तैरुपलेखः^४ ॥ ५६ ॥
 सूक्ष्मजनिरोधेन लब्धापायो भवेद्रसः ।
 कर्कोटो^५कच्चुकोविध्यो सर्पाद्यम्बुजसयुतम् ॥ ५७ ॥
 रसं नियामके दद्यात् तजस्वी निर्मलौ भवेत् ।
 यवमिश्रोपितः सूतो भद्राष्टाशविशोपितः ॥ ५८ ॥^६
 सुद्राक्षलवणचार^७ भूखण्डोपशिशुभि^८ ।
 राजिकाटङ्गयुतेरारनाले^९ दिनचयम् ।
 स्नेदनाद्दोषितो देवि चासार्थी^{१०} जायते रसः ॥ ५९ ॥^{११}
 व्योमसत्त्वादिवोजानि रसजारणशोधने^{१२} ।
 तन्ममाचक्ष देवेशि^{१३} किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ ६० ॥

- (1) This hemistich closely agrees with रसः (vide Chap. XI v 31) (2) M reads मर्दित which is gram inc (3) M reads राणका (4) ऊर्ध्वभाण्डगतैरुपलेखः, a variant in M which appears to be inc (5) M reads कर्कोटी. [Vide रसः Chap. XI vs 41 and 42] (6) The slokas 57 and 58 are not found in L. (7) सूद्राक्षलवणचार a variant in M (8) भूखण्डोपशिशुभि, a variant in K (9) K reads आरनाले (10) K reads चासार्थि which is gram inc M reads चासार्थी (11) The 43rd sloka in रसः Chap. XI mostly agrees with the 59th sloka of this text (12) रसे जारणशोधने, a variant in L. रसो जारणशोधने a variant in M Both of these readings do not convey a clear sense (13) This chazaga is not found in M

इति श्रोतार्व्यतीपरमेश्वरसवादे^१

रसार्णवे रससहितायाः

रसशोधनो नाम^२

दशम पटल ॥ १० ॥

एकादश पटल ।

श्रीदेव्युवाच^१ ।

लक्षण शोधनं चैव पारदस्य श्रुतं मया ।

चारणं जारणं च योतुमिच्छामि भरव ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच^२ ।

सर्वपापक्षये जाते^३ प्राप्यते रसजारणा^४ ।

तत्प्राप्तौ प्राप्तमेव स्याद्विज्ञानं^५ मुक्तिकारणम् ॥ २ ॥

मोक्षाभिष्यञ्जक^६ देवि जारणं साधकस्य तु ।

यावन्न जायते^७ सत तावत्तु न च निर्वृति^८ ॥ ३ ॥

(१) Thus s want ng in M

(२) h. and M read रसशोधन नाम

(१) M has only दशौ

(२) M has only भैरव

(३) h.

reads सर्वपापक्षयं तस्य

(४) h. reads रसजारणां

(५) M has

विज्ञानं

(६) M reads मोक्षाभिष्यञ्जक

(७) यावत्तु श्रुतीयते a

variant in h. यावन्न जायते, a variant in M.

(८) h. has an in

complete charaṇa—तावत्तु च निर्वृति.

खल्लसु पीठिका^१ देवि रसेन्द्रो लिङ्गमुच्यते ।

मर्दन वन्दन^२ तस्य ग्रास पूजा^३ विधीयते ॥ ४ ॥

यावद्दिनानि वस्त्रिस्थो आर्यते^४ धार्यते रस ।

तावद्युगसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥ ५ ॥

दिनमेक रसेन्द्रस्य यो ददाति हुताशनम्^५ ।

द्रवन्ति तस्य पापानि कुर्वन्मपि न लिप्यते ॥ ६ ॥

जारणा द्विविधा बाल^६ जारणा बहजारणा^७ ।

तत्रादौ परमेशानि वक्ष्यते बालजारणा ॥ ७ ॥^८

गगन जारयेदादौ सर्व्वसत्त्वमत परम् ।

ततो माघिकशुद्ध च^९ सुवर्णं तदनन्तरम् ॥ ८ ॥

गर्भस्य द्रावयित्वा तु^{१०} ततो बाह्यद्वि^{११} द्रवेत् ।

(1) K. reads खल्ल तु पिठिका M. reads खल्लन्तु (2) M. has

चदन which is incorrect

(3) K. reads पूजा wh ch is incorrect

(4) M. reads जारणा wh ch seems to be gram inc.

(5) M. has

सिताशनम् which has no clear sense

(6) K. reads बाल M. reads

द्विविधा बाल

(7) K. reads जारणादभ्यनुपातना which is unintelligible.

बहजारणा will be explained in the 13th Paṭala. (8) This hemistich

is not found in M. [Vide रस स Chap VIII vs 65 and 66 which

state जारणा first as विष्णुपा and next as द्विविधा]

(9) K. has

माघिकशुद्ध च We do not find this charana and the next in M.

(10) गर्भस्य द्रावयित्वा तु a variant in K., which is gram. inc.

(11) M.

reads द्रवन्ति which seems to be inc [Vide रस स Chap VIII v 72,

wherein बाह्यद्वि is explained]

सितं सितेन द्रव्येण रक्तं रक्तेन रञ्जयेत् ॥ ८ ॥

सारण क्रामण ज्ञात्वा ततो वेधं प्रयोजयेत् ॥ १० ॥^२

॥ चारणजारणमन्त्रः ॥

ॐ नमोऽमृतलोहाय परामृतरसोद्भवाय हुं स्वाहा ॥ ११ ॥

सर्व्वसत्त्वोपकाराय भगवन् त्वदनुग्रया ।

जारणं कर्त्तुमिच्छामि आसंः^३ गृह्ण^४ मम प्रणी ॥ १२ ॥

कुरुष्वेति शिवेनोक्तं^५ पाञ्चमेव^६ सुबुद्धिना ॥ १३ ॥

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि व्योमजारणमुत्तमम् ।

पञ्चाभ्र^७जारणे सत्त्वजारणश्चाति तद्दिधा^८ ॥ १४ ॥

निर्मुखं समुखं^९ चैव वासनासुखमेव च ।

एकैकं त्रिविधं तच्च तद्वद्व्याम्यानुपूर्व्वशः^{१०} ॥ १५ ॥

वैक्रान्त^{११}वच्चसस्पर्शात्^{१२} दिव्योपधिवलेन वा ।

निर्मुखो भक्तयेद्देवि^{१३} क्षणैर्न गगन रसः^{१४} ॥ १६ ॥

- (1) This hemistich is wanting in M. (2) K reads वाच M reads गृह्ण Both the readings are gram inc. [गृह्ण is generally used by Rishis though the correct form is गृह्णाच] (3) भावमय सुबुद्धिना, a variant in K वाचमय, a variant in M (4) M reads पञ्चाभ्र, which appears to be incorrect. (5) K reads erroneously तद्विधः. (6) K has निर्मुखं M has समुखं रस स, reads—"समुखा निर्मुखा चेति जारणा त्रिविधा पुन ॥" "इयं हि समुखा वाक्ता जारणा भूयचारिणा ॥" (Chap. VIII, vs. 66 and 69) (7) K and M read तद्वद्व्याम्यानुपूर्व्वशः. (8) M reads वैक्रान्त, which is inc. (9) K and M read सस्पर्श (without any suffix), which seems to be inc. (10) चर्चयेद्देवि, a reading in K. (11) M reads रसम् which is gram. erroneous

हेमकर्मणि हेमैव तारि तारो मुखं^१ भवेत् ॥ १७ ॥
 तमखलकृता पिष्टिः^२ श्लक्ष्ण^३मल्पाल्पमश्रकम् ।
 अश्लवेतस^४जम्बीरवोजपूराश्लभूखैः^५ ।
 मर्दितं^६ चरते देयि सेयं समुखजारणा^७ ॥ १८ ॥
 चारचयं^८ पञ्चपटु^९ काक्षो^{१०}-काशीसगन्धकम् ।
 भौक्तिकं चाश्लसंयुक्तं ताम्रपात्रे तु जारयेत्^{११} ॥ १९ ॥
 एतच्चाभिषवाद्^{१२}दिव्यं कीरयित्वा विचक्षणः ।
 जारणार्थञ्च वोजानां^{१३} वज्राणाञ्च विशेषतः ॥ २० ॥
 तस्मिन्नावर्तितं नागं वज्रं^{१४} वा सुरवन्दिते ।
 निषेवयेच्छतं वारं न रसायनकर्मणि ॥ २१ ॥
 अनेन सकलं देवि^{१५} चारणावसु भावयेत्^{१६} ।
 चाराश्ले^{१७} भावितं व्योम रजसा प्रथमेन च ॥ २२ ॥

- (1) रस स defines मुखं thus — “यस्य सर्वं च दृष्टं च वीजमित्यभिधीयते ॥ ६७ ॥
 चतु पद्यागतौ वीजप्रसेपो मुखमुच्यते । ६८ ॥” (Chap VIII.) (2) तत्र खल्ले
 कृतापिष्ट, a variant in K M reads कृतापिष्टि (3) K reads श्लक्ष्ण
 (4) M reads अश्लवेतस (5) K has वीजपूजाश्लभूखैः, which is
 gram, inc (6) M reads मर्दित (7) K has जारणात् M has
 सखलजारणा (8) K reads चारचय (9) K reads पञ्चपटुण M
 reads पञ्चपटु, which seems to be incorrect (10) K has काक्षि.
 M has काक्षि (11) K reads चारयित् (12) एतच्चाभिषव, a
 variant in K. (13) जारणाञ्च तु वीजानि, a variant in K (14) M
 reads वज्र (15) अनेन स चारणां वसु, a variant in K. (16) भावये-
 तद्विचक्षण, a variant in K (17) K reads चारण

सट्टिचयोदककणा^१ तुम्बुरुद्रवमदितम्^२ ।
 चरेज्जरेद्वा पुटित^३ यवचिश्चारमेन च ॥ २३ ॥
 शतावरो गदा रग्धा मेघनादा पुनर्नवा ।
 गिपुको यवचिश्चा च भावित तद्रसै क्षमात् ॥ २४ ॥
 मूल हिलमुचायामु^४ कौवेरीमूलमेव च ।
 कदलीमुसलोगिपु-ताम्बूलीवाणपोलुकम्^५ ॥ २५ ॥
 अलम्बुपा बला कोल मास्कोट खरमञ्जरी ।^६
 तुम्बुरुक्षितगाक बाप्येपामेकरसेन तु ।
 राजिकाव्योपयुक्तेन त्रिदिन खिवमभ्रकम् ॥ २६ ॥
 काशोसतुवरोसिन्धु^७ टङ्गणचारसयुत^८ ।
 पूर्वाभिपव^९योगेन सूतकयरति क्षणात् ॥ २७ ॥
 गोलका^{१०} भवति क्षिप्र सर्वसिद्धिप्रदायक^{११} ॥ २८ ॥
 गृहोत्वा देवि धान्यान्त्र मन्त्रवर्गेण^{१२} सयुतम् ।

(१) K reads गदी M reads सट्ट Both the readings are incorrect.

(२) M reads तुम्बुरुद्रवमदितम् (३) याजगदी पटी चैव a variant in K, which seems to be unconnected with the text (४) K reads erroneously हितुमुय य मु (५) K has बालपोलुका (६) This hem st ch and the next two are not found in K (७) K reads कौवेरीसुवरोसिन्धु which is inc (८) K has सयुत which is gram inc. M has टङ्गण चारसयुत which is partly inc (९) K read पूर्वाभिपव which is inc (१०) K has गोलक (११) सर्वसिद्धिप्रदायक a variant in K M reads प्रदयकम् which is gram inc (१२) अष्टवर्गेण is the reading in K which is not correct

काथयित्वाभ्रकं तत्तु^१ सुहीचीरेण^२ मर्हयेत् ॥ २८ ॥

भारण्य^३गोमयेनैव कपोताख्यं पुटं^४ ततः ॥ २९ ॥

कदलीकन्दनिर्यासे^५मूलकन्दरसेन च ।

काकमाची च मीनाची अपामार्गो मुनिस्तथा^६ ॥ ३० ॥

एरण्डमार्द्रकश्चैव^७ मेघनादा^८ पुनर्नवा ।

एकैकस्य द्वैरेव^९ पुटैकैकं प्रदापयेत्^{१०} ॥ ३१ ॥

वल्लीचीरेण संयुक्तं दोसायन्त्रेण^{११} याचयेत् ।

छायाशुष्कं ततः कृत्वा चणकाक्षेन संयुतम्^{१२} ॥ ३२ ॥

नवसारं च काशीसं वचा^{१३} निम्बं तथैव च ।

अभ्रस्य^{१४} लोहशंशेन एकैकं तच्च^{१५} निक्षिपेत् ॥ ३३ ॥

निधाय^{१६} ताम्रपात्रे तु चर्मयेत्तच्च^{१७} सुव्रते ।

नवसारं^{१८} ततो देवि लोहपात्रे तु जारयेत् ॥ ३४ ॥

रसेन सह देवेशि चणकाक्षेन काष्ठीकम् ।

(1) K reads काथयित्वा अत्र त तु

(2) M reads सुहिचीरेण.

(3) M reads भारण्ये.

(4) M reads कपोताख्यपुट.

(5) M has

निर्यासे.

(6) K reads अपामार्गस्तुनी तथा.

(7) K reads

मार्द्रकश्चैव.

(8) M reads मेघनाद

(9) एकैकस्यद्वैरेण, a variant in

K. (10) K has पुटैकैकं. M has सुदापयेत्

(11) M reads

दोसायन्त्रेण.

(12) K reads मेरवि

(13) M reads वचा.

(14) K reads चणकाक्षं.

(15) M reads तत्तु

(16) M reads

विशरी, which is unintelligible

(17) चर्मयेत्तच्च, a variant in K,

which has no sense M reads चर्मयेत्तच्च.

(18) K has निवसारं,

which is absurd

मृदग्निना तुर्द्धनि.काथं प्रहरार्हेन जायते ॥ ३३ ॥
 सोमवज्जोरसैः पिष्टा व्योम सौवर्चलान्वितम् ।
 शनैः शनैर्हसपाद्या^१ दापयेच्च पुटत्रयम् ॥ ३७ ॥
 सोमवज्जोरसेनैव सप्तधारश्च दापयेत्^२ ।
 पातयेन्मृन्मये भाण्डे^३ रसेन सह संयुतम् ॥ ३८ ॥
 मूलं वल्लीपुपुड्याया^४ गव्यक्षीरेण चर्पयेत्^५ ।
 कल्कन लेपयेत् सूत गगनञ्च तद्रूर्ध्वगम्^६ ॥ ३९ ॥
 तापयेद्रवितापेन निर्मुखं घसते क्षणात् ।
 जायते पिष्टिका शीघ्रं नात्र कार्या विचारणा ॥ ४० ॥
 तिलपर्णीरसेनैव गगनं भावयेत् प्रिये^७ ।
 मर्दनाज्जायते पिष्टी^८ नात्र कार्या विचारणा ॥ ४१ ॥
 मुण्डोनिर्यासके नागं^९ बहुगमु निपेक्षयेत् ।^{१०}
 तेनाभ्रकं तु संग्राह्य^{११} भूयोभूयः पुटे दहेत् ॥ ४२ ॥

- (1) The portion commencing from रद्धिज मृद and ending in ३३ पाद्य is not found in M (2) K reads नापयेत् (3) दाद्य मृन्मये पाद्ये, a variant in K (4) K has त्रिनेपुपुड्या (5) शी चोरे सह चर्पयेत् a variant in K, which is gram inc (6) K reads मृदम मृदोर्ध्वम्. (7) रसम मय भावयेत् a reading in K (8) M reads दिष्टि (9) K reads नापि (10) After this character we find in K the following hemistich — कल्कन लेपयेत् सूत गगनं तद्रूर्ध्वगम्, which we have not adopted, seeing it to be the repetition of the latter half of the 39th sloka (11) K reads अहम्

चित्रकार्द्रकमूलाना^१मेकैकेन तु सप्तधा ।
 ज्ञावितव्य^२ प्रयत्नेन गन्धकाभ्रकचूर्णकम् ॥ ४३ ॥
 नागमुण्डीरसस्तन्य^३रजो^४बुड्ढाभ्रभावितम् ।
 मोडशाशिन तद्वत्तं दोलाया^५ तु चरेद्रसः ॥ ४४ ॥
 चतुषष्टि^६गुणं देवि द्वात्रिंशद्गुणमेव वा^७ ।
 अथवा, षोडशगुणं तथाष्टगुणमेव वा^८ ।
 चतुर्गुण वा^९ द्विगुणं सम वा चारयेत्^{१०} प्रिये ॥ ४५ ॥
 परमभ्रकसत्त्वस्य^{११} जारणं शृणु पार्ष्वति ॥ ४६ ॥
 व्योमसत्त्व समाशेन ताप्यसत्त्वेन संयुतम्^{१२} ।
 स खल्वेव^{१३} चरेद्वि गर्भद्रावो^{१४} भवेद्रसः ॥ ४७ ॥
 नागाभ्र देवि षड्भाभ्रं^{१५} तीक्ष्णाभ्र^{१६}-करकाभ्रकम्^{१७} ।
 ताराभ्र देवि^{१८} हेमाभ्र^{१९} रसगर्भे^{२०} जारयेत् ॥ ४८ ॥

(१) K reads मूलानि

(२) All the texts have this reading,

which is gram erroneous, the correct form being ज्ञावितव्य

(३) K

reads नाग मुण्डीरसस्तन्य

(४) K reads रस बुड्ढाभ्रभावितम्

(५) M

reads दोलाया

(६) K reads चतुषष्टि, which is inc

(७) K

reads च.

(८) K and M read च, which is not accurate

(९) M

reads च.

(१०) K has सम जारयेत्

(११) K reads पञ्च

(१२) K reads erroneously पुनश्च

(१३) K has सकल्वेव

(१४) K

reads गर्भद्रावि M reads गर्भद्राव. Both the readings are gram incorrect

(१५) M reads षड्भाभ्र

(१६) K reads तीक्ष्णाभ्र

(१७) K reads

भाभ्रकम्

(१८) K reads तु, which mars the metre

(१९) M

reads पुनश्च

(२०) K reads रसगर्भे, thus wanting one letter.

पूर्वाभियेक^१योगेन गर्भे द्रवति मर्दनात् ॥ ४८ ॥
 चतु.पद्यंशकः पूर्व.^२ द्वाविंशशो द्वितीयकः^३ ।
 तृतीय. षोडशशत^४ चतुर्थोऽष्टांश एव च^५ ॥ ५० ॥
 पञ्चमस्तु चतुर्थीश.^६ षष्ठो द्वात्रिंश. प्रकीर्तितः^७ ।
 आसौ रसस्य दातव्य^८ सप्तस्वस्याभ्रकस्य च^९ ॥ ५१ ॥
 चतु.पद्यंशके^{१०} आसे दण्डधारी भवेद्भ्रसः ।
 जलोक्तावद्वितीये च^{११} आसयोगे सुरेश्वरि ॥ ५२ ॥
 आसेन तु तृतीयेन^{१२} काकविष्टासमो भवेत्^{१३} ।
 आसेन तु चतुर्थेन दधिमण्डसमो भवेत् ॥ ५३ ॥
 पञ्चमे चारिते आसे नवनोतसमो^{१४} भवेत् ।
 षष्ठे तु गोलकाकार.^{१५} क्रमाब्धोर्णस्य लक्षणम् ॥ ५४ ॥
 काष्ठिकेन निपिष्टेन रत्नयोम यतप्रुतम्^{१६} ।

- (1) h. reads पूर्वाभियेक, which is incorrect (2) चतुर्विंशशो पूर्वा
 an incorrect variant in h. (3) द्वाविंशशो द्वितीयक a variant in h.
 (4) तृतीय षोडशशत a variant in h. (5) चतुर्विंशशो च, a variant in
 h. which is inc. (6) पञ्चमोपि चतुर्विंशशो, a variant in h. (7) च
 द्विपञ्चकीर्तित, a variant in M (8) h. reads आसा रसस्य दातव्य. M
 reads स सा रसस्य दातव्य, wherein the last term is inc. (9) h. has
 सप्तस्वस्याभ्रकस्य वा (10) K reads चतुर्विंशशो M reads चतुर्विंशशो
 Both are inc (11) जलूकवद्वितीये तु, a variant in M. (12) M
 reads तृतीयश (13) येन काकविष्टा भवत् a variant in M. (14) K
 reads नवनोत सजा which is not correct (15) h. reads रत्नकाकार.
 (16) h. reads रत्न योम, which is inc. येन व्याज is the reading in M.

खलान्तधारयेत्तच्च^१ शुक्लवासनया^२ सह ॥ ५५ ॥

हेम तारश्च संष्टय^३ खले तत्र रसं न्यसेत्^४ ।

काञ्चीसहितकाशीसं^५ सिन्धुना चरते रसः ॥ ५६ ॥

हेम सोमन्तु संष्टय^६ रसं तत्र प्रदापयेत् ।

नागहेमयुतं व्योम समजीर्णं द्रुतं^७ भवेत् ।

अभ्रकोपरसान्^८ क्षिप्रं सुखेनैव चरत्ययम् ॥ ५७ ॥

तारं वज्रं च संष्टय^९ रसं तत्र प्रदापयेत् ।

नागहेमयुतं व्योम समजीर्णं द्रुतं भवेत् ।^{१०}

सुखेन चरते व्योम तारकर्म्मणि शस्यते^{११} ॥ ५८ ॥

समुखं निर्मुखं^{१२} वापि यत्नतधारयेत्तमः^{१३} ॥ ५९ ॥

धारणां विविधानैव^{१४} कृत्वा गर्भद्रुतिं रचे ।

धारयेत् स्नेदयेत् पिण्डं^{१५} परिणामकमेस्त्रिभिः^{१६} ॥ ६० ॥

काङ्क^{१७} धारगोमूत्र-सुहोषीरैः प्रलेपितम्^{१८} ।

- (1) खले तु वासयेत्तच्च, a variant in K. (2) K reads शुक्ल वासनया. M reads वासनया, which is inc. (3) K reads संष्टय. (4) खले तत्र च संष्टयेत्, a variant in K. (5) काञ्चीसहितकाशीसं, a variant in M. (6) K reads संष्टय. (7) M has समजीर्णद्रुत. (8) M reads अभ्रकोपरसान्. (9) K reads संष्टय. M reads संष्टय. (10) This hemistich is not found in K. (11) K reads समुख. (12) निर्मुखं समुख is the reading in K. समुख निर्मुख is the reading in M. (13) K reads तत, which is not accurate. (14) M reads धारणां विविधानैव. (15) K reads incompletely—धारयेत् पिण्डं. (16) M reads incompletely—परिणामकमेस्त्रिभिः. (17) M reads वटूच. (18) सुहोषीरैः प्रलेपितं, a variant in M.

पूर्वाभिपेक^१योगेन गर्भे द्रवति मर्दनात् ॥ ४८ ॥
 चतुःपञ्चांशकः पूर्व^२ हात्रिशाशो द्वितीयकः^३ ।
 तृतीय. षोडशाशसु^४ चतुर्थोऽष्टांश एव च^५ ॥ ५० ॥
 पञ्चमसु चतुर्थांशः^६ षष्ठो द्वात्रिंश. प्रकोत्तितः^७ ।
 आसौ रसस्य दातव्यः^८ सप्तस्वस्याभ्रकस्य च^९ ॥ ५१ ॥
 चतुःपञ्चांशके^{१०} आसे दण्डधारी भवेद्रसः ।
 जलौकावद्वितीये च^{११} आसयोगे सुरेश्वरि ॥ ५२ ॥
 आसेन तु तृतीयेन^{१२} काकविष्टासमो भवेत्^{१३} ।
 आसेन तु चतुर्थेन दधिमण्डसमो भवेत् ॥ ५३ ॥
 पञ्चमे चारिते आसे नवनोतसमो^{१४} भवेत् ।
 षष्ठे तु गोलकाकारः^{१५} क्रमाज्जोर्णस्य लक्षणम् ॥ ५४ ॥
 काश्चिकेन निमित्तेन रक्तव्योम शतभुतम्^{१६} ।

- (1) h. reads पुत्राभिपेक, which is incorrect (2) चतुर्वष्टाशः पूर्वा,
 an incorrect variant in h. (3) हात्रिशाशो द्वितीयकः, a variant in h.
 (4) तृतीय षोडशाशसि a variant in h. (5) चतुर्थाष्टांशमेव च, a variant in
 h. which is inc. (6) पञ्चमोपि चतुर्थांशो, a variant in K. (7) षष्ठो
 द्विष्वप्रकोत्तित, a variant in M (8) K reads आसौ रसस्य दातव्यः. M
 reads आसौ रसस्य दातव्यः, wherein the last term is inc. (9) h. has
 सप्तस्वस्याभ्रकस्य च। (10) K reads चतुर्वष्टाशतो. M reads चतुर्वष्टाशतो
 Both are inc. (11) जलूकावद्वितीये तु, a variant in M. (12) M
 reads तृतीयस्य (13) यत्र काकविष्टा भवतु, a variant in M. (14) K
 reads नवनोत समो, which is not correct (15) K reads गोलकाकारः.
 (16) h. reads रक्त व्योमम्, which is inc. शत व्योम is the reading in M.

खलान्तसारयेत्तच्च^१ शुखवासनया^२ सह ॥ ५५ ॥
 हेम तारच्च सष्टय^३ खले तत्र रस न्यसेत्^४ ।
 काञ्चीसहितकाशीसं^५ सिन्धुना चरते रसः ॥ ५६ ॥
 हेम सोसन्तु सष्टय^६ रस तत्र प्रदापयेत् ।
 नागहेमयुत व्योम समजीर्णं द्रुतं^७ भवेत् ।
 भभ्रकोपरसान्^८ सिप्रं मुखेनैव चरत्ययम् ॥ ५७ ॥
 तारं कङ्कं च सष्टय^९ रसं तत्र प्रदापयेत् ।
 नागहेमयुतं व्योम समजीर्णं द्रुतं भवेत् ।^{१०}
 मुखेन चरते व्योम तारकर्माणि ग्रस्यते^{११} ॥ ५८ ॥
 समुख निर्मुख^{१२} वापि यत्नतथारयेत्तत्र^{१३} ॥ ५९ ॥
 चारणा त्रिविधामेव^{१४} कृत्वा गर्भद्रुतिं रसे ।
 चारयेत् खेदयेत् पिण्डं^{१५} परिणामकमेस्त्रिभिः^{१६} ॥ ६० ॥
 कङ्कन्^{१७} चारगोमूत्रं सुहोचीरैः प्रलेपितम्^{१८} ।

- (1) खले तु चालयन्त, a variant in K. (2) K reads शुख वासनया
 M reads वासनया, which is inc. (3) K reads सष्टय (4) खले
 तत्र च न्यसेत्, a variant in K. (5) काञ्चीसहितकाशीसं, a variant in M.
 (6) K reads सष्टय (7) M has समजीर्णं द्रुत (8) M reads
 भभ्रकोपरसान् (9) K reads सष्टय M reads सष्टय. (10) This
 hemistich is not found in K (11) K reads समुख (12) निर्मुख
 द्रुत is the reading in K. समुख निर्मुख is the reading in M (13) K
 reads तत्र, which is not accurate. (14) M reads चारणा त्रिविधामेव.
 (15) K reads incompletely—चारयेत् पिण्डे (16) M reads in-
 completely—परिणामकमेस्त्रिभिः. (17) M reads कङ्कन् (18) सुहि-
 चीरैः प्रलेपित a variant in M.

यद्विषयवहं वस्त्रेण^१ भूयो घासं निवेदितम्^२ ।
 चारारनामनेनेषु स्वेदयेन्मृदुनाग्निना ॥ ६१ ॥
 क्रमेणानेन देवेभि जायते दिवमैस्त्रिभिः^३ ।
 यन्त्रादुद्धृतमात्रं तु^४ लोहपात्रे स्थितं रमम्^५ ॥ ६२ ॥
 साम्नेन^६ काष्ठीजेनादौ चान्नितं वस्तगान्नितम् ।
 पात्रे सुखोष्ण^७ हस्तेन यावत् शेषं विमर्दयेत् ॥ ६३ ॥
 चतुर्गुणि वस्त्रेण पोडितो निश्मनय सः^८ ॥ ६४ ॥
 गालनक्रियया आसे सति निष्पेपनिर्गते^९ ।
 स^{१०} भवेद्द्वारो च जीर्णवासस्तथा रसः^{११} ॥ ६५ ॥
 अजीर्णं पाचयेत् पिष्टी^{१२} स्वेदयेन्मर्दयेत्तथा ।
 वासवास्त^{१३} प्रयोगेण जीर्णं घासं तु दापयेत्^{१४} ॥ ६६ ॥
 दृष्टिकागुडदुग्धोर्णा^{१५} राजोसैस्त्र्यधूमजैः^{१६} ।

- (1) K has वहवस्त्रेण M has वस्त्रे वस्त्रेण (2) भूयं चार निवेदितम्
 a variant in M (3) M has वा त्रिभिस्त्रिभिः (4) M reads
 साधे तु (5) M has रस, which is gram inc. (6) M reads
 सोषेण, which = perhaps काष्ठीजेन (7) M has सुखोष्णे (8) विडती
 निमल रस, a variant in M, wherein the second term is inc (9) सति
 विशिपनिर्गते, a variant in K (10) M reads न, which is an error
 of the scribe (11) We do not find तथा रस in K. (12) K
 reads व्याजयेत् पिष्टी M reads पिष्ट (13) K has वासवास्त (14) M
 reads दापयेत् (15) M reads दुग्धोर्णं M reads दृष्टिकागुडद्विधोर्णं
 (16) M reads धूमजै

षोडशशै स धान्याश्चै^१ मर्द्य खेद्यश्च पारद^२ ॥ ६७ ॥
 निश्म्लीकरणार्थं तु^३ यासे यासे^४ पुन पुन ।
 जोर्णाभ्रो जोणवोजोऽपि रागान् गृह्णाति^५ निर्मल ॥ ६८ ॥
 क्रमेणानेन दालाया^६ चार्थ^७ यासचतुष्टयम् ।
 तत कच्छपयन्त्रेण ज्वालन बन्धन^८ क्रमात् ॥ ६९ ॥
 ऊर्द्धाध्याष्टमाशिम धिङ् दत्त्वापि जारयेत्^९ ।
 सप्तजोर्णाभ्रक सूत शतवधी^{१०} भवेत् प्रिये ॥ ७० ॥
 सहस्रवेधी द्विगुणे त्रिगुणेऽयुतवधक ।
 चतुर्गुणे लक्षवेधी स भवेद्भूचरो रस ॥ ७१ ॥
 जीणे पञ्चगुणे^{११} देवि ब्रह्मायुर्जायते रस^{१२} ।
 आयुस्त^{१३} षड्गुणे^{१४} विष्णो कीटिवेधी भवेद्भूचर ॥ ७२ ॥
 रसस्य सूर्यदीपास्त^{१५} षड्गुणेनाभ्रकेन तु^{१६} ।

- (1) B has an incomplete charana धान्याश्चै स ध शै M has षोडश शै
 खेद्यश्चै (2) B reads स पारद K reads शय which is incorrect
 (3) K reads करणार्थं तु (4) The second यासे is omitted in B
 (5) रागानाग्राति is the variant in B - नागादग्राति is the variant in M
 (6) M reads डालाया (7) B reads चार्थ K reads चार्थ Both are
 inc (8) B has ज्वालन बन्धन which is inc M has मदन (9) B
 reads दत्त्वापि instead of दत्त पि दिष्टी दत्त्वापि जीर्यते a variant in K दत्त्वा
 विचारयत् a reading in M (10) B reads शतवेषि which is inc
 (11) M reads पञ्चगुणे which is not correct (12) B and M read
 शर (13) B reads आयुध (14) K reads षट्गुणे M reads
 षट्गुणी (15) M has सूर्यदीपास्त which seems to be incorrect
 (16) K reads षट्गुणेन M reads षट्गुणमाशकस्तु

जीर्णेन नाशमायान्ति^१ नात्र कार्या विचारणा ॥ ७३ ॥
 रसरजि^२ यदा जीर्ण^३ षड्गुण नगन^४ प्रिये ।
 तदा^५ यसति लोहानि त्यजेच्च मतिमात्मनः^६ ॥ ७४ ॥
 धूमचिटिचिटियैव^७ मण्डूकमुतिरेव च^८ ।
 सकम्पय विकम्पय^९ पञ्चावस्था रसस्य तु ॥ ७५ ॥
 कपिलोऽय निरुद्धारि^{१०} विप्रुपदैव मुञ्चति^{११} ।
 अग्नौ तिष्ठति^{१२} निष्कम्पो व्योमजीर्णस्य लक्षणम् ॥ ७६ ॥
 समजीर्णो भवेद्दालो^{१३} यौवनस्य^{१४} यतुर्गुणम् ।
 इहस्तु षड्गुणं जीर्णं^{१५} कुर्यात्^{१६} कर्म पृथक् पृथक् ॥ ७७ ॥

- (1) K has जीर्णे जीर्णे सभायान्ति M has जीर्णेन नाशमायान्ति The sense of these readings is not clear (2) II reads रसरजि
 (3) K reads जीर्णे M reads यदा जीर्णे (4) M has नगन षड्गुण
 (5) II has यदा which is inc (6) Both II and K read मतिमात्मनः, which has no clear sense (7) एव चिटि चिटियैव, a variant in K
 (8) मण्डूकमुतिरेव च a variant in B K has मण्डूकमुतिरेव च Both the readings seem to be inc (9) K reads सकम्पय विकम्पय (10) M reads कपिलोऽय निरुद्धारि
 (11) B reads विप्रुपदैव In K, the whole hemistich seems to be incorrect which is as follows—कपिलोऽय निरुद्धारि तिष्ठति चैव चैव मुञ्चति (12) K reads तिष्ठति which is gram. incorrect
 (13) समजीर्णो भवेद्दालो an incorrect variant in K (14) II reads यौवनस्य, which has no sense K reads यौवनस्य (without विप्रुपदैव), which is gram. inc.
 (15) B has इह षड्गुणजीर्णं K has इह षड्गुण जीर्णं M has इहस्तु षड्गुणजीर्णं We have adopted the above reading after collating all the texts. (16) Both II and K read कर्म

बालसु पञ्चलिपेन कल्कयोगेन यौवनः^१ ।
 हृदो^२ विध्यति लोहानि जारितः सारितोऽयवा ॥ ७८ ॥
 कुमारसु रसो देवि न समर्थो रसायने ।
 दौवनस्यो रसो^३ देवि क्षमो देहस्य रक्षणे ॥ ७९ ॥
 जरावस्यो रसो यद्य देहे लोहेन सक्रमेत्^४ ।
 अभावेऽभ्रकसत्त्वस्य^५ कान्तसत्त्वं प्रदापयेत् ॥ ८० ॥
 कान्तस्य चाप्यभावे^६ तु तोत्सलोहसु दापयेत् ।
 धनेन क्रमयोगेन सर्वसत्त्वानि जारयेत्^७ ॥ ८१ ॥
 एकोऽपि हेमसयुक्त्यामोकरकर, चणात् ।
 गन्धकात् परतो नास्ति रसेपूपरसेषु वा^८ ॥ ८२ ॥
 पूर्वोक्तसन्धयोगेन^९ द्विरष्टगुणगन्धकम्^{१०} ।
 अथवा द्वादशगुणं षड्गुणं^{११} वापि जारयेत्^{१२} ॥ ८३ ॥
 माक्षिक^{१३} सत्त्वमादाय पांदागेन तु^{१४} जारयेत् ।
 ततोऽपि सर्वसत्त्वानि द्रावयेत् सूतगर्भतः ॥ ८४ ॥

(1) M reads यौवन, which is incorrect [Here चर्मपादिलात् चर्]]

(2) K reads हृदो which is incorrect (3) K reads दौर्वनस्यरसो

(4) K reads सक्रमे which is an error of the scribe M reads देहलाहय,

(5) अभावे अभ्रकसत्त्वस्य, a reading in M (6) K reads वाप्यभावे,

(7) M reads रक्षयेत् (8) K reads च. From this hemstich,

some portion is wanting in B (9) M has पूर्वोक्तयोगगन्धकेन,

(10) K reads द्विरष्टगुण गन्धक, which is incomplete (11) K has

षड्गुणं (12) M has वा विजारयेत् (13) M reads माक्षिक

(14) तु is wanting in K.

हेमपादकयोः सख्य तथा^१ काञ्चनसूतयोः ।

वज्रिसूतकयोर्वैर तयोर्मित्रेण मित्रता^२ ॥ ८५ ॥

अग्निको^३ यवचिञ्चा च खण्डुमद्वय रागिणी^४ ।

दोमास्वेदेन^५ तत् पक्क हेमजारणमुत्तमम् ॥ ८६ ॥

पलाशभस्मापाभार्गो^६ यवचारय काञ्चिकम्^७ ।

सौवर्चल च काशीस^८ सासुद्र सैन्धव तथा ॥ ८७ ॥

आसुरी टङ्गणयैव^९ नवसार^{१०}स्तथैव च ।

कर्पूरयैव माक्षीक^{११} समभागानि कारयेत् ॥ ८८ ॥

सुद्यकदुग्धैर्देवेशि^{१२} मूषा^{१३}क्षेपन्तु कारयेत् ।

विहङ्गूर्णं ततो दत्त्वा कमल आरयेत् प्रिये ॥ ८९ ॥

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि भूषणसंस्थानम्^{१४} जारणम् ॥ ९० ॥

(1) M reads सख्य which creates a tautology

(2) तय मित्रत

मित्रता a variant in M

(3) ह reads अग्निक

(4) ह reads

completely—सुमद्वय काञ्चिकी The meaning of सुमद्वय is unintelligible

(5) M reads दोमा स्वेद

(6) ह reads पलाशं which seems to be

incorrect

(7) M reads काञ्चिकम्

(8) ह reads काञ्चिक

which is an error of the scribe M reads काञ्चिक

(9) ह reads

आसुरी टङ्गणयैव which is incomplete

(10) M reads नवसार

(11) कर्पूरयैव माक्षिक a variant in ह

(12) ह reads सुद्यकदुग्ध

देवेशि which appears to be incorrect M reads सुद्यकदुग्ध which is not altogether

accurate here

(13) ह reads मूषा which is incorrect

(14) ह

has मूषासंस्थानम् M has मूषासंस्थानम् Both seem to be incorrect since we see

afterwards (in the 10th) मूषरी जारणम् and not मूषरी or मूषरी जारणम्

कृष्णं पीतं^१ तथा रक्तं^२ शुल्वे तोत्से च मेलयेत् ॥ ८१ ॥
 शुल्वे तोत्से यदा चूर्णं^३ द्वाविंशतिगुणं प्रिये^४ ।
 गन्धनागं ततोऽर्द्धं तु^५ क्रमेणैव तु मेलयेत् ॥ ८२ ॥
 हेम्ना तु सह दातव्यं सूतकैकेन षोडश^६ ।
 गन्धनागं यदा जीर्णं^७ तदा^८ बद्धो^९ भवेद्रसः ।
 हेन्नि जीर्णे ततोऽर्द्धेन^{१०} सूत^{११}लोहेन रञ्जयेत् ॥ ८३ ॥
 गन्धकीनं हतं शुल्बं^{१२} माचिकं दरदायसम् ।
 पुटेन सारयेच्छुद्धं हेम दद्यात् तु षड्गुणम्^{१३} ॥ ८४ ॥
 सूतके हेमबीजं च यदा जीर्णं^{१४} चतुर्गुणम् ।
 बद्धरागं विजानोयात् हेमाभो जायते रसः ॥ ८५ ॥
 सारणायन्त्रमध्यस्थं तेनैव सह सारयेत्^{१५} ।
 विभाग^{१६}सारितं कृत्वा पुनस्तत्रैव^{१७} जारयेत् ॥ ८६ ॥

- (१) K reads कृष्णपीत (२) M reads रक्तगुण (३) यदा
 यदा भवेज्जीर्णे, a variant in K, after this, one charapa is wanting in it.
 (४) K reads द्वाविंशतिगुणं चैव न सारसद्यैव च, which is incomplete.
 (५) M reads ततोत्से तु, which is unintelligible (६) सूतके चैव षोडश,
 a reading in K. (७) M reads यदा चूर्णे (८) M reads तदा.
 (९) K reads बद्धो, which seems to be incorrect. (१०) K has an
 incomplete charapa—हेमजीर्णे ता न. (११) M has सूता, which is
 inc. (१२) K reads शुल्ब (१३) हेम दद्यात् षड्गुण, an incom-
 plete variant in K. (१४) K reads बद्धा, which is an error of the
 scribe. M reads यदा जीर्णे (१५) M reads सारयेत्. (१६) M
 reads विभाग. (१७) K reads पुनस्तत्रैव.

जारित सारितयैव पुनर्जारितसारितः^१ ।

सप्तशृङ्गलिका^२योगात् कोटिवेधो^३ भवेद्रस ॥ ८७ ॥

मूचरी जारया प्रोक्ता—खेचरी^४ जारया शृणु ॥ ८८ ॥

होरमुख्यानि रत्नानि^५ रसोच्छिष्टानि कारयेत् ।

कटुतुम्बस्य बीजानि तस्यार्धेन^६ दापयेत् ॥ ८९ ॥

महाजारसमायुक्त^७ कक्षं कुर्याद्विचक्षणः ।

वज्रसूषामुखे^८ चैव तन्मध्ये स्थापयेद्रसम् ॥ ९० ॥

कतक कनक चैव^९—मैकीकृत्य^{१०} च मर्हयेत् ।

पद्मरागप्रलेपेन^{११} रसे यास्तं तु दापयेत्^{१२} ॥ ९१ ॥

एकादशगुणं यावत् पद्मरागं तु सूतके ।

रागजोर्णसु^{१३} देवेभि लिङ्गाकारो भवेद्रसः ॥ ९२ ॥

रञ्जितव्य^{१४} प्रयत्नेन लोकपालाष्टकेन च^{१५} ।

(1) h. has an incomplete charapa पुनर्जारित

(2) h. reads

शृङ्गलिका

(3) h. has an incorrect reading—कोटिवेधि

(4) h.

reads खचरी.

(5) h. has an incomplete charapa—हीनरागानि M

has भीरमुख्यानि, which seems to be an error of the scribe

(6) M

reads तस्यार्धेन

(7) h. reads महाजारसमायुक्त, which seems to be

महाजारसमायुक्त.

(8) K has वज्रसूष खे M has वज्रसूषामुखे Both

are inc.

(9) h. reads कतक कनक च, which is incomplete as well

as tautological

(10) M reads मिलीकृत्य which is not grammati-

cal.

(11) h. has पद्मराग प्रयत्नेन

(12) h. reads जःपते M

reads रसे in lieu of रसे

(13) M reads राजजोर्णसु

(14) K

reads रञ्जितव्य

(15) h. has three letters only of this charapa—

रा या इ

पङ्कभागं सूतकेन्द्रस्य तेषु सर्वेषु दापयेत् ॥ १०३ ॥

भक्षितव्यं प्रयत्नेन^१ नत्वा च गुरुदेवयोः ।

सर्वसिद्धान्तमस्कृत्य देवताय विशेषतः ॥ १०४ ॥

मूर्च्छाङ्गदाहय^२ ततो जायते^३ नात्र संशयः ।

आत्मानमुत्थितं पश्येत् दिव्यतेजो^४महाबलम् ॥ १०५ ॥

शङ्खकाहल^५निर्घोषैः सिद्धविद्याधरैः सह ।

इच्छया विचरेत्लोकात् कामरूपो^६ विमानगः ॥ १०६ ॥

देवाय^७ यत्र लीयन्ते सिद्धस्तत्रैव लीयते ॥ १०७ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि आरणा^८योगमुत्तमम् ॥ १०८ ॥

सृष्टं पादितं^९ सृतं सर्वदोषोज्झितं ततः^{१०} ।

शाकपल्लवसारेण विष्णुकान्ता^{११}रसेन च ॥ १०९ ॥

पलाश^{१२}पुष्पतोयेन भावितं गन्धकं समम् ।

समं^{१३} कृत्वाभ्रसत्त्वञ्च रसकञ्चाष्टकं गुणम् ॥ ११० ॥

तोत्पलशुल्बीरगञ्चैव कूर्मयन्त्रेण चारयेत् ।

(1) After this we find two redundant charaṇas in K, which are as follow—रसे चाम तु दापयेत् । रक्षितव्यं प्रयत्नेन (2) मूर्च्छाङ्गदाह च, an incorrect reading in K. मूर्च्छाङ्गदाहय, an incomplete reading in M.

(3) K reads जायते, which is gram. inc. (4) M reads incorrectly दिव्यतेजो

(5) K reads शङ्खकाहल, which appears to be incorrect.

(6) K reads कामरूपो (7) K reads देवा दे. (8) K reads आरणा

(9) K has सृष्टं पादितं (10) This charaṇa is wanting in K

(11) M reads विष्णुकान्तं (12) K reads पलाश

(13) K reads सम.

काञ्चनं जारयेत् पथात् विडयोगेन पार्व्वति^१ ॥ १११ ॥

तत सिद्ध^२ विजानीयात् द्वैध^३ शुल्लस्य दापयेत् ।

कर्मसख्याप्रमाणेन नागो भवति काञ्चनम् ॥ ११२ ॥

अत पर प्रवक्ष्यामि जारणाक्तममुत्तमम् ॥ ११३ ॥

वोजचूर्णानि तैलेन भावयित्वा पुन पुन. ।

पोडशाशेन तद्भास^४मङ्गुल्या मर्दयेच्छनैः ॥ ११४ ॥

आर्द्रकादि ततो योगाद्^५-दातव्य पोडशाशत^६ ।

भूजे^७ दत्त्वा ततो देय दोलायन्ते^८ विनिक्षिपेत् ॥ ११५ ॥

अहोरात्रेण तद्बीज सूतको यसति^९ प्रिये ।

तमुद्भृत्य^{१०} रस देवि खल्ले^{११} समर्दयेत्ततः ॥ ११६ ॥

ततो यन्त्रे विनिक्षिप्य दिवारात्र विडाम्निना^{१२} ।

तप्त समुद्भृत्य^{१३} यन्त्रात् तप्तखल्ले^{१४} विमर्दयेत् ॥ ११७ ॥

मर्दयित्वाभ्रके^{१५} पिण्डे चिघ्ना तच्च पुट ददेत् ।

ततो गर्भे घृतत्याग्य जारयेत् तत्^{१६} सुखेन तु ॥ ११८ ॥

(१) K reads पाव्वती which is not gram correct (2) h reads

यत्न. (3) h reads इय (4) h reads न चाय (5) K

has योग. (6) h has पाङ्गु तत (7) K reads भूये (8) M

reads दोलायन्ते (9) सूतके यसति is the reading in h, which is gram-

incorrect (10) h reads तमुद्भृत्य, which is not gram. correct.

(11) All the MSS spell खल्ल which is not corroborated by any-

lexicon (12) h reads दीपद्विग्न which mars the metre. (13) M

reads समुद्भृत्य. (14) h has तदा खल्ल (15) h reads मर्दयित्वा रस.

(16) This is wanting in h.

दोलायन्त्रे ततो दत्त्वा^१ आर्द्रपिण्डे नपुंसकम्^२ ।
 ग्राहयेद्^३ दिवसे सूतो जरते ग्रसते ततः^४ ॥ ११८ ॥
 समजीर्णं ततो यावत् दोलायन्त्रविचक्षणः^५ ।
 पश्चात् कच्छपयन्त्रेण समजीर्णं^६ तु पार्व्वति ।
 तं यासद्वादशांशिन^७ कच्छपेन तु जारयेत् ॥ १२० ॥
 यावदार्द्रक^८ योगं च गर्भद्रावणमेव च ।
 पश्चात्त^९ देवि निक्षिप्य पुटं दद्याद्विचक्षणः ॥ १२१ ॥
 षष्टांशिनं ततो यासं गर्भद्रावच्च पूर्व्ववत्^{१०} ।
 कन्दोदरे^{११} सुरणञ्च तं विनिक्षिप्य सूतकम् ।
 पुटेऽपि जारितस्तावत्^{१२} यावत् कन्दो न दह्यते^{१३} ॥ १२२ ॥
 पादांशिनं तु मूपाया^{१४} यासः सूते^{१५} विधीयते ।
 पूर्व्ववच्च विहं दद्यात् गर्भद्रावणमेव च ॥ १२३ ॥
 यधं^{१६} चतुर्गुणे जीर्णे सूतको बलवान् भवेत् ।

- (1) K reads दत्त्वा, which is inc M reads दोलायन्त्रे (2) This charapa is wanting in M (3) K has द्वितीय. (4) जारते यस्य एव, a variant in K (5) दोलायन्त्रेण विचक्षण, reading in K M reads दोलायन्त्रे (6) K has an incomplete reading—सजीर्णं (7) K reads यासं षष्ट्यांशिन (8) M reads यासदार्द्रक, which is not intelligible (9) K reads यथास. M reads यथान्. Both are unintelligible (10) M reads पूर्व्वकम् (11) M reads कन्दोदरे (12) पुटयजारितस्तावत्, a variant in M (13) यावत् कन्दो न दह्यते, an incorrect variant in K (14) मूपाया is the reading in K (15) M reads सूता (16) K reads यधे

ततः शलाकया यासान्^१ अग्निस्थो यसते रसः^२ ॥ १२४

ततो रत्नानि जार्याणि^३ वक्ष्यमाण^४क्रमेण तु ॥ १२५

अभ्रक भ्रामकश्चैव^५ शंखनाभिं^६ तथैव च ।

रसानुपरसान् दत्त्वा^७ महाजारसमन्वितान्^८ ॥ १२६ ॥

वज्रकन्दं वज्रलता^९ मेघशृङ्गमृतायसम्^{१०} ।

कटुतुष्यस्य योजानि मृत्तलोद्धानि पाचयेत्^{११} ॥ १२७ ॥

सर्वाणि समभागानि शिखिगोणितमाचितम्^{१२} ।

तावत्तं मर्दयेत् प्राञ्चो यावत् कर्म दृढं भवेत् ॥ १२८ ॥

मूषा वल्लारुतिथैव^{१३} कर्त्तव्या क्वादनैः सह ।

तन्मध्ये स्थापयेत् सूतम् अधोवातेन धामयेत्^{१४} ॥ १२९ ॥

आदौ तथैव दातव्य^{१५} वज्रमोषधलेपितम्^{१६} ।

गृह्यते कोऽव^{१७} सन्नेहो यथा तीव्रे द्रुताग्ने^{१८} ॥ १३० ॥

(1) K reads याम्

(2) This charapa is wanting in M

(3) K reads जार्याणि, which is gram incorrect, the word जार्या being an indeclinable

(4) K has वक्ष्यमाण

(5) K reads भ्रामकश्चैव

(6) M reads शंखनाभि

(7) K has रसानुपरसा दत्त्वा M has रसा

अनुपरसादत्त्वा

(8) K has महाजारसमन्वितम् M has महाजारसमन्वितम्

(9) कटुतुष्यस्य, an incomplete variant in K

(10) K reads

मृतायसम्, which seems to be an error of the scribe.

(11) M reads

सिचयेत्

(12) शिखिगोणितसमाचितम्, a variant in K.

(13) मूषा

वल्गारुतिथैः, a variant in K

(14) मूषावलेपितम्, a variant in M

(15) M

reads मूषावलेपितम्

(16) K reads मूषावलेपितम्

(17) K

reads मूषा

(18) K reads मूषा

(19) मूषावलेपितम्, a variant in K

in K

कुलिशेन पुटे दग्धे^१ कर्ध्वग्नौ^२ तेन मर्दयेत् ।

यावदेकादशगुणं कुलिशं^३ जारयेत् पुनः ॥ १२१ ॥

सुदग्धशंखनाभिश्च^४ मातुलुङ्गरसप्लुतः^५ ।

मुक्ताफलं^६ ततो देयं वज्रजोर्णे तु सूतके^७ ॥ १२२ ॥

अनेन क्रमयोगेन द्वादशादशगुणं^८ भवेत् ।

केवलं शिखिपित्तञ्च^९ नीली^{१०}निर्यासमिश्रितम् ॥ १२३ ॥

नीलोत्पलानि^{११} लिप्तानि प्रचित्तानि तु सूतके^{१२} ।

एते कल्पेन्द्रहारगान् होनरागान् परित्यजेत्^{१३} ॥ १२४ ॥

रक्तानि शिखिपित्तञ्च^{१४} महारत्नं^{१५}समन्वितम् ।

सद्रत्नं^{१६} लेपयेत्तेन प्रद्रवेत्^{१७} रसमध्यत ॥ १२५ ॥

रजनीं चैव कुष्ठं च^{१८} ब्रह्मनिर्यासभावितम् ।

जारण पुष्परोगस्य तेनैव सह दापयेत् ॥ १२६ ॥

(1) कुलसारिपुटे दग्धे, a variant in K कुलिशनिपुटेर्दग्धे, a variant in M

(2) K reads कर्वाच. (3) K reads कुलीशे (4) K has नाभिश्च

M has सुदग्ध शंखनाभिश्च (5) M reads रसप्लुतम् (6) M has

मुक्ताफल (7) वज्रजोर्णे सुजीर्णके, a variant in K (8) K reads

एकादशगुण (9) M reads पित्तं तु (10) K has नीलि M has

नीलि (11) K reads निलिमयानि, which is unintelligible

(12) K reads भूतले (13) In lieu of this hemistich, K has

अनेन क्रमय मेन एकादशगुण भवेत्. (14) K has an incomplete charana

एका शिखिपित्तं च. (15) K reads महारत्न, which seems to be incorrect.

(16) K has सरत्न (without any suffix) (17) प्रचित्तम् = the read-

ing in K. (18) रजनी चैव कसुकी, a variant in M

बहुरत्नेषु^१ जीर्णेषु भङ्गरागेषु^२ सुव्रते ।

रसेन्द्रो दृश्यते देवि नीलपीतारुणच्छविः ॥ १३७ ॥

शुद्धानि हेमपत्राणि शताशेम तु लेपयेत्^३ ।

पुटेन भारयेदेतदिन्द्रगोपनिभ^४ भवेत् ॥ १३८ ॥

संस्पर्शद्विधयेक्षत्स्वमिदं हेम मृतं^५ प्रिये ।

त्रिभागं सूतकेन्द्रस्य तेनैव सह सारयेत् ॥ १३९ ॥

मूपामध्यस्थिते^६ तस्मिन् पुनस्तेनैव सारयेत् ।

धूमवेधी भवेद्येव पुनः सारितसारितः^७ ॥ १४० ॥

अनेन क्रमयोगेन यदि जीर्णा तिसृङ्कला^८ ।

वेधयेन्नात्र^९ समेहो गिरिपाताल^{१०}भूतलम् ॥ १४१ ॥

पार्श्वज्योतिः^{११} प्रदृश्येत चोर्ध्व^{१२} नैव तु दृश्यते ।

भूचर त विजानोयात् रसेन्द्र^{१३} नात्र समयः ॥ १४२ ॥

तेनाग्रान्तगतिर्देवि^{१४} योजनाना शतं व्रजेत् ।

दिव्यतेजा^{१५} महाकायो दिव्यदृष्टि^{१६}र्महाबलः ॥ १४३ ॥

(1) K reads बहुरत्नेषु

(2) K reads भङ्गरागेषु

(3) शता

शेनावलेपयन्, an incorrect variant in K

(4) K reads नील, which is

unusual

(5) मृत हेम त is an incomplete reading in K

(6) K

has मूपामध्य स्थिते

(7) पुन सारितसारित, a variant in M

(8) K

reads तिसृङ्कला

(9) वेधयेन्नात्र is an incorrect reading in K

(10) K reads पार्श्व M reads भूतल which is gram inc

(11) K has an incomplete reading पा ज्यति

(12) K reads ऊर्ध्व

(13) M reads रसेन्द्रो which is inc.

(14) K reads गति देवि M

reads तेनाग्रान्तगतिर्देव.

(15) K has दिव्यतेजा

(16) K reads दिव्या दृष्टि

सर्वरोगविनिर्मुक्तो जीवेदाचन्द्रतारकम्^१ ।

तस्य मूत्रपुरोष तु सर्वलोहानि विध्यति ॥ १४४ ॥

समजोर्णेन वज्रं हेम्बा च सहितेन च ।

अग्निस्था जारयेज्जोहान्^२ बन्धमायाति सूतकः ॥ १४५ ॥

सारयस्तेन वोजेन सहस्रमपि^३ वेधयेत् ।

सारितं जारयेत्^४ पद्मात् लेप्यं क्षेप्यं सहस्रयः^५ ॥ १४६ ॥

सारयेत्^६ तेन वोजेन लक्षवेधमवाप्नुयात् ।

अनेन क्रमयोगेन कोटिवेधो भवेद्भूतः ॥ १४७ ॥

केवलं तु यदा वज्रं समजोर्णे तु जारयेत् ।

बद्धं^७ सूतस्तदा ज्ञेयो निष्कम्पो निरुपद्रवः ॥ १४८ ॥

अग्निस्थो जायते सूतः शलाका^८ यसते क्षणात् ।

हठाग्निना धाम्यमानो^९ यसते सर्वमरदरात्^{१०} ॥ १४९ ॥

चरते जरते सूतः^{११} आयुर्द्रव्य^{१२} प्रदायकः ।

(१) जीवेदचन्द्रतारक, a variant in K

(२) K reads जारयज्जोह.

M reads जायते लोहान्.

(३) समस्रमपि = the reading in K

(४) K reads सारित

(५) लोप्ये क्षेप्यं सहस्रयः, a variant in K. लेप्यं.

क्षिप्तसहस्रत, a variant in M [For the explanation of लेप्य and क्षेप्य vide-
रह.स Chap VIII v. ८०]

(६) K reads सारयेत्, which seems to

be incorrect M reads सारयेत्

(७) B reads बद्ध (without विसर्ग).

(८) This śloka is not found in M

(९) M reads शलाका

(१०) M and M have धाम्यमाने K has हठाग्निर्धाम्यमानेन . None appears
to be gram. correct.

(११) M has सर्वपारदान्

(१२) जरते;

जरते सूत a variant in M रसते जरते सूते, a variant in K.

(१३) B

reads आयुर्द्रव्य, which is incorrect.

उत्तरोत्तरद्वय तु^१ जायेत्^२ तत्र पन्नगम् ॥ १५६ ॥

कुटिल पन्नग जाय्यं तत्र^३ सव्याक्रमेण ॥

तदादमेति देवेशि^४ कोटिवेधी भवेद्रस ॥ १५७ ॥

रुक्मा दानवेन्द्र^५ भक्षितो भक्ष्यसूतकः^६ ।

जारित द्वादशगुण^७ यत्र तोष्णं सुरेश्वरि ॥ १५८ ॥

भक्षयित्वा^८ एनैकं तु दानवो बलदर्पित ।

जगदुत्पाटित^९ तेन कैलासोऽपि च चूर्णितः^{१०} ॥ १५९ ॥

तत्र मया क्षणं ध्यात्वा^{११} दृष्ट्वा तन्मायया क्षतम्^{१२} ।

जारित पन्नगे सूत^{१३} समाश्रितशिलाया हतम्^{१४} ॥ १६० ॥

तेन सूतेन सलिलं त्रिशूलं हिमशैलजे^{१५} ।

तेन शूलेन निहती दानवो बलदर्पित ॥ १६१ ॥

- (१) M has उत्तरोत्तरद्वय B reads जायेते (२) B reads जायेते (३) B reads जायेते। (४) तदादमेति देवेशि a variant in B दत्ता तु देवि is an incomplete variant in K. (५) K reads दानवेनापि M reads कुरिया दानवेन्द्र (६) K reads भक्ष्यसूतक which is evidently the error of the scribe. M reads सूतकम् (७) K has द्वादशगुण M has जारितद्वादशगुण (८) M reads रक्षयित्वा (९) M reads क्षणं ध्यात्वा (१०) M reads क्षतम् K reads क्षतदुत्पाटित, which is not intelligible (११) कैलास अपि चार्णित an incorrect variant in K. (१२) तत्र काष्ठं मयातुला, a variant in M तद्विकारमनय, a variant in M. Both the readings are unintelligible (१३) B reads मद्रस मायया क्षत. K reads हत. M reads क्षतं दृष्ट्वा मायया क्षतम्, which mars the metre (१४) K reads पन्नगे नृते. M reads पन्नगं सूत (१५) M reads सत्. (१६) B reads रसवे जने K reads शूलधूसि शैलजे M reads रसवत्क्षतम्

हेम शुक्लं^१ तथा तीक्ष्णं वाजरं च पडालकम्^२ ।

रोहण कान्तनोहं च^३ जारयेत्तत्त्वसंख्यया ॥ १६२ ॥

एकके^४ रमराजोऽयं बद्धः^५ खिचरतां नयेत्^६ ।

गन्धनागो हृति^७ देवि जारयां सुकरां नृणु^८ ॥ १६३ ॥

आदौ^९ मगोधितं सूतं रजनीचूर्णभंयुतम्^{१०} ।

मर्दयेद्युयायदाक्षयं^{११} चासयेदुष्णकाश्चिकैः ॥ १६४ ॥

एवं मुहुर्मुहुर्घृष्टो गन्धनागो हृतिं चरेत्^{१२} ॥ १६५ ॥

नागस्य मूत्र^{१३} देवेगि वत्सस्य महिषस्य वा^{१४} ।

आवर्त्यावर्त्य भुजगं^{१५} सप्त वारान् निषेधयेत्^{१६} ॥ १६६ ॥

- (1) B reads रामदण्ड K reads समदण्ड (2) वाजर च पडालक, a variant in B वाजरं पडालक, a variant in K. [Vide ante 7th Pāṭala, v 107] (3) Both B and M read वारयेत्तत्त्व च (4) K reads एकेक (without any suffix) (5) M reads बद्ध, which is incorrect. (6) B reads बद्धम् which is inc. (7) B has मगोधे K has मगोधित. M has मगोधितम् (8) मुहुर्वा भव, an incorrect reading in B मुहुर्वा हृति, a reading in K, which has no sense. (9) M reads चट. (10) रजनीचूर्णभंयुत a variant in K. रजनीचूर्णभंयुतम्, a variant in M (11) B reads वावर्त्यावर्त्य, which seems to be the error of the scribe. (12) मर्दयेद्युयाय चरेत्, a variant in B. मर्दयेद्युयाय चरेत्, a variant in K. Both the texts are inc. (13) K reads मूत्र, which is not correct. M reads मूत्रम् (14) M has च (15) B reads मूत्र, which is incorrect. मर्दयेद्युयाय चरेत्, a variant in K. (16) B reads मूत्रम्. K reads मूत्रम् निषेधयेत्, wherein the last word is incorrect.

कृत्वा^१ कण्टकवेध्यानि तस्य पत्राणि सुन्दरि ।
 चतुर्थांशप्रमाणेन^२ गन्धकस्य तु योजयेत् ॥ १६७ ॥
 प्रसार्य लाक्षापटल^३ रोमाणि^४ तदनन्तरम् ।
 ऊर्ध्वं गन्धकचूर्णं च^५ ततो नागदल तया^६ ॥ १६८ ॥
 गन्धक नरलोमानि लाक्षाया पटल^७ क्रमात् ।
 ऊर्ध्वं प्रसार्य सस्याप्य^८ सूत्रैर्वर्त्ति^९ तु कारयेत् ॥ १६९ ॥
 करञ्जतेल^{१०}मध्ये तु दशरात्र मिधापयेत्^{११} ।
 दोसाग्रभागा ता वर्त्ति^{१२} सङ्ख्या तु विधारयेत्^{१३} ॥ १७० ॥
 ता हृति पातयत् पात्रे सौवोरट्टिकाश्विते^{१४} ।

- (1) K reads एव (2) B reads चतुर्थोऽंशप्रमाणेन M reads चतुर्थेऽंशे
 प्रमाणेन Both are incorrect (3) B reads लाक्षापट, which seems
 to be the error of the scribe (4) B reads रोमाणि which is inc
 M reads रोमाणि, which is also inc. (5) B reads गन्धकचूर्णे च K
 reads तु M reads ऊर्ध्वं (6) नागदलतया, an incorrect reading in
 B K reads तया which is inc (7) B has लाक्षाया M has पाटक.
 Both the readings are inc (8) This charana and the next are
 wanting in K M reads सङ्ख्या instead of सस्याप्य (9) B has सूत्रै
 वर्त्ति (10) K reads कारणतैश्च (11) K has नियोजयत् M
 has दशरात्रेण दापयत् (12) B reads वा वर्त्ति K reads दोषमग्रभागा
 वर्त्ति M reads दोषो दद्यादा तावति which is unintelligible. (13) तदस्य
 तु विधारयत् a variant in M सङ्ख्या तु विधारयेत् a variant in K तस्यां
 विधारयेत् a variant in M (14) सौवोरट्टिकाश्विते, an incomplete
 reading in B सौवोरट्टिकाश्विते, a reading in M

काचकूप्याय^१ मध्ये तु तत्तैर्न स्थापयेत् प्रिये^२ ॥ १७१ ॥
 कृत्वा गोस्तनमूषाया^३ लिप्ताया शिनया रसम् ।
 चतु पट्यादिभागेन^४ ज्ञात्वा देवि बनावलीम् ॥ १७२ ॥
 गन्धनागद्वति दत्त्वा तौ मूषा सुरवेन्दिते^५ ।
 गत्ते भोमयसपूर्ण विन्यस्य पुठपाचनम् ।
 दद्यात् करीपतुपयो^६ प्रष्टतिद्वितयेन च^७ ॥ १७३ ॥
 दद्यादजीर्णशकाया^८ सिद्धवल्लीरसस्य तु^९ ।
 चतुर्विन्दून् पुटे^{१०} प्राग्वदेव^{११} प्रतिदिन भवेत् ॥ १७४ ॥
 जारणाचिगुणात् सूतो^{१२} भवज्जम्बूफलप्रभ^{१३} ॥ १७५ ॥
 माक्षिक सखिमल्लाल्य नृतनागसमन्वितम् ।
 मूषागतं भवेद्दद्यावत्^{१४} काच^{१५} दत्त्वाधरोत्तरम् ।

(1) Both B and K read काचकूप्याय

(2) K reads पुन

(3) B has गोस्तनमूषाया K has गोस्तनमूषाया

(4) B reads पातन

(5) K reads तु मुखमुदिते

(6) करीपतुपय an incorrect reading in

B करीपतुपयो a reading in M which seems to be the error of the scribe

(7) प्रष्टतिद्वितयेन च a variant in K which is gram inc

M has प्रष्टत inst ad of प्रष्टति

(8) B reads मकाया which is gram incorrect

(9) K reads शीद्धवल्लीरसेन तु M reads सिद्धवल्लीरसस्य तु

(10) E and K read चतुर्विन्दुपुटे

(11) K has प्राग्वदेव which has no sense

(12) जारणाचिगुणा म्लो a variant in B जारणाचिगुणा म्लो, a variant in M

(13) भवेज्जम्बूफलप्रभ an incorrect reading B

(14) भवेद्वत् a reading in M भवेद्वत्, a reading in K

(15) The

एवं द्वादशवारासु^१ सुध्यातं रक्षितं^२ भवेत् ॥ १७६ ॥ १

तेन पक्षं वोजचूर्णं पारदे पादभागिकम्^३ ।

अर्दितं चणकास्त्रेण क्षेणाद्गर्भद्रुतिर्भवेत्^४ ॥ १७७ ॥

गर्भद्रुतिर्न चेदेवि^५ वर्णिकाद्वयगन्धयोः^६ ।

रक्तसिन्धुद्भवालकं^७ टट्टणाशगपुंखतः^८ ।

कल्केन क्षिप्तं पुटितं^९ वीजं गर्भे द्रुतं^{१०} भवेत् ॥ १७८ ॥

वोजे पादाहं^{११} तुल्यामे जीर्णे वेधं करोति सः ।

दशषोडशभागेन द्वाविंशशेन^{१२} च क्रमात् ॥ १७९ ॥

संयोज्य त्रिगुणां रीतिं^{१३} तारे तारावशेषितैः^{१४} ।

- (1) K reads द्वादशवारसु M reads द्वादशवारसु which is incorrect
 (2) B reads रजत K reads रजत. (3) B reads पादभागिक. M
 reads पारदे वोजभागिकम् (4) B has गर्भे द्रुतिर्भवेत् K has an in-
 complete text—चणकास्त्रेण (5) गर्भद्रुतिर्भवेदेवि, a variant in K,
 which is partly incorrect (6) K has वर्णिकाद्वयगन्धयोः M has
 वर्णिकाद्वयगन्धयो. Both seem to be inc (7) रक्तसिन्धुद्भवालक, an
 incorrect variant in B सुसंयोज्यवालक, a variant in K रक्तसिन्धुद्भवालक, a
 variant in M. (8) B reads पूढत M reads कट्टणाशगपुंखत
 (9) M has कल्केन क्षिप्तं पुटित, which seems to be inc. (10) B reads
 गर्भद्रुति K reads वीजगर्भे द्रुत M reads वीजगर्भद्रुत All are gram inc.
 (11) B reads पादाहं, which is not correct (12) B reads द्वाविं-
 शशेन (13) The portion beginning from this charana and ending
 In सप्तश्लो (vs 180 & 181) is wanting in B M reads त्रिगुण, which is
 gram inc (14) K reads तारावशेषित.

तारारिष्टमिदं लिप्ता^१ तेन सूतेन वेधयेत् ॥ १८० ॥

अतः परन्तु सस्कार^२ वक्ष्ये नागाभ्रजारणम् ।

करवीरारुणा^३ देवि चूर्णयित्वा मनः शिलां ॥ १८१ ॥

भावयेद्विशतिं वारान्^४ यवचिञ्चारसेन तु ।

तेन कल्केन सलिय नागपत्रं प्रयत्नतः^५ ।

कर्चनलेन^६ विपचेत् यावत्तत् चूर्णितं भवेत् ॥ १८२ ॥

रसकस्य च भागास्त्रोन्^७ भागैकं दरदस्य च^८ ।

पेपयेन्नातुलुङ्गं पादगन्धं^९ शिलाविषम् ॥ १८३ ॥

खल्कनानेन लिप्ताया^{१०} मूषायां^{११} पुटपाचितम् ।

तं नागधमयेदेव^{१२} सप्तधा हेमवद्भवेत् ॥ १८४ ॥

पौताभ्रकं स्वकदम्बं^{१३} लिप्ताया^{१४} मरिचेन तु ।

मूषायां धातमग्न्याम सौभाग्यनरसे^{१५} क्षिपेत् ॥ १८५ ॥

(१) तार रीष्टमिदं लिप्ता a variant n h

(२) h reads सुम्भ

(३) h reads करवीरारुण which is incorrect

(४) h reads विशति

वार M reads विशतीन् वरन् which is inc

(५) h reads सलिय

नागपत्रं प्रयत्नतः

(६) B reads कर्चनलेन h reads कर्चनलेन M reads

कर्चनलेन [But the real word is कर्च + यन्त्र = कर्चयन्त्र = करीषादि Vide a te कर्चयौ v 131]

(७) B reads भागस्त्रोन् h reads रसकस्य तु

भास्त्रोन् M reads रसकस्य चतुर्भागाः All the readings are incorrect

(८) M has विभन कदम्बस्य च

(९) B reads पादगन्ध h reads पादगन्ध

(१०) M reads लिप्ताया

(११) h reads मूषायां which is incorrect

M reads मूषाया

(१२) h reads धमयेदेव which is inc. (१३) स्वक

दस्य is the read g in M

(१४) M reads लिप्ताया which is gram

inc

(१५) B reads सौभाग्यनरस

पातयेत् पूर्व^१ पुरम्^१ ॥ १८६ ॥
 पत्र रश्चितन^{१८५} च^२ ।
 स्तोत्रान्यका^३ न्तटद्वयैः^४ ।
 सुत्येन सयुतेन^५ त^५ भवेत् ॥ १८७ ॥
 क्षिपारनाल^६ रष्टकागुहैः^७ ।
 मर्दयेत्त्रिदिन^८ या^९ स्वेदयेत् त्वृहम् ॥ १८८ ॥
 पुनर्नवामेषशृङ्गे^{१०} लोकल्लसयुतम् ।
 अथासुरो^{१०} सिन्धु^{११} मरिचैः परिपेषितैः^{११} ।
 दोलायन्त्रे पुनरपि^{१२} स्वेदयेद्दिवसत्रयम्^{१३} ॥ १८९ ॥
 अष्टमाशेन नागाभ्र चारयित्वा^{१४} सुरेखरि ।
 शिलाभागद्वयं चैक सिन्धुसौवर्चल^{१५} भवेत् ॥ १९० ॥
 टङ्काहं यियपादश्च^{१६} विड, पिण्डाष्टमाशतः^{१७} ।

- (१) तत् सच धूमसासरण, a variant in M (२) K reads तु
 (३) B reads धूमोष्ण K reads धूमोष M reads धूमये All the texts
 appear to be incorrect (४) B has सयुतेरेतन्नागाभ्र M has सिन्धुने
 रैशेनागाभ्र (५) K reads वहित (६) M reads क्षिपारनाल
 (७) धूमसारष्टिकागुहैः, a variant in K धूमसारष्टिकागुहैः, a variant in M
 (८) K has an incorrect reading—मर्दये त्रिदिन भूत (९) M reads
 दोलायां (१०) B reads चयासुरि (११) मरिचैः परिपेषितैः, a
 variant in M (१२) दोलायन्त्रे च रत्न, a variant in K M reads
 दोलायन्त्रे (१३) B has an incorrect reading—स्वेदयेद्दोलायन चय
 (१४) K reads नारयित्वा (१५) B has सिन्धुसौवर्चलात् (१६) K,
 reads टङ्काधविष पाद (१७) M has विडपिण्डाष्टमाशतम्, which seems
 to be incorrect

त्रिदिने^१ कच्छपे जार्यमेवं^२ जार्यन्तु पङ्कशुणम्^३ ॥ १८१ ॥
 शैल तुयोरंगं^४ ताम्र तीक्ष्णघोषारकाञ्चनम्^५ ।
 क्रमद्वयमिदं तुल्य ताप्यसत्त्वनिपातनात्^६ ॥ १८२ ॥
 हेमावशेष तद्दीजं पादांशं^७ मातुलाम्भसा,
 चारयेद्भस्मराजस्य जारयेत् कनकान्वितैः^८ ॥ १८३ ॥
 ताप्यसौवर्षलशिला-गन्धकासीस^९टङ्कणैः ।
 पद्मयन्त्रे^{१०} निवेश्याथ कोल दत्त्वा सुरेश्वरि ॥ १८४ ॥
 धमेद्दिनत्रय^{११} मन्दं यावद्दीजं द्रुत^{१२} भवेत् ।
 तमेव समजोर्णन्तु^{१३} षड्भौ निष्कम्पनं रसम्^{१४} ॥ १८५ ॥
 ततः पङ्कशुण^{१५}वीजिन सारणा^{१६}क्षमयोगतः ।
 तारारिष्टमहिं शुक्ल^{१७} सहस्रांशेन वेधयेत् ॥ १८६ ॥
 विषगन्धकताप्याम्भ^{१८} काकविष्टा घनध्वनिः ।

-
- (1) K reads त्रिदिन (2) B reads मेव M reads मेव (3) K has बदरस (4) K reads शैल तुयोरंग M reads शैल दुष्धारण
 (5) ताप्यघोषारकक्रमात्, a variant in B (6) Both K and M read निषादनात् रस स. says "निषादण पातनचक्रमुक्तम्" Chap. VIII v 60
 (7) K reads पचाशे (8) K reads कनकान्विते (9) K reads कासीस.
 (10) K reads पद्मपत्रे. (11) K reads erroneously धमेद्दिनत्रय. (12) B reads erroneously द्रुत (13) B has समर्थांशे तु, which is defective K has समर्थांशे तु (14) K reads निष्कपित रस निष्कम्पन रस is the reading in M, which is unintelligible
 (15) K reads पङ्कशुण (16) The letter ञ is wanting in K.
 (17) K reads महिषल K reads तारारिष्टमहिषल. (18) B reads ताप्य K reads ताप्योभ M reads ताप्य

सहदेवो व^१ङ्गिणिना कल्केन क्रमते रसः^२ ॥ १८७ ॥

मूर्च्छितो मृतसूतय^३ जलूकावन्ध एव च^४ ।

चतुर्यो मूर्त्तिबन्धस्तु^५ पट्टबन्धस्तु^६ पञ्चमः ।

भस्मसूतय खोटय संस्कारात्^७ सप्तधा रसः ॥ १८८ ॥

नागवर्ण^८ भवेत् सूतं विहाय घनचापलम् ।

लक्षणं दृश्यते यस्य मूर्च्छितं तं वदन्ति हि ॥ १८९ ॥

आर्द्रत्वञ्च घनत्वञ्च^९ तेजोगौरवचापलम्^{१०} ।

यस्यैतानि न दृश्यन्ते^{११} तं विद्यामृतसूतकम्^{१२} ॥ २०० ॥

मानावर्णं तथा स्वच्छं^{१३} द्रुतं योनीं जलूकावत्^{१४} ।

वध्यते^{१५} सूतकं यच्च^{१६} जलूकावन्ध^{१७} लक्षणम् ॥ २०१ ॥

- (1) The letter व is wanting in B (2) B reads रस (3) B reads मृतसूतस्य which is incorrect M reads मृतसूतय, which is evidently an error of the scribe (4) B reads वधमव च, which is incorrect (5) B and K read मूर्त्तिबन्धस्तु. (6) K reads पट्टबन्ध (7) M reads खोटय संस्कारा (8) B and K read मानावर्णं (9) आर्द्रत्वञ्च, a variant in K M reads आयत्वञ्च, which seems to be inc (10) M reads चापल, which is gram. inc (11) रसस्यैतानि दृश्यन्ते, a variant in M, which conveys just the opposite sense (12) विद्यामृतसूतक, a variant in K तं विद्यामृतसूतकम्, a variant in M (13) B reads सुच्छ, which appears to be inc (14) M has द्रुतं योनीं, which is inc. K has योनीं पाशकावत्, which seems to be incorrect. M has यो न, which is also inc. (15) B reads वध्यते, which is inc. K reads वधते (16) K reads यवत्. Another reading is द्रुतको यव. (17) K reads जलूकावन्ध

गुरुत्वमरुणत्वञ्च^१ तेजसा सूर्यसन्निभम् ।

शिखिमध्ये धृतं^२ तिष्ठेत् मूर्तिबन्धस्य^३ लक्षणम् ॥ २०२ ॥

शलाकाजारणादापि^४ मूर्तिबन्धत्वमिष्यते ॥ २०३ ॥

श्वेतं पीतं गुरु तथा मृदु सिक्थ्यक^५सन्निभम् ।

अग्निमध्ये यदा^६ तिष्ठेत् पटवन्धस्य^७ लक्षणम् ॥ २०४ ॥

कृष्णं श्वेतं तथा पीतं^८ नीलं^९ भस्मनिभं तथा ।

अपलत्वं यदा^{१०} नष्ट भस्मसूतस्य^{११} लक्षणम् ॥ २०५ ॥

कुक्कुटाण्डनिभं^{१२} सूतं यदा लवणमेदि च^{१३} ।

आवर्त्तते^{१४} रसमद्वत् खोटकस्य च^{१५} लक्षणम् ॥ २०६ ॥

अथवा छदने चिन्धं^{१६} रश्मिना मृदुना द्रवेत् ।

(1) K has गुरुत्वमरुणत्वञ्च, which is incorrect

(2) B reads

हुव M reads हुत.

(3) K reads मूर्तिबन्धस्य

(4) This

charapa and the next are not found in K. M reads शलाकाजारणादापि

(5) B reads सिक्थ्यक M reads सिद्धक

(6) M reads यदा.

(7) B has पटवन्धस्य here, but it has mentioned पटवन्ध in the 198th

śloka.

(8) This śloka is not found in K.

(9) B reads

रजपीत instead of पीत, which mars the metre K reads भिदिषेत instead

of कृष्ण श्वेत M reads कृष्णश्वेत,

(10) M reads नील (without any

suffix)

(11) M reads यथा

(12) B and M read भस्मसूतक.

(13) B has an erroneous reading—कुक्कुटाण्डमिदं

(14) K reads

सुवर्णसंज्ञक, M reads सुवर्णमेदि च Another reading is पटु मृदि भवेद्यदा

(15) K and M read आवर्त्तते Another reading is आवर्त्तित पुनरावर्त्त-

(16) B reads खोटवन्धस्य M reads पटवन्धस्य

(17) B reads चिन्ध

अक्षयं कठिनं खेतं^१ खोटवन्धस्य लक्षणम्^२ ॥ २०७ ॥
 खोटादयस्तु ये पञ्च^३ विहाय अलुकाकृतिः^४ ।
 हटाग्नौ धामिताः सन्ति^५ न तिष्ठत्येव^६ मूर्च्छितः ॥ २०८ ॥
 तरुणादित्यसंकाशो नानावर्णः^७ सुगन्धरि ।
 वेधयेद्देहान्मोहानि रञ्जितो रसभैरवः ॥ २०९ ॥
 शोधनं सूतकस्यादौ ग्रासमानमतः परम् ।
 जारणं व्योमसेखस्य सर्वसत्त्वस्य^८ जारणम् ॥ २१० ॥
 गर्भवाह्यद्विष्टः पथात् सुवर्णस्य तु जारणम् ।
 दिव्योपधिपुटः^९ पथात् रत्नवन्धमतः परम्^{१०} ॥ २११ ॥
 रञ्जनञ्च ततो देवि जारणा चानुमारणा^{११} ।
 क्रामणञ्च ततो देयं^{१२} सूतकस्य विचक्षणैः ॥ २१२ ॥
 एवं क्राम तु यो देति तस्य सिद्धिर्न सगयः ॥ २१३ ॥

(1) B reads कठिनखेतः.

(2) This sloka is not found in M.

(3) खोटादयस्तु य पञ्च, a variant in K. खोटादयस्तु य पञ्च, a variant in M. Both the readings are incorrect.

(4) विहाय अलुकाकृति, a variant in K. विहाय अलुकाकृति, a variant in M. Both of them are incorrect.

(5) हटाग्नौ धामिताः सन्ति, an erroneous reading in B. हटाग्नौ धामिताः, an incomplete reading in K. हटाग्नौ धामिताः, a reading of unintelligible sense.

(6) K reads नतिष्ठत्येव, which is just the opposite in sense.

(7) B reads गन्धरि.

(8) K reads सर्वे सत्त्वस्य which is inc.

(9) M reads पुटः. K reads दिव्योपधिपुटः. M reads दिव्योपधिपुटः.

(10) K reads रत्नवन्धमतः परम्. M reads रत्नवन्धमतः परम्.

(11) K reads चानुमारणा. M reads जारणाचानुमारणा. Both seem to be inc.

(12) K reads क्रामणञ्च. M reads देयं, which is gram. inc.

वेधकं यस्तु जानाति^१ देहे लोहे^२ रसायने ।

तस्य जन्म^३ जरा व्याधिर्नश्यत्येव न संगीयः ॥ २१४ ॥

देहे तु पञ्चरत्नानि^४ नार्गं वर्द्धं तथायसम्^५ ।

क्रामर्णं रसरराजस्य भेषजं व्याधिनाशनम्^६ ॥ २१५ ॥

धीपथैः^७ क्रमते सूतो योगशक्तिक्रमेण^८ तु ।

क्रमते^९ व्याधिसघाते पसते दुष्टमामयम् ॥ २१६ ॥

तस्य तु क्रामर्णं ज्ञात्वा^{१०} ततो वैद्यैरुपाचरेत्^{११} ।

क्रामर्णेन विना सूतो न क्रमेत्^{१२} न च वेधयेत् ।

देहलोकाभयान् सर्वान्^{१३} हथा स्यात् केवल^{१४} यमः ॥ २१७ ॥

यस्य रोगस्य यो योग^{१५}स्तेनैव सह^{१६} योजयेत् ।

रसेन्द्रो हरति व्याधौ^{१७} नरकुञ्जरवाजिनाम् ॥ २१८ ॥

(1) वेधकं यो न विजानाति a variant in B, wherein न is incorrect

(2) M reads देहदेह which is incorrect (3) The word जन्म is not

found in B (4) B reads दृष्टं which is inc M reads पञ्चरत्नानि,

which is also inc (5) गार्ग्यं तदयम, a variant in M (6) B

has व्याधिनाशने (7) K reads धीपथि (8) B has योगशक्ति-

क्रमेण M has न न पथ क्रमेण (9) M reads क्रामर्णो which appears

to be inc. (10) B reads नष्टम् K reads क्रामर्णो M reads तस्य

क्रामर्णस्य वाद (11) वैद्यैरुपाचरेत् a reading in B (12) B

reads न नैत् K reads नार्थो (13) K has देहलोकाभयान् नाना M

reads देहलोकाभयान् नाना. (14) K reads केवल M has यमं यान्

केवलदृष्टं (15) M reads न नैत्, which is gram inc. (16) K

reads न instead of सह (17) B reads नरकुञ्जर K reads रसं नरकुञ्जर

आरीटी बलमाधत्ते^१ मूर्च्छितो व्याधिनाशनः ।

ध्वेन खेचरोसिद्धिः^२ मारितेनाजरामरः^३ ॥ २१८ ॥

विशेषाद्वाधि^४मनो गन्धकेन तु^५ मूर्च्छितः ।

ओषध्या धातितः^६ सूतो यथा भूयो^७ न जीवति ॥ २१९ ॥

सहि क्रामति लोहेपु^८ तेन^९ कुर्यात्तृसायनम् ।

तन्ममाच्छ देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि^{१०} ॥ २२० ॥

इति श्रोतार्थतीपरमेश्वरसंवादे^{११}

रसार्णवे रससहिताय

बालजारणो नाम^{१२}

एकादशः पटलः ॥११॥

(1) K reads आरीटे M reads आदी चपलमाधत्ते, which is senseless

[For the explanation of आरीटे vide रस च Chap XI, v 60] (2) दृष्टु

खेचरोसिद्धिः, a variant in K. ध्वेन खेचरोसिद्धिः, a variant in M,

(3) मारितेनाजरामरः, a reading in B and M मारितेनाजरामरः, a reading

in K. Both the readings seem to be incorrect (4) B reads

विशेषान्वाधि K reads विशेषान्वाधि (5) The letter तु is not found

in K (6) K has ओषध्या धातितः M has आध्या (without any

suffix) (7) M reads पतेज्ज्योः (8) स सहि क्रामति लोहेपु a

variant in B, wherein the first स is redundant. K reads देहेपु

(9) K reads न instead of तेन (10) K reads महंसि. (11) This

is wanting in B and M (12) M K and M read बालजारणो नाम,

but this is not strictly correct

द्विदश. पटल १

— ३० —

श्रीदेव्युवाच ।^१

ओषधी^२ कीदृशी नाथ रसमूर्च्छाकरो शुभा ।

केन वा भक्षसूत^३ स्यात् केन वा खोटबन्धनम्^४ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच^५ ।

शृणु भवति यत्नेन^६ रहस्य रसबन्धनम् ।

ब्रह्मविष्णुसुरेन्द्राद्यै^७र्न ज्ञात बोरवन्दिते^८ ॥ २ ॥

मङ्गायमुनयोर्मध्ये प्रयोगो नाम^९ राक्षस ।

तस्यासने^{१०} वरारोहे चणादृष्येत^{११} सूतक ॥ ३ ॥

निशाचरस्य पञ्चाणि^{१२} गृह्णीयात् साधकोत्तम^{१३} ।

अधो निष्पोंडित^{१४} देवि रसा^{१५} भवति चोत्तम ॥ ४ ॥

(१) This is wanting in M

(२) K reads ओषधी M reads

ओषधी which is gram incorrect

(३) K reads सूतमक्ष

(४) K

reads बधन which is incorrect M reads कीदृशम् wh ch is senseless.

(५) M reads only भैरव

(६) B reads शृणु देवि प्रयत्न

(७) K

has मङ्गाद्यै M has त्रिविन्दाद्यै

(८) अज्ञात सुरवन्दिते, a var ant in M

(९) K reads प्रयोग नाम M reads प्रयोगा नाम

(१०) K has तस्यासने

This charana and the next are wanting in M

(११) K reads

erroneously चणादृष्येत

(१२) K reads पञ्चाणि wh ch is incorrect

(१३) M reads साधकस्य wh ch is absurd

(१४) B reads चोत्तम

K reads निष्पोंडित, which is inc

M reads निष्पोंडित

(१५) M has

रस, wh ch is not correct

रसं संमर्द्य^१ तेनैव दिमानि त्रीणि वार्त्तिकः^२ ।
 आरोट^३ बन्धयेत् चिम्र गगनं तत्र जारयेत् ॥ ५ ॥
 तेन^४ पत्ररसेनेव साधयेद्गगनं पुनः ।
 सप्तधा भावित तेन द्रूपपणेन^५ सहैकतः ।
 यन्त्रे विद्याधरे देवि गगनं तत्र जारयेत् ॥ ६ ॥
 मासमात्रेण देवेशि^६ जोर्यते ब्रह्म समं समे^७ ।
 समजोर्णे रसे देवि शतवेधो भवेद्भसः ॥ ७ ॥^८
 निशाचररसे देवि गन्धक भावयेत्ततः ।
 भावयेत् सप्तवारं तु द्विपद्याय^९ रसेन तु ॥ ८ ॥
 तारस्य पत्रलेपेन^{१०} अर्वाक्षिकाद्यनोत्तमम्^{११} ।
 गन्धके समजोर्णेऽस्मिन्^{१२} शतवेधो रसो भवेत्^{१३} ॥ ९ ॥

- (1) B reads सप्तर्षं, which is gram. incorrect (2) M reads
 त्रिपद्याय, which is evidently an error of the scribe. (3) K reads
 आरोट
 (4) The following three hemistichs commencing from
 तेन are wanting in K. (5) M reads द्रूपपत्रेण (6) मासमात्रेण
 तु देवेशी, an incorrect variant in M. (7) जोर्यते तु समं समं a variant
 in B. निर्धोते तत् समं समं, a variant in K. जोर्यते तु समं समं, a variant
 in M (8) This hemistich is not found in M (9) K
 reads द्विपद्याय M reads द्विपद्याय. Both the readings are inc. [The
 first seems to be द्विपद्याय, and the second द्विपद्याय द्विपा=द्विपदी=द्विपा-
 दिका=नागकेसरद्वय] (10) तारस्यपत्रलेपेन, an incorrect variant in K.
 M reads पत्रलेपेन which is not correct (11) M reads अर्वाक्षिकाद्यनोत्तमम्.
 K reads अर्वाक्षिकानोत्तमम् M reads अर्वाक्षिकानोत्तमम्. (12) M reads सम-
 जोर्णेऽस्मिन्, which is inc. (13) M reads भवेद्भसः

पुनस्तं गन्धकं दत्त्वा यत्रलेपे रविं हरेत्^१ ।
 तं रविं तारमध्ये तु त्रिगुणं वाहयेत्ततः^२ ॥ १० ॥
 हेमादौ मिलितं^३ हेमं भाटकासमतां व्रजेत्^४ ।
 पुनस्तं गन्धकं साक्षाद्वावयित्वा द्रुतं^५ कुरु ॥ ११ ॥
 रमेन्द्र^६ मर्दयेत्तेन गतदेहं तु^७ कारयेत् ।
 लेपमात्रेण तेनैव कुष्ठानष्टादश^८ प्रिये ।
 अथौ भगन्दरं लुतां^९ शिरीरीगाय^{१०} नाशयेत् ॥ १२ ॥
 निशाचररसे भाव्य^{११} सप्तवारं तु^{१२} तालकम् ।
 तेनैव घातयद्बलं^{१३} च ह तारे^{१४} तु निर्वहेत् ॥ १३ ॥

- (1) B has वनम् which is gram. incorrect. H has रवीं हरे M has पवत्परवि (2) वाहये ततः an incorrect reading in B (3) H reads मलितं which is inc. M reads वृक्षार्ते, which is also incorrect. (4) H reads माविकासमतां M reads erroneously मावकासमतां इजम्. (5) B reads द्रुतः H reads द्रुतः M reads द्रुतः We have adopted the reading in B (Deccan Ms) which begins from this charapa, the previous portion of the text being wanting (6) D reads रमेन्द्र (7) B reads गतदेहः M reads गतदेहान् Both are inc. (8) कष्टानष्टादशान् प्रियं and कष्टानष्टादशान् प्रियं are incorrect readings in H and M respectively (9) अथ भगन्दरं लुतां, an incorrect variant in H. अथौ भगन्दरं लुतां, a variant in M, which seems to be inc. (10) Both D and M read शिरीरीगाय. (11) B has निशाचरे रसे D has भाव्ये. (12) B reads सप्तवारं तु which is gram. incorrect (13) H reads वाहयद्बलं M reads घातयन् च (14) B and M read द्रुतं D and H read गतय निर्वहेत् च

तं तारं जारयेत्^१ सूते तत्सूतं बन्धनं व्रजेत्^२ ।
 लेपमात्रेण तेनैव चतुःपष्टितमो भवेत् ॥ १४ ॥^३
 चतुःपष्टितमे^४ भागे शुल्ववेधं^५ तु दापयेत् ।
 शुल्वं तु दापयेत्तारे तत्तारं काञ्चनं भवेत् ।^६
 तत्तारं जायते जेष्ठं^७ धर्मकामार्थमोक्षदम् ॥ १५ ॥
 निशाचरस्य पुष्पाणि^८ सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत्^९ ।
 पलानि^{१०} दश चूर्णस्य दसैर्धातुभ्यस्तु भावयेत्^{११} ॥ १६ ॥
 दृतेन मधुनालोढा^{१२} नवभाण्डे^{१३} विनिक्षिपेत् ।
 धान्यराशौ निधातव्यं विसप्ताहं सुरेखरि ॥ १७ ॥
 तेन भक्षितमात्रेण बलोपलितवर्जितः^{१४} ॥ १८ ॥

-
- (1) D and K read जारयेत्. (2) D and K read वधन भवेत्. M reads बन्धनं व्रजेत्.
 (3) This hemistich is wanting in B and M.
 (4) This hemistich is wanting in D. K reads चतुःपष्टितमो, which is incorrect.
 (5) K reads शुल्वे वेध. (6) This hemistich is wanting in B and M.
 (7) M reads जारयेच्छ्रेष्ठ, which seems to be inc.
 (8) All other texts read पुष्पाणि, but M only reads पुष्पाणि. We suppose the latter to be correct, since पुष्पाणि is already mentioned in verse 4.
 (9) चूर्णानि तु कारयेत्, a variant in D. चूर्णानि कारयेत्, a variant in K.
 (10) M reads पलानि, which is incorrect.
 (11) द्वादश भाण्डा यस्तु भावयेत्, a variant in D. द्वादश भाण्डा यस्तु भावयेत्, a variant in K.
 द्वादश भाण्डा विभावयेत्, a variant in M. (12) M reads मधुनालोढा.
 K reads मधुनालोढा. (13) D reads नवभाण्डा. D reads नवभाण्डा.
 (14) K reads निर्जित, which is not correct.

वल्कल सूक्ष्मचूर्ण^१ तु मधुना सहित^२ लिहेत् ।
 अर्धमासप्रयोगेण^३ प्रत्यक्षीऽय^४ भवेत् प्रिये ॥ १९ ॥
 तस्य मूत्रपुरीषेण शुल्व भवति काश्चनम् ।
 मासमात्रप्रयोगेण पचन^५ काश्चन भवेत् ॥ २० ॥
 ग्राह्य^६ तत्फलतैल वा^७ यन्त्रे पातालसप्तके^८ ।
 तेन तैलेन देवेशि रस सकोचयेद्दुधम् ॥ २१ ॥
 तत्क्षणाज्जायते देवि^९ पटवन्तो महारसः^{१०} ॥ २२ ॥
 कटुक कट्ठण कार्य्य^{११} रसलिङ्गे वरानने^{१२} ।
 सकोच्य मारण^{१३} तेन कर्त्तव्य परमाहुतम्^{१४} ॥ २३ ॥
 निशाचररसे क्षिप्त सप्तवार तु भास्करम् ।

- (1) D reads सूक्ष्मचूर्णे (2) D reads सहित [perhaps सहित =
 सहकर] M reads साहित. (3) अर्धमासे प्रयोग an incorrect reading
 in D (4) B and K read प्रयोगेण M reads प्रत्ययोगेण which is inc.
 (5) M reads पचन the MS B is wanting about 250 slokas from
 this (20th) sloka. (6) M reads ग्रह्य which is not accurate here
 (7) D which begins from this portion, reads erroneously तत्फलतैलम्
 K reads तत्फलतैलम् M reads तत्फल तैलम् (8) M reads सति
 (9) तत्क्षणादेव जायते a variant in M. (10) D wants the term महा
 K reads छाटवन्तो महारस M reads पटवन्तो महारस (11) D has
 an absurd reading—कटुक कट्ठ स कार्य्य M reads कटुक instead of कटुक
 (12) D reads रसलिङ्ग K reads रसलिङ्ग पराणम् M reads रसलिङ्गवरानने
 (13) K reads सकोच्यमारण M reads सकोच्यमारण. (14) D reads
 परमाहुतम् M reads erroneously परमयुतम्

कालिकारहितं तेन जायते^१ कनकप्रभम् ॥ २४ ॥

तत्तारेण समं वाह्यं^२ तेन सिक्तं तु वापितम् ।

दशाग्रं वेधयेत्^३ सूतं दश पीत शतेन च^४ ॥ २५ ॥

शतं वेधयति लघुं सहस्रं कोटिवेधकम् ।

दशाग्रं कोटिवेधि^५ स्यात् कोटिवेधि समेन च^६ ॥ २६ ॥

पुनरन्धं प्रबध्नामि रसबन्धं सुदुर्लभम्^७ ॥ २७ ॥

त्रैलोक्यजननो या स्यादोषधी^८ चजनायिका^९ ।

तस्याः सम्यक्मात्रेण^{१०} बद्धस्तिष्ठति पारदः ॥ २८ ॥

सप्ताहं मर्दितस्तस्या^{११} महीपथ्या रसेन सः^{१२} ।

शताग्रैर्नैव वेधेन^{१३} कुरुते दिव्यकाचनम्^{१४} ॥ २९ ॥

द्विसप्ताहं रसे तस्या मर्दनाद्वरवर्णिनि^{१५} ।

-
- (1) M has कालिका, which is a tautology (2) D reads सवाद्य, which is incorrect and incomplete M reads वाद्य (3) M reads तथा वधयत (4) D reads रसेन वै K reads रसेन च (5) All the texts read कोटिवेधि, which is not gram correct (6) M reads तु (7) तु दुर्लभ is the reading in D (8) D and K have या सा चौपथी M has यस्यादोषधी, which is inc. (9) D reads चजनायिका K reads चजनायिका M reads चजनायिकम् (10) तथा मसृष्टमाचन, a variant in M (11) M has सप्ताहोमर्दिते तथा, wherein रसेन is inc. (12) महीपथिरसम स, a variant in K M reads महीपथ्या रसे रस. (13) D reads दिव्येन M reads शत'ग्रं तु वेधेन (14) D reads दिव्यकाचन, which is inc (15) D reads वरवर्णिनी, which is gram inc. K reads द्विसप्ताहिन, which is unintelligible.

लक्षवेधो रस साक्षादष्टौ^१ लोहानि काञ्चनम्^२ ॥ ३० ॥
 त्रिसप्ताहेन देवेशि दशलक्षानि विध्यति^३ ।
 चतुर्थे चैव^४ सप्ताहे कोटिवेधो महारसः ॥ ३१ ॥
 स्नेदतापननिर्घृष्टो^५ महीषध्या रसेन तु ।
 ददाति खेचरो^६ सिद्धिमनिवारितगोचर^६ ॥ ३२ ॥
 कामयेत् कामिनोना तु सहस्र दिवसान्तरे ।
 नष्टच्छायो ह्यदृश्यश्च^७ वैलीक्य च भ्रमेद्भ्रमे^८ ॥ ३३ ॥
 महीषध्या रसेनैव^९ मृतसञ्जीवनं^{१०} भवेत् ।
 यनेन घातयेत्^{११} सूर्यं पञ्चावस्थ^{१२} कुरु प्रिये ॥ ३४ ॥
 मृतस्य दापयेत्तस्य^{१३} हस्तपादौ तु^{१४} मर्हयेत् ।
 तस्य तु प्रविशेज्जोषो^{१५} मृतस्यापि भ्रान्तं ॥ ३५ ॥

- (1) D reads साक्षादष्टौ (2) M reads विध्यति (3) D reads
 विध्यत् दश लक्षा न विध्यति an incorrect reading in h. (4) D reads
 त्रैव which is inc. (5) स्नेदतापननिर्घृष्टो, a variant in D. स्नेदनापन
 निर्घृष्टा a variant in h. स्नेदतापरिवर्धित a variant in M. None is correct
 (6) अनिवारितगोचर, a variant in D. अनिवारितगोचरा a variant in h.
 Both are gram. inc. (7) K has नष्टच्छाया लक्षणाश्च. M has नष्ट
 साक्षादृश्यश्च (8) h. reads भ्रमेद्भ्रमे चैवाश्च भवेद्भ्रमे, an incomplete
 variant in M. (9) h. reads रसे चैव (10) D has मृतसञ्जीवनं
 h. has मृते सञ्जीवनं (11) h. reads पातयेत् (12) D reads
 पञ्चावस्थ. M reads पञ्चावस्थ which seems to be inc. (13) D reads
 दापयेत्तस्य. h. reads दापयेत्तस्य. Both are incorrect. (14) M reads
 हस्तपादौ (15) h. reads नमन in place of तस्य तु. M reads मर्हयेत्
 जोषः

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं सुदुर्लभम्^१ ।

नरसाररसेनैव^२ क्षणाद्^३ बध्येत सूतक^४ ॥ १६ ॥

नरसाररस दत्त्वा^५ द्विपदीरजसा सह^६ ।

दिनान्ते बन्धमायाति^७ सर्व्वलोहानि रञ्जयेत्^८ ॥ १७ ॥

नरसाररसेनैव^९ जीर्णे षड्गुणपद्मगे^{१०} ।

तारे तान्त्रेऽपि वा देवि^{११} भावयेत्सं मन शिलां^{१२} ॥ १८ ॥

निर्गन्धा जायते सा तु^{१३} घातयेत्तद्भसायनम्^{१४} ।

द्विपदीरजसा सार्धं^{१५} नि सत्त्वः पद्मगो भवेत्^{१६} ॥ १९ ॥

- (1) M reads वक्ष्यामि (2) D reads नरसाररससम्बन्धि K reads नरसाररस पद्मे M reads नरसाररसद्वयेन All the readings seem to be incorrect [नरसार has different designations in different texts,—as नरकसा and नरकसार] (3) D reads क्षणाद् (4) M reads सूतकम् (5) नरसाररसे दत्त्वा, a variant in D नरसाररस दत्त्वा, a variant in K, नरसाररस दत्त्वा a variant in M (6) D reads सह, which seems to be the error of the scribe (7) M reads बन्धमायाति, which is incorrect. (8) D reads रञ्जति K reads रजति (9) D and K read नरसाररसेनैव (10) जीर्णे षड्गुणपद्मग, a variant in D This charana and the next are wanting in M (11) तारतात्रेऽपि वा देवी, an incorrect variant in D (12) K reads भावयेत्ता, which seems to be incorrect. M reads भावयेत्सु मन शिला (13) K has यावत्से, which is incorrect. M reads सा तु. (14) घातयेत्तद्भसायनम् a variant in K. घातयेत्तद्भसायनम् a variant in M (15) M has द्विपदीरजसा सार्धं M has साधु (16) D reads नि सत्त्वपद्मगो भवेत् K has an incomplete reading—नि सत्त्वपद्मगो M has नि सत्त्वपद्मगो भवेत्, which is not correct.

नरसाररसेनैव^१ जीर्णे यद्गुणययने^२ ।

तारे ताम्रेऽपि वा देवि^३ कोटिवेधौ भवेद्रमः ॥ ४० ॥

नरसाररसस्तन्ये भावनाः^४ सप्तधा पृथक् ।

रसेन्द्रं दापयेद्वासं^५ यन्त्रे विद्याधरादये ॥ ४१ ॥

जीर्यते^६ गगनं देवि निर्मुखं च^७ वरानने ।

नरसाररसेनैव^८ कौटमारीरसेन च^९ ।

प्रापयेद्गगनं देवि^{१०} तीक्ष्णं लोहञ्च पद्मगम् ॥ ४२ ॥

नरसाररसेनैव हनूमत्या रसेन च ।

जायते काष्ठनं^{११} दिव्यं निपेकाद्^{१२} भास्करप्रिये ॥ ४३ ॥

नरसाररसे दत्त्वा^{१३} मस्त्रिहारस्तचन्दनम्^{१४} ।

- (1) D and K read नरसाररसेनैव M reads नरसाररसेनैव. (2) जीर्णे यद्गुणययने, a variant in D. (3) Thus hemistich and the next are wanting in M. D reads erroneously देवि. (4) D has नरसाररसस्तन्ये भावनाः, which mars the metre. K has नरसाररसस्तन्ये. (5) रसेन्द्रं दापयेद्वासं, a variant in D. रसेन्द्रं दापयेद्वासं, a variant in K. रसेन्द्रं दापयेद्वासं, a variant in M. (6) D reads जीर्यते, which has no sense. (7) D reads निर्मुखं च. (8) D and K read नरसाररसेनैव. M reads नरसाररसेनैव. (9) तिष्ठति यद्गुणययने च, a reading in D. तिष्ठति यद्गुणययने च, a reading in K. (10) This charana and the next three are wanting in D and K. (11) D reads जायते काष्ठनं. M reads जायते. (12) M reads निपेकाद्. (13) नरसाररसे दत्त्वा a variant in D and M. नरसाररसे दत्त्वा, a variant in K. (14) The MS. M. reads तिष्ठति यद्गुणययने मस्त्रिहारस्तचन्दनम् — रसेन्द्रं दापयेद्वासं रसेन्द्रं दापयेद्वासं, which we have not adopted as it seems to be redundant.

स्वरसे मर्हयेत् पथात्^१ पन्नगं देवि सेचयेत् ॥ ४४ ॥

तत्क्षणात् काञ्चनं दिव्यं सप्तवारं निषेचितम्^२ ।

रविष्टुष्टं तु^३ तं देवि पन्नगं त्रिगुणं प्रिये ॥ ४५ ॥

तच्छुस्वं^४ हेमसंकाशं तारपञ्चांगं^५योजितम् ।

अटमांययुतं हेम^६ हेमकर्मणि चौपधम्^७ ॥ ४६ ॥

नरसाररसे^८ भाव्यं सप्तवारं तु द्विजुलम् ।

तेनैव घातयेत्तोत्तमं^९ भस्मीभूतत्वमादिगेत्^{१०} ॥ ४७ ॥

तद्भस्म ताम्रपिष्टं तु^{११} त्रिगुणं तेन निर्वहेत् ॥ ४८ ॥

तच्छुस्वं हेमसंकाशं तारमष्टांगं^{१२}योजितम् ।

(1) D reads स्वरसी M reads मर्हयेत्पथ, which is incorrect. (2) K and M read निषेचित.

(3) K reads रविष्टुष्टं तु, which is incorrect M reads रविष्टुष्टं तु, which is grammatically incorrect. (4) K reads तच्छुस्वं, which is incorrect. M reads तत् शुक्ल, (without any suffix), which is gram.

incorrect. (5) D and K read तार पञ्चाङ्ग, which seems to be inaccurate. (6) This word is wanting in K. (7) ऐमकर्म-

निरीपधम्, a variant in M. (8) D reads नरससाररसे K reads नरससारसे. M reads नरससारसे.

(9) तेनै लोपात् घातये, an incorrect variant in D. K has तापदेतोत्तम. M reads घातयेत् शुक्ल. (10) K reads साविष्टं. M reads अक्षभूतत्वमादिगेत्, which is incorrect.

(11) D reads ताम्रपिष्टं तु K reads ताम्रपिष्टं तु. M reads ताम्रपिष्टं तु. (12) M reads तारे अष्टाङ्ग

कंकालखेचरी नाम ओषधी परमेखरि^१ ।
 तस्यासौलं तु संगृह्य^२ माघखेचरि^३ संयुतम् ।
 भावयेत्^४ दिनमेकान्तु पात्रे भास्करनिर्मिते ॥ ५३ ॥
 द्वितीये वासरे प्राप्ते^५ वज्ररत्नं^६ तु घातयेत् ।
 अनले धामयेत्तत् तु^७ सुतप्तज्वलनप्रभम्^८ ॥ ५४ ॥
 कंकाल^९ खेचरीतैले वज्ररत्नं निषेचयेत्^{१०} ।
 दण्डवारं^{११} निपिक्तं तु भस्माकारं हि^{१२} जायते ॥ ५५ ॥
 तत्रैमपक्वबीजं तु^{१३} तेन भक्ष्यसमं कुरु^{१४} ।
 विभागं^{१५} दृष्ट्वा च भक्ष्यमूपागतं^{१६} धमेत् ।
 तत्क्षयान्मिसति द्वन्द्वं^{१७} वज्ररत्नं च^{१८} काश्चनम् ॥ ५६ ॥

- (1) D reads परमेखरी M reads ओषधी Both are incorrect. (2) This charana and the next three are wanting in D K reads स्यात्, which is not correct. (3) M reads अलखेचरि (4) K reads स्वापयेत्. (5) D reads प्राप्ते M reads द्वितीयवासरे (6) K reads वज्रं रत्न (7) M reads घामयन्, which is senseless (8) सुतप्त ज्वलनप्रभम् a variant in D सुतप्तज्वलनप्रभम् a variant in K सुतप्त ज्वलनप्रभम्, a variant in M (9) K reads अक्षौण (10) वज्ररत्नं निषेचयेत्, a variant in D (11) K reads दण्डवारं, which is incorrect (12) D reads तु (13) तत्रैमपक्वबीजं तु, a variant in D (14) D has तत्रैमपक्व बीजं तु, wherein the first part seems to be incorrect (15) M reads erroneously विभागं (16) K reads अक्षौण रत्नं (where अक्षौण = १) (17) D reads वज्र, which has no clear sense. (18) D and K have तु

तारहेम^१ समांशं तु^२ द्विगुणं पित्तल^३ भवेत् ॥ ४८ ॥
 नरसाररसे भाव्यं^४ रसक^५ सप्तवारतः ।
 तं रसं^६ रसकं चैव तीक्ष्णं लोहं च^७ पद्मगम् ।
 नरसाररसेनैव^८ तेनैवैकत्र मर्दयेत्^९ ।
 तत्तद्वर्णज्जायते बन्धो^{१०} रसस्य रसकस्य च ॥ ५० ॥
 तीक्ष्णं नागं^{११} तथा शुल्बं रसकेन^{१२} तु रक्षयेत् ।
 समस्तं^{१३} जायते हेम कुष्माण्डकुसुमप्रभम्^{१४} ॥ ५१ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं सुदुर्लभम्^{१५} ॥ ५२ ॥

- (१) D has तारहेम K has तारे हेम M has तार हे
 (२) Both D and M read erroneously समांशं तु and समांशं
 respectively (३) K has द्विगुणं पित्तलं which is absurd
 which is absurd M has द्विगुणं पित्तलं (४) नरसाररसे वा
 a variant in D नरसाररसे भाव्यं, a variant in K This chara
 wanting in M (५) K reads नरक M reads रसक
 D reads नरस This chara and the next three are not fou
 in M (६) D has तीक्ष्णं पद्मगं which is inc K has तीक्ष्ण
 च (७) D and K read नरसाररसेनैव (८) तेनैवैकत्र मर्दयेत्
 a variant in K (९) K and M read बन्धो which is gram.
 correct (१०) M reads लोहं नागं (११) D reads रसकेन
 seems to be an error of the scribe (१२) M reads रसकेन, wh
 is an intelligible (१३) हेम कुष्माण्डकुसुमप्रभम् a variant in D
 कुसुमप्रभम् a variant in M where n the first term is incorrect
 D reads च सुदुर्लभं This hem st ch and the next are wanting in K.

कंकालखेचरी नाम ओषधी परमेश्वरि^१ ।
 तस्यास्त्रैलं तु संगृह्य^२ माघखेचरि^३संयुतम् ।
 भावयेत्^४ दिनमेकन्तु पात्रे भास्करनिर्मिते ॥ ५३ ॥
 द्वितीये वासरे प्राप्ते^५ वज्ररत्नं^६ तु घातयेत् ।
 अगले धामयेत्तत् तु^७ सुतप्तज्वलनप्रभम्^८ ॥ ५४ ॥
 कंकाल^९खेचरीतैले वज्ररत्नं निषेधयेत्^{१०} ।
 दशवारं^{११} निषिक्तं तु भस्माकारं हि^{१२} जायते ॥ ५५ ॥
 तत्रैवपक्ववीजं तु^{१३} तेन भस्मसमं कुर्व^{१४} ।
 त्रिभागं^{१५} दृढ्यं दत्त्वा अश्वमूषागतं^{१६} धमेत् ।
 तत्क्षणाग्निसति हन्यं^{१७} वज्ररत्नं च^{१८} काश्चनम् ॥ ५६ ॥

- (१) D reads परमेश्वरी M reads ओषधी Both are incorrect, (2) This charaya and the next three are wanting in D K reads सदाग्र, which is not correct (3) M reads अश्वखेचरि (4) K reads आपदेत् (5) D reads प्राप्ते M reads द्वितीयवासरे (6) K reads वज्रं रत्नं (7) M reads यामयन्तु, which is senseless (8) सुतप्त ज्वलनप्रभम्, a variant in D सुतप्तज्वलनप्रभम्, a variant in K अश्वज्वलनप्रभम्, a variant in M (9) K reads ककोष (10) वज्ररत्नं निषेधयेत्, a variant in D, (11) K reads द्वादशवार, which is incorrect. (12) D reads तु (13) तत्रैवपक्ववीजं तु, a variant in D (14) D has तत्रैवपक्ववीजं कुर्व, wherein the first part seems to be incorrect (15) M reads erroneously त्रिभागे (16) K reads अश्वमूषागत (where अश्व=श्व). (17) D reads वज्र, which has no clear sense. (18) D and h have तु

चन्द्रहेम^१ वरारोहे समं जारयते यदि ।

कोटिवेधी रसो देवि^२ लोहान्यष्टौ च विध्यति^३ ॥ ५७ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं^४ सुदुर्लभम् ॥ ५८ ॥

सवीजा चौपधी^५ ग्राह्या^६ काचिदुल्ललता^७ प्रिये ।

मन्त्रसिंहासनी नाम द्वितीया देवि खेचरी^८ ।

पातालयन्त्रे तत्तैलं गृह्णीयात्ताम्रभाजने^९ ॥ ५९ ॥

तस्य तैलस्य मध्ये तु प्रक्षिपेत् खेचरीरसम्^{१०} ।

मेदिनी^{११} यन्त्रमध्ये तु स्थापयेत्सु^{१२} वरानने ॥ ६० ॥

पूर्वोपध्या तु तद्देवि^{१३} गगनं मेदिनीतले^{१४} ।

रसपास^{१५} ततो दत्त्वा मर्दनात्^{१६} गोलक^{१७} कुरु ॥ ६१ ॥

(१) K reads चन्द्रे हेम

(२) D reads देवी, which is incorrect.

(३) D reads विधति M has लोहाष्टौ च विविधति (४) D has रसबन्ध, which is grammatically incorrect

(५) सवीजसोपधी ग्राह्या, an incorrect variant in D

सवीज चौपधी ग्राह्या, a variant in K सवीजा चौपधी ग्राह्या, an incorrect variant in M

(६) D reads किञ्चित् K reads

किञ्चित् दुर्लभता. (७) D reads त्रिविधा देवि खेचरी wherein the first term is incorrect K reads द्वितीया देवि खेचरी, which is partly incorrect

(८) M reads ताम्रभाजनम् which is not correct. (९) लिपिष्वेत् खचरी रस, a variant in D, which is partly incorrect

(१०) D reads मेदिनी

(११) M reads स्थापयित्वा (१२) पूर्वोपध्या तु तद्देवि, a variant in D पूर्वोपध्या तु तद्देवि, a variant in M. Both seem to be incorrect

(१३)

D reads मेदिनीयन्त्रे K reads मेदिनीतले M reads मेदिनीयन्त्रम्

(१४)

M reads erroneously समेयस (१५) D reads मर्दने (१६) M reads मर्दक

बद्धा^१ पोटलिकां^२ तेन गगनं तेन जारयेत्^३ ।
 समे^४ तु गगने जीर्णे बद्धस्तिष्ठति सूतकः ॥ ६२ ॥
 भस्त्रा^५ फूत्कारयुक्तेन^६ धाम्यमानेन नश्यति^७ ।
 काकविष्टासमं रूपं समजीर्णस्य जायते^८ ॥ ६३ ॥
 द्विगुणे गगने जीर्णे षष्टौ लोहानि संहरेत् ॥ ६४ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं सुदुर्लभम् ॥ ६५ ॥^९
 शिवदेहात् समुत्पन्ना ओषधी तुरसिंहनो^{१०} ।
 जारयेद्गन्धकं सा तु^{११} जारयेत् सापि तालकम्^{१२} ॥ ६६ ॥
 काञ्चनं जारयेत् सापि^{१३} रसेन्द्रं सा च बद्धयेत्^{१४} ।
 प्रवालं जारयेत् सा तु^{१५} गगनं द्रावयेत् तथा^{१६} ।

-
- (1) This is wanting in D (2) M reads पटलिका. (3)
 भाग त तेन जारयेत्, a variant in D M reads चारयेत् (4) D
 reads सम (5) D has भस्त्र, which is not accurate. (6)
 M has भस्त्रारयान् बन्धेन, which is absurd (7) D reads नश्यति.
 K reads सास्यति (8) D reads जारयेत् M reads सम जीर्णस्य
 (9) This hemistich and the next are not found in D (10)
 K reads ओषधी. M reads तहरीडरी (11) We do not find गन्धक
 सा तु in K (12) M has सावयेत् सा घटालकम् The portion be-
 ginning from this charana and ending in बद्धय पातयेत् सा तु is not
 found in K (13) D has जारयेद्गन्धमि, which is an error of the
 scribe (14) रसेन्द्रापि बन्धनम् a variant in D. (15)
 D reads भावयेद्गन्धम् which seems to be भावयन्धम् (16) M
 reads मत

वक्ष्यच्च घातयेत् सा तु^१ सर्व्वसत्त्व च^२ पातयेत् ॥ ३७ ॥
 (जायेत् सर्व्वलोहानि सत्त्वान्यपि च पातयेत् ।)^३
 हरींदरीरसे न्यस्य^४ गोशृङ्गे तु वरानने ।
 धान्यराशी निघातव्य मृत तिष्ठति सूतकम्^५ ॥ ३८ ॥
 दिव्यीपध्मा रसेनैव^६ रसेन्द्र सुरवन्दिते^७ ।
 सप्तमे तु कनके जीर्णे दशकोटीसु^८ वेधयेत् ॥ ३९ ॥
 पञ्चमे लक्षकोटिसु^९ षड्शुणे अर्शवेधकः^{१०} ।
 सप्तमे धूमवेधो स्यात् अष्टमे त्ववलोक्तः^{११} ।
 नवमे शब्दवेधो स्यात्^{१२} दत्त ऊर्ध्व^{१३} न विद्यते ॥ ४० ॥

- (१) वक्ष्यच्च घातयेत् सा तु a variant in D, wherein वक्ष is incorrect
 (२) D reads च (३) We have got this hemistich only in K which we have printed within brackets (४)
 हरींदरीरसे न्यस्य a variant in K इन्दरीरसमन्यस्य a variant in M (५)
 मृततिष्ठति सूतक, a variant in D मृततिष्ठति सूतक, a variant in K. हृत
 तिष्ठति सूतकम्, a variant in M We have adopted the above after
 collating all the texts. (६) दिव्यीपधिरसेनैव a variant in M
 (७) D reads रसेन्दो सुरवन्दिते, which is grammatically incorrect
 K reads रसेन्दो, which is also incorrect. M reads रसेन्द्र (८) K
 has दशकोटि तु M has दशकाटिन (९) K has लक्षकोटि तु M has
 लक्षकोटो तु (१०) D reads स्यात् च वेधयेत् (११) D reads
 अश्वलोक्त M reads अश्वलोक्त (१२) D has नवमे दशमे वेधो स्यात्,
 which mars the metre and the sense (१३) K reads दतो
 दृति which is not correct

भ्रमन्ति पशवो मूढा ^१ कुलौषधिविवर्जिता ^२ ।
 तृणौषधि^३रसानाच्च नैव सिद्धिं प्रजायते ॥ ७१ ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ज्ञातव्या तु कुलौषधी^४ ॥ ७२ ॥
 दिव्यौषधी चतुषष्टि^५ कुलमध्ये व्यवस्थिता^६ ।
 नैव जानन्ति मूढास्तै^७ देवमोहिन^८ मोहिता ॥ ७३ ॥
 अदिव्यास्तु तृणौषधौ^९ जायन्ते^{१०} गिरिगह्वरे ॥ ७४ ॥
 तृणौषध्या रसे सूत^{११} नैव बद्ध कदाचन^{१२} ।

- (1) D reads भ्रमन्ति पशवो मूढा K reads भ्रमन्ती पशवो मूढा, where-
 in the first term is inc (2) कुलौषधिविवर्जिता a variant in D
 (3) D has तृणौषधी K has तृणीषधी M has त्रीणौषधि (4) D
 reads erroneously ज्ञातव्यो तु कुलौषधी K reads also incorrectly ज्ञात
 व्यास्तु कुलौषधी M reads ज्ञातव्या तु कुलौषधी which is incorrect
 (5) दिव्यौषधीचतुषष्टी a variant in D and K which is incorrect
 M reads दिव्यौषधि चतुषष्टि which is also incorrect. (6) K
 reads व्यवस्थिता which is not correct M reads कुलमध्ये which is incor-
 rect (7) नैव जानति मूढा वा a variant in D K reads नैव
 जानन्ति मूढास्तै which is grammatically incorrect. M reads नैव जानन्ति
 मूढास्तान् (8) D and K read erroneously शिवमायैव which
 ought to be शिवमायैव (9) D has अदीव्यास्तु तृणीषध्या which is
 grammatically incorrect M has also an incorrect variant—अदि-
 व्यास्तु तृणीषधौ (10) D reads जायते which is incorrect. (11)
 D has तृणीषधीरसे सूत तृणीषध्या विहीनास्त a variant in M Both
 are incorrect (12) K reads बद्ध which is incorrect वा-
 कारयन्ति ते a variant in M

त सूत मारयेद्भट्टे^१ गजारिदिव्यकौषधी^२ ॥ ८६ ॥
 भक्षित, स रसो येन^३ सोऽपि साक्षात् सदाशिव ।
 भक्षिते तोलकैकेन^४ स्पर्शवेधी भवेत्तर ॥ ८७ ॥
 प्रस्नेदात्तस्य गात्रस्य रसरजय वेध्यते^५ ।
 प्रस्नेदादपि मूत्रेण^६ अष्टौ लोहानि काञ्चनम् ॥ ८८ ॥
 लक्षवर्षसहस्राणि^७ स जोयेत् साधकोत्तमः^८ ।
 प्रजापति कृष्णतेजा^९ क्षणादध्नाति सूतकम्^{१०} ॥ ८९ ॥
 गजारिस्पर्शनादेवि^{११} क्षापालेन च वेध्यते^{१२} ॥ ९० ॥
 वज्रवल्लीरसेनैव^{१३} भावित गगन प्रिये ।
 जारयेद्वातुकायन्त्रे खोटो भवति तत्क्षणात्^{१४} ॥ ९१ ॥

- (1) D has मारयिद्भट्टे which is unintelligible K has रस.
 (2) D and K read दिव्यकौषधी M reads दिव्य कौषधी Both are incor-
 rect (3) भक्षितोरनयायन a variant in D भक्षयत् तस्य रसो दत्त, a
 variant in K. M reads सा रस All are gram inc (4) D
 reads मक्षते K reads तोलकैकेन ; Both are incorrect. (5) M reads
 रसरजसु वेध्यते (6) प्रस्नेदात्तस्य गात्रस्य a variant in M (7) भवा
 इमंसहस्राणि, a variant in D, wherein the middle term is incorrect
 (8) D reads गात्र सजय (9) D has कृष्णतेज, K has प्रजापते कृष्-
 तेजा (10) क्षणादध्नाति मूलक an incorrect variant in D K has
 only क्षणा and wants four charanas next following (11) M reads
 स्पर्शनादेव (12) क्षाणि नयन वज्रने a variant in D which is
 unintelligible (13) M reads तोरवज्रया रसेनैव (14) D reads
 क्षणा instead of तत्क्षणात् K reads खाटे which is not correct

मृतगोलकमाषैकं^१ माषैकं हेमगोलकम्^२ ।
 एकीकृत्य^३ तु संमर्द^४ लुद्रान्तेन^५ दिनत्रयम् ।
 कर्षेकं नागपत्राणि^६ रसकल्केन लेपयेत् ॥ ८२ ॥
 वैष्टयेदृष्टिकाव्या च^७ तत्पिण्डं लेपयेत् ततः ।
 मारयेत् पक्षगं देवि शक्रगोपनिभं^८ भवेत् ॥ ८३ ॥
 कर्षेकं तारपत्राणि मृतनागेन लेपयेत् ।
 द्व्यिकाव्या च तत्पत्रं लेपितं^९ वैष्टयेत्ततः ॥ ८४ ॥
 तत्तारं म्रियते देवि सिन्दूरारुण^{१०}सन्निभम् ।^{११}
 सहस्रांशेन तेनैव शुल्बवेधं प्रदापयेत् ॥ ८५ ॥
 जायते^{१२} कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ ८६ ॥

(1) D reads माष्टिक K has मृतकमाषैक मानिक M reads मृतके

रसक मृत All the texts seem to be inaccurate (2) माषक सेमं

गोलक, a variant in D K reads माष्टिक in lieu of माषैक which is incorrect, M reads हेमगोलकम् (3) All the texts read एकी

कृत्य, which is gram inc (4) D reads तत् सन्ने M reads सन्निभं,

which is incorrect (5) D has लुद्रान्तेन K reads erroneously मान्तेन.

(6) कर्षेक नागपत्राणि a variant in D. M reads कर्षेक for कर्षेक (7)

The portion from this charana upto the शुल्बवेधं प्रदापयेत् is not found

in D K has वैष्टयेदृष्टिकाव्या लेपयेदृष्टिकाव्या, a variant in M

(8) M reads शक्रगोपनिभ which is apparently an error of the scribe

(9) K reads द्व्यिकाव्या तत् पत्रं लेपयत् (10) K reads सिन्दूरारुण,

which seems to be incorrect. (11) The portion commencing

from कर्षेकं तारपत्राणि and ending in सन्निभ is not found in M (12)

D reads मारयेत् which is incorrect

क्षीरयुक्ता^१ बहुफला ग्रन्थियुक्ता^२ च पार्व्वति^३ ।
 नाम्ना चटुनपर्णीति^४ शस्यते रसबन्धने ॥ ८० ॥
 एकधोराकन्दरसे^५ मूकमूषा^६गत रसम् ।
 धमेन्मुखानिलैर्वहो^७ भक्षणाय प्रशस्यते ॥ ८८ ॥
 रक्तकञ्चुकिकन्दं तु^८ स्त्रोस्तन्येन तु पेयितम्^९ ।
 मूषाया^{१०} पूर्व्वयोगेन कुर्वते^{११} रसबन्धनम् ॥ ८८ ॥
 हृदिकापत्रिका^{१२}वोज नारी^{१३}क्षीरसमन्वितम् ।
 धमयेत्^{१४} पूर्व्ववत् सूतं भक्षणार्थाय वार्त्तिक^{१५} ॥ १०० ॥

- (१) D has क्षीरयुक्ता K has क्षीरे युक्ता (२) D reads क्षीरयुक्ता
 K reads क्षीरेयुक्ता (३) K reads पार्वती which is gram inc
 (4) D reads चटुनपर्णी K reads चटुनैवर्णीति M reads चटुनपर्णीति
 It is very difficult to find out the proper term from all these texts
 We have adopted the above text after referring to the meaning
 of these terms (5) M reads कन्दरसे (6) Both D and K
 read मूकमूषा [क being pronounced as मू] (7) धमेन् मुखानिलैर्वहो
 a variant in D भक्षणाय निरुहो a variant in M (8) D reads
 रक्तकञ्चुकिकन्दं K reads कञ्चुकि in place of कञ्चुकि M reads रक्तकञ्चुकि
 कन्दं which appears to be incorrect (9) D has पेयितम् which
 is incorrect M reads पिबयन्, which is not accurate here (10)
 Both D and K read मूषाया (11) M reads erroneously कुर्वति
 (12) D has हृदिकापत्रिका M has हृदोपपत्रिका (13) M reads क्षीरि,
 which is evidently an error of the scribe (14) K reads धामयन्
 (15) D reads वार्त्तिक K reads भक्षार्थाय वार्त्तिक M reads वार्त्तिक
 All the texts are correct

वयकन्द समादाय^१ रसमध्ये^२ विनिचिपेत् ।

गजेन्द्राख्यं^३ पुटं दत्त्वा सप्तधा बहता^४ नयेत् ॥ १०१ ॥

भक्षयेत् तं रसं प्राञ्जः^५ पश्मासादमरो भवेत् ॥ १०२ ॥

लाङ्गलोकन्दमादाय कर्कोटोकन्दमेव च ।

रस तन्मध्यगं^६ कृत्वा स्वेदयेन्मर्दयेत् पुनः^७ ॥ १०३ ॥

न्रियते^८ नात्र सन्देहो धातु^९स्वीमानलेन तु ।

शुकचक्षुगतं सूतं पुटयेद्वामयेत्ततः^{१०} ॥ १०४ ॥

यतायं वैधकर्त्तायं^{११} देहसिद्धिकरो भवेत् ॥ १०५ ॥

हंसपादोरस^{१२} सूतं शुककन्दोदरे क्षिपेत्^{१३} ।

गजेन्द्रपुटन^{१४} दद्यात् न्रियते^{१५} नात्र संशयः ॥ १०६ ॥

- (1) वयकन्द समादीयान्, a variant in D (2) D reads रसे
मध्ये So also K (3) D has गजेन्द्राणां (4) D reads बन्दाणां,
which is incorrect M reads वयतां (5) भक्षयेत् रसं प्राञ्जः, a variant
in D K reads भक्षयेत् रसे प्राञ्जः (6) D has रसं तन्मध्यगं (7)
M reads ततः (8) Both D and M read मृदये which is gram-
inc (9) Both D and K read धातु, which is not accurate here
(10) This charapa and the next three charapas are not found in K.
M reads चापः, पतः (11) M reads वैधयेत् कर्ता which has no
clear sense (12) D has हंसपादरसे (13) शुककन्दोदरो भवेत्,
a variant in D M reads शुककन्दोदरे क्षिपेत् (14) D has गजेन्द्र-
पुटन K has गजेन्द्रपुटन (15) Both D and M read मृदये, which
is incorrect

हंसाङ्घ्रि^१ शकतुण्डीं च^२ गृहीत्वा^३ मर्दयेद्रसम् ।
 कौशपादोदरे दत्त्वा^४ ततो^५ दद्यात् पुटत्रयम् ॥ १०७ ॥
 म्रियते^६ नात्र सन्देहो लसवेधी महारसः ॥ १०८ ॥
 तृण^७ज्योतिरिति ख्याता शृणु दिव्यीपधी प्रिये ।
 निशासु^८ प्रज्वलेन्नित्यं नाङ्गि ज्वलति^९ पार्श्वेति ।
 तस्या मूले तु निक्षिप्तं चौर रक्तं भवेत् प्रिये ॥ १०९ ॥
 तन्मूलरसगन्धार्थै^{१०}र्मातुलुङ्गास्त्रपेपितैः^{११} ।
 शुक्लपत्रं विनिम्नं तु^{१२} भवेत्तम पुटत्रयात्^{१३} ॥ ११० ॥
 तन्मूलचूर्णमयुक्ती^{१४} रसरजः सुरेश्वरि^{१५} ।
 मातुलुङ्गरसे घृष्ट^{१६}मञ्जकं चरति क्षणात् ॥ १११ ॥

- (1) हंसाङ्घ्रि शुक्लपत्रम् a variant in D हंसाङ्घ्रि शुक्लपत्रम् a variant in K हंसाङ्घ्रि शुक्लपत्रम् च, a variant in M which is incorrect (2) M reads दहीना which is not unanimously correct (3) M reads चित्ता (4) D has चना K has चना (5) D reads erroneously म्रियते This hemistich and the next four are not found in M. (6) D reads चव which is evidently an error of the scribe. (7) This hemistich and the next are not found in D (8) K reads चरति (9) D reads चव च (10) K reads चित्ते, which is incorrect. (11) शुक्लपत्रं विनिम्नं तु a variant in D, which is not correct (12) D reads शुक्लपत्रम्, which is not correct. (13) तं चूर्णचूर्णमयुक्ती a variant in D, which has no sense K reads चूर्णम् M reads मयुक्ता which is grammatically incorrect (14) D has चवराजिपरेवरी, which is incorrect M reads सुरेश्वरी which is also incorrect (15) K reads चवरेवरी M reads चवरेवरी

अयोधर्षी^१ प्रवक्ष्यामि रसबन्धकरी^२ प्रिये ।

एकमेव^३ भवेत्सालं तस्य रोम तु^४ वेष्टनम् ॥ ११२ ॥

तस्याग्रे च भवेत् पुष्पं शुकतुण्डस्य सन्निभम्^५ ।

तत्पद्माणि च देवेशि शुकपिच्छनिभानि च ।^६

तत्कन्दं कुठसंस्थानं^७ क्षीरं सिन्दूरं^८ सन्निभम् ॥ ११३ ॥

जलं स्रवेन्मधूच्छिष्टं^९ तत्समादाय पार्व्वति ।

वेधयेत् सर्व्वलोहानि काञ्चनानि भवन्ति च ॥ ११४ ॥

रसतालकतुल्यानि^{१०} मर्द्दयेदुच्चटीरसैः ।

घातयेन्म्रियते^{११} तप्तो रसो दिव्योपधौबलात्^{१२} ॥ ११५ ॥

वेधयेत् सप्त^{१३} लोहानि सञ्चायेन वरानने ॥ ११६ ॥^{१४}

- (1) D has अयोधर्षी, which is unintelligible K has अयोधर्षी M has अयोधर्षी (2) M reads रसबन्धकर, which is incorrect (3) D reads एकमेव, which is incorrect. (4) D reads रोम तु K reads रोम तु M reads रोम तु (5) D has सन्निभ M has पुष्प पुष्प (6) This hemistich and the next are wanting in D (7) M reads कुठसंस्थानं (8) K reads सिन्दूर, which is incorrect. (9) D has सादेत् K has मधुच्छिष्ट which is incorrect M has जल द्रव्यमधुच्छिष्टे (10) रसतालकतुल्यानि, a variant in D रसतालक तुल्यानि, a variant in K. रसतालकतुल्यानि, a variant in M (11) D reads म्रियते which is incorrect. K reads क्षीरते, which is unintelligible. M reads म्रियते, which is gram. inc. (12) D has दीशोपधौ बलात्, which is not correct. (13) M reads सप्त (14) After this floka we find in D—एव रस च देवेशि &c., a portion of चित्रकल्प, which is described afterwards, and in K—ज्योतिष्कवैशेषविधि, which will be mentioned after चित्रकल्प. We have adopted the text in M

अथ रक्तसुहोक्लयं^१ वक्ष्यामि सुरसुन्दरि^२ ।
 सुहोचोरेण शुल्बस्य^३ पत्रलेपं तु कारयेत्^४ ॥ ११७ ॥
 चोरेण तापयेद्भूयः^५ सप्तवारं वरानने ।
 चावर्त्तितं^६ भवेद्यावज्जाम्बूनदसमप्रभम् ॥ ११८ ॥
 (अथातस्त्रिलतैलेन पाचयेत्तु दिनत्रयम् ।
 तथा शुल्बस्य पत्राणि वेधं जाम्बूनदं भवेत् ॥)^७
 रसं रक्तसुहोचोरे^८ कुनटीं गन्धकाभ्रकम्^९ ।
 दरदक्षैव लोहानि सहस्राग्निं वेधयेत्^{१०} ॥ ११९ ॥
 सुहोचोरे समादाय^{११} निग्राहं हेम चोभयम्^{१२} ।

- (१) सुहोक्लयं प्रवक्ष्यामि, a variant in D सुहोक्लयं प्रवक्ष्यामि, a variant in K अथ रक्त सुहोक्लयं, a variant in M (२) D reads विद्यात च सुख दिने K reads विद्यात सुरसुन्दरि. (३) D has सुहोचोरेण शुल्बस्य M has सुहोचोरेण शुल्बस्य (४) पत्र लेपस्तु कारयेत्, an incorrect variant in D (५) Both K and M read तापयेत् भूय (६) D reads ततस्त (७) We find this incongruous śloka in K only, hence we have put it within brackets and have not numbered it (८) रक्तसुहोचोरे, an incorrect variant in D K reads रक्तसुहोचोरे. M reads रक्तसुहोचोरे, which is apparently an error of the scribe (९) D has कुनटीगन्धकाभ्रकम्. M reads कुनटी instead of कुनटी (१०) K reads मदयेत् प्रहरणम्. After this charana K has an incorrect and incomplete hemistich which is not found in any other MSS. The hemistich runs thus —सहस्राग्निं वेधयेत्तु गन्धकाभ्रकम्. (११) D has an incomplete charana सुहोचोरे समादाय M reads सुहोचोरे (१२) निग्राहं हेमदी सवेत्, a variant in D, which has not the following two hemistichs कुनटी &c. and चनेने &c. निग्राहं हेमदी सवेत्, a variant in M, which also does not contain the above two hemistichs

कुनटो^१ गन्धचूर्णञ्च^१ सर्वमेकत्र मर्दयेत् ॥ १२० ॥

अनेनैव प्रकारेण निग्राहं हेम शोधयेत् ।

गुटिकाकृत्य तेनैव^२ नागं विध्यति^३ तत्क्षणात् ॥ १२१ ॥

अथातः स्थलपद्मिन्या^४ दिव्यौषध्या विधिं शृणु ॥ १२२ ॥

पद्मिनीसदृशी पद्मैः^५ पुष्पैरपि च तादृशी^६ ।

भङ्गे चैव^७ भवेत् चीरं रक्तवर्णं सुशोभनम् ॥ १२३ ॥

प्राक्तम्य^८ वामपादेन पश्येद्भग्नमण्डलम्^९ ।

पश्येच्च^{१०} तारकायुक्तं^{११} ग्रहनक्षत्रमण्डलम् ।

लक्षयोजनतो^{१२} देवि सा ज्ञेया^{१३} स्थलपद्मिनी ॥ १२४ ॥

तस्याः^{१४} पञ्चाङ्गमादाय हरगौरीसमन्वितम् ।

मनःशिलातालयुक्तं माचिकेण समन्वितम् ॥ १२५ ॥

- (1) K reads कुनटो गन्धचूर्णेन, which seems to be partially in correct (2) D reads गुटिकाकृता तेनैव K reads गुटिकाकृत्यानेनैव M reads पुनीकृत्यन्ते तेनैव All these texts are partly incorrect. (3) D reads वैद्यति, which ought to have been वैद्यति. (4) D has प्रयत्नसा पद्मिनी, an incomplete and incorrect charaṭṭa (5) पद्मिनी तु समपद्मैः, an incorrect reading in D M reads, पद्मिनीसदृशा पद्मैः (6) M reads पद्मैरपि च तादृशैः, wherein the first term is tautological (7) M reads भवेदपि च (8) D reads प्राक्तम्य (9) पश्येद्दूर्ध्वं तु मण्डलम् a variant in D (10) D has हरेय, which has no sense (11) M reads तारकायुक्त (12) M has लक्षयोजनतो, which has no sense (13) D reads सा ज्ञेया which mars the metre. (14) Four hemistichs commencing from मन्त्रः are not found in K

मर्दयेत् सप्तरात्रं तु तेन शुल्वञ्च वेधयेत्^१ ।

सहस्राग्नेन देवेशि^२ विद^३ भवति काञ्चनम् ॥ १२६ ॥

तस्या पञ्चाङ्गमादाय पूर्वोक्तविधिना प्रिये^४ ।

धारयेत्^५ सूतराजन्तु^६ मूकमूपागत^७ धमेत् ॥ १२७ ॥

म्वियते^८ मूपिकामध्ये सकोचेन न सशय^९ ।

तेनैव सर्व्वलोहानि सहस्राग्नेन वेधयेत् ॥ १२८ ॥

अथात^{१०} समवस्थामि कुमुदिन्या^{११} विधि प्रिये ।

भित्त्वा काश्मीरिपापाणे^{१२} पूर्व्विमायान्तु कारयेत्^{१३} ॥ १२९ ॥

तस्या पञ्चाङ्गमादाय भावयेत्तु मन शिलाम् ।

खर्परे^{१४} धारयित्वा तु भावयेत्तु पुन पुन. ॥ १३० ॥

(१) नाम दल च वेधयेत् a variant in D

(२) D reads साह

साग्ने देवेशि, thus destroying the metre

(३) D reads सिद्धि K

reads दह

(४) h. has पूर्व्व only for this charana.

(५)

D reads मारयेत्

(६) M reads सूतराजच

(७) D has मूक

मूपागत K has मूकमूपागत. Both are incorrect

(८) M reads

म्वियते which is gram inc

(९) सकीतेन सशय च a variant in D,

the sense whereof is not clear

(१०) The whole piece relating

to कुमुदिनी is not found in M

(११) D reads कुमुदिन्या which

is incorrect

(१२) D reads काश्मीरिपापाच

(१३) पूर्व्विमायां

कारयेत् प्रिय a variant in D After this sloka we find in D the follow

ing hemistich—कुमुदिनिकन्दमादाय तस मध्ये रस चियेत्, and in K—सप्त

दाशानि प्रमदा चित्रकल यथा नि चाकन्दिकसति हि These seem to be re

dundant

(१४) h. reads खापरे (a slang term)

खर्परे द्रावितं नाग^१ तत्कल्केन युत^२ कुरु ।

काश्मीरद्रवतुल्यं हि^३ जायते कनक ध्रुवम् ॥ १३१ ॥

चित्रकस्य यथा ग्राह्य^४ कथयामि समासतः^५ ॥ १३२ ॥

चित्रकस्त्रिविधो ज्ञेयो^६ रक्तः क्षणो रसायने^७ ।

शुक्लो^८ व्याधिप्रशमने श्रेष्ठो मध्यः कनीयसः^९ ॥ १३३ ॥

क्षणं रक्तं सितं^{१०} वापि हेमन्ते नोद्धरेद्^{११} बुधः ॥ १३४ ॥

क्षणचित्रकमुत्पाद्य^{१२} गोभिर्नाघातमौखरि^{१३} ।

- (1) खर्परमचिपे द्रावितं नाग, an absurd reading in D (2) D reads युत, which is incorrect. (3) काश्मिरद्रवतुल्यं हि, an absurd reading in D (4) D reads यथाग्राह्य wherein the first term is incorrect. This hemistich is not found in K (5) M reads समासतः, which is incorrect (6) D reads ज्ञेयो M reads त्रिविध चित्रको ज्ञेयः, wherein the first term is incorrect. (7) D and K read रक्तक्षणी M reads क्षणी रक्तो रसायनम् wherein the middle term is incorrect (8) D reads शुक्ले, which is not correct. K reads य only M reads शुक्ल (without any suffix) which is gram inc. (9) श्रेष्ठमध्यकनीयसः, a variant in D श्रेष्ठमध्यकनीयसः, a variant in K श्रेष्ठमध्यान् कनीयसम्, a variant in M All are incorrect (10) K reads दित, which is erroneous M reads erroneously रत्न in place of रक्त. (11) K reads नोद्धरेद् which is not accurate. (12) Both D and K read क्षणचित्रकं समुत्पाद्य, but the term is चित्रक and not चित्र (13) गोपनीयविविधेष्वरी, a variant in D. गोभिर्नाघातमादरी, an incorrect variant in K M reads नोद्धरो, which is gram inc.

घोरमध्यस्थितं क्षीरं^१ कृष्णवर्णं भवेत् क्षणात् ॥ १३५ ॥
 तस्य पञ्चाङ्गचूर्णेन^२ पारदं^३ सह मर्दयेत् ।
 धमेच्च^४ मूकमूपायां खोटो^५ भवति तत्क्षणात् ॥ १३६ ॥
 रक्ताम्बरधरो भूत्वा^६ रक्तमास्थानुलेपनः ।
 कृष्णपद्मे तु पद्मभ्यां रक्तशाल्योदनेन तु^७ ।
 बलिं दत्त्वा महादेवि^८ रक्तचित्रकमुद्धरेत् ॥ १३७ ॥
 रक्तचित्रकचूर्णेन^९ वङ्ग स्नापैस्त्रिभिस्त्रिभिः^{१०} ।
 सञ्चिदोषविनिर्मुक्तः^{११} स्तम्भमायाति^{१२} तत्क्षणात् ॥ १३८ ॥
 तन्मूलं सूतकं चान्ने^{१३} कङ्कणीतैलसेचनात्^{१४} ।
 एकविंशतिवारं शुक्लं^{१५} शुद्धं भविष्यति ॥ १३९ ॥

- (१) घोरमध्ये स्थितं क्षीरं, a variant in D. क्षित is wanting in M
 (२) D reads पञ्चाङ्गचूर्णे तु (३) D reads पारदेन (४) D reads धामयेत्.
 (५) M reads खोटो. (६) K reads erroneously भूक्ता. The word धरी is wanting in M
 (७) D reads रक्तमास्थोदनेन तु, which is incorrect. M reads रक्तशाल्योदनेन च, which is an error of the scribe
 (८) M reads ततो देवि. (९) M reads चूर्णेन, which is incorrect
 (१०) K reads वङ्ग (without any suffix), which is gram incorrect. वङ्गापापैस्त्रिभिस्त्रिभिः, an incorrect variant in M
 (११) D reads विनिर्मुक्ता. K reads विनिर्मुक्तो. M reads विदुर्मुक्त. All the readings are incorrect
 (१२) M reads स्तम्भमायाच (१३) K reads चाम्. M reads चैव
 (१४) D reads कङ्कणीतैलसेचनात्. M reads सेचनम्. After this hemistich we find in D the following hemistich, which runs thus — पद्मलेपपद्मलेपेन चन्द्रार्कं काचन मयेन. We have not adopted this, for it seems to us redundant
 (१५) K reads erroneously शुद्ध

रक्तचित्रकभस्मात् तैललिप्तं पुटेन तु^१ ।

चन्द्रार्कपत्रं देवेशि जायते हेम शोभनम् ॥ १४० ॥

नागिनीकन्दसूतेन्द्र^२ रक्तचित्रकसंयुतम्^३ ।

पत्रलेपप्रमाणेन^४ चन्द्रार्क काञ्चनं भवेत् ॥ १४१ ॥

रक्तचित्रकसंयुक्तो रसोऽपि सर्व्वदो भवेत् ॥ १४२ ॥^५

ज्योतिष्मतोतैलविधिं^६ वक्ष्यामि शृणु पार्व्वति ॥ १४३ ॥

ज्योतिष्मती नाम सता या च^७ काञ्चनसन्निभा ।

यक्षीषितानवहुला हेमवर्णफला शुभा ॥-१४४ ॥^८

आपाठपूर्व्वपक्षे तु^९ गृहीत्वा^{१०} बीजसुत्तमम् ।

तिलवत् काययित्वा तु^{११} हस्तैः पादैरथापि वा^{१२} ।

तस्य तैलं^{१३} समादाय कुम्भे ताम्रमये चिपेत्^{१४} ॥ १४५ ॥

(१) M reads भवेन तु, which has no clear sense (2) -नागिनी-

करसूतेन्द्र, a reading in D नागिनीकरसूतेन्द्र, a reading in K नागिनीकन्द

सूतम्, a reading in M We have adopted the above text, after col

lecting, all the texts (3) M reads सङ्गतम् (4) M reads

प्रमाणैश्च (5) This hemistich is not found in M. After this we find

in D चित्रककल्प and in K कदचित्रककल्प. (6) M reads यथ ज्योतिष्मती

तैल. (7) M reads याति, which is not correct (8) This

hemistich is not found in M (9) Both D and K read पूर्व्व-

पक्षश्च. (10) M reads गृहीत्वा, which is not unanimously correct.

(11) D reads कल्पयित्वा तु M reads ज्योतिष्मत् काययित्वा च (12) D has

हस्तोपादैरथापि वा, which is incorrect. K and M have हस्तपादैरथापि वा

(13) D and K read तस्य तैलम्. (But the word बीज is neuter) (14)

कुम्भे तावे पथो चिपेत् a variant in D, wherein the third term is incorrect

तापयेद्भूतं^१ कुम्भं क्रमाद्बुद्धं तुपाग्निना ।

पण्मासे तु व्यतिक्रान्ते^२ स घटः काश्चनं भवेत् ॥ १४६ ॥

त तु^३ हेममयं कृत्वा तैलमाक्षिकमिश्रितम्^४ ।

प्रतिवापे^५ निषिञ्चेत् तत् हेम ताम्रसमं^६ भवेत् ॥ १४७ ॥

तथाच शतवेधि^७ स्यात्—विद्यारत्नं^८ भनुत्तमम् ॥ १४८ ॥

दग्धारोद्वा^९ प्रवक्ष्यामि रसबन्धकरीं प्रिये^{१०} ।

स्पर्शवेधे तु^{११} सा ज्ञेया सर्वकार्यार्थसाधिनी ॥ १४९ ॥

शस्त्रच्छिन्ना^{१२} महादेवि दग्धा वा पावकीन तु^{१३} ।

प्ररोहति क्षणाद्विद्या^{१४} दग्धा च्छिन्ना महीपथी^{१५} ॥ १५० ॥

(१) D reads भूमितं M reads स्थापयत्.

(२) वक्ष्यासं तु व्यतिक्रान्तं,

a variant in D वक्ष्यासं व्यतिक्रान्ते, a variant in M. (३) D reads

तच्छुद्धं, which has no sense. K reads ताव

(४) तैल माक्षिकमिश्रितम्,

a variant in D K reads तैल instead of तैल

(५) This hemis-

tich and the next one are not found in D M reads प्रतिवाप (६)

K reads हेम ताम्रसमं

(७) K has अजातशत्रुशतवेधि M has तथा च शत-

वेधि

(८) M reads विद्यारत्नं, which seems to be incorrect (९)

D and K read दग्धोद्वा which appears to be incorrect M reads दग्धा

रोद्वा, which is also incorrect, since we see just afterwards तच्छुद्धं

पुनः &c.

(१०) रसबन्धकरा भवेत् a variant in D. रसबन्धकरी भवेत्

a variant in K

(११) Both D and K read स्पर्शवेधे तु (१२)

D reads शस्त्रच्छिन्ना, which is incorrect.

(१३) D reads erroneously

दग्धा चापवकीन तु

(१४) प्ररोहति क्षणाद्विद्या, a variant in D, wherein

the first word is incorrect. प्ररोहति तत्क्षणाद्विद्या, a variant in K,

wherewith the second word is incorrect.

(१५) K reads erroneously

मोपथी M reads दग्धा सा तु महीपथी

रक्तं पीतं सितं कृष्णं^१ तस्याः पुष्पं प्रजायते ।
 चणकस्यैव पद्मानि सुप्रसूतानि लक्षयेत्^२ ॥ १५१ ॥
 सा स्थिता गोमतोत्तरे^३ गङ्गायामर्बुदे^४ गिरौ ।
 उज्जयिन्या^५ दक्षिणतो वनास्तेषु च दृश्यते^६ ॥ १५२ ॥
 तस्या कन्दरसं^७ दिव्यं कृष्णराजि^८ समन्वितम् ।
 ताम्बूलैर्न^९ सम कृत्वा गुटिका^{१०} कारयेद्बुध ॥ १५३ ॥
 सर्वेषामेव लोहानां^{११} द्रुतानां वज्रिमध्यतः^{१२} ।
 सहस्रं वेधयित्वा तु काचन कुरुते चणात् ॥ १५४ ॥
 तथैव त्रियते सूत^{१३} कान्तहेमाभ्रसंयुतः ।
 कुरुते काचन दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ १५५ ॥^{१४}

- (१) श्वेत पीत श्वित कृष्ण a variant in D श्वेत पीत श्वित कृष्ण, a variant in K. (२) D reads लक्षयेत् M reads सुप्रसूतानि (३) साक्षी गंगामगरे तीरे, an absurd variant in D K reads गीतमीतीरे M reads सा स्थिता. (४) D has गङ्गायामर्बुदे M has गङ्गायामर्बुदे Both the texts seem to be incorrect. (५) K reads उज्जयिन्या (६) वन तेषु च दृश्यते, a variant in D वनः तेषु च दृश्यते, a variant in K. Both the readings seem to be incorrect. (७) D reads कान्तरस, which has no clear sense K and M read तस, which is gram. inc. (८) D reads कृष्णराज K reads कृष्णराजि (९) D has तत्र कृष्णेन (१०) M reads चण्डिका, which is evidently incorrect (११) D reads सर्वेषामपि वज्रैः. (१२) D has वज्रिद्रुतानां मध्यतः द्रुतानां वज्रिमध्यतः, an absurd variant in K (१३) D reads सूत and reads its adjective सूतः But M reads द्रुत and reads its adjective द्रुतः, which is gram. incorrect. (१४) This hemistich is wanting in D and K.

कटुतुष्योति विख्यातां^१ देवि दिव्यौषधीं शृणु^२ ॥ १५६ ॥
 तस्या बीजानि^३ संगृह्य सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत्^४ ॥ १५७ ॥
 एकविंशतिवारांस्तु^५ भाव्यं धात्रोरसेन तु ।
 पयसा सहितेनैव विष्वमेपजसंयुतम् ॥ १५८ ॥
 बीजं यन्त्रे विनिक्षिप्य तैलं संगृह्य पण्डितः ।^६
 रसं मूर्च्छापयेत्सेन^७ चक्रमर्देन मर्दयेत्^८ ॥ १५९ ॥
 गोपितं शिखिपित्तञ्च काङ्क्षोकाशोसंयुतम्^९ ।
 तारतुल्यानि चैतानि सत्रैषां सूतकः समः^{१०} ॥ १६० ॥
 मेषशृङ्गे निधातव्यं^{११} मासमेकं^{१२} निरन्तरम् ।

- (1) D and M read कटुतुष्यो तु विख्याता^१ (2) देवि दिव्यौषधी शृणु
 a variant in D and M ; K reads दिव्यौषध and at the same time
 reads its adjective विख्याता^१, which is g in inc (3) D reads
 तस्य बीजानि M reads तस्य वज्रानि Both are incorrect. (4) D has
 an incomplete charaṇa सूक्ष्मचूर्णी कारयेत्. M reads कारयेत्, which seems
 to be incorrect (5) All the text read वाराणि But the term
 वार is a masculine It means otherwise, when it is a neuter. (6)
 This hemistich is not found in D and K. (7) M reads मूर्च्छापयेत्सेन,
 which is g-am incorrect (8) This hemistich is not found in
 D & K has an incomplete charaṇa चक्रमर्देन. M reads चक्रमर्देन (9)
 This hemistich is not found in D. काङ्क्षोकाशोसंयुतम्, variant in K.
 काङ्क्षोकाशोसंयुतम्, a variant in M (10) M reads भूतकर्म,
 which seems to be incorrect (11) मेषशृङ्गे निधातव्य, a variant in D,
 मेषशृङ्गे निधातव्य, an incorrect variant in M. (12) D reads यम-
 शक. K reads दाहदेह, which is incorrect.

लोहदण्डेन संसिक्तं^१ सर्वलोहानि वेधयेत् ॥ १६१ ॥
 गन्धकं लोहदण्डेन एकविंशतिभाषितम् ।
 युक्तं^२ नाहमनेनेव^३ जम्बीर^४ रमन् युतम् ।
 सयोजं सूतकापेतम्^५ अभ्रमूषा^६ निवेशितम् ।
 भूगत मासमेकम्^७ तारकाश्चनता नयेत् ॥ १६२ ॥
 दलस्य भागमेकं तु^८ तारपञ्चकमेव च^९ ।
 शुक्लस्य पञ्चभागश्च^{१०} वोजस्यैकं च योजयेत् ॥ १६३ ॥
 एते हादय भागाः स्युः सर्ज्य^{११} तद्वारयेत् चित्ता ।
 स्थानस्यास्य निषेकं तु^{१२} भूदण्डेन तु^{१३} कारयेत् ॥ १६४ ॥
 पञ्चवंशद्दि^{१४} तं तु^{१५} जायते कनक तमम्^{१६} ॥ १६५ ॥
 चौरवन्दविधि वच्चे रज्ज्वसिक्तिकरं परम् ।
 चतुर्वर्णविध^{१७} तत्र रक्तकन्द^{१८} प्रशस्यते ॥ १६६ ॥

- (1) M reads मयुक्तं (2) This term is wanting in D. K reads युक्त
 तुल (3) D reads लोहामनेनेव M reads लोहमनेनेव (4) K
 reads जम्बीर which is also correct. (5) नाहमनेनेव, a variant
 in K M reads नाहमनेनेव which is incorrect. (6) K reads
 अभ्रमूषा (मूषा = मूषा). (7) D has मासमेकं तु (8) D reads दलस्य,
 which is incorrect. M reads च in lieu of तु (9) तार पञ्चममेव
 च, a variant in D (10) D reads पञ्चभागश्च (11) D reads
 erroneously सर्वे (12) K has तद्वारयेत् निषेकं तु (13) तु is wan-
 ting in D M reads भूदण्डेन (14) पञ्चवंशद्दि तं a variant in M
 (15) M reads कनक तम (16) D and K read चतुर्वर्ण विधः (17)
 M reads रक्तकन्द which is incorrect.

भग्नमेतच्छयेत् क्षीर^१ रत्नवर्णं सुशोभनम् ॥ १६७ ॥

मिथाना^२ तु निनादेन सञ्जातेरुपशोभितै^३ ।

पदै^४ सुहोममे स्निग्धै^५ मत्तभिर्हंसमुप्रभै^६ ।

बन्धन^७ रसरत्नस्य सर्वसत्त्ववगकरम्^८ । १६८ ॥

तस्य क्षीरन्तु मष्टद्वयं तारं निर्वापयेद्बुध^९ ।

धमेद्ववाग्निना^{१०} चैव जायते हंस गोभनम् ॥ १६९ ॥

तित्तिषीपचनिर्यासै^{११} रोपताम्ब^{१२} रज्जोयुतम् ।

म^{१३}येत् पारदं प्राप्नो रसबन्धो भविष्यति ॥ १७० ॥

तोयमध्ये विनिक्षिप्य^{१४} शुटिका^{१५} वज्रवद्भवेत् ॥ १७१ ॥

शाकहृत्तस्य द्वेष्टि^{१६} निष्पीड्य रसमुत्तमम् ।

रत्नचन्दनसयुक्तं सर्वस्वोद्धानि जारयेत्^{१७} ॥ १७२ ॥

गन्धपाषाणगन्धेन ध्रायसे विनियोजयेत्^{१८} ।

- (1) भग्नमेतच्छयेत् क्षीरं a va ant in D भग्नमेतच्छयेत् क्षीरं a variant in K which is partly a correct ( ) M reads मिथाना^२ which is the error of the scribe (3) मत्तभिर्हंसमुप्रभै^६ an incorrect variant in M (4) पदै^४ सुहोममे स्निग्धै^५ an incorrect variant in D M reads सुहोममे (5) D has हंसमुप्रभै M has हंसमुप्रभै (6) D reads वज्रवद्भवेत् (7) रत्नचन्दनवगकरम् an incorrect variant in D रत्नचन्दनवगहरी a variant in M (8) This hem tch and the next three a c not f und in D (9) M reads धमेद्ववाग्निना (10) M reads निर्यासै (11) K reads रोपताम्ब which is incorrect (12) D reads विनिक्षिप्य which is not correct (13) M reads न लज्जा (14) D has कलहृत्तस्य M has शकहृत्तस्य द्वेष्टि which is not correct (15) M reads रज्जोयुतम् (16) M reads विनिवद्यम्

मिलन्ति^१ सञ्जीवनीहानि द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १७३ ॥

गन्धकं रसकं तार्प्यं पारदं रक्तचन्दनम् ।

रुदन्या रससंयुक्तं^२ तारमायाति काञ्चनम्^३ ॥ १७४ ॥

शाकवृक्षस्य निर्व्यासं पत्रे तस्य च गानयेत्^४ ।

शिष्टपुनस्य चूर्णं तु तद्रसेन विमर्दयेत् ॥ १७५ ॥

प्रनिष्य शुल्बपत्राणि पुटे क्षिप्वा विपाचयेत् ।

तद्भुतं^५ काञ्चनं दिव्यं भवेत्तत्रणसयुतम्^६ ॥ १७६ ॥

फलानि शाकवृक्षस्य^७ परिपक्वानि सृष्टहेत्^८ ।

तद्रसेन युतं^९ प्राज्ञः सप्तरात्रन्तु भावयेत् ॥ १७७ ॥

तद्रसेन समायुक्तं मञ्जिष्ठामिश्रितं^{१०} तथा ।

लेपयेत्तारपत्राणि धातं भवति काञ्चनम् ॥ १७८ ॥

देवदात्या महीषध्या^{११} विधिं वक्ष्यामि तत्परम्^{१२} ।

सा श्वेता व्याधिनाशि च^{१३} कृत्वा पीता रसायने ॥ १७९ ॥

(१) D reads मिलन्ति (2) M has रुदन्या (3) सञ्जीवनीहानि कारयेत्

a variant in M (4) पत्रे तस्या च गानयेत् an incorrect variant in D
यथेत परिगणयित, a variant in K This hem stich and the next one are
wanting in M. (5) D reads उद्यत K reads उद्यत [correct form is
उद्यत] (6) भवेत्तत्रणसयुत a variant in K, which is partly incorrect

(7) M reads मञ्जिष्ठस्य, which seems to be incorrect (8) D reads
पक्वानि च सृष्टहेत्, which is incomplete M reads मयहेत्. (9) M
reads हत (10) D reads erroneously मञ्जिष्ठामिश्रितं M reads मञ्जिष्ठा

मिश्रित. (11) D has देवदात्यामहीषध्या M has देवदात्या महीषध्या
Both are incorrect (12) D reads वक्ष्यामि M reads तत्परम्
(=तत्परम्) (13) M reads वायुगमने.

पौर्णमास्यां^१ त्रयोदश्यां राहुग्रस्ते दिवाकरे ।

अथवा^२ कृत्तपञ्चम्यामिमा विधिवदुदयेत् ॥ १८० ॥

देवदानीफलं^३ देवि त्रिणुक्रान्ता च रुतकम् ।

मूर्च्छयेदन्वयेत् क्षिप्रं शुल्ब हेम करोति च ॥ १८१ ॥

देवदानीफलं मूल मोक्षरोरस एव च ।^४

तोयेन मर्तितं वत्सा^५ वङ्ग सान्भयति^६ क्षणात् ॥ १८२ ॥

अन पं प्रवक्ष्यामि^७ ज्ञेतगुञ्जाविधिं प्रिये ॥ १८३ ॥

कृत्तपक्षे चतुर्दश्यामटस्यां वा^८ सराचिंते ।

कपाले मृत्तिका न्यस्य मेचयेत् सलिलेन तु ॥ १८४ ॥

बीजानि मित्रगुणाया^९ पुष्पयोगेन दापयेत्^{१०} ।

वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण कृत्वात् सप्रहृणं^{११} तथा ॥ १८५ ॥

ॐ नमो भगवते स्तेनवर्जि^{१२} स्तेतपर्व्वतशामिनि^{१३} सर्व्व-
कार्याणि कुरु कुरु अप्रतिहो^{१४} नमो नमः स्वाहा ॥

(1) K reads, पौर्णिमस्य

(2) D reads, erroneously अथ

(3) K has देवदानीफलं M has देवदानीफलं Both are incorrect (4)

This hem-stich is not found in M (5) K reads, मर्तितं हस्ता M

reads हस्त which is incorrect. (6) D reads भाव्यं सान्भयते M

reads, सक्त. (7) अथवा वाचस्पति, a variant in K (8) H

and M have च which is not proper (9) D has क्षितगुञ्जा, which

seems to be incorrect. (10) पुष्पयोगे तु वापयन्, a variant in D.

K reads, पुष्पयोगे तु. (11) M reads erroneously सक्तं तथा. (12)

D and K read सक्तं तेनवर्जो (13) D has स्तेतपर्व्वते च क्षिति. (14)

K reads प्रतिहो, which appears to be an error of the scribe

अनेन मनुना प्रोक्ता सिद्धिर्भवति नान्दया ।

यस्मासेन तथा वल्लो मन्त्रपुत्रेन रक्षयेत् ॥ १८६ ॥^१

गुह्यशुल्क^२ अ गृह्य मृषामध्ये तु सस्त्रितम्^३ ।

तु^४ कर्षादंसितगुह्यया^५ ॥ १८७ ॥

१६ तस्य गन्धविशर्जितम् ।

किं गुह्याचूर्णं सहैकत^६ ।

वि जायते हेम शोभनम्^७ ॥ १८८ ॥

लघुपधिक्रिया^८

देवेभि वक्ष्यामि^९ रसवन्धनम् ॥ १८९ ॥

दृष्टा^{१०} पूर्णैन्दुमण्डलम् ।

undertaking sued subject to takings Rules and Regulations											
15 nP.											
BUS											
HOURS											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	Ch	Sp
SUN	MON	TUE	WED	THU	FRI	SAT	10	20			

ad in D and M (2) K read गुह्य

गुह्यशुल्क, which is incorrect (3) K read मृषामध्ये,

Ch = मृषामध्ये D reads मस्त्रितम्, which is gam inc (4) विपक्ष

विपक्षया, a variant in D विपक्षपदमन्त्रेण a variant in K विपक्ष

कलसपत्राय a variant in M We have adopted the above reading

after collating all the texts (5) D has कर्षादंसितगुह्यया K has

कर्षादंसितगुह्यया M has कर्षादंसितगुह्यया, which is incomplete (6)

M reads भवितव्य (7) D reads वल्लोवति, which is evidently an

error of the scribe. K reads वल्लोवति (8) M reads भवण, which

creates a tautology. (9) This is not found in D and M (10)

After गुह्यशुल्क we find in M कर्षादंसितगुह्यया but in D and K कर्षादंसितगुह्यया

Hence we place the latter first (11) D reads जयते, (12)

D reads दृष्टा K reads दृष्टा Both are incorrect

निर्गच्छन्ति मही भित्त्वा चन्द्र^१तोयान्यनेकधा ॥ १८० ॥

कानिचिन्मृत्तिवर्णानि^२ रसेन लवणानि तु^३ ।

कानिचिच्चन्द्रतुष्यानि व्योमभासानि^४ कानिचित् ।

चन्द्रहृदगभिवर्जैरन्^५ चोयैरन् तत्त्वयेन तु^६ ॥ १८१ ॥

दृष्टा^७ चन्द्रोदक मन्त्री^८ पीर्यमास्यां विरूपत^९ ।

निर्गच्छति^{१०} मही भित्त्वा चन्द्रहृदग विवर्द्धते ॥ १८२ ॥^{११}

क्षेत्रवध पुरा^{१२} कृत्वा देवमभ्यर्च्य^{१३} गङ्गारम् ।

चतुर्दश्या च^{१४} तत्वेन पूजयित्वा^{१५} विचक्षण ।

अक्षोराक्षोपितो भूत्वा बलि तत्र निवेदयेत् ॥ १८३ ॥

- (1) D reads erroneously चन्द्रो (2) It has कानिचिन्मृत्तवर्णानि which mars the metre. K has कानिचिन्मृत्तवर्णानि which is not proper here. (3) D reads च (4) D reads व्योमभासानि which is unintelligible. (5) चन्द्रहृदगभिवर्जैरन् a variant in D. K reads चन्द्रहृदगभिवर्जैरन्. Both the readings are incorrect. (6) D has चोयैरन्. Here in the second term is incorrect. K reads चोयैरन्. The above mentioned slokas commencing from चन्द्रोदक विवर्द्धते &c. and ending in तत्त्वयेन तु are not found in M. (7) D reads दृष्टा. K reads दृष्टा. None of them is correct. (8) K has मन्त्री which is incorrect. (9) K reads पीर्यमास्यां. M reads प्रयत्न. After this we find in D the following hemistich—चन्द्रोदकं तत्र कर्त्तव्यं पीर्यमास्यां प्रयत्न which we have rejected. (10) D reads निर्गच्छन्ति. M reads निर्गच्छति. None is correct. (11) This hemistich is not found in K. (12) M reads पुरा. (13) D reads देवमभ्यर्च्य. M has देवमभ्यर्च्य. an incomplete character. (14) M reads च. (15) We find in M a redundant letter च after पूजयित्वा.

पूर्णमास्यां^१ च रात्रौ च गत्वा तस्य समीपतः^२ ।
 चन्द्रोदकं तु सगृह्य^३ मन्त्रयुक्तं सुमन्त्रितम्^४ ।
 आलोच्य मधुसर्पिर्भ्यां पिवेत्तत्तु^५ समाहितः ॥ १८४ ॥
 पीतमात्रेण तेनैव मूर्च्छा भवति तत्क्षणात्^६ ।
 चन्द्रोदये ततो दृष्टे^७ क्षीरं तस्य तु दापयेत् ।
 सप्तरात्रप्रयोगेण^८ चन्द्रवन्निर्मलो^९ भवेत् ॥ १८५ ॥
 एकविंशतिरात्रेण^{१०} जीवेद्^{११} ब्रह्मादिमलयम् ।
 एकमास^{१२} प्रयोगेण ब्रह्मायुः स भवेन्नरः^{१३} ॥ १८६ ॥
 चन्द्रोदकेन गगनं रसं हेमं च^{१४} मर्दयेत् ।
 मूपा^{१५} मध्यगतं धातं तत्क्षणाद्गुटिका भवेत् ॥ १८७ ॥

- (1) M reads पौर्णमास्यां (2) गत्वा तु तस्य समीपतः, a variant in K. (3) D reads सगृह्यं (4) K reads समन्त्रितः (5) D reads पिवेत्तु M reads पिवेत्तु Both are gram. incorrect. (6) एत ब्रह्माति तत्क्षणात्, a variant in D (7) चन्द्रोदकेन ते दृष्टे a variant in D M reads तत्क्षणादेत् which is gram. inc (8) M reads पौर्णमासि प्रयागे च (9) M reads निर्मलं भवेत्, which is not gram. correct (10) मास्त्रिंशतिरात्रेण, a variant in D, which has no clear sense एकविंशतिरात्रेण, a variant in K. (11) K reads जीवेद्, which is inaccurate here (12) D reads चन्द्रमासं (13) ब्रह्म-युगायने नरः, a variant in D, wherein the first term is incorrect. K reads ब्रह्मयुर्भोजने नरः, wherein the middle term is gram. incorrect. (14) Both D and K read हेमं च ; [but the word is usually spelt as हेमन्] (15) K reads मूपा (-मूपा).

अयं च^१ स्पर्शमात्रेण लोहान्यष्टी^२ च वेधयेत् ॥ १८८ ॥

तद्रसेन^३ रसं भावं यज्ञेण समजारितम् ।

चतुःषष्ट्यंशतः पिण्डे^४ द्विगुणे तु^५ सहस्रकम् ॥ १८९ ॥

दशसंकलिका^६ बद्धं गुञ्जामात्रं रसं नरः^७ ।

विलोहवेष्टितं वत्ने धृत्वा चादृश्यतां व्रजेत्^८ ॥ २०० ॥

ॐ नमो रुद्राय दंष्ट्रोक्तटाय^९ विघ्ननाशाय^{१०} दिग्भां रश्च
रश्च विदिग्भां रश्च रश्च रुद्रो विज्ञापयति^{११} हुं फट् स्वाहा ॥

॥ इति दिग्बन्धनमन्त्रः^{१२} ॥

ॐ नमो भगवते रुद्राय त्रिशूलहस्ताय^{१३} अमृतोद्भवाय^{१४}
रश्च रश्च हुं फट् स्वाहा ॥

॥ इति ध्यानमन्त्रः^{१५} ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि कर्त्तरीरसबन्धनम्^{१६} ॥ २०१ ॥

(१) M reads अयं तु [Here अयं refers to रश्च] (२) M reads

लोहान्यष्टी. (३) D reads तद्रसे तु M reads तत्र सन्तु, which is incor-
rect. (४) चतुःषष्ट्यंशतो पिण्डे an incorrect variant in D and M

K reads पिण्ड. (५) D reads द्विगुणं तु (६) M has दशसंकलिका,
which is incorrect (७) D reads रसे तत्र. K reads रसेन तु M

reads न रसेन. (८) K has वादृश्यतां M has व्रजेत् which is gram-
matically incorrect (९) M reads दंष्ट्रोक्तटाय, which is incorrect. (१०)

M reads विघ्ननाशाय, which is grammatically incorrect (११) M has रश्च
वति. (१२) M reads दिग्बन्धनमन्त्रः (१३) M reads त्रिशूलहस्ताय

(१४) K reads अमृतोद्भवः (१५) M reads परममन्त्रः This ध्यानमन्त्रः
is not found in D. (१६) B reads कर्त्तरीरसबन्धनम् कर्त्तरीरस-
बन्धनम्, a variant in D, which is incorrect, since it states afterwards कर्त्तरीरस-

असुराणां समायोगे क्रोधाविष्टेन चेतसा ।

सुदर्शनं महाचक्रं^१ प्रेरितं सुरवैरिणा^२ ॥ २०२ ॥

भालपद्माक्षतस्तस्य^३ निपेतुः^४ खेदविन्दवः ।

ते भूमौ पतिता दिव्याः^५ सञ्जाताः कर्त्तरीरसः^६ ॥ २०३ ॥

रक्षार्थं स्थापितं तत्र^७ विष्णुना च सुदर्शनम् ।

चक्रतुल्यं भ्रमत्येत^८ दायुधानि निष्कन्तति^९ ॥ २०४ ॥

कुरुते गर्जितं^{१०} नादं धूमं ज्वाला^{११} विमुञ्चति ।

कर्त्तरी दृष्टिमात्रेण^{१२} तद्यान्या^{१३} शब्दकर्त्तरी ॥ २०५ ॥

सा स्पर्शकर्त्तरी छाया^{१४} कर्त्तरी धूमकर्त्तरी ।

(१) सुदर्शनचक्र a variant in M

(२) D reads सुरवैरिणम्,

which is incorrect B and K read सुरवैरिण which is also incorrect.

(३) भालपद्माक्षतस्तस्य a variant in B, which is partly incorrect, तदाक्ष
पद्मे ते तस्य, a variant in D which conveys no idea at all 'भालपद्माक्षतस्तस्य,
an incomplete charapa in K (४) M reads निर्याता (५) B and

K read जाता (६) B has सजात कर्त्तरीरस which is incorrect सजातात्

कर्त्तरीरस, a variant in D wherein the first term is incorrect कर्त्तरीरस
वचनम्, a variant in K. (७) D reads तत्र (८) B, D and K

read धमत्येव (९) तदा शब्दं भिद्यतेति, an incorrect variant in D

K has तदाऽदृष्टिमात्रेणम्. (१०) B and K read गर्जन D reads errone-

ously गर्जन् (११) B reads चरे ज्वाला, which is incorrect. D reads

धूमराणां, which is incorrect. M reads महाचक्राणां (१२) B reads

चक्षेरि which is incorrect K reads दृष्टिमात्रेण, which is incorrect M

reads दृष्टिमात्रेण (१३) M reads तदाक्ष, which seems to be incorrect.

(१४) This charapa and the next one are not found in D. K reads

शया which appears to be incorrect

सा^१ज्वालाकर्त्तरी चैव शक्तिर्घोरस्य^२ कर्त्तरी ॥ २०६ ॥
 लोकानां तु हितार्थाय घोरशक्तिर्व्यवस्थिता^३ ।
 रसरूपा महाघोरा असिदानां तु छेदिनी^४ ॥ २०७ ॥
 तस्याः क्षेत्रं यदा गच्छेत्^५ अधोरास्तं जपेत्तदा^६ ।
 पुनर्घोरं^७ न्यसेत्तत्र अथास्तं विन्यसेद्बुधः^८ ॥ २०८ ॥
 अनुलोमविलोमेन देहेऽधिष्ठाप्य^९ कर्त्तरोम् ।
 सुद्रया सुद्रयेत्तां तु^{१०} अधोरास्त्रेण योजिताम्^{११} ॥ २०९ ॥
 दीपिनाराधयेत्तां तु^{१२} सन्मयेद्गुपनेन च^{१३} ।

- (1) D reads स (2) B reads सन्मयघोरस्तु, which is incorrect.
 D and M read शक्तिघोरस्य which seems to be incorrect (3) B
 reads घोरे शक्ति D reads घोरशक्ति (without विस्मर्ग) Both are incorrect.
 (4) D reads छेदिनी (5) B reads तस्य क्षेत्रं, which is incorrect.
 तस्य क्षेत्रं यदा गच्छेत् a variant in M, which is partly incorrect (6)
 दमराव तदा जपेत्, a variant in D अधोरास्तं तदा जपेत्, a variant in K. M
 reads जपेत्तदा, which is partly incorrect (7) D reads पुनर्घोरं.
 (8) अथास्तं विन्यसेद्बुधः, a variant in D, which is partly incorrect. (9)
 देहेऽधिष्ठाप्य, an incorrect reading in D (10) D has सुद्रय सुद्रयेत्तं,
 which has no sense K has सुद्रया सुद्रयेत्तं, which is partly correct.
 (11) M reads योजित (12) B reads चित्रेन, which is incorrect.
 दोमेन रापयेत्तं, a variant in H M reads दोमेन (13) D and
 K read तु instead of च B reads सन्मयेद्गुपनेन तु M reads सन्मयेद्दीपनेन च.
 We suppose that, चपनेन is the proper word here, for in worshipping
 a deity दीप and चप are necessary.

तैलञ्च गोलकाकारं^१ घृतञ्चैव विसर्पति ॥

गन्धकस्य हरेद्वन्धं^२ लवणास्त्रञ्च जायते^३ ॥ २१५ ॥

आम्बा पालाशपत्रेण^४ कटुकालावुके^५ क्षिपेत् ।

विषोदकं गन्धकं च हरवीजञ्च तत्समम् ॥ २१६ ॥

अजाक्षीरेण पिष्ट्वा तु^६ शुक्लपत्राणि^७ क्षिपयेत् ।

तत् पुटेन च^८ देवेशि सिन्दूरारुणसन्निभम् ।

शताग्निनैव देवेशि^९ सर्व्वलोहानि वेधयेत्^{१०} ॥ २१७ ॥

अग्नेन विधिना देवि नागं^{११} सिन्दूरता व्रजेत्^{१२} ।

सहस्राग्नेन तस्यैव^{१३} तारं वेधं प्रदापयेत्^{१४} ॥ २१८ ॥

- (1) D has गोपालकाकार which is absurd M has गोलकार which is incorrect (2) D reads हरेद्वध, which is an error of the scribe (3) लवणास्त्र जायते an incomplete variant in D लवणं मलायते, an incomplete variant in L लवणं कलिलयते, a variant in M [लवणा + अस्त्रञ्च, लवणा = लवण] (4) आम्बा पाटलाशपत्रेण a variant in D, which is not intelligible तत् आम्बा कलशाचेण a variant in M (5) D reads कटुकालावुके, which seems to be incorrect K reads कटुकाशुके (6) अजाक्षीरे गद्वत्तु a variant in D, which is unintelligible M reads अजाक्षीरेण. (7) D reads आम्बाणि which is incorrect (8) D reads तत् पुटेण K reads तत् पुटेनैव (9) अग्नेन वे निवेधं, a variant in D M reads अतःअग्नौ (10) लोहानि वेधदद्वधम् a variant in D (11) M reads नागं (12) K reads सिधुता M reads इग्निं Both are incorrect. (13) M reads तस्यैव (14) तारवेधं प्रदापयेत् an incorrect variant in D K reads तारे M reads तारवेधं

रत्नं पीत^१ तथा कृष्णमुत्तरोत्तरकार्यकृत् ॥ २१८ ॥
 त्रिपल कान्तपात्रे वा^२ पात्रेऽलाबुमयेऽपि वा^३ ।
 गृहोत्वा पूर्व्ववत् पत्रै^४ पानाशैर्वैष्टयेद्दहि.^५ ॥ २२० ॥
 स्थापयेदान्तराग्री तु^६ दिवसानेकविंशतिम्^७ ।
 महिषी^८ क्षीरमध्ये तु विन्दुमेकन्तु साधयेत्^९ ॥ २२१ ॥
 पायस भक्षयेद्यन्तु^{१०} मध्वाज्येन तु सयुतम्^{११} ।
 यावच्चूर्णपल^{१२} देवि जीवेत्तद्विन्दुसंख्यया^{१३} ॥ २२२ ॥
 साहस्रलो गृहधूमश्च^{१४} सिन्दूर^{१५} रजनोदयम् ।

(1) M reads रत्नविन, which = absurd (2) D and K read

विष्णुः M reads कान्तपात्रेन (3) पात्रे जम्बुमये तथा a variant in D
 K reads erroneously यन्त्रोत्तरोत्तरं तथा (4) D reads मन्त्रै M
 reads पात्रे, which = incorrect (5) पलाशे गृहद्विष्टि, an incorrect

variant in D M reads पत्रैर्वैष्टयेद्दहि which has no clear sense
 (6) M reads पानाशैर्वैष्टयेद्दहि (7) दिवसानेकविंशति, an incorrect variant
 in K. M reads विंशति which is incorrect. (8) D reads यक्षी

(9) D reads पायसम् (10) भक्षयेद्यन्तु स पद, a variant in M
 (11) यद्यपि न समायुतम् a variant in D. यद्यपि यावच्चूर्णम् an incomplete
 reading in K. (12) D reads यावच्चूर्णे पल which = not correct.

(13) यद्यपि विन्दुसंख्यया, a variant in D : यावच्चूर्णविन्दुसंख्यया a variant in K.
 which is unintelligible. : जीवन् विन्दुसंख्यया a variant in M, which is
 partly correct. (14) D and M read गृहधूमश्च, which is not correct.

(15) K reads सिन्दूर

मेपशृङ्गीं च शृङ्गीं च^१ लक्ष्मीन्यत्त च मारकम्^२ ।

सवीज^३ सूतकश्चैव विपतोयेन मर्दितम्^४ ।

विपतोयेन मेधावी^५ सप्तवाराच^६ भावयेत् ॥ २२३ ॥

अथवा भावयेत् तत्तु^७ यावच्चूर्णं तु तद्भवेत् ।

तेन नाग प्रतीवाप्य^८ षोडशामेन^९ सभवेत् ॥ २२४ ॥

मूपाख्ये वेणुयन्त्रे च^{१०} त्रिवारभृषि^{११} भावयेत् ।

धूम परिहरेत्तस्य अङ्गव्याधिकर परम् ॥ २२५ ॥

स्यापयेन्नागसिन्दूर^{१२} पात्रेऽस्त्रावुमये तत^{१३} ।

- (1) मेपशृङ्गीं च शृङ्गीं च a variant in D मेपशृङ्गं च शृङ्गीं च a variant in K
मेपशृङ्गं च शृङ्गीं च a variant in M (2) K has an incomplete charana
—लक्ष्मीं च च मारकम् M has लक्ष्मीन्यत्तं च मारकम् (3) D reads सुवीजं
(4) विपतोये विमर्दित a variant in D M reads मर्दयन् (5) K
reads erroneously मेधा M also reads incorrectly मेधवि (6) All
the texts read सप्तवाराच which is gram inc (7) D and M
read तत्तु wh ch is not correct (8) तेन वा प्रतिवाप्य an incorrect
and incomplete charana in D K and M read प्रतिवाप्य which destroys
the metre (9) K has षोडशं च सभवेत् wh ch is both incorrect
and incomplete (10) अत्र विमर्दं मर्दयन् a variant in D मूपाख्यं
च अत्र an incomplete variant in K मूपाख्यं वेणुयन्त्रं च an incorrect
variant in M (11) D reads त्रिवारं wh ch is an error of the scribe
K has त्रिवारं शरत्तु M has त्रिवारं शरत्तु Both are incorrect. (12)
K reads नागसिन्दूर M has an incomplete charana स्यापये
(13) पात्रे अत्रावुमये च a variant in D पात्रेऽस्त्रावुमये च a variant in K M has
an incomplete charana—मर्दयन् तत

तच्चूर्णे तु शताशेन तारताम्राणि वेधयेत् ॥ २२६ ॥

विषपानीयमादाय^१ यवागौ^२ वर्त्तितं शुभम् ।

निषिक्त^३ तच्च वर्त्तेऽय^४ तारं भवति शोभनम् ॥ २२७ ॥

विषपानीयमादाय प्रक्षिपेच्च रसोत्तमे ।

कुनटी गन्धपाषाण विषटङ्कण-लाहलि^५ ।

नष्टपिष्टीकृतं खल्ले^६ तारपत्राणि क्षेपयेत् ।

अन्धमूषा^७गतं भ्रात निर्वीज^८ कनकं भवेत् ॥ २२८ ॥

॥ ॐ श्रीनीलकण्ठाय ठठः^९ ॥ अस्यायुतं जपेत्^{१०} ॥

॥ इति विषोदकग्रहणमन्त्रः^{११} ॥

[विषटङ्कणविधिं वक्ष्ये समाहितमनाः शृणु ॥ २२९ ॥]^{१२}

(1) This hemistich and the next five are not found in M (2)

D reads यावामै K reads यवागौ [यवागौ should be यवाग्राम्] (3)

D reads निषिक्त. K reads निषिक्त Both are incorrect (4) D

reads वर्त्तेऽय K reads वर्त्तेव (5) M reads लाहली (6) D

reads नष्टपिष्टीकृत खल्ले. (7) M reads अन्धमूषा, which is incorrect

(8) D reads निर्वीज, which is not correct (9) D has ॐ श्री नील

कण्ठाय ठठ M has ॐ अ श्री नीलकण्ठाय ठठ. (10) D has अस्य प्रयुत जपेत्

K has अस्यायुत जपेत् M has अस्य मन्त्रस्यायुत जप, which is incorrect.

(11) विषोदकाग्रहणमन्त्रः a variant in D अथ विषोदक इत्यमन्त्र, a variant

in K. इदं विषोदकग्रहणमन्त्रम्, a variant in M (12) Thus विषटङ्कणविधि

is not found in M [It seems to be an interpolation, since it is not

proper to resume औषधिप्रक्रिया in the section of उदकक्रिया]

गन्धमाचीकदरदं^१ कुनद्या^२ रससंयुतम् ।

विषद्वय^३समायुक्तं मातुलुङ्गाश्च^४मर्दितम् ॥ २३० ॥

एतत् कल्लं पलमात्रं^५ चौपध्या लेपनं कुरु ।

निर्यासे^६ तु पुटं कुर्याच्चिवारं हेम शोभनम्^७ ॥ २३१ ॥

सञ्जीवनी^८जलस्याय विधिं वक्ष्यामि पार्वति ॥ २३२ ॥

शुक्लेणाराधितो देवि प्रागहं^९ सुरवन्दिते ।

दानवाना हितार्याय मृतानां देवसङ्गरे ॥ २३३ ॥

मया संजीवनी विद्या^{१०} दत्ता चोदकरूपिणी^{११} ।

तया सजीविता दैत्या^{१२} ये मृता देवसङ्गरे^{१३} ॥ २३४ ॥

- (१) गन्धमाचीकदरदं, a variant in D, wherein the middle term is incorrect (2) D reads कुनद्या K reads कुनद्या, Both of these texts are incorrect. (3) M reads विषद्वय (4) K reads मातुलुङ्गाश्च (5) D reads कल्लतलेमात्रं K reads एतत्कल्लं र मात्र which is incomplete (6) K reads निर्यासे (7) D reads हेमशोभनम्. (8) This विषद्वयविधि ought to have been placed after श्वेतगुह्याविधि, i.e. after the śloka 188. But as all the texts except M placed it here, we are compelled to follow them only putting it within brackets. (9) D reads erroneously संविनी M reads सजीविनी After the end of this विधि and before the commencement of सचोदकविधि we find in K—सजीवनजन-कल्प and not सजीवनीजलविधि (10) D reads चोदक (11) मयासजीविनीं विद्या, a variant in D M reads सजीविनी (12) D reads चोदकतपंथो K reads चोदकरूपिणी M reads चोदकरूपिणी (13) तया सजीविनी दैत्या, an incorrect variant in D तया सजीविता दैत्या, an incorrect variant in M (14) M reads दैवसङ्गरे, which seems to be incorrect

निक्षिप्ता मर्त्यलोके सा^१ सम्यक् ते^२ कथयाम्यहम् ॥२३५॥
 अस्ति मर्त्ये महापुण्या^३ पवित्रा दक्षिणापथे^४ ।
 नदी गोदावरी नाम प्रसिद्धा जाङ्गवी यथा^५ ॥ २३६ ॥
 दक्षिणे च तटे^६ तस्याः कदलीनगरं परम्^७ ।
 तस्य दक्षिणतः शैलः सर्वलोकेषु विद्युतः^८ ॥ २३७ ॥
 नाम्ना कृष्णगिरिषेति^९ दृश्यते सर्वमङ्गले^{१०} ।
 सुप्रसिद्धाश्विका नाम ग्रामः^{११}स्तस्यास्ति सन्निधौ ॥ २३८ ॥
 तत्राप्युदकः^{१२}मासोक्त्य परोक्षेत्^{१३} सुरार्चिते ॥ २३९ ॥
 गृहीत्वा शुक्लवर्णं तु^{१४} चिपेतोयस्य मध्यतः ।
 जायते हरितं स्निग्धं^{१५}महोरात्रेण निक्षिप्तम्^{१६} ।

- (१) निक्षिप्ता मर्त्यलोके सा a variant in D, which is incorrect. (2) reads मर्त्यलोके, which is incorrect. (3) D has an incorrect read —महापुण्या (4) D reads दक्षिणापथे, which is incorrect (5) reads यथा, which is not correct (6) M reads तथा (7) नीलनगरम्, a variant in D K reads वर M reads सुप्रसिद्धाश्विका (8) D has कृष्ण गीरीषेति which is incorrect (9) D reads सर्वमङ्गलम् K reads सर्वमङ्गलम् (10) This word is wanting in D (11) D reads तत्राप्युदक, which is not accurate (12) has an incomplete reading—परोक्ष (13) M reads शुक्लवर्णम् which is not appropriate here M reads हरिणम् which is not universally correct. (14) K reads हरितस्निग्ध (15) महोरात्रेण निक्षिप्तम् incorrect variant in D K reads निक्षिप्त The term is निक्षिप्त and not निक्षिप्त, though the latter is proper here

मुञ्चत्यङ्कुरपत्राणि^१ दृश्यते तन्मनोहरम्^२ ॥ २४० ॥
 बलिपुष्पोपहारेण^३ ततो देवी^४ समर्चयेत् ।
 चैत्राधिप गणेशश्च चण्डयोगीश्वर तथा^५ ॥ २४१ ॥
 तस्य मन्त्र प्रवक्ष्यामि त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ २४२ ॥
 ॥ ॐ चण्डाय^६ पिनाकिने शूलहस्ताय ॐ दिग्वा बन्ध
 विदिशा बन्धय ठठ ॥
 तिलाद्य तण्डुलाद्यैश्च^७ मन्त्रेणानेन सर्पपान् ।
 सप्ताभिमन्त्रितान्^{१०} कृत्वा साधकी दिक्षु निक्षिपेत्^{११} ॥
 कटुकालावुके तोय^{१२} कृतरक्ष समाहित^{१३} ।

- (१) मञ्चत्यङ्कुरपत्राणि a variant in D which has no clear s
 भवत्यङ्कुरपत्राणि a variant in K (२) D and K read सुमनी
 (३) D reads पूजोपहारेण K reads पुष्पोपहारेण (४) D has
 whereas all other texts have देवी (५) चन्द्र योगीश्वरी तथा a variant
 in D चण्डो योगीश्वरी तथा a variant in K Both are incorrect
 योगीश्वरी सह a variant in M (६) This hem stich is not fo
 in D and M (७) D reads चन्द्राय M reads चन्द्र which is in
 rect (८) D and K read चर which is not correct The
 meaning portion is not found in M (९) M reads तण्डुलान्
 (१०) All the texts read अभिमन्त्रित but as the nouns (तिल तण्डुल & c
 are all in masculine gender we ought to have the adjective अभिमन्
 तान् (११) K reads निक्षिपेत् M reads विक्षिपेत् (१२)
 चाण्डालतोये a variant in D कटुकालावुकीय a variant in M The se
 of these texts is not clear (१३) D has कृतरक्षसमाहित K
 कृतरक्ष सुमनाहित M has कृतरक्षसमाहितम् 'All the texts seem to
 incorrect

गृहीत्वा तत्प्रयत्नेन^१ निजस्थानं समाश्रयेत् ॥ २४४ ॥

॥ ॐ नमोऽमृतोऽमृतरूपिणि^२ अमृतं मे^३ कुरु कुरु एवं
रुद्र आन्नापयति^४ स्वाहा ॥

सप्ताभिमन्त्रितं कृत्वा मन्त्रेणानेन तज्जलम्^५ ।

दिनमेकं तथा सूर्तं स्वर्णमापदयान्वितम्^६ ।

मर्हयेत्तेन तोयेन पिवेत्तत्तु^७ विचक्षणः^८ ॥ २४५ ॥

एकविंशतिरात्रेण^९ क्षीराहारोऽथ यन्नतः^{१०} ।

जीवेत् कल्पायुतं साधुं^{११} कामरूपो महाबलः ॥ २४६ ॥

योजनानां^{१२} यतः गत्वा पुनरेव^{१३} निवर्त्तते ।

अवध्यः सर्वभूतानां श्रेष्ठाचारः^{१४} स खेचरः ॥ २४७ ॥

कनकं पारदं श्योमं सममेकत्र योजयेत् ।

मर्हयेत्तेन तोयेन सप्तवारं तु खेदयेत्^{१५} ॥ २४८ ॥

- (१) सगत्वा तत् प्रयत्नेन, a variant in D M reads गृहीत्वा (2) D reads कपिषो which is gram. incorrect. K reads तर्पिषि M has नमो क्षत्रिन्दुरपिषो, which is incorrect. (3) मे is not found in D M reads पादतः. (4) D reads incorrectly दद्यान्नापयति M reads ददो आपयति (5) D reads मञ्जलम् which is an error of the scribe. (6) स्वर्णं यादयान्वितम्, a variant in D, wherein the second term is incorrect. K reads स्वर्णे यादयान्वितम्. (7) D reads तत्तु K reads परिषु तु which seems to be incorrect (8) M reads रात्रौ तु (9) D has क्षीराहारो यन्नतः. K has क्षीराहारो यन्नतः Both are partly incorrect. (10) M reads शौचं (11) M reads योजनानि (12) D reads पुनरेव (13) K reads erroneously श्रेष्ठारो M reads श्रेष्ठाचारः (14) मर्हयेत्तेन a variant in M

स रस सर्वलोहानि पद्मशेन ॥ वेधयेत्^१ ॥ २४८ ॥
 अथवा त रस दिव्य मधुना सह भक्षयेत्^२ ।
 मासमात्रप्रयोगेण^३ जीवेद्ब्रह्मदिनायुतम्^४ ॥ २४९ ॥
 तस्य मूत्रमलस्त्रेदे^५ शुल्व भवति काष्ठनम् ॥ २५० ॥
 निर्वाने^६ तोयमादाय चञ्चलि^७ चित्तय पिवेत् ।
 पीतमात्रे भवेन्मूर्च्छा स्वास्थ स्यात् ग्रहरत्रयात्^८ ॥ २५१ ॥
 एकविंशदिनान्येव^९ क्षीराहारो भवेत्ततः ।
 षट्कर्पाकृति प्राञ्ज^{१०} कामरूपो महाबलः ॥ २५२ ॥^{११}
 पश्येच्छिद्रा मर्ही सर्व्वा^{१२} सप्त^{१३} पातालमयुताम् ।
 अवध्यो देवदैत्यानां^{१४} कल्पायुस प्रजायते ॥ २५३ ॥

- (१) वद्याङ्गन सुवेधयेत् an incorrect read ng in D (2) M has
 the hemistich in an irregular manner—स रस दिव्य मधुना सममेकत्र योज
 येत् repeat ng the second charana of the 248th sloka (3) M
 reads मासमात्रप्रयोगेन wh ch is incorrect (4) K reads ब्रह्मदिनायुत
 M reads erroneously ब्रह्मदिना
 (5) K has तस्य मूत्रमलै स्त्रेदे M
 has त्रै, wh ch is incorrect (6) K has only निरा (7) K
 reads चञ्चलो wh ch is incorrect (8) सप्तत्रय स्यात् ग्रहरत्रये an incor
 rect read ng in D त्रय स्यात् ग्रहरत्रयम् a variant in M wherein the
 first term is incorrect (9) M reads erroneously एकविंशदिनान्येव
 (10) D reads दायो instead of प्राञ्ज M reads ग्रह instead of चह
 (11) After this sloka we find in D only the 247th sloka repeated
 Hence we have not adopted it (12) K has an incomplete cha
 rana पश्य द्रा मर्ही सर्वा (13) K read सप्त instead of सप्त (14)
 D has देवदैत्यानां wh ch is not correct M has देवदैत्यानि

अथबोदक^१मादाय पारदश्च^२ मनःशिलाम् ।

मर्दयेत् खल्लपापाणे^३ नष्टपिष्टं भवेत्ततः ॥ २५५ ॥

स्वेदयेत् समरात्रं तु विलोहेन च वेष्टयेत् ॥ २५६ ॥

अन्तर्धानं क्षणाद्वच्छेत् विद्याधरपतिर्भवेत्^४ ।

सिद्धकन्यागतवृत्तो^५ यावत् कल्पान् चतुर्दश^६ ॥ २५७ ॥

दिनेषु तेषु सर्वेषु दद्याच्छास्थोदनं घृतम् ।

पयसा च समायुक्तं नित्यमेवं तु^७ कारयेत् ॥ २५८ ॥

उष्णोदकविधि वक्ष्ये समाहितमनाः शृणु ।

पश्चेदुष्णोदकं^८ यत्र वासं तत्रैव कारयेत् ॥ २५९ ॥

अस्ति गोदावरी नाम महाराष्ट्रे^९ऽतिविश्रुता ।

तस्या उत्तरभागे तु सद्याद्रिः पुण्यपर्वतः^{१०} ॥ २६० ॥

(1) D reads अथ बोदक.

(2) D reads मारीच तु

(3) The

word खल्ल ॥ not found in D

All other texts read खल्ल.

(4) विद्या

धरपतिर्भवेत् a variant in D - विद्याधरपतिर्भवेत्, a variant in K

(5)

D reads गानवृत्तो

(6) D and K read कल्पचतुर्दश

(7) M reads

वक्ष्येवम् After this charana we find the following three hemistichs in

K only, which we have not adopted on account of their erroneousousness

and redundancy They are as follow—ते सर्वे पुण्यास्तप्यार्चनाय न विविताः ता

कनाय नतं दद्युः सिद्धकानो भवेन्नरः । कल्पोपनिषत्सिद्धाः जीवन्मूर्तस्तारकाः । इति विद्यो-

दकर्महोदयनमन्त्रम् ।

(8) M has अथुच्छदक

(9) D reads महा-

श्वरे This hemistich and the following seven ones are not found in

M (10) D has सद्याद्रिः पुण्यपर्वतः, wherein the first word is incorrect.

K has सद्याद्रिः पुण्यपर्वतः, wherein also the first word is incorrect.

तत्र मातापुरं^१ नाम प्रसिद्ध देवतागृहम् ।
 तस्मादुत्तरतो देवि कम्पाख्यं नगरं^२ परम् ॥ २६१ ॥
 तत्र कम्पेश्वरो देव^३स्तवास्त्युत्थोदकं^४ ध्रुवम् ।
 प्रणीताख्या^५ नदी तत्र स्नात्वा वै साधकोत्तम ।
 पयादुत्थोदके कुण्डे विधिं कुर्याद्यद्योदित^६ ॥ २६२ ॥
 शर्वरीमुपितस्तत्र^७ धनवाय^८ दिने दिने ।
 भक्षयेन्नासमात्रं तु जीवेद्वर्षशताष्टकम्^९ ॥ २६३ ॥
 वर्षमेकं प्रमुञ्चोत^{१०} जीवेद्वर्षायुतं सुखी^{११} ।
 बलीपलितनिर्मुक्तो भोगी चैव पुरन्दर^{१२} ॥ २६४ ॥

-
- (१) D reads मातापुरी (२) D reads नगर, which seems to be incorrect (३) Both D and K read देवि which is gram inc.
 (४) तवास्त्युत्थोदकम् is the reading in D (५) D reads प्रणीताख्या which seems to be incorrect (६) D reads यद्योदित (७) शर्वरीमुपिते तत्र, a variant in D शर्वरीमुपिता तत्र a variant in h शर्वरीमुपिता तत्र a variant in M None of the readings is perfectly correct (८) D reads धनवाय K reads धनवाय Both are inc M leaves a blank space here (९) M reads वर्षशताष्टकम् which seems to be an error of the scribe (१०) h reads only वृत्त and omits जीत (११) This charana and the next three are not found in M (१२) भारी च सप्तमस्त, a variant in D After this we have एकवृत्तेन गृहेन &c. (9th śloka), which occurs in the beginning of the fourteenth Patala. Hence the MS II is wanting the remaining portion of this twelfth Patala and the whole of the thirteenth Patala, as well as the first c. 24. śloka of the fourteenth Patala.

वर्षमेकं पिवेत्तोयं^१ जीवेच्चन्द्रार्कतारकम् ।
 तस्य मूत्रपुरीषेण^२ शुल्वं भवति काश्चनम् ॥ २६५ ॥
 उष्णोदकञ्च कासीसं^३ गन्धपापाणसंयुतम् ।
 चतुर्थांशेन रसकं दशभागं विनिक्षिपेत्^४ ॥ २६६ ॥
 शुल्वञ्च मर्दयेत् सर्ज्यं^५ नष्टपिष्टं क्षणेन तु^६ ।
 तेन लेपितमात्रेण शुल्वं भवति काश्चनम् ॥ २६७ ॥
 निषिक्तं तेन तोयेन प्रतिवार्यं ददेद्बुधः^७ ।
 शुल्वञ्च जायते हेम तरुणादित्यवर्चसम्^८ ॥ २६८ ॥
 तज्जलेन निषिक्तञ्च हेम बीजार्थसंयुतम्^९ ।
 तारं चानेन मार्गेण^{१०} निषिक्तं हेमतां व्रजेत्^{११} ॥ २६९ ॥
 उष्णोदकेन भस्मात् तिलपिष्टं^{१२} च भक्षयेत् ।
 मासद्वयप्रयोगेण^{१३} जीवेद्द्वर्षयतत्रयम् ॥ २७० ॥
 रसगन्धाश्चरसकं^{१४} तुल्यं^{१५} दरदमाक्षिकम्^{१६} ।

- (१) This charana is not found in M (२) M reads मूत्रपुरीषायां
 (३) K reads कासीसं (४) K reads विनि विवेत् (५) K reads
 चर्ज्यं न. (६) ददेत् is an ungrammatical term. दद्यात् is the pro-
 per one (७) मृगशर्पादित्यवर्चसम्, a variant in M (८) This
 hemistich is not found in M. (९) K reads erroneously मार्ज्यं
 (१०) M reads व्रजेत् which is incorrect. (११) K reads तिलपिष्टं
 (१२) M has मासद्वयप्रयोगेण, which is incorrect (१३) रसगन्धा-
 म् a variant in M (१४) K reads तुल्यं (१५) K reads
 म विद्वत्, which is incorrect.

याम^१मुष्णाम्भसा छष्ट तारपत्राणि लेपयेत् ॥ २७१ ॥
 द्विवार तु धमेदेवि^२ स्याच्चतुर्दशवर्णकम् ।
 क्रमेणानेन देवेशि शुल्व षोडशवर्णकम् ॥ २७२ ॥
 एकैक हेमताराश इन्द्र^३ कान्ताभयो, पृथक् ।
 उष्णोदकेन समर्प्य^४ धमनात् खोटता व्रजेत्^५ ॥ २७३ ॥
 तन्मुखे धारयेन्मास^६ वज्रकायो भवेन्नर ।
 तच्चूर्णं यवमात्र तु^७ भक्षयेन्मधुसर्पिणा^८ ।
 यावत् पल तस्य मलै^९ शुल्व भवति काञ्चनम् ॥ २७४ ॥
 उष्णोदपाचितान् खादेत्^{१०} कुलत्थान् चीरपो^{११} भवेत् ।
 खानमुष्णाम्भसा कुर्यात् वर्षाद्वयंशतायुषम्^{१२} ॥ २७५ ॥
 चीरमुष्णोदकं क्वाथ^{१३} त्रिफलायाश्च पाचयेत्^{१४} ।

- (1) M reads चान which seems to be incorrect (2) M has
 विशाल्य तु भवद्दवि. (3) K reads इन्द्र (4) M reads समर्प्यात्
 (5) B (which resumes from this verse) reads व्रजेत् K reads खोटता
 which is incorrect M reads खोटता व्रजेत् which is partly correct
 (6) B reads erroneously तन्मुखे धारयेन्मास (7) K has उष्णमात्र तु
 M has तच्च instead of तच्चूर्णे (8) M reads मधुना च (9) K
 reads यावत् पल तस्य मलै, which is incomplete M reads यावत् पल तस्य मलै-
 (10) उष्णोदकपाचिता भूजे, a variant in P which has no clear sense
 उष्णोदपाचितान् is the reading in K which is partly incorrect M reads
 उष्णोदपाचितान् which is incorrect (11) M and K read चीरपो,
 which is an error of the scribe K reads कुलत्थान्, which is incorrect M
 reads कुलत्थान् (12) K reads शतायुषी (13) चीरमुष्णोदकक्वाथ,
 an incorrect variant in M (14) K reads पाचयेत्

पायस कान्तपात्रे तन्मासमेकन्तु भक्षयेत्^१ ।

भुज्जा जीवेत् शतकल्प^२ वैष्णवायु^३ भवेन्नर ॥ २७६ ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि शैलोदकविधिं प्रिये ।

कर्दमापी महीशैल^४ शिलश्चेति^५ चतुर्विधम् ॥ २७७ ॥

कानिचित् क्षणवेधोनि दिनवेधोनि कानिचित् ।

पक्षमासादिपञ्चास^६ वेधनानि^७ महीतले ॥ २७८ ॥

क्षिप्तं यदा^८ भवेत् काष्ठं शैलीभूतं च^९ दृश्यते ।

बहिरन्तश्च देवेशि^{१०} वेधकं तत् प्रकीर्तितम् ॥ २७९ ॥

विष्णुस्य हरितालञ्च गन्धकञ्च मनःशिला ।

एषा गन्धापहारं यत्^{११} कुरुते तच्च वेधकम्^{१२} ॥ २८० ॥

गन्धकं तालकञ्चैव तोयपूर्णे घटे क्षिपेत् ।^{१३}

- (1) मासमात्रं तु is the reading in K. मास भुज्जा भक्षयुव is the reading in M. (2) B has जीवेद्वयशतं कल्प. This charaṇa and the next one are not found in M. (3) M reads विष्णवायु which is incorrect. K reads विष्टवायु which is also incorrect. After this śloka we find in K only—इति चतुर्विधकल्पः । अथ शैलोदकविधः । (4) B reads महीशैल. K reads कर्दमा महीशैल which is incomplete. M reads कर्दमापी महीशैल. It is called afterwards भूशैल (see verse 286). (5) B and K read शैलश्चेति. (6) पक्षमासादिपञ्चास a variant in K. (7) K reads वेधकानि. (8) K reads क्षिप्तं, which is incorrect. M reads यदा which is also incorrect. (9) K reads तु. (10) M reads erroneously देवेशी. (11) K reads तु. (12) B reads कुरुते च वेधकं which is incomplete. K reads क्षिप्तकम्. M reads erroneously तच्च वेधश्च वेधकम्. (13) T1 is śloka (281) is not found in M.

यदा तद्वदुदाकार^१ तदा शैलोदक भवेत् ।

अन्यथा वेष्टक^२ देवि तदग्राह्य निरर्थकम् ॥ २८१ ॥

श्रीशैले श्रीवनप्रान्ते^३ पर्यङ्गाख्ये^४ शिलातले ।

तत्रस्थ चण्वेधि^५ स्यात् नदीभगवतीतटे^६ ।

एकाङ्गे वेधक तत्र^७ गोकर्णे तु दिनव्रयम् ॥ २८२ ॥

भद्राङ्गे^८ दिनवेधि स्यात् त्रिस्थलान्ते त्रिवासरम् ।

धारेखरे^९ पाक्षिक स्यात् वर्षापुर्या^{१०} दिनैकत ॥ २८३ ॥

ब्रह्मेखरे मासिक स्यात् व्याघ्रपुर्यान्तु^{११} वासरम् ।

अधोरेखे मासिक तु^{१२} सिंहद्वीवे^{१३} तथा पुन ।

दिनमैक ब्रह्मगिरौ विन्ये तु चण्वेधकम् ॥ २८४ ॥

वामर माख्यवन्तेषु^{१४} चण्वेधि शिलोदकम्^{१५} ॥ २८५ ॥

- (१) यदा तद्वदुदाकार an incomplete variant in B (२) M reads वेष्टक. (वेष्टक = निर्व्यास) (३) B reads श्रीवन B M reads श्रीशैल
(४) M reads पर्यङ्गाख्य (५) All the texts read चण्वेधि which is grammatically incorrect (६) B reads नद्यां भगवतीतटे which is incomplete : B reads नद्यां भगवतीतटे which is incorrect M reads यदा भगवतीतटे where in the first term is unintelligible (७) B reads एकाङ्ग वेधकत (८) B reads तत्रस्थ M reads चन्द्राङ्ग (९) M reads धारेखरे (१०) B reads पाक्षिकया This charapa and the next one are not found in M (११) B reads व्याघ्रपूर्य which is incorrect (१२) अधोरेखे तु मासैक a variant in M (१३) B reads सिंहद्वीवे
(१४) वामर माख्यवन्तेषु an incomplete variant in B M reads माख्यवन्तेषु (१५) B and M read चण्वेधि तु तत्र B reads चण्वेधि त्रिस्थोदक where in the first term is incorrect

किष्किन्ध्या^१पर्वते रम्ये पम्पातीरे दृणोदकम्^२ ।

तस्य पश्चिमतो देवि योजनद्वितये पुनः ।

भूशैलमस्ति तत्रैव त्रिदिनं वेधि पर्वते^३ ॥ २८६ ॥

सद्वाचले पुरे देव्याः क्षीरक्षेत्रस्य सन्निधौ ।

शैलोदकं क्रीडिष्वेधि दुर्जदेशेऽपि वासरम् ।

लक्षवेधि नृसिंहस्य नगरे गोकुलाभिधे ॥ २८७ ॥^४

अन्यत्र यत्र तत्रापि ब्रह्मविष्णुशिवोद्भवम् ।

अमृतं तत्र तत्रापि ध्वजीकरणमुत्तमम् ॥ २८८ ॥

। तस्योत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि यथा जानन्ति साधकाः ॥ २८९ ॥

महीं समुद्रतटतो वराहस्य कलेवरात् ।

यः स्नेहः पतितस्तस्माज्जातं शैलोदकं परम् ॥ २९० ॥

तन्मुखे क्षणिकं जातं क्रीडदेशे^५ तु वासरम् ।

बाहुभ्यां ब्रह्मवेधि^६ स्यात् भासवेधि तु पार्श्वयोः^७ ।

यस्मात्समपराङ्गे च^८ सर्वं समफलं भवेत्^९ ॥ २९१ ॥

(1) II reads किष्किन्ध्या K reads किष्किन्ध्या (2) B and K read

चणोदक (3) B has वेध पर्वत, which seems to be incorrect (4)

The portion commencing from सद्वाचले and ending in गोकुलाभिधे is found only in MS. K. (5) B reads कवदेशे (probably कन्दुदेशे)

This charana is not found in M. (6) B and M read यत्र which seems to be incorrect. (7) K reads सर्वयो M reads भासमेव

(8) B has an incomplete charana यस्मात्समपराङ्गे च (9) M reads समफलं तत्

अधोरास्त्रेण तत्त्वेव^१ रक्षां कृत्वा दिशां बलिम्^२ ।
 दत्त्वा लक्षं जपित्वा तु^३ गृह्णीयादमृतं परम् ॥ २८२ ॥
 शरद्वीषवसन्तेषु हेमन्ते वा सुरार्चिते^४ ।
 आयसे ताम्रपात्रे वा^५ पात्रेऽलावुमयेऽथवा^६ ।
 शैलाम्बुपलमष्टौ तु^७ पलं क्षीरस्य निक्षिपेत् ॥ २८३ ॥
 क्षीरावशेषं संकाय्य^८ त्रिसप्ताहं पिबेन्नरः^९ ।
 जीवेद्वर्षसहस्रं तु^{१०} बलीपलितवर्जितः ॥ २८४ ॥
 अथवाष्टपलं^{११} क्षीरं पलैकैनाम्बुना युतम्^{१२} ।
 क्षीरावशेषं सेवेत्^{१३} पूर्वोक्तं लभते^{१४} फलम् ॥ २८५ ॥
 कुलत्याष्टगुणं^{१५} वारि पचेदष्टावशेषितम् ।
 चतुर्गुणेन तेनाब्धं^{१६} पाचयेद्दृतशेषितम्^{१७} ॥ २८६ ॥

- (१) अधोरास्त्रेण तत्त्वेव, a variant in K (२) K has कृत्वा दिक्षि, which is incomplete (३) K reads जप कृत्वा. This charana is not found in M (४) M has सुरार्चितम् which is incorrect (५) अयम् ताम्रपात्रे, an incorrect reading in M (६) B reads erroneously पात्रेऽलावुमयेऽथवा K reads तत्रैव त्रिसप्ताहं, which seems to be incorrect (७) शैलोद् पलमष्टौ, a variant in K (८) K reads संकाय्यं. कृत्वावशेषं तत्काले, a variant in M (९) M reads अश्वत्थ, which is incorrect (१०) M reads वर्षसहस्रं, (११) B and M read अथवाष्टपलं, which is incorrect (१२) All the texts read पलैकैनाम्बुनिमित्तम्, which is not gram correct. (१३) B reads erroneously सेवेति (१४) M reads कलने, which is incorrect. (१५) K reads कलनाष्टगुणं, which is incorrect (१६) K reads erroneously ताम्रम् (१७) पाचयेद् दृतम्, a variant in K

लिङ्गान्मधुसमोपेतं^१ विसप्ताहं बृहस्पतिः^२ ।

मासेन शास्त्रसम्पत्तिं^३ ज्ञात्वा देवि बलाबलम्^४ ।

हिरण्यवर्षकाकारः^५ सहस्रायुर्न संशयः^६ ॥ २८७ ॥

अवशिष्टकुलत्वं तु^७ पादाग्रं मधुसर्पिणा^८ ।

भक्षयेद्वर्षमेकन्तु^९ मासेनायुतजीवितः^{१०} ॥ २८८ ॥

तत्सिद्धतैलमाभ्यङ्ग मर्दनञ्चापि कारयेत्^{११} ।

मासमेकं ततो मर्द्य^{१२} देहसिद्धिं करोति च ॥ २८९ ॥

पामाविचर्चिकादद्दु^{१३}कुष्ठानि सहसा जयेत्^{१४} ।

बलीपलितनिर्मुक्तः सहस्रायुश्च जायते^{१५} ॥ ३०० ॥

- (1) B has लिङ्गान्मधुसमोपेत K has लिङ्गान्मधुसमपीत. M has लिङ्गान्मायु समोपेत. None of the readings is perfectly correct (2) M reads विसप्ताहमहर्षेति (3) B has सप्तिन सर्वसम्पत्ति, wherein the first term is incorrect. We do not find this charaṇa and the next in M. (4) मन्त्रदेवी बल बल, a variant in B, which seems to be incorrect (5) K reads हिरण्यवर्षकाकार. M reads हिरण्यवर्षकाकार, which is incorrect (6) K has सप्तायुर्न संशय, which is incorrect (7) K reads ब्रह्मत्वं which is incorrect. (8) K has पादाग्रमधुसर्पिणा M has पादाग्रमधु सर्पिणा (9) B and K read वर्षमेकन्तु. (10) मासेनायुतजीवित, an incorrect variant in B मासेनायुतजीविन, a variant in K, wherein the last term is incorrect (11) सर्वदेहेषु कारयेत्, a variant in B K reads मद्य [perhaps मद्य] चैव कारयेत् (12) B and K read मर्द्य, which is gram inc. This charaṇa and the next one are not found in M (13) M reads द्द instead of दद्, which is incorrect (14) B reads erroneously सह बीजवेत् (15) K reads सहसायु प्रजायते

य पिवेत् प्रातरुत्थाय शैलाम्बुचुलुक^१त्रयम् ।
 परमासात् स्यात्^२ सहस्रायुर्वलीपलितवर्जित^३ ॥ ३०१ ॥
 अथवा_सूतक देवि वारिणा सह मर्हयेत् ।
 मासिनैकेन देवेशि नष्टपिष्ट भविष्यति ॥ ३०२ ॥
 मासमात्र समग्रीयात्^४ स भवेदजरामर^५ ॥ ३०३ ॥
 अथवा त रस हेम्ना^६ हेमभक्ष ततोऽवली^७ ।
 मर्हयेत्तेन तोयेन धामयेत् छदिराग्निना ॥ ३०४ ॥
 गुटिका सुन्दरी नाम^८ सर्वायुधनिवारणी^९ ।
 कर्त्ता हर्ता स्वयं सिद्धो जीवेच्चन्द्रार्कतारकम् ॥ ३०५ ॥
 कुनटी चाभ्रमाक्षीक^{१०} हेम तार तथैव च ।
 तत् सर्वं पयसा क्षीरैर्मय पाच्य दिनत्रयम् ।
 मासमात्रप्रयोगेण वलीपलितवर्जित^{११} ॥ ३०६ ॥

- (१) All the texts read चुलुक which no lexicon supports (१)
 B reads वल्लभ खल्लु is want ng in M (३) निवलीपलितवर्जित a
 variant in B K reads वलि (४) B reads समग्रीयात् which is
 incorrect K reads मासमात्र समग्रीयात् which is incorrect (५)
 स भवेदजरामर a variant in K (६) B has चयवा परचित रस ईश
 which mars the metre and sense (७) This charana and the next
 one are not found in K and M (८) B and M read गुटिका M
 reads erroneously सुन्दरीरीक्षा (९) सर्वायुधनिवारणम् a variant in M
 which is not correct K reads निवारिणी (१०) This charana
 and the next five ones are not found in K and M After these chara-
 nas, we find in B the ślokas ३०२ and ३०३ again repeated. (११) ' find in B the first letter म out of the whole hem stich

अथ तेनोदकेनैव चीरार्द्धं पायसं पचेत् ।
 मासमात्रप्रयोगेण बलीपलितनाशनम् ॥ ३०७ ॥
 पक्का^१ तेनाम्भसा पय्या यष्टि^२ त्रीणि शतानि च ।
 मधु सयोज्य भाण्डस्य^३ भूमौ सज्यं निधापयेत् ॥ ३०८ ॥
 दिने दिने तथैकैकं भक्षयेत् प्रातरुत्थित^४ ।
 बलीपलितनिर्मुक्तो जीवेद्द्वर्षसहस्रकम् ॥ ३०९ ॥
 शैलीभूतं कुलत्थं वा^५ भक्षयेन्मधुसर्पिणा^६ ।
 पण्मासेन प्राशनेन^७ जीवेद्द्वर्षसहस्रकम् ॥ ३१० ॥
 कुष्माण्डं मारितं कृत्वा^८ यानि कानि^९ फलानि च ।
 जले क्षिप्तानि लोहानि शैलीभूतानि^{१०} भक्षयेत् ।
 चीराहारय^{११} जीर्णान्ते वज्रकायो भवेन्नरः ॥ ३११ ॥
 तेनोदकेन समर्द्धं अभ्रक^{१२} काययेत् प्रिये ।

-
- (1) B reads पक्का and पय्या Both of them are incorrect (2)
 B reads यष्टी K and M read यष्टि Both are incorrect (3) K
 has मधुना य न्य भाण्डस्य wherein the middle term is incorrect M reads
 भाण्डस्य which is inaccurate (4) M reads पुनरुत्थित (5) This
 śloka (310) is not found in K M has शैलीभूतं कुलत्थं वा which is incor-
 rect (6) M reads मधुसर्पिणम् which is not correct. (7) B
 reads पदेन M reads द्वात्रिंशत्प्राशनेन which has no sense at all (8)
 All the texts read कृत्वा, which is also correct. K reads मर्त्ति कृत्वा,
 which is not correct (9) K reads जन्तुजानि which is incorrect
 (10) B reads शैलीभूतानि which is incorrect, M reads अनेकेषु प्रियु-
 ष्विनि (11) K reads चीराहारय which seems to be incorrect.
 (12) M has मधुसर्पिणम्

कटुतययुत खादेत् जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ३१२ ॥
 अथवा रसकर्षकं तज्जलेन तु^१ मर्दयेत् ।
 इहृदी^२फलमध्यस्य तच्छैलोदकमध्यगम्^३ ।
 कालेन^४ त्रिगुणेनैव काठिन्यं तस्य जायते ॥ ३१३ ॥
 परमास तन्मुखे धार्य^५ वज्रकायं करोति च^६ ।
 दशनागसमप्राणो^७ देवे सह च^८ मोदते ॥ ३१४ ॥
 गृहीत्वा त्रिफला^९ तत्र शैलवारिणि निक्षिपेत्^{१०} ।
 यदा भवति तच्छैल^{११} गृहीत्वा चूर्णयेत्ततः^{१२} ॥ ३१५ ॥
 कान्तजीर्णरस^{१३} तेन सार्धं घृत^{१४} मधुमुत्तमम् ।
 भक्षयेद्वर्षमेकम्^{१५} ततः चौराशनो^{१६} भवेत् ॥ ३१६ ॥
 उदयादित्यसङ्काशो मेधावो^{१७} प्रियदर्शनः ।

- (१) B reads त कलुन तु which is incorrect (२) M reads इहृदी which is not correct (३) तत् शैलोदकमध्यगम् a variant in B तत् शैलोदकमध्यगम् a variant in M (४) B reads कालेन which has no clear sense (५) B reads धार्य M reads काय (६) B reads तत् (७) M has an incorrect reading दशनागसमप्राणो (८) B has want ng in B \ has देवेश सह मोदते (९) M has गृहीत्वा त्रिफला which is not perfectly correct (१०) B reads नि क्षिपेत् (११) तत् भवति तच्छैल an incorrect variant in M (१२) B reads गृहीत्वा चूर्णयेत्ततः where in the last term is incorrect M reads गृहीत्वा which is not perfectly correct. (१३) B has कान्त जीर्ण रस (१४) M reads घृत which seems to be incorrect. (१५) B and M read वर्षमेकम् (१६) B reads चौराशनो (१७) B reads मेधावान्

नीलकुक्षित^१केशय जीवेच्चन्द्रार्कतारकम्^२ ॥ ३१० ॥

पारदं हरितालं च शिला माक्षिकमेव च ।

दरदं च विषं चैव सर्व्वमेकत्र कारयेत्^३ ॥ ३१८ ॥

मर्दयेत् खलपापानि^४ मातुलुङ्ग^५रसेन च ।

गोमूकं कारयित्वा तु^६ वारिमध्ये निधापयेत् ॥ ३१८ ॥

तेन तारं च^७ शुद्धं च काञ्चन भवति ध्रुवम् ॥ ३२० ॥

उपयुञ्जीत मासैकं धनीपलितवर्जितः ।

सहस्रं जीवितं^८ तस्य महाबलपराक्रमः ॥ ३२१ ॥

शैलीभूतां हरिद्रां तु तच्चूर्णवापमात्रतः^९ ।

हेमत्वं लभते नागो बालार्कसदृशप्रभम्^{१०} ॥ ३२२ ॥

शैलोदके विनिक्षिप्य^{११} भूगौले कर्दमेऽपि वा^{१२} ।

- (1) B reads erroneously निज. K reads imperfectly नीलक्षित (2) B reads ताक्षे, which is an error of the scribe. (3) M reads घोषयन् (4) All the texts read खलपापानि. (5) B reads मातु निङ्ग K reads मातुलुङ्ग (6) विषा च धनयित्वा तु, a variant in M (7) B and K read शैलीतरे च, which has no clear sense (8) सहस्रजीवित is the reading in B and M (9) We have only पमात्र of this hemistich in M B and K read तच्चूर्णे वापमात्रतः, which is not accurate. (10) B and K read व नार्कसदृश प्रभ, which is grammatically incorrect. (11) B reads विनिक्षिप्य which is incorrect. K reads विनिक्षिप्य which is also incorrect. (12) भूगौले कर्दमेऽपि वा, an incomplete variant in B : भूगौले कर्दमेऽपि वा an incorrect variant in K : भूगौले कर्दमेऽपि वा, an incorrect reading in M (for भूगौले and कर्दमेऽपि see pp. 177)

ज्ञात्वा कालप्रमाणेन बन्धयेत्^१ पारदं तत ॥ ३२३ ॥
 रक्तचारयुतं धातुं सुवर्णं समसारितम्^२ ।
 यताशेन तु लोहानां सर्वेषां हेमकारकम्^३ ॥ ३२४ ॥
 द्वितीयसारणां^४ प्राप्य भक्षयेन्मधुसर्पिणां^५ ।
 तत्कालं पित्तजातानां^६ भूर्धुं भवति चानिलं^७ ॥ ३२५ ॥
 कालज्ञानं भवेत्तस्य जीवेद्युतपञ्चकम् ॥ ३२६ ॥
 द्वितीयसारणां प्राप्य सहस्राशेन विधत्ति^८ ।
 तं खोटं^९ धारयेदक्ले दिव्यत्वं लभते ध्रुवम्^{१०} ॥ ३२७ ॥
 निबुल्ले^{११} ककुभे चैव किशुके मधुकेऽपि वा^{१२} ।
 इन्द्रदी^{१३} फलमध्ये वा रजनीद्वयमध्ये^{१४} ॥ ३२८ ॥

-
- (1) M reads बह्वर्ण (2) K read समसारित M read समर्पा
 तम् (3) B has an incomplete chara as a नक्षत्रं बधक M reads सारकम्
 (4) B and K read सारण (5) The charana and the next four
 ones are not found in M (6) तत्कालविद्यमान in incomplete
 variant in K (7) K reads चानिल (8) M reads विधत्ति
 (9) B reads तत्खोट M reads तं खील (10) M has an incorrect
 variant—लब्धत्वं लभते ध्रुवम् (11) K reads निबुज M read निबुल
 Both appear to be incorrect (12) K reads च M reads erro-
 neously किशुके मधुके पि वा (13) This line starts and the next one
 are not found in K M reads इन्द्रदी which is incorrect (14)
 रजनी चैव प्रकन a variant in B M reads सज्जन which is not correct
 After this charana we have a sloka in this text only which runs thus
 —यन्मत्तं ककुभे वापि मधुकेऽपि वापि दिव्यं पातकम् तस्य तन्मत्तं माधवम् ॥
 which we have not adopted for the correction

पारद गन्धक चैव मर्हयेत् गुलिकाकृति^१ ।
 पाचयेद्दिनमेक तु^२ हेम्ना सवेष्ट्य धारयेत् ॥ ३२८ ॥^३
 त्रिफलाव्योष^४ कल्केन वेष्टयित्वा प्रयत्नत ।
 पादेन^५ कनक दत्त्वा पारद तत्र योजयेत्^६ ।
 क्षिपेच्छैनाम्युमध्यस्थ^७ गुलिका वज्रवद्भवेत् ॥ ३३० ॥
 पूर्व्ववत् सारणा कार्या^८ पूर्व्ववत् सिद्धिदा भवेत् ।
 धार्यमाणा मुखे सा तु सहस्रायुष्करी भवेत्^९ ॥ ३३१ ॥^{१०}
 द्वितीय^{१०} सारणायोगादयुत वेधयेत्तु^{११} सा ।
 धार्यमाणा मुखे सेय^{१२} मयुतायु प्रदा भवेत् ॥ ३३२ ॥
 तृतीय^{१३} सारणायोगान्नायते सप्तवेधिनी^{१४} ।
 त खोट^{१५} धारयेदङ्गे लघ्वायुर्जायते नर ॥ ३३३ ॥

- (1) B reads गुलिकाकृति which is inaccurate (2) A reads erroneously पाचयेद्दिनमेक तु (3) This sloka is not found in M
 (4) B has व्याध M has प्रव Both are incorrect (5) M reads पादेन which is absurd (6) पाद तत्र प्रयोजनम् a variant in M
 (7) B has क्षिपेत्तानामुमध्यस्थ which has no sense M reads मध्यस्थ which is also correct (8) B reads सारणा कार्य which is incorrect
 (9) This hemistich is not found in B A reads सहस्रायु करो (10) M reads द्वितीया which is incorrect (11) A reads दायते माधुर्य which is not accurate (12) A reads मयुथय which is incorrect M reads मुखे सेव (13) M reads तृतीया which is incorrect
 (14) B has सप्तवेधिनी which is incorrect A has सप्तवेधनी (15) A reads खोट M reads खोट Both are incorrect

चतुर्थी सारणा^१ प्राप्य कोटिवेधो^२ न मगय ।
 कोट्यायुर्जीवित^३ तस्य खेचरत्व च लभ्यते^४ ॥ ३३४ ॥
 पञ्चभिर्देगकोटि स्यात्^५ षड्भि कोटिगत भवेत्^६ ।
 यावच्चन्द्रार्कजीवित्व^७ मनन्तबलवीर्यवान् ॥ ३३५ ॥
 ददाति सप्तमीं सापि^८ सारणा गुटिका परा ।
 खेचरी नाम विख्याता भैरवेण प्रचोदिता ॥ ३३६ ॥
 यस्तु तद्राजिकामात्र मासमेकस्तु भक्षयेत् ।
 वज्रदेह स सिद्ध^९ स्यात् दिव्यस्त्रीजनवल्लभ ।
 क्रीडते खेचरेभोगे^{१०} स्नेहया^{११} गिवता व्रजेत् ॥ ३३७ ॥
 नामाविधफल च स्यात्^{१२} तद्वसैर्वीजितैस्त^{१३} ।

- (1) B and K read erroneously चतुर्थीसारणा M reads चतुर्थसारणा
 (2) B and M read कोटिवेधो K reads कोटीवेधो Both the texts seem to be incorrect (3) B reads कोट्याय जीवित K reads कोट्याय जायते (4) M reads सप्तम्य लभ्यते (5) K reads षड्भि इय कोटी स्यात् (6) षड् कोटीगत भवेत् a var ant in K. M reads कोटि गत भवेत् which is incorrect (7) K reads कोटीत्व which is grammatically incorrect (8) B reads सप्तमी चापि K reads सप्तमी सापि M reads सप्तमसापि All are incorrect (9) B reads ससिद्धि M reads वज्रदेहस सिद्धि (10) K reads खेचरे भोग (11) M reads स्नेहया which is incorrect The verb क्रीडते though used in all the texts is grammatically incorrect The proper term is क्रीडति (12) फलप्राप्या is the reading in B which is incorrect न नाविधफल च स्यात् an incorrect var ant in K. M reads erroneously फलान् प्राप्यात् (13) K read तसैर्वीजितैस्त which is partly incorrect This stanza and the next one are not found in M

तद्वत् पारदं^१ चैव गुटिका^२ शृणु सुन्दरि ॥ ३३८ ॥
 शुद्धवदरसेन्द्रस्तु^३ गन्धकं तत्र जारयेत् ।
 त्रिगुणे गन्धके जीर्णे तेन हेम तु^४ कारयेत् ॥ ३३९ ॥
 कारयेद्भस्म सूतन्तु^५ काश्चनं तत्र सूतकम् ।
 तद्भस्म सूतके जार्यं^६ रसेन्द्रस्य समे समम्^७ ॥ ३४० ॥
 तेन सूतकजीर्णेन वज्ररत्नान्तु जारयेत्^८ ।
 तद्वत् जायते भस्म सिन्दूरारुणं^९ सन्निभम् ॥ ३४१ ॥
 तद्भस्म जारयेत् सूते^{१०} त्रिगुणे तु सुरार्चिते^{११} ।
 छाटके^{१२} सारयेत्तु गुटिका^{१३} तेन कारयेत् ॥ ३४२ ॥
 त्रिलोहावेष्टितं तं तु^{१४} सुखे प्रक्षिप्य साधकः ।
 नष्टच्छायो^{१५} भवेत् सोऽय-मदृश्यो देवदानवैः ॥ ३४३ ॥

- (१) B reads तद्वत् पारज, which seems to be incorrect. (2) B and M read गुटिका (3) शुद्धवदरसेन्द्र तु, a variant in B. शुद्धवदरसेन्द्र तु a variant in K (4) H and K read हेम तु which is unusual (5) M reads भस्मसूतक, which is inaccurate (6) तद्भस्म सूतक जार्य, an incorrect variant in K (7) B reads समे सम, which seems to be the error of the scribe (8) B has something redundant—भाजगरयेत् instead of जारयेत् (9) K reads सिन्दूरारुण, which is not correct (10) तद्भस्म जार्यं सूते तु, an incorrect variant in B तद्वत् जार्यं सूते तु, a variant in M (11) त्रिगुण तु सुरारिते, an absurd reading in B M reads त्रिगुण तु (12) M reads छाटके, which is incorrect (13) B and M read गुटिका (14) H and K read त्रिलोह वेष्टयेत् त तु. (15) K reads नष्टच्छायो M reads नष्टछायो. Both are incorrect

तत्क्षणाद्देधयेदेवि^१ सर्व्वलोहानि काञ्चनम् ।^२
 बहुवर्ष^३सहस्राणि निर्व्वलीणलितो^४ भवेत् ॥ ३४४ ॥
 शूनिन शक्तिसयुक्त रत्नादिगुणभूषितम्^५ ।
 वक्त्रे करे च विभ्रयात् सर्व्वायुधनिवारणात्^६ ॥ ३४५ ॥
 ध्योम मात्तिसत्त्वच्च^७ तारामात्र^८ सुरायुधम् ।
 वैक्रान्त तालकं स्रुतं^९ रत्नादि^{१०}गुणभूषितम् ॥ ३४६ ॥
 मुटिका^{११} सा वरारोहे मधुरवयसयुता^{१२} ।
 वक्त्रस्या नागयेत् साक्षात् पलित^{१३} नात्र सशयः ।
 शिवशक्तिय देवेशि रत्नादिशिवगा यथा^{१४} ॥ ३४७ ॥
 हेम तार तथा भानुः^{१५} समभागानि कारयेत्^{१६} ।
 स्त्रीरजो व्याघ्रमध्यस्थ पद्मसूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ३४८ ॥

-
- (1) After this charana some portion of the M. B. is left blank
 (2) This hemistich is not found in M. (3) K. reads लक्षवर्षं
 (4) K. has निर्व्वली च वली M. has निर्व्वली कृन्तित, wherein the last term
 is incorrect, (5) K. reads रत्नानिगुणयुक्त, which is partly incorrect
 (6) This hemistich is not found in K. (7) K. reads मात्तिसत्त्वत्तु
 which seems to be redundant (8) K. has तत्तत्तत्तत् (9) K.
 reads तालकं च (10) M. reads रत्नादि (11) M. has मुटिका
 (12) M. reads संयुता, which is incorrect (13) K. reads पलिते
 M. reads कृन्तित. Both the readings seem to be incorrect. (14)
 K. has रत्नादिशिवगा, which is unintelligible (15) K. and M. read
 भानु (without विमर्ते), which is grammatically incorrect (16) सम
 भानु विचारयेत् an incorrect variant in M

सेचयेत्तत् तथावेद्य^१ गुह्यस्थाने^२ निधापयेत् ।
 रणे राजकुले द्यूते^३ दिव्ये काम्ये^४ जयो भवेत् ।
 यन्मुखे चैव तद्गोलं स सर्व्वरञ्जको भवेत्^५ ॥ ३४८ ॥
 वैक्रान्ताभ्रककान्तं तु^६ सस्यकन्तु सुरायुधम् ।
 विभीतकादिसम्भूतं^७ काश्चिकस्य समं^८ भवेत् ॥ ३५० ॥
 राजावर्त्त^{१०} ततः सूते योजयेत् पादयोगतः ।
 कुमारोरससंघृष्टा^{११} कृतैका^{१२} गुटिका शुभा^{१३} ।
 रोगमृत्युजरा^{१४} हन्ति वक्रस्या नात्र सशयः ॥ ३५१ ॥
 पञ्च तारं^{१५} वरारोहे सूतकं द्वयमेव च ।
 जयो गगनभागाः स्युरेकैकं हेमकान्तयोः ॥ ३५२ ॥

- (१) सिचयेत्तत् तथावेद्य, a variant in K, which is incorrect ~ सिचयेत्तत्
 मावेद्य, a variant in M, which is partially correct (२) K reads
 पद्मस्थाने (३) K reads द्यूते M reads नरी राजकुले द्यूते (४) M
 reads दिव्यकाम्ये (५) K reads यतस्तु रजको भवेत् This hemistich
 is wanting in M (६) वैक्रान्ताभ्रककान्तं an incorrect reading in K
 (७) K has an incomplete charana—सक तु सुरायस (८) K and
 M read समं, which appears to be inaccurate (९) K reads सत्रीयस्य
 सम, which is unintelligible M reads काश्चिमसम, which makes the
 charana incomplete (१०) K reads समावर्त्त M reads समावर्त्ते
 (११) K reads संघृष्टी which is incorrect M reads संघृष्टा, which is also
 incorrect. (१२) K reads कृतैका M reads कृतैका (१३)
 K reads शुभा, which means brilliant. M reads गुटिका (१४) रोगा
 मृत्युजरा, a reading in K, which is incorrect. रोगमृत्युजरा, a reading in M
 (१५) M reads भाग which is not correct.

अर्धं^१ शुक्लविधानेन गुटिकाभरमुन्दरि^२ ।

अक्षयो ह्यजरसैव^३ भवेत्तेन महाबलः ।

सर्वरोगविनिर्मुक्तो जीवेद्वक्त्रे विधारणात्^४ ॥ ३५३ ॥

भस्मसूतपलैकश्च^५ मृतकाम्बुपलं तथा^६ ।

मात्रिकस्य पलश्चैव^७ शिलाजतुपलं^८ पुनः ॥ ३५४ ॥

पलमेकं विडङ्गस्य^९ पथ्या^{१०} कूर्णपलं तथा ।

एकीकृत्याय^{११} तत् सर्वं मध्वाज्येन तु पिपयेत् ॥ ३५५ ॥

गुटिकां^{१२} कारयेद्देवि धस्यधिक^{१३} शतत्रयम् ।

एकैकं भक्षयेन्नित्यं वर्षमेकं निरन्तरम् ॥ ३५६ ॥

जीवेद्वर्षसहस्राणि रुद्रतुल्यो^{१४} महाबलः^{१५} ॥ ३५७ ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि रसभस्मरसायनम् ।

विज्ञेयं निष्परीक्षारं^{१६} साक्षाद्द्विषोपधं परम् ॥ ३५८ ॥

(1) M reads अर्धं which is incorrect. (2) K reads erroneously

सुन्दरी M reads गुटिका. (3) M reads अजरसैव (4) K reads

वर्धय विधारणात्, which is incorrect This hemistich is not found in M

(5) K has an incomplete charana भस्मसूतपलैकं M has an incorrect

reading—भस्मसूत पलैकश्च (6) This charana and the next nine

ones are not found in K (7) M reads erroneously पलश्चैव

(8) M reads शिलाजतुपलं, which is incorrect (9) M reads विड

ङ्गस्य (10) M has पथ्य, which seems to be the error of the scribe

(11) M has एकीकृत्याय, which is grammatically incorrect. (12) M

reads गुटिका (13) M reads erroneously धस्यधिक (14)

M reads यथा रुद्रो (15) After this charana we find in K रुद्रि,

गुटिकापत्रम् । (16) K reads निष्परीक्षारं which mars the metre

श्यामलक्यादि कान्तश्च पारदश्च मनःशिलाम् ।

वाकुचीसप्तभागश्च^१ क्षीरिणी^२ रसपेषितम् ।

मेघनादरसोपेतं मूकमूपागतं^३ पुटेत् ॥ ३५८ ॥

मापं त्रिमापं त्रिगुणं^४ भक्षयेत्तु क्रमेण तु^५ ।

वर्षद्वयपरं^६ देवि पादनिष्कार्दकं^७ क्रमात् ॥ ३६० ॥

यद् सप्ताष्टौ च वर्षाणि क्रमान्निष्क्रममायतः ।

भुञ्जीत स च दिव्यान्^८ जरावेरुप्यवर्जितः^९ ॥ ३६१ ॥

किञ्चित् काञ्चनसंयुतं निष्कं निष्कार्दमेव च^{१०} ।

यो भक्षयेत्^{११} त्रिभिर्वर्षैः सर्वव्याधीन्^{१२} जयत्यलम् ॥ ३६२ ॥

अष्टवर्षे सहस्रायुः^{१३} द्वादशे लक्षवेधकाः^{१४} ।

- (1) K reads सप्तभागानि, which is incorrect M reads वाकुचिसप्त
भागानि, which is also incorrect (2) M reads erroneously क्षीरीणि
(3) K reads मूकमूखागतं (मूखा=मूपा). (4) माषादिमाषत्रिगुण, a variant
in K माषत्रिमाष गतत्रिगुण, a redundant reading in M (5) भक्षये
त्रिगुणि तु, a variant in M (6) K has वर्षद्वय पर (7) M
reads पादनिष्कार्दक, which is unintelligible (8) K reads दिव्यां त,
which is incorrect. M reads भुञ्जीत, which is also incorrect (9)
जरावेरुप्यवर्जित, a variant in K M reads वर्जित in place of वर्जित
None of these seem to be correct (10) K reads निष्कनिष्कार्दमेव च.
M reads erroneously निष्कार्द. (11) K reads यो भवेत् स, which is
not correct (12) K has सर्वव्याधि, which is incorrect. M has
सर्वव्याधि (13) K and M read अष्टवर्षसहस्रायु, which has no clear
sense. (14) K reads लक्षवेधका, which is incorrect.

पोडये वक्षरे देवि^१ दिव्यरूपः स^२ जायते ॥ ३६३ ॥

यतपलमभयानामक्षधात्रोस्तथैव^३

कथितजलशताष्टौ^४ भागमष्टावशेषम् ।

घृतमधुसितयाव्यं^५ व्योपचित्रं दशाशं

रसफलरससिद्ध लोहजीर्णं मृतश्च^६ ॥ ३६४ ॥

गिरिजतुलसमभ्र^७ कान्तभृङ्गं विडम्

रससहितसुभाष्य तण्डुलैर्दिव्यमुख्यैः^८ ।

अहिमरकतकल्क^९ लोह^{१०}पात्रस्थमाप

त्रिदिनतनुसुसिद्ध^{११} कल्कमेतद्वरिष्ठम्^{१२} ॥ ३६५ ॥

लिङ्गति शयनकाले^{१३} वामनेत्रावसेवी^{१४}

- (1) M reads दिव्य which seems to be incorrect (2) M has दिव्यभूषण (3) K reads incompletely मक्षधात्रोस्तथैव M reads यत् यत्कीलक्षैः Both seem to be incorrect (4) कथितजलशताष्टा, a variant in M which is not correct (5) घृतमधुसितयः an incorrect reading in K (6) K reads लोहजीर्णं मृतम् wherein the last term is unintelligible (7) M reads incorrectly गिरिजतुलसमम् (8) K reads सुखै, which is incorrect. M reads तण्डुलैर्दिव्यमुख्यैः (विलसन्मुख्यैः ?) (9) अहिमरकतकल्क a variant in K अमररक्तकल्क a variant in M (10) M reads दैव (11) K has दिनतनुसुसिद्ध M has त्रिदिनतनु यत् Both are incomplete (12) K has कल्कमेतद्वरिष्ठ which seems to be incorrect. (13) M reads जिह्वा काल (14) K reads वसेवि, which is incorrect M reads वामने त्रैवि which is also incorrect

घननिविडसुमध्यो^१ मत्तमातङ्गदर्प ।
 विगतसकलदोषः सर्वदिग्दिव्यचक्षुः^२
 मदन इव सुकान्तिः^३ कामिनीनां प्रवीरः ॥ ३६६ ॥
 जलदलववपुष्मान्^४ कुक्षितानीलकेशः^५
 सुरगुरुरिव शुद्धः^६ सत्त्वविशिष्टकारी^७ ।
 वृषभगतिविचेष्टः^८ स्निग्ध^९गम्भीरघोषः
 सुरगज इव लोके यान्तिहन्ताशु^{१०} नित्यम् ॥ ३६७ ॥
 प्रभवति खलु लोके सोमतारार्कजीवी
 कमलसदनसुश्री^{११}न्यायशास्त्रादिवेसा^{१२} ।
 सुजनसमयपाता^{१३} धर्मदीचानुमाता
 हरिहरमगभीरः^{१४} सूर्यसोमाब्धिधीरः^{१५} ॥ ३६८ ॥

- (१) घननौदडसुग्रहो an incorrect variant in K M reads घननिविड सुस्रष्टा, which is partly correct (२) M has सर्वदा दिव्यचक्षु (३) K reads erroneously मदनद्रवसुकान्ति (४) K reads जलदमिद च पुष्मान्, which is incorrect (५) कुक्षितानीलकेश, an incorrect reading in K (६) स च शुद्धविग्रह, an incorrect variant in K सुरग इव च शुद्ध, a variant in M (७) K reads incorrectly सत्त्ववि पिवकारी. (८) M reads विवेष्टा, which is absurd (९) M reads मन्द (१०) K reads शीतलक्ष्माय (=शीतलक्ष्माय) M reads यान्तिहन्ताशु None is perfectly correct (११) K reads कमलमदनमसुश्री, which seems to be incorrect (१२) This charapa and the next three ones are not found in M. (१३) K reads ताता, which is incorrect (१४) K reads मित गभीर, which is incorrect. (१५) After this K has—सकल मदनसमीर मिडवेतालवीर, which is incorrect

कान्तहेमरविचन्द्रमभ्रकं^१
 गोलकं निहितमिदुदीपले^२ ।
 शैलवारिवरसिद्धगोलकं
 सुन्दरं ह्यमररञ्जकं शुभम्^३ ॥ ३६८ ॥
 कान्तहेमरविचन्द्रमभ्रकं
 वज्ररत्नमहिराजगोलकम् ।
 क्षिप्तमामलककाष्ठकोटरे^४
 भूमिशैलनिहितं समुद्धृतम्^५ ।
 शैलता गतमयाहितं सुखे
 वज्रकायकरमल्यवासरेः ॥ ३७० ॥
 ताल^६हेमवरगुल्फसूतकैः
 गोलकं वरणकाष्ठयन्तितम्^७ ।
 शैलवारिक्तसुन्दरीरसं^८
 खेचरीति गुटिका^९ निगद्यते ॥ ३७१ ॥

- (१) This śloka (369) is not found in K. M reads मभ्रकै, which seems to be incorrect. (2) M reads निहितमिदुदीपले, which is incorrect. (3) M reads शुभ, which seems to be incorrect. (4) M reads चङ्कार. (5) क्षिप्तमामलककाष्ठकोटरे, an incorrect variant in M. (6) M reads भूमिशैलसहित. K reads समुद्धृत, which is incorrect. (7) M reads वज्र, which is incorrect. (8) M reads वार. (9) K reads वरण, which seems to be incorrect. M reads यन्तितम्. (10) K reads रस, which is grammatically incorrect. (11) M reads गुटिका

शैलाम्बुनिक्षिप्तपलाशबीजं^१

शैलीकृतं क्षीद्रघृतेन खादेत् ।

त्रिःसप्तरात्रं दिनमेकमेकं^२

सहस्रजीवी विजयी^३ नरः स्यात् ॥ ३७२ ॥

सूतकं चाभ्रकक्षैव वक्षीक्षीरसमन्वितम् ।

हाटकेन समायुक्तं गुटिका खेचरी भवेत् ॥ ३७३ ॥

करञ्जफलमध्यस्थं सूतकं तत्र निक्षिपेत्^४ ।

घृत^५शैलाम्बुमध्यस्थं सहस्रायुः प्रयच्छति ॥ ३७४ ॥

तिन्दुके द्विसहस्रायुः जंवीरे त्रिसहस्रकम् ।

मातुलुङ्गे च नारङ्गे^६ चतुःपञ्चसहस्रकम् ॥ ३७५ ॥

रन्भाफले षट्सहस्रं पनसे सप्तसंख्यकम्^७ ।

विभीतकफले चैव दशसाहस्रसंख्यकम्^८ ॥ ३७६ ॥

नारिकेली^९ महाभागे सहस्राणि चतुर्दश^{१०} ।

- (1) K reads शिलांभुनिक्षिप्त पलाशबीजं, which is not perfectly correct. M reads शैलाम्बु निक्षिप्त पलाशबीजं, which is also partly incorrect. (2) K has त्रिःसप्तवार दिनमेकं, which is incomplete M has त्रिःसप्तवार which has no clear sense (3) K reads त्रिजो M reads त्रिजितो Both are incorrect (4) सूत तत्रैव निक्षिपेत्, a variant in M (5) M reads घृत (6) च नारङ्गे is wanting in K (7) K reads षण्णसंख्यया. This sloka (376) is not found in M. (8) K reads सप्तक, which is incorrect. (9) K reads नारौकेले (10) K reads erroneously चतुर्दश

त्रिंशत्सहस्रं पद्ये च^१ लक्षमामलके^२ पुनः ॥ २७७ ॥

अभ्रपत्रद्रवे काय^३महोरात्रं शिलोदके ।

तस्मात्तु चोद्धृतं सूतं^४ मृत्युदारिद्र्यानाशनम् ॥ २७८ ॥

सारणाक्रमयोगेन^५ नवीनं^६ जायते वयुः ।

रसे^७ रसायने चैव लक्षवेधो न संशयः ॥ २७९ ॥

कर्मसच्च कुमार्याश्च^८ रसेन कृतगोलकम्^९ ।

धमनात् पतति सत्त्वं मुखे तद्वारयेन्नरः^{१०} ।

यस्मासेन प्रयोगेण ह्यजरामरतां व्रजेत् ॥ २८० ॥

स्त्रोतोऽञ्जन^{११}युतं धातं सत्त्वं पारदमिश्रितम् ।

तं खोटं^{१२} धारयेदन्तो अदृश्यो भवति ध्रुवम् ॥ २८१ ॥

यस्य यो विधिराज्जात उदकस्य शिवागमे^{१३} ।

रसेनैव तु^{१४} काले तु कुप्यादेव^{१५} रसायनम् ॥ २८२ ॥

(१) K has पद्मानो, which is not accurate. M has सप्त पद्यस्य सर्ग, which is not correct (2) K reads लक्षमामलकै. M reads लक्ष

मामलक (3) K reads अभ्रपत्रेदीनकाय, which seems to be incorrect

(4) तस्मात्तु चोद्धृतं सूतं, an incorrect variant in K M reads वधति चोद्धृतं सूतं which is partly incorrect (5) M has सारसक्रमयोगेन (6)

M reads वयवत् (7) M reads रस, which is incorrect (8)

K has an incomplete charana—वदपच कुभा च (9) K reads हत

पिष्टिक (10) K reads सवारयेन्नर M reads मुखस्य धारयेन्नर (11)

K reads erroneously चातात्रन (12) M reads खोट, which is not

correct (13) K has सुदक वा शिवागमे (14) M reads रसेनै-

व, which is incorrect (15) K has कुप्यादेव, which appears to be

incorrect

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरस्रवादे^१

रसार्णवे रससहिताया

रसवन्धनी नाम^२

द्वादश पटल ॥ १२ ॥

(1) We do not find this in B and M

(2) H has सारण

सारणविषादतमैश्वरीदशकविशदनाम K has गुटिकावधन नाम M has रस
 मोहन नाम शैवीकविधि समान, which seems to be incorrect since we
 see in the beginning of the Patala "यद्यु मैरदि यदेन रहस्य रसवन्धनम्" रस
 मोहन is the subject of the 10th Patala (See ante p 156)

त्रयोदशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

देव त्व पारदेन्द्रस्य प्रीता² मे बालजारणा³ ।

अतः पर समाचक्ष्य सम्यग्वदस्य जारणा⁴ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।⁵

या पूर्व वर्णिता⁶ सेयमधमा⁷ बालजारणा⁸ ।

उत्तमा दुर्लभा चैव⁹ श्रूयतां बहजारणा¹⁰ ॥ २ ॥

अवहं जारयेद्¹¹ यस्तु जीर्यमाणः¹² क्षयं व्रजेत् ।

वदस्य जीर्यते भासो¹³ जीर्णस्य च मुखं¹⁴ भवेत् ॥ ३ ॥

- (1) B reads श्रीपारदेन्द्रवाच M wants this which is incorrect, (2) K reads प्रीता which is incorrect, (3) H reads बालजारण (4) H has बहस्य जारण K has जारण . This sloka is not found in M (5) This is wanting in M (6) Vide 7th sloka of the 11th Patala K reads पूर्व विविति wherein the last term is incorrect (7) K reads मधमा which is incorrect, (8) M reads बालजारण, which is not correct (9) B reads चैव, which is not correct M reads उत्तमा दुर्लभाचैव (10) B has बहजारण K has बहजारणा M has वदजारणा None of these readings is correct (11) M reads पारदे (12) K reads जीर्णान, which is grammatically incorrect, (13) K has भासो, which is an error of the scribe (14) जीर्णस्य च मुखं, K has भासो, which is an error of the scribe

सुसुखो निर्मुखो^१ धत्ते^२ सम्पूर्णोत्तमसत्त्वो^३ ।
 सामान्योऽग्निसहत्वेन महारत्नानि जारकः^४ ॥ ४ ॥
 सामान्यः प्रथमं कार्यः^५ सदासत्^६ सुसंमतः ।
 वसुदेहकरो देवि सामान्यो हि भवेद्यम्^७ ॥ ५ ॥
 पासहीनस्तु^८ यो बहो दिव्यसिद्धिकरो भवेत् ॥ ६ ॥
 उत्तमो मूलबन्धस्तु^९ मध्यमं रसबन्धनम्^{१०} ।
 अधमः पाकबन्धः स्या^{११} देवं त्रिविधबन्धनम् ॥ ७ ॥
 मूलबन्धस्तु यो बन्धो वासनावन्ध उच्यते ।
 स्याच्चतुः^{१२} पट्टिमूलेभ्यः किञ्चिन्मूलेन^{१३} बन्धनम् ॥ ८ ॥
 प्राण्यङ्गमसुरादीनां^{१४} मूलाङ्गं देवतामतम् ।
 पाषाणं चैव सिद्धानां मानुषाणाञ्च पूजितम् ॥ ९ ॥
 पिण्डिकादुतिसङ्घोचैस्त्रिविधं बन्धनं भवेत् ।

- (1) K reads सुसुखो निर्मुखो M reads ससुखो निर्मुखो (2) M reads हते (3) सम्पूर्णोत्तमसत्त्वः, a variant in M. (4) K reads incompletely महा नि जारकः । (5) M has सामान्या प्रथम कार्यं, which seems to be incorrect. (6) K reads सदासत्, which is incorrect M reads सदासत्त्वं which is also grammatically incorrect (7) सामान्यादि भवेद्यम्, a variant in K, which seems to be incorrect (8) M reads दास हीनस्तु which is not correct. (9) उत्तम मूलबन्धः तु, a variant in K उत्तम मूलबन्धस्तु, a variant in M Both the above readings seem to be incorrect (10) K reads सारबन्धन (11) अधमं पाक बाधा, a variant in K, which is evidently an error (12) K reads या चतु (13) K has किं किं मूलेन M has किञ्चिन्मूले. (14) K reads incorrectly मन्त्रादीना

दिव्याभिरोपधीभिय प्रागुक्तं शुद्धबन्धनम् ॥ १० ॥
 हुतिभिर्वध्यते सूतः चण्वन्ध उदाहृतः ॥ ११ ॥^१
 अभ्रकं हरवीजं च^२ योडशाग्निन काचनम् ।
 धातं प्राकारमूषाया^३ शोधयेत् काचटङ्गणैः ॥ १२ ॥
 दक्षिणावर्त्तितं धात हरवीजेन मेसकम् ।
 मूषा त्यक्ता^४ वरारोहे तिष्ठते ब्रह्मवद्रस^५ ॥ १३ ॥
 रक्षिका^६ द्वाहमात्रेण पर्वतानपि वेधयेत्^७ ।
 भक्षणात्तस्य देवेशि रुद्रतुल्यो भवेवरः ।
 क्रीडती सप्तलोकेषु^८ शिवतुल्यपराक्रमः ॥ १४ ॥
 हुतीना मिलनं देवि दिव्यौषधिपरं नृण^९ ॥ १५ ॥
 वयकन्दं साङ्गली च^{१०} उद्याटेन^{११} समन्वितम् ।
 अभ्रकं क्रमते शीघ्रमन्यथा नास्ति संकमः^{१२} ॥ १६ ॥
 क्षणाशुक्लशङ्खभाभी^{१३} रसोनसितरामठैः^{१४} ।

- (1) The 10th and the 11th slokas are not found in K, but only found in M wherein the word हुति is written as हति which seems to be an error of the scribe (2) M reads सारवीज च (3) धातं प्राकारमूषाया, a variant in M (4) K reads मूषां यक्ता, which appears to be incorrect (5) निष्ठतेति भवेद्रस a variant in M (6) M reads रक्षिका (7) M has an incomplete reading—यं यत् । (8) K reads सर्वलोकेषु (9) This hemustich is not found in M (10) वयकन्दं साङ्गली च a variant in M (11) M reads उद्यादि (12) K reads erroneously नास्ति समतम (13) K has an incomplete chara—क्षणाशुक्लशङ्खभाभी M has क्षणाशुक्लशङ्खभाभी (14) रसे रसिनरामठै a variant in M

नारीकुसुम^१पालाश-बीजतैलसमन्वितैः ।

सोष्णैर्मिलन्ति कथिता^२ द्रुतयः सकला रसैः^३ ॥ १७ ॥

माक्षिकं च विषं गुच्छा^४ टङ्गणं स्त्रीरजस्तथा^५ ।

स्त्रीस्तन्येन विलिप्तञ्च^६ सर्व्वद्वन्द्वानि^७ मेलयेत् ॥ १८ ॥

जीवाहि^८ व्योमपाषाणैः क्रीष्टु^९ जिह्वासुभावितम् ।

क्रामणं^{१०} सर्व्वलोहानां द्रुतीनामपि^{११} मेलकम् ॥ १९ ॥

पद्मस्य लाला लशुन^{१२} मारुतं त्रिम्बपल्लवम् ।

टङ्गणञ्च रसं^{१३} व्योम वज्रं चापि^{१४} प्रवेशयेत् ॥ २० ॥

अम्भश्मद्वृत्तिं सृतं^{१५} नृपमेकत्र मेलयेत्^{१६} ।

क्रामणेन तु^{१७} मूषाया लेपं दत्त्वा^{१८} विचक्षणः ।

(1) K reads नारीकुसुम, which seems to be incorrect, (2)

सोष्णे मिलन्ति कथिता an incorrect variant in K (3) K has an

incomplete charana—द्रुतयः सकला After this we find two 4lokas 13

and 14 repeated here with the following additional hemistich—कदाट

सुदृढादित तैल द्रवस्य वनदस्य च (4) M has विषद्वय, which seems to

be incorrect (5) K reads टङ्गणास्त्रीरजस्तथा which appears to be

incorrect (6) स्त्रीस्तन्यभावितं लिप्तं, a variant in K (7) K

reads वसुद्वन्द्वानि, which is incorrect (8) K has जीवाहि M has

जीवाभि (9) M reads क्रीष्ट (10) K reads क्रामणा, which

seems to be incorrect (11) M reads द्रुतिनामपि, which is incor

rect (12) पद्मस्य लाला लशुन a variant in K (13) K reads

रसो (14) K reads चापि (15) अम्भश्मद्वृत्तिवृत्तं a variant in

M (16) M reads नृपमेकत्र मेलयेत् (17) M reads च (18)

M has लेपद्विता

तुपकर्षग्निना भूमौ स्वेदेन^१ मिलति क्षणात् ॥ २१ ॥
 गतवेधी भवेत् सोऽयमारतारे च^२ शुष्कके^३
 तस्य मध्ये तथा देया चभ्रहेमद्विति^४ पुन ॥ २२ ॥
 तुपकर्षग्निना स्वेद्य^५ यावत् सूतावशेषितम् ।
 सहस्रवेधी स भवेत् नात्र कार्या विचारणा^६ ॥ २३ ॥
 सकलैः सकलैर्वन्धे^७ वेध दशगुणोत्तरम् ।
 समसकलिकावह^८ कोटिवेधी महारसः ॥ २४ ॥
 शरीरार्थे यदा^९ भवेत् शुष्मासाम्ना^{१०} विचक्षण ।
 त्रिकटुत्रिफलायुक्तं घृतेन मधुना सह ।
 जीर्णे जीर्णे तु सप्ताद्या^{११} यावत् स्यादष्टरत्निका^{१२} ॥ २५ ॥

- (१) M reads स्वेदः (2) K reads मारि च शुष्कके which is incomplete
 (3) This hemistich and the next two are not found in M
 (4) H reads चभ्रहेमद्विति which is incorrect (5) तुपकर्षग्निना
 स्वेद्य a variant in H (6) M reads विचक्षणा, which is incorrect
 (7) सकलैः सकलैर्वन्धे, a variant in H सकलैः वन्धे an incomplete variant
 in K त्रिकटुत्रिफलायुक्तं घृतेन मधुना सह an incorrect variant in M (8) K has
 समसकलिकावह M has समसकलिकावह The latter two seem to be
 incorrect But we see in रस स मधुना मधुना द्दिप्तोदविभाषक " Chap
 २१ v ७४ (9) K reads यद्यो M reads यथा (10) B and M
 read शुष्मासाम्ना, which is grammatically incorrect (11) B reads
 जीर्णजीर्ण तु सप्ताद्या M reads जीर्णजीर्ण तु सप्ताद्या
 रत्निका M reads रत्निका

शतादिकोटिपर्यन्तं^१ संकलैर्यो हतो रसः^२ ।
 जीवेत्तेन प्रमाणेन^३ वज्रवल्ली यथा रसः^४ ॥ २६ ॥
 हेमाभ्रशुल्बद्रुतिभिः^५ पारदशु समन्वितः^६ ।
 वेधयेत् पूर्वयोगिन^७ भक्षयेत् सर्वयोगतः^८ ।
 क्षमते^९ वैष्णवं स्थानं विष्णुतुल्यपराक्रमः ॥ २७ ॥
 आराभ्रहेमद्रुतयः^{१०} पारदेन समन्विताः ।
 वज्रस्य प्रतिवापेन^{११} शतांशे स्तम्भनं ध्रुवम् ॥ २८ ॥
 तीक्ष्णमारं तथा हेम पारदेन समन्वितम् ।
 नागस्य प्रतिवापेन शतांशे स्तम्भनं भवेत् ॥ २९ ॥
 तीक्ष्ण घोषं तथा तारं पारदेन समन्वितम् ।
 वज्रस्य प्रतिवापेन स्तम्भनं स्याच्छतांशतः ॥ ३० ॥
 एवं हि द्रुतियोगास्तु^{१२} विज्ञातव्या विधानतः^{१३} ।

- (1) B reads erroneously शतादिकोटिपर्यन्तं K reads कोटी instead of कोटि (2) संकलैर्यो हतो रसः, a variant in B संकलैर्यो हरिद्रसः, a variant in K प्रिखलैर्यो रसाहतः, a variant in M (3) M reads प्रयोगिनः. (4) K reads वज्रैव वाच जायता, which has no sense here (5) B reads द्रुतिभिः M reads द्रुवीभिः Both the readings seem to be incorrect (6) M reads पारदशु समन्वितम्. (7) K reads सर्वयोगिनः (8) This charapa is not found in M M reads पूर्वयोगतः. (9) K reads क्षमते The portion commencing from this śloka and ending in the 40th of the next Pātala, is wanting in M (10) B reads हतयः which is not correct (11) K reads प्रतिवापेन, which is an error of the scribe (12) एवं हि द्रुतियोगेन, a variant in K. (13) K wants this charapa and the next one.

अनेन हृतियोगेन देहलोहकरी रसः^१ ॥ ३१ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^२

रसार्णवे रससंहिताया

हृतिबन्धनो नाम^३

त्रयोदश. पटलः ॥ १३ ॥

- (1) K has an incomplete charapa—देहकरी रस (2) This is not found in B. (3) B has भारवसरसबन्धो नाम. K has हृतिबन्धो नाम which is grammatically incorrect. In the beginning of this Patala, we find in K, that the god Bhairava proposes to explain रस-भारवा. But as the Patala ends in several varieties of हृतिबन्ध, so it is named as हृतिबन्धन instead of रसभारव.

चतुर्दशः पटलः ।

तोभैरव उवाच ।^१

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वक्ष्यन्तं सुरेश्वरि^२ ॥ १ ॥

गन्धकं भक्षयेन्नारी दिनानामेकविंशतिम्^३ ।

तद्रजो^४ रसरजस्य बन्धने जारणे हितम् ॥ २ ॥

वक्ष्ये^५ तु भागैकं भागाः शुद्धरसास्त्रयः^६ ।

द्विपदी^७ रजसामर्द्यं यावत्तत् कल्कता मतम् ॥ ३ ॥

पादाग्नेन सुवर्णस्य पत्रलेप तु कारयेत् ॥ ४ ॥

व्योमवल्लीरसं कान्तं टङ्कणं च सुचूर्णितम्^८ ।

अभ्रकमष्टमांशिन^९ खले कृत्वा विमर्दयेत्^{१०} ॥ ५ ॥

मष्टपिष्टं चतुष्कं त^{११} दधयित्वा^{१२} पुटेत्ततः ।

अश्वमूषागतं धातं क्रामणेन समन्वितम् ।

- (1) B reads श्रीपार्वत्युवाच, which is inconsistent, as in the following śloka the god Bhairava addresses her (2) B has सुराचिंते (3) दीनानामेकविंशति, an incorrect variant in B K has विंशति, which is grammatically incorrect (4) B reads वद्री, which is incorrect (5) K reads वक्ष्ये, which is not correct. (6) K has भागा यद् रसत्रय, which is evidently incorrect (7) B and K read द्विपदी, which is not correctly spelt (8) K reads टङ्क ताल च चूर्णित (9) K has दद्यात्तदष्टमांशिन (10) B has मर्दयेत् प्रथमत (11) K reads incompletely मष्टपिष्टं च चतुष्कं त (12) B reads दधयित्वा K reads दधे दत्वा

खोटसु जायते^१ देवि शतवेधी महारसः^२ ॥ ६ ॥
 सौवीरं टङ्गणं काचं दत्त्वा दत्त्वा विशोधयेत् ।
 अजीर्णं मिलितं^३ हेम्बा समावर्त्तसु^४ जायते ॥ ७ ॥
 एकोत्तरक्रमे हृदया^५ संकलैः^६ कामयेत्ततः ॥ ८ ॥
 एकगुणेन सूतेन एका^७ संकलिकोचते ।
 बिगुणेन तु सूतेन द्वितीया संकली^८ भवेत् ॥ ९ ॥
 पङ्गुणेन तु सूतेन तृतीया संकली^९ भवेत् ।
 दशगुणेन सूतेन चतुर्थी संकली भवेत्^{१०} ॥ १० ॥
 पञ्चदशगुणेनेति^{११} पञ्चमी संकली भवेत्^{१२} ।
 एकविंशदगुणेनेति^{१३} षष्ठी संकलिका मता ॥ ११ ॥
 अष्टाविंशदगुणेनेति^{१४} सप्तमी संकली^{१५} श्रुता ।

- (1) खोटसु जायते is the reading in B, which is incorrect. (2) B has शतवेधी महारसः, which is partly correct. (3) K reads अजीर्णं मिलितं. (4) B reads समावर्त्तसु. (5) B reads हृदया. (6) K reads संकलैः, which is an error of the scribe. (7) Both D and B read एका, which is grammatically incorrect. (8) D reads बिगुणेन, which is incorrect. (9) D reads erroneously तृतीया संकली. (10) This hemistich is not found in B, D and K. (11) B reads पञ्चदशगुणेनेति. D has repeated पङ्गुणेन तु सूतेन, which is incorrect. (12) B has पञ्चमी संकली भवेत्, which is incorrect. This charapa is wanting in D and B. (13) एकविंशतिद्वयेति is a variant in D. This charapa and the next two are not found in B. (14) B reads अष्टाविंशद. D reads अष्टाविंशति. Both are incorrect. (15) D reads सप्तमी संकली, which is incorrect.

यत्त्रिंशद्गुणसवदा^१ भवेत् सकलिकाष्टमी ॥ १२ ॥

पञ्चचत्वारिंशद्गुणे^२ सकली नवमी मता^३ ।

पञ्चपञ्चाशद्गुणेन^४ दशमी सकली स्मृता^५ ॥ १३ ॥

एवञ्च क्रमवृद्धास्य^६ सकलीदशबन्धनम् ॥ १४ ॥

प्रथमे दशवेधो स्यात् शतवेधो द्वितीयके ।

तृतीये सहस्रवेधो च चतुर्थेऽयुतवेधक^७ ॥ १५ ॥

पञ्चमे लक्षवेधो स्यात् दशलक्ष तु षष्ठके^८ ।

सप्तमे कोटिवेधो च^९ दशकोटि तथाष्टमे^{१०} ॥ १६ ॥

धूमावलीको^{११} नवमे दशमे शब्दवेधक^{१२} ।

सकलै सकलैर्बहो^{१३} वेधो दशगुणो^{१४} भवेत् ॥ १७ ॥

(१) यत्त्रिंशद्गुणे वहा a variant in B

(२) चत्वारिंशद्गुणेनेति

a variant in B चत्वारिंशद्गुणेनेति a variant in D चत्वारिंशद्गुणेनेति a variant in h. The word पञ्च is dropped in these MSS. This number should be 45 and not 40 in accordance with the rule stated in the 8th sloka.

(3) D reads अता which is incorrect. (4) पञ्चाशदधिकपञ्चाशद् a reading in B पञ्चपञ्चाशद्गुणेनेति a reading in D पञ्चपञ्चाशद्गुणेनेति a reading in h.

(5) B and D have दश सकलिका अता. (6) B reads एवञ्च क्रमवृद्धा तु. (7) चतुर्थो युतवेधक, a variant in D which is incorrect. (8) B reads षष्ठमे which is grammatically incorrect. D reads अतुष्टवे which is incorrect.

(9) K reads कोटीवेधो च which mars the metre. (10) D reads दशकोटिस्तथाष्टमे.

h reads दशकोटी तथाष्टमे. (11) D reads धूमतालीक which is incorrect. (12) D reads incorrectly शब्दवेधकम्. (13) D reads

शकलै वहा. (14) B reads erroneously दशगुण

दशसकनिकावह शब्दवेधी महारस ।

यथा लोहे तथा देहे क्रमते नात्र सशय ^१ ॥ १८ ॥

वेधयेत्तत्प्रमाणेन धातुचैव^२ शरीरकम् ।

कारयेद्गुटिका^३ दिव्या वदरास्थि^४प्रमाणत ॥ १९ ॥

महाकालीं पूजयित्वा^५ धारयेत् सतत बुध ^६ ।

तस्य^७ मन्त्रं प्रयक्ष्यामि त्रिदशैरपि दुर्लभम्^८ ॥ २० ॥

प्रणवो भुवनेशीवीज^९ लक्ष्मीवीज तत परम^{१०} ॥ २१ ॥

ॐ ह्रीं श्रीं कालिका^{११}कानि महाकानि मासशोणितभोजिनि^{१२} ।

ह्रीं ह्रीं हु^{१३} रत्नत्रयमुखे देवि^{१४} रससिद्धि ददस्व^{१५} मे ॥ २२ ॥

(1) लोहेनात्र न सशय a variant in D which is partly correct (2)

D reads धातु चैव K reads धातु चैव (3) B reads वटिका which is not correct (4) K reads वदरास्थि which is incorrect (5)

K reads तु after पूजयित्वा but it is redundant (6) Both D and

K read बुध which is grammatically incorrect (7) K reads

तस्या (8) This hemistich is not found in D (9) प्रणव बीज

वदरा a variant in B D wants this hemistich प्रणवभुवनेशीवीज a

variant in K (10) B reads पुन K read लक्ष्मी बीज which is

not correct (11) The word कालिका is not found in B (12)

B reads भोजिनि which is incorrect D has an incomplete charana

महाशक्तिने K reads भाजन (13) D has ह्रीं हु ह्रीं K has ह्रीं हु

हु (14) रत्नत्रयमुखे देवि a reading in B रत्नत्रय वसिष्ठदेवो

a reading in D रत्नत्रय पुन देवि a reading in K (15) K reads

रससिद्धि रस which is incorrect

श्रीं ह्रीं ऐं^१ रमा शक्तिश्च ताराख्यो^२ मन्त्रोऽयं^३ सर्वसिद्धिदः ॥२३॥
 पूजयित्वा ततो देवीं^४ सिद्धचक्रं^५ विशेषतः ।
 तां चिपेदङ्गमध्ये तु^६ गुटिकां दिव्यरूपिणीम्^७ ॥ २४ ॥
 शतवेधेन या बद्धा^८ रसेन गुटिका^९ प्रिये ।
 मासमेकं तु वक्त्रस्था जीवेशैश्च युगावधि^{१०} ॥ २५ ॥
 तथा सहस्रवेधेन या बद्धा गुटिका शुभा^{११} ।
 मासद्वयं तु वक्त्रस्था जीवेशन्द्रार्कतारकम्^{१२} ॥ २६ ॥
 दशसहस्रवेधेन बद्धा च^{१३} गुटिका यदि ।
 शक्रतुल्यं तदायुः स्यात्^{१४} त्रिभिर्मासैर्वरानने^{१५} ॥ २७ ॥
 लक्षवेधेन या^{१६} बद्धा गुटिका दिव्यरूपिणी^{१७} ।

- (१) B has only श्रीं ऐं D has not this hetuist ch (2) B reads ताराया रमा शक्तिश्च ताराख्यो a variant in K (3) K reads मन्त्रोऽयं (4) B has देवी D has दधि K has देवी (5) B has सिद्धि चक्र D has सिद्धि चक्री K has सिद्धि क्र (6) D reads तारा चिपेदङ्ग मध्यं तु wh ch is absurd (7) B reads गुटिका K reads त्रिविधसिद्धि wh ch is incorrect (8) शतवेधेन न यावदा a variant in D wh ch is not correct (9) B reads गुटिका (10) B reads युगावधि K reads युगावधि (11) बद्धा या गुटिका शुभा a variant in B D reads च instead of शुभा wh ch is probably पुन an error of the scribe (12) B has वेधैश्च लक्षवेधैश्च wh ch is not consistent with other texts (13) च is not found in K (14) D reads तन्मायुः (15) त्रिभिर्मानैश्च आयते a variant in K (16) या is not found in D (17) K reads incorrectly त्रिविधसिद्धि

दशसकलिकावह शब्दवेधी महारस ।

यथा लोहे तथा देहे क्रमते नात्र संशय^१ ॥ १८ ॥

वेधयेत्तत्रमाणेन धातुर्धैव^२ शरीरकम् ।

कारयेद्दुटिका^३ दिव्या वदरास्थि^४प्रमाणत ॥ १९ ॥

महाकाली पूजयित्वा^५ धारयेत् सतत बुध^६ ।

तस्य^७ मन्त्र प्रयक्ष्यामि त्रिदशैरपि दुर्लभम्^८ ॥ २० ॥

प्रणवो भुवनेशीवीज^९ सखीवीज तत परम^{१०} ॥ २१ ॥

ॐ क्लीं श्रीं कालिका^{११}कालि महाकालि मासशोणितभोजिनि^{१२} ।

ह्रीं ह्रीं हु^{१३} रक्तकण्ठमुखे देवि^{१४} रससिद्धि दृष्टु^{१५} मे ॥ २२ ॥

(१) क्रमते नात्र संशय a variant in D which is partly correct (२)

D reads धातु चेक K reads धातु चैव (३) B reads दुटिका which

is not correct (४) K reads वदरास्थि which is incorrect (५)

K reads तु after पूजयित्वा but it is redundant (६) Both D and

K read बुध which is grammatically incorrect (७) K reads

तस्या (८) This hemstich is not found in D (९) प्रणव बीज

वदरा a variant in B D wants this hemstich दीव्यभुवनश्रीगीत a

variant in K (१०) B reads परम K reads सखी बीज which is

not correct (११) The word कालिका is not found in B (१२)

B reads भोजिनी which is incorrect D has an incomplete charana

मासशोणितने K reads मासम् (१३) D has ह्रीं ह्रीं ह्रीं K has ह्रीं ह्रीं

हु हु (१४) रक्तकण्ठमुखे देवि a reading in B रक्तकण्ठमुखे देवि

a reading in D रक्तकण्ठमुखे देवि a reading in K (१५) K reads

रससिद्धिदृष्टु which is incorrect

नवमासं^१ तु यत्नास्था स भवेद्दशापको नर.^२ ॥ ३३ ॥
 नवसकलिकावत्. स्वयम्भुवा महेश्वर ।^३
 कर्त्ता हर्त्ता स्वय भोक्ता शापानुग्रहकारक.^४ ॥ ३४ ॥
 सर्वज्ञ. सर्वकर्त्ता च सूक्ष्मरूपो निरञ्जन. ।
 इच्छया कुरुते सृष्टि^५मिच्छया सहरेज्जगत्^६ ॥ ३५ ॥
 सच्छन्दगमनो भूत्वा विश्वरूपो भवेन्नरः ।
 पूज्यते सर्वदेवैश्च^७ ब्रह्मविष्णु^८महेश्वरैः ॥ ३६ ॥
 पुनरन्य प्रवक्ष्यामि वचनम्^९ सुदुर्लभम्^{१०} ॥ ३७ ॥
 समाश भक्षण^{१०} हेम रुद्रसूतेन कारयेत् ।
 मृतवत् पलाशेन^{११} मर्हयेद्दिपदीरसै.^{१२} ॥ ३८ ॥

- (1) D reads नवमास, which is an error of the scribe (2) स भवेद्वर्षक भवेत् a variant in D स भवेद्वर्षक, a variant in K Both are incorrect (3) This hemistich is not found in B D reads स्वयम्भुवा K reads स्वय भोक्ता which is repeated in the next sloka (4) This hemistich is not found in D (5) D reads इष्टि K reads सृष्टौ. (6) मिच्छया वा इये जगत्, an incorrect variant in D मिच्छया वा इरे जयेत्, a variant in K, which is partly incorrect (7) K reads erroneously पूज्यते स देवैश्च (8) B and K read ब्रह्मविष्णु, which is grammatically incorrect (9) D has वचनवद्दुर्लभम्, which is incorrect (10) B reads समग्रभक्षण. (11) K reads पलाशेन, which appears to be the error of the scribe (12) नर्हयेद्दिपदीरसै, a variant in B मर्हयेद्दिपदीरसै, a variant in D मर्हये हि रसे, a variant in K All the texts are incorrect

प्राग्बक्ष्ये पुराजातं^१ हसपाद्या^२ विमर्हितम् ।
 भाषित पुटित रत्नै^३ पूर्ववत् सफल भवेत्^४ ॥ ३८ ॥
 वज्रबद्धो भवेत् सिद्धो^५ देवदानवदुर्जय ।^६
 चतुर्विंशतिसिद्धाना नायक, सर्वसिद्धिद^७ ॥ ४० ॥
 वज्रचूर्णसम^८ सूत हसपाद्या विमर्हयेत्^९ ।
 पुटित्वा भारयेत्तु^{१०} पुनस्तुल्य^{११} रस क्षिपेत् ॥ ४१ ॥
 धात खोटो भवत्याशु^{१२} शोधित काचटङ्गणै ।
 यावच्छक्रोदयप्रस्थो^{१३} जायते स रस^{१४} प्रिये ॥ ४२ ॥

- (१) पूर्वस्य सुपुराजात a reading in D पूर्वस्य तु पुराजात a reading in A, which is partly incorrect (2) A reads हसपाद्या which is incorrect (3) B has पुटित्वा भारयेत्तत् (4) पूर्ववत् सफल भवेत् a variant in B पूर्ववत् सफल भवेत् a variant in D (5) B reads वज्रसिद्धो भवेत् सिद्धो (6) D has an absurd hemistich—वज्र बद्धो देवदानवदुर्जयैवैरतसर्वदुर्जयै (7) D reads सर्वसिद्धि which destroys the metre (8) B reads वज्रचूर्ण सम D reads वज्रचूर्णसमपिपिलपि सम which is absurd (9) B reads विमर्हित D reads हसपाद्या (10) D has सुतिष्ठानप्रयत्नेन which is unintelligible (11) D reads पुनस्तुल्य (12) B reads धातखोटो भवत्याशु which is incorrect D reads धात खोटो भवत्याशु which is absurd A reads धात, which is an error of the scribe (13) B reads यावच्छक्रोदयप्रस्थो D reads यावच्छक्रोदय प्रस्थो which is incorrect. A reads यावच्छक्रोदय प्रस्थो which is also incorrect (14) B reads स रस D reads काचपि स

यज्जसत्त्वं च गगनं^१ रसं हेम च मेलयेत्^२ ।
 अमरत्वमवाप्नोति^३ वक्त्रस्थेन सुराधिपे^४ ॥ ४३ ॥
 आरयित्वा रसं तद्धि^५ पुनस्तेनैव जारयेत् ।
 कोटिवेधी^६ न सन्देहो वक्त्रस्थः^७ खेचरं पदम् ॥ ४४ ॥
 वेधयेत्तत्प्रमाणेन^८ धातुं चैव शरीरकम्^९ ।
 कारयेद्गुटिकां दिव्यां^{१०} वक्त्रस्थेन काचने^{११} ॥ ४५ ॥
 अनेन क्रमयोगेन यावच्छक्यं तु सारयेत् ।
 तद्गच्छ^{१२} सूतकं देवि^{१३} सर्वरोगनिवर्हणम्^{१४} ॥ ४६ ॥
 हेन्ना च सारयित्वादौ^{१५} चन्द्रार्क लेपयेत्ततः^{१६} ।

(१) यज्जसत्त्वं च गगनं, an incorrect variant in D (२) D has

सहेम च मेलयेत्, which mars the metre K has रसं हेम च मेलयेत् (३)

अमरत्वमवाप्नोति वध्य, a variant in D अमरत्वमवाप्नोति, a variant in K.

(४) B reads सुराधिपे, which is incorrect D reads वक्त्रस्थे च सुराधिपे K

reads वक्त्रस्थे सुराधिपे (५) जारयेद्विविधं द्रव्यं, a variant in D. (६)

II reads कोटिवेधि (७) D reads वक्त्रस्थे (८) D reads वेधयेत्

प्रमाणेन, which is incomplete (९) धातुचैव शरीरके, a reading in B

K has धातु (१०) B reads कारयेद्गुटिकां दिव्या D reads वक्त्रस्थे गुटिका

दिव्या K reads वक्त्रस्था गुटिका दिव्या (११) K has वक्त्रस्थो न काचने,

which is apparently erroneous (१२) D reads न तस्य, which

seems to be incorrect (१३) B reads देवी, which is incorrect

(१४) M reads निवारकम् (१५) हेन्ना च सारयित्वा तु, a variant in

B. हेन्ना च सारयित्वादौ, a variant in D M reads तु instead of च

(१६) This chazana and the next two are not found in B

द्वाविंशतिशेन हेमार्ध^१ मात्रिकाभ्यधिक^२ भवेत् ॥ ४७ ॥

यदरास्त्रिप्रसायेन कारयेद्गुटिका^३ बुधः ।

यथा लोहे तथा देहे क्रमते नान्यथा क्वचित् ॥ ४८ ॥

वक्ष्येण हन्धितं हेम^४ कान्तशुक्लकयोजितम्^५ ।

रञ्जयेत् सप्तवाराणि^६ तं खोट सूक्ष्मचूर्णितम्^७ ॥ ४९ ॥

भाषित स्त्रीरजस्यैव^८ गुच्चापचमितं युतम्^९ ।

भूर्जपत्रे निवेश्याय^{१०} बद्धा वस्त्रेण पोटीलीम्^{११} ।

स्वेदयेद्देवदेवेशि यावद्भवति गोलकम् ॥ ५० ॥

- (1) द्वाविंशतिशेन हेमार्ध a reading in K द्वाविंशतिशेन हेमार्धे, a reading in M (2) L and M read erroneously मात्रिकाभ्यधिक and मात्रिकाभ्यधिक respectively (3) K has गुटिका कारयेत् (4) वक्ष्येण हन्धिते हेमे a variant in H वक्ष्येण शोधिते हेमे, a variant in D वक्ष्येण चमिते हेमे a variant in K (5) B has कान्तशुक्लकपादनी M has an incomplete charana—कान्त चपादनी. (6) सप्तवाराणि is grammatically incorrect, yet it is found so in all the texts. (7) खोट तस्य विचूर्णित, a reading in D खोट सूक्ष्मविचूर्णित, a reading in K तं खोट सूक्ष्मचूर्णितम्, an incorrect reading in M (8) B reads स्त्रीरजस्यैव D reads स्त्रीरजस्यैव K reads स्त्रीरजस्यैव M reads स्त्रीरजस्यैव None of the readings is perfectly correct (9) D reads गुच्चाया च मित युतम् M reads भूर्जपत्रे निवेशितम् (10) भूर्जपत्रे निवेश्येण a variant in B द्रुतगतेन सयुक्त a variant in M (11) D reads वक्ष्येत् M reads योजितम् After पोटीली we have an incorrect hemistich in D only, which runs thus सूक्ष्मगतेन सयुक्त which, if written correctly becomes द्रुतगतेन सयुक्त as the text in M

लाङ्गली जीवकयैव^१ मुस्तायुक्तेन्द्रवारुणी^२ ।
 एतेषां निक्षिपेत् पिण्डे^३ वध्वगोलं तु वेष्टयेत्^४ ॥ ५१ ॥
 मूपामध्ये तु निक्षिप्य^५ अन्धयित्वा^६ प्रयत्नतः ।
 मृमो मूपा विनिक्षिप्य पुटं मूर्ध्नि प्रदापयेत्^७ ॥ ५२ ॥
 अनेनैव प्रदानेन^८ अन्धमेति महारसः ॥ ५३ ॥
 गोलक^९ धारयेद्वक्त्रे वर्षमेकं^{१०} यदि प्रिये ।
 जीवेत् कल्प^{११} सहस्राणि यथा नागो^{१२} महाबलः ॥ ५४ ॥
 वर्षैर्वादशभिः^{१३} साक्षात् रुद्ररूपसु^{१४} जायते ।
 गावस्तस्य प्रस्वेदात्^{१५} चष्टौ लोहास्तु^{१६} काञ्चनम् ॥ ५५ ॥

- (१) D and K read जीवकयैव M reads जीवनी चैव (२) लाङ्गली नरवारुणि a variant in B मुस्तायुक्तेन्द्रवारुणी, a variant in D वध्वगोली नरवारुणी, a variant in M (३) D reads एतेषां निक्षिपेत्वेव which is unintelligible (४) D has वध्वा गोलं तु वेष्टयेत् M has वध्वगोलं तु वेष्टयेत् (५) This sloka is not found in D. (६) B reads अन्धयित्वा K reads इ धयित्वा M reads आन्धयित्वा (७) K reads मूर्ध्नि, which is incorrect M reads प्रतापयेत् (८) B reads प्रदीपेत् M reads प्रकाशयेत् (९) D reads erroneously गोलक (१०) D reads वर्षमेक, which is an error of the scribe (११) D reads वर्ष (१२) D reads तस्य नागो which is partly incorrect. K and M read यथा नागो (१३) B reads वर्षैर्वादशभिः K reads वर्षैश्चदशभिः, which is partly incorrect (१४) B has रसपुष्पसु K has रसपुष्पसु M has रसशयिषु None of them is correct (१५) D reads तस्य दावस्य तस्य रसशयिषु K reads तस्य रसशयिषु प्रस्वेदात् (१६) K reads चष्टौ लोहाणि. M reads दन्धनीरसम्.

वज्रभस्म तथा सूत^१ काश्चनेन समन्वितम् ।
 वक्त्रस्थ कुरुते यस्तु सोऽष्टात्^२ पलितवर्जित ॥ ५६ ॥
 क्षणाभ्रकस्य सत्त्व च तार ताम्र च^३ हाटकम् ।
 माक्षिक कान्ततीक्ष्ण च समभागानि कारयेत् ॥ ५७ ॥
 अश्वमूषा^४गत धात खोटो भवति तद्वचनात्^५ ।
 त खोट^६ सूक्ष्मचूर्णन्तु द्रुतसूतेन^७ गोलकम् ॥ ५८ ॥
 द्रुतवज्रस्य भागैक भागायत्वारि^८ गोलकम् ।
 मर्दयेत्तप्तखलेन^९ भस्मीभवति सूतक^{१०} ॥ ५९ ॥
 मारयेद्दूधरे यस्मै सप्तसकलिका^{११} क्रमात् ।
 गुञ्जामात्र तु तद्वक्त्र^{१२} मध्वाज्येन तु लेहयेत्^{१३} ॥ ६० ॥
 सबक्तरप्रयोगेण^{१४} द्ययुता यु^{१५} भवेन्नर ।

(1) D has तथा काक K has तदा कान (2) B and M have

अष्टात् D has वलो K has चायु (3) B reads तारे ताम्र च D
reads तारताम्र च

(4) B reads अश्वमूषा D has an incomplete
charana अश्वमूषा K reads अश्वमूषा M reads अश्वमूषा

(5) B reads
खोट D wants next three charanas M has खोट भवति तद्वचनात् which
seems to be incorrect

(6) M reads त खोट which is incorrect

(7) K reads द्रुतसूतेन

(8) M reads erroneously भाग चत्वारि

(9) D reads मर्दयेत् तप्तखलेन which is unintelligible

(10) K reads
सूतक

(11) M reads सप्तत्रिंशदलिका which is incorrect

(12) This charana and the next two are not found in D : K has an incomplete
charana—च गुञ्जामात्र M reads तद्वक्त्र (13) K and M read
लेहयेत् (14) B reads सबक्तरप्रयोगेण which is a corrupt reading. M reads
प्रयोगेण

(15) K has अयुतायु M has अयुतायु

बलीपलितनिर्मुक्तो महाबलपराक्रमः ॥ ६१ ॥
 तद्वस्त्रपलमेकन्तु^१ पलैकं गन्धकस्य च^२ ।
 अन्यमूपागतं धातं खोटो भवति तत्त्वणात्^३ ॥ ६२ ॥
 जीवेत् कल्पसहस्राणि यथानद्वो महाबलः ।
 तस्य मूत्रपुरीषेण^४ लोहान्यष्टौ च^५ काञ्चनम् ॥ ६३ ॥
 तं खोटं^६ रञ्जयेत् पयात् यज्ञाभ्रक^७ कपालिना ।
 रञ्जयेत् सप्तवाराणि^८ भवेत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥ ६४ ॥
 हिन्ना सह समावर्त्य^९ सारणावय^{१०} सारितम् ।
 सहस्राग्निं तेनैव सर्व्वलीहानि वेधयेत्^{११} ॥ ६५ ॥
 ह्यणाभ्रकस्य सत्त्वञ्च तारं ताम्रञ्च हाटकम्^{१२} ।
 तीक्ष्णं च बद्धसूतं च^{१३} माचिकञ्च^{१४} समन्वितम् ॥ ६६ ॥

- (१) K has an incomplete charaṇa—तत्पलमेकन्तु M has तद्वस्त्रपलमेकन्तु, which is incorrect. (2) K reads तु (3) II reads खोटं वाडः भवति तत्त्वणात् an incorrect reading in M (4) K reads मूत्रपुरीषाभ्य^४ (5) K reads ञ्छटौ वाहानि (6) K has तत् खोट, which is incorrect. (7) M reads यज्ञाभ्रक. (8) This word is grammatically incorrect. (9) हिन्ना सहस्रमावर्त्य, a variant in II D reads सप्त सप्तावारी, the latter word being incorrect. K reads हिन्ना सप्त. M reads erroneously समावर्त्या (10) II reads सारणविष, which is incorrect D reads सारितावय, which is not correct K reads विष, which is incorrect. (11) अतस्तेन तु तेनैव सारारितम् वेधयेत्, a variant in M (12) D and K read टक्क (13) मोक्षं च बद्धसूतं सप्त, a variant in D K reads erroneously मोक्षं बद्धसूतं च (14) D and K have माचिकेन

अन्धमूपा^१गत धात खोटो^२ भवति तत्तच्छणात् ।
 हेन्ना सह समावर्त्य^३ सारणावयसारितम्^४ ॥ ६७ ॥
 शताग्नेन तु तेनैव शुल्बवेध प्रदापयेत्^५ ।
 जायते कनक दिव्य देवाभरणभूषणम्^६ ॥ ६८ ॥
 बहसूतस्य^७ भागैक भागैक पञ्चगस्य च ।
 हाटकस्य च^८ भागैक भागैक चाभ्रकान्तयो ॥ ६९ ॥
 एकीकृत्य तु तद्वाम्य^९ रसे जीर्णे^{१०} तु जारयेत् ।
 शताग्नेन तु^{११} तेनैव शुल्बवेध^{१२} प्रदापयेत् ॥ ७० ॥
 बहसूतस्य भागैक भागैक कुटिलस्य^{१३} च ।
 अन्धमूपा^{१४}गत धात खोटो^{१५}भवति तत्तच्छणात्^{१६} ॥ ७१ ॥

- (1) K has अन्धमूपा which is not correct (2) B reads खोट-
 M reads चोट (3) हेन्ना सहसमावर्त्य a variant in B K reads
 सह instead of सह (4) D reads सारणावयसारितम् K reads सारणा
 दिव्य which is incorrect M reads सारण चय which is also incorrect.
 (5) शताग्नेन तेनैव शुल्ब वेध तु विपरीत a variant in D (6) D reads
 भूषितम् M reads भूषणम् which is incorrect (7) D has बहसूतस्य
 which is senseless (8) D and K read तु (9) All the texts read
 एकीकृत्य which is grammatically incorrect. B reads तद्वाम्ये D reads
 तद्वामि (10) D and K read रसजीर्णे (11) D reads शताग्नेनैव
 (12) D reads शुल्ब वेध (13) B reads कुटिलस्य K reads कुटिलस्य
 Both seem to be incorrect (14) K reads मूपा (15) D
 B reads धात M reads चोट (16) M reads तत्तच्छणात् which is
 incorrect We do not find this character and the next three in D

तस्य खोटस्य भागैकं^१ भागैकं गन्धकस्य च^२ ।
 अन्धमूपागतं धातं यावद्द्वैतवशेषितम्^३ ॥ ७२ ॥
 अनेन क्रमयोगेन वद्धं निर्वाप्य षट्गुणम्^४ ।
 अनेन क्रमयोगेन वहेन्नागश्च षट्गुणम्^५ ॥ ७३ ॥
 तद्रसं रक्षयेत् पद्यात् तीक्ष्णशुक्लकपालिना^६ ।
 रक्षयेत् तत् प्रयत्नेन यावत् कुङ्कुमसन्निभम्^७ ॥ ७४ ॥
 हेन्ना सह समावर्त्य^८ सारणाभयसारितम्^९ ।
 यताग्ने^{१०} वेधयेत् शुक्ल दिव्यं हेम प्रजायते ॥ ७५ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि द्रवसंस्कारमुत्तमम्^{११} ॥ ७६ ॥
 रक्षयेत्^{१२} शुद्धकनकं तीक्ष्णशुक्ल^{१३}कपालिना ।

- (1) तत्खोटभागैकैक, a variant in B तत्खोटभागैकैकम् a variant in M (2) K reads erroneously गन्धकस्य च (3) यावत् द्वैतवशेषितम्, an incorrect variant in M. (4) ॥ reads षट्गुण ॥ reads निर्वाप्य K reads षट्गुण M reads निर्वाप्य. (5) B reads षट्गुण D has वहेन्ना षट्गुण वद्ध, which is senseless and void of metre K has षट्गुण. This hemistich is not found in M. (6) D has तीक्ष्णशुक्लकपालिना, which seems to be incorrect (7) K wants this hemistich M reads सन्निभ, which is incorrect. (8) हेन्ना सह समावर्त्य, a variant in B हेन्ना सहसमावर्त्य, a variant in M This charapa and the next are not found in K. (9) सारणं सारणाभयसारित, a variant in D (10) K reads यताग्ने. (11) रक्षयेत्तुत्तमम्, a variant in D दिव्यसंस्कारमुत्तमम् a variant in M (12) This hemistich is not found in D M reads जारणम् (13) K reads तीक्ष्ण इत्यम् M reads erroneously तीक्ष्णशुक्ल

एकबीजस्य भागैकं भागैकं द्रुत^१सूतकम् ।
 मर्दयेन्मध्यमास्त्रेन^२ गोलकं भवति चणात्^३ ॥ ७७ ॥
 मृतवज्रस्य^४ भागैकं भागाद्यत्वारि गोलकम्^५ ।
 मर्दयेत् तप्तखलेन^६ भस्मीभवति सूतकम्^७ ॥ ७८ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिका^८क्रमात् ।
 तद्वस्त्रं तु पुन पद्यात् मध्यमास्त्रेन^९ मर्दयेत् ॥ ७९ ॥
 पुटं दद्यात् प्रयत्नेन पद्याधिकशतत्रयम्^{१०} ।
 तद्वस्त्रं जायते दिव्य सिन्दूराद्यणसविभम्^{११} ॥ ८० ॥
 तेनैव वेधयेत्तार^{१२} सहस्राग्नेन^{१३} काश्चनम् ।

- (1) H reads द्रुत, which is incorrect (2) मर्दयेन्मध्यमास्त्रेन, a variant in D, which seems to be partly incorrect (3) D has तत्चणात्, which mars the metre H has गोलकं तत् कारयत्, which appears to be partly incorrect (4) D reads मृतजीवस्य M reads मृतवज्रस्य भाग, which destroys the metre (5) B reads भागाद्यत्वारि, which is incorrect. D has an absurd variant—भागाद्यत्वारि भागैकं गोलकम् M has an incomplete charana—यत्वारि गोलकम् All the texts read यत्वारि, which is gram. inc. (6) M reads तप्तखलेन च (7) H and D read द्रुतक (8) M reads त्रिखलिका, which is incorrect (9) M reads मध्यमास्त्रेन तु (10) All the texts read पद्याधिक, whereas पद्याधिक is more proper H reads यत्तद्वज्रक which is incorrect After यत्तद्वज्रक this text has a single charana—द्विचदानीं यत्तद्वज्रक which is found in no other texts (11) D has सिन्दूराद्यणसविभम् which destroys the metre H has सिधुरा यणसविभम् M has सिन्दूरसद्यणसविभम् which is grammatically incorrect (12) D reads वेधयेत्तार (13) M has यत्तद्वज्रक तु

मृतवत्स्य भागैकं भागाः पोडश सूतकम्^१ ॥ ८१ ॥

देवदाली-गंखपुष्पी रसेन मर्दित^२ क्रमात् ।

मारयेद्^३भूधरे यन्त्रे भस्मीभवति तत्क्षणात्^४ ॥ ८२ ॥

फूत्काराणां सहस्रेण^५ धाम्यमानो न^६ गच्छति ।

ईदृशं भस्मसूतं च देहे लोहे च योजयेत्^७ ॥ ८३ ॥

तद्भस्मपलमेकं तु^८ पलमेकं तु गन्धकम्^९ ।

अथमूपागतं^{१०} धातं खोटो^{११} भवति तत्क्षणात् ॥ ८४ ॥

तं खोटं^{१२} रञ्जयेत् पद्यात् कापालि^{१३}क्रमयोगतः ।

सारणाक्षययोगेण^{१४} शुल्बवेधं^{१५} प्रदापयेत् ॥ ८५ ॥

भस्मसूतपलैकं च^{१६} पलैकं पन्नगस्य च^{१७} ।

(1) D reads दृक्कम्, which is an error of the scribe (2) B and

M read मर्दित (3) D and M read मर्दय (4) M reads

erroneously तत्क्षणात् (5) K reads फूत्काराणां M reads पुनःकाराणां

सहस्राणि Both are incorrect. (6) D has धाम्यमानेन. K has

धाम्यमानेन. M has धाम्यमानानि (7) ईहे च योजये, an incomplete

variant in K ईहलोहे च योजयेत्, a variant in M (8) M has हन्-

भक्कपलमेकम्, which is partly incorrect. (9) K reads पलैकं दध्मस्य

च. (10) D reads अथ मूपागत, which is incorrect. K reads अथ-

मूपागत, which is also incorrect. (11) D has खोटे M has खोटे.

(12) M reads तन् खोटे (13) K reads कपालो M reads कपाले.

(14) सारणाक्षययोगेन, a variant in M (15) D has दध्मस्य K has

दध्मस्य (16) D reads दध्मस्य. (17) D reads दध्मस्य च D reads

दध्मस्य च K reads पलमेकं च दध्मस्य We have adopted the reading

in M, since we see afterwards the term = देह in 21st the text

पुटेन जायते भस्म^१ सिन्दूरारुणसविभम्^२ ॥ ८६ ॥
 तद्भस्म तु पुन. पयाद् गोपित्तेन तु मर्हयेत्^३ ।
 ताम्रपात्रेण तत्^४ कृत्वा मर्हयेत्लोहमुष्टिना ॥ ८७ ॥
 मृदग्निना ततः पात्रं यावन्नागेन^५ मेलनम् ॥ ८८ ॥
 तद्भस्मभागमेकं तु^६ भागेकं हेमगोलकम् ।
 एकीकृत्याथ^७ संमर्दं क्रामणेन^८ सहैकतः ॥ ८९ ॥
 तारारिष्टं तु तेनैव^९ सहस्राग्निं काचनम्^{१०} ।
 घनेन क्रमयोगेण वद्भस्म प्रजायते ॥ ९० ॥
 सहस्राग्निं तेनैव शुल्ववेधं प्रदापयेत्^{११} ।
 तच्छुल्व जायते तारं शंखकुन्देन्दुसविभम् ॥ ९१ ॥
 श्वेताभकस्य सत्त्वं च^{१२} कात्साकान्तं^{१३} तथायसम् ।

(1) This charapa and the next are put in M after the next sloka

(2) D reads सिन्दूरारुणसमप्रभम्, which destroys the metre. K read विधूता M reads सिन्दूरारुणसमप्रभम्. (3) This hemistich is placed

in M after the next sloka (4) B, K and M read न, which

seems to be incorrect. (5) D reads erroneously यावन्नागेन (6

D has an incomplete charapa—तथायावमेकं तु (7) All the text

read एकीकृत्वा, which is grammatically incorrect. (8) M read

क्रमणेन (9) D has an incomplete charapa—तारारिष्टं तु तेनैव K has

तारारिष्टं तु तेनैव (10) This charapa and the next are not found

in K. (11) शुल्व वेधं प्रजायते, a variant in D. K reads एते वेध

(12) D has श्वेताभकस्यात्तं चक, which seems to be incorrect. The

charapa and the next are not found in K. (13) D reads कवि

वायं, which appears to be incorrect. M reads चादिवायं

वहं तारं तथा खेतं^१ वैकान्तस्य कदम्बकम् ॥ ८२ ॥

चम्बमूपागतं^२ धातं खोट^३ कुन्देन्दुसन्निभम् ।

तं खोट^४ सुखचूर्णं तु द्रुतसूतेन^५ गोलकम् ॥ ८३ ॥

सुतवक्षस्य भागैकं सागायत्वारि^६ गोलकम् ।

मर्दयेत्तप्तखलेन^७ भस्मीभवति सूतकः^८ ॥ ८४ ॥

सारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिका^९ क्रमात् ।

ततश्च जायते भस्म त्रिद्वकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ८५ ॥

तद्वत्त पलमेकं तु^{१०} पलमेकं तु गन्धकम् ।

चम्बमूपागतं^{११} धातं खोटो भवति तत्तृचपात्^{१२} ॥ ८६ ॥

तारिण च समावर्त्य^{१३} सारणावयसारितम्^{१४} ।

- (१) वहं तारैरा खेतं, a variant in D K and M read खेत (२) K reads चम्बमूपागतं. (३) B and K read खोट. M reads खोट. Both the readings are incorrect. (४) K reads खोट M reads खोट. (५) B reads द्रुत instead of द्रुत D has द्रुतेन च, which is unintelligible K reads द्रुतसूतेन (६) B and D read भागचत्वारि. M reads भागचत्वारि. None is correct (७) D reads तप्तखलेन K reads तप्तखलेन. (८) D reads सूतकम् M reads गोलकम् (९) M reads सुतवक्षस्य (१०) M reads पलमेकम्, which is incorrect. (११) K reads चम्बमूपागतं, which is not correct. (१२) खोटं भवति तद्वत्, a variant in D खोटो भवति तद्वत् a variant in D खोट भवति तद्वत्, a variant in M After the 96th sloka we find the following herastuch in K only—उद्वेगं त्रयन्त्रे भस्म त्रिद्व कुन्देन्दु सन्निभम् (१३) D has तारं तद्वत् समावर्त्यं. (१४) D has सारणावयसारितम् which seems to be incorrect.

सहस्राशेन तेनैव शुक्लवेधं प्रदापयेत् ॥ ८७ ॥
 तीक्ष्णसूतपलान्यष्टौ^१ द्रुतसूतपलाष्टकम्^२ ।
 मर्दयेत्तप्तखलेन कुष्ठछल्ली^३रसेन च^४ ॥ ८८ ॥
 तत्क्षणाज्जायते पिण्ड^५ तीक्ष्णेन सह गोलकम् ।
 मर्दयेत्तप्तखलेन भस्मीभवति तत्क्षणात्^६ ॥ ८९ ॥
 मारयेद्बुधरे यन्त्रे सप्तसकलिकाक्रमात्^७ ।
 षोडशाशेन तेनैव^८ बद्धवेध^९ प्रदापयेत् ॥ ९० ॥
 तद्ब्रह्मपलमेकान्तु पलैक गन्धकस्य च ।
 अश्वसूपागत^{१०} धातु खोटी भवति तत्क्षणात्^{११} ॥ ९१ ॥
 तस्य खोटस्य^{१२} भाग च तोषणपूर्णं च तत्कमम्^{१३} ।
 द्वौ भागौ द्रुतसूतस्य^{१४} सर्वमेकत्र मर्दयेत् ॥ ९२ ॥

(१) This charaṇa and the next fifteen are not found in D (१)

पलाष्टौ द्रुतसूतक a variant in H K has an incomplete charaṇa—द्रुत

सूतक (३) B reads टकुपुल्ली K reads कुष्ठपुलि M reads कुष्ठपुल्ली

(४) M reads तु (५) K reads पिण्डो (६) M reads erro

neously तत्क्षणात् (७) सप्तसि खलिकाक्रमात् a variant in M wherein

the middle term is incorrect (८) This charaṇa and the next

five are not found in B (९) K reads बद्ध वेध M reads बद्धवेध

(१०) K reads अश्वसूपागत which is not correct. (११) M reads

बोह भवति तत्क्षणात् which is incorrect. After this charaṇa we find in K

the following hem stich—मारयेद्बुधरे यत्र सप्तसकलिकाक्रमात् (१२) D

reads खोट च M reads बोहस (१३) तीक्ष्णपत्रे तु सप्त a variant in

D तीक्ष्ण तु तप्तसप्त a variant in K. Both are incomplete M reads

तप्तसप्त which is incorrect (१४) Both B and K read द्रुतसूतस्य

तस्यखले तु संमर्द्य^१ गोलको भवति चणात्^२ ।
 मारयेद्बुधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात्^३ ॥ १०३ ॥
 तत् सर्व्वं जायते भस्म^४ शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम् ।
 तद्भस्म कारयेत् खोटं^५ तीक्ष्णेन हन्दितां सह ॥ १०४ ॥
 अनेन क्रमयोगेण सप्तसंकलिकाक्रमात्^६ ।
 तद्भस्म^७ आरयेत् पद्यात् सारणात्रयसारितम्^८ ॥ १०५ ॥
 लक्षाग्निं तु तेनैव^९ बद्धवेधं^{१०} प्रदापयेत् ।
 भस्मसूतपलैकं तु^{११} शुद्धं यद्गं प्रलेपयेत्^{१२} ॥ १०६ ॥
 मर्दयेदायसे पात्रे बद्धन्तु म्रियते^{१३} चणात् ।
 द्विपलं सूतवद्भस्म तारचूर्णं^{१४} पलद्वयम् ॥ १०७ ॥
 द्विपलं^{१५} गन्धकं दद्यात् पलैकं^{१६} टङ्कणस्य च ।

(१) D has तस्यखले समर्द्य, which is incomplete (2) गोलको

भवति तत्चणात्, a variant in D, which destroys the metre (3)

M reads सप्तत्रिंशत्संकलिकाक्रमात् which is partly incorrect. (4) This

śloka and the next are not found in D (5) K reads बोट. M

reads बोट (6) M reads त्रिंशत्संकलिका, which is incorrect. (7)

M reads त बोट (8) M reads सारणात्रयसारणात् (9) Both D

and K read लक्षाग्निं तेनैव. (10) K reads बद्ध वेध M reads

बद्धवेध. (11) भस्मसूत पलैकं तु, a variant in D M reads erroneously

भस्मसूत. (12) D reads प्रदापयेत् M reads शुद्धमम, which seems

to be incorrect (13) D reads म्रियते K reads क्षीयते M reads

क्षयते All are grammatically incorrect. (14) B reads तारचूर्णे

D reads तट्टचूर्णे K reads तारचूर्णे (15) M reads सुपल (16)

M reads विपल

अन्धमूषागत^१ धातं खोटी भवति तत्क्षणात्^२ ॥ १०८ ॥

पलैक खोटचूर्णस्य^३ पलैकं द्रुतसूतकम्^४ ।

मर्दयेन्मातुलुङ्गाम्ने^५ गोलकी भवति क्षणात्^६ ॥ १०९ ॥

पौडशाग्नेन तेनैव शुल्बवेध^७ प्रदापयेत् ।

वद्मस्थाने ददेन्नाग^८ तारस्थाने तु^९ काञ्चनम् ॥ ११० ॥

पूर्व्ववत् क्रमयोगेण^{१०} रस खोटन्तु^{११} कारयेत् ।

त खोट सूक्ष्मचूर्णं तु द्रुतसूतेन^{१२} गोलकम् ॥ १११ ॥

पौडशाग्नेन तेनैव तारारिष्टं तु वेधयेत् ॥ ११२ ॥

सूतवद्मपलैकं तु पलैकं सूतकस्य च^{१३} ।

सत्त्वचूर्णपलैकं तु त्रयमेकत्र मेलयेत्^{१४} ॥ ११३ ॥

मर्दयेन्मातुलुङ्गाम्ने गोलकी भवति क्षणात्^{१५} ॥ ११४ ॥

सूतवच्चस्य भागैक भागाद्यत्वारि^{१६} गोलकम् ।

(1) K reads अन्धमूषागत which is incorrect

(2) खोटी भवति

तत्क्षणात् a variant in M

(3) M has खोटचूर्णस्य

(4) B reads

द्रुतसूतकं D and K read द्रुतसूतकम्

(5) M reads erroneously

मातुलुङ्गाम्

(6) खोटी भवति तत्क्षणात् a variant in M

(7) D

has शुल्ब वेध K has शुल्ब वेध

(8) D has ददेन्नाग M has वद्मस्थाने

(9) D has तु which is an error of the scribe

(10) Both D and

M read पूर्व्वक्रमयोगेण

(11) D reads रसखोट M reads रसखोटन्तु

(12) Both D and K have द्रुतसूतेन

(13) D reads पलैकं सूतगोलकं

K has पलैकं द्रुतसूतेन which seems to be absurd

(14) This

reads सत्त्वचूर्णं त्रयमेकत्र मेलयेत् which is not found in D M reads खोटी भवति

(15) M has खोटी भवति तत्क्षणात् wherein the last term is incorrect

(16) M reads भागवत्वारि

- । एकत्र मर्दयेत् खल्ले^१ ओषधी^२द्रवसयुतम् ॥ ११५ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे पुटानां सप्तकेन तु ।
 । तत् सर्वं जायते भस्म वज्रस्यैव^३ प्रभावतः ॥ ११६ ॥^४
 सामुद्रं त्रिफलं^५ देवि भस्ममध्ये^६ प्रदापयेत् ।
 एकीकृत्याय^७ संमर्द्य वज्रोच्चैरि^८ दिनत्रयम् ॥ ११७ ॥
 विष्णामित्रकपालस्य पुटं दद्यात्तु भूधरे ।
 तत् सर्वं जायते भस्म ब्रह्मकुन्देन्दुसन्निभम्^९ ॥ ११८ ॥
 तेनैव यवमात्रेण वज्रं स्नाभयति^{१०} क्षणात् ।

- (1) M reads मर्दये (2) M reads ओषी, which is incorrect
 (3) M has वज्रस्यैव, which is incorrect (4) After this we
 find the following śloka in K only—

भस्मभूतपलैकं च नावभक्ष्यपलदम् ।
 खल्लपूर्वं पलैकं तु यवमेकत्र चारयेत् ।
 मर्दयन्नास्तु गान्धर्वैर्गोविन्दी भवति क्षणात् ।
 भूतबहस्यं भस्मैकं भग्नाक्षतारि गोलेकम् ।
 एकत्र मर्दयेत् खल्ले ओषधीद्रवसयुतम् ।
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे पुटानां सप्तकेन तु ।
 तत् सर्वं जायते भस्म वज्रस्यैव प्रभावतः ।

- (5) B reads शास्तु, which appears to be incorrect : K reads विष्णो
 (6) M reads भस्ममध्ये, which is incorrect. (7) K has एकीकृत्या,
 M has एकीकृत्या तु, Both are grammatically incorrect. (8) M
 reads वज्रोच्चैरि, which is incorrect. (9) K has an incomplete
 charapa—कुन्देन्दुसन्निभम्. (10) वज्रस्यैव is the reading in K which
 seems to be incorrect M reads वज्र instead of वज्र

वङ्ग तार^१ तथा सत्त्व समसूतेन गोलकम् ॥ ११८ ॥
 अनेन क्रमयोगेण मारयेच्च पृथक् पृथक्^२ ।
 तत् सर्वं जायते भस्म वज्रस्यैव^३ प्रभावत ॥ १२० ॥
 भस्मसूतपलैक च^४ वङ्ग^५ भस्मपलद्वयम् ।
 हे पलै^६ सूततारस्य सत्त्वभस्मपलद्वयम्^७ ॥ १२१ ॥
 शङ्खचूर्णपल पञ्च^८ सामुद्रस्य पलाटकम् ।
 टङ्गणस्य पलान्यष्टौ^९ सर्वमेकत्र मर्दयेत् ॥ १२२ ॥
 वज्रोक्षीरेण सपेय्य पुट तथाश्चतुर्दश^{१०} ।
 एष सिद्धरस^{११} साक्षात् दुर्लभस्त्रिदशैरपि^{१२} ॥ १२३ ॥
 वङ्ग तु द्रावयेत् पद्यात्^{१३} भाण्डे चैव तु मृन्मये^{१४} ।
 सिद्ध भस्म भवेन्नोह^{१५} शलाकेन च चालयेत्^{१६} ॥ १२४ ॥

(1) M reads वङ्गतार

(2) M reads erroneously प्रथक् प्रथक्

(3) D reads वज्रस्यैव K reads वज्रस्यैव (4) D has भस्मसूत पलैकच

(5) K wants this charana M reads वङ्ग. (6) K reads द्विपल

(7) This hermistich is not found in D. (8) शङ्खचूर्णपलैकच a variant in M

(9) B reads पलान्यष्ट (10) पुट दद्यात् दद्यात् दद्यात् a variant in D

पुट दद्यात् दद्यात् दद्यात् a variant in K पुट दद्यात् दद्यात् दद्यात् a variant in M

(11) B reads सिद्धरस (12) दुर्लभस्त्रिदशैरपि a variant in M

(13) D has वङ्ग द्रावयेत्पद्यात् which is grammatically incorrect. M has an incomplete charana—वङ्गद्रावयेत् पद्यात्

(14) याम्बोदे चैव तु मृन्मये an incorrect reading in D M reads भाण्डे चैव तु मृन्मये, which is incorrect

(15) सिद्धभस्म भवेन्नोह a reading in B and M सिद्ध भस्मवसे नोह a reading in D.

(16) M has शलाकेन तु चालयेत्

धापयेच्च^१ प्रयत्नेन यावत् कठिनता व्रजेत्^२ ।

अन्धमूपागतं धातु^३ तार भवति शोभनम् ॥ १२५ ॥

कदाचित् पुटिते तारे^४ पुनर्वद्धं^५ प्रदापयेत् ।

पत्रे दाहे कवे च्छेदे^६ तत्तारं शाश्वतं भवेत्^७ ॥ १२६ ॥

स्तम्भितं तत्तु गोलं च^८ षोडशांश^९ समन्वितम् ।

मृतवज्रस्य^{१०} भागैकं मेकत्रैव तु^{११} मर्हयेत् ॥ १२७ ॥

देवदानीं शङ्खपुष्पी तद्रसेन तु मर्हयेत् ।^{१२}

मारयेद्बुधरे यन्त्रे पुटानां सप्तकेन तु ॥ १२८ ॥

तद्वत् तु^{१३} पुनः पद्यात्^{१४} दीपयन्त्रेण पाचयेत्^{१५} ॥ १२९ ॥

भस्मसूतपलैकं च^{१६} श्लेताभ्रकपलद्वयम् ।

(१) D reads धापयेत्तु (२) M reads व्रजेत्, which is incorrect.

(३) D has च मूपागतं तार which is incorrect K reads मूखा (४)

D reads स्तम्भिते तार K reads स्फुटिते तारे M reads यत् किञ्चित् पुटिते तारे.

(५) D reads erroneously पुनर्वद्धं (६) यत्रैदाहकच्छेदेन, a variant in

D पत्रे दाहकच्छेदे, a variant in K तत्र दाहकच्छेदेन a variant in M.

All the texts seem to be incorrect (७) तारं शाश्वतं भवेत्, a variant

in H M reads शोभन instead of शाश्वत (८) B reads एतु instead of

तत्तु K reads erroneously स्तम्भित M reads चतुर्षोडश, which has no

clear sense (९) Both D and K read षोडशांश (१०) D has

मृतवज्रस्य (११) D has एकत्रैव तु (१२) This hemistich is

not found in D and M (१३) K reads तद्वत्तु, which is gram-

matically incorrect (१४) After this charapa we find the following

two charinas in H and K—पुटं दद्यात्तुदंष्ट्रं । रक्षोय यत्रमात्रेण (१५)

B reads दापयेत् (१६) D and K read तु

गङ्गचूर्णपलैकं तु^१ पलैकं टङ्गणस्य च ।
 एकीकृत्याय^२ तत् सर्वं वज्जीचीरेण पेपयेत्^३ ॥ १३० ॥
 चारण्योत्पलकै^४ पद्यात् पुट दद्याच्चतुर्दश ।
 रसोऽयं यवमात्रेण^५ यङ्गं स्तम्भयति क्षणात्^६ ॥ १३१ ॥
 क्षणाभ्रकपलैकं तु^७ हे पले मृतसूतकम्^८ ।
 गन्धकस्य पलैकं^९ एकीकृत्याय^{१०} मर्दयेत् ॥ १३२ ॥
 मर्दमानं प्रयत्नेन गोलकं भवति क्षणात् ॥ १३३ ॥
 मृतवज्जस्य भागैक^{११} चतुर्भागं च^{१२} गोलकम् ।
 मर्दयेत् ग्रहणैकं तु^{१३} भस्मीभवति सूतकं^{१४} ॥ १३४ ॥
 चारण्यगोमयेनैव^{१५} पुट दद्यात्तु^{१६} भूधरे ।
 अनेन क्रमयोगेण सप्तसङ्कलिका^{१७} कुरु ॥ १३५ ॥

- (1) D reads पलन तु which is not correct (2) K and M read एकीकृत्याय which is incorrect (3) M reads पेपयेत् (4) D has चारण्योत्पलकै K has चारण्योत्पलकै (5) D reads यवमात्रेण (6) D reads स्तम्भयते K reads erroneously स्तम्भ मर्दयेत् (7) D has क्षणाभ्रक पलैकं तु This charana and the next two are not found in K (8) B reads रिपले D reads रिपलेनैव सूतकम् M wants this charana and the next two (9) D reads पलैकं च (10) B has दधी चीरेण (11) B reads भागं च (12) D reads चतुर्भागस्य M reads मृतवज्जस्य (13) B reads तप्तसलन D reads ग्रहणैकं तु (14) D reads सूतकम् K has स , an incomplete charana (15) D reads मृतमिणं च तैरेव M reads चरण्य instead of चारण्य (16) D reads दद्यात् (17) B reads सङ्कलिका K reads द्वि सङ्कलिका, which is incorrect

शताशेन तु^१ तेनैव नागवेधं^२ प्रदापयेत् ।
 तं खोट^३ रञ्जयेत् पद्यात् शुष्वाभ्रककपालिना^४ ॥ १३६ ॥
 पुनस्तं रञ्जयेत्^५ पद्यात् तीक्ष्णशुष्ककपालिना^६ ।
 पुनस्तं रञ्जयेत् पद्यात् नागाभ्रककपालिना^७ ॥ १३७ ॥
 हेन्ना सह समावर्त्य^८ सारणात्रयसारितम्^९ ।
 सहस्राशेन तेनैव शुष्कवेधं प्रदापयेत्^{१०} ॥ १३८ ॥
 जायते कमकं दिव्यं देवाभरणमुत्तमम्^{११} ॥ १३९ ॥
 वज्रमक्ष सुहीचीरे^{१२} पुटितं दशभिः पुटेः^{१३} ।
 तत्तुल्य^{१४} मर्हयेत् सूतं देवदात्या रसैः पुटेत्^{१५} ॥ १४० ॥

- (१) D wants तु K reads च (२) Both D and K reads
 नाग वन (३) M reads खोट (४) गन्धाभ्रक कपालिका, a variant
 in D पद्माभ्रककपालिनी, a variant in K After this sloka we find the
 following in D only—मृतशुक्ल आसौ चतुर्भाण्ड गीतकम् । मर्हयेत् प्रहरितं तु
 भस्मीभवति वृत्तकम्, which seems to be the repetition of the १३४th sloka.
 (५) D reads पुनस्तद्वयेत् (६) B reads तीक्ष्णशुष्काभ्रकपालिना D reads
 कपालिनाम् (७) This hemistich is not found in D and K (८)
 D has समावर्त्य, which is not proper (९) D has only सारणात्रय
 सारि, which is an error of the scribe (१०) K reads यन्त्रे वैद्य
 D reads प्रदापये, which is incorrect (११) B has भूषण D and
 M have भूषितम् (१२) D reads सुहीचीर M reads सहिचीर (१३)
 D reads दशैः पुटेः D reads दशभिः in place of पुटेः B reads दशभिः
 which is incorrect (१४) D has तत्तुल्य, which is a tautology
 (१५) B reads हत

तत्तुल्यञ्च पुटेत्तीक्ष्ण^१ त्रिफलाया रसेन तु^२ ।
 तत्तुल्य पुटेयेन्नाग^३ महिमाराटरूपकै^४ ॥ १४१ ॥
 हेमवर्णप्रद तसि^५ विशल्यशेन योजितम्^६ ।
 चतु पत्यशकेनेद^७ शुद्धतारश्च^८ रञ्जयेत् ॥ १४२ ॥
 अष्टमाशेन तेनैव नागपत्राणि लेपयेत् ।
 पुटेयेन्मारयेन्नाग^९ सिन्दूराक्षसन्निभम्^{१०} ॥ १४३ ॥
 तत्तुल्य मारयेद्देम^{११} काञ्चमाररसे पुटेत्^{१२} ।
 तत्तुल्य मारयेच्छुल्ल गृहकन्या^{१३} रसेन च ॥ १४४ ॥
 पयादस्तेन^{१४} पुटेयेद् यावत् सिन्दूरसन्निभम् ।
 चन्द्रार्क रञ्जयेत्तेन^{१५} शताशेन तु वीधयेत्^{१६} ॥ १४५ ॥

- (1) B has तत्तुल्य मदयेत्तीक्ष्ण D has तत्तुल्य पुटयेत्तीक्ष्ण M has तत्तुल्य पुटयेत्तीक्ष्ण (2) K reads च (3) D K and M read नाग which is incorrect (4) महिमाराटरूपकै a variant in D महि मायाटरूपकै a variant in K (5) हेमवर्ण प्रद तसि a variant in D हेमवर्ण प्रद तसि a variant in K (6) D and K read योजयेत् (7) K reads erroneously चतुपद्याशकेनैव M reads चतुपद्याशकेनैव (8) D reads शुद्ध तारश्च (9) D reads धुमिमारावेन्नाग which is incomplete (10) सिन्दूराक्षसन्निभम् a variant in B सिन्दूरमक्षसन्निभम् a variant in M (11) M reads मारयेद्देम which is incorrect (12) B has काञ्चनागस्य पुटेत् D has काञ्चन कीरसपुटे K has काञ्चनीकीरसपुटे M has काञ्चनापरस्य पुटेत् (13) K and M read गृहकन्या which is not correct (14) K reads यावद् शुल्ल M reads पयाद शुल्ल (15) चन्द्रार्क रञ्जयेत्तेन an incorrect variant in B (16) D reads वीधयेत् M reads पानितम्

सवीजं वीजवर्जं वा^१ वज्रेण^२ सह सूतकम् ।
तद्गच्छ मर्हयेत् पथात् स्वर्णपत्ररसेन तु^३ ॥ १४६ ॥
तेनैव वेधयेच्छुल्वं^४ शुल्वं तारे तु योजयेत्^५ ॥ १४७ ॥
वज्रेण हन्धयेद्देहम्^६ हेम्ना च हन्धयेद्द्रुमम्^७ ।
रसेन हन्धयेद्देहं^८ स देही ह्यजरामरः^९ ॥ १४८ ॥
कदलीकंदसौवीरं^{१०} कण्टकारीरसप्रुतम्^{११} ।
क्रामणं^{१२} सर्वधातूनां सर्वहन्त्रेषु^{१३} मेलनम् ॥ १४९ ॥
तिमिरस्थ^{१४} तु पञ्चाङ्गं मार्जारो^{१५} वीजसंयुतम् ।
एकीकृत्याथ संमर्द्य वज्र तेनैव वेधयेत्^{१६} ॥ १५० ॥

- (१) B reads वीजवज्र वा D reads विज्राय वीजवज्रेण K reads विज्राय वीजवज्र च
(२) M reads वज्रेण (३) B reads स्वर्णपत्रे रसेन तु D reads स्वर्णपात्रे रसेन तु M reads पत्रपत्रे रसेन तु (४) M reads पथात्
(५) तारे तार च योजयेत् a variant in D तावेतातु योजयेत्, a variant in K शुल्व तारे नियोजयेत्, a variant in M (६) D reads वेधयेद्देहम् K reads वधयेद्देहम्
(७) हेम्ना रस च वेधयेत् a variant in D K reads वधयेद्द्रुम (८) D reads वेधयेद्देहम् K reads वधयेद्देहम् (९)
मर्हयेद्देहनामकम्, an incorrect variant in D K reads स देहस्तजरामर M reads स देही-जरामरम् which is incorrect (१०) M reads कदली.
D reads शाकं च and K reads साक च instead of सौवीर. M reads दम् instead of कद
(११) कदम्बकाल्पवृत्, and कण्टक वितम् incomplete variants in D and M respectively (१२) D reads क्रमण
K reads क्रमणो M reads का (१३) M reads सर्वहन्त्रेण (१४) M reads तिमिरस्थ (१५) B reads घोगरी M reads घोगरी. (१६)
D reads वेधयेत् D reads वज्र in place of वज्र

वज्रमूपागतं^१ धातं हिमदन्धन्तु कारयेत्^२ ॥ १५१ ॥

कान्तपोषाणचूर्णे^३ तु^४ भूलता रामठं मधु ।

शुक्ला^५टङ्कणकाचं च कर्कटासि सुहीपयः^६ ॥ १५२ ॥

एतत् सर्वं भ्रमं योज्यं^७ स्त्रीस्तन्येन च मर्दयेत् ।

भूपालीपगतं प्रान्ते^८ वज्रमिलापकः सुखी^९ ॥ १५३ ॥

हठान्नी वज्रमूपायां^{१०} दृढवज्रा मिलन्ति च^{११} ।

सुसूक्ष्मा रजका^{१२} भूत्वा ह्येकोभावं^{१३} व्रजन्ति ते ॥ १५४ ॥

काचटङ्कणयोगेन धातः^{१४} शुद्धिमवाप्नुयात् ।

बहुभिद्यैव^{१५} मूपाभिस्तेजःपुञ्जो^{१६} भिजायते ॥ १५५ ॥

(१) M reads वज्रीमूपागत

(२) This hemistich is not found in

D and K. M has इन्द्रित तनु कारयेत्

(३) M reads चूर्णेन

D has गन्ध. K has मधु

(४) B reads कर्कटासि K reads सुहीपय

The portion commencing from the next sloka and ending in the last sloka of the 14th Patala is not found in M

(६) तत् सर्वं च

सनादीन्, a reading in D and K

(७) B reads प्राञ्जो D reads

मूखलेखगत K reads मूखालीपगत

(८) वज्रकीसारक सुखी, a variant

in D वज्रकीमिलापक सुखा, a variant in K

(९) K has दृढवज्रा B has

वज्रमूपाभि. D has दृढमूपायां

(१०) दृढ वज्रे मिलि च, an incomplete

variant in D दृढ वज्र मिलन्ति च, an incorrect variant in K

(११)

II and D read वदक, which seems to be incorrect

(१२) II reads

ह्येकोभावे. K reads द्विकीभावे, which is incorrect

(१३) The word

धात is not found in K

(१४) B reads सगमिदिव

(१५) II

reads erroneously तेजपुञ्जो

मृतवज्रस्य भागैकं भागाः षोडश हाटकम्^१ ।
 श्वेतकाचस्य चूर्णं तु भागान्^२ षोडश दापयेत् ॥ १५६ ॥
 अन्धमूषागतं^३ धातं वज्रबन्धं तु^४ कारयेत् ।
 अनेन क्रमयोगेण सप्तवारांश्च^५ दापयेत् ।
 मिलति तत्क्षणं वज्रं^६ हेन्ना तु सलिलं यथा ॥ १५७ ॥
 चूर्णं नरकपालस्य^७ मृतवज्रं^८ तु दापयेत् ।
 अन्धमूषागतं धातं हेन्ना मिलति तत्क्षणात्^९ ॥ १५८ ॥
 भृङ्गपक्षं नृकेयं च^{१०} मृतकान्तं सटङ्कणम्^{११} ।
 बालवत्सपुरीषं च स्त्रीस्तन्येन च^{१२} पेययेत् ॥ १५९ ॥
 मूषालेप^{१३} ततः कृत्वा वज्रे हेम च^{१४} दापयेत् ।
 अन्धमूषागतं^{१५} धातं वज्रं मिलति मान्यया ॥ १६० ॥

- (1) D has an incomplete charana भागैकं भागाः षोडश हाटकम् (2) B has भाग D has भाग K has भागा. All the texts appear to be incorrect
 (3) Both D and K read अन्धमूषागत (4) B has वज्रबन्धं तु D has वज्रबन्धं तु (5) B reads सप्तवारं तु (6) This charana and the next are not found in B B has मिलति तत्क्षणं वज्रे, which is not grammatically correct (7) This charana and the next are not found in B K reads रचये रक्तकपालस्य, which is senseless.
 (8) B reads मृत वज्र. (9) This charana and the next seven are repeated in B (10) D reads भृङ्गपक्षं च नृकेयं च K reads भृङ्गपक्ष, which has no sense (11) मृत कान्तं सटङ्कणम्, a variant in B K reads मृत (12) K wants च, so the charana being incomplete
 (13) K reads मूषालेप (14) B and K read वज्रं हेम च (15) K reads अन्धमूषागत

वज्रमूपागतं^१ धातं हेमदन्धन्तु कारयेत्^२ ॥ १५१ ॥
 कान्तपापाणचूर्णं तु^३ भूलता रामठं मधु ।
 गुञ्जा^४टङ्कणकाचं च कर्कटास्थि सुहीपयः^५ ॥ १५२ ॥
 पतत् सर्वं समं योज्यं^६ स्त्रीस्तन्येन च मर्दयेत् ।
 भूपालेपगतं प्रान्ते^७ वज्रमेलापकः सुखी^८ ॥ १५३ ॥
 हठाग्नी वज्रमूपायां^९ दृढवज्रा मिलन्ति च^{१०} ।
 सुसूक्ष्मा रजका^{११} भूत्वा ह्येकोभावं^{१२} व्रजन्ति ते ॥ १५४ ॥
 काचटङ्कणयोगेन धातः^{१३} शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 बहुभिद्यैव^{१४} मूपाभिस्तेजःपुञ्जो^{१५}ऽभिजायते ॥ १५५ ॥

- (1) M reads वज्रीमूपागत (2) This hemistich is not found in D and K M has इन्दित तन्तु कारयेत् (3) M reads चूर्णेन (4) D has दन्ध. K has नध (5) B reads कर्कटास्थि K reads सुहिपय
 The portion commencing from the next sloka and ending in the last sloka of the 14th Patala is not found in M (6) तत् सर्वं च समायोज्य, a reading in D and K (7) B reads प्राप्ते D reads मुखमेलापक K reads मुखालेपक (8) वज्रकीसारक सुखी, a variant in D वज्रकीमारक सुखा, a variant in K (9) K has हठाग्नी B has बहुमूपाभि. D has बहुमूपायां (10) दृढ वज्रे मिति च, an incomplete variant in D दृढ वज्र मिलति च, an incorrect variant in K (11) B and D read रजका, which seems to be incorrect (12) B reads ऐकीभावे. K reads ऐकिभावे, which is incorrect (13) The word धात is not found in K (14) B reads सज्जमितैव (15) B reads erroneously तेजपुञ्जो

मृतवज्रस्य भागैकं भागाः षोडश चाटकम्^१ ।
 श्वेतकाचस्य चूर्णं तु भागान्^२ षोडश दापयेत् ॥ १५६ ॥
 अश्वमूषागतं^३ धातं वज्रवन्धं तु^४ कारयेत् ।
 अनेन क्रमयोगेण सप्तवारांश्च^५ दापयेत् ।
 मिस्रति तत्क्षणं वज्रं^६ हेन्ना तु मल्लिखं यथा ॥ १५७ ॥
 चूर्णं नरकपालस्य^७ मृतवज्रं^८ तु दापयेत् ।
 अश्वमूषागतं धातं हेन्ना मिलति तत्क्षणात्^९ ॥ १५८ ॥
 भृङ्गपक्षं नृकेशं च^{१०} मृतकान्तं सटङ्कणम्^{११} ।
 बालवत्सपुरीषं च स्त्रीस्तन्येन च^{१२} पेययेत् ॥ १५९ ॥
 मूषालिपं^{१३} ततः कृत्वा वज्रे हेम च^{१४} दापयेत् ।
 अश्वमूषागतं^{१५} धातं वज्रं मिलति नान्यथा ॥ १६० ॥

- (१) D has an incomplete charana भागश्रीम चाटकम् (2) II has भाग D has भाग. K has भागा. All the texts appear to be incorrect
- (3) Both D and K read चधमूषागत (4) B has वज्रवध तु D has वज्रवध तु (5) B reads सप्तवार तु (6) This charana and the next are not found in B D has मिस्रति तत्क्षणाद्वे, which is not grammatically correct (7) This charana and the next are not found in B K reads र चर्च रक्तकपालस्य, which is senseless.
- (8) D reads मृत वज्र. (9) This charana and the next seven are repeated in D (10) II reads भगवच च केश च K reads भगवच, which has no sense (11) मूष कान्तस्य टङ्कण, a variant in B K reads मूष (12) K wants च, so the charana being incomplete
- (13) K reads मूषालिप (14) II and K read वज्रं हेम च (15) K reads च धमूषागत.

कान्तं वज्रं^१ तथा गुह्या^२ गन्धकं च^३ चतुष्टयम् ।
 स्तनक्षीरेण^४ पिष्टं तु भूपात्तेपं तु कारयेत् ॥ १६१ ॥
 अश्वभूपागतं धातं वज्रं मिलति तत्त्वणात् ॥ १६२ ॥
 क्षीरेणोत्तरवारुण्या^५ मृतवज्रं तु भावयेत् ।
 ह्रिमपिष्टिकया मध्ये वज्रं तच्चैव निक्षिपेत् ॥ १६३ ॥
 वेष्टयेद्भूर्जपत्रेण^६ वह्निर्वस्त्रेण वेष्टयेत् ।
 धान्यमध्ये तु संस्थाप्य पक्षमेकं निरन्तरम्^७ ॥ १६४ ॥
 उद्धृतं तत् प्रयत्नेन वज्रवन्धं तु कारयेत् ।^८
 हुता वज्रासु^९ तेनैव मेसनीयासु पार्व्वति^{१०} ॥ १६५ ॥
 हुतवन्धः स विज्ञेयः^{११} शतसाहस्रवेधकः^{१२} ॥ १६६ ॥
 रत्नानां तु तथा सर्वान्^{१३} वेधयित्वा यथाविधि^{१४} ।
 शतसाहस्र^{१५}वेधी च देहसिद्धि^{१६}प्रदायकः ॥ १६७ ॥

(१) B reads कान्तसुख K reads कान्तं भूख (२) K reads गुजा

(३) B reads गन्धकश्च (४) D reads क्षीरेण (५) D reads

क्षीरेणोत्तरवारुण्या (६) K reads भूर्जपत्रेण (७) B reads erroneously

निरन्तरि (८) The portion commencing from वेष्टयेद्भूर्जपत्रेण and

ending in कारयेत् is not found in D (९) B has हुता वज्रसु तेन,

an incomplete charana D has हुतवज्रासु मन्त्रे K has हुतवज्रासु तेनैव

(१०) D reads पार्व्वती, which is incorrect (११) D reads हुतवन्धः

D reads मृतवन्धः स विज्ञेयः, which is incorrect (१२) B has शतसाहस्र

वेधक D has शतसाहस्रवेधकः (१३) This charapa and the next

two are not found in B K has रत्नानां हुतय सर्वान् (१४) D reads

यथाविधि, which is incorrect (१५) D reads सहस्र (१६)

B reads देह सिद्धि D reads देह सिद्धि, which = incorrect

मुसली^१ चित्रकं बभ्या-ककीटी कन्दपद्मिनी^२ ।

कक्षुकी नीलसिन्दूरी^३ वासा^४ नागबला तथा ॥ १६८ ॥

कांस्यपात्रे^५ रसयैव रत्नानां द्रुतयस्तथा^६ ।

आतपे धारयित्वा तु^७ अम्बकर्पानलस्तथा^८ ॥ १६९ ॥

ओषधीनां^९ रसं कृत्वा स्वच्छं^{१०} कृत्वा पुनः पुनः ।

याममात्रं च चर्मं तु^{११} द्रुतिर्मिलति वै रसम्^{१२} ॥ १७० ॥

न तेषां कामयं शक्यं^{१३} वक्तुं वर्पयतैरपि^{१४} ॥ १७१ ॥

सैश्वर्यं निम्बपत्राणि बाकुची वेष्टिता^{१५} जले ।

द्रुताभ्रस्य रसेनैव^{१६} मेलनं परमं मतम्^{१७} ॥ १७२ ॥

- (१) K reads मुसलि, which is incorrect. (2) D has पद्मिनि, which is incorrect. (3) B has नीलसिन्दूर. K has नीलसिंधूरी. (4) D reads वासा. K reads वसा. (5) K reads कांस्यपात्रे. (6) D has द्रुतयस्तथा, which seems to be the error of the scribe. - (7) B reads वै. D reads धारयित्वा तु. (8) अम्बकेशामल तथा, a variant in B. अथ कर्पानलं तथा, a variant in D. Both the texts have no sense. Mysore Manuscript (My) reads अम्बकर्पानल तथा, which is not clear. (9) B reads पद्मिनीनां. (10) D reads स्वच्छ. (11) याममात्रं विषमं च, a variant in B. याम पात्रे च चर्मं तु, a variant in D. (12) द्रुतिर्मिलति वै रसे, a variant in D. द्रुतिर्मिलति चैव हि, a variant in K. (13) तेषां कामयामलं, a variant in B. D has कामयं शक्यं. K has कामया शक्यं. (14) D reads वर्पयतैरपि. K reads वययतैरपि. (15) B and My have बाकुचिवेष्टिता. D has बाकुचीवेष्टिता. K has बाकुचि वेष्टिता. (16) B reads erroneously द्रुताभ्रस्य रसेनैव. D reads द्रुताभ्रस्य रसेनैव. (17) मेलनेन द्रुताभ्रस्य, a variant in D.

वचं हृन्मनसीशानि^१ वक्ष्येण रसमारणम्^२ ।

सवीजं मारणं प्रोक्तं^३ खोटवन्धनमेव च^४ ॥ १७३ ॥

तन्ममाचक्ष्य देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि^५ ॥ १७४ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^६

रसार्णवे रससंहितायां

वच्यवन्धो नाम^७

चतुर्दशः पटलः ॥ १४ ॥

(१) वक्ष्येणमनसीशानि, a variant in II वक्ष्येणमनसीशानि, a variant in
My D wants this charaṇa and the next (2) K has वक्ष्येण
रस मारण (3) सवीजमारणं प्रोक्तं, a variant in II and My वक्ष्येण
मारणं प्रोक्तं, a variant in D. (4) D has सवीजं खोटवन्धनम् My
has खोटवन्धनमेव च (5) किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि, a variant in K. (6)
This portion is not found in B and My. II and K read श्रीरोमकरसंवादे
(7) II has वक्ष्येणमनसीशानि नाम

पञ्चदशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

महारसरूपरसैर्लोहैश्च परमेश्वर^१ ।

आज्ञापय समस्तं तु^२ रसराजस्य बन्धनम्^३ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

[बीजानि कल्पितान्येवं रक्षितानि परं शृणु ।

घनं माक्षीकचूर्णेन शुक्लचूर्णेन रक्षितम् ॥

द्वन्द्वानं वाप्यसत्त्वेन रसराजस्य रञ्जनम् ।

आरक्तवल्लीभिर्मूर्धैर्बहुधा परिकीर्तितम् ॥

कुसुदौगन्धपायाणि सह माक्षिकहिङ्गुलैः ।

वापितं सेचितं रक्तगण्डेर्हर्मतौ रसः ॥

रञ्जनं रसराजस्य]^४

(1) D has साक्षरनै रूपरसै, which seems to be incorrect. K has रूपरसै, which is an error of the scribe. We do not find the first eight ślokaś in the MS M.

(2) लोहैरसैश्च मेखन, a variant in B. K reads परमेश्वर, which is inc.

(3) D reads erroneously आज्ञापयसा-
मस्तं तु. My reads वत्.

(4) D reads रसराजबन्धनम्, which is incom-
plete as well as inc. K has द्वयं सखिष यथा, which is inconsistent.

After this śloka we find in B only the following verse —

तस्यायोवधीवत् देव वत्सुमर्षि सकर ।

(5) The portion within brackets is found only in K MS, and is almost a repetition of what is stated in the 8th Paṭala (vide ante p. 133). As it appears to us an incongruous matter in the chapter of रसबन्धन, we have kept it separate from the texts of other MSS.

वैक्रान्तस्य तु भागैकं^१ चाष्टभागन्तु^२ सूतकम् ।
 कनकस्य तु समांशं द्विपदी^३ रसटङ्कणम् ॥ २ ॥
 नटपिटं च शुष्कं च^४ धातं^५ खोटी भवेत् प्रिये ।
 सौवीरं टङ्कणं काचं दत्त्वा दत्त्वा तु^६ शोधयेत् ॥ ३ ॥
 समहेन्नि^७ समावर्त्य सूतं^८ मूपागतं ततः^९ ।
 समांशभक्षणं तं तु^{१०} शुद्धसूतेन^{११} कारयेत् ॥ ४ ॥
 वैक्रान्तं पीडयामेन^{१२} पूर्वयोगेन धामयेत् ।
 दशसंकलिकायोगात् वेधो दशगुणोत्तरः^{१३} ॥ ५ ॥
 [सप्तसंकलिकायोगो वेधो दशगुणोत्तरः ।
 वैक्रान्तो यद्यप्यु ज्ञेयो नात्र कार्या विचारः^{१४}]
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि प्रयोग भुवि दुर्लभम् ॥ ६ ॥
 वैक्रान्तसत्त्वं देवेशि पारदेन समन्वितम्^{१५} ।

- (1) D reads न भागैक, which seems to be incorrect. K has onl
 भागैक and wants वैक्रान्तस्य तु (2) D and My read सटङ्कणम् तु (3) I
 reads द्विपदी (4) नटपिटं च शुष्कं च, a variant in B and My नटपि
 चतु पच, a variant in K (5) B and K read धात (6) D has दः
 दद च, which is not clear in sense K reads च in place of तु (7)
 K reads समे द्विपदी, wherein the last word is grammatically incorrec
 (8) B and My read सूक (9) D has मूपागतं यत, whic
 appears to be incorrect K has also मूपागतं (मूपा=मूपा) (10)
 K reads समांशभक्षणं ततु (11) D and K read शुद्ध सूते
 (12) वैक्रान्त पीडयामेन, a reading in D (13) B read सप्तवेधो भवेदम
 (14) The portion within brackets is found only in B (15) I
 reads समन्वित which is incorrect

जारितं समहेम्ना तु शिलाभाण्डे निधापयेत्^१ ॥ ७ ॥
 मासमात्रोपितं^२ भूमौ समुद्धृत्य^३ प्रयत्नतः ।
 एष देवि रसो दिव्यो देहद्रव्यकरो भवेत् ॥ ८ ॥
 वैकान्तकास्तु ये^४ केचित् त्रिफलाया रसेन च ।
 भूम्यामलकसारिण वसुभट्टरसेन च^५ ॥ ९ ॥
 एकैकं देवि सप्ताहं^६ स्नेदिता मर्दितास्तथा^७ ।
 सुभाता भूकमूपाया^८ खोटो भवति चाक्षयः^९ ॥ १० ॥
 कान्तं रूप्यं सकनकं^{१०} पारदं चैव योजयेत् ।
 शुक्लं तृतीयभागम्^{११} स्रोतोऽप्लव^{१२} समन्वितम् ।

- (1) D, K and My read शिलाभाण्डेन दापयेत्, which has no clear sense
 (2) D reads erroneously मासमात्रोपितं (3) D reads सप्ताह. K reads समुद्धृत्य. The former has no sense, and the latter is grammatically incorrect
 (4) वैकान्तकास्तु वै, a variant in D, which is incorrect
 (5) वसुभट्टे रसायने, a variant in D वसुभट्टरसेन वा, a variant in K
 (6) B reads सप्ताह K reads देवी Both are incorrect.
 (7) B has स्नेदितमर्दितस्तथा D and K have स्नेदिनी मर्दितास्तथा We have adopted the reading of M, as there are वैकान्तका in the 9th śloka.
 (8) सुभातो भूकमूपाया, a variant in D सुभातो भूकमूपाया, a variant in K M reads सुभाता
 (9) B reads चाक्षय. M reads वाही भवति चाक्षय, which is incorrect
 (10) B reads कान्तं रूप्यं सकनक K reads कान्तरूप्य सकनक M and My read कान्तरूप्य सकनक
 (11) B reads शुक्लतृतीयभागम् तु
 (12) B and K read स्रोतोऽप्लव

तत् भातं खोटता याति^१ देहलोहकरं भवेत् ॥ ११ ॥

श्वेतवैक्रान्तचूर्णन्तु^२ हयमूत्रेण^३ मर्हयेत् ।

पादौ सुस्त्रिधमादाय^४ पले घलगत चिपेत् ॥ १२ ॥

तारस्य जायते भस्म विग्रहस्फटिकाकृति^५ ।

तद्वस्म मेलयेत् सूते^६ समभागे^७ विचक्षणः ॥ १३ ॥

चारयेत् रजतं सूते^८ हयमूत्रेण मर्हयेत् ।

पुटयेदन्धमूपायां^९ क्रमेण^{१०} मृदुवह्निना ॥ १४ ॥

क्लामणेन समायुक्तं^{११} मूषामध्ये^{१२} विचक्षणः ।

अक्षोरात्रं^{१३} विरात्रं वा भवेदग्निसहो रसः^{१४} ॥ १५ ॥

स्पर्शनात् सर्व्वलोहानि^{१५} रजतञ्च^{१६} करिष्यति ।

- (1) B has न भातं, which is incorrect D reads सुभात K wants सु and reads only भात M and My read न भात which is inc (2) D reads erroneously वहेत् (3) D reads हयमूत्रेण (4) This charana and the next seven are not found in D K has सुस्त्रिधमादाय (5) B reads विग्रह स्फटिकाकृति K, M and My read विग्रहस्फटिकाकृति, which is gram incorrect (6) M has मेलयेत् सूत, which is incorrect (7) B, M and My read समभागे (8) II wants सूत, which mars the metre K reads रजत सूत M reads रजित सूत Both are incorrect (9) D and K read मूपायां instead of मूषायां (10) II reads क्लामने, which seems to be the error of the scribe (11) This hemistich is not found in D and M (12) B and K read मूषामध्ये (= मूषामध्ये) (13) M reads एकरात्र (14) D and K have मर्हयेदग्निसहोदरे which has no clear sense (15) D has सर्व्वलोहानां This charana and the next six are not found in B (16) D reads रजतञ्च

भक्षिते^१ यक्षमाणिन जरादारिद्र्याशनम् ॥ १६ ॥

रक्तस्य वक्ष्यते कर्म^२ जरादारिद्र्याशनम् ।

सप्तधा भावयेत्तस्य^३ व्याघ्रीकन्दाग्निसा रजः ॥ १७ ॥

यत्नं तस्य यत्नं हेन्नाः यत्नं शुद्धरसस्य च^४ ।

शुद्धं भक्ष्य भवेत् सर्व^५ पुनर्हेमशतं^६ क्षिपेत् ।

तद्भक्ष्य जायते क्षिप्रं^७ शुद्धहेमसप्तमप्रभम् ॥ १८ ॥

तद्भक्ष्य रसरसि तु पुनर्हेन्ना च मेलयेत्^८ ।

भवेदग्निसहो देवि^९ ततो रसवरो भवेत्^{१०} ॥ १९ ॥

स्पर्शवेधी भवेत् सूतः^{११} कीटिवेधी मध्वारसः ॥ २० ॥

रक्तवैक्रान्तसत्त्वं च^{१२} हेन्ना तु^{१३} सह मेलयेत् ।

- (1) This hemistich is not found in D, M and My. (2) रक्तस्य च जरेत् कर्म, a variant in D, which has no sense M reads काम instead of कर्म (3) D reads चरयेत् सत्त्वं. (4) यत्नं शुद्धरसं सत्त्वं च, a variant in B, which seems to be incorrect. (5) M has शुद्धभक्ष्य भवेत् सूतः (6) D and K read हेमशतम्. M reads हेमशतम्, which is grammatically incorrect (7) B and K read क्षिप्रं (8) D reads तु क्षिपेत् M reads तु instead of च (9) K reads erroneously भवेदग्नीसहो देवी (10) ततो रसवरागने, a variant in B ततो रसवरो भवेत्, a variant in D ततो रसवरो भवेत्, a variant in K. We have adopted the reading in M and My. (11) D reads स्पर्शवेधा, which is incorrect. K has an incomplete charapa—स्पर्शवेत्तुत. (12) B and D read शुद्धं च M and My read शुद्धम् (13) M reads च

समं तं जारयेत् सूतं^१ सारयित्वा समेन तु ।
 सहस्राशेन लोहानि वेधयेन्नात्र संशयः ॥ २१ ॥
 क्षण्यैकान्तभागेकं शुद्धसूतपलाशकम्^२ ।
 एकत्र मर्दयेत् खले चूर्णं च भवति द्वयम्^३ ॥ २२ ॥
 अस्य चूर्णस्य भागेकं^४ हिमभागसहस्रकम् ।
 एकत्र मर्दयेत् तावत् यावद्भस्म तु जायते^५ ॥ २३ ॥
 धमेत्तन्नाभ्यमूपाया^६ यावत् खोटो^७ भविष्यति ॥ २४ ॥
 समाश्रमचर्णं^८ तस्य शुद्धसूतं तु कारयेत्^९ ।
 वेधयेत् सर्वस्लोहानि स्पर्शमात्रेण पार्श्वेति^{१०} ॥ २५ ॥
 तच्चूर्णमभ्रक^{११} चैव रसेन सह मर्दयेत् ।
 एकत्र मर्दयेत्तावद्यावद्भस्म प्रजायते^{१२} ॥ २६ ॥

- (१) B has जायते सूते D has जारयेत् सूत K has जायते सूत M has तत्पक्ष जारयेत् सूते (2) D has त च सूत पलाशक K has हिमभाग सहस्रक M has शुद्धसूतपलाशक (3) K wants this charapa and the next four My reads द्वयम् (4) M reads भागेक which is incorrect (5) This hemistich and the next one are not found in D (6) भवेत्तन्नाभ्यमूपाया, a variant in B तद्भस्मवेद्यमूपाया, a variant in M (7) II reads खोटो. M reads खोटी (8) II has समाश्रम चर्ण. M has समाश्रमचर्ण (9) M has पौष्टिकं कारयेत् शुद्ध (10) B reads वेधता K reads पार्श्वेति, which is grammatically incorrect M and My read हिमता (11) II reads तच्चूर्णं गन्धक (12) II reads यावद्भस्म तु जायते, which is partly incorrect This hemistich and the next four are not found in D, M and My

धमेत्तदन्धमूषाया¹ यावत् खोटो भविष्यति ।

समाशं भक्ष्य² तस्य पिष्टिका³ कारयेद्दुध. ॥ २७ ॥

वेधयेत् सर्वलोहानि स्पर्शमात्रेण हेमता⁴ ।

तच्चूर्णमभ्रकं चैव रसेन क्षुब्धं मर्दयेत् ॥ २८ ॥

स्वेदयेज्जारयेच्चैव⁵ ततो वज्रिसहो भवेत् ।

स रस⁶ सारितश्चैव सर्वलोहानि विध्यति ॥ २९ ॥

पीतवर्णेऽपि⁷ वैक्रान्ते रक्तकृष्णविधिर्मतः⁸ ॥ ३० ॥

पीत⁹वैक्रान्तचूर्णं तु हेमचूर्णसमन्वितम्¹⁰ ।

पीताभ्रकस्य चूर्णेन¹¹ मेलयित्वा महारस ।

स्वेदितो मर्दितश्चैव मासादग्निसहो रसः ॥ ३१ ॥

खेतं पीतं तथा कृष्णं रक्तवर्णं तथैव च¹² ।

एव चतुर्विधा वर्णा¹³ वैक्रान्ते वरवर्णिनि ॥ ३२ ॥

वज्रस्थाने तु वैक्रान्तो¹⁴ मेलनं परमं मतम् ।

(1) B reads भवेत्तदन्धमूषाया

(2) K reads भावयेत्

(3)

B reads पीष्टिका

(4) B and K read हेमता, which seems to be

incorrect

(5) M reads स्वेदयेज्जारयेच्चैव

(6) D reads सारसा

M reads सारित. Both the readings seem to be incorrect.

(7) D

reads सितवर्णेऽपि, which is incorrect, सितवर्णं being already mentioned in the 12th sloka.

(8) B reads रक्तकृष्णविधिर्मतः, which appears to be

incorrect K reads रक्तकृष्णादिकर्मतः

(9) D reads पीत

(10) हेमचूर्ण-

समन्वित, a variant in B हेमचूर्णं समन्वित a variant in K

(11) D and

K have चूर्णे तु

(12) This hemistich and the next three are not

found in D, M and My

(13) B reads चतुर्विधा वर्णा

(14) B

reads वज्रस्थाने तु वैक्रान्तः, which seems to be incorrect

देहलोहकरो यश्च^१ पारदो लौहवत्^२ प्रिये ॥ ३३ ॥
 नीलवर्णस्तु वैक्रान्तो^३ म्रियते^४ रससयुतः ॥ ३४ ॥
 कृष्णाभ्रकेण^५ सहित मधुसपिर्युतं च यत् ।
 मध्वयेन्मण्डलं देवि जीवेच्चन्द्रार्कतारकम् ॥ ३५ ॥
 यस्य यस्य हि यो योग तस्य तस्य प्रयोगतः ।
 मेलयित्वा रस गुष्ठा-मान विमधुसयुतम् ॥ ३६ ॥
 पथ्य चीराज्यशास्त्र^६ भोज्यमन्यच्च^७ वर्जयेत् ॥ ३७ ॥
 [एकान्ते मच्चिकामध्ये निर्वास संस्थितो नरः ।
 रसमृत्युञ्जयो मन्त्र सदा जप्यो हृदस्तरे ॥
 पशूना विमुञ्चस्तत्र स्त्रीणा चैव न दर्शनम् ।
 भस्मोद्भूतसर्वाङ्गो मन्त्रध्यानपरायणः ।
 वत्सर क्रमते मर्त्तगस्तस्य सिद्धिर्न सप्रय ॥]^८
 वैक्रान्तसत्त्वसयुक्त^९ लुङ्गान्ते मर्हयेद्रसम्^{१०} ।

(1) K. reads यस्य (2) K. reads पारदी लौहवत् (3) After
 this charana we find the following hem stich in B only—

अप्रिमये यथा तिष्ठे अचक्षता सदा रसाः ।

which we have rejected for its incongruousness (4) D reads
 मृत्तये M reads मृत्तये Both are incorrect (5) This sloka and
 the next forty three (i. e. 35—78) are not found in B (6) D has
 खोट चौराज्यशास्त्र M has खोट चौराज्यशास्त्र न My has खोट वैक्रान्तशास्त्र
 (7) D reads भोज्यमन्यत् (8) The portion within brackets is found
 only in K MS (9) D reads वैक्रान्त सत्त्वसयुक्त, which seems to be
 inc. K reads सत्त्वसयुक्तो which is gram inc. (10) D and K have
 नृ ग म्नेन मदयेद्रसम् M has तसुद्रास्त्रेन मर्हयेत् which appears to be inc.

तापयेत् कोष्ण^१तापेन जलेन^२ परिपूरयेत् ॥ ३८ ॥
 सत्त्व सूतञ्च समिश्रा^३ धमेत् स्याद्रसबन्धनम्^४ ।
 बह रस^५ मुखे चिह्ना भूमिच्छिद्राणि पश्यति^६ ॥ ३९ ॥
 निष्कमेक च वैक्रान्तम्^७ अश्वमूत्रेण मर्दयेत् ।
 दिनमेकमिदं देवि मर्दयित्वा मृतो भवेत् ॥ ४० ॥
 चतुर्दिनमिदं कृत्वा सम सूत समानयेत्^८ ।
 मर्दनं स्वेदनं चैव पूर्ववच्छुद्धमानस^९ ॥ ४१ ॥
 सप्तहन्तनमेकैक^{१०} सप्ताष्टमपल^{११} भवेत् ।
 मर्दयेन्मातुलुङ्गाञ्चै^{१२} चतु पट्टिपुटं ददेत् ।
 उदयारणसकाशं, सर्व्वलोहानि वेधयेत् ॥ ४२ ॥
 कृष्णाश्वकस्य सत्त्व च रस इमसमं भवेत् ।

-
- (१) संतापयेत् च a variant in D My has कृष्ण (२) K reads जलेना-
 M reads जलेन (३) D reads साव सूत च समिश्रा h. reads सत्त्व सूत
 च समिश्रा M reads सत्त्वसूतञ्च समिश्रा which is inc. (४) धमेत्
 रसबन्धनम् a variant in D धामयेत् रसबन्धनम् a variant in M (५) D
 reads बह रस wh ch is incorrect h. reads बहुरस (६) D reads
 पश्यति wh ch is incorrect h. reads भूमोच्छिद्राणि which is also incorrect
 (७) M reads निष्कमेकानु सक्ताय which is an error of the scribe (८)
 D reads सम मर्दयेत् M reads समधयेत् (९) जायते शुद्धमानस, a
 variant in D (१०) h. reads सत्त्व पचनमेकैक (११) D and
 h. read सप्ताष्टमपल M reads सप्तमाष्टम My reads सप्तमाष्टक (१२)
 h. reads निगाह्यै M reads सुहाय्य This charapa and the next five
 are not found in D

निक्षिप्य वल्लभूपायां^१ धमिल्व खीटतां नयेत्^२ ॥ ४३ ॥
 वदं रसं मुखे^३ क्षिप्वा ह्यजरामरतां व्रजेत् ॥ ४४ ॥
 तेनैव भक्ष्य संमिश्रं कृष्णाभ्रकसमं^४ भवेत् ।
 शल्याविशल्या^५ मूलस्य वारिणा मर्दयेद्दिनम् ॥ ४५ ॥
 भ्रमरायन्त्र^६ मध्यस्थं पुटं सप्तदिनं भवेत्^७ ।
 तच्छुद्धं भक्ष्यं सेव्यं स्यात्^८ शुक्लामानं तु मण्डलम्^९ ॥ ४६ ॥
 एकाद्यं पञ्चमं मध्यं^{१०} पुनरेकं प्रशस्यते^{११} ।
 पूर्ववद्वन्मनादेवि^{१२} कीटिवेधो महारसः ॥ ४७ ॥

॥ इति वैकान्तवन्धः ॥

रक्तवर्णमयस्कान्तं^{१३} लाघारससमप्रभम् ।

भिन्नं स्त्रीरक्तं^{१४} संकार्यं तच्चूर्णं सूतसंयुतम् ।

- (1) D and K read वल्लभूपायां. M reads सर्वभूपायां (2) D reads व्रजेत्. M reads खीटतां. (3) D reads वदरस मुखे. M reads वद रसमुखे. (4) D reads कृष्णाभ्रकसमं, which has no clear sense (5) D has शल्याविशल्या. M and My have शल्यानि शल्य, which is inc. (6) K reads भ्रमरीयन्त्र. No mention is made of this apparatus (वन्त्र) in the रसरत्नसमुच्चय (7) D reads वदेत्. (8) त एवमभ्रकस्य शल्याः a variant in D. तच्छुद्धमभ्रं सेव्यं च, a variant in K (9) जीवेत् कल्याणं नर, a variant in K. (10) D reads एकाद्यापञ्चमं मर्दये, which is unintelligible. My reads मर्दये (11) This hemistich is not found in K. (12) K reads पूर्ववद्वन्मनादेवि, which seems to be inc. (13) D has रक्तवर्णं भवेत् काल. M has रक्तवर्णस्य काल (14) D and K read भिन्नस्त्रीरक्त. M reads भिन्नचंद्ररक्त.

मर्ह्येच्छागरक्तेन धातं खोटो^१ भवेत् प्रिये ॥ ४८ ॥

स स्रुतः शतवेधी तु^२ सर्व्वव्याधिहरो भवेत्^३ ।

शुटिकां धारयेदक्ते जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ४९ ॥

पीतवर्णमयस्कान्तं भिन्नं^४ हेमसमप्रभम् ।

वेधयेत् सर्व्वलोहानि स्वर्णमात्रेण सुन्दरि^५ ॥ ५० ॥

इति कान्तबन्धः ॥

लाङ्गली करवीरश्च^६ त्रिचक्रं गिरिकर्णिका^७ ।

स्त्रीस्तन्यं^८ टङ्कसौवीरं मूपालेपन्तु^९ कारयेत् ॥ ५१ ॥

चपलाद्विगुणं स्रुतं^{१०} स्रुताद्विगुणकाञ्चनम्^{११} ।

नष्टपिष्टं तु तत् कुर्यात् चञ्चमूपगतं^{१२} धमेत् ॥ ५२ ॥

तत्र स्थितो रसेन्द्रोऽयं^{१३} खोटो भवति शोभनः^{१४} ।

(1) D and K read व्रात, which is not correct M reads धात बंधो.

(2) D has an incomplete charana— स्रुतं शतवे तु (3) D reads

शतव्याधिहरो भवेत्. K wants this charana and the next four ones

(4) D and My read भिन्न, which seems to be incorrect (5) द्वाव

पीत वर्णमात्रेण संवीहानि सुन्दरि, a variant in M (6) D reads

चक्रवीर (7) K reads त्रिकर्णिका (8) K reads स्त्रीस्तन्य

(9) Both D and K read मूपालेप तु, which is not correct. (10)

चपलाद्विगुणं स्रुतं is the variant in D, M and My, which is inc चपलादि

गुणं तु तु is the variant in K, which is also incorrect. (11) M

and My read erroneously स्रुताद्विगुणकाञ्चनम् (12) Both D and

K read चञ्चमूपगत, which is incorrect. (13) K reads रसेन्द्रा,

which is absurd. (14) M reads शोभने शोभो भवति शोभन, an M

correct variant in M

शताश^१ वेधयेन्नाग शुष्मावर्णस्तु जायते^२ ॥ ५३ ॥
 तेन नागशताशेन शुल्व रक्तनिभ भवेत् ।
 तेन शुल्वशताशेन^३ तार विध्यति काञ्चनम् ॥ ५४ ॥
 चपलस्य तु षड्भागा^४ तारभागास्तु सप्त च^५ ।
 षट्ठी कमकभागास्तु^६ नव भागा रसस्य तु^७ ॥ ५५ ॥
 त्रिगद्गागा मिलित्वा तु भवन्ति सुरवन्दिते ॥ ५६ ॥
 चित्रक करवीर च लाङ्गुली गृध्रविट् तथा^८ ।
 मर्दित मातुलुङ्गाम्ने^९ मूपाक्षेपन्तु^{१०} कारयेत् ॥ ५७ ॥
 अन्धयित्वा धमेद्देवि^{११} खोटो भवति शोभनः^{१२} ।
 तेन खोटशताशेन^{१३} विद्धो नागोऽरुणो भवेत् ॥ ५८ ॥
 तेन नागेन विद्ध तु^{१४} शुल्व शुष्मानिभ^{१५} भवेत् ।
 तेन शुल्वेन तार तु विद्ध^{१६} भवति काञ्चनम् ॥ ५९ ॥

- (१) D reads शताशिनः K reads शताशि (२) D has शुष्मावर्णस्तु
 which is inc My has कारयेत् (३) M reads नागशताशिनः which seems
 to be inc (४) K reads षड्भाग M reads षड्भाग which is
 inc (५) सप्त च तारभागका a variant in D K and M read तारभागस्तु
 which is inc My reads तार भागस्तु which is also inc (६) Both E
 and M have कमकभागास्तु which is inc (७) M reads च (८) लाङ्गुली
 गिरिकविका a variant in D (९) मातुलुङ्गाम्ने is the reading in K
 (१०) K reads मूपाक्षेपन्तु (मूपा=मूपा) (११) My has अन्धयित्वा M
 has भवेद्देवि (१२) Both D and M read शोभने M reads खोटो (१३)
 M reads खोटशताशिनः We do not find 66 (58—124) 4lokas in D
 (१४) M has तन् instead of तु My has विद्ध तु (१५) M and My
 read शुष्मानिभ (१६) M reads विद्ध, which is inc

हेमाभ चपल^१ देवि पादार्धेन^२ तु सयुतम् ।

पादेन^३ कनक दत्त्वा कुनद्या मर्हयेत् क्षणम् ॥ ६० ॥

साङ्गली चित्रकक्षैव स्त्रीस्तन्य करवीरकम्^४ ।

गृध्रविष्टा तथा^५ सर्व मूपायेयं^६ तु कारयेत् ॥ ६१ ॥

तन्मध्ये तु स्थित ध्यात खोटो भवति शोभन^७ ।

पूर्वोक्त वेधयेदेत^८ निर्वीज कनक भवेत् ॥ ६२ ॥

[सुतमे लोहपात्रे च क्षिपेच्च पलपूर्णकम् ।

सर्वो ज पारदं कृत्वा चपलस्य तु वापयेत् ।

लाक्षाभो बध्यते सूतो गजेनेव महागज ॥]^९

॥ इति चपलबन्धः ॥

शुद्धसूतपलैक तु^{१०} पलैक गन्धकस्य च^{११} ।

एकीकृत्याथ समर्द्ध धुतूरस्य रसेन च^{१२} ॥

भावयेच्चक्रयोगेन^{१३} भस्मोभवति सूतकम्^{१४} ॥ ६३ ॥

(1) हेमाभचपल is the reading in M

(2) M reads पादार्धेन

which is inc.

(3) M and My read पादे

(4) करवीरकम् is the

reading in M

(5) M has गृध्रविष्टतया which is inc My reads

ततः (6) K reads सुखालय which is inc

(7) खोटो भवति शोभन ,

a variant in M After this My has the following hemistich—तेन

खोत्रतमिनि विद्धो नाबोद्धुको भवेत् ।

(8) K reads वेधयेत्, which is

inc

(9) The portion with a brackets is found only in M and

My

(10) K reads बह in place of शुद्ध M reads च instead of तु

(11) K reads तु

(12) धुतूररसकेन तु a variant in K

(13)

M and My read कारयेच्चक्रयोगेन

(14) भस्म भवति सूतक is the

variant in M

अन्धमूपागतं धातं खोटो भवति शोभनः ।

सूतं हेम च^१ नागं च चन्द्राकौ^२ चापि वेधयेत् ॥ ६४ ॥

पल्लेकं शुद्धसूतस्य कर्पेकं गन्धकस्य च^३ ।

मर्हयेत् सिन्धुखले तु^४ देवदालीरसप्लुतम्^५ ।

मर्हयेत्तु कराङ्गुल्या^६ गन्धपिटिसु^७ जायते ॥ ६५ ॥

जम्बीराद्ररसेनैव^८ दिनमेकम्तु मर्हयेत् ।

पलाशमूलकाधेन मर्हयेत् त्रिदिनं ततः^९ ॥ ६६ ॥

पञ्चद्रावकसंयुक्तां घटिका कारयेत् शुभाम्^{१०} ।

पलाशमूलकल्केन घटिका ता प्रलेपयेत्^{११} ॥ ६७ ॥

धमेत् खोटो भवेच्छेत्^{१२} काचटङ्गयोगतः ।

शोधयेत् तत् प्रयत्नेन यावन्निर्मलतां व्रजेत्^{१३} ॥ ६८ ॥

तत्खोटं रञ्जयेद्देवि^{१४} त्रिगुणं पयगं ततः ।

यतयो रञ्जयेत् पयात् शुद्धाभ्रक^{१५} कपालिना^{१६} ॥ ६९ ॥

(1) K reads हेम च, which is unusual M reads वितहेम च.

(2) M and My read चन्द्राकौ (3) K has an incomplete charapa

कस्य च (4) सिन्धुखलेन is the reading in K and My (5)

M has देवदालीरसैश्चट्. (6) चण्डिकापि सख्यम् an incomplete variant

in M (7) M reads गन्धपिटिन्. (8) अविरस्य रसेनैव, a variant

in M and My (9) त्रिदिनं मर्हयेत्ततः, a variant in M. (10) M reads

इदम् (11) K reads तु लेपयेत् (12) M reads erroneously

खोटो भवेत्तु चेत् (13) K has तन्निर्मलतां व्रजेत् M has यावन्निर्मलतां व्रजेत्

Both are incorrect (14) M has ततोऽपि जायते देवि My has त खोट

कारयेद्देवि (15) M reads शुद्धाभ्रक (16) My reads कपालिका

शुल्वे तारे च खोटोऽयं^१ सहस्राशेन वेधकः^२ ॥
 गन्धकेन हते सूते^३ मृतलीहानि^४ वाहयेत् ॥ ७० ॥
 पुनर्हेम समावर्त्य समांश भक्ष्यं^५ कुरु ।
 जारिते शुल्वतारे च^६ घोष^७ विध्यति सूतकः^८ ॥ ७१ ॥
 रस^९ हेमसमं कृत्वा पिष्टिकाद्धेन गन्धकम्^{१०} ।
 द्विपदीरजसा युक्तं मर्दयेद्वृणान्वितम् ॥ ७२ ॥
 नष्टपिष्टं च तत् शुल्व^{११} धातं खोटो भवेत्ततः^{१२} ।
 सौवीर टङ्कणं काचं दत्त्वा दत्त्वा तु गोधयेत्^{१३} ॥ ७३ ॥
 अक्षीणो मिलति हेन्नि^{१४} समावर्त्तसु जायते ।
 समांश भक्ष्यं हेन्नि^{१५} शुद्धसूतेन कारयेत् ॥ ७४ ॥
 नष्टपिष्टं च तच्छुल्वं^{१६} धातं खोटो भवेत्ततः^{१७} ।

- (1) M reads खोटो (2) M reads वेधयेत् (3) गन्धके मिलिते सूते, a variant in M गन्धकेन हिते सूते a variant in My. (4) K reads मृतलीहानौ, which is gram inc (5) K has समांशग्रन्थ, which has no sense at all (6) शारीरद्वयवृत्तात्, a variant in M, which is unintelligible जारितं शुल्वतारे च a variant in My (7) K reads वाच, which appears to be incorrect (8) M and My read नूतनम् (9) M reads नूत My reads रस which is incorrect. (10) K and My read गन्धक M reads गन्धको, which appears to be incorrect (11) M and My read शुद्ध (12) आतो भवति खोटो, a variant in My (13) This hemistich and the next four are not found in M (14) My reads मिलति हेन्नि (15) My reads न तु (16) My reads तच्छुल्व. (17) This hemistich is written in My after the next hemistich

द्विपदीरजसा युक्त मर्दयेत् टट्टणान्वितम् ॥ ७५ ॥
 चन्द्रार्कपोडशाशेन^१ विहं भवति काञ्चनम् ।
 हेमार्ह मिलित तत्तु^२ मातृकासमता^३ व्रजेत् ॥ ७६ ॥
 कुर्यात् संकलिकायोगात्^४ वेध^५ दशगुणीतरम् ।
 यथा हेम्नि तथा तारेऽप्यादिवीजानि योजयेत्^६ ॥ ७७ ॥
 तृतीयसकलाब्ध^७ पट्टशशाशेन वेधयेत्^८ ।
 चतुर्गुणेन तेनैव सहस्राशेन काञ्चनम् ॥ ७८ ॥
 अनेन क्रमयोगेण सम सकलिका यदि ।
 कुरुते काञ्चन दिव्यमष्टौ लोहानि सुन्दरि^९ ॥ ७९ ॥
 त पुनर्धूर्णयित्वा तु^{१०} पुट्टेदम् प्रजायते^{११} ।
 सर्वव्याधिहरो देवि^{१२} पलैके तस्य भजिते ॥ ८० ॥
 द्विपले^{१३} ब्राह्ममायुष्य^{१४} त्रिपले^{१५} वैष्णव भवेत् ।

- (१) M and My read चन्द्रार्क पोडशाशेन (2) M reads हेमाल्प
 which appears to be incorrect My reads त तु (3) M has मावका,
 which has no clear sense (4) मल्लिकायोगात् is the variant in M
 (5) M reads वेध (6) सादीजानि योजयेत् an incomplete charanam
 in K. अप्यादिवीजानि योजितम् a variant in M My reads व्याधिवीजानि
 योजितम् (7) तृतीयमङ्गलाब्ध a variant in M (8) पट्टशशाशेन
 वेधक a variant in K and My which is partly incorrect (9) M
 reads दिव्यमि (10) B wants तु (11) Both B and M read
 पुट्टेदमम् जायते My reads स्तोत्रद्वयम् जायते (12) My reads सर्व
 व्याधि हरेदेवि, which is incorrect (13) K reads द्विपल My reads
 द्विपल which is incorrect (14) B and My read ब्राह्ममायुष्य K reads
 ब्रह्मायुष्य (15) K reads त्रिपल My reads त्रिपल which is incorrect

चतुःपले तु रुद्रत्व मीशः^१ पञ्चपले भवेत् ॥ ८१ ॥
 षट्पले भक्षिते देवि सदाशिवतनुर्भवेत् ॥ ८२ ॥
 सूतकं गन्धकं तारं^२ मेघवल्लीरसेन च^३ ।
 त्रिदिनं मर्हयेत्तीक्ष्णं^४ वङ्गपादेन मेलयेत्^५ ।
 अश्वमूपागतं धातं वङ्गं स्नाभयति क्षणात् ॥ ८३ ॥
 चूर्णितं गन्धकं देवि मर्कटी^६रसभावितम् ।
 भावयेच्छतवारास्तु जीव^७भस्म तु गच्छति ॥ ८४ ॥
 दीपयेन्मृन्मये^८ पात्रे रसेन सह संयुतम् ।
 तापयेद्भवितापेन मर्कटी^९रससंयुतम् ।^{१०}
 गन्धकं प्रसते सूतः^{११} पिष्टिका^{१२} भवति क्षणात् ॥ ८५ ॥
 तिलपर्णी^{१३}रसेनैव गन्धकं भावयेत् प्रिये ।
 सप्त वारास्तु देवेभिः क्षायाशुष्कं पुनः पुनः ॥ ८६ ॥
 शोधितं पातितं सूतं पलैकप्रमितं^{१४} प्रिये ।

-
- (1) All the texts read ईश, but ईश = proper
 काम (2) M reads मेघवल्लीरसे सप्ता, a variant in B अष्टवल्लीरसेन च, a variant in K. मेघवल्लीरसेच्छुद्ध, a variant in M. मेघवल्लीरसे सप्ता, a variant in My
 (4) M and My read मर्दयन्तीक्ष्ण. (5) वङ्गपादेन लेपयेत् a variant in M वङ्गपादेन लेपयेत् a variant in My (6) My reads मर्कटी
 (7) My reads जीव. (8) II and My have दीपयेन्मृन्मये M has दीपयेन्मृन्मये
 (9) My reads मर्कटी. (10) This hemistich is not found in K (11) K reads सूत (12) M reads पिष्टिका
 (13) K reads तिलपर्णी (14) II and My read पलैक प्रमित, which is not correct K reads पलैक प्रमित which is senseless

दिपदीरजसा युक्त मर्हयेत् टट्टणान्वितम् ॥ ७५ ॥
 चन्द्रार्कपोडशाशेन^१ विह भवति काञ्चनम् ।
 हेमार्द मिलित तत्तु^२ मालकासमता^३ व्रजेत् ॥ ७६ ॥
 कुर्यात् सकलिकायोगात्^४ वेध^५ दशगुणोत्तरम् ।
 यथा हेम्नि तथा तारेऽप्यादिवीजानि योजयेत्^६ ॥ ७७ ॥
 तृतीयसकलावह^७ पट्टतायेन वेधयेत्^८ ।
 चतुर्गुणेन तेनैव सहस्राशेन काञ्चनम् ॥ ७८ ॥
 षनेन क्रमयोगेण सप्त सकलिका यदि ।
 कुरुते काञ्चन दिव्यमष्टौ लोहानि सुन्दरि^९ ॥ ७९ ॥
 त पुनर्पूर्णयित्वा तु^{१०} पुट्टिहस्त प्रजायते^{११} ।
 सर्व्वव्याधिहरो देवि^{१२} एतेके तस्य भजिते ॥ ८० ॥
 द्विपले^{१३} ब्राह्ममायुष्य^{१४} त्रिपले^{१५} वैष्णव भवेत् ।

- (१) M and My read चन्द्रार्क कीडशाशेन wh ch appears to be incorrect My reads त तु (२) M reads हेमाल्य
 which has no clear sense (३) M has मावका
 which has no clear sense (४) मालिकायोगात् = the variant in M
 (५) M reads वेध (६) स वीजानि योजयेत् an incomplete charapa
 in K. अप्यादिवीजानि योजितम् a variant in M My reads अप्यादिवीजानि
 योजित. (७) तृतीयसकलावह a variant in M (८) पट्टत नाग
 वेधक a variant in K and My wh ch is partly incorrect (९) M
 reads विध्यति (१०) H wants तु (११) Both H and M read
 पुट्टवेदमस्य जायते My reads खोत्रयदस्य जायते (१२) My reads स
 व्याधि हरेदेवि wh ch is incorrect (१३) K reads द्विपल My reads
 पल wh ch is incorrect (१४) H and My read ब्रह्ममायुष्य K reads
 ब्रह्म मायुष्य (१५) K reads त्रिपल My reads त्रिपल wh ch is incorrect

चतु.पले ॥ रुद्रत्व मीग.^१ पञ्चपले भवेत् ॥ ८१ ॥

षट्पले भचिते देवि सदागिवतनुर्भवेत् ॥ ८२ ॥

सूतकं गन्धकं तारं^२ मेघवल्लीरसेन च^३ ।

त्रिदिनं मर्दयेत्तीक्ष्णं^४ वज्रपादेन मेलयेत्^५ ।

अश्वमूपागतं धातं वज्रं स्नानयति क्षणात् ॥ ८३ ॥

चूर्णितं गन्धकं देवि मर्कटी^६रसभावितम् ।

भावयेच्छतवारासु जीव'भस्त्र ॥ गच्छति ॥ ८४ ॥

दीपयेन्मृगये^७ पाले रसेन सह संयुतम् ।

तापयेद्द्रवितापेन मर्कटी^८रससंयुतम् ।^{१०}

गन्धकं असते सूत.^{११} पिष्टिका^{१२} भवति क्षणात् ॥ ८५ ॥

तिलपर्णी^{१३}रसेनैव गन्धकं भावयेत् प्रिये ।

सप्त वारासु देवेगि छायाशुष्क पुन पुन' ॥ ८६ ॥

गोधितं पातितं सूतं पनैकप्रमित^{१४} प्रिये ।

(1) All the texts read ईग , but ऐग is proper (2) M reads:

जाम (3) मेघवल्लीरसे ममा, a variant in L चटवल्लीरसेन च, a variant

in K. मेघवल्लीरसेनच, a variant in M. मेघवल्लीरसे सप्त a variant in My

(4) M and My read मर्दयन्तु. (5) वज्रपादेन मेघेन a variant

in M वज्रपादेन मेघेन a variant in My (6) My reads कर्कटी

(7) My reads वीज. (8) B and My have दापयन्मृगये M has

नप मृगये (9) My reads कर्कटी (10) This hemistich is

not found in K (11) K reads सूत (12) M reads पिष्टिका

(13) K read तिलपर्णि (14) B and My read पनैकप्रमित, which

is not correct K reads पनैकप्रमित which is senseless

मूपासध्ये^१ विनिक्षिप्य नरेन्द्ररस^२संयुतम् ।
 जारयेद्वालुकायन्त्रे भावित गन्धक^३ पुन ॥ ८७ ॥
 द्रुटि द्रुटि^४ प्रदातव्य गन्धकञ्च पुन पुन ।
 घनेन क्रमयोगेण^५ जायते गन्धपिष्टिका ॥ ८८ ॥
 गन्धपापाणचूर्णं तु कनकस्य रसेन तु ।
 एकौकृत्य तथा खल्ले मर्दयित्वा यथाविधि^६ ।
 धातपे स्थापयेद्देवि कनकस्य रसेन तत् ॥ ८९ ॥^७
 भावयेत् सप्तवारास्तु स्त्रीपुष्पेण तु सप्तधा ।
 शुद्धसूतपलैक च खर्परे^८ दापयेत्तत ॥ ९० ॥
 भावित गन्धक दद्यान्नरपित्तैः संयुतम् ।
 दोलयेद्द्रवितापेन^९ पिष्टिका भवति क्षणात् ॥ ९१ ॥
 गन्धक सूक्ष्मचूर्णान्तु चणकान्त्रेण भैरवि ।
 भावयेत् सप्तवारास्तु^{१०} स्त्रीपुष्पेन च^{११} सप्तधा ॥ ९२ ॥
 द्रुतसूतकमध्वे तु कर्पूर गन्धक समम्^{१२} ।

- (1) K reads मूपासध्य which is incorrect (2) K reads नरेन्द्र रस which is incorrect My reads रसेन्द्र
 गन्धक (3) K reads गन्धक (4) My reads द्रुटिद्रुटि (5) K reads क्रियमाणेन
 (6) B reads खल्ल मद्य दिनाविधि (7) The 89th sloka is not found in M and My (8) M reads कपरी which seems to be incorrect
 (9) जालयेद्द्रवितपेन a variant in B भीनयेन्द्रवितपेन a variant in M
 जोलयेद्द्रवितपेन a variant in My (10) All the texts read सप्तवाराणि
 which is grammatical (11) K M and My read तु (12) My
 reads सम

दापयेच्चिचिपेद्गोष्ठे^१ समाहाह्नपिष्टिका^२ ॥ ८३ ॥

कटुकोशातकोवीजं चण्डाली^३कन्दमेव च^४ ।

स्तनक्षीरेण संपेय^५ पिष्टिका तेन लेपयेत् ॥ ८४ ॥

पुटयेद्बुधरे यन्त्रे स्तम्भते^६ नात्र संशयः ।

हेमसम्पुटमध्ये तु समावर्त्त^७ तु कारयेत् ॥ ८५ ॥

अष्टमांशेन तेनैव नागवेध^८ प्रदापयेत् ।

तन्नाग जायते दिव्य सिन्दूराण्यसन्निभम् ॥ ८६ ॥

तन्नागिनाष्टमांशेन^९ शुक्लवेधं प्रदापयेत् ।

पोडशांशेन तेनैव तारवेधं^{१०} प्रदापयेत् ॥ ८७ ॥

तत्सार जायते हेम सिद्धयोगेश्वरीमतम्^{११} ॥ ८८ ॥

गन्धपिष्टिपलैकं तु नागपिष्टिपलाष्टकम् ।

लेपयेन्नागपत्राणि^{१२} छायाया शोषयेत्ततः ॥ ८९ ॥

(1) B, K and M₃ read गीष्ट

(2) B reads गन्धपिष्टिका, which

seems to be incorrect

(3) K reads चाण्डाली

(4) M has

चण्डालीकाममेव च, which seems to be incorrect

(5) स्तनक्षीरेण समर्थं,

a variant in K

(6) M reads क्षन्तिते M₃ reads क्षन्ते

(7)

M reads समपुटम्

(8) This hemistich is not found in K M

reads तारवेध

(9) तन्नागं चाष्टमांशेन a variant in K नागिना चाष्टमांशेन

a variant in M नागिनाष्टमांशेन a variant in M₃

(10) B reads

तारवेध K and M₃ read तारवेध

(11) K reads सिद्धयोगेश्वरीमतम्

M and M₃ want this hemistich

(12) M reads नागपत्राणि which

is incorrect

मूपामध्ये^१ विनिचिष्य नरेन्द्ररस^२संयुतम् ।
 जारयेद्वालुकायन्त्रे भावित गन्धक^३ पुनः ॥ ८७ ॥
 वुटि वुटि^४ प्रदातव्यं गन्धकञ्च पुनः पुनः ।
 अनेन क्रमयोगेण^५ जायते गन्धपिष्टिका ॥ ८८ ॥
 गन्धपापाणचूर्णं तु कनकस्य रसेन तु ।
 एकीकृत्य तया खले मर्दयित्वा यथाविधि^६ ।
 आतपे स्यापयेद्देवि कनकस्य रसेन तत् ॥ ८९ ॥^७
 भावयेत् सप्तवारास्तु स्त्रीपुष्पेण तु सप्तधा ।
 शुद्धसूतपल्लव च खर्परे^८ दापयेत्ततः ॥ ९० ॥
 भावित गन्धक दद्यान्नरपित्तेन संयुतम् ।
 दोलयेद्द्रवितोषेण^९ पिष्टिका भवति चणात् ॥ ९१ ॥
 गन्धक सूक्ष्मचूर्णन्तु चणकान्त्रेण भैरवि ।
 भावयेत् सप्तवारास्तु^{१०} स्त्रीपुष्पेन च^{११} सप्तधा ॥ ९२ ॥
 द्रुतसूतकमध्ये तु कर्पूर गन्धक समम्^{१२} ।

-
- (1) K reads मूपागन्ध, which is incorrect (2) K reads
 नरेन्द्रे रस, which is incorrect M₁ reads रसेन्द्र (3) K reads
 गन्धके (4) M₁ reads कुटोकुटि (5) K reads क्रियमाणम्
 (6) B reads खले मृत् दिनावधि (7) The 89th sloka is not found
 in M and M₁ (8) M reads कर्परी, which seems to be incorrect
 (9) डोलयेद्द्रवितोषेण a variant in B डोलयेद्द्रवितोषेण a variant in M
 डोलयेद्द्रवितोषेण a variant in M₁ (10) All the texts read सप्तवाराणि, &
 which is gram inc (11) K M and M₁ read तु (12) M₁
 reads रस

दापयेन्निचिपेद्गोष्ठे^१ सप्ताह्नाद्वन्धपिटिका^२ ॥ ८३ ॥
 कटुकोशातकोवीजं चण्डाली^३ कन्दमेव च^४ ।
 स्तनचीरेण संपेथ्य^५ पिटिका तेन लेपयेत् ॥ ८४ ॥
 पुटयेद्बुधरे यन्त्रे स्तम्भते^६ नात्र संशयः ।
 हेमसम्पुटमध्ये तु समावर्त्त^७ तु कारयेत् ॥ ८५ ॥
 अष्टमांशेन तेनैव नागवेधं^८ प्रदापयेत् ।
 तन्नागं जायते दिव्यं सिन्दूरारुणसन्निभम् ॥ ८६ ॥
 तन्नागीनाष्टमांशेन^९ शुल्बवेधं प्रदापयेत् ।
 षोडशांशेन तेनैव तारवेधं^{१०} प्रदापयेत् ॥ ८७ ॥
 तत्तारं जायते हेमसिद्धयोगेश्वरीमतम्^{११} ॥ ८८ ॥
 गन्धपिटिपलैकं तु नागपिटिपलाष्टकम् ।
 लेपयेन्नागपत्राणि^{१२} छायाया शोपयेत्ततः ॥ ८९ ॥

- (१) B, K and M₃ read गोष्ठे (2) B reads गन्धपिटिका, which seems to be incorrect. (3) K reads चाण्डाली. (4) M has चण्डालीहाममेव च, which seems to be incorrect (5) सन्धचीरेण समर्थ, a variant in K. (6) M reads स्तम्भते M₃ reads सन्धते (7) M reads समर्थ. (8) This hemistich is not found in K M reads तारवेध (9) तन्नागं चाष्टमांशेन, a variant in K. नागेन चाष्टमांशेन a variant in M अष्टमसम्पुटम् a variant in M₃ (10) B reads तारवेध K and M₃ read तारवेध (11) K reads सिद्धयोगेश्वरीमतम् M and M₃ want this hemistich (12) M reads अनागपत्राणि which is incorrect

आटरूपकपिण्डेन^१ नागपत्राणि^२ लेपयेत् ।
 आरण्योत्पलके देवि दापयेच्च पुटत्रयम्^३ ॥ १०० ॥
 तन्नागं स्त्रियते दिव्यं सिन्दूरारुणसन्निभम् ॥ १०१ ॥
 तन्नागपन्नमेकं^४ तु शुक्लचूर्णपलायकम्^५ ।
 वासकस्य रसेनैव^६ प्रहरैकं तु मर्हयेत् ।
 मारयेत् यातनायन्त्रे शुक्लं तन्म्रियते^७ क्षणात् ॥ १०२ ॥
 घोडगायित्रे तेनैव तारवेध^८ मदापयेत् ।
 जायते कनकं दिव्यं देवाभरणसुत्तमम्^९ ॥ १०३ ॥
 या काचिद्भयपिष्टी तु^{१०} चादी^{११} नागं तु मारयेत् ।
 नागं तु^{१२} वेधयेच्छुक्लं शुक्लं तार तु वेधयेत् ।
 कनकं जायते दिव्यं सिद्धयोग उदाहृतः^{१३} ॥ १०४ ॥

- (१) आटरूपकपिण्डेन an incorrect variant in B आटुपरकपिण्डेन, a variant in K, which has no clear sense. (२) M reads नागपत्राणि which is incorrect. (३) This hemistich and the next one are not found in M. (४) K reads तन्नाग पन्नमेकं M reads तन्नाग पन्नमेकं. (५) K and M read शुक्लचूर्ण पलायकम्. (६) My reads वासकस्य रसेनैव. (७) P and K read तु म्रियते M reads erroneously त म्रियते. (८) B and K read तार वेध. (९) देवाभरणसुत्तमम्, a variant in P, M and My. (१०) K has या काचिद्भयपिष्टी M has या काचिद्भयपिष्टी which is grammatically incorrect. (११) M wants चादी. (१२) B and My read तार वेध This hemistich is wanting in K. (१३) सिद्धयोग उदाहृतः an incorrect variant in B. This hemistich is not found in M and My.

गन्धक मधुसयुक्त हरवीजिन^१ मर्दितम् ।

भूमिस्थं मासपट्क तु^२ तारमायाति^३ काञ्चनम् ॥ १०५ ॥

उदत्तं तु^४ तेनैव कुष्ठरोगस्य नाशनम्^५ ।

एतेन सह सयुक्त वृणरोगविनाशनम्^६ ।

सयस्तरप्रयोगेण सहस्त्रायुर्भवेन्नर^७ ॥ १०६ ॥

॥ इति गन्धकबन्धः ॥

शुद्धसूतपल्लैकं च पल्लैकं तालकस्य च ।

एकीकृत्याथ समर्थं उन्मत्तकरसेन च ।

मारयेच्चक्रयन्तेण भस्मीभवति सूतकम्^८ ॥ १०७ ॥

अन्यमूपागतं धातुं खोटो भवति शोभनः ।

वज्रं तार^९ च शुक्लं च क्रमशो वेधयेद्द्रुमः ॥ १०८ ॥

शुद्धवज्रपल्लैकं च पल्लैकं सूतकस्य च^{१०} ।

द्विपल्ल^{११} तालकं चैव उन्मत्तरसमर्दितम् ।

मारयेत् पातनायन्ते धमनात् खोटता नयेत्^{१२} ॥ १०९ ॥

(1) M₁ reads erroneously चिरिपीजिन

(2) M and My read

मासपल्लैकं तु

(3) B reads तारमायाति

K reads तार भवति M reads

तारमायाति The first and the last readings are incorrect

(4) M has

उदत्तं तु

(5) सयस्त्रयविनाशनं a variant in B, K and My

(6)

K reads वृणरोगविनाशनं M wants this being such

(7) P, K and

My read सूतकं, which is not correct here

(8) M reads वज्र My

reads वज्रतार

(9) My reads तालकस्य च

(10) M reads

व पल्लैकं My reads द्विपल्लैकं

(11) M reads खोटता नयेत् M and My

have after it ॥ ११० ॥

तालपिष्टीपलैकं^१ तु पलैकं गन्धकस्य च ।

द्वे पले शुद्धसूतस्य^२ दिनमेकान्तु तेन वै ॥ ११० ॥

एकीकृत्याथ संमर्द्य उन्नतकरसेन च ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ १११ ॥

॥ इति तालकबन्धः ॥

शुद्धनागपलैकं च पलैकं सूतकस्य च ।

पलद्वयं क्लृप्त्याथ सर्जमेकत्र मर्हयेत्^३ ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ ११२ ॥

हेमपिष्टिपलैकं तु पलैकं गन्धकस्य च ।

एकीकृत्याथ संमर्द्य धूर्तरकरसेन^४ च ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ ११३ ॥^५

क्षणाभ्रकस्य सत्त्वं च कान्तं तीक्ष्णं च हाटकम् ।

शुद्धशुल्बं च तारं च माघिकं समभागिकम्^६ ।

अन्धमूपागतं धातं खोटो^७ भवति तरचणात् ॥ ११४ ॥

- (1) K reads तालपिष्टिपलैकं This charaṇa and the next seven are not found in M and M₃. (2) B reads दोषे, which is incorrect. K reads द्विपल. (3) K reads रजयन्, which seems to be incorrect. (4) K and M₃ have धूर्तरकरसेन. (5) We do not find 112th and 113th ślokaś in B. We find the following hemistich in K only — हेमपिष्टिपलैकं ॥ पलैकं गन्धकस्य तु, which seems to us a repetition. (6) शुद्धशुल्बं च माघिकं समभागिकं कारयेत्, a variant in B, which appears to us irregular शुद्धतारं च माघिकं समभागिकं कारयेत्, a variant in M and M₃, wherein शुल्ब is not mentioned. (7) M reads खोटो.

तालपिष्टीपलैक^१ तु पलैक गन्धकस्य च ।

हे पले शुद्धसूतस्य^२ दिनमेकन्तु तेन वै ॥ ११० ॥

एकीकृत्याय समर्ध उन्नतकरसेन च ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ १११ ॥

॥ इति तालकबन्ध ॥

शुद्धनागपलैक च पलैक सूतकस्य च ।

पलद्वय कुनद्याय सार्धमेकत्र मर्दयेत्^३ ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ ११२ ॥

हेमपिष्टिपलैक तु पलैक गन्धकस्य च ।

एकीकृत्याय समर्ध धुर्त्तूरकरसेन^४ च ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटता नयेत् ॥ ११३ ॥^५

कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वं च कान्त तीक्ष्ण च हाटकम् ।

शुद्धशुक्लं च तार च माक्षिक समभागिकम्^६ ।

अन्धमूपागत धात खोटो^७ भवति तत्क्षणात् ॥ ११४ ॥

(1) K reads तालपिष्टिपलैक This charapa and the next seven are not found in M and M₃ (2) H reads हीपल which is incorrect K reads द्विपल

(3) K reads रजयन्त्र which seems to be incorrect (4) K and M₃ have धमूरकरसेन (5) We do not find 112th and 113th slokas in B We find the following hemistich in K only — हेमपिष्टिपलैक तु पलैक गन्धकस्य तु, which seems to us a repetition

(6) शुद्धशुक्लतार च माक्षिक समभागिक कारयेत् a variant in B, which appears to us irregular शुद्धमारच माक्षिक समभागिक कारयेत् a variant in M and M₃ where न शुद्ध is not mentioned (7) M reads खोटो

तच्छोटपलमेकं तु पलैकं सूतकस्य च ।

पलद्वयं कुनद्याद्य सर्वमेकत्र मर्हयेत्^१ ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां^२ नयेत् ॥ ११५ ॥

क्षणाभ्रकपलैकं तु^३ रसकस्य पलं तथा^४ ।

सूतकस्य पलैकं तु सर्वमेकीकृतं प्रिये ॥ ११६ ॥

सम्पत्तकरसेनैव मर्हयेत् प्रहरद्वयम् ।

मर्हयेद्दिनमेकं तु^५ टङ्कणेन समन्वितम् ॥ ११७ ॥

शुटिकां^६ कारयेद्देवि छायाशुष्कां तु कारयेत् ।

महावज्रिगतं धातं खोटो भवति सूतकम्^७ ॥ ११८ ॥

तं खोटं शोधयेच्छेत^८ काचटङ्कणयोगतः ।

हेम्ना सह समावर्त्य^९ सारणावयसारितम् ॥ ११९ ॥

सहस्राग्निं तेनैव शुल्बवेधं^{१०} प्रदापयेत् ।

अनेन क्रमयोगेण कीटिविधौ भवेद्भ्रसः ॥ १२० ॥

बीजद्वयं पलागस्य पलमेकं तु सूतकम् ।

जम्बीरान्त्रेण संमर्षी छायाशुष्कं तु कारयेत् ॥ १२१ ॥

(1) B and My read कारयेत्

(2) M reads खोटतां.

(3)

क्षणाभ्रकपलैकं तु, a variant in K

(4) एनैक रसकस्य च, a variant in M.

This charaṇa and the next one are not found in My. (5) B and

My read द्व After this charaṇa we do not find 70 (117—118) ślokaḥ

in M. (6) B has च शुटिकां, which seems to be incorrect. (7)

K and My read सूतकं

(8) K reads शोधयेद्देत, which seems

to be incorrect. My reads खोट सज्जयेत् चेत.

(9) हेम्ना सहस्रमावर्त्य,

a variant in B

(10) B reads शुल्बवेध

तुम्ही च^१ मेघनादा च काकजङ्घा च घूलिका^२ ।
 स्त्रीस्तन्येन प्रलिप्तायां मूषायां^३ च विनिश्चयेत् ॥ १२२ ॥
 घमयेत् खदिराङ्गारैः खोटो भवति चाघवः ॥ १२३ ॥
 पलाशतैलं^४ संमर्द्य यावत् स्याद्रसपिष्टिका^५ ।
 अथमूषागतं धातं खोटो भवति तद्वचनात् ॥ १२४ ॥
 पूर्वशुद्धेन सूतेन^६ सह हेन्ना^७ च पार्ष्वति ।
 गोलकं कारयेत्तेन मर्दयित्वा द्रुतं^८ कृतम् ॥ १२५ ॥
 ब्रह्मरुचस्य बीजानि कार्पासास्थि विभीतकम् ।
 दध्निचा तु^९ बन्ध्या च राजिका च समन्वितम् ॥ १२६ ॥
 सूक्ष्मपिण्डीकृतं^{१०} सर्व्वं तेन लिप्ता तु गोलकम् ।
 पुटनैः सप्तभिर्देवि पिष्टिकामस्तन्धनं भवेत् ॥ १२७ ॥
 वृष्टपुटं ततो दत्त्वा मूषायां तत्तु भावयेत्^{११} ।
 समाकर्तुं तु तं सूतं^{१२} समहेन्ना नियोजितम्^{१३} ।

(१) B and My read तुम्ही

(२) My reads घूलिका (

K reads मूषायां, which is incorrect My reads लम्ब च तै प्रलिप्तायां मूषा

(४) K has पाताशतैल (५) My reads स्याद्रसपिष्टिका (

पूर्वशुद्धेन शुद्धेन a variant in D and K (७) D reads शुद्धेन

which is incorrect. My reads समहेन्ना. (८) D reads द्रुत, which

incorrect My reads कृत (९) B wants तु K reads दध्निचा (१०)

D reads erroneously सूक्ष्मपीण्डीकृत (११) मूषायां तु भावयेत्, a variant

in B मूषायां तु भावयेत्, a variant in K (१२) D reads तत्तु

D has no corresponding character—समाकर्तुं तु दत्त्वा (१३) D reads

an incomplete charana—दत्त्वा नियोजितम्

शलाशिन तु चन्द्रार्क वेधयेत् सुरवन्दिते ॥ १२८ ॥

पुनस्तेनैव योगेन पिष्टीस्तम्भ तु^१ कारयेत् ।

सारयित्वा ततो हिम्ना वेधयेच्च सहस्रकम्^२ ॥ १२९ ॥

एवं लक्षाणि कोटिं च वेधयेत् क्रमयोगतः ।

सप्तसंकलिकादूर्ध्वं कृत्वा यन्त्रे^३ तु गोलकम् ।

अपेक्षैकेन स भवेत्^४ बलीपलितवर्जितः ॥ १३० ॥

त्राण्डाली^५ राक्षसी चैव कुण्डगोली^६ रसः ।

बीज सूत च वैक्रान्त मर्दयेत् प्रहरद्वयम्^७ ॥ १३१ ॥

विशुद्धं गोलक^८ कृत्वा मूकमूपागत^९ पुटेत् । -

खोटसु जायते देवि सुध्यातः^{१०} खदिराग्निना ॥ १३२ ॥

त्राण्डालीराक्षसीपुष्प रस^{११} मध्वान्यटङ्गैः ।

महारसाष्टमध्यक-मभ्रकं चापि^{१२} योजयेत् ॥ १३३ ॥

नागं बद्ध सम^{१३} सूतं हिम तारमथापि वा ।

- (1) B and My read विहितजन, which is gram inc (2) वेधे चैव सहस्रक, a variant in B and My (3) K. wants चक My reads चक (4) D reads सप्त भवेत् which is incorrect. (5) B reads त्रण्डाली (6) कृत्वा गोली is the reading in D, which seems to be incorrect (7) B and My have प्रहरद्वयम् (8) D reads विशुद्धगोलक (9) B and K read मूकमूपागत which is incorrect (10) B reads कृत which mars the metre (11) त्रण्डालीराक्षसी पुष्प is the reading in B राक्षसीपुष्प is the reading in D (12) B reads मध्यकमभ्रकं चापि wherein the first term is incorrect (13) K and My read नागमयम

अभ्रकं द्रुतिसत्त्वं^१ वा मर्दयेत् प्रहरदयम्^२ ॥ १३४ ॥
 छायाशुष्कं ततो मोल^३ मूकमूषागतं धमेत् ।
 दत्त्वा लघुपुटं देवि खोटो भवति शोभनः ॥ १३५ ॥
 रन्धा वीरा^४ सुहीचीरं कक्षुकी यवचिच्छिका ।
 दीनारी चैव^५ गोरन्धा मीनाक्षी काकमाचिका ॥ १३६ ॥
 एभिर्मर्दित^६ स्रुतस्य पुनर्जन्म न विद्यते ।
 पूर्व्ववत् कमयोगेण खोटो भवति शोभनः ॥ १३७ ॥
 विष्णुक्रान्ता च चक्राद्धा बला च तुलसी तथा^७ ।
 महासोमाद्विल्ली^८ च सूर्यावर्त्तय सुन्दरि^९ ।
 एभिस्तु मर्दित स्रुत^{१०} पूर्व्ववत् खोटतां ब्रजेत्^{११} ॥ १३८ ॥
 मुखेन प्रसृते घ्रासं^{१२} आरणा तेन सुन्दरि ।
 रसोमराजिकामूलै^{१३}र्मर्दित वरवर्णिनि ।

- (1) My reads द्रुतसत्त्वं (2) B reads प्रहरदयम् (3) I reads मोला, which is incorrect : My reads तथा मोल (4) K and My read वीरा (5) K reads दीनादिनेन, which seems to be incorrect (6) समैर्मर्दित = the reading in D which is incorrect (7) काकमाचिका, a variant in D (8) B reads महासोमा च बलि, wherein the last term is incorrect My reads महासोमा च बली. (9) सूर्यावर्त्तय च सुन्दरि, a variant in D गौरावणा च सुन्दरी a variant in K सूर्यावर्त्तय च सुन्दरी, a variant in My (10) II and My have मर्दित नृत् D has मर्दिने नृत् (11) II K and My read मयत् (12) B has an incomplete charapa—मुखेन दमे D and My want this charapa and the next nine ones I reads दमे (13) बलेदिनेविमुने, a variant in B

दिधीपधिपुटं पाच्यं^१ रसखोटस्य सचयम् ॥ १३८ ॥
 एतत्ते कथितं गुह्यं विज्ञेयं^२ रसवादिभिः ।
 मत्प्रसादेन देवेशि तस्य सिद्धिर्न^३ संशयः ॥ १४० ॥
 सुहीचीरं सकाञ्चीकं^४ बीजानि^५ कनकस्य च ।
 कक्षुकी लाङ्गली चेन्द्र वारुणी विषमुष्टिका ।
 पलाश^६मूलतोयं च मर्हयेत्तेन सूतकम् ॥ १४१ ॥
 समे हेन्नि^७ समं सूतं पिष्टिकां कारयेद्बुधः^८ ।
 महारसान् पिष्टिकार्थं^९ मर्हयेदौषधीरसैः ॥ १४२ ॥
 यामत्रयं मर्हयित्वा गोसकं कारयेद्बुधः ।
 पिष्टिकां बन्धयित्वा तु भन्धतैले^{१०} विपाचयेत् ॥ १४३ ॥
 भन्धमूयागतं गोसं^{११} छायाशुष्कं तु कारयेत् ।
 [ततो लघुपुटं दत्त्वा खदिराम्बौ तु धामयेत् ।
 खोटसु जायते हेन्नि सह हेन्ना तु सारयेत् ॥]^{१२}

- (1) II reads erroneously पाच्यं (2) B reads विधीत, which is incorrect (3) B reads तस्य सिद्धिर्न (4) सुहीचीरस्य काञ्चीक, a variant in B सुहीचीरस्य काञ्चीक, a variant in M₁ (5) M₁ reads बीजक. (6) K reads पलाश (7) B and M₁ have मर्हयि. (8) पिष्टिका कारयेद्बुधः, an incorrect variant in D M₁ reads कारयत्त (9) महारसान् पिष्टिकार्थं, an incorrect variant in B This hemistich and the next one are not found in D महारसं पिष्टिकार्थं, a variant in M₁. (10) D has बन्धतैले, which is inaccurate. (11) II and K have गोसं (12) The Sloka within brackets is found only in II and M₁

पद्मीणो मिलते^१ हेचि समावर्त्तय जायते ॥ १४४ ॥
 भक्षणादेव सूतस्य^२ दिव्यदेहो भवेन्नरः ।
 वेधयेत् सर्व्वलोहानि रञ्जितः क्रमितो रसः^३ ॥ १४५ ॥
 समांशभक्षणं सूतं^४ मर्दयेदोषधीरसैः^५ ।
 नष्टपिष्टं तु तं कृत्वा पूर्व्वयोगेन धामयेत् ॥ १४६ ॥
 खोटसु जायते दिव्यः^६ पोङ्गुमांशेन वेधयेत्^७ ।
 बहः^८ संकलिकायोगाद्विधेद्दग्धशुणोत्तरम् ॥ १४७ ॥
 मृगदूर्वा^९ चन्द्रवल्ली पक्वा चिन्ता^{१०} तथैव च ।
 कीकिला^{११} करवीरं च बीजं चीरसक्तकस्य च ।
 काकाण्डी^{१२} फलसंयुतं मर्दयेत् सुरसुन्दरि ॥ १४८ ॥
 समहेन्नि समं सूतं पिष्टिकां कारयेद्बुधः ॥ १४९ ॥
 अथवा सारयित्वा तु समेन सह सूतकम् ।

(१) D reads मिश्रिते, which qualifies हेचि. My wants this charana

(२) D reads तस्याम्. The portion beginning with दिव्यदेहो and ending in वेधयेत् is not found in K. (३) D reads क्रमितो रस (४)

समांशभक्षणं सूतं, a variant in B समांश भक्षणे सूते, a variant in D. समांश भक्षणे सूते, a variant in K. (५) D reads मर्दयेत् दुग्धोरसैः, which

appears to be incorrect. (६) B, K and My read दिव्य, which is gram. inc. (७) B and My read वेधक (८) D reads बह

K reads बह (९) My reads गता दूर्वा (१०) II reads erroneously पक्वलिता. D reads, पक्वली (११) II has कीकिला D

has कीकिला My has क चै र. (१२) D reads, काकाण्डी. K reads काकाणि

महारसं पिष्टिकार्यं^१ मर्दयेदोषधीरसैः ॥ १५० ॥

यामत्रयं मर्दयित्वा गोलकं कारयेत्ततः^२ ।

अन्धमूपागतं^३ गोलं छायाशुष्कं तु कारयेत् ॥ १५१ ॥

ततो लघुपुटं दत्त्वा^४ धातः खोटो भवेत् प्रिये ॥ १५२ ॥

मृगदूर्वातमासोम-रसैः^५ सूतकचारणम्^६ ।

मूलेस्तयाणां साङ्गत्या रामठेन च हन्यते^७ ॥ १५३ ॥

समेन हेन्ना संयुक्तां पिष्टिकां^८ कारयेद्बुधः ।

अथ तारकपिष्टं च^९ समसूतेन कारयेत् ॥ १५४ ॥

पूर्ववत् क्रमयोगेण खोटो भवति गोभनः ।

अन्धमूपागतं^{१०} भूमौ स्वेदयेत् करिषाम्निना ॥ १५५ ॥

अहीरात्रं चिरात्रं वा चूर्णयन्धो^{११} भवेत्ततः ।

तच्चूर्णयन्धः कुरुते^{१२} वेधं दशगुणीतरम् ॥ १५६ ॥

(1) B reads पिष्टिकाई. D has महारात्र पिष्टिकार्ये Both the readings seem to be incorrect. (2) K reads चान्दनेन. My reads कारयेत्

इव. (3) D and K read अन्धमूपागतं, which is incorrect. (4)

K reads दत्त्वा. (5) B reads सोमरसैः. मृगदूर्वातमासोमरसैः, a variant in D. My has मृगदूर्वातमासोमरसैः

(6) K reads सूतकचारिषा, which has no sense

(7) D reads हन्यति My reads रन्तेन च हन्यते. Both the readings seem to be incorrect. (8) B and My have मृगदूर्वा

पिष्टिका, which is incorrect (9) B and My read अथतारक पीतं च.

This hemistich and the next two are wanting in D (10) अन्ध-

मूपागतं is the incorrect reading in B and K. (11) D reads चूर्ण-

यन्ध My reads चूर्णयन्धो (12) D has an incomplete character चूर्ण-

यन्ध. My has तच्चूर्णयन्ध.

शूलिनीरससूतश्च^१ स्त्रोतोञ्जनसमन्वितम् ।
 पूर्ववत् पिष्टिकायोगात् खोटो भवति शोभनः ॥ १५७ ॥
 स्त्रोतोञ्जनं सतगर^२ पिष्टित्रययुत रसम्^३ ।
 धमयेद्वह्निस्त्रिभिः^४ सूतकः सर्व्वकर्मकृत् ॥ १५८ ॥
 हेमाभं चैव ताराभं^५ शुल्भाभं चाभ्रतीक्ष्णकम् ।
 वज्राभं चैव नागाभं समसूतेन वेधयेत्^६ ॥ १५९ ॥
 यथान्नाभीपधीष्ट^७ महारससमन्वितम् ।
 हेन्ना तारेण शुल्बेन तीक्ष्णवज्रो रगेस्तया^८ ॥ १६० ॥
 एभिर्व्यस्तैः समस्तैर्वा पिष्टिं कृत्वा समे समाम्^९ ।
 मारयेत् पूर्व्वविधिना गर्भयन्त्रे^{१०} तुषाग्निना ॥ १६१ ॥
 समामं सूतकं दत्त्वा चारं चारं पुनः पुनः ।

(१) शूलिनीरससूतश्च, a variant in D (२) श्रोतोञ्जनसतगर, a variant

in D K reads सतगर. (३) त्रिष्टित्रययुत रस, a variant in D, which

seems to be incorrect (४) B reads त्रिष्टित्रिभिः, which has no clear

sense (५) The portion beginning from ताराभ and ending in चैव is

wanting in K. My has हेमाभश्च च ताराभ (६) समसूतेन वेधयेत्, a

variant in B and My. D reads समं सूतेन वेधयेत् K has समं सूतेन वेधयेत्

(७) यथान्नाभीपधीष्ट, a variant in D. यदा नाभीपधीष्ट, a variant in My.

(८) तीक्ष्णवज्रो रगेस्तया च, a variant in D, which seems to be incorrect.

(९) दोढी कृत्वा समे समाम्, a variant in B and My, which is partly

correct D reads सम, which is incorrect. (१०) B and D read

गर्भयन्त्रे For the description of गर्भयन्त्र vide रस च Chap. ix, verses

जायन्ते विविधाः खोटः^१ कान्तबद्धो^२ महारसः ॥ १६२ ॥

भवेत् संकलिकायोगात् वेधो दशगुणोत्तरः ॥ १६३ ॥

खोट पोटस्तथा^३ भस्म धूलिः कल्कश्च^४ पञ्चमः ।

एते निगलगोनाभ्यां^५ सर्व्ववन्धफलोदयाः^६ ॥ १६४ ॥

शिप्रुसर्ज्जभवं चारं^७ मृद्वीजानि गुग्गुलुः ।

सैन्धवं द्विगुणं दत्त्वा मर्दयित्वा विचक्षणः ॥ १६५ ॥

पिट्टिकावेष्टनं कृत्वा कल्केनानेन^८ सुन्दरि ।

विल्वप्रमाणं कृत्वा ॥ मूषामतिदृढां शुभाम्^९ ॥ १६६ ॥

कर्षाधो लवणं दत्त्वा मूषामध्ये^{१०} रसं चिपेत् ।

मूषालेपः प्रदातव्यो^{११} दग्धगंधादिघूर्णकः^{१२} ॥ १६७ ॥

(१) जायन्ते विविध खोट, a variant in D, K and My.

(२) D

reads कान्तबद्धो K and My read कान्तबद्धो

(३) B and My read

पोटस्तथा.

(४) D reads कान्तश्च My reads धूलौ कल्कश्च

(५)

D reads कोनस्था K reads कान्तस्था My reads रोमस्था.

(६) सर्व्ववन्ध

फलोदया, a variant in B, सर्व्व वन्धफलो दिष्टेत्, a variant in D सर्व्ववन्ध

फलोदया, a variant in My

(७) शुद्धसर्ज्जभवं चारं, a variant in B and

My. D reads चारी सिप्रुसर्ज्जभवं चारं, a variant in K.

(८) D has

मूषा यवेन K has मूषामनेन

(९) D has an incomplete hemistich

—विल्वप्रमाणं मूषां कृत्वा मटी दृढयन्मू

(१०) D and K read मूषामध्ये,

which is incorrect.

(११) मूषालेपे प्रदातव्य, a variant in D and My.

मूषालेपे प्रदातव्य, a variant in D.

मूषालेपे प्रदातव्य, a variant in K. All

these texts are incorrect

(१२) All the texts read घूर्णकः, which

is not lexicographically correct.

मुखं तस्या^१ दृष्टं बह्वा लोषमृत्तिकया^२ पुनः ।
 कारयेच्च सुधासेपं^३ छायाशुक्लं च कारयेत् ॥ १६८ ॥
 दत्तो निगलबन्धोऽयं^४ पुत्रस्यापि न कथ्यते ॥ १६९ ॥
 तुषकर्पाग्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु कारयेत्^५ ।
 अहोरात्रप्रमाणेन^६ पुटं दत्त्वा प्रयत्नतः^७ ॥ १७० ॥
 एवं^८ मूषा महेमानि रसस्य खोटतां नयेत्^९ ।
 सुध्मातः^{१०} खदिराङ्गारैः रसेन्द्र^{११} खोटतां व्रजेत्^{१२} ॥ १७१ ॥
 सौमीरं टङ्गणं काचं^{१३} दत्त्वा खोटं तु मोधयेत्^{१४} ।
 अक्षीणो मिलते^{१५} हेन्नि समावर्त्तस्तु ज्ञायते ॥ १७२ ॥

- (१) D reads मूखा तस्य, which is incorrect. My reads तस्य (2)
 D reads लवणमृत्तिकया, which destroys the metre. K reads लोषमृत्तिकया
 which is incorrect. My reads लोषमृत्तिकया (3) D has दृष्टं मुख
 K has दृष्टं मूखा Both are improper (4) B and D read निगल
 बन्धो K reads दत्तो निगलबन्धो, wherein the first term is incorrect. (5)
 मृदुर्मानचतुष्टयी, a variant in D मृदुर्द्विचतुष्टयी, a variant in K. (6)
 B and My have अहोरात्र विरात्र वा (7) D reads प्रमाणतः (8)
 B reads एवं. This hemistich is not found in D and My (9) I
 has खोटता व्रजेत्. (10) B and My read सुध्मात D reads सुध्मात
 which is incorrect (11) रसेन्द्र खोटतां नयेत् a variant in B, रसे
 खोटतां व्रजेत्, a variant in D रसेन्द्रो खोटतां नयेत्, a variant in My
 The last two readings seem to be incorrect (12) I reads काच
 which is incorrect. (13) दत्त्वा दत्त्वा विमोचयेत्, a variant in B 2
 My दत्त्वा खोटं तु मोधयेत्, a variant in D (14) D and K read अक्षिण
 मिलिते, wherein the first term is incorrect अक्षीणो निबन्ध, a variant in My

समाशभक्षणं तं तु^१ शुद्धसूतेन कारयेत् ।
 धमयेत् पूर्वयोगेन^२ रसेन्द्रं खोटता^३ नयेत् ॥ १७३ ॥
 भवेत् संकलिकायोगात् वेधो दशगुणोत्तरः^४ ॥ १७४ ॥
 पलाशबीजनिर्यास कोकिलीनसयारुणि^५ ।
 शूलिनीरससयुक्तं^६ पेययेत् सैन्धवान्वितम् ॥ १७५ ॥
 पिष्टिकावेष्टन कृत्वा निगलेन तु बन्धयेत् ॥ १७६ ॥
 मूपाया निगलो देवि लेपितः शिवशासनात्^७ ।
 रसस्य परिणामाय महादग्निस्थितो^८ भवेत् ॥ १७७ ॥
 अन्नकस्य तु पत्रेण वज्रार्कसौरसिन्धुना^९ ।
 ताप्येन लोहकिट्टेन^{१०} सिकतामृन्मयेन च ॥ १७८ ॥

(1) H and K have समाशं भक्षणं तु. D has समां भक्षणात् तु (2)

धमे तत्तद्योगेन a variant in D (3) रसेन खोटता is an incorrect

reading in D My reads erroneously रसेन्द्रो खोटता. (4) B reads

दशगुणोत्तर, which is incorrect. (5) कोकिलीनसयारुणी, a variant

in D (6) शूलिनीरससयुक्त, a variant in D (7) B reads

लोहकादन K reads शिवशासनात् Both the texts are incorrect This

hemistich and the next one are not found in D and My (8) B

has परिणामाया महादग्निस्थितो. K reads महादग्निस्थितो. Both the texts are

incorrect The text adopted above is also gram. inc., महादग्निस्थितो is

the proper term, which mars the metre (9) D reads परिण

instead of सिन्धुना K reads वज्रका and My reads वज्रक instead of वज्रार्क.

(10) B reads ताप्येन D reads ताप्येन लोहकिट्टेन which seems to be

incorrect

एभिस्तु निगलैर्बह.^१ पारदीयो^२ महारसः ।
 नातिक्रामति मर्यादा वेलामिव महोदधिः^३ ॥ १७८ ॥
 तैलार्कचौरयाराही^४-लाङ्गल्यो^५ निगलोत्तमः ।
 काकविट् ब्रह्मबीजानि लाङ्गली निगलो वरः ॥ १८० ॥
 बाकुची ब्रह्मबीजानि^६ कर्कटास्थीनि सुन्दरि ।
 सामुद्र साम्बर^७ चैव लवण निगलोत्तमः ॥ १८१ ॥
 सुद्वर्कसम्भव चोर ब्रह्मबीजानि^८ कोकिला ।
 करकस्थ तु बीजानि लोहाष्टांशेन मर्दयेत् ॥ १८२ ॥
 निगलोऽन्यस्तु गोजिह्वा मूलानि स्त्रीरजोऽपरः ।
 बाकुची ब्रह्मबीजानि^९ सुद्वर्कचौरसैम्भवम्^{१०} ।
 ज्वालिनी काकविष्टा च^{११} प्रशस्तौ निगलोत्तम ॥ १८३ ॥
 लवण टङ्गण क्षार शिला तालकगन्धकम्^{१२} ।
 तथाग्नवेतस ताप्य^{१३} हिङ्गुलं समभागिकम् ।
 सुद्वर्कपयसा युक्तं पेपयेन्निगलोत्तमम्^{१४} ॥ १८४ ॥

- (१) निगलैर्बह ॥ the incorrect reading in D (२) D read पारदीयं (३) D reads महोदधे, which is gram inc (४) L and K have काहरि My has ताहरि (५) B and My read लाङ्गल्यो (६) B reads काकची ब्रह्मबीजानि The portion from कर्कटास्थीनि upto ब्रह्म बीजानि is wanting in D (७) My reads सैम्बर (८) K reads बलबीजानि (९) B has बाकुचिर्ब्रह्मबीजानि. (१०) D has सैम्बर which ॥ not proper (११) D reads तु K reads ज्वालिनि which is incorrect (१२) B reads तालकगन्धक (१३) D has an absurd variant तादात् प्रवेत्त गन्धक निगल्ये वेतस न च a variant in My (१४) D reads निगल्ये तम

पिष्टिकां वेष्टयेदेषा^१मेकेन निगलेन तु ।

लोह^२मूषागतं प्राग्बत् खोटं कृत्वा तु वेधयेत्^३ ॥ १८५ ॥

द्वितीयं^४ गोलकं वक्ष्ये पिष्टिकास्तम्भ^५मुत्तमम् ॥ १८६ ॥

द्विपदीरजमूत्राणि सैम्बवाभं च गुग्गुलुः^६ ।

पिष्टीं संवेष्ट्य कल्केन मृदा तु पुनरष्टधा ॥ १८७ ॥

तुपकर्पाग्निना भूमौ^७ मृदुस्त्रेदं तु कारयेत् ।

अक्षीरात्त्रं त्रिरात्रं वा^८ पूर्व्ववत् खोटतां^९ नयेत् ॥ १८८ ॥

वाक्कुची ब्रह्मबीजानि^{१०} गगनं विमलं मणिम्^{११} ।

सौवर्चलं^{१२} सैम्बवच्च टङ्कणं शुम्भुनं तथा^{१३} ॥ १८९ ॥

द्विपदीरजसा मूत्रं^{१४} सुश्लक्षं तच्च^{१५} मर्दयेत् ।

पिष्टीं संवेष्ट्य^{१६} कल्केन पूर्व्ववत् खोटतां^{१७} नयेत् ॥ १९० ॥

- (1) पिष्टिवेष्टयेदेषा, an incomplete charaga in D. K reads दैष्टा, which is incorrect (2) B reads तेषां (3) K reads वधयेत्.
 (4) B, D and My have द्वितीय K wants this (5) D reads पीष्टिक स्तम्भ K reads पिष्टीकास्तम्भ (6) सैम्बवाभं गुग्गुलु, a variant in D My reads गुग्गुलु (7) D has an incomplete charana—कर्पाग्निभूमौ (8) D has दस चापि, which seems to be incorrect
 (9) M reads खोटतां (10) वाक्कुचिब्रह्मबीजानि, a variant in K (11) I reads विमलमणि D reads विमला मणिम् K reads विमला मणि M reads विमलं गगन मणि My reads विमल मणि. (12) M has सुवर्चल
 (13) K reads erroneously शुम्भुनस्तथा (14) द्विपदीरजमुत्र, a variant in B द्विपदीरजमुत्र च, a variant in D (15) I reads सुषास्त्रच
 D reads सुश्लक्ष च Both are incorrect (16) B, D, K, M and My read पिष्टिकां वेष्टा, which is gram inc (17) M reads खोटतां

विपवीज^१ ब्रह्मवीज बीजानि कनकस्य च ।
 मूलानि यवचिन्ताया^२ लाङ्गली चेन्द्रवारुणी ॥ १८१ ॥
 कोकिलार्कसुहीचीरं^३ सैन्धवाभ्रकगुग्गुलु ।
 पिष्टीं सवेद्य^४ कल्केन पूर्व्ववत् खोटता नयेत् ॥ १८२ ॥
 लाङ्गली ब्रह्मवीजानि विष्ठा काकस्य गुग्गुलु ।
 खेताभ्रमारमूलानि मूल कनकवारुणी ॥ १८३ ॥
 तैलं सैन्धवसयुक्त मर्दयेत्तद्विचक्षण ।
 पिष्टीं सवेद्य कल्केन पूर्व्ववत् खोटता नयेत् ॥ १८४ ॥
 वाकुची ब्रह्मवीजानि जीरकद्वयगुग्गुलु ।
 सैन्धवाभ्रं कुलीरास्थि टङ्गण ज्वालिनीरसः^६ ॥ १८५ ॥
 पिष्टीं सवेद्य कल्केन सदा तु पुनरष्टधा ।
 तुप^७कर्पाग्निना भूमौ सदुत्प्रेद तु कारयेत् ॥ १८६ ॥
 अहीरात्रं विरात्र वा^८ रसेन्द्र खोटता^९ नयेत् ।
 दशसंकलिकायोगात्^{१०} शब्दवेधी महारसः^{१०} ॥ १८७ ॥

- (1) B reads बीजवीज D reads व्याधीवीज (2) D reads दध
 चिन्ताया K reads मूलानि यवचिन्ताया Both are incorrect (3)
 K has कोकिलार्कसुहीचीर, which is incorrect My has सुहीचीर. (4)
 B K and My read पिष्टिकां वेद्य, which is gram inc. This hemistich
 and the next five are not found in D (5) D reads ज्वालीनीरस
 (6) B reads तुपा, which is incorrect (7) D reads विराजन्त्या
 which is incorrect. (8) M reads रसेन्द्र खोटता which is not cor
 rect My reads रसेन्द्रो खोटता नयेत् which is incorrect (9) M has
 दशसंकलिकायोगात् (10) B and My read शब्दवेधी महारस My
 reads शब्दवेधी मरदम

गहरस्य दिभागन्तु पारदस्य त्रय^१ तथा ।
 पिष्टिकां कारयेत्तेन तप्तखले तु काञ्चिके^२ ॥ १८८ ॥
 पूर्व्ववन्निगलोपेतं^३ खोटं कृत्वा तु वेधयेत् ।
 दशसकलिकायोगात्^४ शब्दवेधौ^५ महारस, ॥ १८९ ॥
 बहसूतकराजेन्द्र शिलागन्धकमाधिकैः ।
 कान्तपाषाणचूर्णेन भूलताभिः समन्वित, ॥ २०० ॥
 धातो मूषागतचैव^६ रसोऽयं^७ सुरवन्दिते ।
 रसाद्योपरसान् लोहान्^८ रत्नानि च मणौस्तथा^९ ।
 प्रकाशमूषागर्भे च^{१०} प्रसृते बडवानल,^{११} ॥ २०१ ॥
 माधिकं दरदचैव गन्धकं च मन, शिला^{१२} ।

- (1) पारदचित्त is the read ng in D (2) तदा खले तु काञ्चिकम्,
 a variant in D (3) पूर्व्वनिगलोपेत an incomplete variant in D
 (4) दशसकलिकायोगान् a variant in M (5) D and My read शब्द
 वेधौ The śloka 198th and 199th are not found in B and K. (6)
 B has मूषागतं चैव D has मूषागतो नैव M has धातो मूषागतनैव My has
 मूषागतनैव All the texts seem to be incorrect (7) B reads
 चडपि (8) K reads चैव (9) D reads रत्नमणौस्तथा K
 and My read मणौस्तथा M reads मणौस्तथा (10) प्रकाशमूषागर्भे
 a variant in B प्रकाशमूषाया गर्भौ a variant in D प्रकाशमूषागर्भे च, a
 variant in K. प्रकाशमूषागर्भवती a variant in M प्रकाशमूषाया गर्भे, a vari-
 ant in My All the texts are more or less incorrect. (11) वृद्धते
 चनुरद्वन्द्वेनल a variant in D, which is senseless : My reads बध्नादिभ्य
 (12) D has सन शिलाम् wh ch is incorrect

राजावर्त्तं प्रबालं च कङ्कुष्ठं तुल्यकं^१ तथा ॥ २०२ ॥

पीतरक्तगणैर्भावं कङ्कुणी^२ तैलमिश्रितम् ।

खोटं हृष्टिकया पक्क^३ द्रुतं हि नलिके क्षिपेत्^४ ॥ २०३ ॥

हृष्टां तु सिकतां^५ दत्त्वा विरात्रमपि धामयेत्^६ ॥ २०४ ॥

आरणात्नेन तत् स्निग्धं^७ दोलायां धृतमेव च^८ ।

एवं संरक्षितः^९ सूत शरीरधनस्तद्^{१०} भवेत् ॥ २०५ ॥

उद्घाट^{११} परमः^{१२} प्रोक्तः सर्व्वकर्महितः परः^{१३} ।

छत्री पतङ्गी^{१४} दुर्द्रवी दुर्मेखी नैव जायते ।

वर्णान्यत्वं च कुक्कुते^{१५} स्फोटयेद्दरवर्णिनि^{१६} ॥ २०६ ॥

(१) D reads कङ्कु तुल्यक which seems to be incorrect (2) B

reads कङ्कुणि M reads कङ्कुणी My reads कङ्कुणी (3) M has भिच्छी

कलापक, which seems to be incorrect (4) इत हि नलिका पथेत्,

a variant in B इत हि नलिके क्षिपेत् a variant in D इत हि नलिका क्षिपेत्,

a variant in K इत ही नलिका पथेत् a variant in M इत हि नलिका

पथेत्, a variant in My (5) D reads हिकता, which is incorrect

M reads भाप्यां तु सिकता (6) D and K read चारवेत् (7) D

reads तस्निग्ध, which seems to be incorrect (8) B reads कीनायां

M and My read कीनायां द्रुतमेव च (9) B reads सुरक्षित K

reads संरक्षित M reads स रक्षित My reads संरक्षित. (10)

B reads शरीरदहनद. (11) M reads कङ्कुष्ट My reads उद्घाट

पचन (12) B and K read पर (13) M reads चिकी वदङ्गी.

(14) D reads वत्त स्वच कुक्कुते, which appears to be incorrect (15)

स्फोटयेद्दरवर्णिनी a variant in B D reads वरवर्णिनी which is incorrect

It has, स्फोटयेद्दरवर्णिनि My has स्फोटयेद्दरवर्णिनि

न्यमेवं^१ द्रुतं कृत्वा कुरुते वक्ष्यजारणम्^२ ।

अमाचक्ष्य देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ २०७ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसवादे^३

रसार्णवे रससहिताया

वक्ष्यवन्धो नाम^४

पञ्चदश. पटल. ॥ १५ ॥

(१) B reads वक्ष्यमेव D and My read वक्ष्येव M reads वक्ष्यमेतत्, which is grammatically incorrect (२) कुरु वक्ष्यसि जारण, a variant in K कुरु वक्ष्यसि जारणम् an incorrect variant in M. My reads कुरु वक्ष्यजारण (३) B, M and My want this line. (४) D M and My have पिष्टिसन्धन नाम K has पिष्टिसन्धनहारसोपरसन्धोदवधो नाम

घोडगः पटल १

ग्रीदेव्युवाच ।^१

बहस्य^२ रसराजस्य^३ कथं द्रावणमीश्वर^४ ।

वधादिजारण चापि^५ कथमाज्ञापय प्रभो ॥ १ ॥

ग्रीभैरव उवाच ।^६

त खोट सूक्ष्मपूर्णं तु स्त्रीरजोभिस्तु भाषयेत्^७ ॥ २ ॥

पुनर्नवा च^८ मीमाक्षी रश्माकन्द^९ स्त्रियोरजः ।

मणिमय^{१०} शिलाधातु सर्वमेकत्र पेययेत्^{११} ॥ ३ ॥

कल्केनानेन सङ्ख्यमारोटरससयुतम्^{१२} ।

त रस^{१३} भूर्जपत्रे तु बद्धा योटलिका^{१४} ततः ॥ ४ ॥

दोलायन्ते^{१५} सुरेशानि खेदयेद्विषसत्रयम् ।

अनेन क्रमयोगेण मृतं सूतो^{१६} भवेद्भुतं^{१७} ॥ ५ ॥

(1) M has द्रियवाच

(2) B reads बहस्य

(3) D reads

रसबहस्य which is incorrect

(4) B reads erroneously द्रावणमीश्वर

(5) B and D read चापि

(6) This is wanting in D

This hemistich is not found in D

(8) पुनर्नवा च is the reading

in B, M and My

(9) M reads रश्माकन्द

(10) B reads मणि

मय D reads मणिमय K reads मणिमय M reads मणिमय My reads

मणिमय

(11) M has मेलयेत्

(12) D reads सयुतं which

is incorrect

(13) D and B read मृतम्

(14) M reads यो

लिका

(15) B, M and My read दोलायन्त

(16) B and

read मृतसूतो M reads मृतसूते which is incorrect

(17) My reads

erroneously भवेत् च

भार्द्रकं मूलकं शुण्ठी लसुनं हिङ्गु माचिकम् ।
 त्रिचारं पञ्चलवणं कांची कासीसगन्धकम्^१ ।
 अश्ववर्ग^२समायुक्तं गोलकं कारयेत् प्रिये ॥ ६ ॥
 तस्य मध्यगता पिष्टो^३ दोलायां स्वेदनेन तु^४ ।
 द्रवते नात्र सन्देहो द्रुतं जारयते रसम्^५ ॥ ७ ॥
 बद्धं महारसं^६ देवि द्रावयेत् पादयोगतः ।
 द्रुतपादे ततो देयं^७ द्रावयित्वा पुनर्द्रवेत्^८ ॥ ८ ॥
 एवं बद्धं द्रुतं कृत्वा समद्वित्रिगुणादिकम्^९ ।
 तस्मिन् द्रुते जारणा च^{१०} कर्त्तव्या कर्मवेदिभिः ॥ ९ ॥
 कुकुटीकन्दमार्जारी^{११} उच्चटापीश्वरी तथा^{१२} ।

- (1) कांशिकीसीसगन्धकम्, a variant in D. काजीकौशीसगन्धक, a variant in K काशीमांसीसगन्धकम्, a variant in M. (2) R and My read आश्ववर्गम् M reads अश्ववर्गे (3) तस्य मध्यगत पिष्ट, a variant in D तस्य मध्ये गता पिष्टि, a variant in K My has an incomplete charana—तस्य ता पिष्टि (4) D reads दोलायन्त स्वेदश्च तु, which is incorrect. दोलायां स्वेदनेन तु, a variant in M, which is partly correct My reads दोलायां. (5) D reads रसि M reads रस Both are incorrect (6) D reads महारसे, which is incorrect We do not find the 8th, 9th and 10th slokas in My (7) द्रुत पादयोगतः देयं, a variant in D द्रुत पादयोगतः, a variant in M (8) M reads पुनर्द्रवेत्, which is incorrect (9) K reads सर्व द्वित्रिगुणादिकम् M reads समद्वित्रिगुणादिकम्. (10) M reads जारणा च (11) कुकुटीकन्दमार्जारी, a variant in D कुकुटीकन्दयात्रा a variant in K (12) सर्पाश्च मामरी तथा, a variant in D सर्पाश्च मामरी तथा a variant in K.

घोरकञ्चुकया युक्तं^१ स्वेदितं च द्रुतं^२ रसम् ॥ १० ॥

द्रुतं दोलादिसंमिश्रं^३ कुकुब्बाद्यै^४ र्दिनत्रयम् ।

आर्द्रकाद्यैर्द्रुतञ्चैव^५ तत्सूतं स्वेद्यता^६ व्रजेत् ॥ ११ ॥

यच्चं^७ द्रुतं यथा^८ सूतं जारयेत्^९ सुरवन्दिते ।

ईश्वरस्तस्य^{१०} विघ्नो देवदेवो^{११} जगद्गुरुः^{१२} ॥ १२ ॥

विधाय खोटं यत्किञ्चित्^{१३} मृतकोत्थापिते रसे^{१४} ।

पङ्कगुणं हेमं जार्यं तु सारयेत् सारणात्रयम्^{१५} ॥ १३ ॥

कोट्यंशेन^{१६} तु तेनैव शुक्लवेधं^{१७} प्रदापयेत् ।

जायते कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ १४ ॥

पुनस्तत्^{१८} रवेन्द्रस्य वज्ररत्नानि जारयेत्^{१९} ।

- (1) घोर कञ्चुकया युक्त, a variant in D (2) स्वेदितं च द्रुतं रस, a variant in D M reads मृत (3) D has दोलादिसंमिश्रं. K has दोलादिसंमिश्र—, an incomplete charana M and My read दोलादिसंमिश्रं (4) B reads ककुब्बाद्याः D reads ककुब्बाद्यैः K reads ककुब्बाद्यैः (5) B and K read आर्द्रकादि. D reads आर्द्रकादि इति चैव, which seems to be incorrect This charana and the next nine ones are not found in M. (6) B and M read सवेद्यता D and K read स्वेद्यता (7) B and M read यच्च (8) K reads यथा (9) D reads जारये, which seems to be incorrect (10) M reads ईश्वरस्तस्य (11) M reads देवदेवो (12) D reads erroneously देवदेवात् भगवद्गुरुम् (13) D reads त यत्किञ्चित्, which is incorrect. (14) मृतकोत्थापितो रसः, a variant in M (15) B reads सारणात्रय (16) D has यथा केन, which is senseless. (17) D reads यच्च यच्च (18) D has पुनस्तत् B has पुनस्तत् K has पुनस्तत्. (19) D reads ३५६५.

प्रकाशमूपागर्भे च हठाग्नी जरते चणात्^१ ॥ १५ ॥

उच्चटा^२मीननयना सर्पाची^३रक्तचित्रकैः ।

एतैः रत्न द्रवत्याशु^४ नीलमाणिक्यभौक्तिकम्^५ ॥ १६ ॥

विष्णुकान्ता च चक्राद्वा^६ कुमारौ यवचिञ्चिका^७ ।

वज्राणि पञ्चरागाश्च^८ राजावर्त्तादिसस्यकम्^९ ।

ओषधीना द्रवं दत्त्वा तप्ते^{१०} सूते विनिक्षिपेत् ॥ १७ ॥

पद्याद्रत्नानि देयानि द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १८ ॥

दोलायो^{११} स्वेदयेद्देवि विडयोगिन^{१२} जारयेत् ।

प्रकाशमूपागर्भे च हठाग्नी जारयेत् चणात् ॥ १९ ॥

शंखेनैवार्कदुग्धेन^{१३} पुटेन शतवापितम् ।

तद्वोजं^{१४} चारसंयुक्तमम्बुवर्गेण^{१५} भावयेत्^{१६} ॥ २० ॥

- (1) D and K read जायते कनात् (2) D reads उच्चस, which is incorrect (3) D has सर्पागी, which is unintelligible K has सर्पाचि (4) एतै रत्नद्रव्याशु, an incorrect variant in D M reads द्रवत्याशु which is incorrect. (5) निखमाणिक्यभौक्तिक, a variant in K, which is not correct (6) D reads चक्राद्वा M reads चक्राद्वा (7) D has यवचिञ्चिका (8) D and K read पञ्चराग च. (9) K reads स स्यका which is incorrect (10) D reads तप्त. K reads तप्त (11) D reads दोलायने, which destroys the metre. (12) D reads वीरयोगिन which is incorrect. (13) K reads शंखेनैवार्कदुग्धेन, which destroys the metre (14) B reads तद्विज D reads तद्विज M reads तद्विज (15) B and M read चारसवर्गेण (16) B and M read भावितम्

विडहिङ्गुलसयुक्त^१ राजावर्त्तप्रवालके^२ ।

गन्धक शिलया युक्त^३ खोटाना जारणे हित^४ ॥ २१ ॥

मूपालेपादिसयोगात्^५ बद्धहेम्नो हि जारणम्^६ ।

तत्तत्पेपाज्जायते देवि^७ विडयोगेन जारणम्^८ ॥ २२ ॥

यथाहेम प्रदातव्य पट्विंशत्यश्वद्वये च^९ ॥ २३ ॥

ततो वै सूतराजस्य जायते रश्मिमण्डलम्^{१०} ।

तिर्य्यगूर्द्धमधोव्यापि^{११} तेज पुष्पेन पूरितम् ॥ २४ ॥

इत्य शुद्धो भवेत् सूत^{१२} चिन्तामणिरिव^{१३} स्वयम् ।

सदेवै, पूज्यते सिद्धे,^{१४} द्वितीय इव शङ्करः^{१५} ॥ २५ ॥

- (१) विडहिङ्गुलसयुक्त a variant in M (२) राजावर्त्त प्रवालके a variant in D राजावर्त्त प्रवालकम् a variant in M. (३) गन्धकेनशिलया युक्तै, a variant in D which is senseless M reads गन्धक शिलया युक्त (४) D and K read हित M reads खोटाना जारणे हितम् (५) D and K read मूपालेपो हि मयोगात् M reads मूपालेपाभिःसयुक्त (६) B has बद्धो हेमादिजारण D has बद्धो हेमा हि जारणम् K has बद्धो हेमादिजारण M has बद्धहेमाभिजारणम् (७) B reads तत्तत्पेपाज्जायते देवि D reads तत्तत्पेपाज्जायते देवि K reads तत्तत्पेपा जारणे देवि (८) B and K read विड योगेन जारणम् M reads विडहेमाभिजारणम् (९) K reads पट्विंशत्यश्वे च which is incorrect (१०) जायते रश्मिमण्डले a variant in B जायते रश्मिमण्डलम्, a variant in K. (११) B and K read व्यापि which seems to be inaccurate (१२) B reads इत्य भवेत् सूत D reads इव वा भवेत् सूत K reads इत्य यथा भवेत् सूत M reads इत्य शुद्ध भवेत् सूत (१३) K reads चिन्तामणिरिव which is not correct (१४) D and K read सर्वदेवै पूज्यते, which is incorrect. (१५) K reads सिद्धेऽपि शङ्करः

नोकानुग्रहकर्त्ता च भुक्तिभुक्तिप्रदायकः ।

जारयेच्च महानील तत्त्वसंख्याक्रमेण^१ तु ॥ २६ ॥

भ्रमते दक्षिणावर्त्तस्तदासी खेचरो रसः^२ ।

वेधयेत् सर्व्वलोहानि भारसंख्यानि^३ पार्व्वति ॥ २७ ॥

एवं जीर्णस्य सूतस्य शृणु कापालिरञ्जनम् ॥ २८ ॥^४

शुक्लपत्रपल्लवं तु^५ पलार्दं^६ गन्धकस्य च ।

टङ्कणं कर्पमेकं तु कर्पेकां रसकज्जलीम्^७ ॥ २९ ॥

माक्षिकं^८ कर्पमेकं तु सर्व्वमेकत्र कारयेत्^९ ।

अन्धमूषागतं धातं खोटो^{१०} भवति तत्त्वज्ञात् ॥ ३० ॥

तं खोटं सूक्ष्मचूर्णम् तु घणकास्त्रेण^{११} मर्दयेत् ।

धारण्य^{१२} गोमयेनैव पुटान्^{१३} दद्याच्चतुर्दश ॥ ३१ ॥

इन्द्रगोपकसंकाशं जायते नात्र संशयः ॥ ३२ ॥

तच्चूर्णं मधुना युक्तं शुद्धतारं तु रञ्जयेत् ।

(१) D reads तत् सख्याक्रमेण

(२) तदासी खेचरया रस, a variant

in B तदासो खेचरो रस, a variant in M, which is incorrect

(३)

M reads भारसंख्यानि which is incorrect

(४) After this hemistich

we find in B अतः पर प्रदद्यानि यच्च कापालिरञ्जन, in D अतः पर कलापालनी,

in K अतः पर कपालिनि

(५) D has शुक्लपत्रकपौक तु which is incor-

rect K has शुक्लपत्र पल्लवं तु

(६) B reads पल्लव

(७) कर्पेक

सकज्जली, a variant in B

कर्पेक रसकज्जल, a variant in D कर्पेका रस

कज्जली, a variant in M

(८) B reads माक्षीक

(९) M reads

मर्दयेत्

(१०) M reads खोटो.

(११) H and K read दनुवास्त्रेण

M reads लिङ्गवास्त्रेण

(१२) D reads धारण्य

(१३) B, K and

M read पुट

रक्षयेत् वीणि वाराणि^१ शोभनं हेम जायते^२ ॥ ३३ ॥

एष कापालिको योगः सर्वलोहानि रक्षयेत् ।

रक्षयेद्ब्रह्मतं च^३ यज्जबन्ध^४ रक्षयेत् ॥ ३४ ॥

धारचूर्णपलैकं वा^५ मृतनागपलं ॥ वा^६ ।

यज्जाभ्यकपलैकं वा^७ तीक्ष्णचूर्णपलं तु वा^८ ॥ ३५ ॥

त्रिशुल्व नागवज्री वा^९ एकैकाग्रसमन्वितम्^{१०} ।

त्रिशुल्वं गेरिकैकैक^{११} मथवा तीक्ष्णमाक्षिकम् ॥ ३६ ॥

अथवा तीक्ष्णभागौ द्वौ त्रयो घोषा नवोरगाः^{१२} ।

तान्त्रस्य नव भागाः स्युरारभागचतुष्टयम्^{१३} ॥ ३७ ॥

अथवा हेवदेवेशि माक्षिकस्य पलद्वयम् ।

मयूरपीवतुल्यैकं^{१४} मृतनागपलं तथा ॥ ३८ ॥

(१) वीणि वाराणि is grammatically incorrect. This hemistich and the next one are not found in D. (2) h. reads जायन् which is not correct. (3) M reads यज्जयद्ब्रह्मन्नेन. (4) D and M read यज्जबन्ध च.

(5) D reads च धारचूर्ण पलैकं च a variant in K, M reads तु. (6) मृतनाग पलं तु च, a variant in D. h. reads च. (7) D reads तु यज्जाभ्यक पलैकं च, a variant in K. (8) B reads च वा. D reads तीक्ष्णचूर्णं य तु वा, which is incorrect. तीक्ष्णचूर्णं पलं तु वा, a variant in K.

(9) M has नागवज्र वा. (10) D reads समन्वित. K reads एकैकं तु समन्वित. (11) त्रिशुल्व गेरिक चैव, a variant in D. त्रिशुल्व गेरिकैक वा, a variant in M. (12) D reads त्रयो दोषा. M reads नवोरगा. Both are incorrect. (13) D has तारभागचतुष्टयम्. K has तारभागचतुष्टय.

(14) h. reads मयूरपीव तुल्यैक, which is incorrect. This hemistich and the next two are not found in M.

(15) D reads त्रयो दोषा. M reads नवोरगा. Both are incorrect. (16) D has तारभागचतुष्टयम्. K has तारभागचतुष्टय.

(17) h. reads मयूरपीव तुल्यैक, which is incorrect. This hemistich and the next two are not found in M.

अथवा वङ्गनागांशमेकैकं सुरवन्दिते^१ ।
 तीक्ष्णद्वयं त्रिशुलं च हेमताप्यचतुष्टयम्^२ ॥ ३८ ॥
 यदा^३ विमलवैक्रान्तवङ्गनागानि रीतिका^४ ।
 सशुल्काप्यथवा^५ हेम विमलं च भुजङ्गमः ॥ ४० ॥
 एषामन्यतमं देवि पूर्व्वकल्पसमन्वितम् ।
 अन्धमूपागतं^६ धातं खोटो^७ भवति तत्त्वणात् ॥ ४१ ॥
 पुटयेत् पूर्व्वयोगेन रञ्जयेत् पूर्व्वयोगतः ॥ ४२ ॥
 नागशुलं^८ तथा तीक्ष्णं कापालिक्रम^९मुत्तमम् ।
 तेनैव रञ्जयेत्तारं सप्तवारं पुनः पुनः ॥ ४३ ॥
 तेनैव रञ्जयेद्देम सप्तवारं पुनः पुनः ।
 पक्षवीजमिदं^{१०} श्रेष्ठं सर्व्वकर्म्मसु^{११} योजयेत् ॥ ४४ ॥
 वङ्गतीक्ष्णं कपाली च^{१२} शुलं तारं तु रञ्जयेत्^{१३} ।
 रञ्जयेत् सर्व्वलोहानि यावत् क्लृप्तमसन्निभम् ॥ ४५ ॥

- (१) D reads सुरवन्दितः. (२) This charapa and the next two are not found in K. (३) B reads तार. (४) विमलवैक्रान्तवङ्गनागास्तृतीयका, a variant in D. (५) * B reads सशुल्काप्यथवा. M reads सशुल्काप्यथवा. (६) D and K read अन्धमूपागत, which is not correct. (७) M reads खोटो. (८) B reads नाग शुल. (९) K reads erroneously कायाक्रम. M reads कापालीक्रम. (१०) M reads पक्षवीजमिदं. (११) B and K read सर्व्वकर्म्मसु. D reads सर्व्वकर्म्मसु. (१२) वङ्गतीक्ष्णकपाली तु, a variant in B. वङ्ग तीक्ष्ण कपालि च, a variant in D. वङ्ग तीक्ष्णकपाली तु, a variant in M. (१३) D has शुलतारं तु योजयेत्. M reads पञ्चतारं तु रञ्जयेत्.

वैक्रान्त नागकापाली^१ शुद्धतार तु रक्षयेत्^२ ।
 रक्षयेत् सह हेम्ना तु^३ भवेत्^४ कुङ्कुमसविभम् ॥ ४६ ॥
 रक्ततैल^५निषिक्त तु लोह^६सक्रान्तिनाशनम् ।
 भारकापालिचूर्णन्तु शुद्धतार तु रक्षयेत्^७ ॥ ४७ ॥
 विमलेन च नागेन^८ कापाली परमेश्वरी ।
 रक्षयेत् सर्वलोहानि तार हेम विशेषतः ॥ ४८ ॥
 रक्षयेत् त्रीणि वाराणि^९ जायते हेम श्रीभगम् ।
 तेनैव रक्षयेद्देम^{१०} सप्तवार पुन पुनः ॥ ४९ ॥
 लवणोद^{११}निषिक्तन्तु लोहसक्रान्तिनाशनम् ।
 यङ्गनाग^{१२} तथा क्रान्त शुक्ल तीक्ष्ण च माचिकम्^{१३} ॥ ५० ॥
 रविनाग कपाली तु^{१४} शुद्धतारन्तु रक्षयेत् ।
 रक्षयेत् त्रीणि वाराणि^{१५} ताराष्टि तु जायते ।
 तेनैव रक्षयेद्देम^{१६} सप्तवाराणि^{१७} पार्ष्वेति ॥ ५१ ॥

- (1) This hem stick and the next one are not found in B D read नागकापालि M reads नागकापाल. (2) D has बीजवन् which seems to be incorrect (3) M reads विमलेन (4) h reads लवण (5) D has रक्ततैले (6) D reads लोह (7) This hem stick is not found in D and M (8) विमलेन च नागेन an incorrect variant in D (9) This is grammatically incorrect, yet found in all the texts (10) तथा वैदिकरीदेन an incorrect variant in B (11) D reads लवणान् (12) B reads रक्त माच. (13) माचिकी गोप्यमदिहम् a variant in D (14) रवि नागकापालि च a variant in D (15) This is grammatically incorrect (16) B reads जायते देम (17) This is grammatically incorrect.

रक्तवर्गनिषिक्तं च लोहसंक्रान्तिनाशनम् ।

वङ्गनागं^१ तथा शुक्लं कापाली^२ सुरवन्दिते ॥ ५२ ॥

गुडेन नीलकाचेन^३ तुल्यास्तलवणेन च ।

विषपित्तास्त्र^४पिष्टेन हन्यात् संक्रान्तिकालिकाम् ॥ ५३ ॥

गैरिकं गन्धकं सूतं तिलतैलेन पेपयेत् ।^५

लेपयेत्तारपत्राणि दत्त्वा शुक्लकपालिकाम् ॥ ५४ ॥

जङ्घाधस्वन्धमूपायां^६ शुभ्रं^७ हेमदलं भवेत् ॥ ५५ ॥

भागैकं हरितालस्य भागैकं गैरिकस्य च^८ ।

मादिक^९कल्कभागैकं चत्वारो गोलकस्य च ।

अन्धमूपागतं धातं हेम रक्षयति चणात् ॥ ५६ ॥

अनेन क्रमयोगेण चतुर्वारं तु रक्षयेत् ।

यक्षबीजमिदं त्रेष्टं बाक्ताकसदृशप्रभम् ॥ ५७ ॥

तेन वर्षादयोत्कर्षः घोडशशिने जायते ॥ ५८ ॥

रक्ततैले निषिक्तं च लोहसंक्रान्तिनाशनम् ।

(1) D and K read वङ्ग नाग

(2) D reads कपालि, which is

incorrect

(3) गुडेन पीतकचैव, a variant in B

गुडेन तिलकाचेन, a variant in K

विष्टे च त्रये वङ्गकाचेन, an incorrect variant in M. (4) B

reads विषसिद्धार्थ This hemistich and the next one are not found in D

(5) Here ends the MS M in the middle part of the 16th Patala

(6) जङ्घाधशोधनूपायां, a variant in B. D and K read मूलायां, which is

incorrect

(7) K reads शुभ्र, which is incorrect

(8) B

has an incomplete charapa—भा गैरिकस्य च

(9) D and K read

मादिक

रसकस्य तु कापाली^१ चन्द्रार्कं तु शताशत^२ ।
 अश्वमूपागत ध्यात शोभन हेम जायते ॥ ५८ ॥
 शुद्धनागपल्लव तु कर्षकं द्रुतसूतकम्^३ ।
 सारयेत् सारणायन्त्रे खोटो भवति सूतक ॥ ६० ॥
 खोटस्य पल्लमेक तु माक्षिकस्य पल्ल तथा ।
 एकीकृत्याथ समर्धं कनकस्य रसेन च ।
 पाचयेन्मृन्मये पात्रे^४ भवेत् कुङ्कुमसन्निभम्^५ ॥ ६१ ॥
 पूर्ववत्केन समुक्त खोटं कुर्वीत पूर्वत^६ ।
 एतत् कापालिकायोगात्^७ चूर्णमन्त्रेण^८ मर्दयेत् ॥ ६२ ॥
 पुटयेत् पूर्वयोगेन रक्षयेत् पूर्वयोगत ॥ ६३ ॥
 येन केन^९ रस बहु हेमगन्धशिलीरगे ।
 क्रमेण वेष्टित ध्यात शतवाराणि^{१०} वेधयेत् ॥ ६४ ॥
 आदौ^{११} तु बहसूतं च बद्ध^{१२} तारं मन शिला ।
 क्रमेण वेष्टयेत् ध्यात शतवेधौ न समय ॥ ६५ ॥

- (१) H reads कपाली K reads कापालि (२) D reads शतांशयो
 H reads शताशत (३) This charana and the next one are not found
 in H (४) B reads मर्दि (५) भवेत् कुङ्कुमसन्निभ a variant
 in B (६) B reads पूर्वत (७) एतत् कापालिक योगे a variant
 in B D reads कापालिकायोगात् (८) B reads मध्यमन्त्रेण (९) H
 reads तोनकेन wh ch is an error of the scribe (१०) B reads दश
 वाराणि D reads शत वाराणि (११) This hem st ch and the next
 two are not found in D H reads आदौ wh ch is incorrect (१२)
 K reads बद्ध wh ch is incorrect

घनेन कुरुते तार कनकेन तु काञ्चनम् ॥ ६६ ॥

सूतो सूतो हन्ति समेन वङ्ग^१

तेनैव हन्यात्^२ द्विगुण च तारम्^३ ।

तारं चतु पष्टिरपि करोति

हेमापि तद्वत् फणिहेमयोगात्^४ ॥ ६७ ॥

सूतरसपलमेक^५ पञ्चनाग च दद्यात्

कनकपलविमिश्र^६ धातसूतावशेषम्^७ ।

पुनरपि शतवारानेवमेव^८ क्रमेण

भवति च^९ रसरज कोटिवेधो क्रमेण ॥ ६८ ॥

सूतसूतपलैक तु^{१०} द्वे पले^{११} दरदस्य च ।

चतु पल गन्धकस्य कङ्कुष्ठस्य^{१२} पलत्रयम् ।

शिलाया पञ्चक चैव गोपित्तेन तु मर्दयेत् ॥ ६९ ॥

(1) D has an absurd charapa—चायी चतुर्थे सूतेन शत इति समेन त वङ्ग

(2) II reads वङ्ग (3) तेनैव वावहि गुरु च तारं, an incorrect variant

in D (4) K has ब्रह्मेदुक्त दमतीन मनोहर हेम गोपात् which is absurd

(5) D wants पल, hence it reads सूतरसमेक which mars the metre as well as the sense (6) B reads कनकपल विमिश्र, which destroys

the metre as well as the grammar and sense (7) D reads धात

सूतावशेष which mars the metre (8) शतवारान्विश्लेषिक, a variant in D

शतवार निष्क्रमेण a variant in K (9) D has only भवति which makes

the charapa an incomplete one K reads स भवति (10) D has

सूतसूत पलैक तु (11) D reads रिपल K reads पलैक (12) B

reads कु कुमस्य

पल्लैकनागपञ्चाणि^१ तेन कल्केन^२ लेपयेत् ।

मारयेत् पुटयोगेन नागोऽयं म्रियते^३ क्षणात् ॥ ७० ॥

वटिकां कारयेत्पद्यात् पट्टिं चीणि शतानि च ।

एकैकां वटिकां पद्याद्गोपिप्तेन तु भर्द्दयेत् ॥ ७१ ॥

अनेन क्रमयोगेण शतं दद्यात् पुटानि च^४ ।

नागोऽयं जायते देवि सिन्दूरारणसन्निभः^५ ॥ ७२ ॥

शतांशिन च तेनैव^६ तारे धेधं^७ प्रदापयेत् ।

तत्तारं जायते देवि देवाभरणमुत्तमम्^८ ॥ ७३ ॥

मृतनागपल्लैकं तु^९ हेमपत्रं तु तत्त्वमम् ।

मारयेत् पुटयोगेन म्रियते हेम^{१०} तत्क्षणात् ॥ ७४ ॥

तद्भक्षनागैकयुतं^{११} हेमपत्रं तु तत्त्वमम् ।

मारयेत् पुटयोगेन म्रियते हेम तत्क्षणात् ॥ ७५ ॥

अनेन क्रमयोगेण चीणि वाराणि^{१२} कारयेत् ।

सहस्रांशिन तेनैव तारे धेधं^{१३} प्रदापयेत् ॥ ७६ ॥

- (१) This hemistich and the next one are put in II after the 7th sloka पल्लैक नागपञ्चाणि, a variant in K (2) D has तिलकान्वितः.
 (3) D reads म्रियते, which is grammatically incorrect (4) शत दद्यात् पुट द्विवे, a variant in B (5) B reads सन्निभः. K reads समभ (6) D reads तैलिन (7) D reads तारवेध (8) II reads देवाभरण भूषण. This hemistich is not found in D (9) मृतनाग पल्लैकम् a variant in D. (10) D reads देवि, which is not accurate K reads म्रियते, which is incorrect (11) तद्भक्षनागैकयुतं, a variant in B. D and K read युत (12) This is grammatically incorrect (13) D reads तारवेध

सुखसाध्यप्रयोगेन^१ तत्तार कनकं भवेत् ।
 कल्कवेधमतो वक्ष्ये^२ सुखसाध्यं सुरेसरि ॥ ७० ॥
 पलाशनिम्बविष्वाक्ष-कार्पासकटुतुम्बिनी ।
 कङ्गुणीकटुतैलं च^३ एकैकं रसमारकम्^४ ॥ ७८ ॥
 समे हेन्नि समं सूतं^५ तारं तान्त्रमयापि वा^६ ।
 महारसाष्टमध्ये तु चत्वारोपरसास्तया^७ ॥ ७९ ॥
 फलान्नकास्त्रिकैर्मध्य^८-निरङ्गारे तु^९ खसयेत् ।
 तप्तायसेऽथवा लोह^{१०}-मुष्टिना मृदुवह्निना ॥ ८० ॥
 प्रागुक्त^{११} बालुकायन्त्रे तैलं दत्त्वा विचक्षणः ।
 मर्दयेत् पचमेकं तु^{१२} दिवारात्रमतन्द्रितः ॥ ८१ ॥
 तत्कल्कं जायते त्रेहं धर्मकामार्यमोक्षदम् ।
 वेधयेदष्टलोहानि देवानामपि दुर्लभम् ॥ ८२ ॥
 नाशयेत् सकलान् रोगान् पलैकेन न संशयः ।
 त्रिकटुत्रिफलायुक्तं मध्वाग्रेण तु भक्षयेत् ॥ ८३ ॥

-
- (1) This charapa is wanting in B This hemistich is not found in D (2) B reads ततो वक्ष्ये D reads कल्के वेधमतो K reads कल्क-वधमतो लक्ष्ये, which is incorrect (3) कङ्गुणी कटु तैलं, a variant in D, (4) B reads रसमारकं (5) B has समे सूत, which is incorrect. (6) तार तानं दयापि वा, a variant in D. (7) चत्वार उपरसास्तया is the correct grammatical form (8) B reads फलान्न कास्त्रिकैर्मध्वा K reads मृदा, which seems to be incorrect (9) B has निरङ्गारे तु D has निरञ्ज ये तु, which is unintelligible. (10) तप्तायसेऽथवा लाहे, a variant in D. (11) D reads प्रगुक्त (12) B reads च

हेम्ना तु बह्वंशैक^१ तारिण द्वे^२ सुरेश्वरि ।
 तान्मेण शुद्धाचितय^३ वर्षात् स्यादजरामर ॥ ८४ ॥
 सेवन्ते चन्द्रवदना सर्वाभरणभूषिता ।
 त्रिफलाबीजमध्वाक्ष्य नस्य कृत्वा निशासु च^४ ॥ ८५ ॥
 रस तु^५ भक्षयेत् प्रातरजीर्णं नैव जायते ।
 गन्धक पानमालेप^६ कङ्कुठ भक्षयेद्बुध ॥ ८६ ॥
 पलेन^७ भक्षयेत् सूत सुरासुरमस्कृतम्^८ ।
 ततश्चेमनिभाकारो बालार्कसदृशप्रभ ॥ ८७ ॥
 वेधयेत् सर्वलोहानि केदे दाहे^९ न क्षयय ।
 बहा तु सकलावधे^{१०} र्वटिका^{११} खेचरी भवेत् ॥ ८८ ॥
 काकजङ्घा च छहती शरपुङ्खाजशृङ्गिके^{१२} ।
 शिवा^{१३} शकलता^{१४} कन्या समेतसु^{१५} महालता ॥ ८९ ॥

- (1) द्वेसु पलपुष्पैक a variant in D K reads पलपुष्पैक (2)
 B reads तारिण K reads तारिण (3) D has शुद्धाचितये (4)
 निशासु is the incorrect reading in D (5) K reads एव तु which
 is incorrect (6) गन्धकेनाह मालेप a variant in D (7) K
 reads पलेन (8) K has an incomplete charana—सुरासुरमस्कृतम् (9)
 D reads छहती This hemistich is not found in K (10) B reads
 बह्वंश which is incorrect बहा कजिकलावेधे a variant in D बहासु
 सकलावधे a variant in K (11) B reads रुटिका (12) पुष्टित
 पुष्पाचमिके a variant in B शरपुङ्खाजशृङ्गिका a variant in D सुप्त
 पुष्पाजयगिका a variant in K (13) B has शिवा B has शिव K
 has शिव which seems to be incorrect (14) B reads शकलता D reads
 शकलता which is correct (15) समेतसु महालता a variant in B
 समेतसु महालता a variant in D समेतसु महालता a variant in K

गुह्याद्गुह्यं समाख्यातं वातारिस्त्रेहसंयुतम् ।

समे हेन्नि समं सूतं^१ तारे ताम्बेऽथवा प्रिये ॥ ८० ॥

महारसाष्टमध्यैकं दद्यात्तूपरसास्तथा^२ ।

मर्दयेत् खल्लपापाणे^३ यावन्निषेतनं भवेत् ॥ ८१ ॥

स्नेदयेदारणालेन^४ मर्दयेत् पूर्वकस्तवत् ।

तच्च लोहस्य देहस्य तत्तत्कर्मसु^५ योजयेत् ॥ ८२ ॥

हेमाभ्रकस्य चैकैकं सूतकस्य द्वयं तथा^६ ।

ताराभ्रकस्य चैकैकं सूतकस्य द्वयं तथा^७ ॥ ८३ ॥

पिष्टिकां कारयेत्तेन निगलेन च बन्धयेत् ।

पुटेषु पिष्टिकाबन्धो^८ गोलेन निगलेन च^९ ॥ ८४ ॥

पुनरप्य प्रवक्ष्यामि चूर्णद्वयं सुरेखरि^{१०} ॥ ८५ ॥

पिष्टिका^{११} टङ्गण दत्त्वा द्विपदीरस^{१२}मर्दितम् ।

नष्टपिष्टं च शुष्क तत्^{१३} धामयित्वा पुटे^{१४} पचेत् ॥ ८६ ॥

(१) B reads समे सूते

(२) दद्यादुपरसास्तथा, a variant in B

(३) D reads खलु पापाणि

(४) D and K read स्नेदयेदारणालेन (५)

B reads तव कर्मसु D reads तव कर्मसु (६) D reads सूतकस्याद्वये तथा,

which seems to be incorrect (७) This hemistich is not found

in D h. reads सूतक द्वितय तथा (८) All the texts have पिष्टिका

बन्धो, which seems to be incorrect (९) B reads वा After this

we find the following in B only—इति पिष्टिकाबन्धः । (१०) D has

चूर्णद्वयं सुरेखरी, which is incorrect (११) B reads पीडिका (१२)

D has द्विपदीरस (१३) नष्ट पिष्टं च शुष्क तत् a variant in B नष्ट

पिष्टं च शुष्क च, a variant in D (१४) B reads धामयित्वा पुटे D and

h. read पुटे

येष्टयेद्देवदेवेति गीलेन निगलेन च^१ ।

तुपकपर्माग्निना भूमौ मृदुस्वेद तु कारयेत् ॥ ८७ ॥

अहोरात्र चिरात्र वा चूर्णं भवति शोभनम् ।

बहसकलिकाभावात्^२ भवेद्देहा तु वेधकम्^३ ॥ ८८ ॥

पुनरन्य प्रकल्पामि पटवन्^४ सुदुर्लभम् ॥ ८९ ॥

कासीस^५ टङ्कण क्षार सैन्धव गन्धमभ्रकम्^६ ।

सूतक^७ मातुसुङ्गेन मर्दितं पुटवेधकम्^८ ॥ ९० ॥

वह्निताराभ्ररसक^९ क्षुक्क्षीरजतगोसकम्^{१०} ।

वेष्टयेद्गूर्जपत्रेण वस्त्रसूत्रेण^{११} वेष्टयेत् ॥ ९१ ॥

जर्वाधो^{१२} गोमय दत्त्वा भूमध्ये स्वेदयेत्ततः ।

मर्दनं स्वेदनं कुर्यान्निवारानेवमेव च^{१३} ॥ ९२ ॥

लेपयेद्देशधर्माच्च^{१४} मर्दयेद्गुडकारस्त्रिकैः ।

धत्तूररसनिप्ताया मूपाया^{१५} सनिवेशयेत् ॥ ९३ ॥

(१) B reads वा

(२) ॥ reads योकात्

(३) After this

we find in K only the following incomplete «loka» — बह्निताराभ्रसयुक्तं क्षौ-
घोरं तापकः । वेष्टयेत् भूर्जपत्रेण which is found afterwards ११ B and D

(४) K reads पटवन्

(५) D and K read कासीस

(६) D reads

गन्धमावकम् which seems to be incorrect

(७) D wants सूतक

(८) तस्य हे पुनर्वेधकम् an absurd variant in D K reads पटवधक

(९) D and K read बह्निताराभ्रसयुक्त

(१०) D and K read क्षौघोरं ताप-

कम् (११) D reads वस्त्रं सूत्रेण

(१२) D reads जर्धं which

renders the charatā incomplete (१३) जीवि नाराचि सुन्दरि a variant

in D विधि नाराचयेव च an incorrect variant in K

(१४) D reads

देशधर्माच्च K wants this

(१५) B wants this

बद्धा मूषामुखं^१ देवि सन्धिलेपं तु कारयेत् ।
लोणमध्ये चिपेन्मूषां^२ उहन्मूषां च^३ वाह्यतः ॥ १०४ ॥
मुखं तस्याथ मूषाया बद्धा लोणमृदा ततः ।
तुपकर्पाग्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु^४ कारयेत् ॥ १०५ ॥
अहोरात्रं त्रिरात्रं वा चित्रधर्मा भवन्ति ते^५ ।
अनेनैव प्रकारेण सप्तवार^६ तु कारयेत् ॥ १०६ ॥
अन्तर्वह्निष्व बद्धास्ते^७ धर्मशुद्धा भवन्ति ते ॥ १०७ ॥
गन्धकेन हतं सूतं काञ्चीकासीससैन्धवम्^८ ।
सुहृत्कं टङ्कणं शुभ्रा रविचौरेण मर्दिता^९ ।
पुराणका भवन्त्याशु^{१०} धर्मकामार्थमोक्षदाः ॥ १०८ ॥
पञ्चभागं तु शुक्लस्य द्विभागं कुञ्जरस्य च ।
कारयेद्दलधर्माय^{११} लेपयेत् पूर्वयोगतः ॥ १०९ ॥
रसेन्द्रो रञ्जति^{१२} ह्येवं कर्त्तव्यं सारणादिकम् ।
तन्ममाचक्ष्व देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ११० ॥

(१) D reads मूषामन, which is incorrect. (२) K reads उहन्मूषा

च, which is incorrect (३) D reads च (४) B reads तु

D reads चित्रधर्मा भवन्ति ते. K reads चित्रधर्मा भवन्ति हि (५) D has

वार वार. (६) B reads विहास्ते. D reads वधाने, which is incorrect,

(७) D and K have काञ्चीकासीससैन्धव. (८) D and K read मर्दयेत्,

which seems to be improper here (९) पुराणार्कमथोप्याशु, a variant

in D. पुराणका, अथोप्याशु, a variant in K. Both seem to be incorrect.

(१०) कारयेद्दलधर्माय, a variant in D and K (११) B reads रञ्जते

K reads रजिते, which is incorrect.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरमवादे^१

रमार्णवे रममहिमाया

रमरक्ष्मणो नाम^२

घोडग. पटम. ॥ १६ ॥

—————

(१) B wants this portion

(२) B and D read रक्ष्मणो नाम

In the beginning of this Patala the Goddess asks the प्रावच of रस to be explained and not रक्ष्मण the latter being the final subject

सप्तदश. पटल. ।

श्रीदेव्युवाच ।

द्रावण रञ्जन चैव पारदस्य युत मया ।

सारण क्रामण चैव क्रमादाख्यातुमर्हसि^१ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

मूषा तु गोस्तनीं कृत्वा धत्तूरकुसुमाकृतिम्^२ ।

तदर्द्ध^३ पूरयेत्तैल रञ्जित च रस चिपेत् ॥ २ ॥

तुषकर्पाग्निना बाह्ये मूषायास्तु^४ प्रदापयेत् ।

विशाश^५ नागसयुक्तं समावर्त्त च खोटकम् ।

दीर्घसदृशमेनैव^६ प्रक्षिपेत् सारित भवेत् ॥ ३ ॥

द्विगुणेन ततो^७ हेम्ना जायते प्रतिसारितम् ।

ततस्त्रिगुणहेम्ना तु^८ जायते चानुसारितम्^९ ॥ ४ ॥

(1) D has an incorrect variant कर्मरत्नतुमर्हसि

(2) D and K

have धत्तूरकुसुमाकृति which is grammatically incorrect

(3) All

the texts read तसार्धे, which is grammatically incorrect D has an

incorrect variant—तसार्धे तैले पणैल

(4) B reads मूषायां तु D and

K read मूषायास्तु which is incorrect

(5) D reads विशाश (6)

B has दीर्घ सदृशमेनैव D and K have दीर्घसदृशमेनैव

(7) D reads

इतो which is not correct

(8) B reads ततस्त्रिगुण हेम्ना तु This

hemistich and the next two are not found in D K reads ततस्त्रिगुण

हेम्ना तु which is incorrect

(9) B has चानुसारिता K has नानुसारित,

which is incorrect

जारदेहिङ्योगिन^१ प्राग्वच्चाथ पुन पुन ।
 अनेन विधिना देवि भवेद्देधा तु^२ वेधक ॥ ५ ॥
 भूलताशोणितशिला^३ विपटङ्गणपारदम् ।
 ताप्य स्त्रीस्तन्यसपिष्ट कामण क्षेपलेपयो^४ ॥ ६ ॥
 इन्द्रगोपो^५ विष काम्त दरद^६ रुधिर तथा ।
 रसक तिलतैल च कामण क्षेपलेपयो ॥ ७ ॥
 भूलता माक्षिक^७ शिला टङ्गण रुधिर विषम् ।
 काकविष्टा स्तनक्षीर^८ मद्भिषीकर्णयोर्मल^९ ।
 रामठ च मद्भिषानि कामण क्षेपलेपयो^{१०} ॥ ८ ॥
 भूलता लाङ्गली गृङ्गी काकविष्टा च गैलजम् ।
 विष्णुकाम्ता मधुष्ण्टि^{११} रुधिर क्षिपदीरज ॥ ९ ॥
 सुरसा ब्रह्मसोमा च गृध्रकर्णी च लक्षणा^{१२} ।
 कर्णग मद्भिषस्यापि^{१३} कामण क्षेपलेपयो ॥ १० ॥

(१) आलयेहिङ्योगिन a variant in K which seems to be incorrect

(२) B reads तु (३) D reads शोणित शिला K reads शोणित शिल

(४) D and K have क्षेपलक्षयेत् which is incorrect (५) D read

इन्द्रगोप which is incorrect (६) K reads सुदर (७) D read

माक्षिक (८) D reads स्तनक्षीर which mars the metre (९)

मद्भिषीकर्णयोन्य a variant in D (१०) K reads erroneously च

अपयेत् (११) भूलताशोणित च an incorrect variant in B (१२)

गृध्रकर्णा विमलच a variant in D गृध्रकर्ण च लक्षणा a variant in K (१३)

कचभोनादिमस्यापि a variant in D कचभोनादिमस्यापि a variant in D

कचभोनादिमस्यापि a variant in K The sense of all of them is not clear

गण्डोल^१ विषमेकास्य-महिषाक्षिमलं तथा^२ ।
 रुधिरेण समायुक्तं रससक्रामणं परम् ॥ ११ ॥
 विष सुरेन्द्रगोपय^३ रोचना गुग्गुलुस्तथा ।
 स्त्रीस्तन्यं^४ चैव तैर्युक्तो लोहे तु क्रमते^५ रसः ॥ १२ ॥
 श्रीखण्ड^६ निम्बनिर्यास-स्त्रीस्तन्यविषटङ्कणैः ।
 गोघृतेन समायुक्तो लोहे तु क्रमते रसः ॥ १३ ॥
 अरिषर्गहतौ^७ वज्र नागौ द्वौ क्रामणं^८ परम् ॥ १४ ॥
 मातृवाहः^९ कुलीरस्य शङ्खाभ्यन्तरजो मल ।
 तथा कपित्थनिर्यासो^{१०} रससंक्रामणं परम् ॥ १५ ॥
 क्रामणं रसराजस्य वेधकाले प्रदापयेत् ।
 क्रामणं यो न जानाति त्र्यमस्तस्य निरर्थकः ॥ १६ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि हिमतारदलानि तु ॥ १७ ॥
 नागं सूर्तं समं घृष्ट गन्धहादशसंयुतम्^{११} ।
 धत्तूरकरसे घृष्टा गुटिका^{१२} चणकाकृतिः ॥ १८ ॥

(1) D reads गण्डोलि, which is incorrect.

(2) महिषाक्षीमलं तथा,

a variant in B महिषाक्षीमलं तथा, a variant in K

(3) B and K

read विषमलेन्द्रगोपाय

(4) K reads स्त्रीस्तन्ये which is inaccurate

(5)

D reads क्रमणी. K reads क्रमतो

(6) B has श्रीखण्ड D and K

have श्रीखण्ड (7) D reads अरिषर्गहतौ, which seems to be incorrect

(8) D has क्रामण, which is incorrect

(9) D reads श्रीमाविवाह,

which is incorrect

(10) B reads निर्यासे which is incorrect

(11)

गन्धकी शदमायुतम् a variant in D

(12) B has घृष्टगुटिका K has

धत्तूरकरसे

तारस्य भागाद्यत्वारः^१ शुक्लभागास्तयस्तथा^२ ।
 सम्यगावर्त्य देवेशि गुटिकैका^३ तु निक्षिपेत् ॥ १८ ॥
 अनेन क्रमयोगेण तारे ताम्र^४ तु वाहयेत् ।
 यावत्तु जायते रक्त तारं चैव न सशयः^५ ॥ २० ॥
 अस्य भागद्वयं पाद्यं तारस्य भागपञ्चकम्^६ ।
 हेमभागेकसयुक्तं द्रुत^७ हेमाष्टकं भवेत् ॥ २१ ॥
 गन्धकेन हतं शुक्लं दरदेन समन्वितम् ।
 आर्द्रकं मूलकं शुण्ठी लसुनं हिङ्गु माक्षिकम् ॥ २२ ॥
 मर्दयेन्मातुलुङ्गेन^८ नागपत्राणि लेपयेत् ।
 पुटेन म्रियते नागं सिन्दूरारुणसन्निभं^९ ॥ २३ ॥
 तत्तारे त्रिगुणि व्यूढं^{१०} निर्घर्जकं कमलं भवेत् ॥ २४ ॥
 गन्धपापाणदरदं तीक्ष्णखर्परसूतकैः^{११} ।
 भागद्वयेन समन्धान्यै^{१२} पञ्चमाशेन लेपयेत् ॥ २५ ॥
 पुटनाच्छुष्कपुटनात्^{१३} द्विधा तारस्य कण्ठता^{१४} ॥ २६ ॥

(1) D reads यत्वारि which is incorrect

(2) D reads एष

भागस्तय तथा which is incorrect

(3) D and K read गुटिकैका

(4) D and K read तारे ताम्र

(5) B has तारभास्यं यच्च

(6)

D reads द्रुत which is incorrect

(7) K reads मातुलिङ्गेन

(8)

B and D read सशय

(9) B reads मृद D reads मृदे K reads

तत्तुते (10) D reads शुक्ला, which is grammatically incorrect

K reads पापाण in place of खर्पर

(11) B reads erroneously समन्धान्यै

B reads भागद्वये

(12) पुटेन तच्छुष्कपुटनात् a variant in D पुटयत्

शुष्कपुटनात् a variant in K

(13) द्विधा तय्यन्ततया an incorrect

variant in D

पीतगन्धकपासाय निर्व्यासेन प्रलेपितम् ।

पुटवयप्रदानेन^१ रजतं काञ्चनं भवेत् ॥ २७ ॥

पीतकृष्णारुणगणं^२ यथात्नामं सुचूर्णितम् ।

गोसर्पिर्भाषितं तारे^३ वापेन श्वेतनाशनम्^४ ॥ २८ ॥

रक्तपीतासितगणं^५ छागघ्नीरेण भूयसा ।

सप्ताहं स्थापयेत्तारे^६ निपेकाद्रक्तिवर्धनम्^७ ॥ २९ ॥

यदा वाप^८निपेकाभ्यां मार्कारनयनप्रभम् ।

तत्तारं दलसंप्रोक्तं^९ मेलनं परमं मतम् ॥ ३० ॥

शुक्लस्य^{१०} कांस्यलप्यां तु रसकेन तु रञ्जयेत् ।

ह्री भागौ तस्य शुक्लस्य तारस्यैकं च मेलयेत् ॥ ३१ ॥

तदा तस्य रसेन्द्रस्य मेलनं परमं मतम् ।

बेधयेत् शुद्धसूतेन^{११} यताग्निं सुरेस्वरि ॥ ३२ ॥

हेममाक्षिकलवणं^{१२} पेषयेन्मधुसर्पिषा ।

(1) पुटवय प्रदानेन, a variant in B, which seems to be incorrect

(2) D reads गण instead of गण This charana and the next five are not found in K

(3) गोसर्पिर्भाषितातार, a variant in B

(4) D has

वापने श्वेतनाशनी, which has no clear sense

(5) B reads चित्तदण,

which is evidently an error of the scribe

(6) B reads erroneously

स्यधेतरे

(7) निपेकाद्रक्ते वधन, a variant in D, which is partly incor-

rect

(8) D reads incompletely यदा से K reads यदा वाप्य, which

is not correct

(9) D and K read तदा तस्य रसेन्द्रस्य, which seems

to be improper

(10) B reads शुक्ल तु D reads शुक्लेन तु, which is

incorrect

(11) B reads सिद्धयुतेन

(12) B reads हेम

माक्षिकलोच च

कुङ्कुमाभं भवेद्यावत् तेन नागपुटे^१ पचेत् ॥ ३३ ॥
 सम शुल्ब^२ ततो देय तच्छुल्ब तारपञ्चके^३ ।
 त्रिवार शोधयेद्दत्त्वा शुद्ध हेमदल भवेत् ॥ ३४ ॥
 बद्ध नाग तथा^४ तीक्ष्ण शुल्ब तार च पञ्चकम्^५ ।
 त्रिवार शोधयेद्दत्त्वा शुद्ध हेमदल भवेत्^६ ॥ ३५ ॥
 तालक गन्धपापाण^७ मासिक खर्पर^८ विषम् ।
 मातुलुङ्गयुत^९ लिङ्गा वङ्गलोह पुटे पचेत्^{१०} ॥ ३६ ॥
 दरद गन्धपापाण मासिक सैन्धव विषम् ।
 मातुलुङ्गयुत लिङ्गा तीक्ष्णलोह^{११} पुटे पचेत्^{१२} ॥ ३७ ॥
 कुनटी गन्धपापाण मासिक सैन्धव विषम् ।
 मातुलुङ्गयुत लिङ्गा नागलोह पुटे पचेत्^{१३} ॥ ३८ ॥
 सर्व्व हेमदले वाद्य^{१४} हेम बद्धेन^{१५} वेधयेत् ॥ ३९ ॥

-
- (1) D has तेषां नागपुट K has तेन नागपुट (2) B reads सम
 पल (3) B and K read तारपञ्चके wh ch seems to be incorrect
 (4) K wants तथा (5) Th s hem stich a id the next one are not
 found in H (6) This hem stich is not found in K (7)
 D reads दमपापाण (8) B reads खपरी (9) K reads मातुलिङ्ग
 युत (10) D reads पुट मवेत् wh ch seems to be incorrect (11)
 K reads वङ्गलोह (12) After this sloka we find a sloka in B
 wh ch is a repetition of the 36th hav ng नागलोह in place of वङ्गलोह
 (13) This sloka is not found in D In K we see only the word कुनटी
 (14) H reads वाद्य D reads सर्व्व दमन्तो wh ch seems to be incorrect
 (15) H reads दम च नेन

सुत्यागौ हेमकरिणी^१ तीक्ष्णं द्विगुणमेव च^२ ।

व्यूढं रत्नगणैः सिक्त^३ तत्तारं कमकं भवेत् ॥ ४० ॥

शुल्लं ताप्यहतं^४ कृत्वा वरनाग^५ तु रञ्जयेत् ।

तं नाग वाहयेत्तारे यावद्देमदल^६ भवेत् ॥ ४१ ॥

विषं सूतसमं गन्ध^७ त्रिगुणाञ्जनसंयुतम्^८ ।

अम्बुन द्विदिन^९ पिष्टा ताराकौ मेलयेत् समौ^{१०} ॥ ४२ ॥

पक्वं पञ्चमृदा चैव^{११} पुटेसारवशेषितम् ।

एवं वारचयेष्वैव रञ्जयेत्तारमुत्तमम् ॥ ४३ ॥

भुजङ्गस्य^{१२} च शुल्लस्य पृथगंश^{१३} चतुष्टयम् ।

पृथग्द्वादशतैलस्य^{१४} रीतिकातारयोर्द्वयोः^{१५} ॥ ४४ ॥

- (१) H reads सुत्यागौ which is incorrect K reads erroneously हेम करिणी (२) D has तीक्ष्णं द्विगुणं भवेत् (३) B reads रत्नगणैः D reads सिक्त, which is incorrect (४) B has शुल्लताप्य हत (५) D reads तारेखोद, which is unintelligible (६) D has यावद्वासेदल, which is incorrect (७) विषं सूत समं गन्ध, a variant in B and K विषसूतसमं गन्ध, a variant in D (८) B has त्रिगुणं चान्नमयुत. D reads erroneously त्रिगुणं वेगं सयुतम् (९) D reads द्विगुण, which is evidently an error (१०) ताराकौ मेलयन् समम् a variant in B नाकं मेलयन् समम् an incorrect variant in D (११) D has पूर्ववदमृता चैव, which is partly correct K has पक्वं पञ्चमृता चैव which is incorrect. (१२) B reads भुजङ्गस्य (१३) D and K read पृथगंश (१४) पृथग्द्वादशतैलस्य, an incorrect reading in B पृथग्द्वादशतैलस्य a variant in D पृथग्द्वादशतैलस्य, a variant in K (१५) रीतिकातारयोर्द्वयोः a reading in B रीतिकातारयोर्द्वयोः, a variant in D. K has an incomplete character—रीतिकातारयोर्द्वयोः

कनकस्य तु भागैक हेमतारावशेषितम्^१ ।

मार्जारान्निप्रभ देवि वर हेमदल भवेत् ॥ ४५ ॥

ताराष्टक ताम्रचतुष्कभाग^२

भागद्वय काञ्चनमेकभागम् ।

सर्षपं ततो रक्तगणेशं सितं

तारावशेष कनक करोति ॥ ४६ ॥

राजावर्तं चतुर्थं च^३ दरदञ्च प्रबालकम् ।

हेममाचिकसयुक्तं समभागानि कारयेत् ॥ ४७ ॥

रसकस्य^४ त्रयो भागा मेपीचीरेण^५ मर्दयेत् ।

वटिकां कारयेत् पथात् छायाया शोपयेत्ततः ॥ ४८ ॥

पञ्चद्रावकसयुक्तां शिलापट्टेन पिपदेत् ।

अनेन मिदकल्केन तारारिष्टं तु योजयेत्^६ ॥ ४९ ॥

प्रथमे^७ समकल्केन द्वितीये तु तदर्धकम् ।

तृतीये षाट्भागेन तारारिष्टं तु जायते ॥ ५० ॥

पत्रे दाहि कपि च्छेदे^८ हेम तच्चाक्षयं भवेत् ॥ ५१ ॥

सूतकं दरदं ताप्यं गन्धकं कुनटी तथा ।

गृहीत्वा क्रमहृदा तु श्लेष्मणाणि लेपयेत् ॥ ५२ ॥

(1) D reads हेमतारावशेषितम् which is not correct (2) K reads

ताम्रचतुष्कभागे (3) D reads राजावर्तचतुर्थं च (4) K reads

कारकस्य which is incorrect (5) मशौरीरेण in D, which is incorrect

(6) II reads तु जायते (7) II II and K read प्रथमे but this is

not accurate (8) D reads च्छेदे which seems to be incorrect.

चाङ्गेरीस्वरसे^१ पिष्टा दापयेत्^२ पुटपञ्चकम् ।
 तच्चूर्णं वाहयेत्तारे हेमाक्षष्टिरियं^३ भवेत् ॥ ५२ ॥
 कनके^४ योजयेद्देवि कण्ठवर्णं भवेत्ततः^५ ॥ ५४ ॥
 गोमूत्रेण^६ निशां पिष्टा शुक्लमावर्त्य^७ सेचयेत् ।
 यतथा शोधनेनैव भवेत् काञ्चनतारकम् ॥ ५५ ॥
 अथ कांस्योद्धृतं^८ ताम्रमारोटमथवा प्रिये ।
 पद्मणेन तु नागेन^९ शोधयित्वा ततो बुधः^{१०} ॥ ५६ ॥
 यतार्धं सिन्धुवारस्य रसमध्ये तु ढालयेत् ।^{११}
 कुष्माण्डस्य रसे^{१२} पश्चात् सप्तवारं तु दापयेत् ॥ ५७ ॥
 तथा तम्बे निशायुक्ते तप्ततप्तं च^{१३} दापयेत् ।
 शुक्रतुण्डकिंशुकामं छेदे रत्नं मृदुं तथा^{१४} ॥ ५८ ॥

- (1) D reads वरसे, which is an error of the scribe (2) K reads चपयत्, which has no sense (3) D reads हिमकष्टिरिय, which is incorrect K reads हेमकष्टिरिय (4) B reads कनकेन, which destroys the metre. This hemistich is not found in D (5) K reads भवेत्तु वा (6) D reads गोमूत्रे, which mars the metre (7) D reads शुक्लमावर्त, which is incorrect (8) D reads कांस्योद्धृत K reads कांस्योधन. Both the readings are incorrect (9) पठ बुधेन शुक्राग्नि, a variant in D. (10) B reads ततो नथ, which is incorrect (11) After this 18 slokas (57—74) are wanting in B (12) D reads कुष्माण्डकरसे K reads कुष्माण्डस्य रस, the latter being incorrect (13) D has पुनस्तप्तैव K has तप्ततप्तैव, which is grammatically incorrect. (14) छेदे रत्नं मृदुं तथा an incorrect variant in D K reads मृदुतया

ताप्येन वाप्यं कृतं तत्^१ शुल्बं कालिकया गतम्^२ ॥ ५८ ॥

दरदं किंशुकरसं रक्तचित्रकमेव च ।

हरिद्रे^३ हे वरारोहे ह्यगमूत्रेण पेययेत् ॥ ६० ॥

दद्यान्नियेचन^४ शुल्बे सप्तवारं न संशयः ।

शुल्बं सिन्दूरवर्णं च वरं^५ हेमदलं भवेत् ॥ ६१ ॥

द्विगुणौ तीक्ष्णभुजगौ घोषकृष्णं^६ तु वाहयेत् ।

अथवा यन्त्रकारस्य^७ चैकद्वित्रिपलक्रमात्^८ ॥ ६२ ॥

त्रिपञ्चकं च^९ नागस्य शुल्बस्य च^{१०} पलं तथा ।

भ्रातं यदवशिष्टं^{११} तत् तपनीयनिभं भवेत् ॥ ६३ ॥

लाङ्गली चित्रकं शिशुर्निर्गुण्डी करवीरकम् ।

सुहृत्कक्षीरचिञ्चान्न यण्यकन्दसमन्विताम् ।

महिषीक्षीरसंयुक्तां सुरां देवि प्रकल्पयेत्^{१२} ॥ ६४ ॥

सुहृत्कक्षीरलघणैः शुल्बपत्राणि लेपयेत् ।

सुरायां प्रथमोक्तायां दिनमेकन्तु पाचयेत् ॥ ६५ ॥

(१) ताप्येन यतज्ञानं सन्, a variant in K, which is incorrect. (२)

K reads रत (३) K reads हरिद्रे. (४) D reads दद्यान्नियेचन

(५) D reads वर (६) K reads घोषकृष्ण (७) K reads यन्त्र

कारस्य, which has no clear sense (८) D reads यन्त्रक्रमात्, which

is not correct (९) D has त्रिपञ्चकम् (१०) D reads एतेन च,

which is incorrect (११) D reads यदवशिष्टं K reads यन्त्र

वशिष्ट which seems to be incorrect (१२) This shloka is not

found in D

प्राग्वक्षिमाग्निवर्णानि^१ सुराया सेचयेन्मुहुः^२ ।
 आवर्त्तितानि बहुधा^३ कुर्यात् कुण्डवराटकैः^४ ॥ ६६ ॥
 सर्जिका^५ सिन्धुदत्तैश्च वपेत् कर्मसु^६ योजयेत् ॥ ६७ ॥
 रसकस्य पल्लैकं तु^७ हेममाक्षिकसंयुतम् ।
 सैन्धवस्य पल्लार्धं तु मातुलुङ्गान्त्र^८ संयुतम् ॥ ६८ ॥
 पाचनं कारयेत् पद्यात्^९ घ्रातं^{१०} कुङ्कुमसन्निभम् ।
 इन्द्रगोपसमं^{११} कल्कं पुटयोगेन जारयेत्^{१२} ॥ ६९ ॥
 तत् कल्कं मधुसंयुक्तं शर्कराटङ्कणान्वितम्^{१३} ।
 एकीकृत्याय संमर्द्य^{१४} गन्धर्वाक्षरेण^{१५} पाचयेत् ॥ ७० ॥
 प्रागेव शोधितं शुक्लं रसकस्केन^{१६} रञ्जयेत् ।
 रञ्जयेत् त्रीणि वाराणि जायते हेम शोभनम् ॥ ७१ ॥
 भावयेन्मुनिपुष्पाणि करवीरं मनःशिलाम्^{१७} ।

१/ प्रविशिष्टानि वर्णानि, a variant in D (३) D reads सेचन

सु, which is not grammatical (३) आवर्त्तितानि बहुधा, an incor-

rect variant in D (४) कुर्यात् कुण्डवराटकैः, an incomplete charana

in D (५) D reads सर्जिका which seems to be an error of the

scribe (६) D reads कर्म च, which is not grammatical (७)

D reads पल्लैकं तु, which is incorrect (८) K reads मातुलुङ्गान्त्र.

(९) K has only कचयेत् पद्यात् (१०) K reads घृत, which has no

sense (११) K reads इन्द्रगोपसमा, which is incorrect (१२) K

reads जायते (१३) D reads erroneously शर्कराटङ्कणान्वितम् (१४)

एकीकृत्या घृतं मर्द्य, an incorrect variant in D (१५) D has गन्धर्वाक्षरेण,

which is incorrect (१६) D reads रञ्जकम्, which is incorrect.

(१७) करवीरमनःशिला, a variant in D

तत्पूर्वं रञ्जित^१ शुक्ल शिलाया च तथा युतम् ।

अन्धमूपागत^२ धात जायते हेम शोभनम् ॥ ७२ ॥

तेनैव रसकल्केन तारपिष्टि तु कारयेत् ।

चेचयेत् कङ्कुणीतैले तद्विष्य^३ कनक भवेत् ॥ ७३ ॥

अर्जुनी लाङ्गुली पद्मचारिणी^४ शक्तवारुणी^५ ।

सुवर्णा^६ चौपधीभिय गैरिकेण तु पार्व्यति ।

द्विलिप्त शुक्लपत्र तु निषिक्त धानक भवेत् ॥ ७४ ॥

✓ मयूरपीवतुत्यच्च^७ कुङ्कुम रसक तथा ।

बालवक्षस्परीष च विष हासाहल तथा ।

रक्तचित्रकचूर्णच्च^८ समभागानि कारयेत् ॥ ७५ ॥

मईयेन्मध्यमान्नेन छायाशुष्क च कारयेत् ।

मधुना सह संयोज्य^९ नागपत्राणि लेपयेत् ॥ ७६ ॥

मूकमूपागत^{१०} धात नाग रञ्जयति चणात् ॥ ७७ ॥

(1) तत्पूर्वंरञ्जित a variant in D

(2) D and K read अन्धमूर

गत which is not correct

(3) K reads त दिव्य wh ch is not c

rect (4) D reads लाङ्गुली पद्मवारुणी K reads वसुधावनी wh

seems to be incorrect (5) B reads शक्तवारुणि which is incorrect

(6) D reads सुवर्ण wh ch is incorrect K reads सुवर्णे (7) D h

तुष्ट च wh ch is incorrect (8) D reads वर्णे तु wh ch seems to l

incorrect K has तु instead of च (9) मधुमासकसदुज्य a var ar

11 B wh ch has no clear sense मधु सहस्रं योज्य an incorrect variant

in D K reads संयोज्य (10) D and K read मूकमूपागत wh c

is incorrect

शाकपच^१रसेनैव सप्तवारैः^२निषेचयेत् ।
 अष्टाविंशतिकृत्वो वा^३ तैले भूनागसम्भवे ।
 तन्नागं^४ जायते दिव्यं देवामरणभूषणम् ॥ ७८ ॥
 अथवा भूलताचूर्णं^५ नागचूर्णं समांशकम् ।
 अन्धमूपागतं धातं तैले तप्तं^६ निषेचयेत् ॥ ७९ ॥
 एवं कृते सप्तवारं भवेत् धोड्गवर्णकम् ॥ ८० ॥
 बालवत्स^७पुरीषं च लाघागैरिकचन्दनम् ।
 हंसपादाख्यदरदं^८ विल्वमल्ला गुडसाया ॥ ८१ ॥
 राजावर्त्तं च कङ्कुहं शाक^९पल्लववारिणा ।
 भुजङ्गं कनकं कुर्याच्छतवारं निषेचनात्^{१०} ॥ ८२ ॥
 मस्त्रिष्ठा रजनीद्वन्द्वं काञ्ची कनकमाधिकम्^{११} ।
 कौस्तुभं विषसिन्धूयं^{१२} दरदं रक्तचन्दनम् ॥ ८३ ॥
 शाकपल्लवपालाश-कुसुमैः सह संयुतम् ।
 सेचनाच्छतवारिणं^{१३} नागं रक्षयति प्रिये ॥ ८४ ॥

- (१) D and K read अमीशपच (२) K reads वै. (३) B and K have त नाग, which is grammatically incorrect (४) B reads भूलताचूर्णं, which is incorrect (५) B reads तैलवत् D reads तैले तदा K reads अन्धमूपागत तैले तप्त तप्त (६) D reads erroneously वासवैव (७) हंसपादाख्यदरद, a variant in D (८) B reads शोक, which seems to be incorrect. (९) D has शतवारिणि निषेचयेत् K has शतवारिणि सेचयेत् Both the readings are incorrect (१०) काञ्ची रत्नसकमाधिकम्, a variant in B K has only काञ्ची (११) B has सिन्धूय, which is incorrect. (१२) This charapa is wanting in K.

कद्रुहं गन्धपापाणं^१ रजनोद्धितयं तथा ।

भावयेत् सप्तवारांश्च चामीकररसेन तु^२ ॥ ८५ ॥

निषिक्तं शिशपातैले^३ सप्तधा प्रतिवापितम्^४ ।

नागं रञ्जति च^५ क्षिप्रं रञ्जितं चाक्षयं भवेत् ॥ ८६ ॥

विद्रुमं द्रवदं तीक्ष्णम् चनेन^६ प्रतिवापितम् ।

मञ्जिष्ठाकिंशुकरसे याके चैव निषेचयेत्^७ ॥ ८७ ॥

प्रतिवापनिषिक्तय^८ क्रमेणानेन रञ्जितः^९ ।

भुजगो^{१०} हेमता याति नात्र कार्या विचारणा^{११} ॥ ८८ ॥

उक्तं हेमदल^{१२} देवि वरं तारदलं^{१३} शृणु ॥ ८९ ॥

श्वेताभ्र कान्तिके स्त्रिय^{१४} चिचारं पुटितं मतः ।

स्वल्पटङ्गणवद्गं च शुद्धशुक्ले तु वापयेत्^{१५} ॥ ९० ॥

(1) B and k. have गन्धपापाण

(2) K reads चाक्षय्यरसेन तु

(3) D reads तैले.

(4) B reads erroneously प्रतिवापिता

(5)

नाग रञ्जयते is the reading in B. नाग रञ्जति is the reading in D. This hemistich and the next one are not found in K.

(6) D reads

चनेन

(7) K reads erroneously निषेचयेत्.

(8) D reads

निषिक्त च. K has विद्रुम before प्रतिवापनिषिक्त च, which is incorrect.

(9) कने चनेन रञ्जयेत्, a variant in D

(10) K reads भुजगो

(11)

K reads विचारणा, which is incorrect

(12) D has सिक्त हेमदले

K has रक्तहेमदल. Both सिक्त and रक्त are absurd

(13) D reads

विर तालदल, which is not correct

(14) B has स्त्रिये कान्तिके

स्त्रिय is the variant in D

(15) D reads शुद्धशुक्ले, K reads

वापयेत्

पञ्चमांशेन मिथं तत्^१ तारं तालं च वेधयेत्^२ ।

तत्ताल^३ मेलयेत्तारे द्रुतं सिक्तेन^४ वेधयेत् ॥ ८१ ॥

रससैन्धवमेकैकं तिलसर्ज्जि^५द्वयं द्वयम् ।

टड्वैकं कनकरसे^६ मर्दयेद्विषसत्रयम् ॥ ८२ ॥

तेन लिप्तं ताम्रपल्लवं^७ धमेदावर्त्तितं^८ पुनः ।

इद्भुद सतालमूल^९ दध्यन्तेन तु पेपयेत् ॥ ८३ ॥

तन्मध्ये ढालयेच्छुष्कं सप्तवारं^{१०} दलं भवेत् ।

तृतीयांशेन बीजस्य मेलयेत् परमेष्ठरि^{११} ॥ ८४ ॥

लाङ्गली चित्रको दन्ती हयघ्नोत्तरवारुणी^{१२} ।

गोधावती वज्रवली^{१३} श्वेतार्कः शक्रवारुणी^{१४} ॥ ८५ ॥

(1) पञ्चमांशे च न तारं, a variant in D. K has only पञ्चमांशेन च न

(2) तारपञ्च तु वेधयेत्, a variant in B तार ताल च वेधयेत् a variant in D.

K has तार दह च वेधयेत्, (3) B has तड्वै. D has ततार (4)

II reads द्रुतं सिक्तेन D reads, द्रुतं सिक्तेन Both are incorrect (5)

B reads सिक्तावर्त्ति (6) D reads कनकरसे, which is incorrect (7)

II has ताम्र पल्लवं D has ताम्रपात्र Both are incorrect. (8) D reads

धमेदावर्त्तितं, which has no clear sense (9) इद्भुदोमूलताम्रमूल, a

variant in B. इद्भुदोमूलताम्रमूल, a variant in D इद्भुदिमूलताम्रमूल a variant

in K. (10) K reads त्रतवार (11) D has only परमेष्ठरि

out of this hemistich (12) II reads इच्छुतवारुणी, which is incor

rect (13) II reads गोधावती, which is not correct D has गन्ध

वज्रवली च, K has गोधावती वज्री Both are incorrect and incomplete.

(14) B reads शक्रवारुणी D reads श्वेतार्कः, which is incorrect.

विष्णुकान्ताश्वगन्धा च^१ शिशुपक्षाङ्गुली तथा ।
 पुनर्नवा अपामार्ग इङ्गुदी^२ चक्रमर्दकः ॥ ८६ ॥
 गुडची चैव हिस्त्रा च^३ एकद्वित्रिचतुर्थकः^४ ।
 मर्दिपौष्पीरसम्भानात्^५ समाद्यादुपरि प्रिये^६ ।
 निपेके क्रियमाणि तु^७ जायते शुक्लशोधनम्^८ ॥ ८७ ॥
 तासु^९ पोङ्गुशभागेन शुक्लपत्राणि लेपयेत् ।
 स्थापयित्वाभ्यमूषायां^{१०} विधा चावर्तयेत् पुनः^{११} ॥ ८८ ॥
 शुक्लवर्गस्त्रिधा चारं^{१२} गृहसैन्धवसर्जिकाः ।
 दन्ताः कपर्दी, कम्बुय^{१३} शुक्लयः शुक्लवापना^{१४} ॥ ८९ ॥

- (१) विष्णुकान्ता चाश्वगन्धा, a variant in H विष्णुकान्ता च गन्धा च a variant in D
 (२) D reads द्विच, which is incorrect (३) गुडची च चद्विस्त्रा च, a variant in D (४) B reads चतुर्थका (५) D reads सचाना which is incorrect. (६) D has समाद्यात् परियोजयेत् K has समाद्यादुपरि योजयेत् (७) क्रियमाणि जायते तन्, a variant in D. निपेके क्रियमाणि ॥ a variant in K. Both the readings are incorrect. (८) D reads शुक्ल शोधन परम् which mars the metre (९) B reads तासु D reads तत् K wants this term (१०) चापयित्वा विधा चावर्त, a variant in H K reads स्थापयित्वाभ्यमूषायां, which is incorrect (११) D has तावद्वन्धन तन् पुनः, which is incorrect K has विधा सवर्तयेत् पुन (१२) शुक्लवर्गमुषाचार, a variant in B शुक्ल वर्ग विधा चोर, a variant in D शुक्लवर्गविधाचार, a variant in K. (१३) B reads कम्बुय D reads दन्ता कपर्दि कम्बुय. K reads कपर्दि (१४) B has 'शुक्लव शुक्लवापन' > this शुक्ल व शुक्लवापन K has only शुक्लवापन

पादमेतत्पुरासेकै^१र्जायते नखपाण्डुरम् ॥ १०० ॥

चयोऽयस्कान्तभागाः^२ स्युरारतारद्वयं तथा ।

वङ्गस्य^३ दश भागाः स्युस्तारवेधेन^४ वेधयेत् ॥ १०१ ॥

भारस्य द्विगुणं तारं तारात् कान्तं चतुर्गुणम् ।

कान्तादष्टगुणं^५ वङ्गं तारवेधेन वेधयेत्^६ ॥ १०२ ॥

तालं सूतं समं कृत्वा वज्जीचोरिण मर्दितम् ।

पुटं दत्त्वा तु यन्त्रेण सत्त्वं पतति शोभनम् ॥ १०३ ॥

वङ्गमावर्त्य देवेशि वज्जीचोरिण^७ पेपयेत् ।

एकविंशतिवाराणि वङ्गशोधनमुत्तमम् ॥ १०४ ॥

तद्वङ्गं जारयेत् सूतं^८ समं वा^९ द्विगुणादिकम् ॥ १०५ ॥

भङ्गातराजिकातैल^{१०}-ग्रहचूर्णविद्धेन च^{११} ।

मागवङ्गी भवेत्तेन समं वङ्गेन सारणात्^{१२} ॥ १०६ ॥

क्षारीदकनिषेकाच्च^{१३} तद्वह्नीजमनेकधा^{१४} ।

- (1) पादमेतत्पुरासेकै, a variant in B पादमेतत् पुरासेकै, a variant in D पादमेतत्पुरासेकै, a variant in K. (2) D reads चयोकान्तस्य भागा आत्, which is incorrect. K reads चयो भाग्यभागाः स्यु (3) B reads वङ्गस्य, (4) K reads तारवेधेन (5) D has कान्तादष्टगुण (6) B has तारं वेधेन वेधयेत् D has तारवेधेन वेधयेत् K has तार वज्जेन वेधयेत्. (7) K reads चकंचोरिण. (8) B reads जारयेते सूते, which is incorrect D reads जारयेते सूतं, which is also incorrect (9) D and K read तत्-समं (10) D has भङ्गातराजितैलं, an incomplete chitra K has भङ्गातराजिकातैलं (11) B reads विद्धानि. D reads विद्धनम् (12) D and K read मागवङ्गी (13) K has क्षारीदकनिषेकाच्च which seems to be incorrect (14) तद्वह्नीजमनेकधा, a variant in D, which is senseless

तमुपाय प्रवक्ष्यामि मार्हवं येन जायते ॥ १०७ ॥

घृतं दधि पयः^१ चौद्रं विल्वजम्बीरकद्रवैः^२ ।

गुडस्थिलसमायुक्तो^३ निपेकात्^४ मृदुकारकः^५ ॥ १०८ ॥

गजदन्ता हयनखा^६ मेघशृङ्गं च सैरिभम्^७ ।

कस्तु^८निर्याससयुक्तं समवार निपेचयेत्^९ ॥ १०९ ॥

सहस्रधा विस्फुटितं दलं भजति^{१०} मार्हवम् ॥ ११० ॥

ज्योतिष्मतीकुसुमानां^{११} तैले कारञ्जकेऽपि वा^{१२} ।

निपेक ग्रस्यते^{१३} इत्यर्थं कनकस्य विचक्षणैः ॥ १११ ॥

आवर्त्यमानं तारे च^{१४} यदि तन्नैव^{१५} निर्मलम् ।

काचटङ्कणवापेन क्षिप्र निर्मलता व्रजेत् ॥ ११२ ॥

मधुक^{१६}मधुमेघाण्य सौराष्ट्रीगुडसैन्धवैः^{१७} ।

(1) B reads घृतघटिमधु

(2) विल्वजम्बीरकद्रवैः, a variant in B

(3) गुडतैलसमायुक्त, an incorrect variant in D

(4) D and K read

वापयेत् (5) D has मृदुकारकम् K has मृदुकारके

(6) B reads हयनखो

(7) मृग चैव सैन्धव an incomplete charana in D मरीचिका

च सैन्धव, a variant in K (8) D and K read ककु which seems to

be incorrect (9) D reads सहस्रधावि मेघयन्

(10) D has सहस्रधा विस्फुटिते दले भजति K has सहस्रधा च स्फुटते दलं भजति

(11) ज्योति

र्मलसुभानां, an incomplete charana in B. (12) कारञ्जकेऽपि वा a

reading in D (13) K reads मज्जते.

(14) B reads तारेण

K reads तारे (15) D reads त नैव which is incorrect (16) K

B D and K read मधुक, which is not accurate (17) D reads

शुक्तिकम्बुखुरावापं^१ चन्द्रार्कं मृदु जायते ॥ ११३ ॥

मधुतैलघृतैश्चैव^२ वत्समूत्रे निपेचनात्^३ ।

जायते खरसत्त्वानां दलानामपि मार्दवम् ॥ ११४ ॥

चिञ्चारसेन सामुद्रैः क्षीरे चार्कस्य^४ वङ्गिना ।

विशुद्धं जायते तारं गङ्गकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ११५ ॥

यदि तन्निर्मलं^५ नैव तदा^६ तद्वत् पुनः पचेत् ।

विधिरप्य^७ समाख्यातस्तारकर्मणि पूजितः ॥ ११६ ॥

कङ्गुणी^८ तैलमन्त्रिष्ठा-हरिद्रादयकुङ्कुमम् ।

निपेकात् कुरुते हेम बालार्कसदृशप्रभम् ॥ ११७ ॥

शुल्बार्हं गन्धकं दत्त्वा तदर्धं मृतसूतकम्^९ ।

चाङ्गेरी^{१०} स्वरसेनैव मर्दयेद्वासरचयम् ॥ ११८ ॥

मुतं^{११} चित्ररसेनैव लेपयेद्देम पाण्डुरम् ।

पक्का^{१२} पञ्चमृदा देवि हेमोत्कर्षणमुत्तमम् ॥ ११९ ॥

(१) सिक्कमम्बुखुरावाप, a variant in D. शुक्तिकम्बुखुरावाप, a variant in K.

(२) मधु तैल घृत चैव, a variant in D. मधुतैलघृत चैव, a variant in K.

(३) वत्समूत्राणि निपेक्षयेत्, a variant in B. वत्समूत्राणि निपेक्षनात्, a variant in D. Both the variants have no clear sense.

(४) D reads क्षीर चार्कस, wherein the first term is incorrect. (5)

॥ and D read तन्निर्मल which is incorrect. (6) D reads तद्व

(7) D reads erroneously विधिरप्य. K. reads विधिरप्य. (8) K has

कङ्गुणि. (9) B has शुल्बपारद which seems to be incorrect. (10)

B reads चाङ्गेरी, which appears to be incorrect. (11) D reads

शक्ति which mars the metre. (12) D and K read क्षयि

हेम शस्त्र तथा तीक्ष्ण समभागानि कारयेत् ।

अन्धमूषागत^१ धात खोटो भवति तत्क्षणात् ॥ १२० ॥

खोटस्य भागमेकं तु रसहेमसमन्वितम् ।

पाचयेदनुजाग्नेन^२ यायत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥ १२१ ॥

यतामिन ए तेनैव वेधयेद्देम पाण्डुरम्^३ ।

जायते कनक दिव्य दिवर्षोत्कर्षण^४ भवेत् ॥ १२२ ॥

यावच्छुद्ध भवेत्तावत् पुटेल्लवणभस्मना^५ ।

रक्ततैले^६ निषेक्तस्य जायते हेम शोभनम् ॥ १२३ ॥

मर्दित कटुतैलेन^७ स्वर्णगैरिकगन्धकम् ।

अथवा मातुलुङ्गाग्ने^८ राजावर्त्तकमाक्षिकम् ॥ १२४ ॥

अथवा विट् कपोतस्य^९ राजावर्त्तकसैन्धवम् ।

पुटनाच्छेतकनक^{१०} कुरुते^{११} कुङ्कुमप्रभम् ॥ १२५ ॥

राजावर्त्तस्य घूर्णं तु शिरोपकुसुमद्रवै^{१२} ।

(1) D and K read च भूमूषागत wh ch is not correct

(2) पाचये

इत्यन्तः ॥ १२० ॥ ant in D [चयुज may mean चयुज]

(3) वेधयेत्

यतपाण्डुरम् a variant in D

(4) This charaṇa and the next three

are not found in D K reads दिवर्षोत्कर्षण

(5) H reads भस्मना

wh ch is incorrect

(6) K reads रक्त तैले

(7) यत् पुटेतैलेन

सित, a variant in D, wh ch is senseless

(8) K reads मातुलिङ्गाग्ने

(9) D has विट् कपोतस्य

(10) K has पु त सितकनक wh ch is incorr

plete as well as incorrect

(11) K reads कुरुते wh ch is not

in D (12) शिरोपकुसुमद्रवै is not correct in D and K

भाषितं बहुश. चित्तमशीत्यंशेन^१ वर्षद. ॥ १२६ ॥

शतशः कङ्कणीतैले ताम्रं हेम्ना समं द्रुतम्^२ ।

माचिकेन कृतावापं शतांशेन तु वर्षकृत्^३ ॥ १२७ ॥

कार्पासबीजदरद^४ तुल्यसैन्धवगैरिकैः^५ ।

पत्रासक्तक^६मन्त्रिष्ठा-रक्तचन्दनविद्रुमैः^७ ॥ १२८ ॥

शुद्धभस्मातकच्छेद^८ वत्सविष्टेष्टकायुतैः^९ ।

आवापाज्जायते श्वेतं^{१०} कनकं रविसन्निभम्^{११} ॥ १२९ ॥

रक्ताष्टकं त्रयो भागो^{१२} त्रयो भागा. समुद्रजम्^{१३} ।

सिताकं पत्रतीक्ष्णं^{१४} पुटो वर्षप्रदो भवेत्^{१५} ॥ १३० ॥

- (1) B reads चित्तमशीत्यंशेन D reads चित्तमशीत्यंशेन K reads चीप
अशीत्यंशेन, which is incorrect. (2) ताम्रं हेम्ना समं द्रुतम् a variant in B
माचिकेन हेम्ना रसे द्रुत, a variant in D, which is not correct (3) D
reads the whole hemistich thus माचिकेन शतांशेन तुल्यसैन्धवगैरिकैः, which is
partly incorrect K wants कृता. (4) B and D read कार्पासबीज
दरद. (5) D reads तुल्यसैन्धवगैरिक, which is incorrect. (6) D
reads पत्रासक्तक K reads पत्रासक्तक (7) D and K read निद्रितै
instead of विद्रुमै. (8) शुद्ध भस्मातकच्छेद a variant in D (9)
वत्सविष्टेष्टकायुतैः, a variant in D. वत्सविष्टेष्टकायुतैः, an incomplete variant
in K. (10) B reads श्वेतं D reads श्वेत (11) B has रवि
सन्निभ, D has विद्रुमसन्निभ (12) B has रक्ताष्टक D has रक्ताष्टक
वत्सविष्टेष्टकायुतैः K reads रक्ताष्टकत्रयो भागा (13) B has समुद्र
जं K has समुद्र योजयितुं Both the readings are unintelligible (14)
सिताकं पत्रतीक्ष्णं, a variant in D (15) पुटो वर्षप्रदो भवेत्, an incorrect
variant in D

रक्तपीतो^१ समो कृत्वा ताभ्या तुल्यं च^२ माक्षिकम् ।
 करञ्जतैलेनालोद्य मूकमूपागत^३ धमेत् ॥ १२१ ॥
 सक्तत् पीत^४ दशाश्वेन दश पीतश्वेन च^५ ।
 शत पीतसहस्रेण^६ कीटिमर्धेन विध्यति^७ ॥ १२२ ॥
 शतश्व किशुकरश्चे भावित^८ लवण पुन ।
 सटक्कणपुटेनैव^९ वर्षोत्कर्षप्रद^{१०} भवेत् ॥ १२३ ॥
 लोहचूर्ण^{११} त्रयो भागा गैरिक द्विगुण तथा^{१२} ।
 मधुककुसुदाभोभि^{१३} मूत्रेणापि निषेचयेत्^{१४} ॥ १२४ ॥
 पेययेत् कीदृशेणैव^{१५} गोष्ठमध्ये^{१६} तु निक्षिपेत् ।

- (१) D has रक्तपितो (२) D reads तुल्यं च which is incorrect
 (३) H reads चकमूपागते D and K read मूकमूपागत wherein the
 middle term is incorrect (४) D reads पाद (५) दद्यात्
 पीतेन च दद्यात् a variant in D (६) शतपीत च सञ्ज्ञेन a variant in D
 शतपीतसहस्रेण a variant in K, which is incomplete (७) B reads
 कीटिमर्ध न विध्यति D reads कीटिमूर्धेन तिष्ठति K reads काटिमर्ध न तिष्ठति
 (८) D reads erroneously भावित (९) सटक्कण तु पुटनान्, a variant in
 B (१०) D and K read वर्षोत्कर्षप्रद which is not correct (११)
 D reads लोहचूर्ण (१२) गैरिका द्विगुणश्च a reading in B गैरिका
 द्विगुणश्च a reading in D गैरिक द्विगुणश्च a reading in K All are
 inaccurate (१३) मधुककुसुदाभोभि, a variant in B मधुकुन्देन कुन्दाभि
 a variant in D मधुकुन्देन कुन्दाभि a variant in K All are partly incor-
 rect (१४) H reads च पेययेत् K reads च पेययेत् which is incorrect
 (१५) पेययेत् रसमैव a variant in D पेययेत् रसमैव, a variant in K (१६)
 D reads गोष्ठमध्ये

अशीत्यंशेन तदिदं^१ वापाद्वर्णप्रदं भवेत् ॥ १३५ ॥
 शुल्वातिरिक्तं कनकं^२ पुटयेदन्धमूषया^३ ।
 सामुद्रधातुतोयेन निषेकः शस्यते तदा^४ ॥ १३६ ॥
 सामुद्रगैरिकालिमं^५ द्रावितं^६ मृदुतां व्रजेत् ।
 गोशकृद्भक्षलिप्तं तत्^७ समभागं प्रलेपयेत् ॥ १३७ ॥
 शुल्वातिरिक्तं कनकं^८ पुटं निम्नसता व्रजेत् ॥ १३८ ॥
 बागास्थिभक्षकल्केन मूषा लिप्ता विचक्षणः ।
 निक्षिपेदन्धमूषाया^९ नित्यं हेमदलं भवेत् ॥ १३९ ॥
 ततस्तन्मृदुभिर्घोटैः^{१०} सम्यसार्यं विचक्षणः ।
 तप्ततप्तं^{११} निषेक्तव्यं यावत्तन्मृदुता व्रजेत् ॥ १४० ॥
 सामुद्र^{१२}धातुकल्केन लेपयित्वा विचक्षणः ।
 कृत्वा पलाशपत्रे^{१३} तु तद्दृष्ट्वन्मृदुवह्निना^{१४} ॥ १४१ ॥

(१) D reads ताविद K reads तदीद Both are incorrect (२)

शुल्वातिरिक्तकनक a reading in D शुल्वाणि न कनक, an incorrect reading

in K (३) पुटे दियान्धमूषया a variant in D K reads मूषया, which is incorrect

(४) D has an incomplete reading—रसिक शस्यते दा

(५) समुद्र गैरिकालिप्त, a variant in D सामुद्र गैरिक लिप्त a variant in K.

(६) D reads erroneously द्रावयित्वा (७) D reads गोशकृद्भक्षलिप्त.

K reads लिप्त च (८) D reads शुल्के, which is senseless (९)

यावत्तन्मूषाया a variant in B (१०) D and K read मृदुभिर्घोटैः

सम्यक् (११) B reads तप्त तप्त This hemistich and the next one

are not found in D (१२) K reads सामुद्र (१३) D reads

पलाशपत्रे K reads पालाशपत्रे (१४) D has तद्दृष्ट द्रवह्निना which is

incorrect

तावत् पचेत् पचेद्दीमान्^१ यावन्निर्मलतां व्रजेत् ।
 ततस्तच्छीतले^२ कृत्वा तीक्ष्णे निर्वापयेत्ततः ॥ १४२ ॥
 [तावदेव^३ विधिः कार्यो यावदर्थः समागतः ॥ १४१ ॥
 ततस्तत्तापयेद्भूयो गोशकच्चूर्णसंयुतम् ।
 तप्तं तपनतस्तत्र लवणे प्रक्षिपेद्बुधः ॥ १४४ ॥
 प्रकटं तु ततो हेम पचेत्तवणैरिकैः ।
 कर्पकेण तु संगोध्य भूयो भूयो विचक्षणः ॥ १४५ ॥
 लेपयेत् पुटयेच्चैव वर्णसंजननाय च ।
 तारारिष्टं तु देवेशि रक्तनैलेन पाचयेत् ॥ १४६ ॥
 निषेचयेच्च शतशो दलं रज्यति रक्षितम् ॥ १४७ ॥
 रसोपरसवर्गं तु निर्वहेन्नागवद्भयोः ।
 नागवद्भौ पुनः शुल्ले शुल्लं तारे तु निर्वहेत् ॥ १४८ ॥
 तारं निषिक्तं देवेशि रक्तनैले पुनः पुनः ।
 जायते हेम कल्याणं सर्व्वदोषविवर्जितम् ॥ १४९ ॥
 हेमार्धेन समायुक्तं रसोच्छिष्टं प्रशस्यते ।
 जायते कमलं दिव्यं भाद्रकासममुत्तमम् ॥ १५० ॥
 वङ्गाभ्रं सितताप्यं वा शैलं वा वापयेत् सिते ।
 तद्धि तारे दशांशेन वर्णोत्कर्षप्रदं भवेत् ॥ १५१ ॥
 षटानवतिरंशास्तु तारारिष्टस्य पार्व्वति ।

(१) भावद्विषयतो विद्याम्, a variant in D तारद्विषयतो विद्याम् an incomplete variant in K (२) तत्तलच्छीतले, a reading in K (३) The periphrasis within brackets (१४३—१५२) is found only in B

एकैको रसहेमांशः शतवेध इति स्मृतः ॥ १५२ ॥
 अनेन क्रमयोगेण सहस्रांशेन वेधकः^१ ॥ १५३ ॥
 मूपां^२ ॥ गोस्तनीं कृत्वा दलपूर्णां तथा दृढाम्^३ ।
 धमेदलं निर्मलं तत्^४ धृतमुन्मीलितं यदा ॥ १५४ ॥
 क्रामणेन समायुक्तं रसं दत्त्वा तु वेधयेत् ।
 दलपत्रं रसालितं ताम्रपावान्तरे^५ स्थितम् ॥ १५५ ॥
 उपरिष्ठान्मृदा लितं दत्त्वा मृद्वग्निमेव च ।
 बीजसंयुक्तमावर्त्तं स्थापयेन्मतिमान् सदा ॥ १५६ ॥
 दृढां तिलचूर्णं च शीतले तु निवापयेत्^६ ।
 रससिद्धं तु^७ कनकं यक्षकं स्थापयेद्भुवि ।
 उद्धृत्य पुनरुद्धाव्य^८ विक्रेयं तत् सुरेखरि ॥ १५७ ॥
 पुनरग्यं प्रवक्ष्यामि रसवेधो^९ यथा भवेत् ॥ १५८ ॥
 — तिलसर्पपचूर्णस्य द्वे पले च प्रदापयेत्^{१०} ।
 द्वे पले च हरिद्राया एकत्रैव तु मर्दयेत्^{११} ॥ १५९ ॥

- (1) B has सहस्रांशदिवेधक . D has सत्ताशेन विधायक, which is incorrect
 (2) H and K read मूपा, which is incorrect. (3) दृढां पूर्वं तथा दृढ, an incorrect variant in D. (4) H and K read च.
 (5) B reads ताम्र पावान्तरे. K reads ताम्रपत्रान्तरे, which is incorrect. (6)
 D reads शीतलेन तु वेधयेत् K reads शीतलेन निवापयेत्, which is partly incorrect
 (7) D reads रसे विद्धे तु, which is incorrect K reads रसे विद्धे तु
 (8) H reads पुनरुद्धाव्य, which is unintelligible K reads पुनरुद्धाव्य.
 (9) H reads रसवेधः D and K read रसवेध Both are incorrect.
 (10) D and K read द्वे पले च हरिद्राया, wherein the last term is incorrect
 (11) This hemistich is not found in D and K

सर्दयेन्मृगये पात्रे पलपञ्चक^१पन्नगम् ।

वापयेत् सिद्धसूतेन^२ शलाका चैव चालयेत्^३ ॥ १६० ॥

पुनश्च वापयेत्तावत्^४ यावत् कठिनां व्रजेत्^५ ।

सद्वागं जायते दिव्यं जाम्बूनदसमप्रभम्^६ ॥ १६१ ॥

उद्घाट^७ कथयिष्यामि रसविदं च पन्नगम्^८ ॥ १६२ ॥

घोषाकृतं तु यत् शुल्व^९ षोडशांगेन^{१०} योजयेत् ।

एकीकृत्य^{११} समावर्त्य छागमूत्रे निषेचयेत् ।

सर्व्वदोषविनिर्मुक्तं जायते हेम शोभनम्^{१२} ॥ १६३ ॥

लोहवेध इति ख्यातो विस्तरेण सुरेश्वरि ॥ १६४ ॥

यथा लोहे तथा देहे कर्त्तव्यं सूतक. सदा ।

समानं कुरुते देवि प्रविगन्^{१३} देहलोहयोः ॥ १६५ ॥

- (1) D reads पल पञ्चक K reads पल पञ्चक (2) दापयदन्मृगयेन,
a variant in D K reads बद्धसूतेन (3) D reads शालाको वलापयेत्,
which is incorrect (4) D reads वद्यान् D reads वदादापयद्वरिडा
an incomplete variant in D (5) K has the following hem stich
after व्रजेत् — सीदापयद्वरिडां तु वापन् कठिनां व्रजेत् (6) D reads जम्बूनद
समप्रभम् which is not correct (7) उद्घाट is the reading in D
(8) D has रसविदं च वापन्म् K has रसविदं च पन्नगम् (9) D reads
यत् शुल्व which is incorrect. (10) K reads erroneously षोडशां
(11) D and K read एकीकृत्य which is grammatically incorrect
(12) D has जल शोभनम् which is incorrect (13) D reads प्रविगन्
K reads प्रविगन्

पूर्वं स्तोत्रे परीक्षितं ततो^१ देहे प्रयोजयेत् ।

तन्ममाचक्ष्य देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १६६ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^२

रसार्णवे रससंज्ञिताया

स्तोत्रवेधो नाम^३

सप्तदशः पटलः ॥ १७ ॥

---

(1) D reads erroneously वही (2) B wants this line (3)
 D and E have साहबिधानो नाम This is not correct, as we see in the
 beginning of the next पटल स्तोत्रवेधो &c and not साहबिधान

अष्टादश. पटले. ।

श्रीदेव्युवाच ।

लोहवेधास्त्वया देव यदर्थमुपवर्णिता.¹ ।

त देहवेधमाचक्ष्व येन स्यात् खेचरी गति² ॥ १

श्रीभैरव उवाच ।

प्रथम शोधयेद्देहं पयात् कल्कं समाचरेत् ।

अन्यथा न³ भवेत् सिद्धि रश्चैव रसायने ॥ २

प्रातः प्रातः पिवेदादौ त्रिदिनं घृतसैन्धवम्⁴ ।

केतक्या⁵ स्नानज⁶ कायं तदनु⁷ त्रिदिनं पिवेत् ॥

विधिना स्वेदनं कृत्वा सयवधारप्रकारम्⁸ ।

चरहं पिवेद्दराकाय⁹ सदेवासुरवन्दिते¹⁰ ॥ ४ ॥

काय¹¹ कटुकरोहिण्या सम्यक् जाते विरेचने¹²

त्रिदिनं यावकायं च¹³ भुञ्जीत घृतसयुतम् ॥ ५ ॥

(1) लोहवेधास्त्वया देवि यदर्थमुपवर्णिता an incorrect variant in D (2)

D reads खेचरी गति which is incorrect (3) D and K read नान्यथा

च (4) D reads घृतसैन्धव wh ch is incorrect (5) B has

केतक्यास्तनज D has केतक्यास्तनज K has केतक्यास्तनज (6) B reads

तदनु D reads तद्वत् (7) D reads प्रकारम् which is incorrect.

(8) D has पिवेदतिक which is incorrect K has चरहाय (9) छि

पःसुरवन्दित a variant in B अष्टदेवासुरवन्दित is variant in D (10)

K reads काय (11) B reads विरेचन (12) B has दिन यावकायं च

(13) B reads भुञ्जीत

पलाशबीजजम्बू-गुडमोदकभक्षणात् ।

कौटस्य पातनं कुर्यादथ काकैटवारिणा^१ ॥ ६ ॥

वचामरिचसिन्धूत्य-रजनीकषणागरात्^२ ।

धात्रीगुडविडङ्गाच्च परामं दिवसत्रयम् ॥ ७ ॥

एवं संशोध्य शास्त्रं^३ क्षीरमुद्गाभ्यायकैः^४ ।

ततो जातवक्षो^५ भूत्वा चरेद्वासायनं विधिम्^६ ॥ ८ ॥

धानीरसप्लुतक्षौद्रेः क्षीरेः सुरतरुद्वयैः^७ ।

सैलं^८ निर्मथ्य देवेशि द्विचतुःपट्पक्षान्वितम्^९ ॥ ९ ॥

क्षधुमध्योत्तमैर्मानैः विमासं प्रत्यङ्^{१०} पिवेत् ।

भारोटं^{११} भक्षयेत् पश्चात् जीर्य च तदनन्तरम् ॥ १० ॥

क्षेत्रीकृत्य ततो देहं^{१२} ततो भक्ष्यं तु वर्धयेत्^{१३} ॥ ११ ॥

(१) This śloka is found in B only (2) D has भक्षण क्षणनागरं.

K has only न नागरात्. (3) K reads शास्त्रस्य, which is incorrect.

(4) क्षीरमुद्गापायकैः, an incomplete variant in D. (5) जातवक्षो,

a reading in D, which is incorrect K reads वक्षवक्षो. (6) वक्षो

क्षेपायनविधि, an incorrect variant in D वासायनं विधि, a partly incor-

rect reading in K (7) D reads तरुद्वयैः. K reads सुरतरुद्वयैः, which

is incorrect and incomplete. (8) B reads सैल, which is incorrect.

(9) द्विचतुःपट्पक्षान्वित in B. द्विचतुः पक्षान्वित in D. Both the readings

are incorrect. (10) D reads विमासे प्रत्यङ्. K reads विमासे प्रत्यङ्ग,

which is absurd. (11) "सुशोषितो रसः सद्यक् भारोट इति कथ्यते ॥"—Vide

रस स Chap. xi v. 60 (12) D reads देह (13) B reads

वर्धयेत् D reads वैवर्धयेत् K reads वर्ध तु भक्षयेत्

शोधित श्लोमताप्याभ्या^१ पातित तदमन्तरम्^२ ।
 तन्दुसौयकभृङ्गाङ्ग^३ पेपित वापित^४ रसम् ।
 पारोटमिति सेवेत^५ प्रथम देहसिद्धये^६ ॥ १२ ॥
 अथवा भक्षता प्राप्त^७ घट्टवार^८ कल्कयोगतः ।
 यावत् सवक्त्र पूर्णं तावदपारोटक भजेत्^९ ॥ १३ ॥
 त्रिनाजतु^{१०} चौद्विडङ्गसर्पिः^{११}
 चौडाभयापारदताप्यभक्षम्^{१२} ।
 आपूर्यते दुर्बलदेहधातून्^{१३}
 त्रिपञ्चरात्रेण यथा यथाह ॥ १४ ॥

- (१) ॥ has शोधितश्लोमताप्या an incomplete variant D has शोधित
 श्लोमता वाति, which is senseless K has शोधित श्लोम ताप्य हि (२)
 D reads त तदमन्तरम् an incomplete charapa (३) तन्दुसक भृङ्गाङ्ग
 in D तदुपतभृङ्गाङ्ग in K Both are incorrect variants (४) शोधित
 वापित an incorrect reading in D K wants वापित (५) D reads
 पारोटमिति सेवेत wherein the last term is incorrect K reads सेवेत
 (६) D reads देहसिद्धये which is grammatically incorrect K reads
 erroneously देहसिद्धयेत् (७) B has वात D has श्लो, which is
 incorrect (८) B reads घट्ट वा (९) K reads भजेत्
 (१०) K reads त्रिनाजतु (११) K has त्रिद्विडङ्गसर्पिः D has चौद्विडङ्ग
 चौडा K has चौद्विडङ्गसर्पिः which seems to be partly incorrect (१२)
 तथामयपारदताप्यभक्षता an incorrect variant in D (१३) आपूर्यते दुर्बलदेह
 धातून् an incorrect reading in ॥ आपूर्यते तदमन्तरम् also an incor-
 rect reading in K

वक्त्रकन्यारसचौद्र^१ दिनिशान्निफलागुडेः ।
 कल्कीकृतं रस^२ व्योम-कान्त^३मध्वाज्यसंयुतम् ।
 भुञ्जा गच्छेदमरता चैत्रीकरणसुत्तमम् ॥ १५ ॥
 चूर्णमभ्रकसत्त्वस्य कान्तलोहस्य वा ततः ।
 तीक्ष्णस्य वा महादेवि त्रिफलाकाशभाषितम् ॥ १६ ॥
 यावदक्षनसकाश वस्त्रच्छत्रं विशोध्य तत्^४ ।
 भृङ्गामलक^५सारेण हरिद्राया रसेन च ॥ १७ ॥
 पुटितं रससयुक्त^६ मधुघृतसमन्वितम्^७ ।
 लोहसंपुटमध्यस्थं मास धान्ये प्रतिष्ठितम् ॥ १८ ॥
 घृतेन मधुना लिङ्घात् चैत्रीकरणसुत्तमम् ।
 एवं वर्षप्रयोगेण^८ सहस्रायुर्भवेन्नरः ॥ १९ ॥
 रससिद्धे^९ पुरा हेम गुञ्जामात्रं दिने दिने ।
 भक्षयेद्देहसिद्धार्थं रससिद्धिं प्रप्नोति ॥ २० ॥
 कान्ताभ्रसत्त्व सरस भीषत्कनकजारितम्^{१०} ।
 लिङ्घादादौ समध्वाज्य^{११} चैत्रीकरणसुत्तमम् ॥ २१ ॥

- (1) D has वक्त्रकन्यारि सचौद्र which is incorrect K has an incomplete charapa—कन्यासचौद्र (2) D reads कल्कित तद्वत् (3) B reads कति (4) D reads वस्त्रच्छत्रं विशोध्य, which is improper. h. reads वस्त्रच्छत्रं विशोध्य which is partly incorrect (5) विभागामलक is the reading in D (6) H has कौचन एत (7) मधुसमिद्धितम्, a variant in B (8) B reads एवं वर्षप्रयोगेण (9) K reads रससिद्धे, which is grammatically incorrect (10) D and K have कान्ताभ्रकसत्त्व मत्त रसभीषत् प्रयोजितम् Here रस is mentioned (11) निङ्घादौ समध्वाज्य a variant in D and K Here रस is repeated

वर्षं वर्षादिमथवा पूर्वमेवं^१ तु भक्षयेत् ॥ २२ ॥
 वष्यजीर्णो रसो^२ देवि ह्युत्तमः^३ परिकीर्तित ।
 मध्यमो हेमजीर्णस्तु तारजीर्णोऽधमः^४ प्रिये ॥ २३ ॥
 हेमजीर्णं भक्ष्यसूते^५ रुद्रत्वं भक्षिते^६ व्रजेत् ।
 विष्णुत्व तारजीर्णे तु^७ ब्रह्मत्व भास्करेण तु ॥ २४ ॥
 शीत्यजीर्णे धनाध्यक्ष, सूर्यत्व चपलाक्षये तु^८ ।
 वाजरे तु^९ शशाङ्कत्वम् धनसत्त्व तु रोहिणे^{१०} ।
 सामान्येन तु शीत्येन शक्रत्व प्राप्नुयान्नरः ॥ २५ ॥
 एवं यो शीत्यजीर्णं तु भक्षयेद्भक्ष्यसूतकम्^{११} ।
 जलेन जलरूप स्यात्^{१२} स्थलेन स्थलता व्रजेत् ॥ २६ ॥
 तेजोऽधिके तथा तेज वायोरप्यधिको बली ।
 हस्तां कर्मां स्वयं साक्षात् शायानुग्रहकारक ॥ २७ ॥

- (१) B and D read पूर्वमेव. (२) D reads वष्यचारसो which seems to be incorrect
 (3) L reads उत्तम (4) D reads erroneously तारजीर्णसुत D reads ताराजीर्णसुत. which is also incorrect.
 (5) हेमजीर्णो भक्ष्यसूतो a variant in D हेमजीर्णो भक्ष्यसूत a variant in K.
 (6) D reads भक्षित K reads भक्षितौ Both are incorrect (7)
 B reads तारजीर्णस्तु D reads विष्णुत्व तारजीर्णे तु, wherein the first term is incorrect
 (8) B has सूर्यत्वं तु चपलाक्षये D has सूर्यत्वं च चपलाक्षये L has सूर्यत्वं चपलाक्षये
 (9) D reads वाजरे तु which is incorrect (10)
 This charapa is not found in D L has वष्यसत्त्वं तु शारोहिणे, which seems to be incorrect
 (11) D reads सूतके, which seems to be incorrect
 (12) B has जलरूप च D has जलरूपस्य (जलरूप च)

यत्र^१ मूत्रपुरीषं तु साधकस्तु परित्यजेत्^२ ।
पापाणो मन्त्राय तत्र स्पष्टं भवति काशनम्^३ ॥ २८ ॥
प्रस्वेदस्तस्य^४ गात्रस्य लोहान्यष्टौ च वेधयेत् ।
तत् सर्व्वं कनकं नित्यं^५ भक्षिते द्वादशे^६ पले ।
रुद्रतुल्यो महादेवि अजरामरकारिणि^७ ॥ २९ ॥
भस्मसूतं तथा तारं^८ भक्षयेत् पौडशं पलम्^९ ।
अथवा तारजीर्णं तु भक्षयेद्भस्मसूतकम् ।
शुक्लञ्च वज्रघोषं च^{१०} तत्स्वेदात् तारतां व्रजेत् ॥ ३० ॥
अथवा^{११} तीक्ष्णजीर्णं तु भक्षयेद्भस्मसूतकम् ।
मूत्रेण तस्य स्पष्टं तु वज्रं व्रजति^{१२} तारताम् ॥ ३१ ॥
एकैकीन निषेकेण^{१३} स्तम्भन नागवज्रयो^{१४} ॥ ३२ ॥
गुह्यामात्र^{१५} रसं देवि हिमजीर्णं तु भक्षयेत् ।

- (१) D and K read यस्य which seems to be incorrect. (2) D has साधकस्य प्रयोजयेत् (3) This hemistich is not found in K (4) D reads प्रवेदादाह (5) D reads नीला (6) प्रक्षिपेद्द्वादशे a variant in D (7) K reads अजरामरकारण (8) This hemistich is not found in D. (9) B reads पौडशे पले which is grammatically incorrect This hemistich is not found in D (10) This hemistich and the next one are not found in B D reads शुक्लवज्रं वज्रघोषे K reads शुक्लवज्र (11) D reads अथवा (12) B and D read भ्रजति, which is incorrect [व्रजति is the correct reading] (13) D reads विषेकेन K reads विषेकेन Both are incorrect (14) D reads रुद्रवज्रयो D reads रुद्रवज्र (15) B reads गुह्यामात्र [गान]

द्विगुच्चां तारजीर्णस्य रविजीर्णस्य तत्तयम्^१ ॥ ३३ ॥

तोष्णाभ्रकान्तमापैकं^२ गुञ्जैका द्राविका भवेत्^३ ।

वध्वैक्रान्तजीर्णं तु भक्षयेत् सर्पिपान्वितम्^४ ॥ ३४ ॥

मागं यज्ञं रसं भक्ष^५ विप्रोपविपसंयुतम् ।

माद्रायुक्तं ततयैव^६ भक्षयेच्च रसायने^७ ॥ ३५ ॥

हेम तारं तथा कान्तं जायतेऽग्निसहं क्षमात् ।

ववय रसराजोऽयं देहसिद्धिं प्रदापयेत् ॥ ३६ ॥

वज्रायस्कान्तमाघीक वैक्रान्ताभ्रककाञ्चनैः ।

एतैर्जीर्णैर्यथालाभं रसः शस्तो रसायने^८ ॥ ३७ ॥

यडेवीपरमायैव^९ भक्षणार्थं च वाहयेत्^{१०} ।

भक्षणात्तोष्णजीर्णस्य^{११} पलमेकं तु भक्षयेत्^{१२} ॥ ३८ ॥

दग्धवर्षसहस्राणि वयकायः स जीवति^{१३} ॥ ३९ ॥

एवञ्च द्वादशपलं तोष्णजीर्णं तु भक्षयेत् ।

(1) B has अनुच्चां तारजीर्णस्य, which destroys the metre (2) D

has an incomplete charana—तोष्णाभ्रकान्तमापैकं K has तोष्णाभ्रकान्तमापैकं (3)

D reads द्राविका D wants this charana K reads द्राविका, which is not

gram correct (4) वध्वैक्रान्तजीर्णस्य a variant in D K reads वध्वैक्रान्तजीर्णस्य

वध्वैक्रान्तजीर्णस्य (5) D has मागं यज्ञं रसं भक्ष K has मागं यज्ञं रसं भक्ष (6)

माद्रायुक्तं हेम ३३ is the reading in D, माद्रायुक्तं ३३ is the reading in K

(7) D has रसायने वध्वैक्रान्तजीर्णस्य K wants this charana and the next eleven

ones (8) The slokas 35th and 37th are not found in D (9)

वडेवीपरमायैव, a variant in D, (10) B reads व वाहयेत् D reads व वाहयेत्

(11) भक्षणात्तोष्णजीर्णस्य a variant in D (12) भक्षयेत् भक्षणात्तोष्णजीर्णस्य a variant

in D (13) This sloka 39 and the next 40 are not found in D

एव जीवेन्महाकल्प^१ प्रलयान्ते शिव व्रजेत् ॥ ४० ॥

भस्मन शुक्लजीर्णस्य पलैके लक्षमायुषः ।

द्विपले कोटिरायुष्य त्रिपले ब्रह्मणायुषम्^२ ॥ ४१ ॥

चतु पले वैष्णवायु रुद्रायु पञ्चमे पले ।

पष्ठे पले च सप्तामे महाकल्प स जीवति^३ ॥ ४२ ॥

भस्मनो हेमजीर्णस्य पलेन ब्राह्ममायुषम्^४ ।

द्विपले वैष्णवायुष्य रुद्रायुस्त्रिपलेन तु^५ ।

चतु पलेन देवेशि शिवत्वं प्राप्नुयाच्चर^६ ॥ ४३ ॥

हेमजीर्णे भस्मभूते^७ त्रिपले भक्षिते क्रमात्^८ ।

अष्टाशोति^९ सहस्राणि योगिन्धो बलदर्पिता^{१०} ।

तस्य तिष्ठन्ति^{११} किं कार्यं कामरूपी भवेच्चर ॥ ४४ ॥

यद्यप्यज्ञायते रूपं तत्तद्रूपधरो^{१२} भवेत् ।

मितै पलैकादशभि^{१३} हेमभस्मानि^{१४} भक्षयेत् ॥ ४५ ॥

(१) एव जीव महाकल्प a variant in D

(२) B reads ब्रह्मणायुषम्

(३) This śloka is not found in B

(४) This hemistich is not

found in D K reads पल ब्रह्मणायुष्य which has no sense

(५)

K reads erroneously स्त्रीपलन

(६) शिवत्वं समवाप्नुयात् a variant in D

शिवत्वं समवाप्नुयात् a variant in K

(७) D reads हेमजीर्णे भस्मभूते which

is partly incorrect

(८) B reads erroneously त्रिपल . त्रिपलेन इति

क्रमात् a variant in D

(९) अष्टाशोति is the incorrect reading in K

(१०) D reads बलिदायिने, which is senseless

(११) K reads तिष्ठ

तिष्ठति which is incorrect

(१२) D reads तत्तद्रूपधरो

(१३)

मीर्णे पलैकादशभि a variant in B

मितै पलैर्वा दशभि a variant in D

(१४) D reads हेमभस्माभि K reads हेमभस्मादि

शुद्धैकामात्रं देवेशि ज्ञात्वा चान्निवर्त्तं निजम्^१ ।
 दृतेन मधुनाच्छाद्य^२ ताम्बूलं कामिनीर्भजित्^३ ॥ ४६ ॥
 एको हि दीपः सूक्ष्मोऽयं भचिते भस्मसूतके^४ ।
 त्रिसप्ताहं वरारोहे कामाभ्यो जायते नरः^५ ॥ ४७ ॥
 कामिनीनां सहस्रं तु श्रीभयेद्विषयान्तरं^६ ।
 नारीसङ्गाद्^७ वरारोहे देहे काम्यति^८ सूतकः ॥ ४८ ॥
 नारीसङ्गे^९ वरारोहे अजीर्णं तस्य जायते ॥ ४९ ॥
 मैथुनाक्षनिते शुक्ले^{१०} त्रिसप्ताहावधि^{११} क्रमात् ।
 जायते प्राणसन्देह^{१२} स्तब्धान्तमैथुनं त्यजित्^{१३} ॥ ५० ॥
 युवत्या जल्पनं कार्यं युवत्या चाङ्गमर्दनम्^{१४} ।
 यस्या^{१५} स्पर्शनमात्रेण रस काम्यति^{१६} विप्रदे ॥ ५१ ॥
 यथा कामोऽप्युदयति^{१७} सूक्ष्मीरुपनिरीक्षणात् ।

- (1) D has इलादिवच निरेत् which is incorrect (2) D reads
 द्या which is incorrect (3) D reads भजित् which is not correct
 (4) भचिते भवाद्भजनम् a variant in D (5) D reads पुन, which is
 not accurate (6) K reads भव.द्विषयान्तरं (7) D reads नारीसङ्ग
 which is incorrect. (8) K reads कामति (9) D reads अजी
 र्ण, which is incorrect (10) D reads अजीर्णं दह (11) श्रीसङ्गाद्
 अत, an incorrect variant in D K has त्रिसप्ताहावधि. (12) D reads
 erroneously जायते दहसन्देह (13) न वन्देत्तुम अजितम्, a variant in D
 जायते अजितं त्यजित् wherein the first term is incorrect. (14) D reads
 चाङ्गमर्दनम् K reads अङ्गमर्दन Both are incorrect. (15) K reads
 यथा (16) K reads काम्यति (17) K has यथाऽप्युदयति

तथा^१ क्राम्यति देवेशि सूतकोऽसौ ततः^२ क्रमात् ॥ ५२ ॥
 अश्वत्थपत्रसदृशो^३ भगो यस्याः समः शुभः^४ ।
 तादृश्या. सुरतं^५ देवि भाजनं तु रसायने ॥ ५३ ॥
 निर्मांसयैव दीर्घं च भगः शुष्कशिरास्तथा ।
 सदा दारिद्र्यकर्त्तारं वर्जयेत्तं रसायने^६ ॥ ५४ ॥
 अर्घ्येण तर्पयेद्विद्यं^७ मत्स्यमासं निवेदयेत्^८ ।
 योगीन्द्रान् योगिनीर्मन्त्रैः^९ पूजयित्वा क्षमापयेत् ।
 ककाराष्टकवर्णैस्तु^{१०} कङ्कल्लवणं त्यजेत् ॥ ५५ ॥
 अभ्रजीर्णपल्लकेन^{११} व्याधिभिर्नाभिभूयते^{१२} ।
 द्वितीये शुक्लवृद्धिः^{१३} स्यात् तृतीये बलवान् भवेत् ॥ ५६ ॥
 चतुर्थे पलितं हन्ति^{१४} बलीं जयति पञ्चमे^{१५} ।
 षष्ठे श्रुतिधरो वाग्मी सप्तमे नेत्ररोगजित्^{१६} ॥ ५७ ॥

(१) II reads त्व (२) II reads सूतके सेवत, which is incorrect.

(३) अश्वत्थया यस्य, an absurd variant in D (४) यस्य भोगस्तु शुभ, an incorrect variant in D

(५) D has तादृश्यांतरसो K has तादृश्यास्तु रसो Both are unintelligible. (६) This sloka is not found in D

(७) आदिनास्तपुनि निष्ठा, a variant in D (८) अश्वभारं न वेदयेत्, a variant in D

(९) योगीन्द्रायोगिनी मन्त्रैः, a variant in D. योगीन्द्रा योगिनी मन्त्र, a variant in K. Both the readings appear to be incorrect. (१०)

D has ककाराष्टकवर्णैस्तु K has ककाराष्टकवर्णैस्तु (११) पल्लमात्रपयोनिष, a variant in D

(१२) व्याधिना नाभिभूयते, a partly correct variant in D

(१३) K reads शुक्लवृद्धिः (१४) न भवति पलितवान्, an incomplete variant in K

(१५) बलित जितपञ्चमे, a variant in D. बलितजितपञ्चमे, a variant in K Both are incorrect (१६) नेत्ररोगजित्, a reading in D.

षष्ठमे ताच्छेद्वटि.^१ स्यात् ब्रह्मायुर्ब्रह्मविक्रमः ।
 नेवपलोपयोगेन^२ सुरमेलापको भवेत् ॥ ५८ ॥
 दशपलप्रयोगेण^३ द्वितीयः शङ्करो भवेत् ॥ ५९ ॥
 रसवीर्यस्य रक्षार्थं बलि दद्याद्दिने दिने ।
 जपेन्मृत्युञ्जयं मन्त्र रससिद्धिं प्रजायते ॥ ६० ॥
 समे तु विमले जीर्णे यो रस भक्षयेन्नरः^४ ।
 दशवर्षसहस्राणि स जीवेत् परमेष्ठिनः^५ ॥ ६१ ॥
 द्विगुणे विमले जीर्णे दशसहस्रं स जीवति ।
 त्रिगुणे विमले जीर्णे दशकोटिं च जीवति^६ ॥ ६२ ॥
 जीर्णे चतुर्गुणे देवि^७ रसं खेचरता नयेत्^८ ।
 ततः पञ्चगुणे जीर्णे स्पर्शवेधो^९ महारसः ॥ ६३ ॥
 यादृशं विमले जीर्णे^{१०} तादृशं हिम माक्षिके^{११} ।
 तत् फलं लभते देवि तस्य वीर्यं स जीवति^{१२} ॥ ६४ ॥

- (१) नावट्वटि, a reading in D (2) नवमे पुनोपयोगेन a variant
 in D नवमे लोपयोगेन a variant in K (3) D reads दशमे प्रप येन,
 which is incomplete K reads दशात्मप्रयोगेन which is incorrect. (4)
 रससमप्रवेष्टर, a variant in D विसर्ग भक्षयेन्नरः, a variant in K (5)
 K reads परमेष्ठिनः (6) This hemistich is not found in D (7)
 जीवेचतुर्गुणे देवि, a variant in D (8) This charana and the next
 one are not found in D (9) D reads प्रलयेधो (10) B reads
 जीर्णे, which is incorrect D reads यादृशो K reads यादृशे (11)
 D and K read युक्तमाक्षिके (12) This hemistich is not found in
 D and K

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वज्रभस्मरसायनम् ॥ ६५ ॥
 प्रथमं जारयेत्^१ सूते गन्धकं सुरवन्दिते^२ ।
 दापयेच्चिगुणं तीक्ष्णं समं हेम च सूतके^३ ॥ ६६ ॥
 तेनैव हेमजीर्णेन वज्ररत्नं तु^४ लेपयेत् ।
 बालवत्सपुरीषेण तद्वच्चं वेष्टयेत्ततः^५ ॥ ६७ ॥
 बद्धा पोटलिकां तेन पुटपाकं ॥ दापयेत् ।
 तत्क्षणाज्जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ६८ ॥
 तद्वज्रभस्म^६ सुभगे कारयेत् पिष्टिकासमम्^७ ।
 तत्सूतगोलकरजो^८ गतदेह^९ विमर्दयेत् ॥ ६९ ॥
 पुनस्तद्गोलकरजो बालवत्सपुरीषकैः ।
 मूपाक्षिपं तु तेनैव अर्द्धाङ्गेन^{१०} तु कारयेत् ॥ ७० ॥
 तद्वनेदम्भमूपाया^{११} मूर्च्छितं वज्रजारितम्^{१२} ।
 फूलाराणा सहस्रेण^{१३} भस्म तज्जायते क्षणात् ॥ ७१ ॥

- (१) D reads जायते K reads जारयेत् (२) समगन्ध च दीयते,
 a variant in D K has an incomplete charana—गन्धते (३) D reads
 सूते च च सूतकम्, which is incorrect K reads समदेहो च सूतक which
 is also incorrect (४) D reads वज्रं ता तु which is senseless.
 (५) This hemustich and the next one are not found in D (६) D and
 K read तद्वज्रवत्, which is grammatically incorrect (७) D has
 चर्षयेत् पिष्टिक समम् K has चर्षयेत् पोटिकासम (८) तत्सूतगोलकर भाग,
 a variant in B. (९) K reads गतदेह (१०) D reads अर्द्धाङ्गेन,
 which is incorrect II reads अर्धोङ्गेन (११) II reads वनेदम्भमूपाया
 D has an incomplete charana—वनेदम्भ (१२) II reads वज्रजारित
 D reads वज्रजारित Both are incorrect (१३) II and D read सहस्रे च

अर्द्धा^१ प्राप्यते भस्म गोचीरसद्वय प्रिये ॥ ७२ ॥
 स्नेहे धृत^२ च यत्कल्क कङ्कुणीतैलसयुतम् ।
 त्रिसप्ताहादरारोहे कायशुद्धिसु^३ जायते ॥ ७३ ॥
 तिलमात्र दण्डभस्म हेमभस्म च तक्षमम्^४ ।
 धमेद्वचूर^५सलिल बलीपलितनाशनम् ॥ ७४ ॥
 शुद्धहेम पलान्धटौ मृत^६सूतसमायुतम् ।
 मर्दयेन्मध्यमान्त्रेण गोलको भवति चणात् ॥ ७५ ॥
 अर्द्धं च प्राप्यते भस्म गोचीरसद्वय प्रिये^७ ॥ ७६ ॥
 मृतवज्रस्य भागैक गोलभागचतुष्टयम्^८ ।
 मर्दयेत् तप्तखलेन भस्मीभवति सूतक ॥ ७७ ॥
 सारयेद्गुधरे यन्त्रे सप्तसकलिकाक्रमात् ।
 तद्वस्म तु^९ पुन पद्यात् मध्यमान्त्रेण मर्दयेत् ॥ ७८ ॥
 पुट दद्यात् प्रयत्नेन पञ्चाधिकशतवयम् ।
 तद्वस्म जायते देवि^{१०} सिन्दूरारणसविभम् ॥ ७९ ॥
 तद्वस्म पलमात्र तु लिङ्गान्ध्वान्यसयुतम् ।
 लिङ्गादेव सप्तवार घौराहारो जितेन्द्रियः ॥ ८० ॥

- (1) D reads अर्द्धादि B reads अर्धोर्द्धं (2) D reads हत (3)
 D reads कार्यशुद्धिच (4) तत्समायुतमिति an incorrect variant in D
 (5) B reads स्नेहे धृत (6) D has धृत K has दृत (7) This
 hemistich is not found in D { अथ कथं प्रथमतो भस्म गोचीरसद्वय, a variant
 in K (8) गोलाभागचतुष्टये a variant in B गोलभागा is the reading
 in D (9) D reads तद्वस्मना तु which is grammatically incorrect
 (10) तत्समा जायते नित्य, a variant in D and K

द्वितीये सप्तमे चैव^१ भक्षयेच्च पलद्वयम्^२ ।
 अनया क्रमद्वया तु^३ भक्षयेत् सप्तसप्तकम्^४ ॥ ८१ ॥
 तद्वया^५ जायते सिद्धो^६ दिव्यतेजा भवेन्नरः ।
 रुद्रायुष भवेत्तस्य^७ खेचरत्व^८ न शय ॥ ८२ ॥
 तस्य मूत्रपुरीषाभ्या लोहान्यष्टौ च काश्चनम्^९ ॥ ८३ ॥
 तद्वस्त्रपलमेक तु क्रामणेन समन्वितम् ।
 द्रव्याष्टादशसाहस्र पलमानि भुजङ्गमे ।
 जायते कनक दिव्य देवाभरणभूषणम् ॥ ८४ ॥
 कान्तचूर्णपलान्यष्टौ पलान्यष्टौ रसस्य च ।
 एकीकृत्याय समर्धं बीजपूरान्नमदितम् ।
 मर्दयेत्तप्तखलेन गोलको भवति चणात् ॥ ८५ ॥
 मृतवयस्य भागैक गोलभागचतुष्टयम् ।
 एकीकृत्याय समर्धं भस्मीभवति सूतकः ॥ ८६ ॥
 मारयेद्बुधरे यन्त्रे सप्तसकलिकाक्रमात् ।
 तद्वस्त्रभागमेकान्तु भागैक गन्धकस्य च ।
 अश्वमूपागत धात खोटो भवति तत्क्षणात् ॥ ८७ ॥
 दात्रिशमृतखोटस्य शुद्धहेमश्च विंशति ।

(1) II reads सप्तके चैव K reads प्रथमेनैव (2) II has भक्षय

यवयम् (3) B reads erroneously अनेन क्रमद्वया तु D has an absurd

variant प्रवया क्रमद्वया च (4) K reads सप्तसायक which is incorrect

(5) D and K read बह्वे (6) K reads सिद्धि (7) B reads

भवतेन (8) K reads चमस्य (9) The following nineteen

lem st chs are not found in D and K

तारं ताम्रं ध्योमसत्त्वं कान्तसत्त्वं चतुर्थकम् ।

एकैकं द्वादशांशः स्युः सर्वमेकत्र कारयेत् ॥ ८८ ॥

अन्धमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात् ।

द्वात्रिंशन्मिस्रतः खोटान् सूक्ष्मचूर्णं तु कारयेत् ॥ ८९ ॥

तत् खोटसूक्ष्मचूर्णं तु पारोटरससयुतम् ।

मर्द्देन्मध्यमास्त्रेण गोलको भवति क्षणात् ॥ ९० ॥

गोलकस्य पले द्वे च मृतकान्तस्य तत्समम् ।

एकीकृत्याथ समर्धं मेघनादरसेन च ।

मुनिपुष्परसेनैव दिनमेकं च मर्द्दयेत् ॥ ९१ ॥

गुटिका^१ कारयेद्देवि यच्चधिकशतत्रयम्^२ ॥ ९२ ॥

तत्रैका गुटिका सर्पिस्त्रिफलासमधुसयुताम् ।

भक्षयेद्दर्पमेकं तु ब्रह्मायुर्जायते नरः ॥ ९३ ॥

सर्वान्ना भक्षयेत् पद्यात् रुद्रायुः स भवेत्तत्^३ ॥ ९४ ॥

अथैका धारिता चक्रे^४ गुटिकामरसुन्दरि ।

हृठाद्रोगाणि कृत्स्नानि^५ पलितानि च नाशयेत् ॥ ९५ ॥

उपचारं प्रवक्ष्यामि वयमश्वरसायने^६ ॥ ९६ ॥

वयमश्वमु यो^७ देवि रसोऽयं वयता नयेत् ।

(1) B reads गुटिका

(2) B reads शतसकम्

(3) This

hemistich is not found in D and K

(4) चक्रे^४ धारिते वज्र an incor

rect variant in B This hemistich is not found in K

(5) रोगाणि

is grammatically incorrect [रोगम् is the correct term]

(6) अश्व

पुष्परसायन a variant in B अश्वम् सत्पुष्परसायने a variant in D

(7)

D reads erroneously अश्वपुष्परसायने

तेन बद्धास्तु ये देहास्ते देहा वञ्चरूपिणः ॥ ८७ ॥
 तिलमात्रं रसं^१ देवि ब्रह्मायुर्दश^२ जीवति ।
 यवमात्रं रसं देवि विष्णुकोटिं स जीवति^३ ॥ ८८ ॥
 गुञ्जामात्रं तु^४ देवेशि महाकल्यायुषो भवेत् ।
 माषमात्रं वरारोहे मम तुल्यगुणो भवेत् ॥ ८९ ॥
 मन्त्रहीनेन^५ सुभगे न स गम्यो^६ भविष्यति ।
 न सिद्धिसाधनं^७ तस्य जन्मकोटिशतैरपि ॥ ९० ॥
 मूढचित्तो भ्रमत्येषं कुलशासनवर्जितः^८ ॥ ९१ ॥
 तस्य विघ्न^९सहस्राणि कुर्वन्ते^{१०} देवदानवाः ।
 देव्यद्याकाशगामिन्यो भूचर्य्यश्च^{११} सुरैश्चरि ॥ ९२ ॥
 स्वप्ने तं भजयित्वा तु^{१२} रेतोरक्ते हरन्ति ताः^{१३} ।

(१) II and D read तिलमात्ररसो. [Here भजयित्वा s to be understood]

(२) D reads दैव, which is incorrect (3) This hemistich is not found in B and D (4) II reads गुञ्जामात्रेण (5) B reads

मन्त्रहीने (6) B reads मन्त्रिवाजा, which is unintelligible K reads

शासनाय. (7) II reads न सिद्धि साधन (8) मूढचित्ता भ्रमत्येष, a partly incorrect variant in D. मूढचित्ता भ्रमत्येषु an incorrect variant

in K (9) D and K read विघ्ना, which is incorrect (10)

D and K read कुर्वन्ते, which is inc. (11) D reads भूचर्य्यश्च, which

is not correct (12) स्वप्ने ते य भजयित्वा, a variant in II सप्त भजयित्वा

च, अ. भजयित्वा च. च. भजयित्वा च. D. स्वप्ने ते य भजयित्वा च, अ. भजयित्वा च. K.

(13) II has रेतोरक्ते हरन्ति ये, an incorrect variant D has रेतोरक्तहरि द्विवे,

K has रेतोरक्तहर द्विवे. Both are incorrect.

तेनैव रेतोमार्गेण^१ हरन्ते भक्षितं^२ रसम् ॥ १०३ ॥
 भास्कराद्या यद्वा देवि गर्जन्ति निजरूपतः^३ ।
 क्षत्रियस्य तु रूपेण देवा वै गर्जयन्ति च^४ ॥ १०४ ॥
 पिशाचा वैश्यरूपेण^५ शूद्ररूपेण^६ राक्षसाः ।
 अन्ये मानुषरूपेण भजन्ते स्वप्नान्तरे^७ ॥ १०५ ॥
 अस्थिमांसानि खादन्ति स्वप्नेषु^८ सुरसुन्दरि ।
 स्वप्नान्ते प्राप्यते यांतिः^९ प्रायः पश्यति मानवः^{१०} ।
 वज्रभस्म हरन्त्येव^{११} स्वप्नान्ते क्षीभयन्ति च ॥ १०६ ॥
 भक्षिते हिमविमले पलायन्ते दिगो दम ।
 भूतप्रेतपिशाचाश्च शाकिन्यो शुद्धकादयः^{१२} ॥ १०७ ॥
 वज्राणां मारणे ये तु^{१३} लोहानां वा रसस्य तु^{१४} ।

- (1) D reads रेतोमार्गेण, which is absurd which is incorrect D and K read रजित भक्षितो, which is also incorrect
 (2) B reads रक्षित भक्षितो, which is also incorrect
 (3) गर्जयन्तीति रूपतः, an incorrect variant in K
 (4) देवि वैश्यरूपेण च, an incorrect & incomplete charm in K
 (5) D and K read वैश्यरूपेण, which is incorrect
 (6) D reads शूद्ररूपेण K reads शूद्ररूपेण Both are incorrect
 (7) भुज्यते स्वप्नान्तरे, an incomplete variant in B D reads भजन्ते, which is incorrect, K reads भुज्यते, which is also incorrect.
 (8) B reads स्वप्ने हि
 (9) D reads प्राप्यतेन K reads प्राप्य एतेन
 (10) पश्यति मानवः, a variant in D
 (11) वज्रभस्मोद्धरन्ते, a variant in D and K
 (12) B reads शाकिन्यो K reads क्षिप्रयो
 (13) B reads मारणे ये : D reads पश्यन्ते मारणे शुद्ध K reads मारणे शुद्ध
 (14) रसस्य तु, a variant in D, which seems to be incorrect.

वर्जनीयाः प्रयत्नेन^१ प्रयुक्तास्तान् शृणु^२ प्रिये ॥ १०८ ॥
 तेषां युक्तिप्रकारास्तु^३ प्रयुक्ता युक्तिदायकैः^४ ।
 एवं वदन्ति भूताद्या भीषयन्ति स्य तं नरम्^५ ॥ १०९ ॥
 रञ्जको रागकारी^६ स्यात् क्रामणः क्रामणे हितः^७ ।
 बन्धका दृढकाराय^८ तथा मुष्टिकराः स्मृताः^९ ॥ ११० ॥
 शुक्रशोणितविण्मूत्रे विविधेन तु भक्षयेत् ।
 कुष्ठव्याधिकर तच्च^{१०} नागवङ्गकलहितम्^{११} ॥ १११ ॥
 विफलाजातिकहोलं कर्पूररसमिश्रितम् ।
 खदिरं समतोयेन मर्दितं भक्षयेद्रसम् ॥ ११२ ॥
 पयसा कटुकं छट्टा^{१२} पथ्यं^{१३} क्रामणमुत्तमम् ।

(१) ते वर्जनीया यत्नेन, a variant in B.

(२) B has शृणुता

शृणु. D has प्रयुक्तावयवा K has प्रयुक्ता शृणु

(३) तेषां युक्तिकरा ये

ए, a variant in B and K

(४) प्रयुक्ता युक्तिदायक, a variant in B

प्रयुक्त युक्तिदायक, a variant in D

(५) This hemistich is not found

in D and K

(६) B reads रञ्जको D reads रणकारी Both are

incorrect.

(७) क्रामणोत्क्रामणोदितम्, a variant in D K reads

erroneously क्रामणी क्रामणे

(८) बन्धका दृढकाराय, a variant in B

D reads बन्धको बन्धा दृढकारायैव a variant in K

(९) B reads स्मृता,

(१०) कुष्ठव्याधिकर चैव a variant in D. कुष्ठव्याधिकरी ताय, a variant in K.

(११) नागवङ्गकलहितौ, a variant in D

भागवङ्गकलहितौ, a variant in

(१२) D reads द्रव्य, which is incorrect

(१३) D and

K read वस्तु

स्तन्येन हेमघृष्टेन न खाद्योऽयं^१ सुरेश्वरि ॥ १११ ॥
 अलम्बुधायस्तान्तस्य^२ तालकस्य^३ च मद्ययात् ।
 देहे^४ कामति सुतेन्द्रो नात्र कार्या विचारणा ॥ ११४ ॥
 मयस्यं क्रमवे सूतः स्त्रीयोगे कामणं परम् ।
 ब्रह्मचर्येण वा योगी^५ सदा खेवेत^६ सूतकम् ॥ ११५ ॥
 समाधि कारणं तच्च^७ कामणं परमं मतम् ॥ ११६ ॥
 प्रभाते मद्ययेत् सूत^८ पथ्य^९ यामदयाधिके ।
 नो लङ्घयेत् त्रियामं तु मध्याह्ने न तु^{१०} भोजयेत् ॥ ११७ ॥
 अतिपाम चात्यग्रन^{११}-मतिनिद्रातिजागरम् ।
 स्त्रीणामतिप्रसङ्गं चात्यधानं च विवर्जयेत्^{१२} ॥ ११८ ॥
 अतिकीपं चातिदुर्घं मतिलील्य मतिस्थदाम्^{१३} ।
 शुष्कवादं जलक्रीडामतिचिन्ता च वर्जयेत्^{१४} ॥ ११९ ॥
 कुमाण्डं कर्कटीं चैव कालिङ्गं^{१५} कारवेत्तकम्^{१६} ।

- (१) II has न खाद्ये, D has खाद्येय K has न खाद्ये. (२) D
 reads अलम्बुधायस्तान्तस्य, which is incorrect. (३) D reads तालकस्य,
 which seems to be incorrect (४) B reads देह (५) D and
 K read ब्रह्मचर्येण वा योगी (६) D and K read खेवेत (७)
 D and K read तच्च (८) D and K read सूते which is incorrect
 (९) D reads पथ्य, which is incorrect (१०) B reads मद्ये न तु
 which is incomplete. (११) II reads चात्यग्रन (१२) D has
 अति वर्जयेत् a variant in II and K (१३) II reads यतोमर् D
 reads मतिस्थदाम्. Both are incorrect. (१४) अतिदीपति विवर्जयेत्, a variant
 in D (१५) D reads कालिङ्ग (१६) K reads कारवेत्तकम्

कुसुमकच कर्कोटं^१ कदर्लीं काकमाचिकाम्^२ ।
 ककाराष्टकमेतद्धि वर्जयेद्रसमक्षकः^३ ॥ १२० ॥
 पातकं च न कर्त्तव्यं पशुसङ्गं विवर्जयेत्^४ ।
 लिङ्गच्छाया^५ न लङ्घेत नारीच्छायां तथैव च^६ ॥ १२१ ॥
 चतुःपथे न गन्तव्यं^७ विष्णुसूत्रं न च लङ्घयेत् ।
 सुराणां निन्दनं देवि^८ स्त्रीणां निन्दां च वर्जयेत्^९ ॥ १२२ ॥
 सत्यं च वचनं ब्रूयादप्रिय न वदेद्दुःखं^{१०} ॥ १२३ ॥
 कुलस्यमतसीतैल तिलान् मापान् मसूरकान्^{११} ।
 कपोतकं काञ्चिकाश्वं तक्रमश्वं च वर्जयेत् ॥ १२४ ॥
 कङ्कन्तलीक्ष्ण^{१२} लवणं पिप्पलिसं^{१३} पिप्पलं च यत् ।
 तिलतैलं दधि घीरं^{१४} द्राक्षाकोलपरुषकम्^{१५} ॥ १२५ ॥
 वदरं करविश्वञ्च^{१६} सहकारं सुवर्चलम् ।

- (१) कुसुम काचकर्कोटः, a variant in D K reads कुम्भीकर्कोटी, which is incomplete (२) B reads काचनारीका, which seems to be incorrect. (३) B reads भक्षमक्षक (४) पशुसङ्गं च वर्जयेत्, a variant in K. (५) K reads निवच्छाया (६) B reads न लङ्घयेत् (७) B reads न कर्त्तव्यं (८) देवताणां न निर्वेदः, a variant in D घीराणां निन्दयेद्देवि, a variant in K. (९) D reads स्त्रीनिन्दः, which is incorrect K reads स्त्रीनिन्दां चैव वर्जयेत् (१०) दप्रियो न वदेद्दुःखः, a variant in B, which is partly incorrect. (११) B reads मसूरिका B reads मसूरिका. Both seem to be incorrect (१२) B reads तिल (१३) II and K read पिप्पलं. (१४) तिलतैले दधिघारे, a variant in B. (१५) द्राक्षाकोलं वनम तत्, a variant in D and K (१६) II reads मरिचैश्च

नारङ्गं काञ्चनारञ्च^१ श्रीभाञ्जनमपि त्यजेत् ॥ १२६ ॥
 सुधाक्षीं नैव तिष्ठेत अजीर्णं नैव^२ कारयेत् ।
 न वादजल्पनं^३ कुर्यात् दिवास्वापं न कारयेत्^४ ॥ १२७ ॥
 नैवेद्यं नैव भुञ्जीत कर्पूरं वर्जयेत् सदा ।
 कुङ्कुमालेपनं वर्ज्यं वर्जयेन्नटनं क्षिती ॥ १२८ ॥
 नाग्निं स्पृशेत्^५ पादेन न गा वा^६ ब्राह्मणाक्ष च ।
 न हन्यात् कुमारीं च वातुलानपि^७ वर्जयेत्^८ ॥ १२९ ॥
 दिवारामं जपेन्नम्रं स्नातव्यं च दिने दिने ॥ १३० ॥
 क्षितश्च मुद्रा^९ दुग्धाक्षं शाल्यक्षं च समाहितम्^{१०} ।
 शरकं पौनर्नवं^{११} देवि मेघनादं च वासुकम् ।
 सैन्धवं नागरं भुक्तां पद्ममूलानि भक्षयेत् ॥ १३१ ॥
 उद्भिन्नचूचुका^{१२} श्लामा सुरूपा सुभगा शुभा ।

(1) B reads विनारञ्च

(2) K reads न च

(3) B reads

वादजल्प, which renders the charāṇa incomplete

(4) दिवाचारी न

पर्यटेत, a variant in B

(5) D reads स्पृशेत, which is grammati-

cally incorrect

(6) B, D and K read न गायी, which is gram-

matically incorrect

(7) B reads मातुलानां D reads मातुलानां,

which is incorrect

(8) After this śloka we find in B the follow-

ing hemistich कुर्यात्तमेव तिष्ठेत अजीर्णं न च कारयेत्, which we have rejected, the first charāṇa being absurd, and the second being a repetition

(9) K wants मुद्रा

(10) B, D and K read समाहित, which is not

accurate, समाहित here means विनीहित and qualifies शाल्यक्ष {11}

D reads पुनर्नवं K reads शरकं च पुन, an incomplete charāṇa {12}

B reads erroneously उद्भिन्नचूचुका

दिव्यतेज समायुक्ता कामशक्तिविवर्दिता^१ ।

सन्निधाने च कर्त्तव्या वृद्धेय^२ परिरक्षिता ॥ १३२ ॥

रुष्णागौरातिवृद्धाङ्गी^३ कुशोला न भजेत् क्वचित् ॥ १३३ ॥

तिलक कुङ्कुम गन्ध^४ कस्तूर्या च मनोहरम् ।

सुरभीणि च मुष्पाणि सुखशय्यभोजनम् ॥ १३४ ॥

सुखवासित्वमेवोक्त^५ क्रामण सूतकस्य तु ।

आत्मज्ञानकया पूजा^६ शिवस्य तु विशेषतः ॥ १३५ ॥

एतासु^७ समयान् भद्रे न लङ्घेद्रसभचणे ।

लङ्घनादिविध लक्ष्य लक्षण तस्य^८ कथ्यते ॥ १३६ ॥

रसराजे त्वजीणे तु^९ प्रत्ययोऽयं भवेत् प्रिये ।

मूर्च्छा शोको भ्रम कम्पः कर्द्दिर्मोहो ज्वरस्तथा^{१०} ॥ १३७ ॥

द्विक्रावेपथुशूलानि^{११} निद्रालस्यमरोचकम्^{१२} ।

लिङ्गस्तम्भो ह्यतीसार^{१३} कामग्वासविजृम्भिका^{१४} ॥ १३८ ॥

कर्णास्थचक्षु कुक्षौ च हृमणोदर^{१५}मूर्धनि ।

(१) B reads विवर्जिता

(२) भलैश्च परिरक्षिता a variant in D

K reads वृद्धेय

(३) D reads सवाङ्गी K reads सवाणि, wh ch is

incorrect

(४) तिलकुङ्कुमगन्ध च a variant in B तिलकुङ्कुमक गन्ध,

a variant in K

(५) D read मयोक्त

(६) B D and K read

पूजा (७) D reads एकसन्तु wh ch is incorrect (८) D reads

मन्त्र K reads चात

(९) रसराजे तु जीर्णे तु an incorrect variant

in D

(१०) कर्द्दिमूर्च्छाश्वास ज्वर, a variant in B

(११) D reads

अथ लक्षण

(१२) B D and K read अरोचक

(१३) B reads अतीसार

K reads अतीसार

(१४) B reads विजृम्भिका

(१५) B reads

अठोदर

मेद्रे दाहोऽग्निमाभ्यक्ष^१ जातः सर्वज्ञसंशय ॥ १२८ ॥
 अन्यायैव महाव्याधीन् रसाजीर्णे तु^२ लक्षयेत् ॥ १४० ॥
 कान्त्रिक^३ सर्जिकाधार कारवल्ली^४ रसप्लुतम् ।
 गोमूत्रसैन्यवयुतं^५ तस्य संक्रामणं^६ पिवेत् ॥ १४१ ॥
 मोक्षकस्य रस देवि राजकोषातकोरसम् ।
 सिन्धुक क्षण्णगोमूत्रं कारवल्लीरसप्लुतम् ।
 सौवर्चलसमोपेत रसाजीर्णे पिवेत्तरः^७ ॥ १४२ ॥
 रसाजीर्णे न जीवेत्तु म्रियते नात्र संशयः ।
 रसायने सुजीर्णे तु तेन सर्वं विधीयते^८ ॥ १४३ ॥
 यदा सुप्तस्तदङ्गं च^९ स्त्री स्ननेनैव घर्षयेत् ।
 वामेन मर्हयेदेवं सप्तः क्षामति निर्व्यथः^{१०} ॥ १४४ ॥
 निषाति निर्जने स्थाने भूगृहे निरुपद्रवे ।
 शीतातपविनिर्मुक्त^{११} पथ्याशी लघुभोजकः^{१२} ।

- (1) मेद्रे दाहोऽग्निमाभ्यक्ष, a variant in B. मेद्रे दाहादिमदाय a variant in D मेद्रे दाहोऽग्निमदय a variant in K (2) B reads रसाजीर्णे K reads रसजीर्णे (3) B reads कालीक (4) II reads कारवल्ली D reads कारवल्ली (5) This hemistich and the next two are not found in B K has गोमूत्र सैन्यवयुतम् (6) K reads तस्य स क्रामण (7) B reads पिवेत्तर which is incorrect (8) II has स भवेत् सप्त घर्षते which has no sense (9) स स्ननेनैव, a variant in B. तेषां सुप्तस्तदङ्गं, a variant in D K has an incomplete hemistich तेषां सुप्तस्तदङ्गं (10) K wants this term (11) D and K read विनिर्मुक्त, which is grammatically incorrect (12) II reads लघुभोजक D reads शीतातपविनिर्मुक्त K reads लघुभोजक All a e incorrect.

यथोक्तदिवसैः^१ सिद्धिं प्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥ १४५ ॥

सर्व्वहारिण^२ दिवसैर्द्विगुणैः सिद्धिमाप्नुयात् ।

सेवनाच्छीतवाताभ्या^३ त्रिगुणैर्दिवसैः क्रमात् ।

अतिमार्गस्य चर्मस्य^४ दिवसैस्तु चतुर्गुणैः ॥ १४६ ॥

तत्र वेधं प्रवक्ष्यामि देहसिद्धिकपूर्व्वकम्^५ ।

तत्र स्नेहेन देवेशि प्रोक्तमेव रसायनम्^६ ॥ १४७ ॥

त्वग्वेधः प्रथमं देवि^७ मांसवेधो^८ द्वितीयकः ।

तृतीयो रक्तवेधस्तु^९ चतुर्थथास्थिवेधकः^{१०} ॥ १४८ ॥

पञ्चमो मज्जवेधः श्वास^{११} जालीवेधस्तु षष्ठकः^{१२} ।

सप्तमो धातुवेधश्च^{१३} अष्टमः कवचस्य तु ॥ १४९ ॥

त्वचावेधेन देवेशि पद्मगः कुटिलो भवेत् ।

मांसवेधेन सुभगी कुटिलः काश्चनं भवेत्^{१४} ॥ १५० ॥

-
- (१) D reads यथोक्ता दशंवे, which is incorrect (2) D has सिद्ध्यावहारिण. H. has सर्व्वहारिण Both are incorrect. (3) B reads सेवनाच्छीतवाताभ्या D reads से जना चिति वा सिद्धि H. reads सेवनाच्छीत वाताभ्या. All are incorrect (4) D reads अतिनि मार्गस्य चर्मस्य, which is incorrect K reads अचान, which is also incorrect (5) This hemistich and the next one are not found in D. (6) K reads मपूर्व्वत (7) D reads देव, which is incorrect (8) B reads मांसवेधो, which is not correct D reads खवेधो, which is also incorrect. (9) H and K read रोरवेधस्तु (10) चतुर्थथास्थिवेधकः, an incorrect variant in D (11) D has वज्रवेध K has वज्रवेध Both seem to be incorrect. (12) D has वज्रम, which is incorrect. (13) H and D read वज्रवेध (14) This sloka is not found in D

अस्थिवेधेन देवेशि तीक्ष्ण कनकता व्रजित् ।
 मज्जवेधो^१ वरारोहि लोहान्यष्टौ च वेधयेत् ॥ १५१ ॥
 कवचस्य तु वेधेन मृन्मय काञ्चन भवेत् ।
 वेधे तु^२ हेमविमले मज्जो^३ हेम प्रजगयते ॥ १५२ ॥
 तारे^४ मास सुरेशानि जीर्णसूतश्च वेधयेत् ।
 अलके^५ विमले ताप्ये तीक्ष्णे तारे च^६ भाष्करे ॥ १५३ ॥
 क्रामणे तु भवेत्तक्र शर्करा माक्षिक तथा ।
 कपिलाकण्ठगोतक्र तत्तु^७ देवि रसायने^८ ॥ १५४ ॥
 सात्त्विक गव्यतक्र तु राजस सारसोद्भवम्^९ ।
 तामस माद्वि^{१०} तक्र देय नैव^{११} रसायने ॥ १५५ ॥
 आर्द्रकस्य रसो देवि तथा यूग^{१२} फलानि च ।
 मर्दन नवनीतेन रसस्य कामण परम् ॥ १५६ ॥
 अधम शाकमूलोत्थ मध्यम फलमूलजम् ।
 उत्तम देवदेवेशि रसक तु रसायने ॥ १५७ ॥

-
- (1) II and K read मज्जावेधे (2) II reads वेध तु (3) II reads मज्जनात् D and K read मज्जागां (4) B reads तार (5) D reads अलके K reads अलके. Both seem to be incorrect (6) K reads तीक्ष्णतारे च (7) K reads नव (8) B reads रसायन (9) राजस सारस रसोद्भवम् a variant in B (10) II reads पवित्र K reads भविष्य (11) B has रसे नैव But D and K have देय नैव We have adopted the latter opinion since तामस is the worst of the kind. (12) D reads तथा यूग

तोत्पवेधेन नीलाभ ^१ ताम्बेणारुणसंप्रभः ।

रजतेनेन्दुसंकाशो ^२ हेम्बा काञ्चनसन्निभः ^३ ॥ १५८ ॥

धूमावलीकी वक्त्रस्थो ^४ मासात् खेचरतां नयेत् ^५ ।

स्पर्शवेधो तु वक्त्रस्थो ^६ द्विमासात् सिद्धिदायकः ॥ १५९ ॥

शतकोटिस्त्रिभिर्मासैः चतुर्भिर्दशकोटिक ^७ ।

पञ्चभिः पञ्चकोटिय ^८ षड्भिः स्यात् कोटिवेधकः ^९ ॥ १६० ॥

एवं क्रमेण कुरुते शरीरमजरामरम् ।

अणिमादिगुणैश्चर्यमाज्ञासिद्धिः प्रजायते ^{१०} ॥ १६१ ॥

सप्तभिर्लक्षवेधो स्यादष्टाभिः सायुतं पुनः ^{११} ।

सहस्रं नवभिर्मासैर्दशमासैः शतं पुनः ॥ १६२ ॥

तस्य मूत्रपुरीषैस्तु श्लेष्मणाङ्गमलैस्तथा ।

क्षीपाहेमत्वमायान्ति ^{१२} पाषाणादीनि ^{१३} भूतले ॥ १६३ ॥

चतुःषष्ट्यंशतो वेधो मासैकादशवेधकः ।

- (१) तोत्पवेधेन नीलाभ, a variant in B, which seems to be incorrect
D and K read नीलाभ (२) This charapa is not found in D (३)
B reads हेम्बा D wants this hemistich (४) धूमावलीकी वक्त्रस्थो,
an incorrect variant in D (५) मासं खेचरतां व्रजेत् a variant in D
(६) ॥ reads वक्त्रस्थो which is incorrect (७) D reads दशकोटिभिः
K reads दशकोटय (८) कोटिवेधो पञ्चभिर्मासैः, a variant in D
(९) B reads दशकोटिकत् D reads वक्त्रासै instead of षड्भिः स्यात् K
reads दशकोटय (१०) ॥ and K. read प्रजायते. (११) D has
दशभिः पुनः पुनः (१२) क्षीपावहेमत्वमायान्ति, an incorrect variant in D
(१३) B reads दानि क्षीपानि

हातिंशांशकवेधौ तु^१ वर्षाद्देहं तु वेधयेत्^२ ॥ १६४ ॥
 कुञ्चितायास्तु यत्केशा या श्यामा^३ पद्मलोचना ।
 विस्तीर्णं जघनं यस्याः^४ सङ्कीर्णं हृदयं भवेत् ॥ १६५ ॥
 कृष्णपक्षे भवेद्यस्या युवत्याः पुष्पदर्शनम्^५ ।
 कामिनी सा समाख्याता उत्तमा च रसायने ॥ १६६ ॥
 आलिङ्गने स्पर्शने च^६ मैथुनालापयोरपि^७ ।
 सर्वरोगविनिर्मुक्तो बलीपलितवर्जितः ॥ १६७ ॥
 नासौ छिद्येत शस्त्रेण पावकेन न दह्यते^८ ।
 वायुवेगो महातेजा, कामदेव इवापरः ॥ १६८ ॥
 इच्छया जायते दृश्यो द्वादशैव^९ जायते ।
 तस्य^{१०} सस्पर्शमात्रेण सर्वलोहानि काचनम् ॥ १६९ ॥
 तस्मिन्नेकार्णवे घोरे नष्टस्यावरजङ्गमे^{११} ।
 देवा यत्र विलीयन्ते^{१२} सिद्धस्तत्रैव लीयन्ते^{१३} ॥ १७० ॥

- (१) हातिशतु कीटिवेधौ च, a variant in D (२) वर्षादा ईम
 वेधयेत्, a variant in D. (३) D reads श्यामा या K wants
 this hemistich and the next one (४) B reads विस्तीर्णजघनं तस्या,
 which is not accurate (५) D reads पुष्पकर्मणि, which is incorrect.
 (६) आलिङ्गने स्पर्शनेन, a variant in B आलिङ्गन स्पर्शने च, a variant in K.
 (७) D reads erroneously मैथुनादे वयोरपि (८) पावकेन च दह्यते, an
 incorrect variant in D (९) द्वादशैव, a reading in D and K,
 which is incorrect (१०) D reads erroneously तस्या (११) नष्ट
 स्यावरजङ्गमे, a variant in D (१२) K reads विलीयन्ते (१३) सिद्धि
 तत्रैव जायते, a variant in D

इदं रहस्यं परमं मया प्रोक्तं^१ सुरेश्वरि ॥ १७१ ॥

साधुसज्जनसारज्ञा रसजीर्णक्रियापराः ।

रसवादीति संप्रोक्ता^२ इतरे द्वेषवादिनः^३ ॥ १७२ ॥

पुनरन्यां^४ प्रवक्ष्यामि गुटिकां रसदुर्लभाम् ॥ १७३ ॥

वङ्गसीसकशुल्काभ्र-हेमतारसमन्वितः^५ ।

वक्ष्यायसादिभिर्युक्त क्रियते वादिकैः^६ रसः ॥ १७४ ॥

सर्द्धांस्तानेकतः कृत्वा^७ मूपामध्ये स्थितान्^८ धमेत् ।

गुटिका जायते दिव्या नाम्ना वक्षाद्गुणन्दरी ॥ १७५ ॥

सुखस्था सिद्धिदा प्रोक्ता जरामृत्युविनाशिनी ॥ १७६ ॥

संग्रामे विजयी वीरो वक्षदेहो महाबलः ।

सर्व्वलोकप्रियो नित्यं नारीणां सुभगस्तथा ॥ १७७ ॥

वक्ष्यथोमजसत्त्वकं सकनकं^९ चन्द्रं रविं कान्तकं^{१०}

नागं वङ्गमथायसं^{११} दृढतरं सूर्तं कृतं तत्समम्^{१२} ।

- (1) B reads नील. This hemistich and the next three are not found in D (2) B reads रसवादी इति प्रोक्त K reads रसवादि इति प्रोक्त (3) B has इदंरसवादिनः, which is incorrect (4) K reads पुनरन्यं, which is not correct (5) D reads समन्वितै (6) B reads वादिको (7) B reads सर्व्वलोकप्रियोक्त which is incorrect (8) D reads मूपामध्ये स्थितो K reads मूपामध्ये स्थिता Both are incorrect. (9) D has वक्ष्यथोमजसत्त्वकं K has वक्ष्यतां सकनक Both are incorrect (10) D reads चाद्र रविसम K reads चाद्र रवि कस्तक Both are incorrect (11) B reads नाग वक्ष्यथोमजसत्त्वक D reads वीर्य कान्त तदायस K reads वीर्य कान्त तदायस (12) मूपक रूप तन्मम, an incorrect variant in D

वक्त्रस्थं रसगोलकं रतिकरं सर्वार्थदं तापहं^१

वर्षेकेन निहन्ति दीपनिचयं कल्यायुपो जायते ॥ १७८ ॥

पूर्वसिहरसे^२ देवि पादांशं^३ हेम योजयेत् ।

सूतवध्वपलाशेन^४ व्योमसत्त्वं प्रयोजयेत् ॥ १७९ ॥

चीरकशुकितोयेन सुरदालीरसेन च ।

विधिना मर्दयित्वा तु नष्टपिष्टं तु कारयेत्^५ ॥ १८० ॥

कान्तधूर्णसुटि^६ दत्त्वा मूकमूपागतं धमेत् ।

गुटिका^७ जायते दिव्या वक्त्रस्था सर्वसिद्धिदा ॥ १८१ ॥

सुभग माचिकं^८ चैव वज्रमभ्रकमेव च ।

हेम शुक्लं तथा तारं^९ समभागानि कारयेत् ।

वध्ववहा तु गुटिका वक्त्रस्था सर्वसिद्धिदा^{१०} ॥ १८२ ॥

भ्रामकं माचिकं चैव लोहत्रयसमन्वितम् ।

शक्तिबीजसमायुक्तं बीजत्रयसमन्वितम्^{११} ॥ १८३ ॥

त्रिदण्डीमर्दितं सूतमेकीकृत्य^{१२} च गोलकम् ।

अभ्रमूपागतं धातं समावर्त्तं तु^{१३} कारयेत् ॥ १८४ ॥

(१) B reads सर्वावेष्टावह. D reads सर्वावेष्टावह K reads सर्वाणि

सत्तापह (२) D and K read पूर्वासिद्धिरसो, which is incorrect (३)

B reads पादांश (४) B reads कलाशिन (५) D wants this

charana and the next one (६) B reads दटि which seems to be

incorrect (७) B reads गुटिका (८) D has दृष्ट सुभग, which is

not correct (९) D reads तार (१०) This hemistich and

the next one are not found in K. (११) D wants this hemistich

(१२) D and K read नमस्कीकृत्य which is grammatically incorrect

(१३) B reads समावर्त्तं which is not correct

पूजां कृत्वा क्षिपेद्वक्त्रे यस्मासात् स भवेत् प्रिये ।
 अभयः सर्वशत्रूणां^१ वचकायो महाबलः ॥ १८५ ॥
 नन्दिकेश^२ कुमाराद्या भक्ष्यमाणं हरन्ति ये ।
 नष्टच्छाया न दृश्यन्ते हस्ते ददति^३ भस्म च ॥ १८६ ॥
 क्षियमाणं रसं तैस्तु^४ मूढबुद्धिर्न पश्यति^५ ।
 कथयेत् सर्वजन्तूनां न मे सिद्धी^६ रसायने ॥ १८७ ॥
 मनसा रससिद्धिस्तु^७ तथा स्तेशो मया कृतः^८ ।
 मया कृता द्रव्यहानिर्दुर्धिया^९ मूढचेतसा ॥ १८८ ॥
 ईदृशं नैव जानाति^{१०} विधिहीनं मया कृतम् ।
 पापिष्ठो दूषयेच्छास्त्रमात्मकर्म न विन्दति ॥ १८९ ॥
 विधिहीनो रसो देवि^{११} नैव सिध्येत्^{१२} कदाचन ॥
 शास्त्रहीनस्य देवेशि नैव सिद्धिर्विरागने^{१३} ॥ १९० ॥
 अशुभैः कर्मभिः सर्वैः^{१४} सम्प्रदायो न सिध्यति^{१५} ।

- (१) II reads सर्वशत्रूणां. (२) B and D read नन्दिकेश, which is a repetition. (३) D reads ददति, which is grammatically incorrect. (४) क्षियमाणं रसेस्तैस्तु, a variant in K, which is incorrect. (५) D reads नियच्छति. K reads न यच्छति. (६) B, D and K read सिद्धि, which is grammatically incorrect. (७) K reads रससिद्धि. (८) D and K read तस्य. D reads कृति instead of कृत. (९) II and K read दुर्धिया, which is incorrect. (१०) ईदृशं नैव जानाति, an incorrect variant in D. (११) D and K read erroneously देवी. (१२) D reads सिद्धि. (१३) नैव सिद्धि रसायने, a variant in K, which is partly incorrect. (१४) D reads पूर्व. K reads सद्यः. (१५) संप्रदायो न सिध्यते, a variant in B. सम्प्रदायेन सिध्यति a variant in D.

न सिध्येद्रसशास्त्रे तु^१ न सिध्येत्तादृशी शुद्ध^२ ॥ १८१ ॥
 न प्रापेत्तादृशीमात्रा^३ नैव ज्ञानं च तादृशम्^४ ।
 न प्रापेत्तादृशीं नारीमेकचित्तां वरानने ॥ १८२ ॥
 न प्रापेद्रसवन्तं च तां च देवीं रसाद्गुणीम्^५ ।
 यस्य तुष्टः शिवः साक्षात्तस्य सिद्धौ^६ रसायने ॥ १८३ ॥
 पुनरन्यत्^७ प्रवक्ष्यामि गोलबन्धनमुत्तमम् ।
 येन भक्षितमात्रेण^८ जायते ह्यजरामरः ॥ १८४ ॥
 गन्धाभक्तान्तसहितं भानुखर्परकाञ्चनम् ।
 समं तीक्ष्णं^९ रसेन्द्रस्य बहं कृत्वा तु गोलकम् ॥ १८५ ॥
 रसेन्द्रं पञ्चपलिक^{१०} समभागेन मेलयेत् ।
 समजम्बीरतोयेन^{११} मर्दयेद्गोलकस्य च^{१२} ॥ १८६ ॥
 छायाविशुद्धं गोलं तु शशिभावं करोति तत् ।

(१) न सिध्येत्तादृशे शास्त्रे, a variant in D

(२) न सिध्येत्तादृशे शुद्धे,

a variant in D न सिध्येत्ता वरानने, an incorrect variant in K (३)

D reads तादृशीं विद्यां

(४) ज्ञानं व्याजं द्रव्यं तादृशं, an incorrect variant

in D This hemistich and the next one are not found in K (५)

D reads रसशुद्धीं

(६) K reads erroneously सिद्धि (७) B, D and

K read पुनरन्य, which is grammatically incorrect (८) येन च च

मात्रेण, a variant in D येन भक्षितमात्रेण a variant in K (९) D

reads समं तीक्ष्णं K reads समं तीक्ष्णं Both are partly incorrect (१०)

रसेन्द्रं पञ्चपलिक, an incorrect variant in D (११) B reads समं बहं

समं K reads समं बहं समं येन (१२) यदा तद्गोलकस्य च, a variant

in D गोलकस्य यदादृशं an incorrect variant in K.

एतत् सर्वं विमर्द्य तु सूतकं गोलकस्य च^१ ॥ १८७ ॥
 तत् करीषाग्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु कारयेत् ।
 वक्त्रे स्थितमिदं गोलं चामरताप्रदायकम् ॥ १८८ ॥
 सूतगोलकजातस्य फलं वक्तुं न शक्यते^२ ।
 रसायने वर्णकरो^३ रससिद्धिप्रदायकः^४ ॥ १८९ ॥
 सुगन्धलेपताम्बूल-कस्तूरीकुङ्कुमागुह ।
 श्रीखण्ड मृगनाभिश्च कङ्गोलं जातिकाफलम्^५ ।
 अन्यानि च सुगन्धीनि^६ स्नाने पाने प्रदापयेत्^७ ॥ २०० ॥
 [कुक्षितायास्तु यत्केशा^८ या श्मामा^९ पद्मलोचना ।
 विस्तीर्णं जघनं यस्याः सङ्कीर्णं हृदयं भवेत् ॥ २०१ ॥
 कक्षपत्रे भवेद्यस्या युवत्याः पुष्पदर्शनम्^{१०} ।
 कामिनी सा समाख्याता^{११} उत्तमा च रसायने ॥ २०२ ॥
 पालिङ्गने स्पर्शने च मैथुनालापयोरपि ।
 सर्वरोगविनिर्मुक्तो बलीयलितवर्जितः ॥ २०३ ॥]^{१२}

- (१) This hemistich and the next two are not found in D (२) This hemistich is not found in B and K (३) D reads वर्तकरी K reads वातकरी (४) This hemistich is not found in B (५) D reads लायकाफलम् (६) B and D read सुगन्धानि. (७) स्नान पानानि पानि च, a variant in B. (८) आकुक्षिताया यत्केशा, a variant in D and K (९) D reads श्मासाया, which is incorrect K reads श्मासा या (१०) D reads erroneously पुष्पदर्शने (११) K reads सङ्ख्याता (१२) The above three slokas within brackets and the following two slokas within brackets seem to be repetitions of the previous slokas— १६५, १६६, १६७, १६८ and १६९ As these were found in all the texts, we have kept them within brackets

शतरोग विनश्येत^१ सुखमध्ये धृतेषु च^२ ।

यवसुख्यप्रमाणेषु जीवेद्वर्षशतत्रयम् ॥ २०४ ॥

अथ षोडशवर्षाणि^३ षोडशानि सुरेश्वरि^४ ।

धृतानि सुखमध्ये तु तेषु वक्ष्यामि ये गुणा ॥ २०५ ॥

[नासी क्षियेत शस्त्रैव पावकेन न^५ दह्यते ।

वायुवेगो महातेजा^६ कामदेव इवापदः ॥ २०६ ॥

इच्छया जायते दृश्यो ह्यदृश्यैव जायते ।

तस्य सस्पर्शमात्रेण सर्व्वस्त्रीहानि काष्ठनम्^७ ॥ २०७ ॥]

पुनरन्य प्रवक्ष्यामि वज्रवत्सं सुरार्चिते^८ ॥ २०८ ॥

हीनाङ्गोऽभ्यधिकाङ्गश्च^९ सव्याधिः कुल धानत^{१०} ।

नताङ्घ्रिः^{११} पाणिनि क्षतो^{१२} जरया स्तोभितेन्द्रिय^{१३} ।

जडगद्गदमूकोऽपि^{१४} गतिहीनस्तथैव च^{१५} ।

- (१) B reads शतरोगेषु पञ्चदशसु, which has no sense (2) K reads सुखमध्ये धृतेषुच, wherein the first term is incorrect (3) अथ षोडशवर्षाणि a variant in D. (4) वक्ष्यामि सुरेश्वरि, a variant in D. (5) D reads पावके नैव (6) This hemistich is not found in D (7) B reads सुरेश्वरि (8) B has हीनाङ्गव्याधिकाङ्गश्च, D has हीनाङ्गव्याधिकाङ्गश्च K has हीनाङ्गव्याधिकाङ्गश्च, (9) B reads कुलमानत D reads सर्व्वे व्याधिपरजिता K reads कुलमानत which is incomplete (10) B reads नताङ्घ्रि (11) जराजर्जरिताङ्गश्च a variant in D. (12) जरयतो जिनेन्द्रिय, a variant in B कामयतो जिनेन्द्रिय, a variant in B जरापण जिनेन्द्रिय a variant in K. (13) जडगद्गदमूकोऽपि an incorrect variant in B जराजर्जरिताङ्गश्च, a variant in D, which has no sense जडगद्गदमूकोऽपि, an incorrect variant in K (14) D reads मूको व्याधिविहीनश्च • K reads च हीनस्तथैव च, which is a repetition

शङ्खत्वचविनिर्मुक्तो^१ जीवितैरेव तिष्ठति^२ ॥ २१० ॥

वहस्यास्य प्रभावेन समावर्त्तो यदा भवेत्^३ ।

कोटिवेधि रसं ग्राह्यं पिण्डषट्केन संयुतम्^४ ॥ २११ ॥

एकैकस्य तु मध्यस्थां गुटिकां कारयेद्बुधः ॥ २१२ ॥

गुटिकाः पञ्चसंख्याताः पष्ठी चैव तु पञ्चमी^५ ।

षट्संगुणितपिण्डं स्यात्^६ तान्नपात्रं सुशीभनम् ।

जर्ज^७ पुरुषमात्रं तु पुरुषार्थं^८ च^९ मण्डलम् ।

चतुर्मुखकतं^{१०} काष्ठं तस्योपरि निवेदयेत् ॥ २१३ ॥

सहृतं च महातैलं समभागेन लेपयेत्^{१०} ।

पूजयित्वा कटाहं तु दिक्पालाद्यैव पूजयेत् ॥ २१४ ॥

कुमारी पूजयेत् पद्याद्द्यादिषु बलिं^{११} तथा ।

धमनं तत्र कुर्वीत चतुर्दिक्षु ग्रनैः ग्रनैः ॥ २१५ ॥

सुतप्तं च विधातव्यं^{१२} निर्धूमं च यदा भवेत्^{१३} ।

(1) D has वृक्षत्व च विनिर्मुक्तो, which is senseless K has वहत्व च

विनिर्मुक्तो, which is also absurd (2) जीवितैरेव ग्रहदां ग्रह, a variant in

D, which is quite opposite in meaning जीवितैरेव तिष्ठति, a variant in D.

(3) D reads सुखमध्ये प्रदापयेत् (4) पिण्डषट्कोत्पत्तिः, a variant in

D and K (5) D reads वह चैव च पञ्चमम् D reads वह्यं च पञ्चमम्

K reads वह्यं चैव तु पञ्चमम् (6) B reads पिण्डस्या D reads पिण्डे स्यात्.

(7) D reads चर्ज (8) D has पुरुषार्थेण (9) B reads चतुर्मुखे

ग्रहत्वे (10) D reads मण्डलेन (11) D reads दद्याद्द्य K reads

दद्याद्द्य (12) नत तत्र विधानं तु a variant in D नत तत्र विधानं तु, a variant

in K. (13) रत्नवर्णे भवेत्तदा, a variant in D. K reads यदा भवेत्

तदा नत्वा गुरु देव^१ चन्द्रार्कादि^२ ग्रहानपि ।
 नक्षत्राणि च संपूज्य^३ आत्मानं तत्र निक्षिपेत्^४ ॥ २१६ ॥
 पृथिव्यापस्तथा तेजो वायुराकाशमेव च^५ ।
 सुदुर्लभं विजानीयात्^६ सिद्धिरूपं नियोजयेत् ॥ २१७ ॥
 कलसं च भवेत् सर्वं पुरद्यापो विनिक्षिपेत्^७ ।
 रक्तवर्णं विजानीयात्सेजस्तेजसि योजयेत्^८ ॥ २१८ ॥
 मासपिण्डं भवेत्तत्र वायु^९ तत्रैव निक्षिपेत् ।
 कान्तवर्णं^{१०} तदा कार्यं निक्षिपेत् ख कपासके^{११} ॥ २१९ ॥
 धमन्त^{१२} हेमसकाशं चारत्वं तन्मु^{१३} पादयेत्^{१४} ॥ २२० ॥
 कृत्वा तत्र महाराज^{१५} हुद्धारं सुरपूजितम्^{१६} ।
 उत्तिष्ठति^{१७} न संदेहः पुष्टाद्भो भास्करो यथा ।

- (1) D has नत्वा गुरुं नक्षत्राणि K has पद्यान् (2) K reads द्वावि
 wh ch is incomplete (3) B reads अग्निं पूज्य D reads योगिनीम्
 K reads अग्निपूजां (4) वसि तत्र विनिक्षिपेत् a variant in B. (5)
 D reads वायुराकाशमेव च which is incomplete (6) D reads सुदुर्लभं
 B reads सुदुर्लभं विजानीयात् Both seem to be incorrect (7) D reads
 पुरद्यापिच which is incorrect (8) D reads तेजो तेजो नियोजयेत् wh c
 is incorrect (9) D reads यत्र (10) D reads अतश्चै ।
 reads तलद्भवै (11) B reads तत्र कपीतमे D reads अक्षनिक्षकी K
 reads अक्षपालिकी (12) B reads धमन्त D reads धमन् E read
 धमन्ते (13) B has चारत्वं तत्र K reads तत्र (14) B and
 D read दापयेत् (15) D reads महाराज (16) B reads कक्षा
 D reads अक्षधारं सुरपूजितम् (17) B reads उत्तिष्ठते which is no
 correct K reads उत्तिष्ठति which is a ३rd person.

दिव्यतेजा महाकायो दिव्यदृष्टिर्महाबलः^१ ॥ २२१ ॥
 शतयोजनविस्तीर्णं घण्टाराव सुपूजितम्^२ ।
 दीप्तहेममय दिव्य रत्नमाणिक्यशोभितम् ॥ २२२ ॥
 पुष्पमालापताकाद्य^३ किङ्किणीजालमण्डितम् ।
 विमानोत्तममारुढं शङ्खकाङ्कलनिखनैः ॥ २२३ ॥
 अप्सरोगीतवादिर्बैर्नृत्यैरपि मनोहरैः ।
 दिव्याभरणसंपूर्णा दिव्यमाख्योपशोभिता^४ ॥ २२४ ॥
 अपाङ्ग^५रागसम्यक्ता सुरूपा मदविह्वला^६ ।
 आगच्छति न सन्देहो देवकन्योदित प्रति^७ ॥ २२५ ॥
 गृहीत्वा साधकेन्द्रं च सिद्धलोके वसेत्ततः^८ ॥ २२६ ॥
 दिव्यानि ज्ञानपानानि^९ दिव्याभरणानि स ।
 रमते शतसाहस्र^{१०} सिद्धकन्या क्षरातुराः^{११} ॥ २२७ ॥

(1) After this «loka» we find in D a portion of a work called श्रीरामचरित, which being quite unconnected with the present subject, we have rejected (2) K reads जगत्सुपूजित, which has no

clear sense (3) K has पुष्पमालापताकाद्यं wherein the last term is incorrect (4) दिव्यमाख्योपशोभिता a variant in K (5) B D

and K read अपाङ्ग (6) B reads दिव्यकामिनी (7) B reads आदिम दीपतामिति D reads देवकन्योदित प्रति (8) D reads सिद्ध—प्रति ता

D reads सिद्धलोका वसति च These two readings are partly incorrect K reads सिद्धलोक वसन्त (9) K reads यानि पानानि (10) B has

रमत only K has रमते (11) D and K read क्षरातुरां which is incorrect as there is सिद्धकन्या a plural number

तस्मिन्नेकार्णवे घोरे नष्टस्यावरजङ्गमे ।

देवा यत्र^१ विलीयन्ते सिद्धस्तत्रैव लीयते ॥ २२८ ॥^२

भूतकालान्तको नाम चण्डोऽयमुपवर्णितः^३ ॥ २२९ ॥

तत्त्वतोऽय^४ महादेवि यदा कर्तुं न शक्यते ।

अनेनैव शरीरेण तदा^५ सिद्धिर्भविष्यति ॥ २३० ॥

इति श्रीपार्ष्वतीपरमेश्वरसंवादे^६

रसार्णवे रससहिताया

देहवेधो नाम^७

अष्टादश पटल ।

॥ समाप्तवाच्य ग्रन्थः^८ ॥

-
- (1) B reads भुवनाणि (2) This sloka is a repetition of the previous sloka No 170 (3) चन्द्रोऽयमुपवर्णित, an incorrect variant in D (4) कथंवाच a reading in D. तथाच a reading in D तत्राच a reading in K (5) D and K read यदा (6) B and D want this portion (7) D reads इमविधो नाम, which is incorrect (8) B has ॥ इति श्रीरससहितायां रसार्णव संपूर्णम् ॥

एतद्ग्रन्थसङ्कलनम् ।

काश्मीरादक्षिणावर्त्तात् विक्रामीराच्च देशतः ।
मान्द्राजाश्चैव नगरात् बहुवित्तोपघाततः ॥
प्रफुल्लचन्द्ररायेण रसायनविपश्चिता ।
श्रीमता धीमताश्च तन्त्राणि बहुयत्नतः ॥
तेषाम्बु बहुदोषाणामशुद्धानाञ्च वर्णतः ।
पाठापाठविवेकाय विशुद्धीकरणाय च ॥
नियुक्तः श्रीहरियन्द्र कविरत्नाभिधो द्विजः ।
रसार्णवमिमं ग्रन्थं कलयामास यत्नतः ॥
कलिकातापुरे चन्द्रनेत्रवस्त्रिन्दुसन्निभे ।
शाक्ते ग्रन्थं समाप्तोऽयं तपोभासीन्दुजे दिने ॥

INDEX

WITH

GLOSSARY

N B. The reader is requested to consult the Table of Errata and variants before referring to this Index

अ

अक्ष (See विभीत) २६८, २६७
 अगस्त्यपुष्प (Sesbania grandiflora,
 Pers. Beng. vaka) ७०, ७२
 अगुरु (Aquularia Agallocha,
 Roxb , Beng. aguru) ६
 अमिक (See चिचक) १७०
 अमिचर (A sort of sea grown
 plant) ७१
 अमिघमनी (A small species of
 Lantakári, Beng. ganiri,
 also written अमिदमनी) ५८
 अङ्गोल (Alangium Lamarkii,
 Thwaites, Beng ankod,
 also written अङ्गोट) १२१, १५२
 अङ्गनायिका (d. r. अङ्गनाभिधा =
 अण्णकार्पासी) ६०
 अङ्गार, अङ्गारक (Charcoal of
 bamboo, catechu, jujube
 tree &c.) २२
 अण्डुसक (Goat milk) १०६
 अजनायिका (See अङ्गनायिका) १६६

अजमारी (=अजहा, cowach,
 carpopogon pruriens, Beng.
 áákushi) ६०

अजवारि (Goat-urine) १३८

अजहङ्गिका (A milky and thorny
 plant, with fruits of a crook-
 ed figure, like a ram's
 horn, Beng medásingá) १६८

अजाचीर (Goat milk) १२४

अङ्गन (Here it refers to सोतो-
 ङ्गन see सोतोऽङ्गन) १६५, १७६

अतसीतेल (Oil of अतसी, Linum
 usitatissimum, Linn., Beng.
 masinár tail) ४१६

अतिबला (Sida rhombifolia Linn,
 Beng pítabeledá) ८७, १२२

अद्रिज (See शिलाजतु) १००

अनन्ता (Hemidesmus Indicus,
 R. Br, Beng. anantamál)
 ५७

अनुसारित (सारितस्य त्रिगुणहेत्वा
 पुनः सारितम्) ३०३

अम्बनाल (नाल or pipe of अम्बमुखा,
 see अम्बमुखा) ६३

- अन्यमूषा (A sort of crucible)
(formation of) ४६, ८३, ८५,
१०४, १२२, २६४, ३१८, ३२०,
३२५, ३२८ ३३६ ३३८ ३४१
४११ ४१३ ४२८ &c
- अपामार्ग (Achyranthes aspera
Linn, Beng áping) ६४
७२, १२१, १६१ १७०, ३८८ &c
- अपामार्गद्वार (Alkali of अपामार्ग)
८६ ११८
- अभया (=हरीतकी Terminalia
chebula Retz, Beng
hartuki) २६८ ४०२
- अभिषय (See अभिषेक) १५६,
१६०
- अभिषेक (=क्षपण। "इते वज्रिस्थिते
लोहे विदम्यादनिमेषकम्, तलि
सस्य परिक्षेप सोऽभिषेक इति
स्मृत"—रस स Throwing
water to a molten metal
when it is on the fire) ५२
- अभ्र (See अभ्रक) १२५
- अभ्रक (Mica) (varieties of) ६८,
६९
- अभ्रकपत्र (A plate of mica) ७५
- अभ्रकसत्त्व (Essence of mica)
१६६, ४०३
- अभ्रतीक्ष्णक (See तीक्ष्णभ्र) ३४४
- अभ्रपत्र (See अभ्रकपत्र) ७५, २७२
- अमल (See अभ्रक) १२२
- अमलमाचीक (=सारमाचिक or
रौप्यमाचिक Iron pyrites of
silver; radiated crystals,
see माचिक) १२६
- अमृता (=गुडुची Tinospora cor-
difolia, Miers, Beng gul
ancha) ८६
- अम्ल (Acid) ४२, ८६ १००, १०३,
११४ ११६ १६५ &c
- अम्लगण (A class of acids) ६४
- अम्लवर्ग (See अम्लगण) १०० ११६,
१४४, ३५७ &c
- अम्लवेतस (Rumex vesicarius,
Linn, sour reed, country
sorrel) ६४ ७०, ८२, ६०, १२२
१५६, ३४८ &c
- अय (Iron) ११७
- अय कटोरक (Iron cup) ४२
- अयस (Iron) १७६, १६२, २६८
- अयस्कान्त (Loadstone) ७७, १२२

८७ (Red) ३२४, (Yellow) ३२५, ३८६, ४०६ &c	a sensitive plant) १६०, ४१८
सरलोत्पल (Red lotus) ७०	बालक (Calotropis gigantea alba or procera, Beng sveta (white) ākanda) १८५
अर्क (Calotropis gigantea, Beng ākanda) ७४, १२१, १२२ &c	असहनी (=असहमेदक, Beng pitharchūr) १३१
अर्कचार (Alkali of ākanda) ७४	अश्वगन्धा (Withania somnifera, Dunal, Beng asvagandhā) १२१, ३८८
अर्कचीर (Milky juice of ākanda) ६७, ११६, ११८ &c	अश्वत्थ (Ficus religiosa, Linn , Beng asvattha) ८६
अर्कद्वय (See अर्कचीर) ८७ १७० ३५७	अश्वमार (=श्वेत करवीर, Beng. white karabī) ३५०
अर्कपत्री (अर्कपत्रिका) (=इश्वरमूल Beng isher mūl) ६१	अष्टमूलिका (Eight plants used for the purification of mercury) ६३
अर्कपयः (See अर्कचीर) ७४८	असन (Terminalia tomentosa, W and A , Beng prāsāl) ६६
अर्जुन (Terminalia arjuna, Bedd , Beng arjunn) १३८	अस्थिग्रन्थ (=अस्थिमंदार Vitis quadrangularis, Wall., Beng hīdjoda) ८६
अर्जुनचार (The text अर्जुन means here अर्जुनचार or Alkali of arjuna) ७४	अहि (See नाग) १८८, २७७
अर्जुनी (=कालागुग्गी—रक्तचिचक—रसकामधेनु) ६३, ३८४	अहिमर (See अहिमार) २६८
अलक (=देवदाली—रसकामधेनु, see देवदाली) ११८	अहिमार (=विषग्रहिर Acacia
अलक (d r अलक, हरिताम्ब, see ताल) ३२४	
अलम्बा (A sort of मन्जालका,	

Farnesiana, Willd, Beng.
guábáblá) १३८, ३०८

अहिराज (See नाम) २००

अहिबल्ली (See नामवल्ली) ३४०

आ

आखुकर्णी (Salvinia cucullata
Roxb, Beng indurkani) ८२

आखुपणी (See आखुकर्णी) (Beng
bada indurkani) ५८

आण्य (Clarified butter Beng
ghee) ६६, ३०३

आटकवक (Justicia adhatoda,
Beng vāsaka) ३०८, ३३४

आमलक (See आमलकी) २७० २७२

आमलकसार (Exudation of आम
लक, see आमलक) ३०३

आमलकी (Phyllanthus Emblica,
Linn, Beng āmla) ५७

आमलक्यादि (आमलकी and the
rest—रक्तपीतगन्धक—रमकाम
घेनु) २६७

आम्र (=अमुरम Sour fluid of
tamarind) ७४ ७५, १३८

आर (Brass, Beng pittala) १८८,
२७८, ३८६

आरक्तराकामूल (?) (d. = आरक्तं
शार्कमूलं. Root of the red
āhanda) ८५

आरक्तवल्ली (Probably रक्तवल्ली—
मञ्जिष्ठा) १३३, ३१५

आरग्वध (Cassia Fistula, Linn,
Beng sondhalā) १५३

आरचूर्ण (Powdered brass, Beng.
pitalchur) ३६०

आरख्यमोमय (Wild cowdung
Beng banagobar) १६१, ३०६
३५६ &c

आरख्योत्पलक (Wild cowdung
cakes, Beng banaghunte or
bilaghunte) ३०६, ३३४

आरनाल (See काञ्जिक) ६६, १५५,
१६६ &c.

आरनालाम्र (Sour gruel, see
आरनाल) ७०

आरोट ("सुशोषितो रम. मय्या
रोट इति वच्यते" रम म, "आ
रोटसंज्ञा लभते चारमेहं रक्तसु
य." रमदण्ड Well purified,

once killed, mercury) १५०,

१६३, १६५, ३५४, ३८१, ४०१ &c.

आर्द्रक (Zingiber officinale Rose
Beng. अद्र) ६४, १४४ &c.

आवर्तक (=रौप्यमासिक, see
मासिक) ६८

आवाप ("इते द्रव्यान्तरक्षेपो लौहाद्यो
क्रियते हि यः, स आवापः" रस
स Throwing other things to
the molten metals see वाप
and परिवाप) ११६, १२१

आशुगण्ड (See अशुगण्ड) १८५

आसुरौ (See आसुरौलवण)
१७०, १८७

आसुरौलवण (=विडलवण, Ka'ā
nimak, Beng. bitlavan) १५२

आस्फोट (See अक, it means
also akhrot = Juglans regia)

१६०

Planchon, Beng ingot)

११८ ३८८

इक्षुदीफल (Fruit of इक्षुदी)
२५८, २६०, २७०

इक्षुरी (=इक्षुरा, सोमराजी, see
वाङ्गची. Vernonia anthel
mintica Willd. Beng soma-
rā) ६२

इक्षुरेखा (=सोमराजी, see वाङ्गची)
८६

इन्द्रगोप (Coccinella of various
kinds) १३४ १७८, ३७४ &c

इन्द्रगोपक (See इन्द्रगोप) १०४, ३५६

इन्द्रवायवी (Citrullus colo-
cynthis, Schrad, Beng.
indrajava) ६०, ८८, २६१,
३४१, ३५० &c

इटका, इटिका (A brick or brick-
dust) १८७, — १५३, १६६, &c.

ई

इ

इक्षुद (See इक्षुदी) ३८७

इक्षुदी (Balanites Roxburghii,

इक्षुरी (A sort of creeper called
बन्धाककोटकी, "भुरिचौरपरि
सावा"—रसकामधेनु) ६१ ३५५

उ

उचटा (A sort of creeper, "उचटा सा शुक्रोटिपुटाकारदलान्विता" श्वेतगुल्मा च white lunch—रसकामधेनु, Beng okragáchh) ५६, ३५५, ३५७

उचटी (A sort of दिक्षीयधि) (description of) २१७

उचटीरस (Juice of उचटी) २१७

उचाट (See उचटा) २७६

उकटा (=मिंदलीपिप्पली, Beng vanipipul, dr उर्वरा—रसकामधेनु) ६१

उत्तरवाद्यौ (See रत्नवाद्यौ) ८५, ८७ १२२ &c.

उदककणा (=कलपिप्पली, Commelyn salicifolia, Roxb, Beng panikanebdá) ६२, ११३, १६०

उदुमर (Ficus glomerata, Roxb, Beng ramadumar) ८७

उद्घाट (A sort of preparation of mercury cleared off all its

defects or impurities) १३६, ३५२, ३६८

उत्थापित (Having got उत्थापन, which is defined as "स्निग्धे व्यादियोगेन स्वरूपापादनं हि यतः सत्त्वापनमिदं मुग्धां चापत्तिनाशनम्" opposite of निवृत्य, see निवृत्य in p. 136) ३५६

उत्पत्त (See पुर्तूर) ८२, १२२, ३५५ &c.

उत्पत्तक (See उत्पत्त) ६५, ३५५ &c.

उत्पत्तनिष्पत्ति (Juice of उत्पत्त) १०६

उपरम (Inferior or secondary minerals or metallic ores and earths—eight in number) ३२, (enumerated) १०८, ११५, ३०६ &c.

उपरमशुद्धि (Purification of उपरम) ११६—११८

उपविष (Minor or factitious persons) ३२ (enumerated)

६५, १००, ३०६

उमापन (A sort of अमली; Lonum

usitatissimum, Linn, Flax,

Beng. Masinā) ७१

उरग (See नाग) १०२, १७३ &c

उरगा (=नागी-बन्धाककोटकी,

Beng. Titkankdi, d r

तुरगी-बन्धागन्धा) १५२

उलूखल (A wooden mortar,

Beng udukhal) ४२

उदण (=शुष्की. Dry ginger,

Beng sunth) १५५

उष्णोद (A hot mineral water)

२५०

उष्णोदक (See उष्णोद) २४७, २५०

ज

जर्ण (Wool, felt &c. the hair

of sheep, deer, camels &c)

१०४, ११४ १३२, १५३ &c

जर्णपातन (A sort of apparatus

resembling Pitana yantra,

see Ray's Hindu Chemis

try, Vol I, p 122) १५४

ज्वल (=मरिच Black pepper)

१५५

ए

एकपत्रिका (=एकपत्रिका, Beng
gandhasati) ५८

एकवीरा (=बन्धाककोटकी) ५६

एकवीराकन्दरस (Watery juice
of the root stock of एकवीरा)

२१४

एरक (Ricinus communis, Linn,

Beng bheranda) १४२, १६१

एरकतैल (Oil of bheranda,
castor oil) ६६, ६८, १०६

एरकवृक्ष (Plant called एरक,
see एरक) ८८

ओ

ओषधि (An annual plant or
deciduous herb) ४२

ओषधी (See ओषधि) ५६, १६४

औ

औमदण्ड (Stem of masinā tree
or flax stem) ७१

क

ककाराष्टकवर्ग (Eight objects with the letter क as their initial, Lushmānda &c) ३०६ (enumerated) ३१८ ३१९

ककुभ (See कर्जुन) २६०

कङ्कालखेचरी (A sort of व्योषधि) ६३ २०५

कङ्कालखेचरीतैल (Oil of कङ्काल खेचरी) २०५

कङ्कुठ (One of the eight उपरस १ a medicinal earth coral coloured as described in the text) ६७, १०८, ११३, १२७ १३५ ३५२, ३८५ &c

कङ्कोल (A fragrant spice known as sitachini) ३१७, ३२१

कङ्कुली, कङ्कुली (Panicum Itih cum, Linn, Beng kángni dhán) ६५

कङ्कुलीज ([Oil of] कङ्कुली, see कङ्कुली) ६५

कङ्कुलीतैल (Oil of कङ्कुली see कङ्कुली) ७०२ ७५२ ७६१ ८१०

कच्छप (See कच्छपयन्त्र) १८८

कच्छपयन्त्र (An apparatus called kachchhapa, it is of two sorts—जलकूर्मयन्त्र and स्थल कूर्मयन्त्र, see रसकामधेनु) १६७

कचुक (Impurities of mercury—such as—क्षितिदोष गिरिदोष जलदोष, नागदोष, वज्रदोष, विष वज्रि, मल &c) १३६

कचुकितोय (Watery juice or fluid of कचुकी) १२०

कचुकी (—चीरकचुकी चीरीघ्न हृत्त, Beng konchdā) ५७ ५९ ६०, ७१, ११८ &c

कचुकीचीर (Milky juice of कचुकी) ७५

कटु (Pungent, Beng jhál) ३०६ ३१९

कटुक (See विकटुक) १६८ ३१७

कटुकरोहिणी (Picrorrhiza kur roa, Benth, Beng katki) ३००

कटुकालावु (—तिक्तमुनी, Beng titláu) १०२ १११ [२३३

कटुकालावुक (See कटुकालावु) २१८

कटुकोशातकी (A sort of bitter
ghoshálatá, see कोशातकी)

३३३

कटुतुष (See कटुतुषी) १७२,

१७६

कटुतुषी (A wild variety of
Lagenaria vulgaris, Sering,
Beng titláu) ६०, १३६ २२६

कटुतैल (Mustard oil) १३१, ३६२

कटुत्रय (=त्रिकटुक The aggre-
gate of three spices—ginger,
long pepper and black pep-
per, Beng. shunth, pipul
and marich) ११३, १३३ २१८

कण (=पिप्पली Piper longum,
Linn, Beng pipul) ३०१

कण्टकारीरस (Juice of कण्टकारी
=Solanum xanthocarpum,
Schrad) ३०६

कफूलसूरण (Itchy सूरण=
Amorphophallus campanu-
latus, Blume, Beng bunu
ol) ८७

कतक (Strychnos potatorum,
Linn, Beng nirmali) १७२

कदम्बक (=माक्षिक See माक्षिक)
२६६

कदली (Musa sapientum, Linn,
Beng kalá) ६२ ६४, १२१,
१४२, १६०, ४१६ &c.

कदलीकन्द (Root stock of the
plantain tree Beng kalar
ete) ६७, १३०, ३०६ &c.

कदलीकन्दक (Root stock of plan-
tain tree) ७३

कदलीकन्दतोय (See कदलीकन्द
निर्यास) १३०

कदलीकन्दनिर्यास (Watery juice
of the root-stock of the plan-
tain tree) १६१

कदलीकन्दसार (See कदलीकन्द
निर्यास) ६७, ११३

कदलीरस (Juice of the plantain)
६६ ६७, ६६

कनक (Gold) १२४, १३०, १७०,
१७२, २४५, २६१, २६४,
४१३ &c.

कनक (A sort of dhuturá called
Lanak dhuturá) ३३२, ३४१,
३५० ३६४ &c

कनकमाक्षिक (=खर्गमाक्षिक See
माक्षिक) ३८५

कनकरस (Milky juice of *kanaka*
dhuturá) ३८७

कन्द (=भूरण See भूरणकन्द)
८६ ११८

कन्दपद्मिनी (A sort of मधौषधि)
३१३

कन्या (=चलकुमारी *Aloe Vera*
Linn) ३६८

कन्यारस (Juice of कन्या, see
कन्या) ४०३

कपर्द =वरटक *Beng cowrie*)
३८८

कपाली (*Embelia Ribes*, *Burm*
Beng vidanga) ७३

कपाली (One of the impurities of
mercury—see कपाली) ३६१

कपि (=कपिकच्छु=शुकशिश्वी
Mucuna pruriens, D C,
Beng álákushi) ७०, ७२

कपित्थतीय (Watery juice of
कपित्थ—*Feronia elephantum*
Corr, *Beng kathbel*) १३१

कपिकाण्णमौलक (Bittermilk

produced from the milk of a
black coloured *kapilá* cow)
३२४

कपोतक (The pigeon, *Beng.*
páyrá) ३१८

कपोताख्य पुट (An apparatus
for roasting, digesting or
subliming metals, minerals,
or drugs, called *kapota*,
“यत पुट दीयते भूमौ ब्रह्म
सख्यवनीपले”, see पुट and
पुटपाक) ३४ १६१

कपोतिका (=चाणक्यमूलक A sort
of मूलक *Beng chanak moola*
see मूलक) ५७

कम्बु (Conch *Beng sánk*)
३८८, ३९०, ३९१

करक (=पलाशहर, *Butea fron-*
dosa Roxb) ३४८

करञ्ज (*Pongamia glabra* Vent,
Beng dahar karamchá)
११८

करञ्जतैल (Oil of करञ्ज) १०४
१०८, ३९४ &c.

करञ्जफल (=कपित्थ *Feronia ele-*

phantum, Corr, Beng
kathbel) २७१

करझाख (See करझ) १३६

करवीर (Nerium odorum,
Soland, Beng karabi, also
a sort of creeper "हयमार
समाकारा जता पुष्पसमन्विता,
करवीरसतेव्युक्ता"—रसकामधेनु)
६५, ७० ८७

करवीरक (See करवीर) ३८२

करिन् (See नाग) ३७६

करिषामि (A fire of dry cow
dung) ३३३

करीषामि (See करिषामि) ३३ ३३१

ककंट (—ककंटक A sort of कन्द
विष) १३७

ककंटाम्बि (Crab-shell) ८६ ८७
३१०

ककंटो (A sort of cucumber,
Cucumis Melo Tinn, Beng
kankud) ३१८

ककॉट (See ककॉटी) ३१६

ककाटी (—ककाटिका Beng
kankrol) ६० २४५

ककॉटीकन्द (F lb under

ground stem of ककॉटी) २१५

कशाख (=श्वेतमिष्टी White
Barleria cristata) १३२

कशरी (A sort of मञ्जीषधि) २३४,
(origin of) २३५, (varieties of)
२३५—२३६

कईम (=पद्म "सदवा मर्दिता श्वेद
(कञ्जली) पद्म इत्यभिधीयते"—
रसकामधेनु) २७२

कपूर (Camphor) ६ ८३, १७०,
३३७, ३१७

कर्षक (A sort of kánta or
kántapáshána, see : कान्त
पाषाण) ७६ ३६६

कर्षामि (See करिषामि) ३३ ३३६

कर्षनल (See करिषामि) १८६

कनन (The uterus, the embryo,
here it means मांसपिण्ड) ३३३

कण्ड (A paste prepared by grind
ing dry or fresh vegetable
substances on a stone with
a miller and then making
a thin paste with the addi
tion of water when neces
sary) (—य पिष्टपादेदयालं

म कलत्र इति कीर्तितः—योग-
सरङ्गिणी) ७५, १२६, १७२,
(a stage of रम) ३४५

कवच (An armour Here pro-
bably it means the cover
which preserves the brain
It is a technical téntric
term, denoting certain man-
tras, which preserve the
life. See p 27) ४२३, ४२४

कषोपल (A touch-stone, Beng
kastipáthar) ४२

कक्षूरी (= मृगनाभि Mush) ४२१,
४३१

काची (See काङ्गी) ६३, ३५५ &c

कांक्षलण्य (Bell metal and cast
iron, see घोषलण्य) ३७७

काकजङ्घा (Leea hirta, Roxb,
Beng kowátheng, kanta
gudkáoli) ५७, ६० &c.

काकतुण्डी (Asclepias curassavica
Linn Beng kowáthunti)
१३६

काकमाचिका (See काकमाची)
३४० ४१६

काकमाची (Solanum nigrum,
Linn, Beng gudkáoli)
५७, ५६ &c.

काकमाचीरम (Juice of काकमाची)
११४, १३१ &c

काकतुण्डी (See काकतुण्डी) ६०

काकवित (Feces of a crow)
३४८

काकविडा (See काकवित) १८८
२०७ ३५०, ३७४ &c.

काकाकीफल (Fruit of कौलशिम्बी,
Beng álkushi) ७५, ३४२

काकिनीबीज (Seed or kernel of
काकिनी or गुग्गा, or a sort
of creeper "खूलकण्टकपर्णा
द्रा प्रोक्ता सा काकिनी लता"
—रसकामधेनु) (d = कामाची
बीज = काकमाचीबीज) ७२

काकेटवारि (Water in which lea-
ves of निम्ब are macerated,
see निम्ब) ४०१

काङ्गी (—सौराष्ट्रमृत्तिका See
सौराष्ट्री) ६६, १४१ &c

काच (A sort of salt called विद-
लवण) ६४ ६६ &c.

काचकिट्ट (= काचमल. Excretion of mics mixed with saline earth, Beng malamati) ६६

काचकूपी (Glass bottle) १८३

काचन (Gold) (See सुवर्ण) ११५

काचन (Bauhinia acuminata, Linn, Beng. káchan) १४२

काचनार (Bauhinia variegata, Linn., Beng rakta káchan) १०८, ४२०

काचनी (Turmeric. Curcuma longa, Roxb., Beng halud) ५६

काञ्जिक (A sour gruel prepared from the acetous fermentation of powdered paddy and other substances, see धान्यामु) ४२, १२१, १५६ &c

काञ्जिकान्न (Boiled rice steeped in काञ्जिक, see काञ्जिक) ४१६

काञ्जी (See काञ्जिक) १६५

कान्त, कान्तक (See कान्तपाषाण) (Varieties of) ७६, ८६, ४०३, ४२०

कान्तचूर्ण (Powdered कान्त, see कान्त) ४१३

कान्तचूर्णमुट्टि (A smallest portion of कान्तचूर्ण, see कान्तचूर्ण) ४२८

कान्तलोह (A sort of cast iron called कान्तलोह) २६२

कान्तनाग (The best कान्त—सर्वतोमुख कान्त, see p. ७७) ७६

कान्तपाषाण (A sort of stone called कान्त—as loadstone) ६८, ८३, ४१०, ४५१ &c

कान्तबन्ध (Binding of कान्त or loadstone) ४२५

कान्तमुख (The best कान्त—सर्वतोमुखकान्त, see p. ७७) १६२

कान्तलोह (Cast iron, Beng. kántilohá, d r. काचिलोह, काललोह इति रत्नकामधेय) ११७, १८२, ४०३

कान्ता (A plant called priyangu or krishnakali, d r. कान्ता) १५२

कान्ताकान्त (d. r. काञ्चिकान्त, कान्तिलोह, see कान्तलोह) २६८

कान्तमस (Essence of कान्तपाषाण) १६६, ४१३

कापालिकयोग ("मूषाया मसीकरणं
तद्रक्तवर्णं कपालीयोगः" "वच्च
वन्धादिरञ्जनार्थं कपालीयोगः"
—रसकामधेनु) ८३ ३६० (Pro-
bably a practice of the
Kāpālikas or worshippers of
Siva of the left hand order,
who carry a half of the
skull as a cup for drinking
spirituous liquors)

कापालिक्रम ("नाम शुद्धं तथा
तौषां कपालीक्रमस्तमम् ।
तेनैव रञ्जयेत्तारं क्षम्वारं पुन
पुनः । —"वङ्गतीक्ष्णकपाल्या च
शुद्धतारं वर जयेत् । रञ्जयेत्
सह दैन्त्या तु भवेत् कुङ्कुमसन्नि-
भम् ॥"—रसकामधेनु) २६७ ३६१

कापालिरञ्जन ("कपालीयोगेन रञ्ज-
नम्") ३५६

कापाली (One of the impurities
of mercury —अथवा कपाली
"कपाली कालिका वङ्गे नामे
श्यामा कपालिका —"कपाली
वैदीर्यहानिं कुरुते नात्र म-
शय"—रसकामधेनु) ३६१ ३६२

काम (मदनवृक्ष = दमनकवृक्ष *Arte-
misia vulgaris* Linn) १३६
कारञ्जक तैल (Oil of करञ्जक, see
करञ्जतैल) ३६०

कारवन्धिका (Beng chhota kara
lá uchchha) ६०

कारवन्धिरस (Juice of कारवन्धिका
see कारवन्धिका) ४२२

कारवल्ल (Momordica charantia,
Linn, Beng Bada karala
uchchha) ६३

कारवन्धक (See कारवल्ल) ४१८

कार्पास (Gossypium herbaceum,
Linn Beng kabas Cotton
plant) ६० ८८

कार्पासपत्र (Leaf of cotton plant)
८८ १५४

कार्पासमूल (Root of कार्पास) ८५

कार्पासास्थि (कार्पासबीज, seed
of कार्पास) १३१, ३३८

कालकूट (A sort of poison, Beng-
lathrisb) ६५ १०३

कालिका (=काकोली A root said
to be brought from Nepal
or Morin) ६०

कालिका (A sort of impurity (दोष) of mercury or metals or minerals, see पारददोष) १०५, २११, ३८२	६६, १२८ &c.
कालिङ्ग (Water melon Beng tarmuj) ३१८	किंशुकद्रव (Fluid of किंशुक) १४२
काशीस (Ferrous Sulphate, Sulphate of iron of two varieties —dhátuk ísisa = green vitriol, and pushpakásisa = yellow vitriol, Beng hirákas) १२०, १४१ &c	किंशुकरम (Juice of किंशुक) ३८२
काशीसशुद्धि (Purification of काशीस) ११२	किट्ट (A rust of iron called mandura) ४८
काश्मीरद्रव (Fluid of कुङ्कुम or crocus sativus, Linn) २२१	कीट (Worm) ४०१
काश्मीरिपाषाण (Stone of Kásmir) २२०	कीटमारी (=रक्तलज्जालुका red laggávatí, dr सिंहशुक्ती) ३०२
काममद् (Cassia Sophora, Linn, Beng kálkásundá) ६२, ११२	कीलासरम (Juice of शलकी or Boswellia serrata, Roxb) ८३
कासीम (See काशीम) ८६, ११६ &c	कुङ्कुटी (=शाल्मली Bombax Malabaricum, D C, Beng. simul) ५८
किंशुक (Butea frondosa, Roxb, Beng pákka having flowers of 4 colours—red, yellow, white and blue ; see पलाश)	कुङ्कुटीकन्द (dr कर्कोटीकन्द , under ground stem of कुङ्कुटी, see कुङ्कुटी) ३५५
	कुङ्कुम (Saffron) ६, ६६, १८४, ४२०, ४३१
	कुञ्जर (See नाग) ३०१
	कुटिल (=बहु-बद्ध Tin, Beng ráng) १०३, ११७, १८१, २१४, ४२७

- कुण्डगोलोद्भव (Steeped in कुण्ड
गोल or काश्निक) ३३६
- कुण्डवराटक (A sort of cowrie
Beng ghenchikori) ३८३
- कुण्टी (=मन शिला Realgar)
१३३ २१८ &c
- कुण्टीघृत (Clarified butter pre-
pared with realgar) ११३
- कुमारो (=घृतकुमारो Aloe vera
Linn Var officinalis) ५६
१३८ १५३ &c
- कुसुद (Nymphaea lotus Linn
Beng sáluk) ७० &c
- कुसुदिनी (A sort of दिवौषधि)
२२०
- कुसुदी (Katphal or gámbhári
tree) ३१५
- कुम्भ (=मूर्धमान = ३३ seers) १२३
- कुम्भक (Barleria cristata, Linn
Beng raktajhnti) ६३
- कुम्भङ्गिणी (=कुम्भङ्गिणी = सुहृदपत्रो
Phaseolus trilobus Ait Beng
mugáni) ५७
- कुलत्थ (Dolichos uniflorus,
Lamk.) ८२ ८३ ३१६ &c

- कुलत्थक (See कुलत्थ) १३१
- कुलत्थकाय (Decoction of kula-
ttha, see कुलत्थ) ६२ ६६
- कुलिश (=वच, see वच) १७७
- कुलिशचीर (=वचचीर = milky
juice of खुही, see खुही and
खुहीचीर) ७४
- कुलीर (=कर्कट = a crab) ३७५
- कुलीरास्थि (Crab shell see कर्क-
टास्थि) ३५०
- कुलौषधि(धी) (See दिवौषधि)
२०६
- कुवेराच (=बलीकरञ्ज or लता
करञ्ज Beng latákaranja)
११८
- कुड (Saussurea Lappa O B
Clarke, Beng kud) १७७
- कुडकुलीरस (d r कुडकीलीरस
Juice of kud and हमी =
tree called Bhavarasáli in
Marhátá) ३००
- कच्चाण्ड (Benincasa cerifera
Savi, Beng kumdá) ११०
२५७ ३१८
- कसुम्भ (Carthamus tinctorius

Linn, safflower, Beng
kusumphul) ६६, ३३०

कुसुम्भक (See कुसुम्भ) ४१६

कुसुम्भज ([Oil of] kusumbha
see कुसुम्भ) ६५

कुहुकंविका (d r कुखण्डिका or
कुखण्डिका=साकुखण्डिका, a
sort of creeper very difficult
to be identified) ६०

कुपीपाषाण (d r कुम्भपाषाण or
कुम्भिकापाषाण, the heap of
pebbles in the bed of a
river is called कुप, or कुपी or
कुम्भिका) ४६

कुम्भ (Tortoise) ६६

कुम्भपट्ट (Tortoise-shell) ८३

कुम्भास्थि (See कुम्भपट्ट) १२१

लताझलि (Mimosa pudica, Linn,
Beng Lajjavati lata) ६२

लवण (The best iron, i e steel)
११७

लवणकनक (Beng black kanak
dhuturá) ६०

लवणजीरक (Nigella sativa,
Linn, Beng Kála jiri) ६०

लवणतैलक (Oil of लवणतिल or
black sesamum Indicum
DC) ६२

लवणपत्तरी (Black ocimum sanc-
tum, Linn, Beng kála
tulasi) ५८

लवणमार्जारी (d r. लवणमञ्जरी,
a sort of creeper difficult to
be identified) ६१

लवणराशि (—लवणसर्वप Black
mustard) २२५

लवणविष (A sort of virulent
poison, see महाविष) ६५

लवणा (d r मूर्वा, a sort of crea-
per “भिन्नकञ्जलसंकाशा लता
लवणलतेत्यसौ”—रसकामधेनु) ५७

लवणागुरु (Black अगुरु, see अगुरु)
२७६

लवणाभ्र (Black mica) ६८, ६९

लवणाभ्रक (See लवणाभ्र) १३३,
२६२ &c

लवणाभ्रपत्र (A plate of black
mica) ७४

लवणाभ्रसत्त्व (Essence of black
mica) १७३

लण्णोच्चन (Black dhuturá, see धुत्तूर) २४०

पैतकी (Pandanus odoratissimus Roxb) ६३, ११६

कैशिकी (Nardostachys Jatamansi Beng जटामांसी) ५६

कोकिलचय (Three कोकिल or charcoals, "प्रिखिन्ना पावको विष्टा चङ्गारा. कोकिला. सुता"—रसकामधेनु, "जलेन विष्ठाश्चेत तर्हि कोकिला."—do, 3 burnt charcoals steeped in water Rasabridaya says also "खदिरकोकिले:" or charcoals of catechu wood) १०४

कोकिला (—काकोली A berry of the Calculus Indicus, brought from Nepal and Morung, Beng. kánkila) ३४७, ३४८

कोकिलाच (Hygrophila spenosa, T Ander, Beng kuhálhá dá, its seed is called táí mákhná) ५७

कोकिलाचकबीज (Seed of कोकिलाचक, see कोकिलाच) ३४२

कोकिलाचीर (Milky juice of कोकिला or काकोली, see कोकिला) ३५०

कोटराची (Supposed to be कोटरपुष्पी—Vridhdháraka, Beng Vyáták) ६०

कोदव (Paspalum scrobiculatum, Linn, Beng kado dhán) ८२, ८३, ३६३

कोदवकाय (Decoction of कोदव, see कोदव) ८६, ६२, ६६

कोल (—वदर—Zizyphus Jujuba, Lamk Beng kul) १६०

कोल (Here means ककोल, probably Coccus Indicus, and not वदर since we have that word in the next line) ३१६

कोशातकी (Luffa acutangula Roxb, Beng. Ghoshálá) ६२ ११३

कोशातकीदजरस (Juice of the

leaves of कोशातकी, see

कोशातकी) १४३

कोष्ठ (See कोष्ठिका) ११४

कोष्ठक (See कोष्ठिका) (Description of) ५३, ५४

कोष्ठिका (Koshtī apparatus. See Hindu Chemistry by P. C. Ray, Vol. I. p. 89, Beng. Hāpar) ४२, ४८

कौमारो (=कुमारो=इतकुमारो. Aloe vera, Linn) ६३

कौरण्डक (Belonging to कुरण्डक =मदनद्वन्द्व-Randia damentorum, Lamk.) १३८

कौवेरीमूल (Root of उत्तरवाखी, see उत्तरवाखी) १६०

कौसुम्भ (Juice of कुसुम्भ see कुसुम्भ) १८५

काष्ठा (=इहती. Solanum Indicum, Linn, Beng. viruti or vyākur) २३०

क्रामण (Penetration or transmission) ११, ५६ १३६, १४३, १५०, १६३, &c

क्रामिकौषधि (Transmitting

plants) ६२-६३

कोटुजिङ्गा, (=अमालजिङ्गा, probably Beng. chākuliā) २७३

कथितजल (Decocted water) २६८

काय (Decoction generally prepared by boiling one part of vegetable substances with sixteen parts of water, till the latter is reduced to one-fourth, "पानीयं षोडश-गुणं क्षुद्रादभ्यादिनिक्षिपेत् । नत्पाने कथितं पाच्यमष्टमांशा-वशेषितम् । इतः कायः कवा यच्च निर्गृहः च निगद्यते ॥"—योगतर्ङ्गिणी) ८६

क्षत्रियमारण (Killing of वध of क्षत्रिय class, see p. 80) ८७

क्षमापाली (d. r क्षेमपाली. A sort of क्षोषधि) ६३

क्षार (Alkali) ४२, ६६, १००, १०३ &c.

क्षारत्रय (3 sorts of alkali—मजिक्क्षार, यवक्षार and टङ्कण क्षार, i.e. natron, saltpetre and borax) ६०, १४३, १५६

चारराज (-दृक्चार Borax)

११६

चारवर्ग (See चारचय) ७५

चाराम्न (चार alkali and अम्ल acid) १५६

चाराष्टक (Eight sorts of चार) ७४

चितिकिङ्क (A synonym of रसक, see रसक) १०३

चीर (Milk) ४०१

चीर (Milky juice) ४०१

चीर (Milk fried with sugar) ४१६

चीरकचक (चीरीग्रहच, see कचुकी) १५४

चीरकचका (See चीरकचुक) १५६

चीरकचुकितोय (Juice of चीर कचुकि see चीरकचुका) ४२८

चीरकन्द (Beng bhumikushmānda or bhumikumdā) ७० २२७

चीरकन्दरस (Juice of चीरकन्द see चीरकन्द) ७४

चीरकुकटी (Probably a sort of कुक्षी or शाखनी, silk cot

ton tree or उल्कटा=white okdā) ६१

चीरनाली (d r कीरनाली, a sort of creeper having juicy stem, very difficult to be identified) ६१

चीरिणी (-गाम्भारी Beng gamar, or khirui plant) ५८

चीरिखीरस (Milky juice of चीरिणी, see चीरिणी) १६७

चुदाच (-चाङ्गेरी Oxalis corniculata, Linn, Beng āmrul sāk) १५५

चुरक (-रचुर-कोकिलाच, see कोकिलाच Beng luliakhā dā) ११८

क्षेत्रज (A variety of gold) ११५

क्षेत्रदोष (The impurity of mercury or other minerals obtained from the field or mine) १५४

क्षेपक्षेप (See क्षेपक्षेप) ३७४

खौद्र (Honey) १०७, ४०१ &c

खमापाल (A sort of ओषधि)

२११ २१२

ख

खग (=काशीस, Sulphate of iron, see काशीस) ५१, १०८

खड गारी (=खड गिमार, Scirpus maximus, Beng. khadgaho shalata) ५८

खण्डसौराष्ट्री (A variety of सौराष्ट्री earth, see सौराष्ट्री) ११०

खदिर (Acacia catechu Beng. khayer) ६६, १३६

खदिरादि (Fire of खदिर wood, see खदिर) ३३६, ३४१

खदिराङ्गार (Charcoal of खदिर wood) ३३८, ३४६

खरमङ्गरी (=अमामार्ग, see अमामार्ग) १६०

खरादि (सीमानल, intense fire) ११४

खर्पर (=रसक [खर्परीतुल्यक], a sort of calamine or zinc ore) १०३, ३७८, ३३०

खर्पर (=स्टत्वाच विशेष Beng. kháprá) १३८, २२० ३३२

खस (Generally spelt खस in

all the MSS.] A vessel or mortar for grinding drugs) ३२, (made of different materials) ५३, (varieties of—as तप्तखस) १७४, (and as क्षिप्त-खस) ३२८

खसपाषाण (See खस) ३६६

खसत्त्व (=अभसत्त्व Essence of mica) १३२, १३५ &c.

खादिराङ्गार (Charcoal of खदिर wood) ११३

खुर (Hoof) ३६१

खेचर (=काशीस, Sulphate of iron) ६३

खेचरता (A certain state of mercury, the sky going efficacy of mercury) १८०

खेचरी (A sort of चारया [see चारया]) १७२, (a sort of गुटिका or pill) २६२, २७०, २७१

खोट (One of the seven stages of mercury, Beng. अमक, फुट) १८६, (definition of) १६०

खोटक (See खाट) ७६, (definition of) १६० &c

खोट-बन्धन (Binding or fixation into पिटी, see पिटी — 'पिटी बन्धसु खोटक' — रसकामधेनु) १६३

ग

गगन (Mica, Beng घग) ७१

गगनद्रुति (Liquefaction of mica) १२२

गङ्गायतुनामध्य (By गङ्गा is meant the white fortnight on account of the whiteness of her water, and by यतुना is meant the black fortnight on account of the blackness of her water, the मध्य or the middle point of these two fortnights is पूर्णिमा or the full moon) १६३

गजकर्णिका (Cucumis Melo Linn, Beng kákud) ५८

गजदन्त (Ivory the elephant's tooth) ३६०

गजपुट (गजाकार पुट, 'गजप्रमाण भूर्द्धाधः पुटं गजपुटं स्मृतम्', an apparatus for roasting metals or minerals in a pit in the ground see पुट) १११

गजारि (= गजमादन-शूलकीटस्य. Boswellia serrata, Roxb Beng : gajamādan sālāi) २१२

गजारी (See गजारि) १०

गण्डोल (Treacle, molasses, Beng guda) ३७५

गदा (= पाटलत्रय, see पाटली) १६०

गन्ध (See गन्धक) १४२

गन्धक (Sulphur) (Origin of) १०८, (varieties of) १०९, (purification of) ११०

गन्धकचूर्ण (Sulphur powder) १८३

गन्धकधारण (Calcination of sulphur) ३४

गन्धकत्रय (Threefold sulphur, viz red yellow and white black sulphur is not available see p 109) ८४

गन्धकबन्ध (Binding or fixation of sulphur) ३३५

गन्धकशुद्धि (Purification of sulphur) ११०

गन्धचूर्ण (See गन्धकचूर्ण) २१६

गन्धतैल ("आवर्तमाने पयसि दत्त्वा गन्धकं रजः । सज्जालदधिजं सर्पिसन्धतैलं वदन्ति हि ॥" Sulphurated butter prepared from milk boiled with the addition of sulphur) ८६, ३४१

गन्धनाग (Sulphurated lead, गन्धकनारित सीस) १७१, १८२

गन्धपाषाण (Sulphur) १२०, १३३, १३५ &c

गन्धपिष्टौ (Sulphur paste) ३३३

गन्धव्यंगैल (शरखतैल, castor oil) ६७

गन्धाब्ज (Amalgam of sulphur and mica) ३३०

गन्धाभ्र (See गन्धपाषाण) २३६

गर्भेदुति ("दुतिं चरति खतेन्दो यषाण्यं च हुताशनः"—रसधार । Liquefaction of met-

als or minerals within mercury) १४०, १६५, १८५ &c.

गर्भयन्त्र (An apparatus for calcination of paste) (Description of) ३५, ३४३

गाङ्गेरी (—गामबला, Sida spinosa, Linn) १५४

गार, गारा ("जले चिरं शौणं ऋत्तिका गारम्"—रसकामधेनु । Earth steeped in water for several hours, as is prepared for kanchá masonry, which is called tagár by the mas-
ons) ३८

गिरि (—शिलावतु Bitumen) १००

गिरिकर्षिका (Beng Aparájitá) ५८, ३२५

गिरिकर्षी (See गिरिकर्षिका) १५२

गिरिजतु (—शिलावतु Bitumen) १३२, २६८

गिरिदोष (Impurities obtained in the stony mines of mountains) ११७, १२६, १५४

गिरिमस्तक (—मोरक, [according

- to रसकामधेनु] Nitre or Nitrate of potash, Beng sorá) १०१
- गिरिमातुल (= शिलाजतु Bitumen) ३३
- गुग्गुलु (Balsamodendron Mukul Hooker Beng guggul) ११४ १३२
- गुग्गु (Seed of Abrus precatorius Linn Beng kunch) ५१ ६६ &c (= ६ yavas) १५१
- गुड (Treacle molasses) ६६ १११ &c
- गुडमोदक (Sweetmeats made of treacle) ४०१
- गुडूची (Tinospora cordifolia Miers, Beng Gulancha) ११७ ३८८
- गुणवच (Here रस हेम and वच are referred to by 3 qualities तम रज and सत्व respectively—रसकामधेनु) ८८
- गुधकर्म (= गुधपर्णी = गुधपता = धूम्रपत्रा Beng támakpátá) ३०४
- गुधविट (Faeces of a vulture) ३२६
- गुधविट्टा (See गुधविट) ३२७
- गुहकन्था — घृतकुमारी Aloe vera Linn) १५३, ३०८
- गुहधूम (Soot Beng jhul) ३३६
- गरिक (Red ochre Beng garimáti) १०८ ११२ &c
- गैरिकशुद्धि (Purification of गैरिक see गैरिक) ११२
- गोकर्ण (According to Madanapála — गन्धमन्था but according to Rasakámadhenu—पलाय) १५४
- गोक्षर (Tribulus terrestris Linn, Beng gokhrá) १२२
- गोघृत (Cow-ghee or clarified butter obtained from cow's milk) १०० ११३ ३०५
- गोणल (See गोमूत्र) १००
- गोलिङ्गा (Elephantopus scaber Linn Beng gálatá) ५७ ६० &c
- गोधूम (Wheat Beng gam) ११४

- गोधावली (=गोधापदी, *Vites pedata*, Vahl, Beng *goāla latā*) ३८७
- गोधोदृता (=नाकुली, a kind of दाक्षा, *Vanda Roxburghii*, Beng *Nāi—रसकामधेनु*) ११८
- गोपालकी (=गोरक्ष चाकुलिया, see नागवला) ११७
- गोपित (=गोरोचना, see गोरोचना) ११२, २२६ २६८
- गोपेन्द्रमण्डली (An assemblage of *coccinella* of various kinds, इन्द्रगोपकौटपुञ्ज) १२२
- गोभट्ट (d r. गोभट्ट, A synonym of रसक, see रसक) १०३
- गोमय (Cowdung, Beng *govar*) ४२
- गोमयामि (Fire of cowdung) ७४
- गोमांस (Beef) ७४ १०६, १११
- गोमूत्र (Cow's urine) ६८, १०७ &c
- गोरक्षा (A plant probably गो रक्षा or गोरोक्षी) ३४०
- गोदुग्ध (Cow's milk, Beng *godugdha*) १०७
- गोरक्षना (=गोलिङ्गा, see गोनिङ्गा) १२७
- गोरोचना (Concretions rarely found in the gall bladder of the ox or according to some in the brain of a cow) १३६
- गोल (d = गोला = वस्त्रमूषा — रस कामधेनु, a sort of preparation of मूषा in order to bind or fix रस) ३४५
- गोलक (Definition of) ३४६, ३६६
- गोशक्त (गोमय, cowdung) १०७
- गोशक्तद्रव्य (Ashes of cowdung) ३६५
- गोशङ्ख (Cow horn) २०८
- गोसन्धी (A sort of plant difficult to be identified) ६०
- गोसर्पि. (See गोदृष्ट) ३७७
- गोस्तनमूषा (A crucible resembling the shape of the udder of the cow) १८४
- गोस्तनी (See गोस्तनमूषा) ३७३
- गौरक्षा (=इरिङ्गा, see इरिङ्गा) ८८

गौरीफल (चाखा इति उत्तरदेशे
प्रसिद्ध मृदुकण्टकित वृक्ष --
रसकामधेयु , A plant known
as akhá) ११८

ग्रीवसुन्दर (Mollugo cerviana
Seringe Beng gímásák)
१५४

घ

घन (A synonym of लौह--रस
कामधेयु see लौह) १३३

घनध्वनि (Cyperus rotundus,
Linn, Beng muthá) ५७,
१८८

घनरस (See घनध्वनि) ५२, ८२

घृत (Ghee or clarified butter)
१०७, २६८ &c

घृतोदक (Ghee-water or water
resembling ghee) २३७

घोष (= कांस्य Bell-metal, an
alloy of copper and tin)
१८८, २०४, ३२६, ३६०

घोषलघ्न (कांस्य लौह, Bell metal
and cast iron) १३७, ३८२

घोषाकृष्ट (Extracted from घो
or Bell metal) ३६८

च

चक्रमर्द (Cassia Tora, Linn
Beng chakundá) ५७ ३२१

चक्रमर्दक (See चक्रमर्द) ३८८

चक्रयन्त्र (An apparatus of the
shape of a wheel) ३३५

चक्रयोग (Aid of चक्र an appar-
tus resembling a wheel
३२७

चक्राङ्ग (See चक्राङ्गी) ३४०, ३५१

चक्राङ्गी (= चक्राङ्गी) (सुदर्शनलता
Beng urtipurti) ६१

चक्रिका (See चक्रमर्द) ६१

चक्री (See चक्रमर्द) ५६

चटुलपर्वी (द र चतुलपर्वी) (plant defined in the text
२१४

चयकाण्ड (See चयकाण्डक) ३
१६१ &c

चयकाण्डक (Acid of cicer arict-
num, Linn Beng gách

chholá, Hindi chanakloni)

६४

चण्ड (A fierce god, who is called
भूतनाशक or destroyer of
elements or existing beings)

३३६

चण्डाली (लिङ्गबोलता according
to राजनिघण्टु but भूम्या
मलकी according to रसकाम
धेनु) ५८

चण्डालीकन्द (= चण्डालकन्द known
as chandálsák) ३३३

चन्दन (Santalum Album,
Linn) ६

चन्द्र (= तार = Silver) २७० ३२७

चन्द्रतोय (See चन्द्रोदक) २३२

चन्द्रवल्ली (= सोमलता according
to राजनिघण्टु, but वाकुची
and सोमा according to रस
कामधेनु) ३३२

चन्द्रहेम (The amalgam of silver
and gold) २०६

चन्द्रार्क (The amalgam of silver
and copper. "भासाः षोडश
तारस्य ताम्रस्य द्वादशैकया।

यावर्त्तितास्तु चन्द्रार्कं वर्णोत्कर्ष-
करदयम् ।"—रसकामधेनु) २८३,
३०८ &c.

चन्द्रार्कयव (Plates of silver and
copper alloyed together)
२३६, २३३

चन्द्रार्कादि (The moon, the sun
and the rest) ३३४

चन्द्रोदक (Moon water or rather
fullmoon water) (Definition
of) २३२. (Effect of) २३३

चपल (One sort of महारस,
"(ईश्वरस्य) मासिकं कर्षणमलं
सौकीरायं च नेचलम् । नासा
मलं तु चपलं मलं देहस्य टङ्क-
यम् ।" "नानाविधं विज्ञानीयात्
चपलाख्यं महारसम् । नाग
तारविषम्वर्णवज्रसीरुणादिपूर्व-
कम् ।" "विंशत्यलमितं नाम
भाजुदुग्धेन मर्दितम् । विमर्दो
पुटयेत्तावत् यावत् कथां वक्ष्ये-
तम् । न तत् पुटमहसेन चय
भायानि मञ्जवा । चपलोऽयं
जमास्यानो वातिकैर्नागमम्भवः ।
इत्यं हि चपलः काय्यो ह्रस्वः

स्यापि न संशयः ॥—रसकाम
धेनु) ६५, १०० &c

चपलबन्ध (Binding or fixation
of mercury by chapala see
चपल) ३२७

चपलालय (A sort of कान्तलोह
see कान्तलोह "चपलालय
का-लोहम्" इति रसकामधेनु ।
११७ १८२ ४०४

चपलापुत्रि (Purification of चपल)
१०१

चरदुखान्त [१] (शिलाजतु Bit-
men—see रसकामधेनु) ६६

चम्पार (One kind of द्रव see
द्रव) १०५

चम्पारगन्धिक (A synonym of
द्रव see द्रव) १०६

चवी (=चविका Piper chaba
Hunter Beng char) ६३
१२२

चाङ्गिरी (Oxalis corniculata
Linn Beng amrul) ६४
६८ ६६१

चाण्डाली त्रिभि-चाने or ng
to राजनिघण्टु b t चाण्डाल

जीति विनिर्दिष्टा विषतु पत्र
घारिणीः सरता चीरकन्दा च
तया सूतो निबध्यते ॥" accor-
ding to रसकामधेनु) ३३६

चामीकरकर (Producing चामीकर
or gold) १६६

चामीकररस (d r शाकटचरस,
कनकधूतूररस, see कनकरस)
३८६

चारण ("चारणेन बलं कुर्यात् —
This process adds strength or
efficacy to mercury; it is a
part of चारण, see चारण)
१४६ १५६

चिकस (यवचूर्य Barley powder)
११४

चिञ्चा (Tamarindus Indica
Linn Beng tetul) ६४
१८७ ३४२

चिञ्चाचार (Alkaline ash of tams-
rind fruit) १३५

चिञ्चाफलाब्ज (Acid of tamarind
fruit) १२६

चिञ्चाब्ज (Acid of tamarind or
it means Rumex vesicarius)

Beng. chukasák) ३८२

चिचरस (Juice or pulp of tamarind fruit) ३६१

चिचरसि (The kernel of tamarind fruit, Beng tentul bichi) ८३

चित्र (See चित्रक) १४४, २६८

चित्रक (Plumbago Zeylanica, Linn, Beng. chita) ११८, १२१, (of ३ kinds) २२१ &c.

चित्रकक्षार (Alkaline ash of चित्रक, see चित्रक) ७४

चित्ररस (Milky juice of चित्र, see चित्रक) ३६१

चिरविष्य (=करञ्ज. see करञ्ज) ४१६

चीर (A rag) ४८

चूषक (A sort of कान्त or कान्तपाषाण, see कान्तपाषाण) ७६

चूर्ण (A powder prepared by pounding dry substances in a mortar with a pestle, and passing it through cloth)

७५

चूर्णपारद (A synonym of दरद, see दरद) १०६

चूर्णबन्ध (Binding or fixation of चूर्ण or powders) ३६६

चूलिका (See चूलिकालवण; चूलिका = नवसार इति रसकामधेनु, see नवसार) १४२

चूलिकालवण (A sort of salt, called by some writers as नवसार or nausadar) ६४, १४२, १४३ (vide Hindu chemistry, Vol. 1. p. ९६)

चूली (See चूलिकालवण) १४२

छ

छवी (Disfigured mercury having the shape of an umbrella) ३५२

छागचीर (Goat-milk) ११४, ३७७

छागमूत्र (Goat-urine) ३८२, २६८

छुछुन्दरी (A musk-rat or a shrew mole, Beng. chhuncho) १३२

छिदन (A graver, Beng. chheni) ४२

ज

- जतु (शिलाजतु Bitumen) १००
 जन्तुघ्न (=हिङ्गु Assafoetida) ३०१
 जम्बीर (Citrus medica, Linn, Beng godānebugāchh) ६४, ७०, १५६ २७१
 जम्बीरकद्रव (Fluid of जम्बीर fruit see जम्बीर) ३६०
 जम्बीरतोय (See जम्बीररस) ३३०
 जम्बीरफल (Fruit of जम्बीर, Beng godānebu) ८६
 जम्बीररस (Juice of जम्बीर fruit, see जम्बीर) २२७
 जम्बीराम्ल (Acid of जम्बीर fruit, see जम्बीर) १४३ १३७
 जया (=विजया=भङ्गा, Beng sddhi or जयापुष्प or "भीतघ्नीराष्ट्रकीयवच्छदनातीव लम्बिता । दिव्याता विजयेत्येषा रमयन्विधीक्षिता ॥"—रमकाम चतु) १४४
 जलविन्दुजा (d r जलविन्दुका and जलनिषिका, Beng chench dā) १७

- जलकावन्ध (d r जलौकावन्ध, "जलौका पकवन्ध स्यात्"—रसकामधेनु one of the seven stages of mercury) १८६
 जाति (=जातिफल, Myristica fragrans Houtt, Beng jājaphal) ३१७
 जातिकाफल (See जाति) ३३१
 जाम्बूनद (Gold, supposed to be obtained in the sand of जम्बूनदी, a river issuing from mount Sumeru and passing through Jambu Dwipa) २१८
 जारय (Calcining or oxydizing metals or minerals) १४६, १४६ १५६ १६५ &c
 जारया (Calcination "जारया नाम शालनयान्नयतिरेकेण वन क्षेमादिग्रामपूर्वकपूर्ववस्याप्रति पन्नत्वम् —रसन्द्रचिन्तामणि, (खेचरी) ११, १७२, (भृचरी) ११ १३४ १४६ १७१ &c
 जारणाविड (A vida used for calcining metals or minerals

see विड vide also Hindu chemistry Vol 1. pp 72 and 73) १८१

जीरकद्वय (Two sorts of जीरक or cuminum cyminum, Linn, such as white and yellow जीरक) ३५०

जीव (See जीवक) २७७

जीवक (*Pentaptera tomentosa*, a plant called jivaka, Beng jiyat shashti) २६१

ज्योतिष्मती (*Cardiospermum Halicacabum*, Linn, Beng latáphatki) १३६, (definition of) २२३, ३६०

ज्योतिष्मतीतैल (Oil of ज्योतिष्मती creaper, see ज्योतिष्मती) २२३

ज्वालासुखीचीर (Milky juice of red चित्रक, see चित्रक) ६०

ज्वालिनी (= मूर्वा *Sansevieria zeylanica*, willd) १७, ११६, ३४८, ३५०

ज्वालिनीबीज (Seed or root of ज्वालिनी, see ज्वालिनी) ११०

ट

टङ्क (See टङ्कण) ६७, ११६ १८७, ३२५ &c

टङ्कण (Borax, Beng sohágá) ५१, ६६ ७३ &c

टङ्कणचार (Alkali of टङ्कण, Borax) ६३ १६० &c

त

तक्र ("तक्रं पादणलं प्रोक्तम्", buttermilk with a fourth part of water) ३२३

तक्रभक्त (Boiled rice with buttermilk) ३१६

तगर (*Tabernaemontana coronaria* Br, Beng tagar) ३३३

तन्दुलीयक (= विडङ्ग, *Embelia Ribes*, Burm) ३०२

तपनीय (Gold) ३८२

तप्तखल (A sort of खल see खल "रादशागुलविस्तार. खलो भवति वर्तुल. । लौहेनिर्बर्तितो यस्तु तप्तखलः स उच्यते ।"

अथवा 'अनामलननुषादिं तु
दीपयित्वा सुवि चिपेत् । तस्यो-
परि मितः खलः समखलः न
उच्यते १'—रसकामधेनु,) १०४
४१२, ४१३

तमा (d. r. उत्तमा, भूम्यामलकी,
Beng Bhum ímlá) ३४३

ताप्य (A sort of iron pyrites,
sulphide of iron, generally
implying svarnamíshika,
—so called for its being pro-
duced in the bed of the
river Tápi See P C
Ray's Hindu chemistry
Vol 1 p 84) ८४, ६८ १२६,
१३२, १३४—१३७, १८८, २२६
४०२, ४२४ &c

ताप्यसत्त्व (Essence of ताप्य see
ताप्य) १३३, १३७, १६३

ताम्बूल (See ताम्बूलपत्र) ४३१

ताम्बूलपत्र (Leaf of Piper Betel,
Linn , Beng Pán) ८८

ताम्बूली (Piper betel Linn,
Beng Pán) ६० ६२ १६०

ताम्र (Copper, Beng támrá)

११५, (varieties of) ११६

ताम्रपर्णी (Beng gandhabbáduli)

६१

ताम्ररत्नक (A synonym of रसक,
see रसक) १०३

ताम्ररंग (Colour of copper)
१२६

ताम्रशीघ्र (Purification of cop-
per) ११६

तार (Silver, see रजत) ११६,
४२४ &c

तारबीज ([Mercury] calcined
with silver) ४०४

तारदल (A preparation of silver
with other minerals, mica
&c) ३८६, ३८७

तारपत्र (A plate of silver) ११६

तारपत्रक (A plate of silver) ३८८

तारपिष्टि (पिष्टि of silver, see
पिष्टि) ३८४

तारबीज (A sort of preparation
of silver, purified by white
वर्ग or aggregate of dying
plants or white materials.
(Definition of) १३७

- तारशोधन (Purification of silver) ११६
- ताराभ्र (An amalgam of silver and mica) १३०, १३१ १६३ &c
- ताराभ्रक (See ताराभ्र) ३६६
- तारादिष्ट (Arista or decoction of silver) १८६, १८८ २६८ &c.
- ताराक (Silver and copper) ३७६
- ताल (= हरिताल, Orpiment) ८५ १२४, १३७ &c
- तालक (See ताल) ८३ ८४, ८६ १०८, ४१८ &c
- तालकबन्ध (Binding or fixation of orpiment) ३३६
- तालकशुद्धि (Purification of orpiment) १११
- तालमूल (= तालमूली *Curculigo orchoides*, Gaertn) ३८७
- तिक्तश्राक (= वरुणवृक्ष, *Crataeva religiosa*, Forst) १६०
- तिन्तिडी (*Tamarindus Indica*, Linn , Beng tentul or Am lavetasa) ५८
- तिनिश (*Ougenia dalbergioides*, Benth, Beng jarulgáhh) १२२
- तिन्तिगी (*Tamarind*, Beng. tentul) २२८
- तिन्तिगीक (See तिन्तिगी) ६४
- तिन्दुक (*Diospyros Embryopteris*, Pers , Beng gáb) ७०, ७२, २७१
- तिमिर (= तमाल, *Garcinia Xanthochymus*, Hook f) १८६, ३०६
- तिल (*Sesamum Indicum DC*) ६४, १११, ११४, १४२, ४१६ &c.
- तिलज (Oil of tila see तिल) ६५
- तिलतैल (Oil of tila, see tila) १०६ ४१६
- तिलपर्णी (तिलोनी नामक श्राक विशेष) १६२, ३३१
- तिलपिष्ट (Sweet cake made of tila see tila, Beng tilkuta) २४६
- तीक्ष्ण (Iron, see तीक्ष्णलोह) ११५, (of 3 kinds) ११७, ३०३ ४२४ &c
- तीक्ष्ण (d. r तिल Spices with

- hot and pungent qualities) ४१६
- लोहचूर्ण (Iron filings or iron powder, Beng lohachurna) १२०, ३६०
- लोहजोष ([Mercury] calcined with iron) ३०४
- लोहलोह (A metal called लोह or iron also called kánta loha or kántuloha or kánchi loha) ११७, १३४
- लोहशुक्कपालिन् (A process of drying metals or minerals with the aid of iron and copper according to the method adopted by the kapálikas) ३६५, ३०७
- लोहाम्ब (An amalgam of iron and mica) १३१, १३७, १६३
- लोहाम्बक (See लोहाम्ब) १३६
- तुल्य (A synonym of रसक, sulphate of copper, Beng tutrá) १०३, १२०, १८७ &c
- तुल्यक (See तुल्य) ३५२
- तुम्बी (A long gourd, Beng badaláu) ३३८
- तुम्बीघार (Alkali of तुम्बी, तुम्बी) ७४
- तुम्बुद (Xanthoxylum alatu Roxb, Beng nepáli d nia or támbulphal) ११८, १६०
- तुम्बुदज (Juice of तुम्बुद, तुम्बुद) १६०
- तुरसिंहनी (d r कुररीदरी, a of बीयधि or plant, difficult to be identified) २०७
- तुलसी (Ocimum sanctum Linn) ५८, ६७, ३४०
- तुला (A fine balance of grammes, the scales) ३५
- तुवरी (=कांची alum earth, सोराही) १६०
- तुष, तुषा (The husk or chaff of rice) ४८, ४६ &c
- तुषाधि (Fire of chaff) ३४४
- दण्ड्योति (A sort of दियो difficult to be identified)
- दण्डोदक (A sort of mineral water) ३५३

हृत्तौघधि (Vegetable औषधि or plant) २०६

तेल (Oil) ११, (varieties of) ६५, १३६ &c.

तोयवल्ली (= अमृतवल्ली, called लक्ष्मी in चिदकूट) ६०

तोल, तोलक (12 māsās, weight of 1 Rupee) १५१

त्रय (Tin, see वङ्ग, Beng rāṅg) ११७

त्रिकटु (See कटुत्रय) २७८, ३६७

त्रिकटुक (See त्रिकटु) १२२ १५४

त्रिकर्षमूल (The root of त्रिकर्ष, viz. नागर, अतिविधा and सुन्ता, Beng. sunth, atach and muthā) ८५

त्रिचार (■ alkalis—टङ्गुणचार, यवचार and मर्निचार) ६४, १२२

त्रिदण्डी (A sort of creeper, "सपुष्पालिलतोपेता रक्तयस्त फलान्विता । रसबन्धविधौ प्रोक्ता त्रिदण्डीति क्षताभिधा ॥"—रस कामधेनु) ६१, ४२८

त्रिपर्ण (= त्रालपर्ण, Desmodium

gangeticum, DC, Beng. sālpāni) ५८

त्रिपुष्प (Flowers of 3 colours, i.e. white, red and yellow) १११

त्रिफल (See त्रिफला) १००

त्रिफला (Aggregate of 3 myrobalans—आमलकी हरीतकी and विभीतक, see आमलकी and विभीतक in their respective places, हरीतकी=chebulic myrobalan) ७६, १२२, १५२, १५५, २५०, ४०३ &c.

त्रिफलाकाय (Decoction of three myrobalans) ४०३

त्रिमधु (Aggregate of 3 sweets—honey, ghee and sugar) ३२२

त्रिलोह (Aggregate of ■ metals—gold, silver and copper) २६३

त्रिशूली (A sort of creeper, "त्रिशूलाकारपत्रा या सम्याकफलवत-फला । त्रिशूलीनेति विख्याता"—रसकामधेनु) ६१

सुटि (The smallest weight and

measure used by physicians)

१५०, ३३२

त्रैलोक्यजननी (A sort of मधु-
यधि, called अजनायिका or
अजनाभिधा) १६६

शूषण (See त्रिकटु 'पिप्पली शूष-
ण' मरिचं 'शूषण' विदुः ।)
१६५

त्वक्चौर (= वंशलोचना, Bamboo
mana) ८६

द

दग्धरक्षा (See दग्धारोक्षा) ६१

दग्धारोक्षा (A sort of मधुयधि,
which grows anew after
being burnt) २२४

दग्धोष्ण (Burnt wool) १६६

दध्यम् (Acid of दधि or curdled
milk) १०६, ३८७

दधि (Curdled milk, Beng. doi)
४१६

दशुषाम्ब (= शम्भवेतस—रसकाम-
धि, see शम्भवेतस) ३८७

दन्त (A tooth) ३८८

दन्तिनी (See दन्ती) ६०

दन्ती (Baliospermum montanum
Mull) [croton polyandrum]
३८७

दन्तीदन्त (A stem of दन्ती, see
दन्ती) १९१

दरद (= हिङ्गुल, cinnabar) ६५,
(varieties of) १०५, १९७,
१३२ &c

दरदशुद्धि (Purification of cin-
nabar) १०७

दरदायक (Combination of cin-
nabar and iron) १७१

दुर्दुराभक्त (A sort of mica) ६८,
६९

दल (दलं—'लोहादिकरण' शुभम् ।
कारणाविधिहीनस्य द्रव्यमाघन-
कारणम् ।—रससार । A pre-
paration of several metals or
minerals by purifying or
refining them by other met-
als and minerals before they
have undergone the process
of calcination) ११, ३२७,
३७५ &c

शर्बो (= शर्करा. *Berberis asiatica*, Roxb.) ७३

शाली (See देवशाली) १२१

दिव्यौषधि (श्री) (Plants of divine character, 64 in number, also called कुलौषधि) २०६, २१०, २४१

दीपयन्त्र (= दीपिकायन्त्र, "तिर्यक्-पातनस्थानमेतत्"—रसकामधेनु। An apparatus called *Dīpikā* which occupies the place of *Tiryakpātana yantra*) २०५

दुर्गावी (Mercury not properly fixed) २५२

दुर्मेली (Mercury not properly mixed) २५२

देवदास (*Oedrus Deodara*, Loud) १३६

देवशाली (*Andropogon serratus*, Retz, Beng. *deyātādā*) ६०, ६१, ६२, ११४ &c

देवशालीदलद्रव (Liquid extract of the leaf of देवशाली, see देवशाली) १४२

देवशालीफलरसः (The dust or

pollen of देवशाली fruit) ११८

देवशालीरस (The milky juice of देवशाली, see देवशाली) ६७, १२० &c

दोला (See दोलायन्त्र) २५२, २५५

दोलायन्त्र (A suspension apparatus, see P. C. Ray's *Hindu chemistry*, Vol. 1 p. 121) ४३, १६१ १७४ &c.

दोलाखिद (Perspiration or fumigation by *Dolā* apparatus, see दोलायन्त्र) ५८, ८८ &c.

द्रव्यसंस्कार (Purification of objects—such as gold, silver, lead &c) २२५

द्राक्षा (A grape) ४१६

द्रावक (A sort of कान्तपाषाण, see कान्तपाषाण) ७६

द्रावकपञ्चक (See द्रावणपञ्चक) ७५ ११४

द्रावण (Liquefaction, a sort of संस्कार of mercury) १४७

द्रावणपञ्चक (Five liquefiers or liqueficients, viz. गुग्गुलु or *Abrus precatorius*, टट्टण or

borax, मधु or honey, घृत or ghee and गुह or molasses)

६६

द्राविक (Liquefier or liquefacient) ६९

दुतबन्ध (Binding or fixation of liquids) ३२२

दिनिष्ठा (Two sorts of निष्ठा or turmeric, viz हरिद्रा and दारुहरिद्रा) ४०३

दिपही (—दिपहिका or दिपादिका = नागकेशर वृक्ष, Mesua ferrea, Linn) १६५

दिपहीरज (Dust or pollen of दिपही or नागकेशर flower) २०१ २८१ &c

दिपहीरस (Juice of दिपही or नागकेशर) २८०, ३१६

दिपगो (It means both शालपत्रो and एन्निपगो, शालपत्रो = Desmodium gangeticum DC, Ber g śālpāni एन्निपगो = Uraria ligopoides DC, Ber g chikula) ५८

दिसुग्धा (—जलौका laches the

are of 12 varieties, of which first six are venomous and second six are anti venomous) १२२

दन्तून (Compound of two metals or minerals, dr दन्तून) ३१३, ३२३

दन्तूमेलापन, (दन्तूमेलापक) (An amalgam, or a compound of metals or minerals) ११ १३०

दन्तूभन्नापनौषध (Plants or drugs which have capacities or properties to combine metals or minerals together, such as are described in pp 130 132) १३६

दार्द्रक (Two sorts of दार्द्रक—ginger and dry ginger) १००

ध

धत्तर (See धुत्तर) ३०१, ३१२

धम (The act of blowing) १२०

धमनो (A bellows) ३२

धवाधि (The fire of धव, Anger)

- sus latifolia, Wall, Beng
 dhroyá) २२८
 धातकी (Woodfordia floribunda
 Salisb Beng dháuphul) १३२
 धातु (- गिरिजसिका, Red ochre,
 Beng girimáti) ११४, ३६५
 धातुमाक्षिक (- रौप्यमाक्षिक ac-
 cording to रसकामधेनुः, but
 स्वर्णमाक्षिक according to
 राजनिघण्टु, see माक्षिक) ६८
 धात्री (- आमलकी, see आमलकी)
 १६७ २६८ ४०१
 धात्रीफल (The fruit of आमलकी
 वृक्ष, see आमलकी) ११६
 धात्रीरस (Juice of धात्री, see
 धात्री) २२६, ४०१
 धान्याभ्रक (A preparation of mica
 with sáhi rice) ७०
 धान्यान्न (Sour gruel made of
 the fermentation of rice
 water, see काक्षिक) १००,
 (d r. सुधान्न) १५२, १६०, १६७
 धान्यान्नक (See धान्यान्न) ७२
 धुतूर (Datura Metal, Linn.,
 Beng dhuturá) ३२३
 धुतूरकरस (Milky juice of Dat-
 ura Metal, see धुतूर) ३३६
 धुतूरद्वय (White and black
 Datura Metal) ११८
 धूमज (See धूमोत्थ) १६६
 धूमसार (- रूहधूम The soot,
 Beng jhul) ११४, १५३, १८७
 धूमावलीकिन् (Mercury in a cer-
 tain stage or the best re-
 fined stage of mercury,
 which engenders खेचरता or
 the sky going efficacy) २४५,
 २८६
 धूमोत्थ (- वज्रधार, most pro-
 bably carbonate of potash)
 १८७
 धूलि (A stage of mercury) ३४५

 न
 नक्तमाल (See करझ) ११७ ११८
 नक्ताज (Oil of नक्ता or नक्तमाल,
 see नक्तमाल, d r तिलक -
 रद्विरीपलक) ६१
 नम. (- नम, see नम) १६५

नरकपाल (Human skull) १३०

३११

नरकसा (Probably नीलवृक्ष,
Indigo plant) ५६

नरजीव (See नरजीवा) २११

नरजीवा (d r नरजिह्वा a plant,
d difficult to be identified) ६०

नरपित्त (Human bile) ३३३

नरलोम (Human hair) १८३

नवसार (Naṣādar sal ammo
niac vide Ray's Hindi
chemistry Vol 1 p 96 97)
१५१ १६१, १७० &c

नवपिष्ट ("स्वरूपस्य विनाशेन पिष्टत्वा
पादनं हि यत्। विद्वद्भिन्नित
स्ततोऽसौ नवपिष्टः स उच्यते।"
—रसकामधेनु। When Mer
cury, being subdued and
losing its own character
takes the form of a paste it
is called नवपिष्ट) २८१, ३२८ &c

नाग (Lead) ११६ ११७ &c

नागकन्या (= नागकुमारिका, गुड,
ची see गुड, ची) १३८

नागकर्णो (= चायुकर्णो) Salvinia

cucullata Roxb Beng in-
durkani) ६१

नागजिह्वा (= चनन्ता see चनन्ता)
६१

नागलाय (An amalgam of lead
and sulphide of iron) १३१

नागदल (A plate or leaf of lead)
१८३

नागदोष (The impurity of mer-
cury caused by the amalgam
or alloy of lead) १५३

नागपत्र (See नागदल) १८६ १७६

नागवला (Sida spinosa, Linn,
Beng gorakshachākulā)
५७ १५१ ३१३

नागर (= नागरसुस्तक, a sort of
grass called nágar, cyperus
pertenus) ३०१ ३२०

नागवल्ली (Piper Betle Linn,
Beng pán) ६३ ८६

नागवीज (A preparation of lead)
१३७

नागशृङ्गी (Heliotropium indi-
cum, Linn, Beng hātisun-
dā) १६३

नागशोधन (Purification of lead)

११७

नागाध (An amalgam of lead and mica) १३१, १६३ &c.

नागाभक्त (A sort of mica) ६८, ६९

नागाभक्तकपालिन् (A process of dying metals or minerals with the aid of lead and mica according to the method adopted by the Kápāli-
kas) ३०७

नागास्थिभक्त (Boneash of an elephant) ३२४

नागिनी (—नागदन्ती, "नागिनीस्तु-
च्यते वक्षो नागभोगसमाङ्गिका ।
वर्षादिकविषयी च सा छन्द-
रत्नवन्दिनी ॥"—रघुनामधेनु)
६९

नागिनीकन्द (Under-ground stem)
or bulbous root of नागिनी,
see नागिनी) २२३

नारङ्ग (—नागरङ्ग, Citrus Auran-
tium, Linn., Beng. kamalā
(nebu) ६४, २७१, ३२०

नारङ्गाण्ड (Acid of नारङ्ग, see
नारङ्ग) ६७

नारिकेल (Cocoa-nut palm)
२७१

नारी (—अश्वत्था इति प्रसिद्धा
अश्वत्था, a plant known as
aswabalā) १२२

नारीचीर (See स्त्रीस्तम्भ) २१३

निगल (—निगल. A sort of pre-
paration, which acts as a
fetter to bind mercury, and
with which the crucible is
smeared or plastered) ३४५,
३४६

निचुल (—हिप्पल, Barringtonia
acutangula, Gaertn., Beng.
hijal) ७१, ७२, ११६ &c.

निचुलक्षार (Alkali of निचुल, see
निचुल) १४२, १४३

निम्ब (Melia Azadirachta, Linn.,
Beng. nim) १६१, ३७५

निम्बपत्र (Leaf of निम्ब, see निम्ब)
८८

निम्बुक (Citrus medica, Linn.,
Beng. kājira) ११०

नियामक (That which restrains mercury) १५५

नियामकौधधि (Plants which restrain mercury) ५७, ५८

नियामन (Restraining of mercury "रोधनास्त्वर्गस्य चपलत्वनिवृत्तये । क्रियते पारदे स्वेद प्रोक्तं नियामनं हि ततः"—रसकामधेनु । "वीर्यानिग्रहसंस्कारो नियामनम्"—रसमाशेक) ५६

निहत्य (—हत killed) १२४ १२६

निवह्नार (Which does not eject any slab or particle) १५३

निवह्नारि (Which has no खहार or bubble) १६८

निर्गुण्डी (Vitex Negundo, Linn, Beng nisindá) १५४, ३८२

निर्गुण्डीपत्र (Leaf of निर्गुण्डी, see निर्गुण्डी) १९२

निर्गुण्डीरस (Juice of निर्गुण्डी, see निर्गुण्डी) १९६

निशा (See हरिद्रा) १०३, २१८, ३८१

निशाचर (—Soma, see मोम or मोमलता) १२४ १२७

निशाचररस (Juice of सोमलता, see सोमलता) १२५, १२६ &c.

निधेक (Immersing any hot metal into water, "तप्तस्याग्नौ विनिक्षेप, निवाप स्रपनश्च ततः"—रस स, "निधेक मज्जन विदुः") ५२, ११८ २०२ &c

निध्याव (Vigna catieng, Endl, Beng barbatí) ११४

नीलकाच (Black salt or kách lavan) ३६२

नीलचित्रक (Black Plumbago zeylanica, Linn, Beng lálichitá) ५२

नीलज्योति (A sort of दिव्यौषधि difficult to be identified

३१

नीलपुष्प (Probably means blue topaz) २०

नीलमिश्रुरी (—नीलसिन्धुवार, blue Vitex Negundo) ३१३

नीली (Indigofera tinctoria Linn, Indigo plant) ५७

नीलीनिघ्नाम (Expressed juice of नीली or Indigo plant) १०९

नीलोत्पल (Here means sapphire)

१०७

वृक्षेश (Human hair) ३११

वेत्तरोगारि (A synonym of रसक)

१०६

प

पक्वबीज (Ripened बीज, i.e. gold, silver and other metals or minerals, ripened with the help of other metals or minerals) १६४, १६६

पञ्चगव्य (5 objects obtained from a cow, viz. milk, urine, dung, curd and ghee) ११३, ११४

पञ्चद्रावक (See द्रावकपञ्चक or द्रावणपञ्चक) ६०, ३८०

पञ्चपटु (See पञ्चलवण) १५६

पञ्चमाहिष (5 objects obtained from a buffelow, viz. milk, urine, dung, curd and ghee) ११४

पञ्चमृदु (5 sorts of earth, viz

earth, ant hill, red ochre, chalk and salt or saline earth, "वन्म्रीकमृत्तिका भूमिः गैरिकं खटिका पटु। इत्येता मृत्तिकाः पञ्च संप्रोक्ता रस-कर्मणि ॥") ३६३

पञ्चरत्न (5 sorts of दिव्यौषधि,—मन्त्रसिद्धासना, कङ्कालखेचरी, इन्दिरा, चामपात्री or चमापात्री and निशाचरी, ६३, ६४। "कनकं हीरकं नीलं यद्भस्मैव मौक्तिकम्"—these 5 sorts of metals or minerals) १६२

पञ्चलवण (5 sorts of salt—viz. काच, चैत्यव, चातुद्र, विड and मौषर्चल) ३५५

पञ्चाङ्ग (5 parts of a tree, viz. root, fruit, leaf, flower and bark) ७२, ८४, २१६ &c

पञ्चाङ्गुली (=तक्रा, a small plant known by the name of talrā) ३८८

पञ्चास्र (An aggregate of 5 acids—such as (1) कुल, राहित्य, निमिडी, शुक्रक, अम्लवेगम,

- (2) जम्बीर, नारङ्ग, अम्बवेतस,
तिन्तिडी, बीजपूरक) १३५
- पचावस्था (5 stages of mercury,
viz धूम, चिटिचिटि मङ्गूक
झलि, सकम्प and विकम्प) १६८
- पटु (Salt) १५५, १६५
- पटपचक (5 sorts of salt, see पच
लवण) १२२
- पटौली (= खाड़पटोल, or sweet
Trichosanthes discica, Roxb)
६१, ६३
- पट्टबद्ध ([Mercury] Bound or
fixed by the process called
पट्टबन्ध) १६८
- पट्टबन्ध (One of the seven stages
of mercury, bound or fixed,
as if by cloth) १८६ १८० &
- पट्टमन्द्य (Scissors, Beng kátan)
४२
- पतङ्ग (= पतङ्ग, *Casalpinia Lap-
pan* Linn Beng vakam)
६६
- पतङ्गी (A state of mercury, or
mercury in a certain state
"पारोटी लोहजीय स्थान
- पतङ्गी पारदेश्वरः"—रसदर्पण)
१५२
- पत्राभ (See चक्षकपत्र) ७५, १५८
- पथ्या (*Terminalia chebula*, Retz,
Beng haritaki) १०३, ११४,
२५७
- पथ्याचूर्ण (Powder of पथ्या or
powdered पथ्या, see पथ्या)
२६६
- पद्म (Lotus, *Nelumbium speci-
osum*, Linn) २७२
- पद्मचारिणी (*Hibiscus mutabi-
lis*, Linn, Beng sthalapad-
ma) ५७ २८४
- पद्मयन्त्र (An apparatus resem-
bling the shape of a lotus)
१८८
- पद्मराग (A ruby) १२८, १७२
- पद्मस (*Artocarpus integrifolia*,
Linn, Beng kántál) २७१
- पद्मस (Lead) १३५, १३६ २०२ &c.
- पद्मस (= चूर्ण Powder) ४०१
- परिच्छिन्नारस (Expressed juice of
परिच्छिन्ना—क्षिन्ना—गुड़, ची,
see गुड़, ची) १२१

परिवाल (A sort of iron ; according to some it is हुन्नाल or hunnála) १२५

परिवाप (See आवाप) ११८

पक्षवक (*Grewia Asiatica*, Linn., Beng. phalsá) ३१६

पर्मटिका (—सौराष्ट्री, see सौराष्ट्री) १३५

पल (Eight tolas) १५१

पलाश (—किंशुक. *Butea frondosa*, Roxb.) ६३, १४२ &c

पलाशक (The lac, being produced from the पलाश tree, see पलाश) १२३

पलाशचार (Alkali of palása, see पलाश) ११८

पलाशतैल (Oil of पलाश, see पलाश) ३३८

पलाशपुष्पतोय (Water in which palása flowers are steeped or macerated) १७३

पलाशभस्म (Ash of palása tree) १७०

पलाशमूल (Palása root, see पलाश) ३२८

पलाशमूलतोय (Water in which palása roots are steeped or macerated) ३४१

पलाशबीज (Seeds of palása, see पलाश) २७१, ४०१

पलाशबीजनिर्यास (Expressed juice of the seeds of palása, see पलाश) ३४७

पाटली (*Stereospermum suaveolens*, DC., Beng. párul) १३६

पाठा (*Stephania bernandifolia*, Walp., Beng. áknádi) ५७, १२२

पातनयन्त्रक (See पातनयन्त्र) १११

पातनयन्त्र (An apparatus called Pátaná Vide P. C. Roy's Hindu Chemistry, Vol. I, p. 122) ३३३, ३३६

पातालयन्त्र (An apparatus called Pátála, "स्निग्धद्वयभूतं पात्रम् अथस्निग्धान्यपात्रकम् । गर्ते निधायोपर्येयिः द्रव्यं पातालसंक्षिप्तम् ।"—अथ अतिरूपलान्,

स्निग्धद्रव्यं गन्धतालादि—रस-
कामधेनु) १६८, २०६

पारद (Mercury) (Definition of)
५, ६, &c.

पारददोष (Impurities or defects
of mercury, 3 in number)
१५०

पारदीय महारस (Mercury known
by the name of पारद) ३४८

पारदेन्द्र (Mercury) २७३

पारावतमल (Fæces of a pigeon)
११३

पालाशचार (Alkali of palāsa,
see पलाश) ६३

पालाशनिर्यास (Expressed juice
of palāsa, see पलाश) ३७७

पालाशपत्र (Palāsa-leaf, see
पलाश) २३८

पालाशबीजतैल (Oil of the ex-
pressed seeds of palāsa, see
पलाश) २७७

पाषाण (Sulphur, see गन्धपाषाण)
२७७

पाषाणमर्दक (A grinder made of
stone) ३२

पिच्छिल (Sauce mixed with rice
gruel) ३१६

पिक्वीवन्ध (Forming into a lump)
७८

पिण्याक (=तिलकल्क. Expressed
sediments of linseed or other
seeds, Beng. khali) ११३

पित्त (Bile—5 varieties of) ६५

पित्तल (Bilious, producing bile)
३१६

पित्तल (Brass, an alloy of copper
and zinc) २०६

पिनाकाभ (See पिनाकाभक) ६६

पिनाकाभक (A sort of mica) ६८

पिप्पली (Piper longum, Linn.,
long pepper, Beng pipul)
१३६

पिशाचीतैल (Oil of a small
variety of जटामांसी, called
आकाशमांसी) ११६

पिटिका (See पिष्टी) ८६

पिटिकास्तम्भ (See पिष्टीस्तम्भ)
३४६

पिष्टी (A paste of mercury or
other minerals, रसादिमिश्र

आहारः पिष्टो "मर्देनाष्वायते
 पिष्टो" ८६, ८८, १४६, १६६ &c.
 पिष्टोस्तम्भ (Stoppage of flow of
 पिष्टो, see पिष्टो) १३६
 पीत (Yellow gem, see पुष्पराम)
 ६०
 पीतगण (See पीतवर्ग) १३६, ३५२
 पीतगन्धक (Yellow sulphur, see
 p 109) ३७७
 पीतपुष्प (Flowers of yellow col-
 our, such as पीतभिण्डो,
 चम्पक &c.) ११२
 पीतवर्ग (An aggregate of 5 yellow
 objects, producing yellow
 dye) ६६
 पीताभ्रक (Yellow mica) ६८
 ६९ &c.
 पीताक्षय (Aggregates of yellow
 and red dyers, see पीतवर्ग
 and रक्तवर्ग) १३६
 पीलुक (Salvadora persica, Linn.
 tooth brush tree) ६०, १६०
 पीलुतेज (Oil of पीलुक, see पीलुक)
 ७३
 पुट ("घातुष उपलेखनदाद्यः पुटम्"।

"रसादिद्रवपाकानां प्रमाणज्ञा-
 पकं पुटम्"। It is of several
 varieties, such as—लावकपुट,
 कपोतपुट, गोबरपुट, महापुट,
 गजपुट, वाराहपुट, कुम्भपुट,
 भूधरपुट and भाण्डपुट) ८६ &c.
 पुटपाक (Roasting. "द्रव्यमापोयितं
 जम्बूवटपत्रादिसम्पुटे। वेष्टयित्वा
 ततो बद्धा षट् रज्ज्वादिना तथा।
 गृह्येत् दाक्षुलं कुप्यादिषवाहुलि
 माचकम्। दृष्टेत् पुटानारादग्ने
 यावल्लेपस्य रक्तताः"—परिभाषा-
 प्रदीप। Vegetable drugs first
 reduced to a paste and then
 wrapped up in jambu or
 vatapatra, firmly tied with
 fibres of some sort, covered
 with a layer of clay from
 half to one inch in thick-
 ness, are roasted in cow-
 dung fire. When the layer
 of clay assumes a brick red
 colour on the surface, the
 roasting is known to be
 completed.) ८६, ८९

पुनर्नवा (*Boerhaavia diffusa*,
Linn) ५७ ७० &c

पुष्पराग (A topaz) १२८, १७७

पुष्पाब्ज (Extract of flowers, such
as, वासन्ती, सेवती &c) ८६

पूगफल (The fruit of the betle-
nut tree, *Areca catechu*)
४२४

पूतिक (Tin and lead—these 2
metals are called *Pātikas*
on account of their foetid
odour) ११५

पेटारी (—कुवेराक्षी *Abutilon*
Indicum) ८६

पेटारीबीज (The seed of पेटारी,
see पेटारी) ८५

पोट (d. r पाट, “पाटः पर्पटि
कावन्ध,”—रसकामधेनु, one of
the five effects of fixation of
mercury, viz खोट, पोट,
भस्म, घृलि and कल्क) ३४५

पोतकी (—उपोदिका, *Beng pur-
sak*) १२१

पौनर्नव (Belonging to पुनर्नवा, see
पुनर्नवा) ४२०

प्रकटमूषिका (See प्रकाशमूषा) २७

प्रकाशमूषा (A sort of crucible,
see मूषा) (Formation of)
४६, २७६ &c.

प्रतिमान (Weights) ४२

प्रतिवाप (See प्रतीवाप) १२१, १२२,
२२४ &c.

प्रतीवाप (The act of covering a
melted metal, “झादनं तु प्रती-
वापः”) ५२

प्रतिधारित (“धारितस्य मारणा
नन्तरं पुनः धारितम्” see
मारण) ३७६

प्रवाल (Coral) २०७, ३५२

प्रवालक (See प्रवाल) ६०

फ

फकिजिङ्गा (—महाशतावरी or
श्वेतशतावरी see शतावरी or
शतमूली) ५७

फलमय (See विपला) ७६, ११७

ब

बहराझार (Burning charcoal of
jyauhe wood) ११० .

घदरी (Zizyphus Jujuba Lamk
 . Beng kul) ८६
 बदरीपत्र (Jujube leaf) ८८
 बद्ध ([Mercury] Bound or fixed)
 १५०
 बद्धचारणा (Calcination of mer-
 cury when fixed) ११, १५७
 २७४
 बन्धा (See बन्धाकर्कोटी) ६२,
 ११३ ३३८
 बन्धाकर्कोटी (= तित्ककर्कोटको,
 Beng titkánkrī) ३१३
 बला (Sida cordifolia Linn
 Beng white bedela) ५७,
 १२२ १६० ३४० &c.
 बालचारणा (Calcination of mer-
 cury when in the early
 stage) ११ १५७ २७४
 बालमीचका (Young शास्त्रली or
 Bombax Malabaricum DC
 Beng chárá sum ilgach) ५८
 बालवत्सपुरीष (Feces of a calf)
 ३८४ ३८५ ३११
 बाला (Pavonia odorata willd)
 ८७.

बाधुकायन्त्र (An apparatus call-
 ed Báluká, "निर्वन्धिनीनिपी
 डितमृदम्बरादिपरिलिप्तम् अति
 कठिनघटीम् अधस्तर्जन्मृदुलि
 प्रमाणितच्छिद्रायाम् अतुल्य
 स्थालिकायाम् आरोप्य परि-
 तक्ता दिवाहुलिदयसेन लवणैर्न
 निरन्तराङ्गीकरयपुर मरं सिक-
 ताभिरागल परिपूज्य बर्द्धमानम्
 आरोपणीयम् क्रमतश्च त्रिचतु-
 राक्षि पञ्चषाक्षि वा धावराणि
 च्चलनञ्चालया पचनीयम्"—रसे-
 न्द्रचिन्तामणि) २१२ ३३२,
 ३६७

ब्रह्मचारिणी (See ब्रह्मी) ५६
 ब्रह्मदण्ड (= ब्रह्मदण्डि Clerodendron
 Siphonanthus, R. Br, Beng
 Bamanhiti) ६३
 ब्रह्मदण्डी (Lamprachœnium mi-
 crocephalum) ५७ ६१
 ब्रह्मनिर्यास (Expressed juice of
 ब्रह्मदण्ड or palāśa tree) १७७
 ब्रह्मरीति (= राखरीति, the best
 brass) २३१
 ब्रह्मबीज (= मलाशबीज the seed

of palāsa, seed पलाश) ६०,

१३८, ३४५ &c

ब्रह्मद्वय (= पलाशद्वय see पलाश)

३३८

ब्रह्मसोमा (See ब्रह्मी) ३७४

ब्रह्मी (Herpestes Monnierna H
B K Beng brahmi sāk)

६२

ब्राह्मी (See ब्रह्मी) १५४

भ

भद्रा (= काकोदुम्बरिका Ficus
oppositifolia, Beng kākdu
mur) १५५

भक्षत (See भक्षतक) २२३, २४१
३८६

भक्षतक (Semecarpus Anacar
dium Linn, the marking
nut tree, Beng bhela) ३६३

भक्षतकसेह (Oil of भक्षतक, see
भक्षतक) ३६३

भसा (A bellows) ५४ २०७

भसा (Ashes) २६३ &c

भसा (One of the five effects

of fixation of mercury, see
पोत) ३४५

भसामूषा (A sort of crucible, —
ashes of तिल or sesamum
Indicum 2 parts and brick
dust 1 part—are the ingre
dients of this crucible) ५०

भसकृत (One of the seven stages
of mercury) १८६, १९०, १९४,
३०५ &c

भाटिका (d r डुडिका) (A cup
a cupel) १३४

भातु (= ताम्र copper) २६४, ३३०

भार (2000 subhas, 1 subha =
32 palas, 1 pala = 8 tolas
1 tola = 12 māshās 1 mā
shā = 6 gunjas or Abrus
precatorious) १५१

भावना (Maceration of powders
in fluids, such as expressed
juice of herbs &c The mix
ture is allowed to dry in
the sun in day times) ७४

भास्वर (= ताम्र, copper) १३६,
१६८, ३१४

भास्करनिर्मित (ताम्ब्रनिर्मित,
 made of copper) २०५
 भास्करप्रिय (A ruby) २०७
 भास्कराभ्रक (An amalgam of
 copper and mica) १६३
 भिडिमूल (The root of भिडि or
 भिडो, see भिडो) ७०
 भिडो (A shrub called bhendā
 in Beng) ८६
 भुजग (Lead, see नाग) १८२
 ३८२, ३८५
 भुजङ्ग (Lead see नाग) ३०२
 भुजङ्गम (Lead, see नाग) ११५,
 ३६१, ३१३
 भुजङ्गमशोधन (Purification of
 lead) ११८
 भुजङ्गास्थि (Snake-bone) ८३
 भू (—स्मृतिका—काङ्गी—मौराष्ट्र
 स्मृतिका “चित्तिनाथी सुजाता
 च मौराष्ट्री”—रमकामधेनु, see
 मौराष्ट्री) ५१
 भूपर (A name of mercury pro-
 perly calcined) १०८
 भूपरी (A name of calcination)
 १०९

भूधर (See भूधरयन्त्र) १११,
 २६६, ३०५
 भूधरयन्त्र (An apparatus called
 Bhūdhara, “बाधुकागूढमर्वा
 घ्रां गर्ते मूर्वा रत्नान्विताम् ।
 दीप्तोपलेः सद्यस्यात् यन्त्रं तद्-
 भूधराकृत्यम् ॥” ३५, ३३३, ३१२
 भूघात्री (See भूम्यामलक) ७०
 भूनाग (—गच्छूपरी, a small spe-
 cies of earthworm in con-
 trast with भूलता a larger
 species. Beng chhota ken-
 cho) ३८५
 भूपाटली (d r भूपालटी, Beng
 tokápánā) ६३
 भूम्यामलक (Phyllanthus Nir-
 uri, Linn Beng bhuin
 ámlā) ३१०
 भूर्ज (See भूर्जपत्र) १०३
 भूर्जपत्र (Betula Bhojpatra,
 Walld) ३१२
 भूतता (The earthworm Beng
 large kencho) १०३, १२२ &c.
 भृङ्ग (See भृङ्गराज) ११०, २६८,
 ३०३

भङ्गपद्म (Feathers of the bird
called Bhimraj probably
of the variety of shrike) ३११

भङ्गराट (See भङ्गराज) ६३

भङ्गराज (Wedelia calendulacea
Less, Beng bhimraj) ५७
११० &c.

भङ्गाम्बल (Water of भङ्गराज
ie water in which भीमराज
is steeped) ११०

भङ्गाङ्क (See भङ्गराज) ३०२

भेकास्य (Probably the mouth of
a frog) ३७५

भ्रमरापन्न (d r आमरीयन्त—
An apparatus which is
mentioned in Rasakāmadhe-
nu, but no explanation is
given) ३२४

भ्रामक (A jackal) ८४

भ्रामक (A sort of कान्तपाषाण
see कान्तपाषाण) ७६ १२६
४२८

म

मञ्जन (Emmering of red hot

metals into water "तप्तस्या
विनिक्षेप") ५२

मञ्जिष्ठा (Rubia cordifolia Lir
६६ १३६ २०२ &c

मणि (A gem a precious stone
३४६

मणिमन्त्र (—सैन्धवलवण Ro
salt) ६३ ३५४

मणिरागज A synonym of हिङ्गु
cinnabar) १०६

मण्डूकपर्णौ (Hydrocotyle Asi-
tica Linn, Beng thulku
५७

मण्डूकवसा (Marrow of a frog
११६

मण्डूकास्थि (Bone of a frog) १

मण्डूकी (See मण्डूकपर्णौ) १५४

मत्स्यापित्त (Bile of a fish) ११
१२१

मत्स्याघ्नी (हिलमोचिका Fnh
dra fluctuans Lour Beng
hinche sák) ५७

मद्यन्तिका (= नवमल्लिका A tree
of jasmine Beng kátmal
ka) ६६

मधु (Honey) ३६६, २६८ &c.

मधुक (= यष्टिमधु Glycyrrhiza glabra, Rois., or according to रसमञ्जरी, = मधूक Bissia latifolia, Roxb Beng ma huá) २६०, ३६०

मधुकुआणक (A sort of sweet pumpkin gourd or Benin casa cerifera Savi) १११

मधुघातुक (= खर्यमाक्षिक according to 'रसकामधु', but both खर्यमाक्षिक and रौष्य माक्षिक according to राज निषण्ड) ६८

मधुरतय (Ghee, honey and sugar in equal parts) २६३

मधुच्छिद (Bee's wax, Beng mom) ११३, २७३

मध्यमान्न (Acid of middle quality, i.e. neither pungent nor very mild) २६६, ३१२ &c.

मन शिला (Realgar, Beng man chhal) १२१, १२५ &c.

मन्त्रसिंहासनी (The same as

मन्त्रसिंहासना, see मन्त्रसिंहासना) २०६

मन्त्रसिंहासना (A दिशौषधि or divine plant, a गुल्मपता or a creeper having bulbous roots, this is one of the five gems i.e. पञ्चरत्न or an aggregate of five best divine plants called by the name of gems, applied to calcine and purify mercury) ६३

मयूरयोवतय (This is not the real तुत्य (calamine) but सस्यक having the play of colours of the throat of a peacock see मयूरतुत्य) २६०, ३८३

मयूरतुत्य (A synonym of सस्यक, blue vitriol, having the play of colours of the throat of a peacock, it is different from तुत्य, which is synonymous with रसक or calamine) १०५

मरकत (An emerald, Beng

- harinmani) ६० १२८
- मरिच (*Piper nigrum*, Linn
Beng golmarich) ७०, ७३,
१८७, ४०१
- मर्कटीरस (See अपामार्ग and
कपि. Expressed juice of
either अपामार्ग or कपिकच्छु)
३३१
- मर्दक (A grinder, a pestle)
५४
- मर्दन (Rubbing, grinding, or
pounding "उद्दिष्टैरौषधैः मर्दं
सञ्चान्तेः काञ्जिकैरपि । पेषणं
मर्दनाख्यं स्यादहिर्मलविनाश-
नम् ॥"—रसकामधेनु) १३६
- मल (A sort of पारददोष or im-
purities of mercury, which
are three in number) १५०
- मलयोद्भव (A sort of iron brought
from the Malaya moun-
tain, according to some
authorities it is कालिङ्ग or
कलिङ्गोद्भव, brought from the
country called Kalinga on
the Coromandel coast) १२५
- मल्लिका (*Jasminum Sambac*,
Ait) ११८
- ममूरक (*Lens esculenta* Moench,
Beng musurkalá) ४१६
- महाकाली (—वृश्चिकाली. *Tragia*
involucrata, Linn, Beng.
vichuti) ६०
- महाचारण (A sort of कच्छ)
१७२, १७६
- महातिल (—वसा, marrow, Beng.
charvi) ४३३
- महानील (The emerald, see मर-
कत) १२७
- महाबला (*Sida rhomboides*,
Roxb, Beng sveta bedelá
or pitabedelá)
- महारत्न (—नवरत्न. Nine pre-
cious gems, such as मौक्तिक
a pearl, हीरक a diamond,
वैदूर्य a lapis lazuli, पद्मराग
a ruby, गोमेद a gomedá or
a variety of agate, पुष्पराम
= topaz भरकत an emerald,
प्रवाल a coral, and नीलरत्न
a sapphire) १७७

महालता (Principal creepers,
7 in number) ३६८

महारस (Superior minerals, 8
in number) ८५, १२६ १३४,
३१५ &c.

महारसशुद्धि (Purification of
महारस, see महारस) ११३,
११४

महाविष (Verulant poison)
(5 sorts of, but 9 and 13
according to other authori-
ties) ६५

महासोमा (A sort of सोमलता,
see सोमलता) ३४०

महिवीक्षीर (Milk of a she-buffa-
lo) ११३, ३८२, ३८८

महौषधि (धी) (A large or supe-
rior deciduous plant, see
ओषधि) २२६

माक्षिक (Honey) ३२४

माक्षिक (Iron pyrites [see
P. C. Ray's Hindu chemis-
try, p. 138], "कान्यकुब्जदेशं
खर्वमाक्षिकं, तापीतीरसम्भवं
तारमाक्षिकं"—रसकामधेनु)

(origin of) ८५, (varieties
of) ८६, (purification of) ८७,
(synonyms of) ८८ &c.

माक्षिकगुण (Medicinal effects
of माक्षिक) ८८

माक्षिकपूर्य (Mākshika powder,
i.e. powdered mākshika, see
माक्षिक) १३३

माक्षिकशुद्धि (Purification of
माक्षिक, see माक्षिक) ८६-८८

माक्षीक (See माक्षिक) ८६

माषखेचरि (री) (A sort of ओष-
धि, very difficult to be iden-
tified) २०५

माखिन्य (A ruby) १२७

मातुलाम्बु (Liquid juice of
धुतूर, see धुतूर) १८८

मातुलुङ्ग (Citrus medica, Linn.,
Beng. chholanga nebu)
१८६, २७१, ३७६

मातुलुङ्गफल (The fruit of मातु-
लुङ्ग, see मातुलुङ्ग) ७३

मातुलुङ्गरस (Juice of मातुलुङ्ग,
see मातुलुङ्ग) १७७, २१६, २५६

मातुलुङ्गाम्बु (Acid of मातुलुङ्ग,

see मातुलङ्ग) ११६ २१६ &c
 माटवाह (See माटवाहक) ३७५
 माटवाहक (=पदकोट An insect which has in its body a smell of farting, Beng pedo poká) १२२
 माटवाहकजीव (See माटवाहक) ८८
 माटका (d. r पात्रिका) (Probably here means गौरी, the first of the 16 goddesses called MATRIKAS The metal takes the colour of गौरी, i.e. becomes गौरवर्ण or of pale red or whitish yellow colour) १६६ ३६०, ३६६
 माविनीकम्दा (=लक्षणाकम्दा, "पुत्रकारककर्ता लक्ष्मिबिन्दुभिर्लाञ्छिता सदा । लक्षणा पुत्रजननी वक्ष गन्धालतिर्भवेत् ॥" The root of माविनी or लक्षणा) ५६
 भारक (=चिह्नक Cinnabar) २४०
 भार्गारपादी (=रक्तचित्रक Red chitraka, see चित्रक) ७३

भार्गारीबीज (d r. पेटारीबीज and पोटारीबीज, see पेटारी बीज) ३०६
 मालती(तीर)नीरसम्भव (See टङ्कण, produced in the bed or bank of the river Málátí) १४१
 माष, माषक (A weight of six gunjas or Abrus precatorius) १५१
 माष (Phaseolus Mungo, Linn, Beng máshkalai) ११४, ४१६
 मादिवत्तक (Buttermilk produced from the buffalo's milk) ११८
 मिषक (A synonym of mercury) १४५, १४६
 मीनयना (See मीनाक्षी) ३५७
 मीनाक्षी (See मत्स्यगर्ही, d r. देवाक्षी and चैमाक्षी) १५२, १६१, ३४०, ३५४
 मुक्ताफल (A pearl, so called for its resemblance with a fruit) १२७, १७७
 मुष्ठीनिर्यासक (Exudation of मुष्ठी

- or सुखितका, *Sphoeranthus Indicus*, Linn., Beng. mun-
diri) १६२
- सुन्न (*Phaseolus Mungo*, Linn.,
Beng. mugkalái) ४२०
- सुन्नपर्णी (*Phaseolus trilobus*,
Ait., Beng. mugáni, vana-
mudga) १५४
- सुन्नामु (Soup of boiled सुन्न or
of kidney-bean, *Phaseolus*
Mungo, Linn. Beng. mug-
dál) ४०१
- सुनि (= *Vaka Sesbania grandi-*
flora, Pers.) १६१
- सुनितरु (The tree of red vaka
flower) ८२
- सुनितोष (Juice of vaka flower,
see वक; d.r. "सुनिते सु" [स-
निते=कृदिते qualifying गो-
मांसे]—रसकामघेद) ७४
- सुनिपुष्प (= *Vaka flower*) ३८३
- सुनिपुष्परस (Juice of सुनिपुष्प,
see सुनिपुष्प) ४१४
- सुनिरस (Juice of vaka [flower]
७२
- सुषल (A pestle) ४२
- सुसली (=तालमूली, *Curculigo*
orchioïdes, Gaertn) १२१,
१६०, ३१३
- मूकमूषा (See व्यन्धमूषा) ६६, ६६,
१०३, ४२८
- मूष (Urine, 5 varieties of) ६५,
१४२
- मूषवर्ग (An aggregate of 5 sorts
'of urine') १४३
- मूर्च्छित (One of the seven stages
of mercury) १८६
- मूर्त्तिदन्ध (One of the seven sta-
ges of mercury) १८६, १८०
- मूलक (*Raphanus sativus*, Linn.,
Beng. mulá) ६४, १४४, १५२,
३५५, ३७६
- मूलकन्दरस (Liquid extract of
मूलकन्द=कन्दमूल=मूलक, see
मूलके) १६१
- मूलिका (See चरमूलिक) ६३
- मूषका (See मूषा) ७६
- मूषा (A crucible) ४२, (of 2 va-
rieties—प्रकाशमूषा and व्यन्ध-
मूषा) ४६, १७६ &c.

मूषायन्त्र (Crucible apparatus,
see मूषा) ४४

मृषिका (See मूषा) २२०

मृगदूर्वा (White dūrvā grass, Cy-
nodon Dactylon, Pers, it is
so called for its being fa-
avourite to the deer—रस-
कामधेनु) ३४२, ३४३

मृगनाभि (Muske see कक्षुरी) ३३१

मृतकान्त (Killed kántapáshāna,
see कान्तपाषाण) २६६ ४१४

मृततार (Killed silver) ३०४

मृततीक्ष्ण (Killed iron) १३५

मृतनाभ (Killed lead) १३५

मृतवज्र (Killed tin) १३५

मृतवज्र (Killed gem) २८७
२८९ &c

मृतशुक्ल (Killed copper) १३५

मृतस्रक्त (One of the seven sta-
ges of mercury) १८३

मृतस्रक्तक (Killed mercury)
३०६

मृत्तिका (Earth—its varieties)
४८

मृदुदूर्वा (= नीलदूर्वा, blue dūrvā

grass, as मृदुपल = नीलोपल,
blue lotus, but रसकामधेनु
reads here मृगदूर्वा, see मृग-
दूर्वा) १२२

मृदुहि (Gentle fire, i.e. gentle
heat of fire) ११०

मेघ (See अम्ब) ७३

मेघनाद (Amaranthus polygamus,
Beng kántánatá sák)
७०, ४२०

मेघनादरस (Juice of मेघनाद,
see मेघनाद) २६७, ४१४

मेघवाहा (See मेघनाद) १५१, १६०,
१६८ &c

मेदिनीयन्त्र (An apparatus, pro-
bably resembling पातालयन्त्र,
see पातालयन्त्र) २०६

मेघवल्ली (See मेघद्वित्री) ३३१

मेघद्वित्री (Sheep horn) ८३ ८४,
८६ ८७ १२१, २२६ ३६०

मेघद्वित्रीका (See मेघद्वित्री) ५६

मेघद्वित्री (Gymnema sylvestre,
R. Br, Beng medásingi)
५८, ७०, ८५, ८६, १५१, १७६,
१८७ २४०

मेघाव्य (Ghee produced from the milk of an ewe) ३६०

मेघीसीर (Milk of an ewe) ३८०

मोचक (= पाटल, d. r. मोचक—
रसकामधेनु, *Stereospermum
suaveolens*, DC Beng
páruḷ or ghaṇṭá parul) १४२,
४२२

मोचकचार (Alkali of मोचक
see मोचक) ६६

मोचचार (Alkali of मोच or
मोचक, see मोचक) ६३

मोचिका (= घाल्लाली *Bombax
Malabaricum* DC, Beng
(simul) ६४

मोदक (A sort of sweetmeat) ४०१

मोदा (= चजमोदा *Carum Rox-
burghianum* Benth Beng
rádhani, according to some
banajaváni) ५६

मोदिनी (d r रोचिनी see मोदा)
६१

मोरटचार (Alkali of मोरट or
= tree known as Játákarád)

६३०

मौक्तिक (A pearl Beng mukta)
६०

मौर्वी (See भूर्जपत्र) ७३

म्वेच्छ (= चिङ्गुल, Cinnabar)
१०६

य

यव (A weight of ४ सिद्धार्य or
सर्वपद or mustards) १५१

यवचार (Factitious carbonate
of potash, see P C Ray's
Hindu Chemistry, p 45)
६४ ७४ ७८ १००

यवचिन्ता (= तिलिन्दी, tamarind
—रसकामधेनु) ६०, ७० &c

यवचिचारम (Juice of यवचिन्ता,
see यवचिन्ता) १६०, १८६

यवचिचिका (See यवचिन्ता) ४४०,
४५७

यवागु ("द्रवमिक्षयममन्वितत्वं यवा
गुलम्" इह गुणवारिपद्धा यमु
गुलतत्तुल्यपूर्णतया बहुमिक्षया
उत्पिक्ता A gr sel prepared by
six parts of water and ११

parts of powdered rice boiled together, यवागू is used in 3 different forms—मण्ड, पेय and बिलेपी, "सिक्थकै रहितो मण्डः पेया सिक्थसमं विता । यवागूर्बहुसिक्थया स्या बिलेपी विरलद्रवाः" Beng yáu) २४१

यावक (= यवागू prepared by barley powder) १३२, ४०१

यावकान्न (= सिद्ध यव Barley grains boiled in water) ४००

यज (A weight of 6 लिच्छ=6 मुटि, see मुटि) १५०

योगवाहिन (A menstruum or medium for mixing metals or medicines) ६८

र

रक्तकषुक्तिकान्द (The bulbous root-stock of red कषुक्ति or कषुकशाक, or a sort of व्यो-यधि) २१४

रक्तघार (Alkali of रक्तवर्ग, see रक्तवर्ग) २६०

रक्तगण (See रक्तवर्ग) १२३, १३४ &c.

रक्तचन्दन (Red sandal wood, Pterocarpus Santalinus, Linn) १३६, २०२, २२८ &c

रक्तचित्रक (Plumbago rosea, Linn, Beng lálchitá, but यरख or Ractus communis Linn, according to रक्तकाम चेतु) ५६, ६९, १५४ &c.

रक्ततेल (Oil prepared from रक्तवर्ग, see रक्तवर्ग) ३६२, ३६६

रक्तपुष्प (Flowers of red colour—such as red vaka, red karavira, red kanchana &c) ११२, १३६

रक्तपीत (रक्तवर्ग and पीतवर्ग, see both of them) ३६४

रक्तवर्ग (An aggregate of ५ objects producing red dye, such as मझिडा, कुङ्कुम, लाचा, खदिर and चमन) ५०, ६६, १०५, ११२

रक्तदण्डी (= रक्तकटदण्डी Red कटदण्डी or Rhus surceda

nea Linn, Beng lál káńk-dásingá, and a sort of creeper—according to रसकामधेनु) ५६

रक्तमिन्दुद्वय (Red सैन्धव, see सैन्धव) १८५

रक्तजह्वी (Red Euphorbia nerifolia, Linn, Beng. lál manasá, and a sort of creeper according to रसकामधेनु) ५६, ६१, ११८

रक्तजिह्व (See रक्तजह्वी) ११५

रक्ताभ, रक्ताभक (Red mica) ६८, ६९

रक्ताटक (Eight red-dye-producing objects or plants—such as “दाडिमं किंशुर्कं लाक्षा वन्यकचं निशादयम्। कुसुमपुष्पं मञ्जिष्ठा इत्यष्टौ रक्तवर्गकः”, but 5 only are mentioned in the text) ३६३

रक्तिका (Red गुग्गा plant) ५६, (Red गुग्गा seed) ३०६

रजः (A weight of ४ yúkas [यूकः]) १५०

रजक (Powdered dust, small particles) ३१०

(रजत (Silver) ११५, (of 2 varieties) ११६

रजनी (See हरिदा) ११८, १५३ &c.

रजनीचूर्ण (हरिदा powder, see हरिदा) १८२

रजनीद्वय (2 sorts of रजनी—हरिदा and दावहरिदा, curcuma longa, Roxb and Berberis Amara, Roxb.) १३६, २३६ &c.

रञ्जय (Colouring, dyeing) ११, ११९, १३३ &c.

रज (Gem) १२६

रजचारण (Calcination of gems) १०६

रजदायव (Lequefaction of gems) १२२

रजदायविधि (Process of lequefaction of gems) १२२

रम्भा (See कदली) १६०, ३४०

रम्भाकन्द (See कदलीकन्द) ३५३

रम्भाफल (Fruit of कदली, see कदली) ३०१

रवि (Copper) १३५, १३६ &c
 रविचौर (= व्यकचौर, see व्यकचौर) १३१, ३७१
 रविजीर्ण (Mercury) Calcined with copper) ३०६
 रविनागकपासी (A process of dyeing pure silver, by the aid of copper and lead, according to the practice of the kápálikas) ३६२
 रस (Mercury) (Definition of) ६, (5 varieties of) १३१, १३६ (modes of purification of) १३६, (becomes भूचर) १७८, (becomes खेचर) १८०
 रसक (One sort of मद्यारम, calamine) ६५, १०१, १०२, (synonyms of) १०३ &c.
 रसकण्ठली (= गन्धाद्यैः समभातेषु कण्ठली मर्दितो रसः) —रस कामधेनु) ३५६
 रसकशुद्धि (Purification of calamine) १०३, १०३
 रसकाभ (Calamine and mica) १३६

रसगन्धकसम्भव (A sort of हितुल, see हितुल) १०६
 रसज (A variety of gold) ११५
 रसपिष्टि, रसपिष्टी (= रसी दादय भागस्तु गुह्यामाचं तु गन्धकम् । मर्दितं हतवदुधम् रसपिष्टीति कीर्त्तते ३" —रसकामधेनु) १३६, ३६६
 रसबल (See व्यामजक) २६८
 रसभस्मरसायन (Medicinal effect of the calx of mercury) २६६
 रसराज (See रस) १३५, १३६ &c
 रसवादिन् (= वादिक. Experts in chemistry or alchemy) (Definition of) ३२७
 रसमन्दार (Methods of purification of mercury, 8 in number) १३६
 रसाक्षति (A sort of preparation of mercury) (Definition of) १३५
 रसाङ्गुश (A sort of MANTRA by which the goddess रसाङ्गुश is worshipped) २६, (a sort of व्योदधि) १४३

रसाङ्कुशी (The goddess, worshipped by the experts in alchemy before undertaking the purification of mercury) २२

रसायन ("देहस्येन्द्रियदन्तानां इष्टौ कदम्बमेव च । बलीपलितखालित्यवर्जनेऽपि च या क्रिया । पूर्वं वैद्यप्रणीतं हि तदसायनमुच्यते ॥" Elixir Vitæ—a medicine preventing old age and prolonging life See P. C. Ray's Hindu Chemistry, Vol 1. p 80) ६८

रसेन्द्र (See रस) २०७ &c.

रसोद्भव (A synonym of रसक) १०३

रसोन (= लसुन. Allium Sativum, Linn.) २७६, ३४०

राक्षस (A sort of सोम, see विशाचर) १६४

राक्षसी (= A sort of perfume called chora) ५८, ३३६

राम (Dye, hue colour) १२५

रामसंख्या (Number of hues) ११, १२६०

रामिणी (= चयशोक) १७०

राजकोशातकी (= पीतघोषा, Luffa acutangula, Roxb) ११२, ४२३

राजावर्त (One of the उपरस, a gem considered to be an inferior kind of diamond, also called Lapis lazuli. See उपरस) १०८, ११३ &c.

राजावर्तक (See राजावर्त) ३६२

राजावर्तशुद्धि (Purification of राजावर्त) ११३

राजिका (Brassica juncea, Hf, Beng. rai sarishá) ५६, १५५ &c.

राजी (See राजिका) १६६

राजी (See हरिद्रा) ६६

रामठ (Asafoetida, Beng hing) ६०, ३१० &c.

राक्षा (Vanda Roxburghii, R. Br.) ५८

रोति (= पिप्पल Brass) १८५

रोतिका (See रोति) ३६१, ३७८

रोतिलव (A synonym of रसक) १०६

रुदन्ती (dr रुन्ती or रुदन्तिका
चणपत्रसमं यत्र सुपञ्चैव तथा
विधः । शैथिले खलविन्दुनासव
मीति रुदन्तिका ॥ A plant
known in Orissa) ५६, ६१,
२२६

रुधिर (-कुङ्कुम Saffron Beng
jafrán) ३०३ ३०५

रुप्य (Silver) ३१०

रोचना (See गोरोचना) ३०५

रोम (Human hair) १८३

रोमकान्त (A sort of कान्त, see
कान्त) ३६

रोहण (A sort of कान्तलोह see
कान्तलोह, योगराज—रस
कामधेनु) ११० १८२, ३०३

ल

लक्ष्मणा (= श्वेतकण्टकारी White
कण्टकारी or Solanum Xan-
thocarpum, Schrad) ६२,
३०३

लक्ष्मी (= श्वेततुलसी White तुलसी
or Ocimum sanctum Linn)

२

लवुकन्दरस (A synonym of
हिङ्गुल, see हिङ्गुल) १०६

लघुपण्यो (= मूर्वा Sansevieria
Zeylanica, Willd) १५२

लता (Here it means probably
भूलता see भूलता, see रस
सार, रत्नमेलापक प्रकरण)
१३२

लवण (Salts chloride of sodium)
(5 varieties of) ६३, (6 varie-
ties of see Foot note in
p 64) १३३

लवणोद (Salt water) ३६९

लघुन (See रसोन) ८० २००

लघुन (See रसोन) ३५५ ३०६

लाक्षा (Lac, coccus lacca Beng,
gálá) ६६ ६१ &c

लाक्षापटल (Shell lac or stick
lac, Beng pátgálá) १८१

लाङ्गली (Gloriosa superba, Linn
Beng Vish lāngulá) ५६
६५ &c

लाङ्गलीकन्द (Bulbous root of
लाङ्गली see लाङ्गली) १२१
२१५ &c

लिप्ता (A weight of 6 त्रुटिs, see त्रुटि) १५०

शुक्राब्ध (Acid of मातुशुक्र, see मातुशुक्र) ६४, १११ &c.

शेषशेष (See P. C. Ray's Hindu Chemistry, Vol. 1. p. 120) ३०४

लोण (Salt) ४५, ३०१ &c

लोणवृत्तिका (Saline earth) ३४६

लोणवृद्ध (Saline earth) ३०१

लोह (Generally means all the metals, but specially iron)

११५ १२६ —specially ११० &c.

लोहकिट्ट (Rust of iron or man dura) ३४७

लोहकात (All the metals, iron and the rest) ६०

लोहजीर्य ([Mercury] calcined with iron of all varieties) ४०४

लोहत्रय (3 sorts of cast iron—लोहत्रय, वाजर and चपलालय) ४५८

लोहदण्ड (Probably लोहितयष्टि or मण्डिका) ६४

लोहद्रावविधि (Process of liquefaction of iron) १२२

लोहनाली (Iron blow-pipe, एक हस्तदीर्घा काया—रसकामधेनु) ४२

लोहनिग्रक (—लोहमारक, killer of iron see रसेन्द्रसारसंग्रह) ११०

लोहपत्र (Iron plate) १२०

लोहमारण (Killing of metals and minerals) १२३, १२४

लोहमुष्टि (Iron pestle It is so called probably for its being handled with the fist) ३६८, ३६७

लोहमूषा (Iron crucible) ३४८

लोहयन्त्र (Iron apparatus) ४२

लोहवेध (Infusion of metals) ३६८, ४००

लोहमंकरण (A variety of gold) ११५

लोहावर्त (A state of melted metals, it is called शुद्धावर्त in रस म.) ५३

व

वधनाली (A bamboo blow pipe)

४२

वधपत्री (d = वृहत्पत्री A grass whose blades resemble the leaf of bamboo) ६१

वकुल (Mimusops Elengi Linn) १३८

वक्रनाल (Bent tube of koshtulā) ४९, ४८

वक्रनाल (See वक्रनाल) (Description of) ५४

वज्र (Tin, see वयु) ११५ (Varieties of) ११७

वज्रतालक (An amalgam of tin and orpiment) १३१

वज्रसीद्धकपाली (A process of dyeing copper and silver by the aid of वज्र and सीद्ध according to the practice of the kápālikas see कपालिक योग) २६१

वज्रदोष (Impurity or fault of

fectd from being mixed with tin) १५३

वज्रपत्र (Tin foil) १३१

वज्रभस्म (Calk of tin) २६८

वज्रवीज (Definition of) १३७

वज्रशोधन (Purification of tin) ११७

वज्राभ (An amalgam of tin and mica) १३० १३१ &c.

वज्राभक (See वज्राभ) १३१, २६३, २६०

वज्राभककपालिन् (A process of dyeing metals or minerals with the aid of tin and mica according to the method adopted by kápālikas) २६३

वचा (Acorus Calamus, Linn, Beng vach) १६१, ४०१

वज्र (A precious stone) (Origin of) ८० ८१, ८२, ८३ (or Beng Manasā or siju) ७४ ८५ &c.

वज्रक (A precious stone) ८२

वज्रकन्द (= शुकराकन्द or वज्रगुरु) ६९ ८५ ८३, ८८, &c.

वज्रकन्दक (See वज्रकन्द) २३७

वज्रकन्दरस (Milky juice of वज्र-
कन्द, see वज्रकन्द) ७४, ११४

वज्रक्षार (Alkali of manasá or
siju) ७४

वज्रजीर्य ([Mercury] calcined
with jewels) ४०४

वज्रपिण्डी (Definition of) ११४

वज्रबन्ध (Binding or fixation of
mercury by the aid of
gems) २८२

वज्रभस्म (Calx of gems) ३११,
३१६

वज्रभस्मरसायन (Medicinal effects
of वज्रभस्म, see वज्रभस्म) ३११

वज्रमारण (Killing of gems, see
वज्र) ८३

वज्रमूषा (A hard crucible) (Defi-
nition of) ४८ ३१०, ३२४

वज्ररत्न (Here probably means
diamond, the best of the
gems) २००

वज्रलता (See वज्रवल्ली) ८६, १७६

वज्रवल्ली (- अस्थिमंशारलता, see
अस्थिमंशारल, Beng hádjorá)
७०, ७३, ७४, ८५

वज्रवारि (Milky juice' of वज्र or
manasá or siju) ६३

वज्रसत्त्वरसायन (Medicinal effects
of वज्रसत्त्व or essence of gems)
३१४

वज्राङ्गमुन्दरी (A pill or bolus so
called) ३२७

वज्राभक्त (A variety of mica)
६८, ६९

वडी (d. r वकी. Euphorbia an-
tiquorum, Linn., Beng.
tekátásiju) ५६

वडीचोर (Milky juice of वडी,
see वडी) ८३, ८५ &c.

वडवासुख (- वाराहीकन्द, see
वाराही) १४२

वत्समूत्र (Urine of a calf)
३६१

वत्सविष्ठा (Dung of a calf) ३६३

वटूर (The fruit of the jujube,
Beng kul) ४१६

वटूरालि (The kernel of jujube)
२८४, २६०

वनराजी (- अशमनकण्ट, Beng.
ábutá) ५६

वनशिशु (Wild शिशु, see शिशु)
१३१

वनशूरण (Wild शूरण, see शूरण
कन्द) ७०

वरण (= वरुणहृत्, *Crataeva reli-
giosa*, Forst) २७०

वरमुषा (A sort of crucible)
(Description of) ४६

वराक्षाघ (Decoction of विषला,
see विषला) ४००

वराटिका (A cowrie) ६६

वराहकर्णी (= अश्वगन्धा *With
ania somnifera*, Duned, but
according to रमकामधेनु a
sort of महीषधि) ६२

वर्णिकादय (हरिद्रा and दाह-
हरिद्रा) १८५

वर्तुलपर्णिका (See चटुलपर्णी) ६१

वर्षाभू (= पुनर्गवा both red and
white see पुनर्गवा) ८२, १३०

वस्त्रीकट्टिका (Ant hill earth,
Beng *umāti*) ४८

वसन (A rag, जीर्ण सूक्ष्म वस्त्र) ४२

वध (The marrow) (Of 5 varie-
ties) ६५, १००

वसुहट्ट (Sesbania *grandiflora*,
Pers, Beng *vaka*) १३६, १७०

वसुहट्टरस (Juice of *vaka* flower)
११७

वज्र (= चिचक, see चिचक) ११२
३६१

वज्र (A sort of पारददोष or fault
of mercury) १५०

वज्रिकोटी (A sort of कर्कोटी,
Beng *kānkrol*) ५७

वज्रितोय (Milky juice of वज्र or
चिचक, see चिचक) ४८

वज्रिशिखा (= अमिशिखा, *Gloriosa
superba* Linn, Beng *vish-
lānguli*) १८६

वाक्कुची (*Vernonia anthelmintica*
Willd, Beng *somarāj*) ६०,
२६७, &c.

वाजर (A variety of cast iron)
११७, १८२ ४०४

वाय (= शरद्वय, d = बालपौलुक)
१६०

वातारितैल (See शरद्वयतैल) ६८

वातारिस्त्रेह (See शरद्वयतैल) १६६

वाय (See वायवाय) ५२, ११७, ११८

पाराही ("सुसलीकन्दवत्कन्दा तद्-
लाकारवद्वा । सखीरा लोम-
घ्ना ।" *Dioscorea*. An escul-
lent root, a yam, Beng.
chubdi álu) ३४०, ३४८

पारुणी (A plant known as kara-
viruni in Concan) ३४७,
३५०

वासक (*Adhatoda Vasaca*, Nees.,
Beng. vāsantiphul) १३८,
१५३, ३३४

वासा (See वासक) १४२, ३१४

वास्तुज (*Chenopodium album*,
Linn, Beng. vetuá sák)
१४२, ४२०

विद (*Feces*, of ॥ varieties) ३५

विड ("ऊर्द्धाधश्च विडं दद्यात्"—
रसैन्द्रचूडामणि. A collection
of certain objects required in
the calcination of mercury)
११, ४२, (सर्वज्वारण—) १४१,
(ज्वारणा—) १४१, (वञ्जितुख—)
१४२, (चवालासुख—) १४२,
(प्रवर—) १४३, (हेमज्वारण—)
१४४

विडङ्ग (*Embelia Ribes*, Burm.)
२६६, २६८, ४०१

विद्याधरयन्त्र ("स्थालिकोपरि विन्यस्य
स्थालीं सम्यङ्निरुध्य च । ऊर्द्ध-
स्थाल्यां जलं दत्त्वा वङ्गं प्रन्वा-
लयेद्धः । एतद्विद्याधरं यन्त्रम्
हिङ्गुलाल्लिहेतवे ॥"—रसकाम-
घेनु । See P. C. Ray's
Hindu Chemistry, Vol 1,
pp. 124 and 125) १५३, १६५,
२०२

विडुम (*Coral*) ३८६, ३६३

विप्र (वक्ता of the वाक्पथ class) ८७

विभीत (*Terminalia bellerica*,
Roxb., Beng. vahedá)
१३८, १५३

विभीतक (See विभीत) ३३८

विभीतकफल (The fruit of विभीत
tree) २७१

विमल (One of the ४ महारम, see महारम ; see P. C. Ray's
Hindu Chemistry, Vol 1,
pp. 84 and 85) ६५, ६६ &c.

विमलशुद्धि (Purification of वि-
मल, see विमल) ६६

विम्बी (*Cephalandra Indica*,
Naud, Beng telikuchá)

१५५

विल्व (*Agle Marmelos Corr*

Beng bel, or according to

रसकामधेनु a creeper called

विल्वनी—“न्योतिशतौलताकार

पर्यापूर्णा पयम्विनी ”) ६१ ६६७

विशल्या (= गुडूची according to

रसकामधेनु see गुडूची) ६२४

विश्वमेधन (= शुष्की, see शुष्की)

१२६

विश्वामित्रकपाल (Beng narikel

málá नारिकेल or the cocoa-

nut palm is ascribed to be

created by the sage Viswá-

mitra) ६०६

विष (*Aconitum ferox*, Wall,

Beng katvish or senko vish

it is of 2 kinds—महाविष

and उग्रविष) ४२ ५१ १००

१२२ १३२ &c

विषतोय (A sort of घारदोष)

१५० (See विषोदक) २४०

विषटण (1 po २० ० is grass) २४१

विषपानीय (See विषोदक) २४१

विषसृष्टिका (*Strychnos Nux*

vomica, Linn, Beng ku-

chulá) ६४१

विषबीज (The poisonous root of

aconite) ३५०

विषोद (See विषोदक) २६७

विषोदक (Poisonous water,

Beng vishavat jal) २६७

२४१

विष्णुकान्ता (*Clitoria Ternatea*,

Linn Beng nilaparajitá)

६४०, ६५७, ६७४, ६८८

विष्णुकान्तारस (Juice of विष्णु

कान्ता see विष्णुकान्ता) १७६

बीज (Of 2 sorts—गुड—gold

and silver मिश्र—हिमाभ,

ताराभ, &c —रसकामधेनु)

१२८ १२६ १३६

बीजकला (= बीजमर्या, see बीज)

११

बीजत्रय (तालक मन्थक and शिला

—These three sorts of बीज

are referred to here) ४९८

बीजपूराम्ब (Acid of citrus modi

रा, Linn, Beng tábá nebu
rasa) १५६, ४१३

बीजरञ्जन (Dyeing of बीज, see
बीज) १३८

बीजसाधन (Preparation of बीज,
see बीज) १२६, १२८

बीजा (-जयपाल, Croton Tig
lum, Linn) ८६

बीरा (-बीरवल्ली "रक्तबीरवती
विष्वदलोपमदलान्विता", ac
cording to रसकामधेनु it is
विहारी or bhūmi lumda)
६१, १२२, ३४०

वृक्षसार (Vegetable alkali) ६४

वृक्षदारक (*Argyrea speciosa*,
Sw., Beng vyśádak) ६१

वृक्षतो (*Solanum Indicum*,
Linn, Beng vyakud) ५६,
३६८

वृक्षतीतय (3 sorts of वृक्षतो—
वार्ताकी, सुद्रवार्ताकी and
कण्टकारी) ७५

वृक्षतीफल (-वृक्षतीबीज The
seed of वृक्षती) ८६

वृक्षिवापनिकाशीज (The seed of

वृक्षिकाली, see वृक्षिकाली)
२१४

वृक्षिकाली (*Tragia involucrata*,
Linn Beng vichatī) २१३

वेगाफल (The fruit of वेगा or
महान्योतिष्मतीलता or the
large ज्योतिष्मती creeper,
see ज्योतिष्मती) ७३

वेद्ययन्त्र (Bamboo apparatus)
२४०

वेत्तसाम्ब (See जम्बवेत्तस) ८४, ६०

वैक्रान्त (A precious stone infe
rior to diamond, but resem
bling it in properties) ८६,
६१, २६४ &c

वैक्रान्तक (See वैक्रान्त) ६८, ६१,
१३५

वैक्रान्तशीर्ष ([Mercury] calcined
with vaikránta, see वैक्रान्त)
४०६

वैक्रान्तनागकापाली (A process of
dyeing pure silver by the aid
of वैक्रान्त and नाग according
to the practice of the kápá-
likas) ३६२

वैक्रान्तबन्ध (Binding or fixation
of mercury with vaikrānta
see वैक्रान्त) ३२४

वैडूर्यं (The lapis lazuli) ६०

वैश्यमारण (Killing of वृष of the
vaisya class) ८७

वाघ्नखली (A sort of perfume,
known as nakhi) ५६

वाघ्न (See करञ्ज) २६४

वाघ्री (See कण्टकारी—under
कण्टकारीरस also = creeper
according to रसकामधेनु) ५८
६६

वाघ्रीकन्द (A bilboeur root of
वाघ्री or कण्टकारी) ६९,
११६

वाघ्रिघातफल (The fruit of वाघ्रि
घात or वारग्वध, see वारग्वध)
१११

योम (Mica) ७४, १२६, १५६ &c

योमआरण (Calcination of mer-
cury with mica) १५८

योमरज. (Mica powder) ७-

योमवल्ली (= वाकाशवल्ली, Cassia
the filiformis, Linn) ७८१

योममत्त्व (Essence of mica) १५५,
१६३ &c.

योष (See त्रिकटु or कटुत्रय)
१४१, १५२ &c.

श

शक्ति (अभक्त, कान्तमायाण, वेश
and वैक्रान्तक are the four
शक्तis or powers or energies
employed in dealing with
mercury) ६७

शक्तिबीज (त्रिधा शक्तिकारण
Thrice calcination of sul-
phur) ४२८

शक्रगोप (= इन्द्रगोप) ११६

शक्रनील (= इन्द्रनील, A sulphure)
१२७

शक्रवता (= इन्द्रवादनीलता, see
इन्द्रवादनी) ४६८

शक्रवादनी (See इन्द्रवादनी) ११८,
४८४, ४८७

शक्रोदय (= सुरगोपक see सुर
गोपक) १८८

शङ्कर (White चक्रे, see चक्रे) १५१

शङ्ख (The conch shell) ६६, ११६,

१३५, ३८८

शङ्खचूर्ण (Conch powder) १४१,

३०४, ३०६

शङ्खदुग्ध (The milky exudation
of a conch) ८७

शङ्खनाभि (A sort of perfume)

१७६ १७७, २७६

शङ्खपुष्पी (dr शरपुष्पा Canscora

decussata, R et Sch Beng

dānkuni ') ५८, ६१, १५०,

२८६ ३०५

शङ्खशुक्तिका (The shell of the
conch) १४४

शतमूली (Asparagus racemosus,
Willd) ५७

शतावरी (See शतमूली) ५७, ६२,
१५२, १५४, १६०

शमी (Acacia Suma, Ham,
Beng sām) ५६, ८२

शमीरस (Juice of शमी see
शमी) ७०

शम्बरी (See छाखकर्षी) ६०

शरपुष्प (See शरपुष्पा) ८४

शरपुष्पा (Tephrosia purpurea,

Pers) १७, ३६८

शर्करा (Sugar) ४२४

शल्या (=मेहा according to रस
सामधेय, known as medā or
mahamedā) ३२४

शशपक्षा (Marrow of a hare or
rabbit) ७०

शशशोणित (Blood of a hare or
rabbit) १०४

शशिभास (Silvery aspect, i e
moon white) ४३०

शाक (Tectona grandis, Linn,
Beng segum) १३८

शाकपल्लववारि (The juice of the
tender leaf of शाक, see
शाक) ३८५

शाकपल्लवसार (Essence of the
tender leaf of शाक) १७३

शाकशृङ्ग (See शाक, Teak tree,
Beng segungāchh) २२८

शाखोटक (Strobilus asper, Lour,
Beng seedā) ५६

शाखोटकी (See शाखोटक) ६१

शाख्यम (Boiled rice called sāli,
its rural name is āman or

- a corn ripened in autumn)
४०१, ४२०
- शिशपतैल (Oil of शिशपा or
Dalbergia Sissoo, Roxb)
३८६
- शिशुजिनी (= गुञ्जालता, see
गुञ्जा) ५७
- शिशुपित्त (Bile of the peacock)
१०६, १७७, २२६
- शिशु (See शोभाञ्जन) ६४, १११,
११३ &c.
- शिशुक (See शोभाञ्जन) ६२, १६०
- शिशुतोय (Juice of शोभाञ्जन,
see शोभाञ्जन) ६६
- शिशुमूल (Root of शोभाञ्जन, see
शोभाञ्जन) ११४
- शिशुमूलद्रव्य (See शिशुमूलरस)
१४३
- शिशुमूलरस (Juice of the root
of शोभाञ्जन, see शोभाञ्जन)
१४१
- शिषा (= पद्मकन्द. The bulbous
root of a water-lily) ६३,
११३
- शिरोधनुसमद्वय (Juice of the
flower of शिरीष or Albizzia
Lebbeck, Benth) ३६२
- शिला (= मन शिला One of the
४ उपरस or inferior min-
erals Realgar) ७३, ८३, ८७,
१०८ १११, १२० &c.
- शिलाचार (Alkali of मन, शिला,
see शिला) १४४
- शिलाजतु (Bitumen of ४ kinds
— खर्य, रौप्य, ताम्र and
क्षयायस, ८३, ६६, १००, १५१ &c.
- शिलाधातु (See शिलाजतु) ८४,
२५४
- शिलाभाण्ड (Stone pot) ३१७
- शिलावतु चरसुखान्त [?] (See
शिलाजतु) ६६
- शिलाशुद्धि (Purification of शिला
or bitumen) १११, ११२
- शिलोदक (Water having the
properties of शिला, see
शिला) १७२
- शिषा (= श्यामालता Ichnocar-
pus frutescens, R. Br ; dr
शिषा-मूर्त्ति) ३६८ . .
- शिषाबीज (dr. शिषाबीज, = पद्म

बीज, seed of शिवा, see
शिवा) १३४

शुकतुण्डक (A sort of दरद or
चिञ्जल or cinnabar) १०५

शुकतुण्डो (=शुकनवा, शुक्लिका,
Beng suáthunt) २१६

शुक्ति (Pearl-oyster, Beng jhi
nuk) ६६, ६८८, ६९१

शुक्लपद्म (An aggregate of ५ ob-
jects producing white dye)
५०, ६६, ६८८

शुक्लाभ (White mica) ६८

शुण्ठी (Dry ginger Beng sunth)
६५५ ६७६

शुद्धाभककपालिन् (d r शुद्धाभक
कपालिन्, here शुद्ध-शुभ
A process of dyeing metals
or minerals with the aid of
white mica according to the
method adopted by the
kápálikas) ६२८

शुभ (A weight of ३२ palas)
१५१

शुक्ल (Copper, see ताम्र) १०२,
(७०,०० hues of) १२७, (पद्म

बीज of) १३६, (colouring of)
१३८ &c.

शुक्लक (See शुक्ल) २७८

शुक्लकपालिका (A process of
dyeing metals or minerals
with the aid of copper ac-
cording to the method adop-
ted by the kápálikas) ६६६

शुक्लपूर्य (Copper powder) १३३

शुक्लबीर्य ([Mercury] calcined
with copper) ३०६

शुक्लपत्र (Copper plates) २१६
२२६, ३५६, ६८०

शुक्लाभ (An amalgam of copper
and mica) १३१, ३३३ ३२७

शुक्लाभककपालिन् (A process of
dyeing metals or minerals
with the aid of copper and
mica according to the me-
thod adopted by the kápá-
likas) ६०७

शुक्लधार (--धवधार Alkali of
धव or Anogeissus latifolia,
Wall) ११८

शुक्लकन्द (The bulbous stock of

- शूक or a sort of ग्रन्थिपथ, a sort of gall caused by an insect on some tree) २१५
- शूकरी (= वाराही see वाराही) ६३
- शूद (वय of the शूद class) ८७
- शूरयकन्द (A bulbous under ground stem of शूरय or *Amorphophallus campanulatus* Blume Beng ol) ६६
- शूर्पपथी (= सुहृपथी d r सुहृपथी, see सुहृपथी) १५३
- शूलिनी (Beng solá) १५३ ३४३, ३४७
- श्यामालनिहा (Probably श्यामाल वण्ट, Beng seyálkántá, it is not easy to identify this plant) ५६
- शङ्ख (= शङ्खवर, see शङ्खवर, or it may mean cow horn) १३०
- शङ्खतेल (The oily liquid substance exuded from शङ्खवर, see शङ्खवर) ७०
- शङ्खवर (= श्यादक and शुष्की, see both of them under their respective heads) ११०, १५३
- शङ्खी (One of the 5 virulent poisons, called महाविष, Beng sringavisha) ६५
- शङ्खी (= कर्कटशङ्खी, *Rhus cedanea* Linn, Beng kándavringi) २४०, ३७३
- शैल (= शिलाजतु, see शिलाजतु) ६५, १००, १३२, १८८
- शैलज (= शिलाजतु see शिलाजतु) ६६, ३७३
- शैलवारि (= शैलोदक, see शैलोदक) २७०
- शैलशुद्धि (Purification of शैल, see शैल) १००
- शैलाम्बु (See शैलोदक) २५३, २५६, २७१
- शैलोदक (Mountain water) (of 4 sorts) २५१, (origin of) २५३
- शोणितशिला (Red realgar) ३७३
- शोधनविनय (An aggregate of 3 purifiers--viz काष्ठ, टङ्ग and खीवीर, see them under their respective heads) ६६

शोभाञ्जन (*Moringa pterygosperma*, Gaertn., Beng. sajiná) ३२०

श्यामा (*Panicum frumentaceum*, Roxb., Beng. syámághás)

८२

श्रीखण्ड (— हरिचन्दन, yellow variety of sandal wood) ३७५, ३३१

श्वेत (White अर्क, see अर्क) ८६, ३५०

श्वेतकाच (White काच salt, see काच) ३११

श्वेतगुग्गुला (White गुग्गुला, see गुग्गुला) ६१

श्वेता (White गुग्गुला, see गुग्गुला) ८६, ३५०

श्वेताभ्रक (See शुक्लाभ्र) ३०५

श्वेतार्क (White अर्क, see अर्क) ६०, ३८७

ष

षट्ठिकार्क (Acid of षट्ठिक rice, which is so called for its

being ripened within 60 days, Beng. shetethán) ७१

स

संकल (Combining or blending together) २८२, २८३

संकलिका (Combination or collection) २८२, २८३

संकली (See संकलिका) २८२, २८३

संडशी (see सडशी) १८३

संडशी (A pair of tong, pin-cers, Beng. sándási) ३२

संदंशक (d. r. संदंशक, see संडशी) ३७३

संस्कार (Purification of mercury by 8 different modes, see p. 146) १५१, १८३

सत्तुक (One of the 5 virulent poisons or महाविष, Beng. chhátári visha) ६५

सङ्गर (An amalgam of metals or minerals) १३२

सङ्गीवनरी (न) जल (Animative water) (Origin of) २३२

सटिरी (Probably सटी or curcu
ma zer imbet, Roxb) ६२

समावर्त्त (Act of revolving
whirling round) २८२ ३३३

समुद्रज (सामुद्रलवण see सामुद्र)
३६३

सरल (Pinus longifolia Roxb)
१३६

सर्ज (The resinous exudation
of sál tree or Shorea robusta
Gaertn see सर्जनियास) १३२
३४५

सर्जनियास (The resinous exu-
dation of sál tree Beng
dhuná) ११३

सर्जिका (see सर्जिकाचार) ६३
११४ १४१ ३८३

सर्जिकाचार (Natron, alkali
or the impure carbonate
of soda Beng sájumáti)
३२२

सर्जिचार (See सर्जिकाचार) ७४,
३४५

सर्जो (See सर्जिका) ३८०

सपाची (Ophiorhiza Mungon

Linn, Beng gandhanákuhi

५७ १५५, १८०, ३५७

सर्पि (Ghee or clarified butter)
६६ ३०२

सर्षप (A mustard seed) १११,
११३

सर्षप (A mustard seed—a
weight of ४ rajas also cal-
led सिद्धार्थ) १५१

सर्षपज (Oil of mustard seeds)
६५

सख्य (—मयूरमुत्थ or मयूरयौव
मुत्थ see either of them)
१०५

सख्यक (See सख्य) ६५ ६८, १०५
१२६ १३५ ३५७

सख्यकशुद्धि (Purification of sa-
ajaka, see सख्यक) १०५

सहकार (A fragrant sort of
mango) ३१६

सहचरा (Yellow Barleria cris-
tata Linn Beng pita
jhinti) ५७

सहदवी (Beng vanapálāng)
११२ १८६

सहादेवी (See सहदेवी) ५७

सामुद्र (Sun dried sea salt, manufactured in the Madras Presidency, Beng karkach)

६४, १७०, ३०३, ३०४, ३६१

सारण (See सारणा) ११, १४७
(description of) ३७३

सारणा ("सारणा पुनर्जागरणा-
सारणक्रामणवैधविधिः" । "छते
सतेजयन्त्रस्ये स्वर्णादिहेपयं हि
यत । वेधाधिक्यकरं लोके सार
णा परिकीर्तिता ॥" "समवीज
जीर्णं छतेत्यकरणं सारणा"
—रसकामधेनु) १४४

सारणा (सारण) तैल (Oil used in
the process called सारणा)
(description of) १४०

सारणायन (An apparatus used
for the process of सारणा) १४६

सारलोह (The best of the metals
—gold and silver) ११५

सिंहवल्ली (—सिंहिलता, "सिंहि
का नाम विख्याता जेतपुष्पा
पयस्विनी । कुलत्पयवचनपुष्पा
शीरकम्दा लता भवेत् ॥" वासा

इति रसकामधेनु) ६३, १८४

मित (= सितवर्ग, see ध्रुववर्ग) १२६

सित (= जेतचन्दन) १४३

सितगुग्गुला (See जेतगुग्गुला) २३०

सितमुष्ठा (Beng white muthā)

६५

सितरामठ (White asafetida)

२७६

सितसर्यप (White mustard,
Beng rāi sarishā) १५६

सिता (Sugar) २६८

मिताङ्गोल (White अङ्गोल, see
अङ्गोल) ६१

सितार्कपत्रतोय (Milky juice of
the leaf of white अर्क, see
अर्क) ३६३

सितेषुपुष्पा (—White शरपुष्पा, see
शरपुष्पा) १६२

सिद्धान्त (A mustard seed) १८७

मिनाटिका (d r. दिनाटिका—
रसकामधेनु, d. r. मिनाटिका—
रक्तपुननेवा, it is not easy to
identify this plant) ७६

सिन्दूर (Red oxide of lead, mi-
nium) २३६

सिन्धु (= मैथिलवलय, see मैथिल)

५१, १७१, १६०, १६५, १८७,

३४७

सिन्धुदत्त (= मैथिलवलय, see मैथिल)

३८३

सिन्धुतप (= मैथिलवलय see मैथिल)

१४७, ३८५ ४०१

मीस (Lead) १६५

मीसक (Lead) ३२७

सदङ्ग (d r. सुदङ्गी-गौरजी,
Beng goraksha chakulia)

६१

सुधा (Lime) ६६

सुभग (A fragrant spice called
शैलज, or borax) ३२८

सुसुख (= राजिका, white mus-
tard, or white तुलसी) ७०

सुरगोप (See इन्द्रगोप) १७६

सुरगोपक (See इन्द्रगोपक) १७१

सुरगन्दमय (Exuded from सुर-
गन्ध or देवदाह) ३०१

सुरदासीरसः (The pollen of the
देवदासी fruit, see देवदासी)
११६

सुरदासीरस (Juice of the देव

दासी, see देवदासी) ३२८

सुरमा (Red or black तुलसी, see
तुलसी) १७२, ३७४

सुरा (Spirit) ३८२, ३८३

सुरायुध (= यन्त्र) १६४, १६५

सुरेन्द्रगोप (See इन्द्रगोप) ३७५

सुवर्चल (See मौवर्चल) ३१६

सुवर्ण (Gold see दैम) (varieties
of) ११५

सुवर्णा (= चरिता, Turmeric)
३८४

सुवीर (= मौवीराग्र, see मौवीर)
१६५

सुत (Mercury, see रस) (defini-
tion of) ६६८

सुतक (See सुत) = १६६ &c.

सुतकराज (See सुत) ३५२

सुतगण (See सुत) ३२०

सुतगन्ध (See सुत) ३२१

सुरग (Amorphophallus conopsea
nula, Bume., Beng d)
८६

सुरगकन्द (See सुरगकन्द) १७७

सुरगकन्दक (See सुरगकन्द) ६२,

सूर्यकन्दसम्पुट (A sort of cas-
ket or hollow cup made of
the bulbous stem of सूर्य)
६७

सूर्यभक्ता (=आदित्यभक्ता *Oleome
viscosa* Linn, Beng hur
hurik) ६०

सूर्यावर्त (*Gynandropsis penta-
phylla*, DC, Beng hurhu
ri) ६२ २१३ ३४०

सृष्टित्रय (=लवणत्रय —रसकामधेनु
viz चिह्न सैन्धव and सौवर्चल)
१६०, ३४३

सृष्ट्याम्बुज (According to some
authorities=सैन्धवलवण, ac-
cording to others=the urine,
the menstrual excretion and
semen virile of the females
—'नारीमूत्रं, रज शुक्रं सृष्ट्या-
म्बुजमिति केचित्' —रसकाम
धेनु) १५५

सैन्धव (Rock salt, originally
obtained from the country
called मिथ्य) ६४, ७४, ११४ &c

सेरिभ (Here means the horn
of a सेरिभ or buffalo) ३६०

सोम (=सोमलता, see सोमलता)
३४३

सोमलता (*Sarcostemma brevis-
tigma*, W A) ५६, ६२

सोमवल्ली (See सोमलता) १६२

सौभाग्य (=टङ्कण see टङ्कण) १०४,
११३, ११४

सौभाग्यनरद (Juice of शोभाजन,
see शोभाजन) १८६

सौराष्ट्री (=तुवरी A sweet scen-
ted earth of Surat in the
Bombay Presidency) (of
2 sorts सुर्ख and खख) ८६
१०८, ११२, १४३

सौराष्ट्रीशुद्धि (Purification of
सौराष्ट्री, see सौराष्ट्री) ११२

सौवर्चल (Sonchal or so hal salt
called by up country physi-
cians as kalanimak) ६४,
७३ ७४ &c

सौवीर (Galena or sulphide of
lead, a sort of collyrium,
its name is सौवीरखन, being
obtained from the mountains
of सौवीर a country along
the Indus) ६६, १२२ १४१ &c

स्तनचौर (Milk of a woman's breast) ३१२ ३३३ ३७४

शोस्तन्य (See स्तनचौर) १३१ १३२ १८७ &c

स्थलकुम्भी (= स्थलपर्णी, Beng dāngār pana) ६०

स्थलपद्मिनी (Hibiscus mutabilis, Linn Beng sthalapadma) ६१ (defined) २१६

सपन (= अभिषेक, throwing water to melted metals on fire "इते वज्रिस्थिते सोष्टे सलिलस्य परिचेष") ५२

सिन्धखल (Cold vessel for grinding medicines opposite to तप्तखल see तप्तखल) ३२८

सुक (See सुही) ८३

सुकचौर (Milky juice of सुही see सुही) १११ ११८ १७०

सुहिचौर (Milky juice of सुही see सुही) ७२ ६८ &c

सुही (Euphorbia neruifolia Linn. 'Beng mansá sija') ६५ १२२ &c

सुहीचौर (Milky juice of सुही see सुही) ८७ ६७ &c

सुहीदुग्ध (See सुहीचौर) १७०

सुहीपय (See सुहीचौर) ३१०, ३६८

तेह (Only substances—such as oil, ghee &c) ४२, १०३, ११४ &c

स्फटिकादि (Crystal or crystal like precious stones and the rest such as सुव्यक्तान्त चन्द्र कान्त &c) ६०

सोतोण (See सोतोऽञ्जन) १०७

सोतोऽञ्जन (A sort of collyrium, produced in the bed of the Jamuná and other rivers, it is called suffed or white surmá, whereas सौवीराञ्जन is called kálá or black surmá) ६५ २७९ ३१७ ३४४

सोतोऽञ्जनशुद्धि (Purification of सोतोऽञ्जन see सोतोऽञ्जन) १०७

खरस (Expressed juice prepared by pounding fresh vegetables in a mortar and strained through cloth "आ हतात तत्तद्योक्तयात् दयात् सुखात मसुदवेत् । पक्षनिष्पीडितो यस्तु रस खरस उच्यते ।"

—योगतरङ्गिणी) ११८, २०३ &c

खर्गैरिक (A sort of ochre,
golden ochre, Beng *lálgeri*
máti) ३६२

खर्गपत्ररस (Juice of *senna* or
सोनासुखी) ३०८

खेदन (Application of heat to
the skin or any substance
for inducing perspiration,
“क्षारान्तेरौषधेषां हि दोषायन्ते
स्थिरस्य हि । प्राचनं खेदनाखं
स्यात् मलप्रोचित्यकारकम् ॥”—
रसकामधेनु, “मलापकवैद्यं
खेद.”—रसमात्तक) १४६

ह

हंसदाही (Probably हंसदाही—
अमुरुचन्दन, see अमुरु) ६२

हंसपाक (An apparatus for
calcination of mercury, this
is identical with the appa-
ratus described in रसरत्न-
कार) ४७, १४३, १४४

हंसपाद (d. r. हंसपाक A sort
of हंस, see हंस) १०५, ३८५

हंसपादी (d. r. हंसपादी, Beng

goálhalatá, see गोधावती)

६२, ८६, ११७ &c.

हंसपादीरस (Juice of हंसपादी,
see हंसपादी) २१५

हंसाक्षि (See हंसाक्षी) २१६

हंसाक्षी (Red *Mimosa pudica*,
Linn, Beng *lál laggálu lata*)

६०

हठामि (=प्रबलामि Intense fire)
३५७

हनुमती (=वानरी—शुकशिम्ली,
Beng *álákushi*) ६०, ६१ १०२

हयघ्न (See अश्वमार) ३८७

हयनख (=अश्वखुर, Horse hoof)
३६०

हयलाला (Saliva of a horse) ११८

हरमौरी (Probably Mercury
and Mica, see pp ६ and ६४)

२१८

हरवीज (Mercury) ५, १२३, २३८,
२७६, ३३५

हरिंदरीरस (Juice of हरिंदरी,
it is very difficult to identi-
fy this plant, if हरि means
here a horse, then the plant
becomes अश्वमार) २०८

स्तनक्षीर (Milk of a woman's breast) ३१२, ३३३, ३७४

शोस्तन्य (See स्तनक्षीर) १३१ १३२, १८७ &c

स्थलकुम्भी (= स्थलपर्णी, Beng dāngār pana) ६०

स्थलपद्मिनी (Hibiscus mutabilis, Linn, Beng sthalapadma) ६१, (defined) २१६

क्षपन (= अभिषेक, throwing water to melted metals on fire "इते वग्निस्यते लोहे बलितस्य परिक्षेप.") ५२

निम्नखल (Cold vessel for grinding medicines, opposite to तप्तखल see तप्तखल) ३२८

क्षुक (See क्षुही) ८३

क्षुकक्षीर (Milky juice of क्षुही, see क्षुही) १११, ११८, ३००

क्षुहीक्षीर (Milky juice of क्षुही, see क्षुही) ७२, ६८ &c.

क्षुही (Euphorbia nerifolia, Linn., 'Beng mansá siju) ६५, १२२ &c

क्षुहीक्षीर (Milky juice of क्षुही, see क्षुही) ८७, ६७ &c

क्षुहीदुग्ध (See क्षुहीक्षीर) १००

क्षुहीपय. (See क्षुहीक्षीर) ३१०, ३६८

वेह (Only substances—such as oil, ghee &c) ४२, १०३, ११४ &c

स्फटिकादि (Crystal, or crystal like precious stones and the rest, such as सूर्यकान्त, चन्द्रकान्त &c) ६०

सोतोन्न (See सोतोन्न) १०७

सोतोन्न (A sort of collyrium, produced in the bed of the Jamuná and other rivers, it is called suffed or white surmá, whereas सौवीरान्न is called kálá or black surmá) ६५, २७२ ३१७, ३४४

सोतोन्नशुद्धि (Purification of सोतोन्न, see सोतोन्न) १०७

खरस (Expressed juice, prepared by pounding fresh vegetables in a mortar, and strained through cloth, "या हतातु तत्तद्योतकयातु दयातु क्षुषात मसुहवेतु । यक्षनिषीदितो यस्तु रघ, खरस उच्यते ।"

—योगतरङ्गिणी) ११८, २०३ &c
 खर्चगैरिक (A sort of ochre,
 golden ochre, Beng lálgeri
 máti) ३६२
 खर्चपत्ररस (Juice of senna or
 मोनासुखी) ३०६
 खेदन (Application of heat to
 the skin or any substance
 for inducing perspiration
 “आरान्तेरौषधेर्वापि दोलायन्त्रे
 स्थिरस्य हि । पाचनं खेदनाख्यं
 स्यात् मलश्लेथिल्यकारकम् ॥”—
 रसकामधेनु, “मलापकयणं
 खेद”—रसमार्त्तण्ड) १४६

ह

हंसदाही (Probably हंसदाही=
 अगुरुचन्दन, see अगुरु) ६२
 हंसपाक (An apparatus for
 calcination of mercury, this
 is identical with the appa-
 ratus described in रसरत्ना-
 कर) ४७, १४३, १४४
 हंसपाद (d r हंसपाक A sort
 of दरद, see दरद) १०५, ३८५
 हंसपादी (d r हंसपादी Beng

goáhalatá, see गोधावती)
 ६२, ८६, ११७ &c

हंसपादोरस (Juice of हंसपादी,
 see हंसपादी) २१५

हंसाद्भि (See हंसाद्भी) २१६

हंसाद्भी (Red Mimosa pudica,
 Linn Beng lál hajjálu lsa)

६०

हठाग्नि (=प्रबलाग्नि Intense fire)
 ३५७

हनुमती (=वानरी=शुक्रशिमो,
 Beng vákushu) ६०, ६१ २०२

हयग्न (See अश्वमार) ३८७

हयनख (=अश्वखुर, Horse hoof)
 ३६०

हयलाला (Saliva of a horse) ११६

हरगौरी (Probably Harit and Mica, see pp ६३ and ६४)

२१६

हरवीज (Mercury) १, १२३, २४८,
 २७६ ३३५

हरिंदरीरस (Juice of हरिंदरी,
 it is very difficult to find

fy this plant, if हरि here
 here a horse (हंसाद्भी) becom-
 अश्वमार) ३८८

हरिताल (Orpiment) १३१, १३५,
२५१, २५६
हरितालचार (Alkali of orpi-
ment) १३३
हरिद्रा (Turmeric) २५६ ३८२, ४०३
हरिद्राद्वय (2 sorts of हरिद्रा viz
हरिद्रा and दारुहरिद्रा) ३६१
हलिनी (Beng vishlāngaliā)
११८ १२२
हाटक (Gold) २६३, २७१, २६२,
३११, ३३६
हालाहल (A sort of poisonous
plant found in the Himā-
lāya, in Concan, and in the
Kiskindhya mountain) ३८४
हिंसा (=जटामानी, Nardosta-
chys Jatamansi, DC) ३८८
हिङ्गु (Ferula Asafoetida, Linn.,
Beng hing) १३३, २५५, ३०६
हिङ्गुल (Cinnabar) ८०, १०६,
१२४ &c
हिमावली (A plant known as
himāvali) ५६
हिलमुषा (Enhydra fluctuans,
Lour., Beng hinchāśik) १६०

हेम (Gold) (Varieties of) ११५
(of 16 colours) ११६
हेमजीर्ण ([Mercury] calcined
with gold) ३०४
हेमदल (A sort of preparation
of gold with other minerals)
३०५, ३०६, ३०७, ३०८
हेमपर्णी (=हेमपत्र. A plant cal-
led हेमपत्र or धुसूर) ६३
हेमपुष्पी (=स्वर्णयुधिका, Jasmi-
num humile, Linn) ६०
हेममाक्षिक (=स्वर्णमाक्षिक see
माक्षिक) १३३, ३०७ &c
हेमवलरी (=हेमलता=स्वर्ण
जीवन्ती) ६१
हेमवीच (A sort of preparation
of gold, purified by yellow
and red वर्ण or aggregates
of yellow and red dyeing
plants or objects) १३०
हेमशोधन (Purification of gold)
११६
हेमालटि (Definition of) ३८२
हेमाभ (An amalgam of gold
and mica) १३०, १३१, १३६ &c